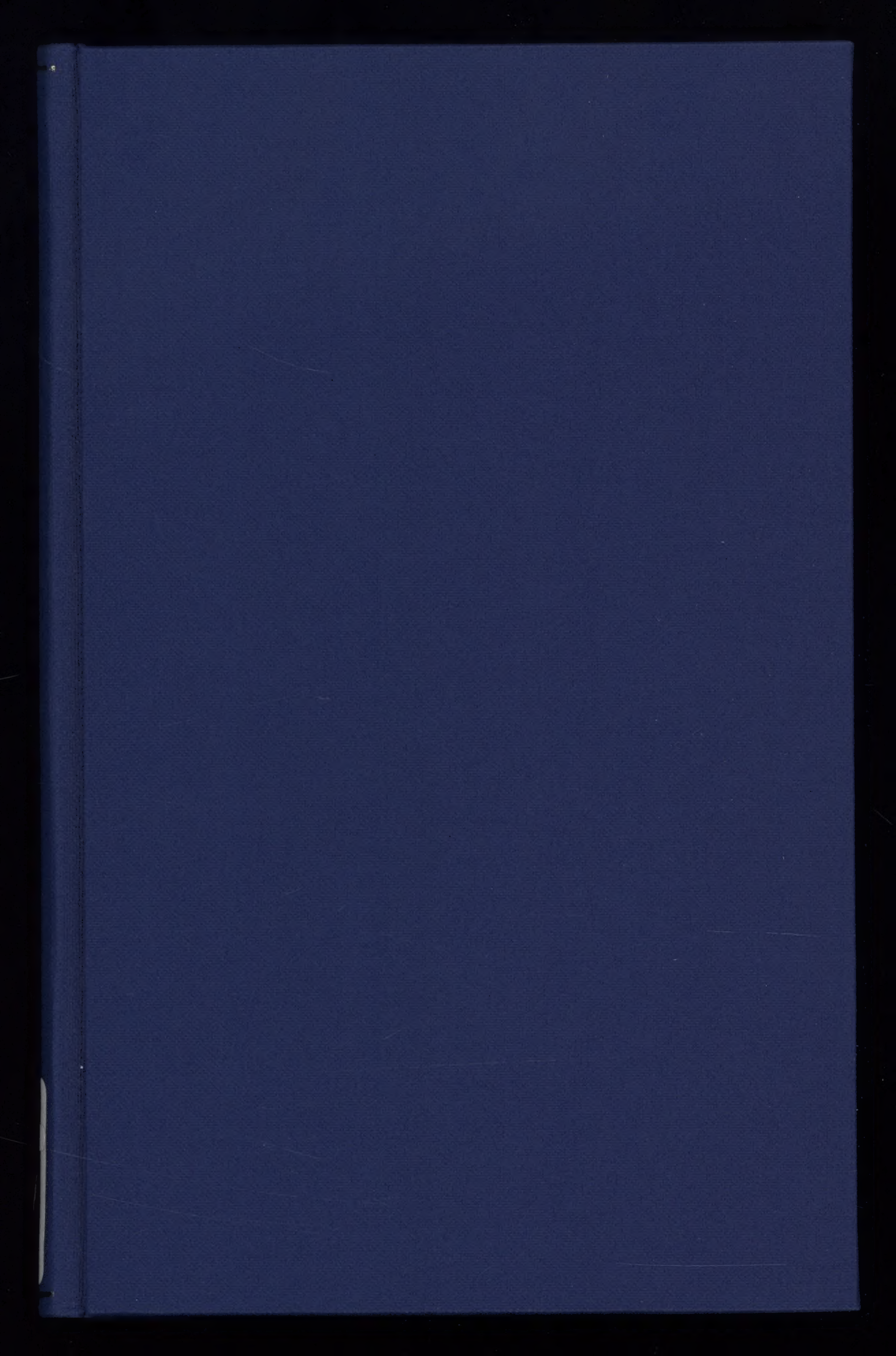
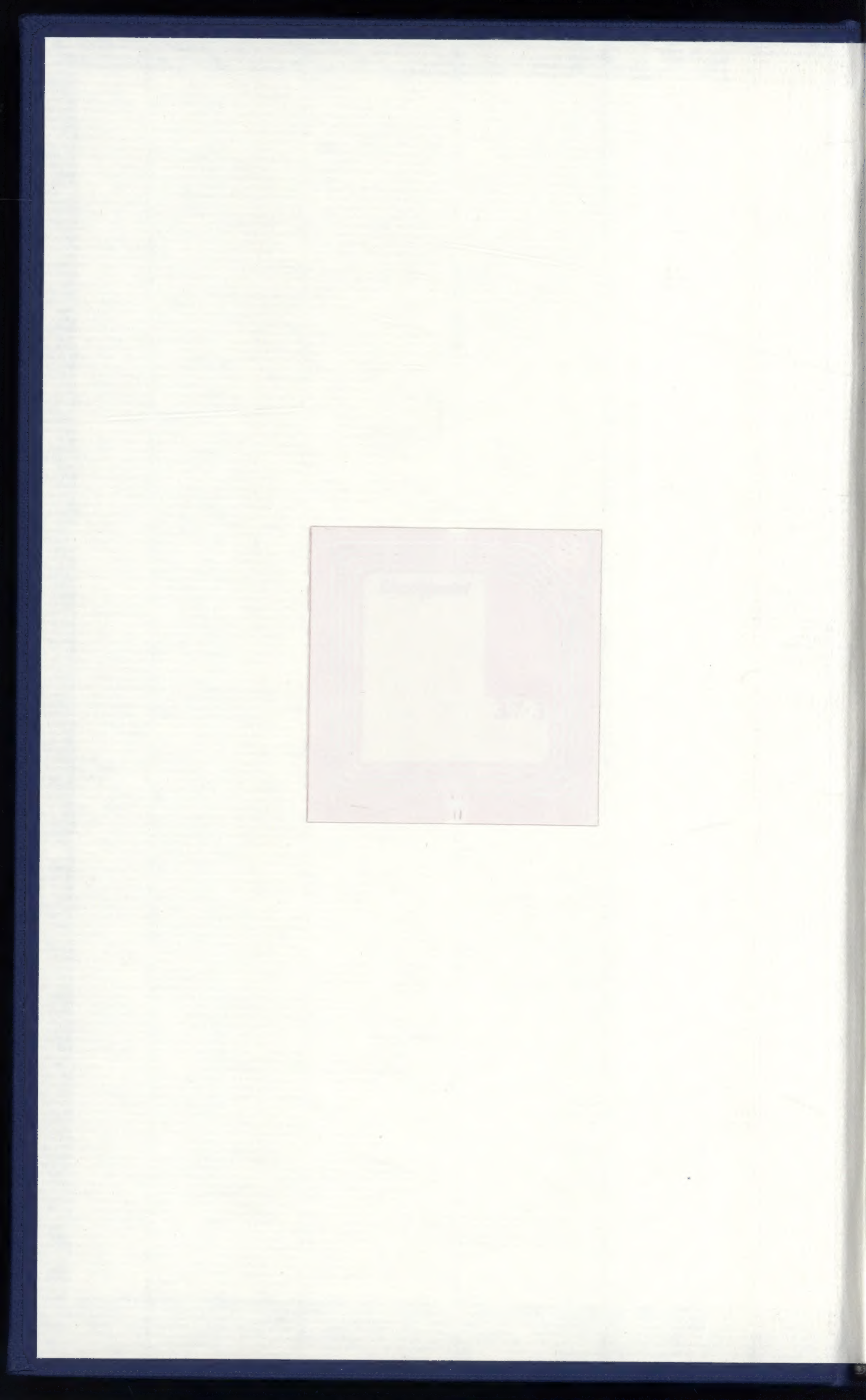

ČASOPIS MATICE MORAVSKÉ.

REDAKTOR:

FRANTIŠEK KAMENÍČEK.

HLAVNÍ SPOLUPRACOVNÍCI:

FRANT. A. SLAVÍK. — FR. JAR. RYPÁČEK.

ROČNÍK ŠESTADVACÁTÝ.

V BRNĚ 1902.

TISKEM MOR. AKC. KNIHTISKÁRNY. — NÁKLADEM VLASTNÍM.

Obsah ročníku XXVI.

(1902.)

A. Články.

B. Umělecké a vědecké zprávy.

C. Literatura.

Dr. K. Buchtela: Starožitnosti země české. Píše J. L. Píč. Dílu I. sv. 1. a 2. Dílu II. sv. 1. III. str. 274—277.

Rudolf Dvořák: Slovanské starožitnosti. Píše Dr. Lub. Niederle. I. str. 94—96. — III. str. 251—257. — Zemské sněmy a sjezdy moravské. Díl II. Dle archiv. pramenů líčí Frant. Kameníček. III. str. 258—269.

Jan Kabelík: Dějiny české literatury. Napsal Jarosl. Vlček. II. str. 172—175.

Tomáš Kalina: Děvín a Velehrad. Napsal I. L. Červinka III. str. 278 - 286.

Dr. Bohumil Navrátil: Dějiny Moravy. Napsal Rudolf Dvořák. Kniha třetí: Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfalský. I. str. 78—91.

Fr. Jarosl. Rypáček: Pruské usilování o země české. Studie dějepisná od Fr. Aug. Slavíka. 2. vyd. I. str. 91—94. Obrana knížete Václava Svatého proti smyšlenkám a křivým úsudkům o jeho povaze. 2. vyd. rozmn. II. str. 166—171.

P. František Snopek: Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda. Sepsal Dr. Fr. Pastrnek. III. str. 269—273.

Stanislav Souček: Loňské vzpomínky na K. J. Erbena a nová vydání jeho „Kytice". II. str. 175—191. — III. str. 286—297.

D. Nová díla a časopisy.

I. str. 96. — II. str. 191 - 196. — III. str. 297—300. — IV. 461—464.

E. Zpráva o činnosti Matice moravské za rok 1901.

II. str. 197—199.

Účty Matice mor. za rok 1901.

II. str. 200.

Líšeň.

Obrázky lidopisné, jež nastínili Fr. Bartoš a Cyrill Mašíček.

I. Osada. Příbytky.

Městečko Líšeň (za stara Leštna, Lešna, obecně Lišňa), starobylá osada, rozkládá se na východním svahu dosti značného návrší, 6 km vých.-sev.-vých. Brna. Čísel má 629, obyvatelů (dle diecésního katalogu na r. 1901) 4933. Je tedy Líšeň jistě z největších městeček moravských.

Osada skládá se z „městečka" (náměstí) a 12 ulic, z nichž některým před několika lety jména změněna, a každé dána svá řada čísel domovních. Nynější jména ulic líšeňských jsou: 1. Brněnská (Hliníky[1]), 2. Hřbitovní (Krchovek), 3. Zábranská, 4. Ráj, 5. Belcrediho ulice (Panská), 6. Budín (dřív s polovice Budín, s polovice Příhony), 7. Klajdovská (Blechálov), 8. Salajní (Salajka), 9. Zahrada, 10. Podhorní, 11. Dlouhá, 12. Mariánské údolí (Kůlna).

V ulicích stojí dům těsně vedle domu; toliko v Mariánském údolí a v Podhorní ulici jsou domy více méně vzdáleny od sebe. Rolnická stavení jsou od sebe oddělena vraty.

Domy zbudovány jsou z „tihel" pálených i nepálených, t. j. vepřovic nebo troplí,[2]) a kryty křidlicí; šindelových a doškových střech v Líšni není.

Příbytky jsou suché a zdravé, neboť městečko leží na svahu, voda stéká rychle, a je dosti stok pro odtok vody.

Domy jsou čistě vylíčeny vně i vnitř. Hospodyně a dcerky samy líčí si dům dvakrát do roka, na velikonoční svátky a na hody. Mimo to častěji do roka podličují stavení, aby bylo stále čisto. Zvenčí mívají na zdech barevné „podrovnávky", a kolem domovních čísel viděti na některých domech pěkné ozdůbky.

---

[1]) V závorce přičiňujeme dřívější jména, jichž lid užívá posud.

[2]) Vepřovice jsou formou i hmotou podobny cihlám páleným, trople jsou větší, a do hlíny, z níž se hnětou, přidává se řezanky hrubé.

Před domem jest obyčejně zahrádka, a není-li jí, je předdomí vydlážděno kamením. Nikde před stavením neviděti hnojiště; to je všude za stavením na dvoře.

1. Příbytky rolníků.

Stavení rolnická mají vpředu obydlí, za obydlím dvůr s chlévy, za dvorem zahradu a v ní stodolu.

a) Obydlí.

Obydlí má „na holic“ tři okna, mezi nimi domovní dvéře. Před okny jsou dvě zahrádečky, poněkud vyvýšené, ohrazené „šprlením“ (laťovým plotem). Mezi zahrádkami je vydlážděná ulička k domovním dveřím. Z uličky vedou bránky do zahrádek.

V menší zahrádce bývá jeden strom, ve větší dva, obyčejně hrušky. V zahrádkách mívají kvítí: „růže stolistý, boži dřevec, Maří listí, marjánko, tolipáne, měsíčke, balšínek, rezetko, řeřocho, saturajko, hyzop, hajbiš, fijalke, vlči tlamke“ a j.

Ve větší zahrádce někteří pěstují také víno a vedou je po lešení až na střechu.

Nade dveřmi je úzké okénko z šíři dveří. Dvéře mají „vetahovací kločko“, která z „holice“ obyčejně bývá vytažena. Zaklepeme-li na domovní dvéře, dříve než nám přijdou otevřít, vítá nás ze dvora pes, přiběhne k vratům, vystrčí zpod vrat hlavu a ceně zuby odštěkává svou hlídačskou.

Otevrou nám dvéře, a vstoupíme do „žondra“ neboli síně, která vede na dvůr. V síni je podlaha buď „tihluvá,“ nebo je „zem“ upěchovaná jako mlat. V síni vidíme „halmárko s policó na kocheňský náčiní“. Někde tam visí také velká klec s kosem nebo hrdličkou.

V síni jsou čtvery dvéře, dvoje na pravo, dvoje na levo. Kde jsou po pravé straně domovních dveří dvě okna a jedno po levé, tu první dvéře na pravo vedou do velké „seknice“, druhé do „kocheně“, — první dvéře na levo do menší světnice, druhé do komory. Jsou tedy obě světnice proti sobě a kuchyně proti komoře. Světnice mají okna na ulici do zahrádek, kuchyně a komora na dvůr.

Vejděme prvními dveřmi na pravo do **velké světnice**, která má dvě okna „na holic“. Podlaha je prkenná, strop „na

palach“ (rákos).[1]) Stěny jsou bílé, strop maloval malíř. Za okny je buď na zeleno vylíčeno nebo tam malíř vymaloval pestré květy. Okna zastírají záslonkami bílými nebo červenými. Záslonky jsou navlečeny na šňůrkách, na nich se večer rozhrnou. Někteří mají na ozdobu dlouhé moderní záslony „krajkuvý“.

Za oknem v některých domech visí klec s kanárkem nebo stehlíkem. V létě mívají za okny v „květňákách“ květiny, nejčastěji červeně kvetoucí „moškáte“ (pelargornie), „foksije“ a „morskó cebolo“.

V zimě tam bývá vystláno mechem, ozdobeným barevnými kvítky papírovými. Děti rozestavují si po mechu papírové nebo dřevěné, o výročním trhu koupené „vojáke, kravičke, beránke, stromečke“ a p.

Proti dveřím v koutě u okna je „šterhranaté“ stůl. Za stara bývaly stoly „s trnožama“, nyní už málo kde takový stůl viděti. Za stolem podél stěn jsou dvě lavice, které mají „lenoško se šprošlama“. Lavice jsou v rohu spojeny. K druhým dvěma stranám stolu jsou přistavěny buď „sesle“ nebo starodávné „legátke“. V koutě na lavicích stojí dřevěná „halmárka“. Je trojhranná a „pasuje akorát do roho“. V armárce uloženy jsou peníze a „spise,“ a klíček od ní má hospodář. Místo před „halmárkó“ je místem čestným; sedává tam hospodář, a o svatbě posazují tam ženicha s nevěstou. „Halmárke“ bývaly pěkně vyřezávány a malovány.

Proti oknům podél zdi je „postel“ neboli „lůžko“. Do lůžka podestlána je žitná sláma. Sláma pokryta jest režnou plachtou, která kolkolem za slámu je zastrčena. Na režnou plachtu rozestřena je plachta bílá, která visí s lůžka volně dolů. Tato přední část plachty je buď „s krajkama“ nebo „vešívaná.“ Postel jest až do stropu vystlána peřinami. Dříve mívali nad postelí na trámech stropu přibity dva „šráke“, t. j. dva svislé, rovnoběžné rámy, v nichž „na koso“ byly „shlavcě“ (podušky) nastaveny.

Mezi lůžkem a stolem, u zdi proti dveřím stojí „kchostn“ (prádelník) se „třema šoflatama“. V „šoflatách“ jest uloženo prádlo. Na prádelníku uprostřed na nízkém dřevěném podstavci stojí kříž nebo soška P. Marie pod „skleněnó báňó“. Vedle báně

[1]) Takovou podlahu a strop vidíme skoro všude v Líšni, ve světnicích i v kuchyních.

s obou stran postaveny jsou křížky, vedle křížků svícny „s pěkněma maluvaněma svíčkama s póti“. Mimo to viděti na „kchostně“ ještě jiné sošky svatých, — též „hrníčke porculánový, sklínke a flaške“.

U dveří na pravo v koutě stojí „halmara“ na „možský šate“. Na „halmaři“ na okraji jsou nastaveny „voňavý jabka a deně s bradavicama“ (tykve).

V levém koutě u dveří jsou hliněná kamna a podél nich dvě lavice spojené v rohu.

Na stěnách visí obrazy. Nejvíce jest jich nad lavicí mezi oknem a „kchostnem“, ve třech nebo čtyřech řadách nad sebou. V dolních dvou nebo třech řadách jsou malé obrázky „zasklený a zarámcuvaný“, též „podobizně“ příbuzných a známých. V horní řadě šikmo jsou zavěšeny velké obrazy, spočívající dole na „lištvje“. Rámy těchto obrazů mají dřevěná dvířka otvírací. Tam uchraňují si chasníci, kteří o hodech vyvoleni byli za stárky, na památku „ketke“ s klobouků. Bývá tam pečlivě uschována kytka, „co měli jedónek (dědeček) a tatínek za širákem, dež beli stárkama vo hodech“.

Nad „kchostnem“ je „římsa“, na níž jsou postaveny „bílý tófaruvý talířke a miske“, a „na dřevěnéch háčkách só na římsi zavěšený bílý, maluvaný žbánečke“.

U dveří na pravo visí hodiny „šomavský“ a kropenička se svěcenou vodou, ovinutá růžencem.

Z velké „seknice“ jsou dvéře do „kocheně“; též ze síně dvéře tam vedou. V kuchyni jest jedno okno na dvůr. V koutě u okna je stůl, za ním podél stěn dvě lavice, které se v rohu sbíhají. Za stara mívali v kuchyni „pekárňo“ (chlebovou pec) a kamna s „kamnovcem“ (železným kotlíkem) na ohřívání vody. Nyní jest tam „šporhert“. V kuchyni je postel, na niž kladou za dne mužcí „svý hábe“ a ženské „svý caske“ (všední šaty). V koutě u dveří, vedoucích do síně, stávají „potynke“. V kuchyni bývá též „hosa, nasazená v košo“ a „slípka v kokance na vécách“. Na stěně visí obraz a staré šumavské hodiny.

Vedle kuchyně jest v é m ě n e k, který spolu s kuchyní je z šíři světnice. Okno má na dvůr. Do výměnku jsou dvéře ze dvora.

Ze síně prvními dveřmi na levo vejdeme do „s e k n i č k e“, s jedním oknem na ulici. Seknička je vybílena. Je tam stůl, postel,

několik židlí, truhla na ženské šaty, římsa, na níž visí „kožoche a bote, habe neplesnivěle“.

Druhé dvéře v síni na levo jsou do „k o m o r e“. V komoře rozestaveny jsou na svých místech velké, podlouhlé „trohle“ na obilí, — menší „trohle s přihrádkama na móko žitnó, pšeničnó, na kropico pšeničnó a ječmennó, na krópe a na votrobe“, — „sode“ větší i menší nebo „trohlíke“ na „čočko, fazole, torkeň, sošený vovoce“. Na stropě jsou upevněny „šráke“, t. j. svislé dva rovnoběžné rámy s vetknutými polooblоučky prutovými, mezi něž se staví „pecne, habe neplesnivěle“. V komoře stojí plecháče nebo hrnce s „mastným“ (sádlem). Vidíme tam také „žber“ se zelím, — nebo je zelí ve škopku. V dřevěném soudku jsou „trnke“ (povidlí). Vejce jsou položeny do obilí nebo do otrub. S trámů visí na motouze slanina, a po vinobraní visívají tam na „hinťách“ hrozny. Také v komoře mají „dižo s kopisťó, potne, potynke, krace, réče, lopate“ a j. p. — Mnohé ze jmenovaných věcí bývají též umístěny „na hůři“ (půdě), zvláště, jeli komora malá nebo nedosti suchá.

V síni je též schodiště na h ů r u nad obydlím. Hůra je buď vydlážděna „tihlama“, nebo je tam „mazanica“ (upěchovaná hlína), aby neprohořelo. Hůra sloužívá také za sýpku obilní.

b) D v ů r.

Vedle obydlí jsou vrata, zdivem překlenutá. Ze zdiva nad vraty vyrůstá „hromotřesk“, — sázejí ho, „habe nehoderelo“. Vraty vjíždí se do dvora. Ve vratech jsou dvířka, jimiž možná ze dvora jíti na ulici, aniž třeba otvírati vrat.

Na dvoře hned za obydlím je „maštal“ (konírna); v ní má pacholék postel vyvýšenou. Vedle dveří do maštale, vně na zdi na dřevěných klínech jsou zavěšeny „chomóte, kšíre“ a bič.

Vedle maštale je „chlív“ na hovězí dobytek. Ve chlívě jsou podél zdi „dřevěný bódke na králíke“.

Na maštali a chlívě na zdi pod střechou jsou „bódke na holobe“. Holuby chovají synové; prodávají si je.

Vedle chlíva je „kůlňa“ na vozy, pluhy a jiné hospodářské nářadí.

Před maštalí a chlévem je „náspja“ (kamenná hráz) a na ní „náprseň“ (dřevěné zábradlí). Střecha maštale a chlíva je nad „náspjó“ prodloužena.

Pod „náspjó" je hnůj. Podotýkáme, že někteří rolníci přikupují hnoje z města. Kupují totiž z továren olejnaté „cocke", nebo dávají do zájezdných hostinců slámu a hnůj si pak odvážejí.

Nad hnojištěm před chlívem stojí dřevěný záchod a vedle něho dřevené „krmíke" nebo „chlívke" na vepřový dobytek. K záchodu a ke krmikům je přístup s „náspje". Nad krmíky je kurník.

Sklep mají buď pod obydlím, — a tu vedou do sklepa padací dvéře ze síně, — nebo je sklep na dvoře neb i v zahradě za dvorem. Mnozí před sklepem, je-li na dvoře nebo v zahradě, mají „šijo" (předsklepí). Šíj se uzavírá dveřmi z venku i od sklepa. V šíji mívají mléko, — též „nejaký harabózí", jako: „troke, bečke, moteke" a p. Do sklepa ukládají „jablíška" (brambory), řepu, a mnohý tam má i „nejakó bečko" vína ze svého vinohradu. Kdo nemá šíje, uschovává mléko ve sklepě. V zimě dávají mléko do komory.

Na dvoře nebo v zahradě má každý rolník buď „pumpo" nebo krytou „stodňo". Je-li studně mělká, nabírají vodu do putýnek hákem, pakli je hlubší, vytahuje se voda „vokovem".

Na dvoře je též dřevěná „bódka" pro psa, kterého si každý rolník chová.

c) Zahrada.

Za dvorem je zahrada, při některých usedlostech dosti rozsáhlá. Zahrada jest ohrazena plotem. Je to buď „zídka", nebo „pargan" (na dřevěné sloupky přibity jsou napříč desky), nebo „tečkové plot", t. j. na dřevěných sloupcích přibita jsou napříč tři ráhna, mezi nimiž hustě vedle sebe propleteny jsou kolmo slabé tyče, z kůry neoloupané.

Uprostřed zahrady stojí stodola. Má dva „párníke", ohrazené od mlatu „voplotnó" (ohradou z desek). Pod střechou je „pjatro". Rolníci mají většinou ruční „mlátičke". Před stodolou bývají stohy slámy.

V zahradě před stodolou jsou ovocné stromy. Hospodyně tam má kousek místa ohrazeného tyčkovým plotem, kde pěstuje „šnytlich, petružel a cebolo sedmiletó", která se řeže na zeleno. Také tam bývá narovnána „derázka", t. j. otýpky posekaného haluzí. V zahradě děti si hrávají nejraději.

Vedle stodoly bývá „bránka“, kterouž se vejde do ovocné zahrady za stodolou. Pod stromy je tráva. — Kdo má stromy na řídko, ryje tuto zahradu a pěstuje tam řepu nebo „míšanino“ (směsku). Všichni mají ve svých zahradách dobré druhy ovocných stromů. Nejvíce se tam pěstují a nejlépe se daří hrušky a šlechtěné, červené i černé třešně. Jsou tam také „kadlátke (švestky), dorancije, kulovačke (drobné, kulaté švestky), jabluně, marhole,“ a zde onde některý „vořech“. Mimo ovocné stromy viděti v zahradách také „chebz“ (bez) a „chebzíček“ (šeřík). Chebz staří hospodáři mají ve veliké vážnosti a říkají, že „před chebzem má se smeknót“.

Na „votrhávání“ ovoce s vysokých stromů mají „vostrývke“. Vostrývka je silné, vysoké ráhno, skrze něž prostrkány jsou „šprošle“, od spodu nahoru se súžující. Toto ráhno zasazeno jest dole do příčního trámečku. Vostrývku lze přistaviti na strom bez poškození větviček. Na česání ovoce s nižších, zvláště mladých stromků mají „dvojáke“, t. j. žebřík s „nožkó“ (podporou).

Pěstováním zeleniny Líšňáci se zabývají málo, pro nedostatek času, jehož vyžaduje. Zeleninu přinášejí „potnařke“ (líšenské obchodnice) z „města“ do Líšně na prodej.

2. Příbytky domkařů.

Domkařské příbytky jsou menší rolnických. Co se týče půdorysu jsou sobě všecky více méně podobny. Vpředu je obydlí, za ním dvůr, za dvorem zahrada.

Před domem mají někteří zahrádečky jako rolníci.

Po jedné straně síně bývá „seknica a kocheň“, po druhé komora. Zámožnější mají dvě světnice. Mnohý chudší domkař místo kuchyně má v síni „vohnisko“. Ve světnicích a v kuchyni je většinou prkenná podlaha. Kdo má „zem“ upěchovanou z hlíny, občas ji přiopraví hlinou, vymaže, a než uschne, posype pískem nebo plevami.

Zámožnější domkaři mají ve světnicích hliněná kamna, v kuchyni „šporhert“, méně zámožní ve světnici „kanónek“ (kamínka z litiny) a v kuchyni plechový „šporhertek“. Chudí vařívají v létě na ohnisku v síni, v zimě otápí a vaří ve světnici na „kanónko“ nebo plechovém „šporhertko“.

Komoru má každý domkař. Kdo vede větší obchod s ovocem, má velkou komoru s lešeními.

Vnitřní zařízení a úprava obydlí řídí se dle zámožnosti; ale ráz vnitřního zařízení je celkem týž jako v obydlí rolnickém.

Na dvůr vedou ze síně dvéře. Vrat na dvůr není, a příbytky domkařské stojí těsně vedle sebe. Na dvoře domkaři mají dřevěný chlívek na kozy, — též na dobytek vepřový. Nad chlívky je kurník. Zámožnější mají zděný chlív na krávu.

Pod chlívky je hnojiště. Kdo má jen kozu, měl by malou zásobu hnoje. Proto děti chudších domkařů smetávají po ulicích dobytčí trus, nakládají ho na kolečka nebo na „vopálke" nebo do starých puten a odnášejí domů na hnojiště. Líšenské ulice jsou tím pěkně a zadarmo umeteny. Chodívají i kus za Líšeň sbírat po silnicích toto hnojivo.

Sklep má každý domkař buď pod obydlím, nebo na dvoře, nebo v zahradě, některý venku na blízku stavení.

Někteří domkaři mají na dvoře nebo v zahradě pumpu nebo studni krytou. Kdo nemá doma své vody, chodí na ni buď k sousedům nebo k nejbližší studni nebo pumpě obecní, jichž je po ulicích několik.

V zahradě za dvorem mají zámožní domkaři stodolu.

3. Příbytky hoferů (podruhů).

Nemá-li rolník výměnkáře, má ve výměnku „hofera". Také některý větší domkař mívá v sekničce podruha. Podruzi mívají též kousek pole „pachtovanýho" a kozu.

II. Živnosti.

1. Rolníci.

Dle záznamu z r. 1733 bylo v Líšni: 13 celoláníků, 57 čtvrtláníků, 43 činžovních domkařů, 10 obecních domků, 38 nájemných domků, 43 podruhů. Nyní je tam rolníků, kteří mají „hosedlost" neboli „gront", t. j. půlláníků a čtvrtláníků 79. Pololáníci mají pole na 52 měřic výsevku, čtvrtláníci na 26 měřic. Domkařů, kteří mají svobodné pozemky rozličné výměry, je tam 550.

Na svých polnostech rolníci pěstují hlavně žito, ječmen a „jablíška" (brambory); pro domácí potřebu něco ovsa, kukuřice a mrkve. Jednotlivci hledí si také cukrovky, kterou prodávají do cukrovarů. Nemajíce luk, pěstují píci na polích, zvláště „chacha-

rino“ (vičenec), „míšanino“, „trojlístko“ (jetel). Pole se „hóhoří“ jetelem, který se zaseje do jarního obilí.

Na některých tratích polnosti jsou hojně vysázeny stromovím; jmenovitě polnosti na kopci „Kostelíčku“ jsou velkým, pěkným sadem třešňovým.

Rolníci mají též po kousku vinohradu. Ranné hrozny se prodají, ostatní se „presujó“. Víno je poněkud tvrdé; říkají, že „nemá moc gajsto“. Někteří hospodáři mívali po dvou bečkách (20 věder) „svýho vína“. Ve vinohradech mezi „grefte“ (řady rév) sází se zelí, „kchél“ (kapusta), „vokurke“, česnek. Po kraji bývají „srstke, rybízl, fazole“. Mnozí též pěstují ve vinohradech „torke“ čili „deně“ rozličných druhů. Z „flaškovéch dení“ je dobré zelí, „torke s bradavicama“ (tykve) dávají si na ozdobu „na halmare“, jiné druhy jsou pro dobytek. Jádra z „torků“ jsou pochoutkou dětem. Také mívají ve vinohradech na řídko zasázeny „střešně“ nebo „hamrle“ (šlechtěné višně).

Mladší rolníci méně si všímají vinohradů; pomálu je vysekávají a proměňují v pole.

R. 1872 rozdělili si rolníci obecní les, i připadlo ho na půlláníky i čtvrtláníky (rustikalisty) po 19 měřicích výměry. Rolníci ze svých lesů mají stelivo a dosti paliva pro svou potřebu. V okolí Líšně je též hojně lesů „panských“.

Tažným dobytkem je kůň. Čtvrtláníci mají po jednom, půlláníci mají po dvou koních. Krávy chová si rolník dvě, málokterý více. Na zabijačku vykrmí si rolníci po dvou třech kusech vepřového dobytka.

V zimě rolníci vozí na pole hnůj, „dělají v lese vo drvách“, t. j. kácejí a řežou dříví v lese. Z haluzí dělají otýpky, jimž říkají „derázka“. Drva a derázku vozí z lesa domů. Na budoucí žně chystají si povřísla už v zimě.

Mimořádným výdělkem větších rolníků je „vození šotro a kamení“. Říká se jim též „šotraři“. Mají lom buď ve skalce na svých pozemcích, nebo si skalku najmou v okolí. Ve skalce mají své nádenníky, kteří trhají kamení prachem. Kamení rolníci odvážejí do vápenice v nedalekém Juliánově. Také ve skalce nádenníci „klučó šotr“. Štěrk rolníci rozvážejí na okolní silnice. Rozvezou ho každoročně za 35.000 zl.

Mimo rolníky mají též mnozí domkaři více nebo méně svých polností, někteří i po kousku vinohradu. Chudší domkaři a někteří

podruzi „vepachtujó si“ kousek „nejakýho pola“. Větší domkaři chovají si krávu, ostatní „nejakó kozo“. Zámožnější dávají si své polnosti obdělávati od rolníků, chudší si pole pokopou sami, vzdělají, a též hnůj ve starých putnách odnosí na pole.

Za stara bývaly obecní pastviny; nyní honí pastýř vepřový dobytek, kozy a krávy na „véhon“ (rejdiště).

Vyhání ráno i odpoledne, jde ulicemi a „práská žiló“, aby vyháněli dobytek ze dvorů do stáda.

Po žních honí pastýř kozy a vepřový dobytek na strniska. Každý je rád, nechá-li mu pastýř na poli „vestát stádo“, t. j. déle-li na něm pobude se stádem, neboť dobytek pole trochu pohnojí. Za stara pastýř, svolávaje do stáda, troubíval na dlouhou troubu, umíval „hrát na dode“ a pěkně „pískat na lopínek“.

2. Obchodníci.

Valná část obyvatelstva líšeňského živí se obchodem. Obchodníci líšenští známi jsou daleko široko, i praví se o Líšni, že prý bude soudný den, až všichni Lišňáci budou doma.

Lišňáci vedou obchod s ovocem, s drůbeží, se zvěřinou, s vejci, s mlékem, s vepřovým dobytkem.

a) Hlavním a nejdůležitějším obchodem líšeňským jest obchod s ovocem. Provozuje ho několik zámožnějších domkařů na hrubo. Obchodují hlavně s ovocem tvrdým, t. j. jablky, hruškami a ořechy. Chodí po Moravě a po Čechách a skupují ovoce na stromech z celých zahrad, ba i do Štýrska zajíždějí. Do zakoupených zahrad dají své hlídače. Ti si postaví v zahradě slaměnou boudu, hlídají ovoce, sbírají „spadynke“ a trhají ovoce zralé, ukládajíce je na slámě na hromady. Nebo též ovocnáři líšenští nakoupí ve světě ovoce již natrhaného „na váho“. Ovoce dopravují si do Líšně po železnici nebo po vozích. Veze-li se ovoce na voze, vůz se vystele a přikryje slamou, nebo bývá ovoce na voze — a na železnici vždy — ve „fasůvkách“ a tvrdší druhy v pytlích.

Fasůvka je putna úzká, vysoká, bez ucha, na půl druhé čtvrti, od spodu do vrchu se poněkud rozšiřuje, „vobróčke má próténý“. „Pantů“ (kšand) nemá, protože se nenosí na zádech. Fasůvky jsou stejné velikosti, a protože jsou dole užší, lze jednu do druhé zastrčiti. Několik se jich sestrká ve skupeninu. Skupe-

niny prázdných fasůvek nastaví se do vozu, a ovocnář odešle si je z Líšně do zakoupené zahrady. Na vrch do neplné fasůvky vloží se na ovoce trochu slámy, na slámu přiklopí se dřevěné dýnko; nad dýnkem, které se trochu vsune do fasůvky, prostrčí se fasůvkou dvěma otvory kolík, mimo to dýnko se utáhne provázky, k vrchnímu kraji fasůvky připjatými, „habe to drželo“.

Dovezené ovoce doma se „sortýruje“. Co je nahnilého, vykrojí se; „vékrajke“ rozprodají se v Líšni. Ovoce natlučené, načervavělé prodají nejdřív. Zdravé ovoce roztříděné uloží v komorách, kdež je často přehlížejí a překládají, aby nehnilo.

Ovocnáři kupují na hrubo též měkké ovoce, zvláště „špendlíke“ na Velehradsku a „planý marhole“ na Mikulovsku. Toto ovoce doprаví se do Líšně na fůrách slamou vystlaných. Z fůr se vysype na vhodném místě na náměstí na slámu a hned se přebírá zdravé od pomačkaného. V noci u hromad někdo hlídá. Ovoce pomačkané se prodá lacino líšenským dětem; zdravé ovoce odkoupí líšeňské ovocnářky.

Také sušené ovoce, kadlátky a hrušky kupují na východní Moravě a v Bosně. V pytlích dopraví se do Líšně.

Velkoobchodník ovocnář prodává ovoce „na fasůvke“ nebo „na měřačke“[1]) nebo „na štvrti“ a „půlštvrti“; suché ovoce též „na váho“.

V poslední léta těmto velkoobchodníkům obchod klesá; chopiliť se ho i na mnohých jiných místech a dovážejí ovoce do Brna. Ještě před 25 lety jeden ovocnář líšenský odprodal do Pruska v zimě za 2200 tolarův ovoce.

D r o b n ý o b c h o d s o v o c e m v e d o u j e n o m ž e n y. Ovoce prodávají v Brně, či jak se v Líšni vůbec říká „v městě“. Prodávají „střešně, hamrle, špendlíke, planý a velký marhole, broskvje, rybízl, srstke, kadlátke, dorancie, ringle, blome, hroške, jabka, vořeche, hrozne, voškeruše (mišpule), sošený kadlátke a hroške; take špargl a melóne“.

Ovocnářky mají doma komory na ovoce. Ovoce kupují jednak od líšeňských ovocnářův a z líšeňských zahrad a sadů, jednak mimo Líšeň. Z mnohých jiných osad dovážejí ovoce do Brna, jmenovitě třešně a švestky; ovocnářky líšeňské od nich ovoce skupují. Také mají mnozí ovocnáři odjinud v Brně svá skladiště

---

[1]) Měřačka je putna s uchem na půl měřice.

ovocná; i do nich naše Lišňačky chodí nakupovat. Nebo si ovocnářka s putnou na zádech zajde do okolí na ovoce, zvláště na „háklivjéší“ ovoce, „broskvje, velký marhole“.

Ovocnářky mají též v Brně svá skladiště, kde skládají své zboží a potřebné nářadí.

Časně ráno v létě v zimě ovocnářky spěchají z Líšně do města. Každá nese na zádech „putno“, buď „plnó“, nese-li ovoce z domu — a třebas ještě na plné putně má opálku s ovocem — nebo „práznó“, má-li ve svém skladišti v Brně ještě zásobu, nebo bude-li teprve v Brně ovoce kupovati.

Ovoce prodávají hlavně na „Zeleným rynko“ a v Jozefské ulici. Každá má tam už své místo. Ovoce z putny vyloží na „vopálke“, jichž má několik, na „vokřinke“[1]) a do „plétvéch košíků s róčkama“. Každý druh ovoce je rozložen o sobě. Prázdnou putnu položí na zem, na putnu a s obou stran vedle putny skupí „vopálke“, „vokřinke“ a „košíčke“. Sedne si za toto své zboží na nízkou čtvernohou stoličku. V „zémě“ má po ruce hrnec s uhlím „na vohřátí“. Nad uhlím chvílemi nahřívá si ruce a do uhlí fouká, „habe belo porád žížlavý“.

Větší ovocnářky místo na putně mají opálky a okříny s ovocem rozloženy na nízkém rozkládacím stolečku, na kterém také nakladou hromádek ovoce na prodej.

Mimojdoucím nabízejí své zboží: „Dó sem, mlaďóčké, kópijó si!“ — „Slečinko, dó sem, veberó si!“ — „Milostpaní, dó si vebrat, dám hím laceno!“ — „Milostpane, dó si kópit!“

Kupci se zastavují, a ovocnářka vychvaluje ovoce: „Kópijó! hroške só jak potra! Kadlátke slaďónký jak med! Broskvje se jen rozplenó! Vořeche só jak mandle! Hrozne jak cibébe!“ atd. Zdá-li se kupujícímu ovoce drahé, říkají: „Nemůžo dat, došenko, víc!“ — „Zlaťóčká, nihde víc nedostanó!“ — „Lacinějá nemůžo dat!“ —

Drobného ovoce, jako třešní, višní, rybízu, srstek, kadlátek kupující může „vokoštovat“. Jen že někteří rádi koštují a neradi kupují, nadužívajíce „koštu“ k najezení. Takový nechvalný obyčej měla kterási milostpaní z Brna. Koštovala každého ovoce, a jako by jí nechutnalo, odešla k jiné Líšňačce zase „koštovat“ a zase dále. Ovocnářky znají takové „kunte“, a nemajíce na dlouhou

---

[1]) Vokřínek jest elipsovitý, plytký, podobně pletený jako vopálka.

domluvu kdy, odbudou je zkrátka: „Dež nekópijó, tak jen dó, vodkáď přešle!“ a p. Jednou Líšňačka pleskla po ruce takovou milostpaní. Uražená milostpaní žalovala Líšňačku. Ale Líšňačka před soudem vše „jak se patří vepověděla“ a byla uznána nevinnou. Soudce prý se „mosél smít“. Milostpaní s hanbou odcházela, a od té doby jí asi zašla chuť „koštovat“.

Své zboží ovocnářky prodávají všelijak: Třešně ranné, jsouce dražší, prodávají se „na ketičke“; v kytičce je 8—10 třešní za krejcar. Později, až je jich více, prodávají je „na hromádke“ menší a větší po krejcaru a po dvou, nebo „na kchila“. Každá prodavačka má „vážke“ jednoduché, s miskami na provázcích zavěšenými, a závaží větší i menší. Podobně prodávají též „hamrle“. „Špendlíke“ a „planý marhole“ čítají, kolik za krejcar. „Velký marhole“ a „broskvje“ čítají též: „za šesťák je hích . . .“ nebo: „kopa koštuje . . .“

„Rybízl“ se prodává „na hromádke“, srstky „měřijó na židlike“. „Kadlátke, dorancije, ringle a blome“ čítají, kolik za krejcar. „Hroške a jabka“ na hromádky po 2—5 kr,, lepší druhy kolik za šesťák. Ořechy čítají. Prodávají: „papírke“ (ořechy s měkkou skořápkou), „křemeňáče (s tvrdou skořepinou) a „křapáče“ (ořechy velké). Hrozny se váží nebo jednotlivé „hóško“ (hrozen) vycení „podli voka“. „Sošený kadlátke a hroške“ prodávají na váhu. „Melóne“ vycení. Prodávají též melóny rozkrájené na díly. „Špargl“ prodávají „ve votýpkách“. V otýpce je kopa neb půl kopy chřestu slabšího nebo silnějšího. Otýpku vycení.

Prodávají také ovoce na zavařování, které nesmí býti úplně dozrálé. Též med „ve voštinách“ čili „zavíčkuvané“ mívají na prodej, jmenovitě k vánocům. — Ovocnářky mívají v komoře nebo na půdě doma „na režněch hinťách“ viset „dorancije“ a na „špagátách“ hrozny. Toto ovoce prodávají na vánoční svátky.

Tak a podobně obchodují. Kupujícímu něco přidávají, říkajíce: „To je přídankem“.

Některé ovocnářky neprodávají „seďa“, nýbrž roznášejí své zboží v putně na zádech ulicemi a po domech, i mimojdoucím nabízejí ovoce. V ruce nosí „vopálke“ neb „vokřínek“ s ovocem, na druhé ruce košík „s róčkó“. Zde onde některá chudobnější ovocnářka, majíc na prodej jeden druh ovoce v putně, postaví putnu na příhodném místě, vedle ní rozestře na zemi plachetku,

nadělá hromádek ovoce větších i menších a buď sedí nebo postává u svého zboží.

Ovocnářky, je-li třeba, dovedou se i „po německe“ domluvit. Šel kdosi z Brna do Líšně, dohonil Líšňačku ovocnářku a dal se s ní do hovoru. Za řeči tázal se jí: „Jak se domluvíte, kupuje-li od vás panička, která česky neumí?“ — „Vo to je malá starost!“ — Líšňačka na to, — „německe rozomím všemo a pár téch něneckéch slov také homím. Nejak jož se dorozomíme“. — „Jak byste tedy řekla po německu: Kadlátky jsou dobré, okuste, milostpaní!“ Líšňačka se usmála a bez dlouhého přemýšlení pravila: „Kadlátkn is kút, šmekn knédlige Frau!“ „Dobře to umíte!“ usmíval se spolujdoucí. „A ještě mi něco povězte po německu“. — „Proč bech hale nepověděla, — co homím, povím.“ — „Jak byste řekla: „Kadlátek je deset za krejcar, jezte, milostpaní.“ — „Kadlátkn is cén grajcr, — fresn knédlige Frau!“ — Průvodčí se hlasitě rozesmál. „Co se smijó?“ — pravila Líšňačka, — „nedávno sem to povídala také tak jedné milostpaní, a ta se tak smila, haž se za boke chetala, a já s ňó. Dosavád nevím, čemo se tak smila.“ — Se židovkami Líšňačky smlouvají se druhdy češtinou židovskou: „Kópijó ten zajíc! Nebodó ho kópit? Co mně za ňé bodó dat?“

b) Obchod s drůbeží provozuje mnoho žen, jsou to hlavně manželky a dcery domkařův a podruhů. Říká se jim „drůbežňačke“. Muž málokterý obchoduje s drůbeží, je „drůbežňákem“.[1]) Prodávají v městě své zboží, hlavně „na Dominikánským placo“. Mají na prodej „kořata a holobe“, též „kapóne, krmený hose a kachne“. Prodávají „kořata a kapóne živý“, — „holobe só zaříznotý a vošklobaný“. V Brně drůbežňačky mají každá své místo. Sedí na stoličce a podobně jak ovocnářky mají před sebou a s obou stran své zboží rozloženo, jen že místo putny mají „škrošňo“, v níž jsou kuřata a kapouni živí. Zaříznutou drůbež mají před sebou na stolečku; — živé husy a kachny na opálkách povázány vedle stolečka. — Některá drůbežňačka chodí městem a nabízí na prodej drůbež.

Také drůbežňačky mají v Brně svá skladiště, v nichž ukládají své nářadí a drůbež, kteréž toho dne neprodají.

---

[1]) Na východní Moravě drůbežňákům říkají „kuřenčáři“.

Husy a kachny krmené kupují v okolí Brna. Kuřat, holubův a kapounů chodí nakupovat na východní Moravu až po hranice uherské. Kraj ten znají tak dobře jak okolí Brna, a někteří dovedou hovořiti tamějším nářečím. Drůbežňák nebo drůbežňačka vydají se tam se „škrošňó“ na zádech. Říká se jim proto také „škrošňař, škrošňařka“. Chodí po osadách volajíce: „Kořat, holobe prodat!“ Nakoupenou drůbež dávají do škrošně.

Š k r o š ň a je zvláštní posada na nošení drůbeže. Má přízemí a dvoje poschodí neboli tři přihrádky. Každá přihrádka má dřevěnou podlahu. Posada tato má v rozích čtyři kolmé sloupky dřevěné, které vyčnívají zespod pod přízemím. Obě boční strany a strana zadní jsou kruhovitě obepjaty několika pruty (vobróčkama). V přední straně jsou vodorovně šprušle a mezi nimi vysouvací prkénka, jimiž jsou uzavřeny přihrádky. Prkénka jsou upjata dřevěným „ryglíčkem“. Má-li se přihrádka otevříti, vysune se prkénko. V každé přihrádce je dřevěné korýtko na zrní a dřevěný talířek na vodu. Celá škrošňa mimo spodek a stranu přední obtažena jest silným režným plátnem, které je pevně přibito. V přední straně jsou upevněny dva „pante“ (kšandy), jimiž se ruce prostrčí a škrošňa zavěsí na záda.

Do přihrádek škrošňařka zastrká nakoupenou drůbež, nasype jí do korýtek zrní, zavěsí škrošňu na záda a provolávajíc kráčí a kupuje dále. Drůbež ve škrošni z korýtek pozobuje zrní, — chvílemi všetečný kohoutek vystrčí mezi „šprošlama“ hlavu a „zakukyráká“ Líšňačce do uší, jako by jí chtěl poděkovati za pohodlný kvartýr v podivné té kleci. Občas škrošňařka musí také napojiti svůj ptačí orchestr. Tu postaví škrošňu, nalije do přihrádek na talířky vody, „a hař se ti mozekanti zavlažijó v krko“, vylije vodu z talířků. — Je-li po žních, někde za osadou na strnisku vypustí ze škrošně „svó čeládko“, aby se popásla na strnisku, a obratně pak „te pisklóne“ schytá, postrká do škrošně a ubírá se dále.

Až nakoupí škrošňu plnou, pošle psaní do Líšně své dceři (dcera své matce, škrošňař své manželce). V listě tom oznamuje, že škrošňu odsílá po železnici do Brna. V Brně pak už čeká dcera nebo matka na škrošňu a s drůbeží potom obchoduje. Ihned ovšem odešle matce nebo matka dceři prázdnou škrošňu do světa. Ta kupuje dále a zase potom plnou škrošňu zašle do Brna. Tak se zásilka třeba opakuje několikrát.

Drůbežňáci, jak řečeno, chodí za svým obchodem daleko, či jak sami říkají „kraj světa“. Před dávnými a dávnými časy chodívali asi ještě dále než nyní. Neboť Kolumbus, když objevil Ameriku a vystoupil na břeh, byl prý nemálo překvapen. Uviděl prý tam člověka po evropsku oděného. Jak tak se spolu dorozuměli, a Kolumbus se dověděl, že je to Líšňák, který se tam dostal na škrošni už před ním.

c) Obchodníci a obchodnice s drůbeží provozují též obchod se zvěřinou. Říká se jim „zvěřináři a zvěřinářke“. Prodávají v městě „zajíce, srnce, korotvje, bažante“, — mimo zvěřinu též kůzlata. Korotve a bažanty „šklubó“, zajíce a srnce „slíkajó“ až před prodejem, „habe to nevoschlo“. Zajíce, srnce a kůzlata prodávají celé nebo po částkách, jak si přeje kupující. Místa svá mají hlavně na „Dominikánským placo“, „slečenó zvěřino“ vykládají na stolečku, ostatní na opálkách. Zvěřinu a kůzlata nakupují v okolí neb i v osadách vzdálenějších.

d) Obchod s vejci na hrubo provozuje několik domkařů; jsou to hlavně titéž, kteří na hrubo obchodují s ovocem. Mají ve svých sklepích „kadečke“, v nichž do rozřídlého vápna vejce nakládají. Taková vejce nesmějí býti puklá nebo míti slabou skořápku. Proto, kdo nakládá, musí vejce proklepávat. Vezme totiž do každé ruky po vejci, klepne vejcem o vejce, zkoušeje tak, hodí-li se nakládat. Vybraná takto vejce staví pak do kadeček těsně vedle sebe, „špicó“ dolů. Mívají v kadečkách naloženo kolik set kop vajec, někteří až 9000 kop.

Vejce skupují na východní Moravě po osadách. Nakoupená vejce snesou v každé osadě na vhodné místo. Kupují, až nakoupí vajec tolik, „habe to stálo za fůro“. Potom jedou s košinovým vozem osadu od osady a do košin do sečky ukládají vejce a dopraví je domů.

Tito velkoobchodníci prodávají vejce na kopy. Rozesílají je v úzkých, dlouhých dřevěných bedničkách v sečce daleko i za hranice naší říše, do Vratislavě, do Hamburka, Genevy a j. Od několika let i tento obchod se jim daří méně, z týchž příčin jako hrubý obchod s ovocem.

Drobný obchod s vejci vedou ženy. Mimo vejce prodávají také „potro a tvaroh“.

Obyčejně roznášejí po dědinách ovoce, zeleninu a p. a výměnou nebo za stržené peníze skupují tam vejce, máslo a tvaroh;

vejce kupují též od oněch velkoobchodníků líšeňských. Prodávají v městě hlavně na „Kapocínským plácko“ a na „Célo“; některé chodí též po domech.

e) Obchod s mlékem provozuje několik domkařů („mlíčařů“) na hrubo. Na jednokoňském vozíku, vhodně upraveném, mají plecháče. Každodenně odpoledne jezdí po okolí, skupujíce mléko. Druhého dne časně ráno dovážejí mléko do Brna pekařům a do kaváren.

Drobný obchod s mlékem provozují ženy „mlíčařke“. Den jak den odpoledne chodí s putnou, v níž mají skupeny větší a menší plecháče, po Líšni a okolí a skupují mléko, jež pak časně ráno nosí do města. V Brně prodávají hlavně na „Křenuvé, Célo a Kapocínským plácko“. Některé mlíčařky mají už své stálé odběratele, jimž každodenně donášejí mléko. Mléko se ráno odprodá, a mlíčařky nesou prázdné plecháče v putnách domů. K 9. hodině už bývají doma a odpoledne zase „chodijó po mlíce“.

Některé mlíčařky jezdí s vozíkem, taženým jedním nebo dvěma psy. Mlíčařka „kučíruje“, a kde je do kopce, tlačí ze zadu vozík. Na zpáteční zase cestě, kde je s kopce, mlíčařka přisedne na vozík, a psi vesele upalují domů.

Putna.

Odznakem líšeňských obchodnic je putna, kterou nosí na zádech. „Chodit s potnó“ znamená obchodovati s ovocem, zvěřinou, vejci a mlékem. Proto říká se těmto obchodnicím též „potnařke“.

Putna má dva „pante“ (kšandy), jimiž se ruce prostrčí a putna zavěsí na záda. Na hoře na putně jest ucho, za něž se rukou zachytne, když se putna sdělává se zad. Utažena je „vobróčkama“, buď dřevěnými nebo ze žlutého plechu a vždy čistě vydrhnuta. Nese-li Líšňačka putnu plnou, podloží si, „habe to neklačilo“, zespod na záda pod putnu „bólčata“, malou to, senem vycpanou podušku, kterouž dole přiváže k pantům, „habe nespadala“. Když se vracejí domů s prázdnou putnou, hodí bólčata do putny.

Časně z rána v zimě v létě cestou z Líšně do města je neobyčejně živo. Nejrannější jsou mlíčařky „s potnama a psékama“, za nimi jdou ostatní putnařky; mimo to mnoho dělníků a dělnic továrních. Je to nepřetržitá živá řada lidstva. Je-li tma,

obchodnice nesou si „laterně“, jimiž cesta z Líšně do Brna světélkuje.

Odpoledne mezi 2. a 3. hodinou obchodnice líšenské vracejí se z Brna. Dobře-li pochodily, zastaví se někde na předměstí na „slozo“ vína, na posilněnou, v krámě koupí si mouky nebo jiných potřeb pro dům a dětem nějaký rohlík vítaného. Zemřelému dítěti matka nese z města na putně „trohličko“ (rakvičku).

Putna je veliké části líšenských žen stálou průvodkyní. Jedna stará putnařka tak zvykla putně, že když sestárla a světem už s putnou choditi nemohla, musila stále nositi na zádech putnu a v ní kámen, aby se udržela v rovnováze.

A výtěžek tohoto hrdelného obchodování je nepoměrně skrovný. Jako nyní všude, i v tomto oboru obchodním je veliká soutěž. Z Líšně samé chodí do Brna putnařek se 400, a novější dobou plete se jim do obchodu mnoho prodavaček z Brna a z okolí. V Brně platí prodavačka z místa na čtvereční metr 16 K na rok a z „kamrlíko“ (skladu) 3 K na měsíc. Na místě prodávati smí jen do 12 hodin a podomního obchodu nyní provozovati nesmí; každy přestupek se pokutuje. Chudá putnařka, která by takovou pokutou pozbyla všeho kapitálu obchodního, volí si ji raději odseděti, šest hodin za korunu; vždyť základní kapitál chudších obchodnic je skrovničký — obyčejně 5—6 zl. všeho všudy! Tohoto svého kmenového jmění putnařka se netkne, své skrovné potřeby uhrazuje jenom z čistého výtěžku, 30—40 kr. za den. Nyni národnostní soupeření dotýká se i našich obchodnic líšeňských. K jedné z nich docházel pán a nakupoval u ní pravidelně. Nedávno zastavil se zase u ní, ale panička jím škubla, pravíc: „Poď pryč, to je Češka!“ načež pán: „Už od vás nebudeme kupovat, budeme mít německé ovocnářky.“ Ale naše Líšňačka mu statečně odsekla: „A co si počnó bez nás? Debe ne nás, neměli be co jest. A dež voni vod Němkeň, zasé Češi vod nás, šak je hích v Brně chvála Boho dosť a porád hích přebévá!“

f) O b c h o d s v e p ř o v ý m d o b y t k e m provozovalo několik oněch velkoobchodníků, kteří obchodují též s ovocem a vejci.

Obyčejně dva, tři velkoobchodníci do spolku obchodovali s vepřovým dobytkem, který kupovali po osadách v Uhrách i v Bosně. Koupená stáda dopravena byla po železnici do Brna. Všechen dobytek rozdělili pak na několik stád, a každé takové

stádo svěřili dvěma spolehlivým „hoňákům“ čili „honcům“, a rozeslali honce se stády na různé strany — „rozháněli bagóne“. Honcům a též majetníkům stád říkalo se „bagóňaři“.

Honci honili bagouny osadu od osady. Kde cestou přihnali k řece nebo k rybníku, vehnali stádo do vody, aby se probrodilo. Ženouce dobytek osadou, chvílemi práskali ohebnými bičíky řemennými, upozorňujíce takto osadníky, kteří bez toho čekali na bagouňáře. Honci hnali stádo před hospodu, koupili turkyně nebo ječmene a nasypali vepřům na zem. Koupěchtiví přicházeli, vybrali si bagouna a dohodli se o ceně. Kupující míval s bagouňářem úmluvu, na př.: pošlo-li by dobytče do 14 dní, tratí je bagouňář a p. Za bagouny kupující platívali až po sv. Martině. Bagouňář zapisoval do knížky svému pánu zevrubně každého kupitele a smluvenou s ním cenu. Prodané dobytče hoňák vyhnal ze stáda, popadl je za zadní nožky a zavlekl je kupiteli do domu, začež dostal „nejaký vocasný“.

Bagouňáři noclehovali v hospodě; stádo měli pod kolnou nebo v prázdném chlévě.

Tak honili stádo, až je rozprodali. Honívali po Moravě i po Čechách.

Majetníci stád šli též každý s některým stádem a občas zašli neb zajeli si za ostatními najatými hoňáky podívat se, jak obchodují. Po sv. Martině obchodníci sami chodili po osadách vybírat peníze za prodaný dobytek.

Tento obchod ještě před nedávnými lety dobře se dařil a býval výnosný, novější dobou však zanikl vlivem přiostřených zákonů, dle nichž vepřový dobytek honiti se nesmí; obchodník má buď doma dobytek tento chovati a prodávati, nebo jej na vozích rozvážeti. Zkusil toho jeden líšeňský obchodník; nastavěl rozsáhlých krmníkův a vozmo obchodoval, ale nedařilo se mu.

Marjána vod sklepa.

V Líšni bývaly dvě hokynářky; jedna byla „ho sklepa“ nedaleko „čapale“ (dětské školky), druhá „v městečko proti ratchózo“. Nyní hokynaří jenom jedna, „v městečko“.

Je tomu teprve několik let, co zemřela „Marjána vod sklepa“. Prodávala u sklepa mnoho let. Zemřela jako letitá stařena. Byla to poctivá a zbožná osoba. V mladších letech „vochrůmla“ na nohou i na rukou. Živila se poctivě hokynářstvím.

Sklep, u něhož prodávala, jest na ulici, vedle silnice, proti hostinci „U modré hvězdy“, jehož jest majetkem. Do sklepa, jehož překlenuté schodiště vyčnívá ze země, jsou kolmé dvéře. Ve sklepě měla „Marjána“ uloženo své zboží a před sklepem od rána do večera mívala na stolečku a v opálkách své zboží vyloženo. Stoleček stával u dveří, opálky na kamenech na nízkém břehu, jenž se sklání ke sklepu.

Na opálkách mívala: brambory, hlávky (zelné), rozličné ovoce, „votýpke zelenine“, okurky, houby, „paradajský jabka“, žemličky a rohlíky. — Na stolečku u dveří měla „dřevěnó škatolo“ s přihrádkami; — na škatuli bylo skleněné víko, „habe se tam neprášilo“. Ve škatuli bylo „cogroví a perníkoví“ pro děti: „peřinke, špalíčke, píščalke cogrový, hitrničke, štangličke, panenke, kolečka, flaščičke skleněný nebo cogrový se sladkó vodičkó, rostroks, vincétle, cogrlata, svatojánské chlíb, cogrkandl“. Na stolečku byly „hromádke rybízlo, srstek, jahod, střešňé, lískuvéch voříšků“ a j. — Vedle stolečka mívala hrnec s „kesanéma vokurkama“, — „plocar s vodičkó z vařenéch hrošek;“ — „vařený hroške“ byly vedle na opálce.

Sedávala u dveří na kameni. Na noc poklidila vše do sklepa; — jen „škatolo s cogrovím“ brávala si na noc domů, — „habe to nezvlhlo“, — ráno pak ji zase nesla ke sklepu.

Bylo-li nepohodlné počasí, nechala zboží ve sklepě, — jen něco ho na opálkách sestavila nahoru na schody, a sedávala ve sklepě nad schodištěm na nízké stoličce, u pootevřených dveří. — V zimě dělávala to také tak, a mívala „na vohřátí“ pod stoličkou hrnek s uhlím a vedle sebe „na vohřáti rokó“ druhý hrnek.

Psáti neuměla, — a přec účty řádně písemně vedla. Co jí byl kdo za zboží dlužen, vše měla zapsáno křídou na vnitřní straně dveří od sklepa. Měla své značky: tečky, čárky kratší a delší, tenší a tlustší, — kolečka větší a menší.

Tečka . znamenala krejcar. Malé kolečko o značilo 5 kr. čili „pěťáček“. Kolečko malé s čárkou ⚲ bylo 10 kr. čili „šesťák“. Velkým kolečkem ◯ označovala „rénské“.

Na př. . . . = 3 kr.
o . . = 7 kr.
⚲ ⚲ ⚲ . = 31 kr.
◯ o . = 1 zl. 6 kr.

Dlužníci byli poznamenáni vedle svého dluhu. Jména dlužníků byla vyznačena čárkami kolmými, jež „dle persóne vepádale“, — kratší nebo delší, tenší nebo „klošči“.

| | | | | | |

V těchto svých „počtách“ se nezmýlila nikdy. Když se jí někdo tázal: „Hde pak, Marjánko, vesím na dveřách?“, ukázala hned prstem: „Tudle!“ — „A koli pak so dložen?“ — Vždy udala správně. — Začalo-li pokrápět, — hned starostlivě dvéře od sklepa přivírala, „habe jí to dýšč nespláchl“.

Děti měly „Marjáno vod sklepa“ rády, — chodívaly k ní kupovat; — zvláště rády prohlížely si skleněným víkem rozdivné ty sladkotiny ve škatuli. Marjána dětem přála. — Říkaly jí: „Déte mně za grécar jablek, hodně velký a červený a hodně moc!“ — „A grécar zpátke bes nechcél ješče? No, poď jen, poď, dostaneš hodně moc a pěkný. Tade máš, — jedno je přídankem“.

Také říkávala dětem: „Haž se bodo vdávat, bodete za mládence a za drôžke. Hočte se tancuvat, habeste na mó svarbo homěli!“ —

Kolem sklepa děti obskakovaly rády, Marjánce rády kolem sklepa zametaly, „habe to tam měla v pořádko“. — Marjánka ovšem znala děti a neopominula jejich ochoty odměniti něčím ze „škatule“.

„Potnařke, jak šle z města“ podél sklepa, — zastavily se a Marjánce pověděly „co novýho“ V neděli odpoledne přišla za „Marjánkó“ ke sklepu „nekerá tetka a poplkala“ si s „Marjánkó“. Někdy třebas jich tam měla několik; — tetky sedávaly na břehu na kamenech, — „v náručó“ malé děti, — a rozpovídaly se s „Marjánkó“. „Kerési štverák“ říkával jim, že tam „tisknó novine“.

Když zemřela, naříkaly děti. Měla slavný pohřeb, jako nejbohatší svobodné děvče. Do rakve přistrojili ji jako družičku s věnečkem na hlavě. Mládenci a družičky a kde kdo doprovázel „Marjánko vod sklepa“ ke hrobu. — Na pohřeb měla ušetřeno, — a „pár zašpóruvaněch rénskéch“ odporučila před smrtí chudým příbuzným. —

Dosud je „Marjánka vod sklepa“ v blahé paměti v Líšni.

Po její smrti druhá hokynářka „z městečka“ najala si na své zboží „Marjánčiné sklep“, — ale hokynaří „v městečko proti ratchózo“.

3. Dělníci tovární.

V brněnských továrnách hledá výživy většina mužů: domkařů a podruhů. Též synové jejich, sotva vychodí školu, „dó do fabrike“. Také něco málo svobodných děvčat, dcer to domkařův a podruhů chodí do továren.

Manželky továrních dělníků po většině obchodují a starají se o domácnost a o pole své nebo najaté.

Tovární dělníci dle rozličné práce tovární mají rozličné názvy. Někteří jsou „kalci, kalčijó ho mašin“, jiní „draksliři, rajbuvňáci, pracujó v rajbuvňách“, t. j. v továrnách na plechové náčiní, „přadláci“, předou vlnu, „barevňáci, železáři, koželozi“ a j. Hoši nováčci obyčejně „kraplujó“, trhají hadry v továrnách.

Dělníci pracují týden ve dne, týden v noci. Ráno jdou denní dělníci do města, noční z města, — „k víčeró“ na opak. Dělníci chodí každodenně domů. V šátku nesou si do továrny nějaké jídlo, obyčejně kus chleba, k němuž si v Brně něco přikoupí.

4. Nádenníci.

O nádenníky je v Líšni potíž; jenom nepatrná část chudšího obyvatelstva „chodí na tovarych“. Nádenničí hlavně u velkostatku, „chodijó na panský“.

Některé nádennice vedou též časem drobný obchůdek. Sbírají totiž rozličné traviny a květiny lesní a prodávají je v Brně květinářkám, — hledají léčivé zeliny a nosí je na prodej do města do lékáren. — Též lesní jahody, maliny, lískové oříšky po lesích sbírají a prodávají je buď po Líšni, — nebo zajdou do Brna. Také chodí po hubách, — a podobně hledí je zpeněžiti. Některá nakoupí si v okolí šlechtěných jahod a obchoduje s nimi v městě.

Toto zboží nosívají do města v putnách. — Některá nakoupí, když poprodá své zboží, v městě salátu, „vokurké, paradajskéch jablíček“ neb jiné zeleniny, nese to v putně domů a prodává po Líšni. V zimě nádenničí v lesích, — dělají „koščata“ na prodej. Též vysekávají v lese pařezy, — a rozštípané pařezy v putnách prodávají po Líšni, volajíce: Nekópite kóske?“

III. Cizí obchodníci a živnostníci do Líšně za výživou přicházející.

V Líšni je stále živý ruch, zvláště ráno a od druhé, třetí hodiny odpolední do pozdního večera. Jeden spěchá sem, druhý

tam. Mlíčařky, putnařky, škrošňařky, dělníci tovární chvátají do města a z města, rolníci na pole a s pole, štěrkaři odjíždějí a přijíždějí. A co těch „čapaláků v" a školákův i školaček!

V čilý tento ruch domácí mísí se příchozí obchodníci, řemeslníci, umělci a prodavači, kteří z blízka i z daleka do Líšně za výdělkem přicházejí. Den co den bývá jich v Líšni několik. Jeden z nich hlasitě provolává, druhý tudliká na píšťalu, jiný zas se oznamuje jinak.

Co Líšňáci mají na prodej, s tím obchodují sami vně osady, hlavně v Brně. Proto nemnoho jest živnostníků, přicházejících do Líšně nakupovat.

1. Začasté dochází do Líšně z okolí řezník, aby tu koupil nějaké dobytče. V pravé ruce má čagan, v levé provaz, před ním běží řeznický pes. Řezník chvátá ulicemi rychlým krokem, provolávaje: „Hej! máte neco na prodej?" V některých domech, kde doufá, že by něco bylo, se zastaví, smlouvá s hospodářem, až se dohodnou. „No tak jož plácnite na roko!" domlouvá hospodáři, podávaje mu hodně méně, než on si dobytče cení. „Ve smlóváte do krvje!" namítá hospodář. Posléze dohodnou se přece, „plácnó si", a dobytče je řezníkovo. Odváděje dobytče, řezník dá dívce „vocasnýho". Na důkaz, že si ho zasloužila, děvečka doloží: „Šak sem to jalovico dobře spravovala. Podívajó se, jak se bleščí!"

2. Handrlák z Kunovic u Hradiště chodí osadou a tudliká na píšťalu. Chvílemi se zastaví, čekaje, až ho někdo zavolá. Za hadry dává jehly, špendlíky, prstýnky nebo nějaký ten halíř. Hadry sbírá do měcha, snáší je z okolních osad na jedno místo a posílá pak větší sbírku do papírny.

3. Hadrařka čili handrlačka chodí s putnou ulicemi a provolává, čekajíc, až ji někdo zavolá. Sbírá do putny hadry a kosti za skrovný peníz. Kosti pak prodává do kostivárny, hadry do papíren.

4. Popelář před lety jezdíval s vozem. Kupoval popel a prodával pak mydlářům. Jeda ulicemi provolával, chvílemi se zastavil a čekal, přinese-li kdo popel na prodej. Nyní už popeláři nejezdí.

Za to tím hojněji zboží nejrozmanitějšího dováží se do Líšně na prodej. Z potravin dodávají se tam hlavně zeleniny

i jiné potraviny, jež se v Líšni nevyrábějí. I dostavují se tam občas:

1. Cebolář dojíždí s dvoukolým vozíkem. Obyčejně táhne vozík s kamarádem nebo se ženou. Na vozíku mají: cibuli, česnek a rozmanitá semena zeleninová a květinová. Vozík si někde před hospodou postaví a chodí dům od domu nabízet své zboží.

2. Na podzim dostavují se hlávkaři. Jsou to rolníci hlavně z Modřic u Brna, kteří na vozích rozvážejí osadami zelné hlávky. Prodávají na kopy neb i jednotlivé hlávky.

3. Rolníci od Mikulova rozvážejí po osadách okurky. Vokurkář jede světem, až rozprodá všechno. Hospodyně líšenské kupují od nich pro domácí potřebu, něco na salát, něco na naložení.

4. Tvarůžkář přiváží v bedně na tragači „tvarůžke" či „sérke". Má „sérke hrobý dvógrécaruvý" a „drobný grécaruvý". Zastavuje se u hospod a prodává hostinským své zboží na kopy.

5. Před lety roznášely kvasničářke řídké kvasnice pivné. Toto své zboží nosily v putnách na zádech. Putna měla dřevěný příklop se širokým otvorem, zadělaným dřevěnou zátkou. Kvasničářka, chodíc dům od domu, prodávala kvasnice na žejdlíky. Zvláště před svátky mívala dobrý výdělek, bývalť veliký shon o kvasnice.

6. Před svátky velikonočními přicházejí Slováci z Březové u Brodu se sladkým dřevem. Na náměstí někde na rohu domu prodavač rozloží na plachetce své zboží a vedle něho na zemi usedne. Sladké dřevo vábí hlavně děti; za chvíli jich má prodavač plno okolo sebe. Chasa kupuje si „žile na mrskút". Hospodyně též mu odkoupí sladkého dřeva, „habe měle dětum vod kašlo".

Nakoupiti si látek na šaty, hotového šatstva a rozmanitého drobného zboží v domácnosti potřebného mají naši Líšňáci dost příležitosti v blízkém Brně, kamž jich každodenně mnoho dochází. Ale i s tímto zbožím dostavují se do Líšně občas rozliční drobní obchodníci podomní. Jsou to jmenovitě:

1. Sokňař nebo sokňařka. V uzle na zádech roznáší po domech sukně bavlněné a polobavlněné. Má dobré a laciné zboží a proto také dobrý odbyt.

2. Plátenkář (n. plátežník) dochází z Čech, obyčejně se ženou (plátenkářkó n. plátežnicó). V některé osadě mají složenu

zásobu svého plátěného zboží: štůčky plátna, kanafasy, šátky, zástěry a p., jež pak po okolních osadách roznášejí v uzlech na zádech, chodíce dům od domu.

3. Klobóčník přicházívá do Líšně přede žněmi. Má na prodej slaměné klobouky po 20, 30 kr. Kupují si je mužští a nosívají je toliko při polní práci za letního vedra.

4. Papučář přináší na podzim papuče pletené ze „šlaků“ (okrajků soukenných). Hospodyně si je kupují na zimu, dávajíce si je podšiti koží, obyčejně ze starých holinek.

5. Kaničkář vykračuje si osadou „jako pán“; vždyť všecko své zboží má po kapsách. Jeho zbožím jsou: tkaničky, šňůrky, knoflíčky ke košilím, jehly, špendlíky a p., jež nabízí po domech na prodej.

6. Škrobař nebo škrobařka ze Slavkova přinášívá v putně pšeničný škrob.

7. Hůlkař nese pod paží svazek svého zboží. Jsou to silné hole, nahoře zahnuté, dole okuté, tak zvané čakany.

8. Grán (Krajinec), muž postavy vysoké, silné kostnaté. Na zádech nese „dřevěnó halmárko“, v ní má několik zásuvek plných rozmanitého zboží galanterního. Na almárce balíky zboží řemenem připjaté.

9. Bosňák „je vetáhlé a vočadlé“. Dle jeho bosenského kroje děti ho nazývají Turkem, zvědavě si ho prohlížejíce od hlavy po paty. Kolem krku na řemeni zavěšen má koš a v něm: nože, dýmky, čibuky, špičky na doutníky, turecké nože v dřevěných pošvách. Mimo to v ruce nese několik hůlek višňových a krátkých i dlouhých trysek „tureckéch“. Též v kapsách rozličné drobotiny na prodej.

10. Hračkař nebo hračkařka nosí v koši rozmanité dětské hračky. Také mívá na prodej pěkné dřevěné holubičky, žluté kanárky, jež si v mnohých domech kupují a ve světnici nad oknem zavěšují.

Kuchyňským a domácím náčiním a rozličným drobným zbožím v domácnosti potřebným opatřují Líšeň skoro výhradně drobní obchodníci přespolní.

1. Hrnčíř veze na dvoukolém vozíku své zboží, slamou proložené. Má tam rozmanité hrnce, hrnky a hrnečky, džbánky, talíře a mísy. Vozík někde ostaví, vezme do rukou něco svého

zboží a chodí s ním po domech. Místo peněz bere také hadry, kosti a staré železo.

2. Drátař se dříve zabýval jenom dratováním puklých nebo rozbitých nádob hliněných. Nyní, kdy je kuchyňské náčiní namnoze plechové, prodává také plechové hrnce, „šofánke“, struhátka, pasti a p.

3. Sklinkař nese na hlavě velký podlouhlý koš „s róčkó“. V koši má sklínky, láhve, vázy, lampy a p. Koš nese volně na hlavě, jenom chvílemi jej přidržuje rukou.

4. Vařéčkář roznáší po domech v koši své zboží: vařečky, dřevené misky, válce na nudle, dřevěné hračky a j.

5. Křiváčkář, obyčejně Valach, roznáší tolikéž v koši své zboží: křiváky (kudly), kuchyňské nože, jalovcové dýmky se „žebrem“ (zvláštní tryskou), jalovcové špičky na doutníky a p.

6. O výzdobu bytův obrazy svatých stará se vobrázkař, který je zasklené i nezasklené roznáší po domech v dřevěné almárce na zádech. K němu druží se:

7. Hodinář ze Šumavy, donášející oblíbené „švarcvaldke“ (švarcvaldské hodiny).

8. Kartáčník přináší kartáče na šaty, na boty, na drhnutí podlahy a na čištění koní; má je na provázku navlečeny a přes rameno přehozeny.

9. Chudobní sousedé z okolí, zvláště z Horákova, muži i ženy, dodávají domácnostem líšeňským pometla neboli košťata. Pometlář je vozí na trakači, pometlařka je nosí na zádech.

10. Serkař přijíždí s trakařem, na němž veze bednu se svým zbožím. V bedně má papírové krabice a v každé z nich po jistém počtu „škatulek“ sirek. Přijede-li do osady, trakač ostaví někde u hospody, vezme na ruku několik krabic, a chodě dům od domu, prodává sirky na hrubo (po krabicích) i na drobno (po škatulkách).

11 Rolníci v nedalekých osadách Ochozi a Ubcích mají své vápenné peci. Od jara do zimy rozvážejí tito vápenníci na vozích párem koní vápno po celém okolí. Na kozlíku sedí hospodář, na rozpoře synek nebo čeledín. Oba mají na sobě boty s holinkami, koženice do bot a bílé haleny. Na rozpoře mají přivázány dřevěné obruče. Začne-li pokrápět, zabodnou nad vůz do železných oušek obruče a přes ně roztáhnou silnou režnou plachtu. Běda by bylo, kdyby vápenník zapomněl této plachty,

a chytil ho déšť v šírém poli! Nezbývalo by, než vypřáhnouti honem koně a vápno i s vozem zůstaviti osudu. Jeda osadou vápenník provolává mohutným, hlubokým hlasem. Chvílemi se zastaví a čeká kupců. Vápno prodává na čtvrti a na půlčtvrti. Vraceje se s prázdným domů, hospodář hoví si pohodlně ve voze na slámě a na kozlíku, u koní sedí synek nebo čeledín.

Z týchž osad, Ochoze a Ubcí, přicházejí chudobné ženy, zvláště před svátky s vápnem na prodej. Vápnařka nese pytel s vápnem v trávnici na zádech. Časně ráno volá ulicemi a rozhlíží se, zda ji kdo zavolá. Prodává na drobno po 5, 10 kr., neměří, neváží, dá spravedlivě „podli voka“.

12. Chudobní lidé od Ochoze, muži i ženy, přicházejí s bílým pískem. Pískař obyčejně na trakaři veze pytel s pískem, žena nosí pytel na zádech. Mají buď „fajnuvé píseček“, jejž hospodyně kupují „na pucování kocheňskýho náčiní“, nebo hrubší bílý písek, jehož se přidává do vápna na líčení.

13. Chudobný lid v okolních osadách „dělává v lesách vo drvách“, t. j. kácejí stromy a řežou dříví. Od práce dostanou „neco na penězách a halozí“. Z haluzí nadělají pryglů (okleškû), jež pak prodávají, a přicházejí také do Líšně. Drvař přiveze oklešky na trakači, drvařka nese na zádech „nůšo tenších ščaglů“. Chodí dům od domu a poptávají se: „Nekópite dříví? Dám je laceno!“ Mívají též na prodej „boruvé lóč a hůlke k fazolám“.

Někdy také přijede z okolí „forman“ s fůrou „pryglů“ na prodej.

14. Potřeby psací opatřuje papírník. Má na zádech dřevěnou almárku a v ní nese archy psacího papíru, listovní papír, obálky, péra, držátka a tužky.

Hospodářské nářadí a jiné potřeby hospodářské skoro všecky dodávají do Líšně vyrabitelé přespolní.

1. Z jara přijíždí od Křtin kolečkář. Přiváží plnou fůru koleček, trakařův a žebříků. Cenu žebře odhaduje podle „šprošlů“; kolik jich na něm, tolik šestáků zaň.

2. Krajan kolečkářův, košinář, přiváží zase s fůru košin, košů na jablíška (brambory) a na nasazování hus a slepic.

3. Časně s jara dostavuje se řičičář neboli síťař. Na trakaři přiváží řítice a síta, luby a síti drátěné i žíněné. Někde na náměstí se zastaví, nechá tam svého trakaře i se zbožím a

obejde několik domů nabízet svých výrobkův a zeptat se, mají-li co na správu. Co kde takového dostane, hned si odnese, zasedne si u svého zboží a spravuje řítice a síta. Lidé docházejí k němu kupovat řítice, síta na mouku a sítka na mléko a nosí mu na správku porouchané takové náčiny.

4. Vopálkař přiváží na dvoukolém vozíku „vopálke velký he malý, s róčkó nebo bez róčke". Zboží jeho jest upleteno z kořínků lesních stromův a z pevných „palačin" tvrdého dřeva. Mívá v Líšni dobrý odbyt, neboť Líšňačky jeho výrobků v obchodě potřebují mnoho.

5. Slaměnkáři z Ořechova a z Ořechoviček za Brnem přinášejí v plachtách slaměnky „na pecne he na štrycle". Hospodyně si pochvalují, že „nétrvanlivější só te slaměnke, co só z Vořechuva."

6. Lopatář od Křtin dováží na trakaři dřevěné lopaty, hrábě a vidle.

7. Bróskař má okolo krku na řemeni zavěšenou pletenou ošatku a v ní roznáší po domech brousky, nože a vidličky.

8. Stromkař přichází s jara, přinášeje na prodej stromky štěpované i plané. Stává před hospodou čekaje kupců.

9. Stejnou dobou se stromkařem dovážívá forman od Křtin kolí do vinohradů.

10. Nedostatku domácí píce spomáhá senař z hor od Křtin, jenž ho přiváží plnou fůru v otýpky svázaného.

11. Kolomaz rolníkům potřebnou dodává kolomazník. Sám jí napálí ze smolného dřeva borového a dováží ji v podlouhlé bečici na trakaři.

Po různu ob čas do Líšně zavítají: žid na kůžky, peří a p., agenti pojišťoven, továren a prodavači losů, miškáři, sklenář spravovat rozbitá okna, šlejfíř brousit nůžky, břitvy a spravovat „palazóre" a cegáni.

Někteří z těchto přespolních obchodníkův a živnostníkův ubírají se pomalu a klidně ulicemi líšenskými, občas se zastavujíce a čekajíce kupcův a zákazníků, nebo chodí po domech a nabízejí své zboží. Jiní ulicemi provolávají hlasitě a zvučně, každý svým zvláštním zpěvavým způsobem tak, že je po tomto ustáleném volání každý pozná už z daleka. Jsou to jmenovitě: brouskař,

drátař, hadrařka, kolomazník, miškář, popelář, řezník, sklenář, vápenník a vápnařka.[1])

O zábavu a jiné „požitky duševní“ starají se tolikéž četní umělci přespolní.

1. Z Čech od Tábora přijíždějí do Líšně komedjanti. Od jara do podzimu co chvíle viděti před „ratchózem“ komedjantský vůz. Komedjantka roznáší po domech tištěné „cedole“, pozvánky na představení. Principál a paják, oblečení ve svůj úbor, jdou ulicemi, perou na velký a malý buben, oznamujíce začátek představení. „Producirujó se na frajplaco před ratchózem,“ nebo, je-li počasí nepříznivé, „v sólo v ratchózo“. Diváci, jmenovitě děti, sedávají na „sicách“, t. j. na deskách položených na bečkách kolem „frajplaco“. Komedjanti provozují tělocviky, němohry, „frajkumšte“ na laně a předvádějí též cvičeného koníka, kozla, psa a p. V přestávkách komedjantka obchází „slavné publikum“, vybírajíc na talířek vstupné. V Líšni pobudou komedjanti dva tři dni. Děti jejich chodívají po domech vyprosit několik bramborů nebo trochu mléka. Před odjezdem komedjantka sbírá po domech tištěné pozvánky, vyprošujíc za ně nějakých dárečků.

2. Šomaři chodívají světem od jara do zimy a do Líšně přicházejí často. Chodí ulicemi, u některých domů, kde tuší nějaký výdělek, se zastaví a kus, dva kusy zahrají. Zajdou též do hostince a zahrají hostem přítomným.

3. Harfenista na svých potulných cestách zabloudí leckdy také do Líšně. Útulkem jeho je hostinec. Zasedne někam do kouta a sedí skromně, až naň některý host zavolá: „Co ve tam sedíte tak poticho? Zahréte nejakó!“ Na to pozvání náš umělec zladí svůj nástroj a zahraje něco veselého. „A zpívat nehomíte?“ ptá se ho zase druhý. Harfeník zpívá rozličné odrhovačky. Za to se od hostí nají i napije a dostane i některý krejcar. V hostinci, kde hrál, se vyspí a bere se pak dále.

4. Pěsničkář přichází se ženou. Nese si bidlo a žena na zádech uzel. Na náměstí zarazí bidlo do země, rozváže uzel a na plachtě na zemi rozloží své kramářské „pjesničke“. Má několik svinutých obrazů, na nichž zhruba namalován děj jeho písní výpravných, zvláště o vraždách a popravách. Na bidlo zavěsí obraz, spustí

[1]) Hlasy jejich v notách připojeny jsou ke sbírce „Národních písní moravských“ z r. 1901.

se ženou píseň a holí ukazuje na obraze. Příchozím posluchačům nabízí písně po dvou krejcarech „he s notó“.

5. Tumrlant jest od Bystřice nad Perštýnem nebo z Čech. Na náměstí postaví si „tumrle“ (kolotoč). Mívá dobrý výdělek. Večer bývá „ho tumrlete“ plno dětí i odrostlých chlapcův a děvčat, kteří se tu za zvuků „vergla“ vesele prohánějí v korbách, na koních, jelenech atd. Tumrlant mívá u kolotoče „šajbo“. Jezdci na koních mají v pravici po železné tenké tyči, kterou za jízdy zachycují na šajbě „grožke“, zprvu železné, až se pak objeví na šajbě „zlaté grožek“. Kdo tento žlutý kovový kroužek zachytne, je vítězem. Za jízdy hned podá mu tumrlant praporec. Vítěz může se pak za darmo na tumrleti jednou svézti.

6. Mimo verglaře domácí přicházejí i odjinud verglaři. Chodí dům od domu a hrou doprošují se almužny. Není všedního dne, aby nebylo slyšeti v Líšni aspoň jeden kolovrátek. Nejednou se stane, že se ozvou dva najednou v jedné ulici. Verglaři jsou vítáni zvláště dětem, které rády poskakují kolem nich.

(Příště dále.)

„Augustin doktor“ a Olomučané.

Napsal Vincenc Prasek.

Čím proslulejší jest jméno Olomučana Augustina Kaesenbrota ze Všehrd, humanisty věhlasu evropského, tím vítanější bude jakýkoli přísporek k jeho životopisu. I ačkoli se tuto, kde běží o muže tak slaveného, naskytuje příležitost, prohloubati se v materii a tím objasniti jeho dobu: ale z obavy oprávněné jednak, abych se příliš nerozptyloval, jednak též z prozíravosti, aby nezůstalo v zapomenutí, nač jsem již po druhé přišel, nechci se pouštěti do podrobnějších studií o tom, čeho mi poskytuje vzácný formulář Olomucký, nýbrž přestávaje na tomto prameni podávám jen několik listů českých buď od Augustina psaných, buď k němu se vztahujících.

Zasahujeť předmět náš dosti hluboko do časových proudů tehdejších, takže bychom měli předeslati nejen obšírnou rozpravu o poměrech města Olomouce, nýbrž nahlednouti též v hospodářství bohatého kláštera Hradiště a v mnohé věci jiné, o nichž té chvíle nemáme žádných monografií pomocných.

Proto zatím upozorňujeme na vzácný codex Olomucký [Sign. 19-1], kterýž jest formulářem, tudíž do sebe má nedostatek všech formulářů, že málokdy poskytuje vročení a že zapisuje jednotlivé dokumenty o téže věci jednající pod nejrůznějšími tituly.

Tento tedy formulář dochoval nám některé listy Augustinovy; i podáváme k nim z téhož formuláře vysvětlivky, někdy letopočtem zabezpečené, někdy zase jen dle obsahu a po smyslu shodné.

Celkem ovšem zůstane obraz dosti jasný.

* * *

Augustin doktor pocházel z patricijské rodiny Olomucké. Již l. 1453 Stanislav Kaesenprot seděl v městské radě, a 1492 zase Stanislav Kaesenbrot jest purkmistrem. S ním téhož roku zasedal v radě Martin Jilg, kterýž l. 1501 stal se purkmistrem a 1509 otčimem Augustinovým slove — nelze ovšem tvrditi, aby Augustinovi přičiněním pánů z rady Olomucké bylo se dostalo sekretariátu u krále Vladislava, ale jest nepochybno, že Augustin doktor jakožto sekretář královský nejen Olomučanům „nakládal“, nýbrž i — sobě.

I poznáváme Augustina po stránce diplomatické, kterak pomáhal Olomučanům k „opravě“ na klášteře Hradišti a jim i sobě k dědictví. Ale zdá se nám, že byl slavnějším humanistou než diplomatem.

Počítalo se l. 1507, když z rozkazu královského kněz Jan opat Hradištský byl sesazen; proč se vlastně stalo, nevíme. Jen tolik jest jisto, že Olomučané usilovali na tom klášteře dostati „opravu“. I psalo se opatovi, že Olomučané na dále mají spravovati zboží klášterské, ale opat neukázal se nijak povolným — patrně stalo se něco nadobyčejného —, nýbrž těžko touže na to, „žeby se mu moc stala, volal vysoce na landfrýd, žeby v tom opuštěn nebyl; a jestliže by v takové spravedlnosti opuštěn (od stavů) byl, žeby s pomocí a radú pánov a přátel v tom sebe a konvent svuoj opatřiti musil“ [11 B]. Proto tedy opat „ten klášter osazuje a špihuje lidmi a jinými potřebami“. [Tamtéž].

Z těch příčin pan Jan z Lomnice a na Meziřičí, hejtman zemský, odebral se ku dvoru JMti Královské.

Však i Olomučané počátkem roku 1507 králi Jeho Milosti o jakési svévolné příhodě zvěstovali, načež jim král listem daným Bude sabato ante Invocavit Anno 1507 oznámil, že „přísně

opatovi ráčí přikazovati, aby v tom zámku a klášteru nic škodného ani nepřátelského nepočínal, nýbrž k Vám se jakožto k opravčím skutečně i měl a zachoval“ [Tamtéž 15 B].

Brzo po tom Olomučané zvěstovali zase, že opat „děla a prachy z kláštera vozí a je na jiná místa rozsílá“, načež královským listem daným Bude fer. III. ante Simonis et Iude Anno 1507 Olomučanům poručeno, aby ty prachy a děla s pomocí lidí klášterských zabrali [Tamt. 15].

Zatím pan Jan z Lomnice „z Uher od krále JMti pána svého na Ošporen přijel, i našel tam posla (pánů Olomučan), který mu list dodal, že jest se panu Hanušovi nezdálo toho učiniti, aby se v ty lidi „opatské uvázal;“ protož odtudž z Ošporen píše Olomučanům, že podle královského listu v určitý den lidi z městeček a vsí kláštera Hradištského na Vyškov svolá, aby se v ně uvázal. „Jistě mi věřte, žeť bych radši jel někam padesáte mil i více nežli do těch morných krajov; ale pro Vás se chci toho odvážiti.“ [Tamt. 17].

Současně tamodtudž „Ex Ossporen „Jan z Lomnice a na Meziříčí, hajtman markr. Moravského, všem městečkám a vsím kláštera Hradištského blíž Olomúce“ .. z poručení krále JMti nařizuje, „abyšte ty všecky cinze a platy, které jste o sv. Václavě zadrželi, múdrým a op. purkmistru a radě města Olomúce na rathuz položili a jinému žádnému atd“ [34 B].

Jakkoli král sám Olomučanům byl oznámil, že poručeno jest urozenému Janovi z Lomnice, hejtmanu, „aby se v ty lidi klášterské uvázal“, [11 B], zdá se, že se nestalo tak, nejspíše pro nešťastnou morovou ránu.

Olomučané zatím zase králi zprávu činili o nové „záhubě, kterú zsazený ten mnich tomu klášteru činí, zboží a vsi najznamenitější rozzastavujíc a zapisujíc, za milostivé opatření prosíce jakožto ti, kterým to záduší poručeno“. I odpovídá král: „že k tomu, co ten mnich jedná z své vuole, tak jakož se pak nám protivil .., když jedné ta boží rána, v tom markrabství přestane, a páni, kteří jsú před morem ujeli, domuov se zase navrátíce sjedú, chceme se přičiniti — o skutečně trestání (mnichovo). Zatím tu pilnosť jmějte, mohli-li byšte někdy toho mnicha, kdyby z kláštěra sjel, chytiti a v moc naši do města Vašeho vzíti“ [11].

Konečně nalezena té věci rada a to tím spůsobem, že „ouřad podkomorství markr. Moravského urozenému Václavovi z Ludanic na Jemnici odjat a je urozenému Jiříkovi z Vlašimě na Oušově dán“. Tak píše král listem daným „Bude die Concepcionis gl. domini nostri Anno . . “ opatrným purkmistru a konšeluom města Brna,“ rozuměj Olomouci[1]) [Arch. Ol. 29. 1-12]. Změna ta udála se tedy 10. prosince, roku nejspíše l. 1507.

Brzo po tom dostali Olomučané list královský tento:

1. Opatrným purkmistru a konšeluom města Brna,[2]) věrným našim milým.

Opatrní věrní naši milí. Vězte, že jest nám velebný Augustin doctor, sekretář náš věrný milý, psaní Vaše obšírné, co se kláštera Hradiště, který jsme Vám svěřili a poručili, dotýče, okázal, kterému jsme dostatečně vyrozuměli. I vězte, že jsme urozenému Jiříkovi z Vlašimě a na Úsově, kterému jsme úřad podkomorství markr. Moravského dali, o té věci dostatečně, jak se v tom zachovati má, poručili. I majíce od něho správu, na čem ta věc postavena bude, chceme na to dále pomysliti a tomu cestu najíti, aby ten opat zsazený i s svémi pomocníky trestán byl. A co jsme Vám svěřili a poručili, abyšte při tom také byli zachováni.“ [14 B].

A kdežto Olomučané kláštera i zámku neměli ještě pod opravou, sběhla se příhoda neslýchaná.

V Olomouci oběsil se bohatý pán, Znata ze Zvole. Hrozná to rána pro pány Zvolské a tím hroznější, že tehda tušim samovrahy již popravovali a upalovali! Nebožtík „již nechtěl více úroků bráti, jak jemu Pán Buoh pomohl z tej nemoci.“

Málo můžeme o panu Znatovi pověděti, nevědouce ani, kde byl osedlým. Léta 1505 hlavním listem daným v Prostějově, v středu po hodu Narození P. M., Znata ze Zvole, Jindřich z Jezera a Vítek ze Ptení slibovali vladyce Frydrychovi Tetourovi z Tetova za opatrného Mikuláše Pustměřského měštěnína Prostějovského za 300 zl. červených [163].

Rovněž víme, že Znata byl truhlici nějakou purkmistru Olomuckému na radnici k věrné ruce svěřil. Jakmile tedy vražda se byla stala, Olomučané pozůstalost Znatovu považovali za odmrt na krále spadlý, i mínili takový pro sebe za pomocí Augustinovou

---

[1]) Písař místo Olomouc píše pravidelně Brno.

[2]) Pisatel formuláře často píše Brno místo Olomouce.

vyprositi. Co tedy sekretáři královskému psali, poznáme z jeho odpovědi.

2. Odpověď Augustinova Olomučanům.

„Službu svú vzkazuji, opatrní páni, přátelé moji milí. Jakož mi píšete o příhodě, kteráž se jest v městě Vašem tyto dni minulé stala, že jest se Znata Zvolský voběsil, prosíce mne, kterýž by statek jeho hotových peněz na krále JMť skrz to připadl, ten abych na JkrálovskéMti sobě a Vám k rovnému dílu vyprosil, i vězte, že sem to učinil, a král JMť ráčil jest nám z milosti své ten všelijaký statek peněžitý, kdež bychom se jeho kolivěk doptati mohli, spuolu dáti. Protož jmějte o to pilnost, abyšte se na to s pilností ptali, neb jsem já toho dobře svědom, a že jest drahně peněz na úrocích, mieval a rozpuojčoval, a já se zatím přičiním, abych na to list od JMti vyjednal, v kterém se JKMt svú vlastní rukú podpíše. Píšete mi také, žádajíc, abych Vám na Vaše první psaní také odpověď dal, i vězte, že jsem ji dávno dal a napsal a po Vašem poslu Vám sem ji poslal, než kudy jest to přišlo, že Vám dodána není, toho já nevím. Dat. Bude, die sancte (18. ledna) Prisce. A. D. MXV^{C} VIII.

Augustinus Doctor.

Opatrným pánuom purkmistru a konšeluom města Brna, přáteluom mým milým.“ [10].

Rozumí se samo sebou, že příbuzní Znatovi, pan Bohuše, pan Hynek ze Zvole na Dubčanech a j. připovídali se ku statku pozůstalému, zejmena naléhali na Kristina Kyliana, tehda tuším purkmistra Olomuckého, aby jim vydal truhlice nebožtíkovy z radnice. — Olomučané tedy o věci té zase psali Augustinovi doktorovi, i dostali od něho list takový:

3. Augustin doktor píše Olomučanům.

„Službu svú vzkazuji, opatrní páni a přátelé milí! Jakož mi píšete, kterak páni Zvolščí k statku oběšeného strýce svého se táhnú a pana Kyliana napomínají, aby jim listy a peníze vedle svěření věrné ruky vydány byly, i račte věděti, že kdy jste mi o té příhodě psali, že jste mi nic o žádném takovém svěřeném nepsali, kdež bylo-li by jemu panu Kylianovi co takového svěřeno, jistě by toho nebyl před Vámi zatajil, než tu věc hned prvotně pánuom, kteří v radě jsú, oznámil. I poněvadž jest to neučinil a já sem to na psaní Vaše k rovnému dielu na králi JMti již uprosil, Vašich Mtí prosím, abyšte listy ty a peníze hotové žádnú měrú těm, kteří o to stojí, nevydávali tak, jakož král JMt též Vám o túž věc píše a přikazuje. Neb učinili-li byšte to bez mé vuole a ty věci vydali, vězte, že bych o svůj diel k Vám hleděti chtěl, a toho, jakož jest právo, dobývati, kdež Vám věřím, že sami pro sebe i pro mně (!) toho nedopustíte, poněvadž král JMt díl, který Vám přísluší, na opravu města svého obrátiti jest ráčil a skrze přímluvu mú k Vám se v tom tak milostivě okázati. Dán Bude, sabato ante Purific. Marie Anno D. XV^{C} VIII. 29. ledna. (Augustin Doctor.)

Opatrným pp. p. a konšelom m. Brna, p. m. m. [9 B].

Současně s listem Augustinovým Olomučané dostali list královský, kterým se jim zakazuje truhlice Znatovy vydávati, avšak páni Zvolští purkmistra a radu města Olomouce pohnali o nevydání té truhlice. I poněvadž o té věci opětně zprávu podali Augustinovi do Budína, tento nalezl tomu prostředek, jak svědčí královský list „opatrným purkmistru a konšelom města Olomouce“, daný „Bude fer IV....“ Píšeť jim král: „Opatrní věrní naši milí: Jakož jsme Vám před nedávno minulém čase (!) psali přikazujíce Vám, abyšte tu truhlici oběšeného Zvolského bez vuole a vědomí našeho žádnému nevydávali, až by ta věc, komu ten statek přísluší, pány ohledána a rozeznána byla, jakož jste se pak tak vedle rozkázaní našeho zachovali. I nechtíce, abyšte o to od přátel téhož oběšeného nabíháni byli a súzeni, porúčíme Vám, abyšte túž truhlici urozenému Jiřiemu z Vlašimě podkomořímu markr. Moravského v moc jeho vydali, neb jemu o túž věc také píšem...“ [8].

Tou dobou posunula se ku předu i záležitost stran kláštera Hradiště a to tak, že měl k ruce královĕ postoupen býti pánu z Vlašimě podkomořímu a hned na to puštěn pánům Olomučanům v opravu. O té věci svědčí list Augustinův.

4. Augustin doktor Olomučanům píše o klášter Hradiště i o statek Zvolského.

„Službu svú vzkazuji opatrní páni a přátelé milí. Vašem Milostem zdraví štěstí i všeho dobrého věrně bych přál, při tom Vám věděti dávaje, že z daru Pána Buoha všemohúcieho již ten klášter Hradiský králi JMti postúpen a Vám v opravu od JMti poručen má býti, jakož král JMt o tom pánu podkomořiemu píše, přípis pro lepší správu Vašem milostem posílám, a jakož Vás toho všeho pan správec (což rozuměti mohu přítel náš dobrý) šíře spraví; pracoval sem o tom, to buoh ví věrně a pečlivě, boje se lehkosti Vašich milostí, však když jest k tomu přišlo, ač ne po šnuře jakoby býti mělo. Již jakž jest kolivěk, to přijíti a podstúpiti musíte. Co se statku oběšeného Zvolského dotýče, jáť od toho tak snadně nepustím, potká-li se mi co slušného skrze smlúvu to (!) buď nepotká-li, nelze než soudem o to dáti se ohledati a rozeznati, byť pak všecko rytierstvo vedle nich stálo. Ostatek z listu krále JMti vyrozumíte. S tím Vašim milostem daj Pán Buoh zdraví a všecko dobré. Bude fer. IV. post dominicam Judica (13. dubna). Anno D. XV^c VIII.

Augustinus doctor, secretarius krále JMti.“ [87].

Poněvadž záležitost o pozůstalost Zvolského tolik vody rozčeřila, zaměstnávajíc krále i pány stavy, zajímavo jest sledovati,

co Augustin proti rytířstvu zmohl. Proto, nemohouce bez toho dle letopočtu stopavati jednání o klášter Hradiště, napřed sneseme zprávy o onu věc.

Pan Bohuše Zvolský totiž pány Olomučany skutečně pohnal o statek strýce svého Znaty oběšeného k zemskému právu Olomuckému, načež „páni moravščí jim ten statek vydati rozkázali, při tom příčiny oznamujíc, že by JKMt ani oni k tomu žádného práva neměli“ [24 B].

O usnesení svém pan hajtman i páni moravští králi JMti psali; však i Olomučané rozvněž pokornou prosbu poslali na Budín: „Najjasnější Králi a Pane, Pane náš nejmilostivější, Vaší KMti služby své povolné se vším poslušenstvím vzkazujeme, Pána Boha prosíc za VKMt a dědice VKMti dlúhé zdraví a ščastné kralování. Milostivý Králi! VKMti oznamujem, že nás pan Bohuše Zvolský pohnal o statek strýce svého Znaty oběšeného. VKMti jsú pan hajtman a páni moravščí z tohoto minulého sněmu z Olomúce psali, žádajíc, abyšte VKMt nám ten statek vydati jim rozkázati ráčili, při tom příčiny oznamujíc, žeby VKMt ani my k tomu žádného práva neměli. VKMt jste jim odpověď dáti ráčili, že když VKMt v zemi býti ráčíte, že v to nahlednúti a to spravedlivě sami rozsúditi ráčíte. A my VKMti a dědicuov.. ve zdraví příjezdu se radujíc očekávámy, že se pánom Zvolským ani žádnému neukrátí. VKMti pokorně prosíme, že pánu hajtmanovi i jiným pánom na tento sněm do Olomouce psáti rozkázati ráčíte, aby nás v pokoji zanechali... do ščastného VKMti příjezdu za milostivé opatření a odpověď.. pokorně prosíme. VKMti věrní poddaní purkmistr a rada města rel..“ [24 B].

Jakou v té příčině odpověď dostali, nevíme, ač možná, že se Olomučanům nyní teprve nařídilo, truhlici vydati podkomořímu, jak výše uvedeno.

Rozepře o statek Zvolského, nakolik z dochovaných listin hádati lze, byla nepěkná a předem již pro podíl Augustinův pro Olomučany málo nadějná.

Kdyby všecka pozůstalost městu — na opravu hradeb — tedy pro obecné dobro byla odkázána, snáze bylo by se Olomučanům s pány Zvolskými bylo dohodovalo. I zdá se skutečně, že Olomučané nechávali již při tom jednání Augustina stranou, jak svědčí list jeho fojtovi Olomuckému psaný, bohužel nevročený.

5. Augustin doktor trpce si ztěžuje do nevděku měšťan Olomuckých.

„Pane Martine milý. Diviem se velice té nevděčnosti, kterú páni měšťané proti mně ukazují, že znajíce spravedlnost mú králem JMtí mně danú zúmyslně zmatek mi činiti chtějí a v to, co jim nepřislušie se vkládají. Nesrovnává se to s tím zakázaniem, které jsú mi skrze Vás a jiné, kteřie jste ku králi JMti posláni byli, učinili, kdež já maje o jich dobré a poctivé takovú péči, kterúž jako na každý den na oko vidíte, tuto od nich již odplatu beru. Však ať jsú tím jisti, že od spravedlivosti své pustiti nemínim; než toho, co mi král JMt dáti z milosti své ráčil, se držeti, maje k tomu spravedlivost, jakož toho od mnohých přátel svých v tom markrabství dostatečnú mám zprávu. Protož Vás, muoj milý pane Martine, prosím, abyšte jim pánuom tuto věc ode mne jistě oznámili a jich prosili, aby znajíce to dobroděnie, které jim činiem a dále činiti chci, zmatkuov mi v tom nečinili a v to, co mi přieslušie, se nevkládali, než račí dobrovolně mi to pustili tak, abych je k tomu právem připraviti nemusil. Dej se Vám Pán Buoh dobře ve zdravie jmieti i se všemi Vašemi.

Augustinus doktor, sekretář krále JMti.

Opatrnému pánu Martinovi z Skalice, fojtovi m. Olomúce, příteli mému milému.“ [16.)

I zdá se, Augustin doktor ze statku Znaty Zvolského nic nedostal; za to však dostalo se mu náhrady jiné, 10 hřiven z důchodův města Olomouce do života.

6. Král poukazuje 10 hřiven z důchodů Olomuckých Augustinu doktorovi.

Vladislav z Božie Mti uherský, český král a markrabie Moravský etc.

Opatrní věrní naši mili! Jakož jsme Vám prvé psaním našim oznámili, kterak velebnému Augustinovi doktorovi, sekretáři našemu věrnému milému, deset hřiven z důchoduov města našeho dali jsme, a to do živnosti jeho, i poroučíme Vám, abyšte ten plat opatrnému Martinovi Jilgovi, otčimovi jeho, nyní i potomně na místě téhož Augustina z úplna vydali a jináče abyšte nikoli nečinili, znajíce v tom konečnú vuoli naši. Dat. in arce nostra Pragensi, dominica die misericordias domini (22. dubna). Anno d. M. XV^{C} nono, regnorum nostrorum Hungariae XIX. Boemie vero XXXVIII.

Opatrným purgmistru a konšeluom města Olomúce, věrným našim milým.“ [33].

Co se tkne sporu o statek Znaty Zvolského, vlekl se nepochybně ještě dále; i nevíme, kterak vlastně Olomučané pochodili. Dokonán ještě nebyl léta 1510, neboť toho roku opatřoval si pan Bohuše ze Zvole „svědomí“, jakož tuto klademe.

Neznámý pán pánu Bohuši ze Zvole dává svědomí o strýci Znatovi.

„Službu svú vzkazuji, urozený a statečný rytíři, pane Bohuše, příteli milý! Jakož mi píšete, žádajíc, abych Vám oznámil, který čas a rok Znata, strýc Váš, peníze, kteréž na úrociech měl, vypověděl a že více úroků bráti nechtěl. I račtež věděti, že se já tak pamatuji, že jest ke mně s Vámi přijel toho léta, když se psalo takto (!): 1508 ten týden před sv. Martinem, a byl u mne až 3 nebo štyři neděle po vánociech; a v tom času sám listy psal posýlací všem svém (!) dlužníkuom a peníze vypovidal, aby jemu jistinu u mne kladli na sv. Jana Křtitele Božieho, a pověděl, že již nechce více úroků bráti, jak jemu Pán Buoh pomohl z tej nemoci. A již jsú tomu dvě létě minuly o sv. Martině, jak se to stalo. Tak já se pamatuji. Dán v Olomúci, v sobotu před Provodní nedělí (6. dubna). Annorum 1510.“ [117].

A nyní vrátíme se k záležitosti druhé, jejíž prostředníkem byl Augustin doktor, k opravě nad klášterem Hradištěm, po které Olomučané tak toužili, nenadávše se mnohých mrzutostí.

Počítalo se l. 1508, když král Olomučanům psal: „vězte, že ten zsazený opat již nám zámku Hradiště postúpiti se podvolil, jakož Vás toho statečný Jakob z Šarova a na Krumsíně, hofrichtéř markr. Moravského, šíře spraví, kdež vedle toho urozenému Jiřímu z Vlašimě, podkomořímu, poručujem, aby, jak se veň uváže, druhý den po postúpení v zámek ten a klášter Vás uvedl, přijma od Vás přísahu atd. [8 B].

L. 1508 „Bude die sancti Laurencii“ (10. srpna) týž král Vladislav Olomučanům posílá listy pro kněze Stanislava biskupa Olomuckého a pro konvent kláštera Hradištského, kterými oznamuje, že jim Olomučanům dána oprava na tom zboží. Též se nařizuje, „aby ten klášter dobrým nějakým a příkladným správcím opatřili“, spravujíce se svým biskupem [10 B].

Bylo tedy všecko připraveno, aby Olomučané uvázali se v zámek a klášter Hradiště, ale pan Jiřík z Vlašimě nijak se k tomu neměl, aby jim zámku postupoval.

Proto tedy Olomučané psali Augustinovi doktorovi.

7. Olomučané A(ugustinovi) D(oktorovi) píší o klášter Hradiště.

„Službu naši vzkazujem Vaší Milosti, velebný pane A. D., příteli náš zvláště milý! Věděti VMti dáváme, že již zsazený opat zámku pánu Jiřímu (z Vlašimě) podkomořímu postúpil, ale nám jeho postúpiti nechce a to z tej příčiny, že JMti není psáno od Jeho Králov(M)ti, aby jej nám postúpil, než aby jej držal do dalšího JehoKMti rozkázaní. I nemuožem tomu rozuměti, kudy

to přišlo; ví Vaše Milost dobře, že Králova Milost nám ráčil psáti, aby nám zámek popostúpený druhý den postúpen byl, a VMt ste nám také psali (v) ten rozum, i také přípis listu pána podkomořího, kterejž také k tomu rozumu jest, aby nám postúpen byl, který ste nám poslali. I prosíme VMti jako pána a přítele našeho milého, že v tom nás opatřiti, aby nám taková lehkost se nestala bez našeho provinění. Však víte, že JKMt nám častokrát psáti ráčil, že žádnému k vuoli toho neráčí změniti, a VMt víte, že sme mnoho na to naložili, jezdíce k JMti a není nám tak mnoho o peníze, jak kdyby se nám měla lehkost státi; nepřátelé naši by v tom pochvalu jměli, kteří vždycky naši lehkosti hledí, kdež nám také JKMt skrz Vás také i ústně přiřéci (przirezeczn!) ráčil; prosíme VMti, že ráčíte to pro nás učiniti, jestli byste porozuměli, že by pan Jiřík (z Vlašimě) po tom poslu Šípovi co psal, ježto by proti nám bylo, že ráčíte odtah učiniti, až by naši poslové k Vám přijeli, nebo nám pán Laslav (z Bozkovic) JMt ráčil raditi, abychom ústnie poselství k JKMti učinili, jakož jsme tak učinili, ale že nemoh (!) tak skoro přijeti jako Šíp na koni. Ex O(lomucz) [147 B].

Bylatě s tím postupováním zámku a kláštera veliká nesnáze, neboť pan Jiřík z Vlašimě, přejímaje Hradiště od kněze opata Jana, učinil s ním smlouvu o 18 set zlatých uherských dluhu na kteréž smlouvě za pana Jiříka slíbili páni: Jan z Kunštata, a na Rožnově, Viktorin z Žerotína a z Fulneka, Jakub z Šarova a na Krumsíně, Diva z Kokor, Václav z Ořechova, Jan Čertoryjský atd. [125 B. 126].

Proto pan Jiřík z Vlašimě každé chvíle byl hotov zámek a klášter Hradiště Olomučanům postoupiti, kdykoli převedou na sebe jeho závazky. Tím stala se „oprava“ na klášteře Hradišti věcí méně žádoucnou, než se měšťanům Olomuckým prvé vidělo.

I spůsobeno Olomučanům jistotně mnoho starostí, když se jim dostalo listu královského: „Vladislav z Božie milosti... opatrní v. n. milí! Jakož jest se při postúpení kláštera Hradiště .. s knězem Janem tehdáž opatem skrze osoby.. námi nařízené... smlúva stala.., vedle kterejžto jemu nějaká suma vydána býti má, za kterúžto sumu ur. Jiřík z Vlašimě.. na místě našem jakožto úředník náš slíbil jest a něco zbožie svého zavázal: i předkládá nám týž Jiřík, že k tejž sumě plnění čas se již přibližuje, proše nás, abychom jej z toho vysvoboditi a vyvaditi ráčili. I poněvadž jsme Vám týž klášter svěřili.. a na něm opravu dáti ráčili: poroučíme Vám, abychšte (!) z týchž duochoduov často psaného Jiříka a jeho statku, kterýž jest v tom zastavil, vyvadili a vysvobodili a příštích škod na něho nedopúštěli, znajíce v tom vuoli naši“ [20].

A nejen král naléhal, též pan Jiřík z Vlašimě usiloval o skoncování té věci. Odpôvěděli mu, že až se poslové jejich od JMti Královské vrátí; že však nemohl se konce dočkati, psal jim v tato slova: „Jakož mi píšete, že mi odpovědi konečné dáti nemuožete na to, abyste rukojmě mé i mne vyvadili od toho opata ssazeného, že máte posly u krále JMti...; již jste několikráte u JMti posly měli, a já toho vždy prázden býti nemohu.“ [61].

A zase píše: „Slyším, že jsú se poslové Vaši již od krále JMti vrátili, i prosím Vás dajte mi znáti.., co se opata zsazeného dotýče“ [63].

Za takových okolností bylo pravým dobrodiním pro Olomučany, když l. 1509 listem daným v Praze fer. IV. post Laetare (22. března) král Vladislav Olomučanům oznámil, že novému opatovi knězi Pavlovi a konventu dovoleno, „aby ty lidi a zboží sami spravovali a v ně se zase uvázali a důchody vybierali,“ tudíž purkmistru a radě poručeno, aby témuž opatovi všecko „bez všich odtahuov v moc vydali“. Málo významný byl dodatek: „však chceme, aby se týž opat s konventem svým Vámi jakožto pány opravnými spravovali“ [30].

Poněvadž o měsíc později Augustinovi doktorovi vykázán roční plat na důchodech Olomuckých, jak výše zpomenuto, pominula Augustinovi příčina o věci svých rodáků se starati.

Jinak arciť nepřestaly Olomučanům mrzutosti o klášter Hradiště. Aniž bychom vzpomínali nepatrných věcí, jakou byla záležitost o faru Cholinskou [80 B], ale horší bylo, když „kněz Jan z Božího milosrdenství někdy opat kláštera Hradištského“, kterýž se byl uchýlil ku knížeti Karlovi Minsterberskému, l. 1510 začal naléhati na zaplacení sumy jemu za postoupení kláštera Hradišťského slíbené, neboť rukojmové za pána Jiříka z Vlašimě za postoupení zámku a kláštera Hradiště nebyli ještě vyvaděni.

Byltě kníže Karel Minsterberský za někdejšího opata Jana dluhy některé zaplatil a smlouvou páně Jiříkovu z Vlašimě o postoupení kláštera Hradiště od rozopata přijal za jistinu. Listy tedy danými „ex Raychsthain, sabato ante Joannis baptiste Anno decimo jak rozopat tak kníže Karel začali opomínati o zaplacení všecky rukojmě páně Jiříkovy výše jmenované [125 B. 126]. Vyslán také zvláštní posel, urozený p. Hendrych z Kafunku, k městské radě Olomucké za týmž účelem [127 B].

Ba ještě l. 1513 kníže Minsterberské o tu věc jedná [136], i těší téhož roku pan Jiřík z Vlašimě Olomučany, že knížeti Karlovi Minsterberskému tak málo dlužni jsou, jako on [136 B].

Věc se konečně zaplétala tak divně, že sám opat Hradišťský v to se vložiti pokládal za potřebno. Stalo se totiž že rozopat kněz Jan přijel do Olomouce, i nemeškal nový opat „dvěma pohony u pánů Olomučan zatknouti kněze Jana prvního opata Hradištského z velikých sum“.

Neslýchaná to věc zatkyní pohoniti osobu duchovní. Olomučané radili se pána hejtmana zemského, Jana z Lomnice na Meziříčí, ale ten nevěděl jim jiné rady, než aby opata jakž mohouce do sněmu dochovali [134 B]. I odpovídají zase hejtmanu: „Milosti Pane, taková věc nám tak obtížná nikdy jest na nás nepřišla ani na předky naše, kteříž v živnosti ještě jsou a pomnějí od 80 let a výše, abychom opaty a neboli kněžstvem my jako lidé světští se ujiščovati měli takovým spuosobem těmi zatkyněmi a v naše vězení buď do věže nebo jinde bráti jměli, než což se dotýče rytieřských lidí.., ty slibem zavazujem a více povinovati nejsme“. I oznamují zemskému hejtmanu, žeby rovněž i rozopata jen na závazek vzíti chtěli, neboť „pakli bychom... naň mocnú rukú sáhli a jej do vězení našeho vzali, že bychom ve velikú nebezpečnost upadli, jedno to, žeby on potom právem duchovním nás o to trápil — a klatbami —, druhé, že on kněz Jan opat obyvatelem v tejto zemi nenie, a kněz Karel (Minsterberský) JMt pán jeho jest, kdež vedle JMti knížata Slezská mohli by k nám o takové jeho vězení se domlúvati..“ [135].

To jest poslední zpráva odnášející se k opravě měšťan Olomuckých na klášteře Hradišti.

Kterého roku Augustin doktor přesídlil do Olomouce, aby tu trvale ujal své kanovnické stallum, určitě nemůžeme pověděti, ale poslední náš list nesvědčí o nijaké přízni u měšťan Olomuckých.

8. Přímluvný list zemského hejtmana za člověkem doktora Augustina k Olomučanům.

„Službu svú vzkazuji, múdří a opatrní páni, přátelé moji milí! Píše mi pan doktor Augustin, že fojt Váš vsadil jemu dva člověky z Loděnice, jakož i nynie v Brně se mnú o to mluvil jest, pravě mi, k čemu je se poddával i skrze dobré lidi jednal, že ho nemohlo nic slušného potkati a tak ti lidé

vždy sedí. I žádal jest mne pan doktor Augustin, abych Vám o to psal, k tomu se poddávaje, že ty lidi chce přede mnú na prvním sněmu postaviti, a cožkoli spravedlivě mu v tom uznáno bude, že chce všecko spravedlivě od nich učiniti i k sobě přijíti. A protož na Vás toho žádám, poněvadž se pan doktor k slušnému poddává, že to přijmete a lidi jeho z vězení vypustiti rozkážete, a ta věc nech stojí do prvnieho sněmu panského, kterýž u Vás držán bude. Ex Mezeřič, fer. II. Vitalis (26. dubna) XIII. — Jan z Lomnice a na Meziříčí, hejtm. markr. Mor. [134 B].

Téhož roku zemřel kněz Augustin doktor.

Touto rozpravou zjištěno především, což jinde se jen hádalo, že Augustin doktor nejen uměl výborně česky, nýbrž počínal si též jako Čech: Olomučanům česky psal a od nich české listy přijímal.

Z téhož formuláře vychází též na jevo, že též slavný humanista Olomucký kanovník Martin Sinapinus, slul vlastně Horčička.

Ostatek zasluhoval by náš formulář Olomucký zvláštního vydání, na kterou věc jsem již před léty pomýšlel.

* * *

Dodatek. Jakož tímto článkem podali jsme přísporek k životopisu a ku charakteristice slavného humanity Augustina doktora, připojujeme dodatkem, co jsme zatím byli ještě nalezli v kapitolním archivě Olomuckém. Chovajíť se tam tři české původní listy krále Vladislava: První „na Budíně l. 1507, v sobotu před sv. Václavem“ daný, kterým král Vladislav „velebného a slovutného Augustina, probošta Olomuckého a Brněnského, sekretaře našeho věrného milého“, dal za mocného poručníka „pozuostalým sirotkom slovutného někdy Sebastiana Zalcara“ v Olomouci a „témuž Augustinovi tuto zvláštní milost,“ učinil, aby „ s tými sirotky pravý spolek“ měl.“ [A. V. b. 8.] Druhým listem, daným l. 1511 „Vratislavie, sabate die sancte Brigide“, Vladislav král vyznává, že „jsme velebnému Augustinovi ze Všehrd, doktoru a proboštu Olomuckého a Brněnského kosteluov — za jeho službu 400 kop gr. českých dlužni pozůstati ráčili“ [A. V. b. 25]. Tento dluh Augustin doktor „odkázal na stavení kůru kostela Olomuckého“, pročež král Vladislav listem daným „Bude a. 1516 fer. VI. post dom. Oculi“ nařizuje, aby děkanu a kapitule kostela Olomuckého těch 400 kop, z berně markrabství Moravského, jestli se z té berně dluhy naše, co jsme dlužni v témž markrabství, platiti budú — na stavení toho kůru zúplna bylo vyplaceno.“ [A. V. c. 22.]

Glossy k dějinám moravského tisku.

Píše Boh. Navrátil.

Brzy po Gutenbergově vynálezu poznán byl význam tisku pro volný rozmach moderní kultury, uznán za nový prvek naší vzdělanosti a odtud pojat v kruh studia hybných sil osvětových, které sleduje jeho zajímavý počátek a ještě rychlejší vývoj. Starší badání spracovalo především zevní osudy: sesbíralo životopisné zprávy o představitelích, stopovalo rozvětvení mladého umění do států a zemí i samostatný vývoj krajinový a vypsalo hojnost produkce; v některých zemích probuzen živější zájem, jinde mdlý zájem ke svěžejší účasti vzpružila zajímavá látka, někde zase postup badatelů, že tisk souvisel s jinou prací, svedl k tomuto thematu. Zdrojem byly nepoměrnou převahou prameny dokumentní, z nichž vyloženy běhy životní tiskařů a jejich vztahy vnější, jmenovitě posice finanční, poměr k veřejným orgánům, styk a vliv soutěže. Když zdroje ty vyschly a objevy nových musily býti zůstaveny náhodě, na niž pokrok vědecký nečeká, a když přece dále se pokročilo, že chtělo se věděti více, z té žízně po plnějším vědění zrodilo se nové studium rozšiřující své prameny o dochované památky tisku, čerpající z jeho výrobků, z knih samých. Pozůstatky ty nosí jméno původcovo i datum svého vzniku aneb z důvodů vnitřních mohou býti připsány určitým původcům a časům; těmito datovanými a oživenými prameny vnikáme do vnitřního zařízení výroby, prostředků výrobních, o kterýchžto důležitých momentech ze zdroje dokumentního nevyčteme nic, umožňují líčiti rozpjetí činnosti a výkonnost dílny tiskařské a objasňují vliv na duchovní život vůbec neb aspoň některého místa. Nový směr — jde jim Dziatzko a jeho škola — položil si celou řadu takových otázek a aby je zodpověděl byl donucen sáhnouti k těmto pramenům nepsaným; pozorováním ranné techniky posunul nás směr ten o hodný kus do předu a vykazuje úspěchy veliké zvláště v nejzajímavější periodě tisku, v otázce vzniku nového umění a prvních produktův.

Rozdíl obojího studia vyhraňuje se v rozdíl methodický: starší jednostrannost tolik spolehající jen na dokument opravuje moderní směr hledající hlavní oporu v tisku a jeho výrobku; rozdíl často jeví se v tom, co chceme věděti, které otázky si přejeme nejdříve míti zodpověděny: podle kladené otázky řídí se

i druh pramenů, jež vybíráme, abychom odpovědí mohli uspokojiti. Poněvadž nový směr nevyšel ze školy vlastně historické, nýbrž z té, která knihou jako produktem tisku se obírá, mohl by snadno octnouti se v krajnosti jiné, nedoceňováním dokumentů.[1]) Starší badání živilo se jimi, dnes jsou také nezbytny často, často nanejvýš prospívají k vyplnění mezer, nedostačují však, aby byly výlučným podkladem dějin tisku. Ale také nová škola — epigoni zajdou obyčejně dále než mistr — spoléhajíc jediné na své prostředky nevybaví se z jednostrannosti: sociální vztahy tiskařů a nakladatelů řeší se dokumenty jako mnohé jiné otázky. Můžeme si přece představiti takový případ, že duchaplnou kombinaci, založenou na srovnávání typů, v němž tkví síla moderní školy, zvrátí jediný dokument. Tím není ještě řečeno, že starší směr kombinace neznal a že by měl tedy cenu jen potud, pokud přístupnými učinil holá vyčtená fakta. Jen kombinováním pramenů smím-li tak říci typografických a dokumentních mohou býti psány dějiny tisku monograficky i celku. Historik, ačkoli už tak pro něho tisk narůstá ve složitý produkt dějinného vývoje, všímá si zvláště ještě zmíněného sociálního dosahu tisku: pozoruje poměr vlád a stran politických i náboženských k tisku, konjunktury trhu knižního a obchodu vůbec, stopuje účinek tisku na rozvoj jistých názorů a prostředky, kterých se interessenti chápali, aby zabránili vlivu tisku, na prvním místě sleduje censuru jako příznak reakce. Nechtěl jsem úvodními slovy karakterisujícími oba směry odbočiti, ale nemohl jsem si jich ušetřiti, abych vystihl poměr domácí literatury k tomu stavu badání.

O dějinách moravského knihtisku setkáváme se v literatuře jen se dvěma většími pracemi, starší v každé moravské otázce neodbytného d'Elverta,[2]) mladší posledního historiografa rodné jeho země Dudíka;[3]) obě známá jména předcházela práce dosud

---

[1]) Tak Schwenke, nejznámější nyní z mladých, přikládá jim jen význam pramene druhého řádu, ač se vyslovuje zdrženlivě v Centralblatt für Bibliothekswesen. Berlin 1896, roč. XIII., 408.

[2]) Geschichte des Bücher- und Steindruckes, des Buchhandels, der Bücher-Censur . . . V Brně 1854.

[3]) Dějiny knihtiskařství na Moravě od vzniku jeho až do roku 1621. V Brně 1876. Jen poněkud propracovanější jest německé vydání toho spisu o tři léta později vyšlé: Geschichtliche Entwickelung des Buchdruckes in Mähren, vom Jahre 1486 bis 1621. V Brně 1879.

rukopisná z péra Cerroniho.[1]) Dudík obmezil práci svoji rokem 1621, spis d'Elvertův byl sice časově širšího rozsahu, ale nikoli proto hlubšího porozumění. Přednost Dudíkovy knihy, je-li to předností, spočívala toliko v autopsii mnohých nejstarších tisků, ať už to byly inkunabule, ať knihy po roce 1500 na Moravě tištěné; za to d'Elvert v první části značně přiléhá k Cerronské předloze. Leč i po těch pracích zůstalo mnoho otázek o nejstarším tisku moravském neřešeno, zdržímeli se vyjádření určitějšího: směr antikvárně-sběratelský zahájený Cerronim v XVIII. věku ovládal u nás tuto literaturu o tisku i to, co na ní viselo, po celé XIX. století mimo jediný případ. Kriticky zasáhl a mnohé omyly zvláště o nejstarším tisku Brněnském opravil Hausmann.[2]) Částečnou revisi provedl právě tím, že tam, kde byly pochybnosti a spisovatelé se rozcházeli sáhnul k prameni, ke knize. Škoda, že práce jeho uvázla nedokončena. Celková vylíčení mají sice všude přednost, ale při takovém stavu badání, že shrnujícímu spracování na poprve není předem zaručen zdar, urychlují konečný harmonický svod předchozí monografie. Nedostatek jich cítíme, že se nenašel, kdo by celkový vývoj v nově vypsal.

Co posud o tiskárně v Lulči může se uvésti, v podstatě bylo vybráno z článku Brandlova,[3]) jenž zprávy své sestavil jen z dokumentů. Jireček sice doplnil seznam tisků Luleckých důležitou zprávou novou, ale neodůvodnil jí dostatečně.[4]) Upozorňuji na ni, aby se někdo thematu ujal. Do vydání Jirečkovy hymnologie znám byl jediný kancionál z Lulecké tiskárny roku 1530 vyšlý, jenž pokládán za sborník církve páně Dubčânského na Habrovanech. Jireček popírá to, poněvadž po probrání obsahu uznal sborník prvním kancionálem církve pod obojí od dob Miřinského. Za to nalezl Jireček v knihovně universitní v Praze neúplný tisk (chybí začátek i konec), o němž zase on tvrdí, že

---

[1]) Geschichte und Jahrbücher der Buchdruckerkunst in Mähren. 1486 až 1653. 4 svazky. Sbírka Cerroniho v zemském archivu v Brně, oddělení I. č. 46—49.

[2]) Mährens Buchdrucker. In chronologischer Uibersicht mit historisch-kritischen Bemerkungen. Moravia. Eine Monatsschrift für Literatur und Heimatskunde. Herausgegeben von W. Müller. V Olomouci 1877—1879, Roč. I. II.

[3]) Jan Dubčanský a bratří Lulečtí. Čas. Mat. Mor. V Brně 1882, roč. XIV., 74—125.

[4]) Hymnologia bohemica. Dějiny církevního básnictví českého až do XVIII. století. Pojednání král. Učené Společnosti. V Praze 1878, 18, 22.

to jest vlastní kancionál Habrovanských, tištěný těmitéž typy, jako kancionál z r. 1530. Byl by to tedy nový tisk Kašparův, o němž dosud historie moravského tisku nevěděla. Čtenáři hymnologie však schází provedení plného důkazu: jest třeba vyložiti, proč sborník v Lulči roku 1530 vytištěný má se připsati církvi utrakvistické, provésti z obsahu kancionálu důkazy dogmatické mluvící pro církev pod obojí, když odchýlnou dogmatiku Habrovanského z Brandlovy studie známe. Druhý požadavek, aby určitými doklady ze srovnání typů byla prokázána totožnost tiskárny Lulecké i v druhém sborníku, zůstal také nesplněn, nechceme-li se spokojiti všeobecným tvrzením. Uvádí sice ještě jeden specielní důvod Jireček, že totiž v druhém sborníku najdeme akrostich Alizabetta z Habrovan, což vykládá narážkou na choť páně Dubčanského — ale zase bez dokladu, odkud tuto souvislost o rodinném poměru si zjednal; nechci ještě oslabiti jeho důvod poukazem, že Brandl má doložené jméno ženy páně Dubčanského Salomeny ze Lhoty.[1]) Nás zajímal by ten poměr obou kancionálů, kdyby se zjistilo, že Kašpar oba in monte Liliorum tiskl; stoupl by význam tak určeného kancionálu pro naše účely, že v tiskárně stojící pod ochranou zakladatele jednoho učení i druhé vyznání mohlo tisknouti svoji knihu.

Vyvrcholení domácího umění grafického v XVI. věku, typografie bratrská, není dosud — musíme si to přiznati — také spracována. Vynikající tiskárny bratrské založeny z politické situace a z poměru vyznání bratrského k moci veřejné mimo politická centra: Ivančice a Kralice volají přímo po svém ocenění a práce br. Solína, tiskaře bible Kralické, očekává uznání. Ivančický kancionál z r. 1564 po stránce typografické popsal Hostinský;[2]) aby doložil pokrok jeho zevní úpravy v krátké lhůtě od vydání Šamotulského, věnoval zvýšenou pozornost (vedle hlavního účelu) dekorativní illustraci zpěvníku. Vypsati však celou tu skupinu tisků jako vlastní úkol bylo by zase jedno vděčné thema toho oboru a, chceme-li už na to váhu položiti, také specificky moravské. A poněvadž tisky bratrské jsou nejvyspělejší výrobky na domácí půdě, jest zde právě vhodno rozvinouti methodu srovnávací,

---

[1]) Brandl n. m. u., 77.

[2]) Jan Blahoslav a Jan Josquin. Příspěvek k dějinám hudby a theorie umění XVI. věku. S novými otisky obou muzik: Blahoslavovy (1569) a Josquinovy (1561). V Praze 1896.

abychom konečně ustálili si bez upřílišování soud, že lze Solínovy výrobky stavěti po bok nejzvučnějším holandským jménům, do stejné řady s Elzevíry. Ten úsudek drží se od dob Jirečkovy rukověti,[1]) přešel do Denise[2]) a nejnověji i do knihy Dvořákovy.[3])

Studie monografické mohou postupovati několikerým směrem: buď se volí místo tiskařské, nebo jednotlivá firma, nebo konečně období. Nedávno Koželuha[4]) obral si takové thema lokální v drobné studii. Je-li zajímavá látka k dějinám typografie na moravské půdě, vzdálené velikých středisk tiskařských, territoria obývaného dvojí národností a dvojí literaturu vykazujícího, země, jejíž duševní život k tomu se nesestřeďoval aspoň v době, o niž nám jde, v obou hlavních městech, je tím vděčnější studium tisku v kulturním uzlu, v jaký Prostějov v XVI. věku se utvářel, že se stal jedním středem bratří a zároveň tepnou církve pod obojí na Moravě; na tom podkladě vzala počátek i jeho typografie. Šlo tudíž o nové vylíčení tamní tiskařské činnosti a podmínek, za jakých se udržovala, čímž také určen poměr práce Koželuhovy k předchozí literatuře: čekáme opravy, doplňky, zevrubné propracování místní se stálým zřetelem k celkovému vývoji moravské typografie v souvislosti její s intelektuálním i politickým životem země. Autor postupuje ovšem časově od tiskaře k tiskaři, líčí osudy životní Jana Oliveckého, Jana Günthera, Kašpara Neděle, Alexandra Plzenského a Václava Kompositora a vypočítává tisky z jejich dílen vyšlé. Seznam tisků těchto Prostějovských firem sestavil z Dudíka, d'Elverta, Cerroniho přibíraje údaje Jungmannovy z druhého vydání literatury, z Jirečkovy rukověti, z Časopisu Čes. Musea a ze Slovníka naučného. Tou cestou arci nových tisků v literatuře neznámých nenašel a originalů spisů posud známých jen z druhé ruky (citací v římském indexu, u Blahoslava, ve foliantech Herrnhutských) také se nedobral. Lze předpokládati s plnou jistotou, že by byl k témuž zápornému výsledku autor dospěl hledaje po knihovnách tisky Prostějovské sám?! I kdyby ten předpoklad byl jistoty mathematické, u takové práce nejen

[1]) II., str. 241.

[2]) Konec samostatnosti české. Přeložil J. Vančura. V Praze 1893, 545.

[3]) Dějiny Moravy. Kniha třetí. V Brně 1901, 464.

[4]) Knihtiskařství v Prostějově v době XVI. a XVII. století. Zvláštní otisk z programu zemské reálky v Prostějově. V Prostějově 1900. F. Rypáček v Čas. Mat. Mor. 1901, 324—325 práci registruje, ale neoceňuje.

se doporučuje, ale bude přímo požadováno tisky už známé bráti znovu do rukou, aby se předem vyvarovalo nesprávnostem v údajích bibliografických dat, přesných a úplných titulů, a správných vročení, jakým se nelze vyhnouti přejímáním.

Zasazujeme se tedy prostě o požadavek kontrolly a vytkli bychom jej zvláště rádi, kdyby program nebyl psán v Prostějově a pro Prostějov; v malém městě bez knihovny soustavně sebraných bohemic jest provedení s obtíží velikou. Srovnejme na př. udání letopočtu u Jungmanna o Muzice Josquinově Koželuhou přejaté se snímkem titulu téže Muziky v novém otisku Hostinského: odchylují se v letopočtu. K takovému dvojímu udání mezi Jungmannem a novější literaturou od druh.ho vydání Historie třeba zaujmouti nějaké stanovisko. Bibliografie Jungmannova, kterou nazval historií literatury české, není výčet už ani úplný ani ve všem správný. Volený příklad vydání Josquina není také tak jednoduchý, abychom se mohli beze všeho rozhodnouti pro některé z obou dat; leč nesouhlas dvou autorů nutno aspoň vytknouti, nelze-li ho vysvětliti. Unikát Muziky chová se v knihovně českého musea, který ovšem nese rok u Hostinského uvedený. Jungmann udává bez dokladu svůj rok 1551 a Hostinský se táže, kde hledati původ Jungmannova udání, když sám se dobral vůbec jen jediného exempláře. Myslím, že exempláře Muziky s rokem 1551 ani za časů Jungmannových nebylo, ale že Jungmann čerpal svůj údaj z pramene dokumentního, z kterého tak často vážil své zprávy s tím rozdílem, že při Muzice pramene neuvedl, ačkoliv jinak zhusta (třeba označením ne zrovna případným[1]) se ho dovolává. Pramen ten leží nyní před námi, ve vydání poněkud sice zkaleném, které však aspoň upozorňuje, kde lze nalézti znění původního. Jsou to seznamy knih, které 1567 na Moravě k prodeji povolil biskup Olomucký Vilém Prusinovský. Jakou cestou Jungmann se k nim dostal, nevím, upozornil však na ně svého času Dudík[2]) a otiskl je ponejprv Lechner,[3]) jenž poměr jeho k Jung-

---

[1]) Tak dí ve čtvrtém oddělení při č. 165: V Olomouci prodávána toho roku (1567); při č. 223: povolena prodávati od biskupa olomuckého v r. 1567; podobně i při č. 227a), 254, 255 a j.

[2]) Bibliothek und Archiv in f. e. Schlosse zu Kremsier. Ve Vídni 1870, 74 udávaje však strany kopiáře nesprávně.

[3]) Verzeichniss der in der Markgrafschaft Mähren im Jahre 1567 zum Druck und Verkauf erlaubten Bücher. Centralblatt für Bibliothekwesen. Berlin 1896, roč. XIII., 158—170. Otisknul seznam z kopiáře biskupa Prusinovského

mannovi vytkl, vysloviv domnění, že se k němu Jungmann dostal prostřednictvím zpráv Cerroniho. Poněvadž první seznam tak jest pořízen, že vedle titulu (často velmi kráceného) uvádí se tu i onde tiskař, místo i rok tisku, najdeme v něm konečně také *Musyka Jana Josquina. V Olomouci lI°*, a tento údaj přejal Jungmann. Spolehlivost udání Jungmannových redukuje se tedy v některých případech na to, že zbývá posouditi kvalitu tohoto pramene, což pro tento určitý případ znamená, abychom buď s Hostinským přijímali jediné vydání Prostějovské z r. 1561, nebo s Jungmannem trvali i na Olomuckém vydání z roku 1551. Hostinský opírá se vedle vnitřních důvodův o existenci jediné dochovaného exempláře, Jungmannův údaj může uvésti pro sebe pramen současný, při němž jediné předpokladem chyby písecké uhájí se tvrzení Hostinského.[1])

Názvy knih jsou u Jungmanna často jen konstruovány ze zmínek ve spisech jiných, pomocí pozdějších vydání nebo také za pomoci seznamu nahoře uvedeného. Tak rozchází se Jungmannův (Historie, IV. č. 58) titul kancionálu podobojích v Olomouci 1559 vytištěný od onoho přesného udávání Jirečkova v Hymnologii (str. 18). Ještě nápadněji jeví se hodnota titulů Jungmannových při Fabulích Ezopových, v Prostějově vytištěných; tu arci Koželuha musil se spokojiti Jungmannem, kdežto nyní před námi leží skutečný titul z vydání Truhlářova. Takové přesné uvádění titulů není ovšem účelem samo sobě, nýbrž slouží někdy

---

označeného písmenou P v archivu kroměřížském. Vydání ‚upravil' arci vydavatel spůsobem nepřípustným: názvy knih českých vytiskl jen v německém překladu a označil české jejich znění pouze hvězdičkou, vynechal úvodní slova biskupova nařízení, důležitá zvláště proto, že obsahuje motivaci, proč seznam první byl vydán, a že jsou podstatnou částí toho kusu, vynechal v seznamu druhém a třetím názvy knih, které se opakují ze seznamu prvního, ač to cenu svoji má při úvaze, že více se žádalo z obecenstva, více se četlo, čeho více firem na sklad si opatřilo. Úvodní slova k seznamům otiskl při noticce o Lechnerově otisku Čes. Čas. Histor. 2, 330—31. Spůsob vydání také A. Truhlář již odsoudil v poslední práci své: Jana Albína Ezopovy Fabule a Brantovy rozprávky. Dle sborníku Prostějovského z r. 1557. Vydal, úvodem a poznámkami opatřil i přílohami doplnil. V Praze 1901, XXIII[1]. Tak otiskl v textu uvedený příklad Lechner ve znění: Musik des Jean Josquin, Olmütz, LI°.

[1]) K tomu místu seznamu bude přihlížeti i ten, kdo ještě jednou revidovati bude otázky o pseudonymu Josquin. Sr. L. Dolanský, Johannes Josquinus a Václav Solin. Listy filologické. V Praze 1901.

k zjištění, nejde-li při jedné knize o dvě vydání nebo dva tisky nepatrně odlišné, což je dosahu většího. Koželuha sestaviv katalog tisků Prostějovských firem, vykonal předběžnou obsáhlou práci, která poslouží, že z nákladu neb tisků můžeme směr firmy karakterisovati, a pak může oporou býti hledajícímu exempláře těch knih k revisi titulů Jungmannových aneb i jinde uvedených.

Ten význam autopsie pro dějiny tisku jest ovšem podřízenější, roste však, pročítámeli předmluvy a kolophony, které zevrubnější zprávy o vzniku knihy, o jejím tisku a o dokonání jeho uvádějí. Kdyby knihy braly se znovu do rukou, docílilo by se rovnoměrnosti, že by kolophony byly udány všude, kde vytištěny, a ne pouze tam, kde se s nimi shledáváme u Jungmanna. Čteme-li v kolophonu knihy Bavoryňského o pravém náboženství,[1]) že dokonána 6. února 1543, mohli bychom v určitém případě z řady takových kolophonů zjistiti postup prací tiskařských v témž městě, u téže firmy, téhož roku, nehledíc k tomu, že vědomost o dotištění knihy tak zevrubná může míti důležitost literárně historickou. Předmluvu ke knize Josefa Flavia o válce židovské datoval překladatel Vorličný v Prostějově v první neděli adventu páně léta 1552, ale tisk její jak na listu titulním tak v kolophonu uvádí rok 1553. Není i to pro vnitřní práci v dílně Güntherově, o níž tak málo víme, beze všeho významu: rukopis pro tisk hotov byl 27. listopadu 1552, a statné folio opouští tisk r. 1553. Zevrubněji určili bychom lhůtu, jaké potřeboval tisk rukopisu, kdyby i v tomto kolophonu den byl naznačen, jako v předmluvě.

Nových vztahů získáváme pozorováním a srovnáním technické stránky knih: typů, sazby, jistých zvyků sazečských (kustod, spacií, úpravy sazby stránkové a sloupcové), paginace (buď listů neb stránek arabskými čísly neb římskými nebo konečně pomocí písmen počítajíc složky), papíru,[2]) vodových znamének a signetův.

---

[1]) A tak dokonán jest tento traktát podle imprimování v slavném městě Prostějově skrze Jana Olivetského z Olivetu v outery masopustní léta pána a spasitele našeho Ježíše Krista 1543.

[2]) Znovu zde upozorňuji na místo z bratrské korrespondence (uveřejněné Gindelym v Quellen zur Geschichte der böhm. Brüder. Vídeň 1859, 363) o vynikající jakosti papíru v tiskárnách bratrských, na které již Hostinský n. m. u. XXXV* upozornil. Z ostatní své četby připomínám zprávu Šemberovu, (Paměti a znamenitosti města Olomouce. Ve Vídni 1861, 25), že v XVI. věku byla v Olomouci papírna, z níž zhotovený papír nesl erb městský (orlici) s nápisem ‚Olmuncz' a rok, na př. 1564, 1580. Byla to nepochybně táž tiskárna

Kdo si zjedná pomocí těchto prostředků intimní, jemnou znalost některé firmy, určí její tisk, i když tiskař z jakýchkoli důvodů firmy své ke knize nepřitiskl, může odhadnouti, přejala-li firma své typy po jiné. Zjištění těch a podobných skutečností jest veliké ceny pro dějiny tisku, a takové případy naskytají se také při tisku Prostějovském; i tam pro řešení těchto otázek netekou prameny dokumentní tak silným proudem, aby dostačovaly k odpovědi, proto třeba se zachytiti dokladů, kterými se kniha a její vnější vypravení nabízí. Z několika míst u Dudíka lze souditi, že tu cestu — ovšem obtížnou — znal, nešel však po ní, a Koželuha se jí také neubíral. Máli se z dochovaných tisků vyzískati pro dějiny typografie, pak představuji si práci tu o všech tiscích Prostějovských, jak ji vykonal Truhlář ve zmíněném vydání o jednom tisku tamním. Pro úsudek o rozsahu závodu jednotlivých firem Prostějovských s jiného hlediska, než je pouhý počet tisků firmy, bude pevný bod zjednán, až se zjistí z tisků počet druhů písma firmy.

Vlastně měla monografie Koželuhova počíti zmínkou o Dudíkově domněnce dosti nejasně vyslovené, která nároku na hypothesu činiti nemůže, nebyvši vědecky opřena. Mluvě totiž o tiskárně Mikulovské a jejím konci napsal Dudík (na str. 5): Kam typy Hubmaierovy přišly... zůstalo tajemstvím. Zdaliž se nedostaly do Prostějova? A o něco dále (na str. 14.) již otázku nahrazuje tvrzením, že knihtiskárna Prostějovská vznikla z Mikulovské.[1]) V l. 1526—27 tiskl v Mikulově Hubmaierovy dogmatické a polemické traktáty tiskař Simprecht Sorg, zvaný Froschauer, který hotové zařízení své tiskárny ze Švýcar na Moravu přinesl.[2])

---

městu náležející, pro kterou již roku 1543 hledali nájemníka. Ostatně zpráva o papírně olomucké jde až k samému počátku tohoto století. Prasek V., K dějinám škol olomuckých, sv. Václavské a sv. Mořické. Program gymnasia v Olomouci 1901, 32, 33.

[1]) V německém vydání (str. 32) stilisoval Dudík opatrněji. Die in Prossnitz errichtete Buchdruckerei ist nur eine Folge der Nikolsburger. Zde myslil na popud daný k založení tiskárny náboženskými spory, vyšlými z Mikulova. Ale v témž vydání vyslovil otázku (str. 28), zda typy Mikulovské se nedostaly do Prostějova.

[2]) Že Froschauer donesl na Moravu tiskárnu již hotovou, doloží jeho tisk Mikulovský z r. 1526. Ein ainfeltige | vnndericht. | auff die wort. Das ist | der leib mein | ... Obrubu titulního listu tvoří ornament dvou sloupů, na jejichž hlavicích jsou čísla **1525.** Jiné ozdoby pro titulní list řezány teprve za Mikulovské

Současně však r. 1527 tiskl také v Prostějově Kašpar Neděle listy Dubčanského, spoléhajíc na správné vročení toho prvního tisku Prostějovského, o němž zprávu máme jen z pramene druhého řádu, totiž z indexu librorum prohibitorum, neboť ani bibliografové ani historikové nemohli posud toho tisku shledati. Předpokládati tedy nutno dvě současné tiskárny, a ty nemohly tisknouti téhož roku typy jediné z nich. Rozptýlily by se poslední pochybnosti, jsou-li ještě jaké, prostým srovnáním tisků Mikulovských a Prostějovského, kdyby náhoda nám byla přála a knihu tak zajímavou svým obsahem zachovala; leč tohoto přímého důkazu nelze provésti bez tisku listů Dubčanského. Za to jiný doklad pro otázku tu cenný zaznamenává Loserth.[1]) O Froschauerovi se zjišťuje, že po vydání mandátů proti novokřtěncům r. 1528 se vystěhoval do Lehnice a tam zase tiskařský závod otevřel. Nezbývá tedy ani pravděpodobnosti, že by vůbec typy Froschauerovy — Dudík neprávem mluví stále jen o Hubmaierových — byly zůstaly na Moravě. A tomu případu (ač to jest stavění domněnky na domněnku), že by byl do Prostějova (kde pracováno již r. 1527) prodal své typy a v Lehnici nové si pořídil, odporuje chronologie — neboť odešel z Moravy teprve 1528 — a zjistí se srovnáním typů z tisků Lehnických a Mikulovských.

Data životopisná o majitelích tiskáren podařilo se Koželuhovi rozmnožiti novými zprávami, které z městských knih Prostějovských a ze zemského archivu moravského v plném znění[2]) do textu

---

doby, jak nenápadně naznačuje letopočet **1526** vrytý do ornamentu na př. v knize Das ander | Biechlen von der Frey | willigkait des men | schens z roku 1527; týž případ najdeme i při spisku Von dem khin | dertauff:... z téhož léta. Signet Froschauerův, který se mi vyskytl při dvou tiscích Mikulovských z r. 1526, stilisován po způsobu znaku: štít rozdělený na čtyři pole barvená střídavě bíle a černě; v poli horním levém a dolním pravém žába týmže způsobem barvená s patrnou narážkou na Froschauerovo příjmí, v poli horním pravém a dolním levém snad po třech stejně zbarvených jablcích; po obou stranách štítu latinská začáteční písmena tiskařova jména S a F, a celek otočen věncem. V jakém poměru tento Froschauer stál ke známému tiskaři Krištofovi Froschauerovi, který užíval podobného signetu, nemohu zjistiti, neboť monografie Vögelinova mi není tu dostupna

[1]) Doctor Balthasar Hubmaier und die Anfänge der Wiedertaufe in Mähren. Aus gleichzeitigen Quellen und mit Benützung des wissenschaftlichen Nachlasses von J. v. Beck. V Brně 1893, 129, 191—192.

[2]) Texty staropísmé žádá se otiskovati s těmi tvary jazykovými, jakými jsou psány, což všude se nedodržuje. Také smysl rušící čtení najdeme. V dopise

vřazené (nikoli na prospěch vypravování) otiskl, ať už se dochovaly ve formě listů neb zápisů do knih městských. V tom rozhojnění vidíme zásluhu práce té a naučili jsme se ji doceňovati již z jiného odvětví dějin kulturních, sbírajíce úzkostlivě pro dějiny umění tak řídké a nahodilé zmínky o našich stavitelích po knihách městských.

K životopisům přičiníme některé poznámky v témž postupu, jakým jde autor.

Konec Jana Olivetského, který zahájil činnost svoji v Prostějově a skončil v Olomouci, dosud nevyjasněný úplně, nepřipínal se ani k pevnému datu. Koželuha uvádí sice obojí rok 1547 i 1551, protože obě léta v literatuře kolují, leč vysvětlení o původu dvojitého vročení zůstal dlužen a také nepřijal určitě žádného za své. První zprávu (dosud ovšem rukopisnou) napsal Cerroni,[1]) že Olivetský byl sťat r. 1551, a dokladem cituje tak zvanou kroniku Olomuckou. Pročítajíce tento pramen nyní tištěný,[2]) přijdeme při roce 1547 dne 21. září k místu, jež obsahuje zprávu Cerroniho o smrti Olivetského; místo to přijal Cerroni do své práce slovně, připojiv však ku zprávě jiný, již uvedený rok 1551. Jakým způsobem Cerroni ke správnému dni připojil nesprávný rok, vysvětluje táž kronika, totiž její současný opis, který se octl ve sbírce Cerroniho zavázaný do svazku 58. druhého oddělení na str. 99—139.[3]) A právě tou okolností, že při vevázání opisu kroniky do toho svazku s jinými ještě akty porušen byl pořádek stran kroniky

---

Plumlovského úředníka Albrechta z Konice, otištěném na str. 20., dlužno čísti místo ‚že by s těmi chtěli‘ správně že byšte mi chtěli, místo ‚než mi dluh‘ čtu že mi dluh. Neradi pobřešujeme, že vydavatel otiskuje list kopiáře Plumlovského na str. 20 nepřipomíná folia 254—255. Z téhož kodiku otištěný list na str. 17 čte se v kodiku na fol. 299—300, nikoli 229.

[1]) V uvedených již Jahrbücher dí Cerroni o Olivetském v prvním svazku: Er muss ein grosses Verbrechen begangen haben, weil er im J. 1551 Dienstag vor Mathias sizend auf dem Stuhl enthauptet wurde.

[2]) Mährische und schlesische Chroniken, herausgegeben von Chr. d'Elvert. V Brně 1861. V tomto svazku od Dudíka vydaná Sammelchronik von Olmütz na str. 15 dí: In diesem Jahr [1547] den Dienstag Vor Mathiass ist der Buchdrucker Oliwezky auf dem stuel sizendt Enthaubt worden in Olmuz.

[3]) Svazek nadepsán jest: Beyträge zur Geschichte der Stadt Olmütz. Popsal jej a obsah uvedl B. Dudík, Mährens Geschichtsquellen I. J. P. Cerronis Handschriften. V Brně 1850, 203—206.

(původně nepaginovaných), obdržel Cerroni nesprávné datum. Místo o smrti Olivetského zapsáno jest totiž nyní na straně 114, ale celý ten list (str. 113-114) patří hned za stranu 104. To jde z celého vypravování a letopočtů výslovně uvedených. Poslední však vypsaný rok, který předchází v rukopise stranu 114., jest na straně 112, totiž rok 1551. Po tomto vypsaném roku na celé straně 113 a 114 až do zprávy o smrti Olivetského čteme vždy jen in diesem jahr. Cerroni pročítaje kroniku a vypsav si místo o Olivetském, hledal pro obrat in diesem jahr rok, musil se vraceti v kronice ze strany 114 přes 113 na straně 112, kde nalezl konečně rok 1551, za jehož pokračování neprávem tedy pokládal události vypravované na straně 114. Takový jest původ údaje Cerroniho o roku smrti Olivetského a odtud, jak už bývá, trousil se po literatuře.[1]) D'Elvert dává ještě přednost kronice Olomucké, ale uvádí rok Cerroniho také. Jireček však přijal do rukověti jen udání Cerroniho, Dudík přirozeně jako vydavatel kroniky Olomucké přidržel se v dějinách knihtisku správně jen r. 1547. Jest zřejmo, že jen nedopatřením Cerroniho dvojí udání vzniklo — po roce 1547 ztrácíme také stopu činnosti Olivetského, mizí knihy z jeho tiskárny; nezbývá než zříci se roku 1551.

Příčiny, které vedly k těmto koncům Olivetského odhalují poněkud dva listy, z nichž jeden[2]) psal podkomoří Přemek

---

[1]) K letu 1551 vypráví táž kronika o odpravení jakéhos Augustina Niderle.

[2]) Podkomoří píše (kurialie vynechávám tu i v kusích následujících): To což ste mi z strany toho Olivetského oznámili, králi JMti, pánu mému milostivému, také sem oznámil i těch traktátů tiščených dodal. I toto jest vuole a přístné rozkázání krále JMti, abyšte téhož Olivetského do vězení vzali, tak abyste jím jisti býti mohli. A když jej u vězení míti budete, o tom nemeškajíc abyste sem JkrMti aneb mně oznámili a na to abyste se pilně ptali, budeteli se moci více takovejch traktátuov hanlivejch aneb čeho jiného, což by od toho Olivetského v lidi vkládáno a vtrušováno bylo na ublížení císařské velebnosti a krále JMti, doptati, to také aby sem od vás posláno bylo. Pakliž by také i kdo jiný co k tomu podobně působil, též toho abyste před jeho krMtí aneb přede mnú tajna nečinili. Nepochybuji, že se budete věděti podle vuole a rozkázání krále JMti, pána mého milostivého v tej věci jak zachovati. S tím dej se vám pán buoh dobře míti. Dán v Menším městě Pražském, ve štvrtek po sv. Bartoloměji léta [15]47. Přemek z Vickova, podkomoří markrabství Moravského.

Na přiloženém lístku: Toto jest rada i zdání mé. Kdož sou od oho Olivetského taková slova, jakž ste mi napsali, z strany krále JMti a pana

z Vickova z Prahy radě města Olomouce 25. srpna 1547. Olivetský v pohnuté době rozhodil do širokých vrstev lidových traktáty, které nepochybně také tiskl, dotýkající se krále Ferdinanda, císařského bratra Karla V. a také pana z Pernštejna tendencí politickou a snad i osobně. Tak jako na jiných stranách doba rodila pamflet a politický leták,[1]) potkáváme se i na Moravě s onou literaturou. Podkomoří opatřil si, přisedaje soudu nad zbouřenými stavy českými, výtisky, traktátů do Prahy a předložil je králi, načež král Ferdinand vydal Olomuckým rozkaz, aby tiskař vzat byl do vězení. Po šťastném výsledku války šmalkaldské pro princip monarchický, když vítězný král zasedal v Praze k soudu a cítil se ještě silnějším slabostí městského odporu, shledáváme Olivetského strženého k agitaci, podniku pro tiskaře v době plné moci toho, proti němuž se dal uchvátiti, tak nebezpečnému, že za necelý měsíc skončil na popravišti. Symptomatickým pro dohad o obsahu traktátů těch jest právě list pana Jindřicha Kuny z Kunštátu Olomuckým daný 28. srpna 1547, jímž pouhé podezření o podpoře

z Pernštejna mluviti slyšeli, abyste od nich svědomí podle pořádku před rukama pohotově jměli. Neb nejsou věci malé. Těchto psaní panu Jindřichovi Kunovi dodati rozkažte, však prve tím Olivetským se ujisťte. Pakli by jeho tu nebylo, tedy těch psaní u sebe zanechajte, avšak nic méně, jakž by do města přijel, tak se k němu, jakž sem vám napsal, zachovajte.

Na druhém přiloženém lístku: A na to se také pilně vyptajte, sámli jest Olivetský takový traktáty rozdával. A cožkoli v tej věci spůsobíte, o tom tak, jakž sem v listu napsal, sem oznámiti neobmeškávejte. Zde v království Českém jest mnoho paličův, chodcuov a pastejřuov najatých. A protož v městě opatrni buďte i v trhové dni volati rozkažte, aby se lidé v městečkách a ve vsích před takovejmi lotry opatrovali. (Orig. v archivu zemském v Brně. Bočkova sbírka č. 9554.)

[1]) Ferdinand po bitvě u Mühlberka, obsílaje Pražany před soud královský listem z Litoměřic 1547 1. července, vytýká jim mezi jiným: K tomu ste se také dívali a toho dopouštěli, že v Pražských městech všelijaké hanebné, škaredé a posměšné knížky a traktáty spisovány i jiná smyšlená lehkomyslná tištění zjevně bez všelijakého studu nošena a prodávána byla, v kterýchž ciesař J. M. a někteří ouředníci a rady naše hanlivě a posměšně dotýkáni a zoškliveni sou, tím oumyslem to činíce, abyste skrze to a jiné nepoctivé a negruntovní prostředky a cesty lid obecní proti nám pozdvihnúti a nás u nich zoškliviti mohli; jakož z toho snadně dovtípiti se jest, když jste zjevně tisknouti dali, že by osvícený Albrecht, markrabě brandeburský, ujec náš milý, vyznati byl měl, že by ciesař JM. toho oumyslu byl, královstvie Naše České mocí podmaniti a dědičné učiniti, to ste vůbec prodávati a v lidi vtrušovati dopustili. Sněmy české. II. 314.

jakés Olivetskému poskytované snažil se sebe střásti a s rozhořčením od sebe odmítal.[1])

Tehdy padla v našich zemích první obět nového umění a šťastnou náhodou posilněného monarchismu, tak skončil tiskař, kterého roku 1545 provázela přízeň krále Ferdinandova udělením výsady nakladatelské na tři léta, aby nikdo mimo něho netiskl zřízení zemská markrabství moravského, almanachy, praktiky, kalendáře a minucí mistrů Krakovských.[2]) (Příště ostatek.)

Lechnerovy dodatky k moravskému diplomatáři.

Píše František Snopek.

(Ostatek.)

Listiny další, uveřejněné v „Zeitschrift des deutschen Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens", v roč. V., jsou pečlivě kollationovány. Vyskytuje-li se přece zde onde chyba se strany vydavatelovy, omluviti ji lze příslovím: errare humanum; dosvědčiti mohu, že **ostatní omyly namnoze přičísti třeba korrektuře v knihtiskárně nedostatečně provedené,** kde sazeč opominul opraviti, co jemu bylo vytčeno. Platí jistě také o nejednom omylu zaznamenaném v XXV. ročníku tohoto časopisu (1901), str. 52 násl.

Připomínám jenom nadbytkem, že není všude litery velké, kde jest tištěna, a že si nevšímám **v** místo **u** někdy tištěného a naopak.

XXX.

Biskup Mikoláš. Krnov, 1. března 1390. — Knihy kněze biskupa Mikoláše (manské II) str. 67. Str. 93 ř. 4. manské knihy: nach tun wel.

---

[1]) Jindřich Kuna z Kunštátu píše Olomuckým: Pan podkomoří píše mi, kerak by jemu ta správa dána byla, kerak bych se proti pánóm Olomučanóm zasazovati chtěl o Olivetského. Pak jest mi divná taková správa, keráž by o mně panu podkomořímu dána byla. Nevím k tomu co jinýho říci, než kdož jest kolvěk tu správu o mně dával buď JMkré aneb panu podkomořímu, že je křivú a neduovodnú správu dával, a toho dokudž živ za pravé před JMkrú ani před žádným člověkem neučiní. A protož JMkré napřed a potom panu podkomořímu psaní učiniti chci, že se to bohdá tak nenejde, jak se spravovalo. A potom dále přede všemi čtyrmi stavy toho se očistiti chci a ukázati, že neduovodná a křivá správa o mně se dála. Dán v Olomúci na probožství, v neděli den sv. Augustýna biskupa léta páně 1547. Jindřich Kuna z Kunstathu. (Orig. v arch. zemském v Brně. Bočkova sbírka č. 9673.)

[2]) Tento nový detail, který dosud ušel pozornosti, vynesl z archivu místodržitelského K. Kadlec, Počátky práva autorského. Studie o vzájemném poměru tiskařův a spisovatelů v minulých stoletích. Časopis Čes. Musea 1893, 566—567.

XXXI.

Týž biskup Šaumburg, 7. srpna 1390. — Tytéž knihy, str. 74.

V záhlaví ř. 2 má býti: Wenceslaum:

Str. 94. ř. 6. a 10. manské knihy skutečně: secutorum, při čemž chybí: **sic**;
ř. 18. manské knihy skutečně: in Wenceslao, čísti třeba: **ipsi** Wenceslao;
ř. 26. „ „ habuissent (hūissēt).

XXXII.

Týž biskup. Keťř, 20. srpna 1390. — Tytéž knihy, str. 67.

Str. 94. ř. 2. manské knihy: Brezek, jako tištěno, níže: Brzezek;
str. 90. ř. 1. „ „ omylem: zugehorugen, slabika **ru** jest na rasuře;
ř. 2. „ „ boten uns;
ř. 3. „ „ derselbin guter;
ř. 5. „ „ dēm;
ř. 9. „ „ Olōm s obloučkem nad **om,** kde to jméno jest vypsáno v listinách německých té doby, vždycky bezmála jest: Olomuncz. Platí i při ostatních německých listinách biskupa Mikoláše.

XXXIII.

Týž biskup. 1390 (?) — Tytéž knihy, str. 48.

Str. 95. ř. manské knihy: quod wlgariter etc. s: ' nad **a**.

XXXIV.

Týž biskup. Kroměříž, 4. října 1390. — Tytéž knihy, str. 69.

Str. 95. ř. 2. manské knihy: getrewin diner;
ř. 7. „ „ czugehorungen;
ř. 8. „ „ odir;
ř. 9. „ „ mañeserben.

XXXV.

Týž biskup. Mírov, 25. listopadu 1390. — Tytéž knihy, str. 74.

Str. 96. ř. 3. manské knihy: tenerunt, chybí: sic, nebo mělo se opraviti;
ř. 11. „ „ stenuis s nízkým obloučkem nad slabikou **te,** tedy: strenuis, jak čte vydavatel při č. XXXXI str. 100 ř. 14.
ř. 13. manské knihy: de Merow;
ř. 15. „ „ Katherine. (Katheine s obloučkem nad: **ei**).

XXXVII.

Týž biskup. Kroměříž, 18. června 1391. — Tytéž knihy, str. 84.

Str. 97. ř. 1. manské knihy: von sunderlichin gnadin;
ř. 2. „ „ zu Behemin;
ř. 4. „ „ vorliehen habin;
ř. 6. „ „ mit craft dicz brifes;

XXXVIII.

Týž biskup. Mírov, 29. června 1391. — Tytéž knihy, str. 76.

Str. 98. ř. 10. manské knihy: p podtržené = per, vydavatel dobře opravil: **pro** vna parte, ale mělo býti opraveno podobně i v ř. 27. **pro** eisdem pecuniis;

ř. 11. manské knihy omylem: expresse;
ř. 17. „ „ „ intuitu;
ř. 32. „ „ stenuis s nízkým obloučkem nad: te, t. j. tuším: strenuis, jako výše při č. XXXV.

XXXIX.

Týž biskup. Mírov, 5. října 1391. — Manské knihy II., str. 45.
Str. 98. ř. 2. manské knihy vlastně omylem: animo liberato;
Str. 99. ř. 5. „ „ po nuncupatur mají rasuru;
ř. 9. „ „ strenuis, totiž strenuis.

XL.

Týž biskup. Mírov, 17. října 1391. Tytýž knihy, str. 80.
Str. 99. ř. 5. manské knihy omylem: genante Georgen etc.
ř. 9. „ „ Jurgen (e nad u);
ř. 14. „ „ Jurgen.

XLII.

Týž biskup. Keř, 13. listopadu 1391. — Tytéž knihy, str. 80.
Str. 254 ř. 5, manské knihy: vorkaufet;
ř. 8. „ „ vlastně: unser hende;
ř. 6. „ „ omylem: vmd vierhundert etc.;
ř. 10. „ „ vorczeihe sich etc.;
ř. 13. „ „ dorffes.

XLIII.

Týž biskup. Osoblaha, 17. listopadu 1391. — Tytéž knihy, str. 83.
Str. 255: ř. 3. manské knihy: Bertolsdorff;
ř. 4. „ „ omylem: zinhaftiges.

XLIV.

Týž biskup. Osoblaha, 19. listopadu 1391. — Tytéž knihy, str. 52.
Str. 255. ř. 2. manské knihy: mit gute willen, t. j. mit gutem willen;
ř. 3. „ „ vfgegebin vnd vffgerechet.

XLVI.

Týž biskup. Ostrava, 5. června 1392. — Tytéž knihy, st. 91.
Str. 356. ř. 6. manské knihy: vocare;
ř. 11. „ „ omylem: vtilitate;
str. 257. ř. 1. „ „ „ comparare;
ř. 19. „ „ diffinitas s nízkým obloučkem nad: itas tedy: diffinitiuas;
ř. 20. „ „ zřejmě: debite execuc; s obloučkem nad co; tedy: debite execucionis, dativ doplňkem k: dandi.

XLVII.

Týž biskup. Ostrava, 6. června 1392. — Tytéž knihy, str. 90.
Str. 258. ř. 4. manské knihy: exegit, t. j. exegerit;
ř. 5. 6. „ „ omylem: fieri et obseruare et solutum.

XLVIII.

Týž biskup. Mírov, 1. května 1393. — Tytéž knihy, str. 96.
Str. 258. ř. 2. manské knihy: Heinricus, tak i ř. 3. Heinrici;
ř. 14. „ „ Wenceslaw;
ř. 27. „ „ strenuis;
ř· 30. „ „ omylem: Krzibenacz.

XLIX.

Jan Ghulen official. Olomouc, 22. prosince 1393. — Kopiář pergamenový fol. Q VIII v. ne: A. VIII v. V nadpise má kopiář: Pronuncciacio etc.
Str. 259. ř. 22. Kopiář: proxime futuro;
str. 260. ř. 5. „ saluo et reservat s kličkou, čtu: saluo et reseruato nobis arbitrio;
ř. 6. „ quocumque s nízkým obloučkem nad: quo, tedy: **quomodocunque**, ne: quando cumque;
ř. 22. „ in festo Pasche proxime future;
ř. 32. „ consignaui.

L.

Mikoláš biskup. Kroměříž, 27. března 1394. — Manské knihy II., str. 99.
Str. 261. ř. 2. a 12. čte dr. Lechner: de consensu et voluntate expresso: psáno jest poslední slovo: exp nad **p** nízký oblouček, pak dvojí dlouhé ss přetržené čarou šikmou od pravé strany k levé s vrchu dolů; mám za to, že čísti dlužno: **expressis** na obojím místě.

ř. 6. kopiář: edificiis et agris reduxit debitam ad culturam etc. Dr. Lechner opravil dativ agris v akkusativ: a g r o s, opraviti bylo i edificiis v. e d i f i c i a.

LI.

Týž biskup. Brno, 1. března 1395. — Tytéž knihy, str. 45.
Str. 261. ř. 2. manské knihy: mit gutē willen, t. j. mit gutem willen;
ř. 6. „ „ der aldin Wernherinne;
ř. 12. „ „ die si(e) vns etc.

LII.

Papež Bonifatius IX. Řím, 15. srpna 1392. — G. I. c. 23.
Str. 262. ř. 1. original: Bonifatius jako na bulle;
ř. 2. a ř. 24. original: vypsáno: litteras a: littere;
ř. 13. „ po huiusmodi má rasuru, vyškrabáno aši: **eo**, jež nesluší doplňovati;
ř. 25. mohlo býti vypsáno kalendas, jakož se děje obyčejně.

Popis listiny správný, mimo to, že nejenom v pravo v rohu táhlé B nébrž i v levo jest též takové I a že in dorso jest záznam z věku XV.: I n d u l g e n c i e d a t e m o n a s t e r i o d i e d e d i c a c i o n i s e c c l e s i e částečně přepsaný a doplněný v století XVII. Pustimerz etc. a jiný též XV.: E c c l e s i e i n c o r p o r a t e m o n a s t e r i o i n d u l g e n c i e t e m p o r e d e d i c a c i o n i s c o n c e s s e. Pod ff de Borg ozdobné **R** a v jeho dolní části: **n.**

LIV.

Biskup Mikoláš. Ketř, 20. srpna 1396. — Manské knihy II., str. 117.

Str. 263. ř. 2. manské knihy: sein haws;
ř. 4. „ „ tuͤn (e nad u);
ř. 6. „ „ Radluͤten (e nad u).

LV.

Týž biskup. Mírov, 24. ledna 1397. — Tytéž knihy, str. 61.

Str. 263. ř. 1. manské knihy: Schoͤnstein (e nad o);
ř. 3. „ „ hawsfrawen;
ř. 4. „ „ hundirt;
8. 8. „ „ benennet mag;
str. 264. ř. 4. „ „ Kuͤchmeister (e nad u).

LVII.

Týž biskup. 1389. — Tytéž knihy, str. 41.

Str. 264. ř. 11. manské knihy: fuͤrmund (e nad u);
ř. 13. „ „ si jako ř. 14. a níže;
str. 265 ř. 1. a 6. „ „ furmundschaft a fuͤrmundschafft (e nad u);
ř. 4. „ „ fuͤrmunden.

Rok jsem udal 1389, protože předchází 1388 str. 28—31. listina markraběte Jošta z 20. prosince 1388, pak strany prázdné, až 41, 42 následují touž rukou psané listiny biskupa Mikuláše z r. 1389 a sice z 8. ledna 1389 (Codex dipl. Mor. XI. pag. 253) pak uveřejněné listiny str. 452, 458, 511, 518, načež teprv uveřejněná Drem Lechnerem v Zeitschrift des d. Vereines für Geschichte Mährens IV. pg. 267. sub num. 60. z 24. října 1399. fer. VI. ante Sim. et Jude.

LVIII.

Papež Bonifatius. Řím, 31. května 1399. — G. II. a. 1.

Str. 265. ř. 1. original: Bonifatius;
ř. 5. „ deliberatione;
str. 266. ř. 11. „ scientia;
ř. 23. „ kalendas.

Starý záznam vybledlý a částečně vyškrabaný byl též z XV. století; jiný, jejž opsal Dr. Lechner zněl původně: Confirmacio Clementis pape etc. později přepsáno v: Bonifacii pape.

Na rubě nedaleko VIII. jest psáno: fol. 2.

LIX.

Biskup Jan. Kroměříž, 21. července 1399. — Manské knihy II., str. 135.

Str. 267. ř. 1. manské knihy: vkazowal;
ř. 7. „ „ przygeli smy.

Kopie manských knih pořízena po roce 1401, neboť psáno: w Kromyerzirzy. Důkaz podám v Hlídce při opravách diplomatáře k r. 1400.

LXIII.]

Filip z Brna a Mikoláš. Znojmo, 31. ledna 1400. — Tytéž knihy, str. 154.

Str. 268. ř. 14. manské knihy správně: ereximus et dotauimus;
ř. 19. „ „ clericis, quos etc.;
ř. 39. „ „ vero (vď);
str. 270. ř. 1. „ „ nesprávně: personam etc. confirmandum;
ř. 4. „ „ altario (altaio);
ř. 5. „ „ de eodem altari.

LXIV.

Jan biskup. 1401. — Tytéž knihy, str. 154.

Konfirmaci listiny zde předcházející připisuji raději k r. 1401, a to proto, že v manských knihách předchází listina biskupa Jana Mráza z 4. listopadu 1401. (Cod. dipl. XIII n. 146 pag. 157. a následuje listina z 14. prosince téhož roku (Cod. diplom. XIII. num. 152 pag. 161.)

Str. 270. ř. 7. manské knihy: sancti Michahelis;
ř. 12. „ „ preuia;
ř. 18. „ „ inmobilia domus videlicet etc.;
str. 271. ř. 3. „ „ správně: s e n t e n c i a r u m (sniaru s nízkým obloučkem nad celým slovem), ne summarum.

LXV.

Týž biskup. Mejlice 14. února 1401. — Tytéž knihy, str. 149.

Str. 271. ř. 12. manské knihy: zwlastczy (sic);
ř. 16. „ „ w Prostyeyowe (sic);
ř. 21. „ „ správně: kdoz by etc.

LXVII.

Týž biskup. Brno, 11. ledna 1402. — Tytéž knihy, str. 138.

Str. 272. ř. 9. manské knihy po: dignaremur mají značku jako **q**;
ř. 17. „ „ Zahlenycz, e jest přetrženo po délce spodní čarou litery **p** slova s e m p e r.

LXVIII.

Týž biskup. Brno, 13. ledna 1402. — Tytéž knihy, str. 138.
Str. 272. ř. 2. manské knihy: cztucze;
str. 273. ř. 6. „ „ omylem: A to na swiedomye, místo: **toho.**

LXIX.

Týž biskup. Hradiště, 24. ledna 1402. — Tytéž knihy, str. 128.

V záhlaví ř. 2. má býti: Greiffenberg; a dále: coquine nostre.

Str. 273. ř. 6. manské knihy: Hannussen;
ř. 8. „ „ recht es awf;
ř. 17. „ „ Bishstum.

LXX.

Týž biskup. Olomouc, 2. února 1402. — Tytéž knihy, str. 139.

Str. 274. ř. 12. manské knihy správně: occasione;
ř. 15. „ „ octuaginte marce, jako níže ř. 26.
ř. 17. „ „ ptmt s kličkou, což jest omyl písařův za; pmtt, a neznamená než: premittitur: ale pak třeba čísti: qui supra etc.
ř. 23. „ „ omylem: militarem bonum, třeba doplniti: hominem;
ř. 25. „ „ správně: demonstrati (rozuměj: honesti viri).
ř. 25 „ „ conswetum.

LXXI.

Týž biskup. Praha, 7. března 1402. — Tytéž knihy, str. 141.

Str. 275. ř. 9. manské knihy: po strzedyepostnye nedyely;
ř. 10. „ „ secundo (secdo s obloučkem kruhovitým nad: u).

LXXII.

Bedřich z Týniště. Praha, 9. dubna 1402. — S. I. a. 13.

Str. 275. ř. 1. original: Ffridericus; též ř. 23. Ffriderici.
ř. 18. „ zcela správně: debeant, podmět jest: dicta bona;
ř. 24. „ zcela správně: strenui, a sice Bohusii de Schonwald, nebo byl rytířem, famosorum vztahuje se na ostatní, protože byli pouze vladyky.

Pečeti na pergamenových proužcích prvá Bedřicha z Týniště poškozena, otřena až k nepoznání, druhá (Bohuše z Šenvalda) zachována výborně, čtvrtá (Petra z Chotúně) dosti dobře zachovalá, po třetí a páté zbyly jen pergamenové proužky.

Záznam na rubě snad z 16. století: Chotun villa post mortem Friderici de Tinyssicz.

LXXIII.

Biskup Jan. (1402?) Manské knihy II., str. 145.
Záhlaví: Littera congressus Ffridrici etc.

Str. 276. ř. 1. manské knihy: wyznawamy etc.;
ř. 2. „ „ Ffridrich: též ř. 15. Ffridrichowy a ř. 18. Ffridricha.
ř. 4. „ „ sbozim, jako ř. 9. sbozie.

LXXV.

Týž biskup. (1402?). — Tytéž knihy, str. 146.

Str. 277. ř. 1. manské knihy: wyznawamy;
ř. 6. „ „ omylem obogy, pro namy magy, snad místo: czoz pod namy magy.

LXXVI.

Týž biskup. 1399 nebo 1400 do 14. července. — Tytéž knihy, str. 147. Datum udává dr. Lechner r. 1400—1402. Knihy kněze Mikoláše biskupa mají str. 133. listinu biskupa Jana, kterou dvůr v Biskupicích uděluje v manství Olbramovi z Panovic ze dne 11. července 1400 (Codex dipl. Mor. XIII n. 39 pag. 55). Listinou uveřejněnou dr. Lechnerem na témže dvoře se témuž Olbramovi pojišťuje pouze plat 5 hřiven, z toho lze souditi, že tato listina není nižádným způsobem pozdější než ona.

Str. 277. ř. 11. manské knihy: jest.

LXXII.

Biskup Lacek. Kroměříž, 28. srpna 1403. — Knihy kněze Jana biskupa (manské III. fol. 194.)

V záhlaví mají manské knihy: Heinrico de Trubek. (Hein s kličkou.)

Str. 278. ř. 4. manské knihy: Henricus, tak čísti dlužno; bylo vlastně psáno Heiricus, písař vepsal ještě **i** s tečkou, neznamenav, že chybí ještě jedna čárka na Heinricus;

Str 279. ř. 2. „ „ quadringentesimo.

LXXVIII.

Čeněk z Bludova. Budšovice, 17. května 1405. — Z kapitolního archivu, kdež listina měla signaturu A. III. a. 30., vyloučena, uložena byla nyní v oddíle: Spiritualia se zatímní signaturou A. I. a. 9. *a*.

Str. 279. ř. 35. ltimor mělo býti rozvedeno: legittimorum, jako výše ř. 30, poněvadž kde výraz jest nekrácený; v listině psán vezdy s dvěma **tt** i předkem i později;

str. 280. ř. 6. taktéž z té příčiny mělo býti: legittimi;

ř. 24. original: pro tempore existens;

ř. poslední omylem písařovým místo: donacionem ville čteme v listině, v konfirmaci v transsumptech: dotacionem ville.

Že str. 279. ř. 10. omylem tiskovým tištěno Člobuczky místo: Clobuczky jest samozřejmo.

LXXIX.

Jan ze Slavonic. Kroměříž, 23. června 1405. Zat. sign. A. I. a. 9. *β*., byla Spiritualia, s předcházející v oddíle I. Byla vyloučena z archivu kapitolního, kdež měla signaturu A. III. a 31.

Str. 281. ř. 6. konfirmace má: de Bludow, rovněž tak i v inserované listině Čeňkově.

ř. 7. nati olym Ondrzeiconis, ale v listině inserované: Ondrzeyconis;

ř. 17. ereximus et erigimus;

ř. 27. Magistro Wenceslao.

Notářský transsumpt notáře Pavla syna Filipova z Pivína ze dne 31. října 1410 uvádí svědky: Petříka, Mikoláše Dyerrera a Dětřicha, vikáře hlavního kostela olomuckého, a gen. prokuratora konsistorního Mistra Petra z Morkovic; konsistorní vidimus z 8. dubna 1412 neznámé Volnému plebany **Petra ze**

Smržic a **Kříže ze Stínavy.** Vidno, že bude třeba k novému vydání církevní topografie moravské, až na ni dojde, vypsati i svědky z vidimusův.

LXXX.

Biskup Lacek. 23. července 1405. — Manské knihy III., fol. 206.

Str. 282. ř. 11. manské knihy mají spřežku vò, tedy **vero**;
ř. 19. „ „ asi: Signant'q; totiž: Signanter**que**;
ř. 20. „ „ in tali curia etc.

Proč na počátku otazník přidán roku 1405, nepochopuji.

LXXXI.

Biskup týž. 1403—1405. — Tytéž knihy, fol. 206.

Str. 282. ř. 2. manské knihy: inprouide;
str. 283. ř. 4. „ „ ffamoso Drslao etc.

LXXXII.

Jan z Hardekka. Brno, 6. února 1406. — Tytéž knihy, fol. 113. v. (Současná kopie přilepená na prázdnou stranu).

Str. 283. ř. 6. Kopie v manských knihách: Ob wir das got w(. . .)
ř. 7. „ „ „ das Sůn wern von diser well ver(. . .)
ř. 8. „ „ „ gůt zu Deschen etc. ander etc.;
ř. 17. „ „ „ herren . . . dem Bischof etc. haben wir geben, bez: ihm, jehož není třeba;
ř. 19. kopie: Jorg der Dr(essidler) srovn. dipl. mor. XIII. č. 489 str. 522.
ř. 20. „ Rapp (s vysokým obloučkem nad druhým **p**) vom Rosenh (s nízkým obloukem nad nh), s ohledem na listinu v diplomatáři, jak výše udáno, otištěnou jesti to: Rapper vom Rosenhart.

Pomíjím, co nedosti určitě udáno v otisku, kde do závorky dány litery, jež jsou v kopii, nebo naopak do textu, ač jich není v kopii.

LXXXIII.

Burkhart Štos z Kobylí. 25. května 1407 — K. I. b. 1/1.

Nepochopuji, proč p. Dr. Lechner neotiskl této listiny dle kopie obsažené v kopiáři G, kteráž jest ze šestnáctého století, aniž jest mi jasno, proč otazník přidal vydavatel k roku 1407, když týž rok dosvědčen jest nejenom prostou kopií kopiáře G, nýbrž i vidimusy z 2. prosince 1666 a z 13. ledna 1670.

Umělecké a vědecké zprávy.

Stručný soupis historických a uměleckých památek na Moravě. Píše V. Houdek. (Pokračování.)

VI. Politický okres Litovelský.

4. Cholina. Farní kostel Nanebevzetí P. Marie, původně proboštství praemonstrátského kláštera na Hradisku u Olomouce, obdržel nynější podobu v šedesátých letech 19. stol. Před tím sestával ze dvou částí od sebe podélnou zdí oddělených, totiž původního kostela gotického, který již stál ve XIV. stol., celkem v místech i rozměrech dnešní hlavní lodi s presbytářem, a potom z kaple sv. Anny, přistavěné v letech 1600—1605 k severní straně lodi starého kostela. Tento nazýván byl „českým“ kostelem, kaple sv. Anny pak „německým“, neboť za starších dob mívala Cholina značnou německou menšinu obyvatelstva. Před 40 lety byla tato kaple sv. Anny zbořena, po každé straně lodi starého kostela pak vystavěna jedna boční kaple v rozměrech 8·50×7·20 m., takže půdorys má nyní podobu kříže. Také věž na západním konci lodi byla tehdy zbudována. Celá světlá délka kostela (hlavní lodi a presbytáře) činí dnes 33 m. V původní podobě zachoval se asi jenom presbytář, zakončený třemi stranami osmistěnu s křížovou klenbou žebrovou. Také hlavní loď i obě boční kaple mají klenbu křížovou. Okna jsou vesměs lomeně sklenuta, ale bez kružeb. Asi před desíti lety byl kostel vymalován, několik nástěnných obrazů (od Vídeňského malíře Schönbrunnera) však za tuto krátkou dobu utrpělo velice. Zevně kolem celého kostela opěráky.

V presbytáři jsou tyto náhrobní kameny s reliefovými figurami pěkné práce a s českými nápisy, a to na evangelní straně:

1. Jana Procka z Zástřizl a na Haňovicích, z r. 1583.

2. Jeho manželky Alžběty z Šternova, z r. 1587.

3. Petra, Jana a Kačenky, dětí Jana Staroveského ze Staré Vsi a Barbory Zoubkovny ze Zdětína, z r. 1589, resp. 1590.

Na epištolní straně:

4. Jana Zoubka ze Zdětína a na Chudobíně, z r. 1585;

5. Alíny Okruhličky z Knihnic a na Chudobíně a její dcery Elišky, z r. 1585.

6. Za oltářem konečně společný kámen (pouze s nápisy a s erby) Bernarta Zoubka ze Zdětína a na Chudobíně a jeho manželky Elišky Drahanovské ze Stvolové a na Chudobíně, z r. 1569.

Zvony vesměs s německými nápisy jsou z let 1526, 1547, 1739, 1754 a 1791. Farní archiv jest pozoruhodný. Na faře chová se také vzácný rukopisný antifonář na pergameně s třemi krásnými iniciálkami (miniatury s figurálními výplněmi) a v původní vazbě z vepřové kůže s letopočtem 1589. Kromě několika starých portrétů (olejomaleb) bývalých cholinských proboštů jest tu též jeden bývalý oltářní obraz od Raaba.

5. Senice.

Farní kostel sv. Magdaleny praesentuje se co do hlavní části, totiž lodi, jako stavba baroková s počátku 18. století (1704—5). Ze starého kostela, který r. 1654 shořel, zbyla pouze mohutná věž na západním konci lodi se šnekem na severní straně její přistavěným. Osa věže není prodloužením osy lodní, nýbrž zdi věže stojí k lodi poněkud šikmo. Nad hlavním vchodem do věže erb Minkviců s latinským nápisem z r. 1807. Zda-li polygonální kůr a rovněž takové boční kaple, jimiž půdorys kostela nabývá podoby křížové, ze základu vystaveny byly také teprve začátkem 18. století, pochybuju. Loď vysoká, světlá, 18 m. dlouhá a 10 m. široká, má klenbu křížovou, dvěma pasy na tři pole rozdělenou. Vnitřek kostela je slohově venkoncem jednotně a po spůsobě barokových chrámů nádherně plasticky (štukaturami) vyzdoben; pilastry mají korintské hlavice, nad nimiž běží kolkolem lodi složitě článkovaná římsa; nad každým pilastrem stojí andílek, haut-reliefem provedený, v různých posicích a na různé hudební nástroje hrající. Nad širokými polokruhovými okny jsou medaillony se štukovými reliefy svatých. (Od r. 1896 je kostel polychromován.) Na hlavním oltáři obraz sv. Magdaleny od Olomučana Jos. Pilze z r. 1794. Na všech oltářích jsou barokové sochy. Křtitelnice pískovcová, rovněž baroková, má pěkně upravené plastické (štukové) pozadí. Varhany mají vkusnou barokovou skříň. Lustr a lampa oltářní jsou z doby empiru. Zvony byly ulity r. 1702.

6. Náklo.

Farní kostel sv. Jiří, druhdy fara praemonstrátského kláštera na Hradisku u Olom. Loď s presbytářem vystavěna byla v letech 1696—98; ze staršího kostela zbyla jenom věž na západním konci kostela se šnekem na severní straně přistavěným. Věž tato je čtyřhranná, mohutná, a má tři vysoká patra; v nejvyšším, kdež je zvonice, jest na každé straně podvojné okno; tato okna jsou polokruhem sklenuta, ale široká (tedy nikoli románská). Věž nemá střechy, nýbrž zakončena je cimbuřím gotických forem. Ze západní strany vede do věže pěkný re-

naissanční portál s letopočtem 1698, se znakem kláštera Hradištského (sv. Štěpán) a písmenami N. R. Z. D. P. A. G. [t. j. Norbert R. (?) Želecký de Počenic, Abbas Gradicensis, který byl opatem 1679—1709]. Loď (jediná) je renaissanční, vysoká, prostranná, má valenou klenbu (obnovenou r. 1856) s kuklemi nad okny a pasy mezi nimi. Na oltářích jsou sochy částečně z doby stavby kostelní (t. j. s konce 17. stol.). Tolikéž z klášterní doby pocházejí některé kusy nábytku kostelního, zejména v sakristii pendlovky ve stojaté vykládané skříni; pak nádherná mešní roucha. Křtitelna je nová (z 2. polovice 19. století). Zvony jsou z r. 1514, 1515 a 1874. — Kostel stojí na bývalém hřbitově, na návrší, jehož stráně ze dvou stran podchyceny jsou vysokými zdmi, tak že kostel činí dojem chrámu opevněného. V domku za presbytářem u ohrady hřbitovní stojícím umístěna jest veliká kostelní knihovna (podle Wolného Círk. topografie 9444 svazků), odkázaná kostelu po r. 1775 tehdejším farářem Nákelským Pavlem Kalousem. Obsahuje po většině spisy theologické, mezi nimi několik inkunabulí, zejména: Libri cronicarum, tištěné r. 1493 v Norimberce Ant. Kobergerem, s dokonalými dřevoryty a dvěma malovanými iniciálkami; Homeliarium doctorum, tištěné r. 1484 ve Wimperku Janem Alacrawem, s rytinami rukou malovanými; missál tištěný r. 1488 s Bamberce; v něm vevázáno několik pergamenových listů rukopisných s miniaturou Ukřižování. Knihy tyto jsou — jako mnohé jiné v řečené knihovně — v původní vazbě z vepřové kůže. — Nedaleko kostela nalezeny byly vzácné starožitnosti bronzové z doby Hallštatské. (Časop. olom. muz. 1889, 49 a násl., kdež jsou také vyobrazeny.)

7. Hunčovice.

Zde je panské stavení, dosud „tvrzí“ jmenované, asi ve 14. stol. vystavěné, druhdy ohrazené; zachovaly se z něho dům obytný s kulatou věžkou v jednom rohu; nad vchodem znak města Olomouce: šachovaná orlice. (V. Houdek: Hunčovická tvrz, v Časop. muz. Ol. 1901, čís. 2., kdež je také reprodukce starého obrázku této tvrze z r. 1571.)

8. Měrotín.

Farní kostel jest co do hlavních zdí dosud gotický; loď však byla r. 1619 přestavěna slohem renaissančním. Presbytář zakončený třemi stranami osmistěnu, má stejnou šířku jako loď (6·90 m.) a žebrovitou klenbu kopulovitou; žebra sbíhají se ve svorníku, na němž jest erb Zástřizlovský (lilie), a ztrácejí se ve výšce asi 2·5 m. nad podlahou bez konsol. Loď má klenbu novější. V zadu jest kruchta, spočívající na čtyřech

sloupcích, nad nimiž rozpjaty jsou tři oblouky. Ve výkrojcích těchto oblouků jsou hrubé ornamenty renaissanční, hlavně stylisované mořské panny. Křtitelnice jest baroková z černého mramoru. Z oken kostelních jenom jediné (za oltářem) má původní úzký tvar; ostatní jsou rozšířena. Za to věž na západním konci kostela stojící má tři okna gotická se zachovalou pěknou kružbou (trojlist, čtverlist a v jednom kružba plamenová). Zvony byly přelity r. 1794. Přední ozdobou tohoto kostelíka jsou dva zcela stejné renaissanční postranní portály v otevřených sloupových podsíňkách. Na postranních sloupkách položeno nadpraží s kartušemi a (na jižním portále) s počátečními písmenami Bernarta ze Zástřizl a jeho manželky, jakož i s nábožnou průpovědí českou. Každou podsíňku tvoří tři volně stojící a dva při zdi postavěné sloupky s ionskými hlavicemi a vysokými podstavci. V jižní podsíňce zazděn jest kámen s nápisem, podle něhož tento kostel byl také r. 1784 obnoven. K těmto dvěma portálům důstojně řadí se ještě branka vedoucí na hřbitov, kterým druhdy kostel byl obklíčen, zbudovaná rovněž ušlechtilou renaissancí. Nad jejím nadpražím zasazen kámen s nábožnou průpovědí. Branka je patrně současná s oběma portály (začátek 17. stol.).

9. Krakovec.

Zámek, toliko s jedné strany přístupný, kdežto se strany protější stojí na pokraji strmé stráně. Skrze bránu polokruhem zaklenutou v zevnější budově o dvou patrech, sloužící za sýpky a komory, vchází se do vnitřního dvora celkem obdélníkového, jehož jednu stranu zaujímá panský dům s arkádami v přízemku i v prvním (a jediném) patře, nahoře i dole o 6 toskánských sloupech, spojených oblouky, které jsou v přízemku polokruhové, v patře pak poněkud stlačeny. Tato façada ozdobena vkusně plastickými ornamenty (růžicemi, festony a pod.); na poprsnici loggie I. patra vsazena jest kamenná deska s nápisem: JAN Z ZASTRIZL | ANA KRAKOWCZI | MANDALENA LICHNOW | SKA Z WOSSTIC | 1.6.13.

Po obou stranách této desky jsou erby: Zástřizlovský (lilie) a Lichnovských z Voštic (dva vinné hrozny). Tytéž erby vytesány též v nadpraží hlavních dveří přízemku. Nad krajním sloupem prvního patra relief: poprsí muže, držícího roztaženýma rukama stuhu s nápisem již poněkud porouchaným: . . ROCHVS . . . DERONIO FECIT OP(VS) 16-14. Byl tedy stavitelem Vlach. (V. Houdek: Krakovecký zámek v Čas. Ol. Muz. 1901, 127.)

Zpustlá kaple sv. Antonína Paduánského, asi půl kilom. od vesnice, na pokraji lesa na kopci zvaném Světina, vystavěna byla

r. 1648 za rodinnou hrobku tehdejším pánem Krakoveckým Matějem Lubietichem svobod. pánem Capelletem. Kaple má půdorys vnitř v hlavních rysech elipsovitý (délka 10·70 m. šířka 9·20 m.) s osmi polokruhovými výklenky. Zevně jest půdorys vlastní kaple osmiboký; na východní straně jsou po každé straně přístavby půdorysu trojúhelníkového, totiž sakristie a oratorium. V obou polokruhových výklencích po každé straně západního vchodu bývala točitá schodiště na kruchtu, která zmizela. Kaple je sklenuta obdélnou kopulí, na níž druhdy posazena byla vížka s lucernou, které však, tak jako celé střechy tu již není. Celý vnitřek kaple jest vymalován al fresco. Obrazy představují: 12 apoštolů (po dvou v každém ze šesti polokruhových výklenků) v nadživotní velikosti, pak poprsí P. Ježíše, P. Marie, sv. Anny, sv. Alžběty, sv. Jana Křtitele, sv. Josefa, archanděla Gabriele, sv. Františka a sv. Antonína Pad. Fresky na klenbě kopule představují výjevy ze života sv. Antonína Pad. Malby značné ceny umělecké, jsou vesměs porouchány, částečně opadány. Bývalé tři oltáře a celé vnitřní zařízení zmizelo, klenba hrobky se sřítila, dvéře i okna jsou vylámány (železné dvéře odtud v Krakoveckém zámku), celá budova jest hotová zřícenina. (Čas. Olom. muz. 1891, 118, kdež kaple také vyobrazena; pak v Mitth. Centr. Comm. 1892, 190 a 1900, 63.) — U vesnice zděná Boží muka s latinským nápisem a letopočtem 1697.

10. Stražisko.

Farní kostel Anděla Strážce vystavěn byl praemonstráty z kláštera Hradiska r. 1729 na homolovitém kopci, na kterém druhdy stál hrad Stražisko, též Grumberg zvaný, z jehož někdejších příkopů hradebních dosud se zachovaly stopy. Půdorys tohoto malého barokového kostelíka tvoří v hlavní části kruh s pravoúhlým výběžkem na západní straně. Nad hlavním vchodem lze viděti erb kláštera Hradištského (sv. Štěpán) s písmenami R. S. A. G. (t. j. Robertus Sancius Abbas Gradicensis; byl opatem v letech 1721—1732) a letopočtem 1728. Na střeše věžka s jedním zvonkem z 18. a jedním z 19. století. Křížová cesta (kapličky) podél výstupu z údolí na kopec a kolem kostelíka, jakož i hrobka rodiny Přízovy na hřbitově zdejším pocházejí z polovice 19. století.

11. Jesenec.

Farní kostel sv. Libora zbudován byl kolem r. 1711 od zábrdovických praemonstrátův. Jest půdorysu vejčitého s oválními výběžky na obou koncích, totiž pro presbytář na východním a pro kruchtu na západním konci. Celá loď sklenuta jest vejčitou kopulí, která byla původně vymalována dobrými freskami (výjevy ze života sv. Libora), r. 1863 a opět

r. 1898 bohužel nezdařeně přemalovanými. Na hlavním oltáři jest obraz sv. Libora od nízozemského malíře Ant. Schoon-Jansa v nádherném barokovém rámci figurálně zdobeném. Na kazatelně socha archanděla Michaele, oltáře boční vesměs barokové, se sochami současnými se stavbou kostela. Okna vesměs vejčitá (podélnou osou napříč). Nad hlavním vchodem dva erby (Zástřizlovská lilie a jednorožec) s nápisem (chronogram 1711). Z paramentů zasluhuje zmínky ciborium z r. 1678, relikviář a lavabo, pak nádherná mešní roucha z dob praemonstrátských. Též je zde missál ve vazbě stříbrem kované, na níž letopočet CIƆIƆCLXXXVI (1686). Zvony tři, malé, z 18. století. — Zámek, původně klášter, současně s kostelem vystavěný, zbudován v úhledném slohu barokovém. Na faře staré olejomalby: portréty zakladatelů kostela a kláštera, Jana Bohuše ze Zástřizl a jeho manželky Zuzany. V osadě sochy sv. Jana Nep. a sv. Libora z 18. století.

Nápisy a pomníky z Litovelska. (Seznamenal V. Houdek.)

Cholina. Nápisy z Cholinského kostela byly sice uveřejněny ve spisku „Panna Maria Cholinská. Příspěvek k dějinám Marianských svatyň na Moravě. Rozšířený otisk z „Květů Marianských“. V Brně 1899“, str. 27—30. O tomto spisku platí však v příčině těch nápisů plnou měrou to, co jsme na tomto místě řekli o jiných publikacích starých nápisův. Proto třeba otisknouti i nápisy Cholinské znova, správně. Náhrobníky zdejší pak dosud podrobněji popsány nebyly. Jsou tyto:

1. Za hlavním oltářem vsazen do zdi kámen ve dvě půle rozdělený: v horní části jsou dva erby, v jednom kozorožec, ve druhém dvě ruce do sebe vložené; pod erby jsou tyto nápisy:

BERNART ZAVBEK ZE ZDYETYNA ANA CHVDOBYNYE - 1569	ELYSSKA DRAHANO WSKA ZE STWOL OWE ANA CHVDOBYNE

DOKONAL-GEST-ZJVOT-SWVI-VNORA-MESICE

V presbytáři na evangelní straně stojí vedle sebe tři náhrobní kameny, totiž:

2. Ve vyhloubeném poli obrazovém, sklenutém nahoře polokruhem, ženská postava ku předu, v plášti v četné, rovné, droboučké řasy složeném, hlavu zamotanou šátkem na způsob kukle, ruce složené k modlitbě. Ve cviklích oblouku po okřídlené andílčí hlavičce. Nápis na všech čtyřech okrajích kamene:

LETA - PANIE: 1587 DEN: SWATH | PROKOPA - VMRZELA - VROZENA - WLADYKA - PANI - ALZBIETA - SSTERNOWA - SS | (TNA-

TNBVRKV - MANZIELKA - V | ROZ)ENEHO - WLADYKY - PANA - IANA - PROCZKA - ZZASTRZIZL - ANA - HANIOWICZYCH.[1])

3. Vedle tohoto zasazen jest druhý kámen stejně veliký a podobně upravený; představuje rytíře v úplném brnění s hlavou nepokrytou, poněkud na levo obráceného, vlasy zkadeřené, krátký plnovous do špice přistřižený; levice na rukojeti meče, pravice drží štít s erbem (Zástřizlovská lilie, jako klenot na přílbici tři paví péra); u levé nohy přílbici se spuštěným hledím. U krku a u rukávů sbírané límečky. Krunýř nádherně zdobený, ke spodu špičatě vydutý.

Na krajích kamene jest dokola tento nápis:

LETA - PANIE - 1583 - WAVTERY PRZEDSM | TOMASSEM - APOSSTOLEM - PANIE - VMRZEL - VROZENY - WLADYKA - PAN - IAN - PROC(ZEK ZZASTRZIZL - ANA - HANIOWICZYCH - BYL[2]) MANZIEL - VROZENE - WLADYKY - PANI - ALZBIETY - SSTERNO - WE - ZSSTNATNBVRKV.

4. Poslední kámen v této řadě jest menší než oba předešlé; nahoře pak jest polokruhově zakončen, takže má celkovou podobu portálku.

V prohloubeném poli klečí před Ukřižovaným tři dítky v řasnatém rouše s obojky u krku sbíranými. Pod nimi dva erby: kotva (?) a dvě ruce do sebe vložené.

Nápis vine se ve dvou řádcích kolem kamene a končí dalšími dvěma řádky na vnitřní straně oblouku:

LETA PANIE - 1 - 5 - 89 - WPONDIELI PONEDIELI KWIETNEI W PANV BOHV VSNVLI - PETR - A IAN SINOWE VROZENICH - PANA - IANA STAROWESKEHO Z STAREWSI A PANI BARBORI ZAVBKOWNE ZE ZDIETINA ANA WELKE RAKOWE I TEZ LETA 90 KACZENKA DCZERKA GEGICH TEN PATEK PRZED SWA MIKVLASSEM GEGICHZTO DVSSIZKAM PAN BVH MILOSTIW BEITI RACZ.

Na epištolní straně stojí dva kameny stejné velikosti a úpravy jako popsané dva na straně protější, a to:

5. Na prvém kameni vyobrazen rytíř poněkud vlevo obrácený, v krunýři a krátkém španělském pláštíku; hlava nepokrytá, s krátkým plnovousem; nohavice baňaté, po kolena; pravice drží u boku rukavice, levice pak vysoký klobouk bez stříšky, na spůsob baňatého hrotku; na prsou splývají dva řádové řetězy; u pravé nohy erb: dvě ruce do sebe vložené; jako klenot na helmici křídlo a meč hrotem nahoru.

Na okrajích kamene tento nápis:

ANNO DNI - 1585 - WAVTERI PRZED NEDELI SMRTNV DOKONAL GEST ZIWOT SWVY WPANV VROZENY WLADYKA PAN IAN

---

1) Spodní část nápisu jest pod dlážkou; doplniti se dá podle domyslu, jak v textu naznačeno. (Srov. kámen č. 3.)

2) Uzávorkovaná část nápisu jest pod dlážkou; zde je podle domyslu doplněna.

(ZAVBEK ZE ZDYETYNA ANA CHVDOBINIE[1]) YZSYNEM SWIM GEHOSS DVSSY PAN BVOH RACZ MILOSTIW BEYTI.

6. Na vedlejším kameni konečně vyobrazena jest paní a malá dceruška; obě mají ruce uražené. Dole v pravo erb: kozorožcovy rohy. Na krajích kamene jest tento nápis:

LETHA PANIE - 1-58-5 TEN PATEK PRZED SMRTNV NEDELI ZIWOT SWVG DOKONALA W PANV VROZENA WLADYKA PANI ALINA O(KRVHLICZKA Z KNIHNICZ ANA[2]) CHVDOBINIE Y Z DCERICV SWV ELISSKV GEGISS DVSSY PAN BVOH RACZ MILOSTIW BEITI.

Nad vchodem do sakristie zazděn jest kámen s letopočtem 1605, se třemi štítky a těmito nápisy:

1. Uprostřed vyobrazen sv. Štěpán a nápis:

SANCTVS - STEPHAN9 - PROTHO - MAR - PATRON9 - MONA - GRADI - (t. j. Sanctus Stephanus protomartyr patronus monasterii Gradicensis.)

2. V pravo znak opata Hradištského a nápis:

GEOR - RN9 - A - PA(?). ABB. MO - GRA - PRO9. SEDIS - NOS - C - S - PAA.

3. V levo znak s nápisem:

P. THOMAS SCHILLER NEOTIC : PRAE : KNIH : PAROCH9 HVI9 LOCI FIERI FECIT.

Na jednom opěráku Cholinského chrámu býval druhdy tento nápis (dle starého inventáře kostelního):

ANNO DOMINI MCCCXXVI VIII IDVS IANVA : MAGNIFICVS D. D. ADAM DE CHONICZ CONTVLIT HVIVS ECCLESIAE IVS PATRONATVS CANDIDIS S. S. ORD. PRAEMONSTRATEN : CANDIDIS CANOICIS S. STEPHANY HRADICEN : MONASTERII PROFESSIS FRATRIBVS.

Nápis tento byl asi o přestavbě chrámu v letech šedesátých 19. stol. zničen.

Zvony Cholinské mají německé a latinské nápisy, totiž:

1. Velký zvon má na jedné straně relief Matky Boží s Ježíškem, na druhé pak sv. Anny a tento nápis:

DIE GLOKEN GEHORT GEN KOLEIN VND IST GEGOSSEN IN DER ER VNSER LIBEN FRAVEN VND IN DER ER DER HEILIGHEN MVTTER SANCT ANNA. MASTER MERTEN KANLER ZV OLMVTZ MICH GVSS A. D. MCCCCCXXVI.

2. Druhý zvon s reliefem Ukřižovaného na jedné a Matky Boží na druhé straně má tento nápis:

UNTERN CONSTANTIN IOS. BERAN PFARRER IN CHÖLEIN MICH HAT GEGOSSEN WOLFGANG STRAVB IN OLMÜTZ ANNO 1791.

Na třetím zvoně jest relief sv. Josefa a sv. Barbory a tento nápis:

---

[1]) Uzávorkovaná část nápisu jest pod dlažbou, a byla v textu doplněna dle starého inventáře kostela Cholinského.

[2]) Viz předešlou poznámku.

DIESE KÖLEINER GLOKEN IST ANNO MDCCXXXIX GEGOSSEN ZV DER EHR DES HEILIGEN IOSEPH VND HEILIGEN BARBARA M : VON DEM MEISTER IN OLMÜTZ OLAVS OBERC.

4. Na čtvrtém zvoně vyobrazena Matka Boží a sv. Barbora. Nápis: Sancta Maria et Sancta Barbora orate pro nobis. Anno 1754.

5. Sanktusník (nad presbytářem) má polovypuklý obraz sv. Trojice a tento nápis (podle inventáře):

ZVR ER DES ALMAECHTIGEN GOT DES VATERS, SOHNES VND HEILIGEN GEISTES IST DISE GLOKEN GEGOSSEN WORDEN VON MASTER FRANCISCVS IN OLMVTZ ANNO MCCCCCXXXXVII.

Senice.

Nad západním vchodem kostela erb baronů Minkviců: štít čtvrcený, v každé čtvrti lev; střední štít dělený čarou lomenou. Nad štítem dvě přílbice, na každé lev mezi dvěma rohama bůvolíma. Při tom nápis:

PATRONO OTTONE ANTO | NIO BARONE MINKVITZ | FABRICA POST ANNOS HOC | EST REPARATA DECORE.
(Chronogram 1807.)

Náklo.

Na zvonech jsou tyto nápisy:

1. Velký zvon nese dvě řádky gotické minuskule, totiž:

Anno + millesimo + CCCCC + XV.
hoc opus comparatum est in honore sante Georgii.

2. Prostřední zvon má tolikéž nápis gotickou minuskulí:

hoc opus compana est fondita in honore sante georgii anno domini(ne) millesimo CCCCC + XIIII + magister martin fecit istam companam.

Nad nápisem i pod ním jest po ornamentovaném řádku. Na plášti proti sobě dva malé polovypouklé krucifixy. Jinak je plášť hladký.

3. Malý zvon má český nápis z r. 1874.

Měrotín.

Nad jižním portálem farního kostela jsou tyto nápisy:

B Z Z (t. Bernard z Zástřizl)

Ay co člowieku prospěge by zeyskal
wssechen swiet. Wssak než se nadege
uwadne gako kwiet.

Vedle toho:

M R Ž H

Dobry bog sem bogowala, ... (?)
sem dokonala wiru zachowala,
Przigala sem korunu sprawedlnosti.

7 tim. 4 cap.

U téhož portálu zazděn jest kámen s tímto nápisem:

Leta Paně 1784 dne 1. Juli gest tento chram Paně y z Wezau od Mątege Melhuby z Mněnika nechan, připrawen a obnowen na geho wlastni penize to učinil ke cti a chwale boži.

Laškov.

Na vnější zdi presbytáře farního kostela Laškovského zasazena jest kamenná deska s dvěma erby; na jednom půl lva na zdi, na druhém hvězda nad půlměsícem. Pod tím pak jest tento nápis:

LETA PANIE 1612 NAKLADEM VROZENEHO PANA BOHVSSE STARSS: KOKORSKIHO Z KOKOR NA LASSKOWIE A LVDERZOWIE GEHO MI.TY RZIMSKEHO CISARZE VHERS.HO A CZES KRALE TRVKSASA GEST TENTO CHRAM BOZY ZGRYTV KE CTI A CHWALE PANA BOHA WSSEMOHAVCIHO A BLAHOSLAWENE PANNI MARIE NA NEBEWZETI MATKI GEHO WYSTAWEN A Y POS —

Krakovec.

Na Boží muce:

Omnia ad majorem Dei gloriam.
Edificavit Paulus Wenceslaus
Bernardus Pauler, capitaneus,
ibidem die 1. July anno 1697.

Jesenec.

Nad portálem kostela jest kartuš s tímto nápisem:

MAGNO LIBERATORI DIVO LIBORIO EPISCOPO.

(Chronogram 1711.)

Pod tím dva erby: v levo Zástřizlovská lilie, jako klenot tři páví péra; v pravo jednorožec; nad ním opatská infule a pedum. Pod tím tyto nápisy:

I-B-W-D-Z[1]) S-C-L-D-Z[2])	E-H-A-Z[3])
HOC PRIMITVS ASSIGNANTE	ISTO AEDIFICANTE

(Chronogram 1711.)

Na nadpraží zameckých dveří:

ENGELBERTE TVO PRODVCTA MANEBO LABORE

(Chronogram 1710.)

Na přední straně podstavce sochy sv. Jana Nep.:

SanCte Ioannes | NepoMVCene | gratIose proteCtor | Verae poenItentIae InIqVItatIs eXstIrpator | LIbera CLIentes tVos | a praesentI | aC perpetVa ContVsIone.

Na zadní straně téhož podstavce:

EXCeLsae faMae tVae LucI | InVICto sIL(e)ntIarIo | eX | pIo affeCtV posVerVnt | CLIentes GesseneCenses.

---

1) T. j. Johannes Bohuslaus Wenceslaus de Zástřizl.

2) T. j. Susanna Catharina Liboria de Zástřizl.

3) T. j. Engelbertus Hájek Abbas Zábrdovicensis (1683—1712).

D o d a t e k k L i t o v l i.

Na měšťanské sladovně v Šerhovní ulici zazděn jest kámen s tímto nápisem:

AEDes has aes poCIL | LantIVM LaborqVe operarII pro posterI | tate strVebat.

(Chronogram 1719.)

Na hradební zdi u městské střelnice vyryt jest v kameni takovýto nápis:

Anno qVo FoeDerI LIthoVIa
VnIebatVr HonorI IaCVLa
torIVM restaVrabatVr.

(Chronogram 1747.)

Na domě č. š 14. na Olomucké ulici jest relief sv. Cyrilla a Methoděje a tento nápis:

IN FESTO SANCtI CIrILLI ET MEthoDII
Wurde diß Hauß von Feuer verheeret
und dann von Joh. Cas. Gunter erbaut.

(Chronogram 1807.)

Nápis na hradební zdi, vypravující o dobytí Litovle Švédy, proveden jest antikvou, nikoli — jak na str. 196 Č. M. M. roč. 1901. otištěno — frakturou; poněvadž tam i jinak není podán úplně přesně, otiskuji jej zde znovu dle vlastního opisu:

IN DEM 1643 IHAR DEN 19 IVNY HAT DIE
SCHWEDISCHE HAVPTARMADA STADTLITTA
BELEGERT AN DIESEM ORTH PRESS GESCHOSSEN
VNDT NACHMALS DIE STADT MIT STVRM
EROBERT DARAVF DREY HOHE WOHLERBAVTE
THVRM SAMBT BEIDEN THOREN GESPRENGT
DIE BRVSTWHER DER MAVREN EINGEHAVT
DEN ZWINGER VNDT WAHL GESCHLEIFFET
VNDT DIE STADT NACH FEINDTLICHEM
BELIEBEN ERBARMLICH RVINIRT.

Poměry lidu poddaného na panství Ivanovském u Víškova r. 1590 a 1750. K panství Ivanovskému patřily r. 1590: městečko Ivanovice, vsi Hoštice, Malkovice, Medlovice, Orlovice a díl městečka Švábenic. Malkovice a Orlovice dostaly se pak k Moravským Prusům a s nimi r. 1631 k panství Slavkovskému.

Jak se u nich změnily poměry lidu poddaného, obsahují následující dvě paměti, z nichž první udává též cenu, zač se tehdy jednotlivá práce pokládala:[1])

---

[1]) Desky zemské Olomucké r. 1590. XXX., 42-50, registratura zemská v Brně, dominikální oddělení z r. 1750, svazek 190. a 232.

Roku 1590 v Hošticích byl povinen sedlák dávati z lánu: „úroku o sv. Jiří 2 zl. 6 gr. 3 pen., o sv. Václavě tolikéž; za sečení ovsa 2 gr., hus krmnou odúmrt o sv. Martině 1, za hon ovsa 3 měr, plece o Velikonocích 1.“ Robotovati byli povinni: všichni spolu „1 bečku vína od 4 mil přivézti i vyšenkovati; za užitek rybníka Medlovského 4 dopoledne orati, (kladouc 1 dopoledne 2 gr.): — každý rolník (všech 21) 8 vozů hnoje na role panské vyvézti (1 vůz po 1 gr.); podsedci a chalupníci hnůj na vozy nakládati i na poli rozmítati (na jednoho té roboty za 1 den 1 gr.); — každý po 6 kopách obilí panského nažíti (kladouc 1 osobu po 3 gr.); když žnou, povinen jim pán dávati jísti a píti; — každý po 3 loktech přediva pánu napřísti (od 1 lokte 2 peníze); — každý po 3 kytách konopí panských natříti (od 1 kýty po 2 pen.); — rolníci každý, jakž kdo sedí, obilí do dvora panského po 12 kopách pšenice a po 8 kopách ovsa přivézti (jest té roboty s jeden den, klade se na každé osobě po 4 gr.); podsedníci a chalupníci (10 osob) povinni jsou to obilí do stodol panských skládati (na 1 osobu po 1 gr.); sedláci, podsedníci a chalupníci (31 osob) půl dne panský oves vázati (na 1 osobu té roboty $^1/_2$ gr.); — rolníci každý po 3 vozech drev do roku k potřebě panské přivézti (na 1 osobě po 1 gr.); zahradníci a chalupníci povinni jsou jim takových drev pomoci naroubati (pokládá se na 1 osobu po 1 gr.); — rolníci povinni, ovce panské práti a holiti (mají té roboty se 2 dni, na každém ve 2 gr.).“ — „Jsou dvě louky kněžské u Hoštic. Bývá na nich sena na 8 vozů; ty se neodhadují, než toliko povinnost na nich, poněvadž kněžské jsou; lidé Hoštičtí trávu na nich vysoušejí a hrabou, a Medlovští seno s nich ke dvoru panskému svážejí.“

Podobně platily a robotovaly druhé obce. Malkovice a Orlovice, když r. 1590 patřily k Ivanovicům, měly tyto povinnosti: V Malkovicích tehdy 24 usedlých: 15 rolníků, z nich 3 poustky, a 9 podsedků; z půl lánu platili o sv. Jiří $4^1/_2$ gr., o sv. Václavě tolikéž; v Orlovicích 45 usedlých: 23 rolníků, z nich 3 pustí, 18 podsedků, 4 chalupníci a mlýn pustý; z půl lánu a kluči o sv. Jiří 1 zl. 11 gr., o sv. Václavě tolikéž; z podsedku půlletně 9 gr., z chalupy 4 gr.

Roboty měli Malkovští a Orlovští: „oračky ke dvoru Malkovskému s Orlovskými na ozim a jař a vláčení 5 dní (na $^5/_4$ roli a vinohrádek); — po 3 vozích hnoje ze dvora Malkovského na tu roli vyvézti (od 1 vozu po 1 gr.); též ze vsi Malkovic povinni jsou rolníci, půllániíci a podsedníci oziminu, což se na těch $^5/_4$ a vinohrádku urodí, sežíti; dává se jim každému toho žetí po 2 dnech (1 den po 2 gr.); — z obou osad na těch $^5/_4$ a vinohrádku: jeden den sečky hrabané a vázané jeřiny mají (pokládá se na jednoho 2 gr.); — z obou dědin na 2 lukách, 1 slove v Štomperku a 2 Chmelník, též na kusech mezi rolími, když pán dá trávu svým nákladem poseci, tu trávu roztřísti, shrabati i do kop skliditi (klade se na 1 po 1 gr.); bývá toho sena 25 vozů; jsou povinni je svézti (kladouc od 1 vozu po 1 gr.); — obzvláště ve vsi Orlovicích jsou 3 chalupníci, jsou povinni každý z nich 3 kopy nažíti (pokládá se

toho na jednom 2 gr.); ti chalupníci povinni jsou v zahradách panských pleti (klade se užitku 4 gr. na 1); — též jsou povinni lidé z obou vesnic jeden každý s těmi chalupníky po 3 loktech z panského přediva napřísti a po 5 kytách natříti (kladouc loket přediva po 2 penězích a od kýty natření po 2 pen.); — lidé z obou vesnic: všecko ozimní i jaré obilí do dvora Malkovského z těch $^5/_4$ a vinohrádku svízti, spřáhnouce se 2 a 2 (pokládá se té roboty na 1 po 2 gr.). — Z Malkovic povinni jsou všichni spolu ode 4 mil jednu bečku vína, (z Orlovic také jednu) pánu přivézti a k užitku panskému vyšenkovati; koupí ji pán a penězi svými zaplatí (klade se užitku té povinnosti za vůz 1 zl. a užitek šenku 4 zl.); šenkýř též 1 bečku vína od 4 mil přivézti, než není ji povinen šenkovati; — při Vánocích povinni jsou Malkovští a Orlovští rolníci každý drev po 1 vozu do dvora panského přivézti, a podsedníci jim takových drev naroubati; též všichni zelí saditi, okopávati i do dvora přivézti; rolníci, jakž kdo sedí, třikrát do roka 4 míle povozem (1 povoz užitku po 2 zl.); rolníci a podsedníci všichni na hon choditi, kolikrát se jim koli rozkáže (na každého po 4 gr.).

Konali tedy jmenované práce několik dní v roce; ale časem ukládala jim vrchnost větší břemena, až konečně v XVIII. století robotovali po celý rok, a to: obyčejně $^3/_4$ roku 3 dni v týdnu, $^1/_4$ roku v nejpilnější čas o žních od sv. Jana do sv. Michala, na panství Slavkovském do sv. Václava každý týden 6 dní.

Roku 1750 Hoštice platily úroku o sv. Jiří 47 zl. 45 kr., o sv. Michale 52 zl. 29 kr., dávaly ovsa $61^4/_8$ míry, předly 372 liber přediva (slepic a vajec nedávaly, ostatní obce Ivanovského panství ano); robotovali: sedláci z lánu $^3/_4$ roku týdně po 3 dnech 3spřežně, ze $^1/_4$ lánu 3 dni pěšky; z Ivanovic: úroku půlletně 99 zl. 19 kr., pak 237 měr ovsa, 195 slepic a 4 kopy vajec; z Medlovic: úroku půlletně 32 zl. 44 kr., ovsa $46^6/_8$ m., 36 slepic, $5^1/_4$ kopy vajec, 321 liber přediva; z dílu Švábenic: úroku půlletně 17 zl. 27 kr., ovsa $22^4/_8$ míry, 44 slepic, $6^3/_4$ kopy vajec, 124 liber přediva. Když hospodyně nepředly, platilo se za libru po 3 kr. Robotu měli jako z Hoštic.

Na panství Slavkovském měly toho času povinnosti: Malkovice úroku o sv. Jiří 22 zl. $41^1/_2$ kr., o sv. Václavě tolikéž, z luk 4 zl. 39 kr., 61 slepic, 483 vajec, přediva 90 liber, ovsa 48 m.; Orlovice úroku o sv. Jiří 39 zl. $10^3/_4$ kr., o sv. Václavě 38 zl. $2^1/_4$ kr., loučného 4 zl. 39 kr., 129 slepic, 852 vajec, ovsa 92 m.; přediva 192 liber; — robotovali: ze $^3/_4$ v Malkovicích po celý rok týdně $2^1/_2$ dne dvouspřežně a od sv. Jana do sv. Václava ještě týdně 3 dni pěší roboty s 1 osobou; z půl lánu v Orlovicích po celý rok týdně 2 dni s potahem a $^1/_4$ roku od sv. Jana do sv. Václava ještě 4 dni pěšky s 1 osobou; ze čtvrti lánu v obou vesnicích $^3/_4$ roku týdně po 3 dnech, $^1/_4$ roku ve žních 6 dní pěší roboty; vůbec jako jinde v XVIII. bylo století mnohem více platův a robot nežli v XVI. století.

F. A. Slavík.

Literatura.

Dějiny Moravy. Napsal Rudolf Dvořák. Kniha třetí. Od nastolení Ferdinanda I. až po mír vestfálský. (1526—1648.) V Brně 1901. Str. 371—620. 8°.

Po druhé knize dějin moravských překvapil Dvořák velmi brzy pokračováním, obsahujícím osudné století a smutnou jeho dohru za hranicemi XVI. věku, století reformace a protireformace, boj dvou názorů světových a zápas stavů s panovníkem o moc ve státě i v jednotlivých zemích a násilné ukončení obou zápasů (pro nás aspoň) vítězstvím politického i náboženského absolutismu. Autor, jehož studie se pohybovaly dosud ve středověku, octl se pojednou v plném proudu novověkých dějin, složitějších životem státním, politikou, vývojem právním a rozvojem hmotné i duchové kultury. Zmoci tu látku není snadno, mají-li přední složky tehdejšího života rovnoměrně býti spracovány za stavu dosavadního bádání, kde celé partie a podstata institucí nejsou ani přibližně vyloženy, někde jen podrobnosti, padající v celkovém svodu pod stůl, vypracovány, což ten, kdo píše celek shrnující, dvojnásob cítí při práci. Tu lze zaujati stanovisko dvojí: buď se spokojíme tím, čeho literatura poskytuje, ale literatura všecka, počítajíc do ní i tištěné prameny, anebo jdeme dále, hlouběji a vyplníme mezery novým studiem vlastním. Jako v prvních dvou knihách i tu způsob spracování zůstal týž: Dvořák pracuje jen s literaturou ne celou, čímž úkol si velmi znesnadnil, neboť předchůdců v territoriálních dějinách našich jako celku neměl, nechceme-li více než sto let starou, na svou dobu velmi solidně pracovanou knihu Moravce a Pilaře považovati za předchůdce. Knihu třetí rozdělil Dvořák na tři části (Morava za císaře Ferdinanda I. a Maximiliana II. Vláda císaře Rudolfa II. a Matyáše II. až do povstání a konečně Účast Moravy v českém povstání a doba války třicetileté), které člení zase v kapitoly; obojí jest vlastní disposicí autorovou, kterouž bychom si mohli i v částech i v kapitolách představiti také jinak, nepovažujíce na př. konec Maximilianův za tak rozhodující mezník pro Moravu, že by vynucoval zde konec části první.

Vypravování zahajuje volbou Ferdinandovou. Nerozbírá historicko-právní otázky, pokud stavové čeští byli oprávněni k nové volbě, nebo jen k pouhému přijetí Ferdinandovu za krále, ale spokojuje se skutečností volby v Praze bez Moravanů vyko-

nané, přidržuje se o tom skutku po právní i politické jeho stránce úsudku Denisova a zastává se odstrčených Moravanů proti názoru Rezkovu, kteří se potom teprve rozhodli uznati manželku Ferdinandovu dědičkou markrabství. Volba v Čechách, přijetí Ferdinanda za markrabí a jeho nastolení jest řada aktů tak srostlých, že nepovažuji to v disposici za přednost, když roztrženy do dvou kapitol beztoho kratičkych (po 6 str.). Zakončuje obě úsudkem Huberovým o tom, jaký význam měla volba pro dynastii, ale nepovídá zde (a sem by se to hodilo), jakého významu byla pro naše země. Vstupem Ferdinandovým na trůn Jagellovců rázem octl se český stát v jiné konstellaci politiky zahraniční, a uvnitř země nastaly nové kombinace: bylť nový panovník bratrem Karla V., katolík přesvědčený, vychovaný ve Španělích za boje dědova se stavy, chránící majestát koruny, jenž ovládaje šest jazyků česky neuměl. Z těch všech vztahů posunul Dvořák v popředí účast Moravy ve válkách tureckých, jež vylíčil ve dvou kapitolách do r. 1533 a 1547: doma na sněmích jednalo se o pomoc, již země povolovala ochotně na penězích i lidech, na uherské půdě platila země daň z krve. Za podklad sloužil článek Kameníčkův (Sbor. hist. 1886). Sněmů českých, k nimž se mělo přihlížeti zvláště pro t. zv. generální sněmy, jež pro strach turecký v l. 1530, 1541 a 1544 se scházely, nebylo použito ani tu ani v jiných případech. K hojným číslům o počtu vojsk stran válčících, jež autor uvádí se zálibou, chovám nedůvěru, klademe-li si otázku, jak se k nim kronikáři nejčastěji dostávali; stačilo by snad poměrem vyjádřiti sílu mocí v poli proti sobě stojících. Uherským jízdám i v následujících obdobích dopřál autor zvláště hojně místa tuším proto, že na sněmích mnoho o nich jednáno; snad i vliv Tomkův zde možno hledati.

Aby si zjednal veřejnoprávní a církevní podklad pro líčení další, přechází odtud k politickému a náboženskému stavu země do války šmalkaldské. Považuji kapitulu tu v každých dějinách Moravy za nejdůležitější, ale také za kapitulu z nejtěžších, která by shrnula stav ústavy, správy veřejné, postavení všech vrstev moravských, ať už se různily nazíráním náboženským nebo třídily hospodářsky, tedy od rodové aristokracie a katolických hierarchův až po města a lid poddaný, od katolíků až po drobné sekty. Celé toto sociální ovzduší správně líčené dává klíč k pochopení změn, které se v něm staly z vnitřní situace nebo vnějšími vlivy.

Obraz ústavy zemské chybí v celé době předbělohorské, a bez jejího vyložení není jasného pojetí o zápasech krále a stavův o meze práv ústavních, které vyplňují nejpodstatnější kus vnitřních dějin politických, neboť oba účastníci veřejné moci snaží se nad svoji kompetenci zasáhnouti a súžiti moc druhého. Najednou potom octneme se u Obnoveného Zřízení Zemského, jehož změny vyličuje autor, a nám chybí předchozí vylíčení dualistického státu stavovského, který se hroutí do základu. Čtenář, který již na str. 383—384 se dovídá o požadavku moravských stavů, aby nemusily všechny listiny týkající se zemí českých býti vydávány z české kanceláře, ptá se po podstatě toho ústavu, že se takový požadavek z Moravy objevil. Na str. 403 uvádí autor vznik centrálních úřadů Ferdinandových, společné kanceláře a komory dvorské, a čtoucímu chybí vysvětlení o poměru české kanceláře a české komory k nim a táže se po kompetenci nejvyššího kancléře. Vycítí tuto mezeru znovu, když za vlády Matyášovy vynořuje se (str. 513) požadavek, aby českému kancléři přidán byl místokancléř dobře znalý moravských poměrův. A to jsou jen úřady, které sídlo majíce mimo zemi do země zasahovaly, oč více měly býti dolíčeny úřady zemské se svojí pravomocí. Přiznávám, že ještě všechna ta ústrojí ústavní nejsou prozkoumána tak, aby to, co o nich víme, neslo pečet plné hotovosti (jako sám základní pojem o poměru země přivtělené ke království) a že třeba opatrnosti při jejich přijímání. Celou řadu jich nadhodil Kratochvíl recensuje Kameníčkovy sněmy v Čes. Čas. hist. 1900. Stále se opakuje (ale ne pouze u Dvořáka) na př., že na Moravě byly čtyři stavové, ale zapomíná se vytknouti, že přes to vlastně jen tři kurie (sr. Kameníček, Sněmy, str. 5).

Ústava zabezpečovaľa volnost vyznání jen katolíkům a kališným, to bylo vše, co připouštěla litera, strohé stanovisko právní od časů kompaktát, které sdílel Ferdinand. Se skutečným životem norma se nesrovnávala, neboť vlastně se sešlo na půdě moravské obyvatelstvo nábožensky promíchané: bratří vedle protestantů, podobojí s katolíky mimo drobné sekty. Vyznání setkala se na téže půdě, ale přes pokusy z různých stran nezblížila se: názory náboženské rozrůzňovaly obyvatelstvo společensky i politicky a rozdíly jazykové tu i onde dávaly podklad ještě k jednomu rozlišujícímu činiteli novodobé společnosti, k otázce národnostní, ač otázka sama ještě zůstávala latentní. Země obydlena byla dvěma

národnostmi — dosud jejich poměru číselného ani přibližně neznáme — z nichž však pouze jedna směla se politicky vyjadřovati, jednání sněmovníků bylo české mimo trapné okamžiky, kdy král na sněmu se spokojoval tlumočníkem.

Vylíčení těch poměrů, jak autor začíná stranou 404, trpí nesouměrností. Nejméně se dovídáme o katolících; zjišťuje se, že tu byli, ale kdo v jejich čele stál v této době do r. 1547, jakými tendencemi vedeni byli biskupové moravští (Thurzo a Doubravský), v jakém poměru katolicism moravský stál ku králi v té době, o tom se nevypravuje nic. A přece nutno tu vytknouti stav duchovenstva katolického, abychom si ujasnili, jakou váhu udržovali s ostatními vyznáními ne ani tak počtem jako vzděláním, ať to byl klerus světský nebo řeholní, kláštery mužské i ženské, o jejichž statistiku snadno se lze pokusiti, a nehybný stav regulárů zdůrazniti; nebo pojednou na konci šedesátých let volá se nová bojovná řehole do země, aby vzpružila, co starými řády i světským kněžstvem zanedbáno. Stejně místa jako bratřím ponecháno drobným sektám, novokřtěncům a Habrovanským, které srovnávajíc s ostatními konfessemi nejméně zasáhly do politických běhů země. Tam se uvádí zevrubně nová literatura o novokřtěncích až po články, ale u ostatních vyznání není tak pečlivě uvedena nebo aspoň vybrána; onu nerovnoměrnost u vypravování illustruje tedy také literatura pod čarou — myslím zde na práce Müllerovy o jednotě bratrské, Borového o kališných a j. Co se uvádí jako karakteristika církve pod obojí (str. 374 a zvláště 404), jistě je správno, ale o její organisaci víme přece více, než Gindely a nyní Dvořák tu praví, ač sám potom (str. 448) přiznává, že konsistoř dolejší dosazovala na Moravu kněze. Gindely, jak doznal (Brüder II, 462[20]), měl příliš málo materiálu, aby spolehlivé věty všeobecné o poměru konsistoře dolejší k Moravě mohl pronésti; na základě akt konsistoře podobojí a Borového Brusa (str. 177[5]) můžeme se přece teď vyjádřiti určitěji. Počátky protestantství na Moravě připjal autor ke jménu Speratovu a jeho působení v Jihlavě; tyto počátky spadají ještě do doby Ludvíka Jagellovce, ale za vlády Ferdinandovy do r. 1547 nemáme mnoho bezpečných známek o nových naukách k životu se hlásících; patrná tu mezera i v literatuře i v pramenech, která se vysvětluje na díle tím, že nový utrakvism přecházel povlovně a nepozorovaně v luterství, aniž toho lze doložiti, když o názorech dogmatických,

tehdy ještě přece plně neustálených aneb ještě zase plně nepřijatých, v pramenech se nemluví, a tedy ani není možno všude přesně tříditi.

Povstání r. 1547 a pokusu Ferdinandově o omezení náboženské svobody na Moravě věnována celá kapitola. Vypravování opírá se o Tomka (Dějepis Prahy, XI) a Tieftrunka (Odpor), který vývoj ten sleduje dle Ottersdorfa a Akt všech těch věcí . . . Dnes jeden pramen (Akta těch všech věcí) mohl býti autorovi pohodlně přístupen ve Sněmích s jinými kusy vysvětlujícími a doplňujícími. Po pokoření odporu a krvavém jeho strestání v Čechách rozdíly territoriální vystupují ještě více v popředí a jsou dílem i jeho následkem: násilného porušení městského rozvoje a zavedení policejního ústrojí do jisté míry v rychtáři královském autonomie měst moravských zůstala ušetřena, zřízen appellační soud pro všechna královská města (viz autor str. 419), ale moravská praxe nedbala nařízení, a Olomouc na př. nedbala nové instituce (což připomínám, aby nevznikly klamné představy), mandáty proti bratřím vydány jen pro Čechy, takže vrchní vedení jednoty přeneslo se na Moravu. Líče potom z Gindelyho známou událost ze sněmu r. 1550, vystihuje (str. 422) Ludanicovo postavení ke koruně i v zemi; sesíliti dá se toto nazírání novými doklady z dopisů tehdejšího arciknížete Maximiliana Ludanicovi (vydalť Loserth 1896 registraturu arciknížete ve Fontes rr. Austr.), které by také autorovi dobře byly posloužily, na str. 437—438, jmenovitě k poznámce str. 438. Zpěčoval bych se však postaviti Ludanice za stejného ochránce jednoty (str. 470) jako Žerotína podle slov jeho na sněmu 1550 pronesených, vždyť víme, že Ludanic vystoupil z církve bratrské; slova jeho vykládám na prvním místě (zná se k tomu názoru autor 421) jako obranu svobody svědomí vůbec, šlo mu o politický moment, o hájení svobody svědomí aspoň stavů politických, kterou považoval za část ústavy zemské, arci jen praxí doloženou. Tertium comparationis mezi Ludanicem a Žerotínem, vnucuje-li se autorovi, leželo by nejspíše v poměru jejich k panovníkovi.

Poslední léta vlády Ferdinandovy spojena s účastí Moravy ve válkách tureckých do r. 1562. Vnitřním dějinám ponecháno jen potud místa, aby se poněkud naznačil směr církevní politiky; proto vykládá pokus uvésti jesuity na Moravu, osazení stolce arcibiskupského, jednání v Tridentě o kalich a povolení jeho

Piem IV. pro naše země. Kdyby byl měl tuto církevní politiku Ferdinandovu vyložiti, byl by musil římské politice a poměru královu ke kurii tolik aspoň věnovati pozornosti, kolik jí zabraly turecké boje.

Úvodem k jednání o uvedení jesuitů, které vzato z článku Kameníčkova (Sborník hist. 1885), mluví o stavu katolického kněžstva, ale jen toho, jemuž svěřena byla správa duší, řeholnímu kleru vyměřil větu. Podle autora (str. 432) mělo zubožený stav duchovenstva farského pomáhati zlepšiti vedle činnosti ordinariátu také snesení sněmovní r. 1558. Pročteme-li je, jak je Kameníček uvedl u výtahu (Sbor. hist. 1885, 37[13]), rozumíme mu ještě jinak než Kameníček a odtud i Dvořák; směřovalť v první řadě k větší odvislosti kněžstva farského od vrchnosti, která si na sněmu odhlasovala pravomoc trestní nad klerem. Jako se nedovídáme u Dvořáka o obsahu toho nařízení, tak také nepověděl, že musilo býti odvoláno 1560 nátlakem Ferdinandovým. Rozvedu ten bod, abych naznačil, že se nepoví pravda historická všecka, pronesou-li se někdy i fakta, nedovypravujeme-li jich.

Když z Čech na Moravu utíkali kněží katoličtí i podobojí z far i klášterů bez vědomí administatorův a vrchností, dal král po Moravě rozeslati mandáty, aby byli trestáni. Na sněmu Svatokunhutském v Brně 1558 dal král svými komisary ty mandáty v proposici přivésti na pamět s poručením, aby kněží, kteří z klášterů a far bez vědomí a vůle administratorův a vrchností svých utíkají, biskupovi, administratorům aneb klášterským představeným jako vrchnosti, pod kterou náležejí, bez odporu byli vydáni. Ale dva stavové šlechtičtí na sněmu — ale jen ti — uchopivše se té příležitosti, vložili si do sněmovního snesení mezi jinými artykul, že smějí vrchnosti kněze nepořádné podle zasloužení trestati s a m i. Obrácena tedy slova proposice královské na prospěch neobmezeného práva vrchností nad kněžstvem ve věcech trestních. Sněmovní toto snesení bylo nejen proti celému smyslu královských mandátův a proposice, leč král Ferdinand vycítil zároveň, že opuštěno býti má i dosavadní stanovisko církevního práva jak katolického, tak i pokud se vyvinulo v církvi pod obojí. Proto král ještě v březnu psal zemskému hejtmanovi Zdeňkovi z Valdštejna, že nemůže svoliti k tomu, aby dotčený artykul platnost měl a přikázal mu rozepsati po markrabství, že se artykul bez králova vědomí a vůle ujednaný vyzdvihuje. Zároveň měl hejtman opatřiti, aby nepořádní kněži vydáni

byli své vrchnosti duchovní (biskupovi, administratorům...). Stavové však přes toto zasažení královo žádali, aby zákaz artykulu byl odvolán, ale král prohlásil, že setrvává na vyzdvižení artykulu, až konečně stavové 8. března 1560 svými vyslanými králi přednesli, že artykul ten zdvihají a při starobylém pořádku o trestání kněží nepořádných nechávají. Také v té souvislosti jest fakt, který byl uveden jen v souvislost s reformním snažením biskupův Olomuckých, jež mnoho nemohl podporovati, poněvadž směřoval zrovna proti jejich tendenci, emancipovati církev z vlivu stavovského.

První pokus o usazení jesuitů v Olomouci učiněn byl ovšem za Kuena, ale vyjednáváno bylo, pokud prameny o tom mluví, s P. Janem Alfonsem a Victoria a nikoliv s Canisiem, který sice r. 1558 byl provinciálem (ne však rektorem vídeňským [str. 432]), leč odcházeje r. 1558 do Říma na generální kongregaci a k volbě prvního nástupce Loyolova, vedení provincie svěřil Victoriovi. Pravděpodobnost toho, že by Kuen byl vstoupil přímo s Canisiem ve vyjednávání — byl by to nový bod i pro Moravu i pro Canisia zajímavý — zmenšuje se na minimum, neboť stopy těch styků byly by nejspíš patrny ve vydání listů Canisiových k r. 1558, ale nenajdeme jich ani u Braunsbergera. Zprávu tuto o provinciálovi v této záležitosti vnesl do literatury nejprve Volný v církevní topografii I., 211, odvolávaje se na list Ferdinandův Kuenovi (nyní už přístupný kontrolle u Dvorského, Paměti o školách 414—415), ale Volný vyčetl z něho více, než co v listu jest.

Protestantství do konce Ferdinandovy vlády zvolna zapouštělo kořeny přes královy ochranné prostředky a odpor biskupův; hlásí se v obou moravských kronikách už vydaných, ale nepoužitých. Tento rozpuk nových nauk, než ještě vykvetly plným květem, nalezne budoucně zajisté své místo i v dějinách politických. Akcentuji už zde propagandu protestantskou, neboť s ní dostal se předem do měst královských nový živel pro další jejich rozvoj sociální i fysiognomii Moravy důležitější, než bychom přiznali (jako str. 402) přestávajíce na ústavním zastoupení měst na sněmu, kde ovšem byly quantité negligeable. Čím více náboženské strany a jejich požadavky rostou, slučujíce se namnoze s požadavky povahy hospodářské anebo zase politické, tím více posunují se města v popředí života veřejného, ač posice jejich na sněmu se neměnila. Pojednou objevuje se pak v druhé polovici XVI. věku boj o reformaci v předních městech zaneprazdňující krále, jeho

komisaře, biskupy, městské rady, cechy i jednotlivce, kteří se exponovali. To povlovné vnikání jeho zasluhovalo by podrobného šetření, vždyť i Melanchthon má své vztahy moravské, nepřímé i přímé, jako k radě Olomucké. Posluchači z moravských měst odcházeli do Wittenberka v l. 1550—1560 hustěji než před tím: Olomouc, Jihlava, Brno a za nimi jiná města, jako Šumperk, Prostějov, Fulnek, Mikulov, také Litovel, Meziříčí a Jičín vysílaly tam své syny (Menčík je vypočítává v Čas. Čes. Musea 1897). Praeceptor Germaniae stal se učitelem mnohých Moravanů, kteří vracejíce se v otčinu donášeli do měst i nové učení. Na půdě domácí střetly se za Ferdinanda nové nauky se starou vírou nápadně tam, kde sídlo měl katolicism repraesentující, v Olomouci. V l. 1556—1558 srazily se v residenci biskupské protivy tak ostře, že končily krvavě, a že pacifikace jich Ferdinand i vůči Piovi IV. užil jako průkazného materiálu o tom, že zůstává defensor fidei. Boj za reformaci a proti reformaci šíří se dále: později vystupuje v Brně, v Jihlavě zdá se vybojován, ale trvá za Rudolfa i Matyáše, když moravskou církev katolickou vedli Pavlovský a Dietrichštejn, na periferii diecésní v Jičíně, ve Znojmě a v Opavě, kde se už r. 1568 ohlašoval.

Ještě jedno odchylné nazírání na dějiny ať už vlády Ferdinandovy nebo jeho nástupců chci připomenouti. Víme, jak málo prodléval Ferdinand i jeho nástupci v zemi moravské (sr. Gévay, Itinerarium), proto musíme také přihlížeti k prostředníkům, jejichž rukami zprávy šly na krále, na jejichž referáty byl odkázán a jimž zase svá rozhodnutí do Moravy zasílal, abychom roj politických aktů, mandátův a otevřených listů nepokládali vždy jen za jediný výron panovníkovy vůle; hrají tu i jiní činitelé úlohu svoji. Jako v době Ferdinandově Held a podkomoří, tak vystupují za Maximiliana kancléř Vratislav z Pernštejna a podkomoří Jan Haugvic, oba určitě konfessijně zbarvení, zasahujíce svými referáty do kollegií, která králi byla k ruce, anebo osobním vlivem u panovníka samého; ne jinak bylo i za jejich nástupcův. Otvírá se tím nový úkol budoucí práce, vyměřiti jim místo, jaké zaujali ve vývoji moravských událostí nejen formálně, svým úřadem, nýbrž i jak zasahovali osobní povahou a smýšlením. Tak zasahuje místodržitelování Ferdinanda, druhorozeného syna králova, od r. 1548 poněkud i do země přivtělené. V Moravě mohl ústavně sice arcikníže nastupo-

vati jen ve věcech komory české, jíž předsedal jsa ve všem důležitějším vázán rozhodnutím královým, ale o své újmě a jistě v intencích otcových všímal si zjevův — a bylo mu o nich referováno —, které sice nesouvisely se záležitostmi finančními, ale upoutaly ho administrativně a politicky. Tak vyjednával arcikníže půjčky jdoucí do závratných obnosů pro otce u moravského řeholního duchovenstva a kapitol, přihlížel k náboženskému vývoji země a stál za tou příčinou ve spojení s podkomořím. Leckterý doklad o zájmu arciknížete pro moravské poměry najdeme v aktech konsistoře katolické a také ve Sněmích českých čteme jedno místo III, 80.

Krátká vláda Maximilianova ve dvou kapitolách zakončuje první knihu. Z bojův uherských pro nás nejdůležitější jest, jak se jevily na sněmích moravských povolováním nových peněz, neboť s tísní finanční začal vládu svoji císař Maximilian, jako ji skončil otec jeho. Ve vnitřních dějinách vrací se zase k náboženskému (snad vhodněji by bylo církevnímu) stavu země. Postupující práci katolictví dobře uvedl ve spojení s biskupem Olomuckým a s jesuity. Ale vylíčení povah obou biskupů, Kuena i Prusinovského, úplně stejně (str. 446) nelze odůvodniti: co dobře se hodí na Prusinovského, nesrovná se s Kuenem. O biskupovi Markovi ví se v literatuře pořád ještě příliš málo, a to málo nás ještě neopravňuje, abychom jeho karakteristiku podali s takovou ostrostí (str. 432) jak muže rozhodného a bystrého; tak se nevyjadřujeme o muži, kterému stáří vzalo obratnost ve veřejných záležitostech. Nepřidáváme se sice k mínění, které o něm měl král Ferdinand, odmítavě se o něm k nunciovi vyjádřiv (příkrým slovem stupido, jak první svazek císařské nunciatury vydaný Steinherzem uvádí na str. 284), ale co o něm víme, podobá se nejspíše tomu, jak Paprocký o něm napsal (Zrcadlo, f. 183 z předlohy nejspíše Pirnesovy): Tento Marek biskup byl v písmě učený, ale in politicis byl velký prosták, života byl dobrého i příkladného. Za to v Prusinovském tušila se politická obratnost, neboť dvůr ho užil k úloze diplomatické v Polsku. S jeho jménem spojeno vlastní uvedení jesuitů do Moravy a jiné pokusy postupující protireformace ve svěřené mu diecési, které se zdařily. Dotýká se jich také Dvořák.

Výrok (str. 446), že papež za souhlasu Rudolfa II. založil v Olomouci t. zv. nordické kollegium, kde bylo lze udíleti všechny hodnosti universitní, není čtoucímu dosti jasný, jako

nejasně se o tom pronesla i předloha Dvořákova; už pojmenování nevybavuje správné představy, bylo by třeba výkladu, souvisejícího s politikou Řehoře XIII. Papež ten navázal styky s protestantským severem a s pravoslavným východem, aby je uvedl v jednotu s Římem; se švédským králem jednal o to papežův jednatel jesuita Possevino, jenž navrhl, aby mladým Švédům mimo vlast založen byl ústav ku vzdělání v katolické theologii. Ke zřízení došlo na dvou místech, v Braunsberce ve Varmii a v Olomouci při kollejích jesuitských; byly to papežské semináře, papežem dotované, jejichž chovanci navštěvovali přednášky jesuitů v kolleji a tak účastni byli privilegií vlastní kolleje jesuitské jako ústavu vyučovacího, mohli tam tedy také promovati. Datum od autora uvedené (22. března 1581) není datem ústavu papežem zřízeného, neboť první t. zv. alumnové papežští do Olomouce přišli již roku 1579, ale jest datem privilegia Rudolfa II., jímž stvrzuje čtyry předchozí privilegia kolleji jesuitské daná a rozšiřuje právo promoční, udělené císařem Maximilianem II.

Na str. 450 bylo třeba vylíčiti celou událost a nezastaviti se v polovici vypravování: kdo si přečte odstavec o jednání sněmovním r. 1568, má za to, že synoda konána nebyla, že řeč pana z Kunovic dosáhla toho účinku, za kterým byla proslovena. Ve skutečnosti však synoda se konala, a statuta ze synody vyšlá už Dudík roku 1870 vytiskl. Jiná jest ovšem otázka, jaký měla výsledek, úsudky vrstevníků různě zaujatých se velmi rozcházejí. Brus se o ní vyjádřil ještě méně než skepticky, bratrský referent odmítavě a provinciál jesuitský jako přední účastník její se členy řádovými psal do Říma, že slavena con molto frutto.

Hnutí luterské té doby vyznačeno pouze slovy Blahoslavovými — tedy stranníka jiné víry, který sám stál uprostřed tehdejších zápasův — a přece i první kancionál luterský Kunvaldského vyšel l. 1572 na Moravě. Už tehdy tedy měli své duchovní potřeby, které nejsou v plném souhlase s Blahoslavovým tvrzením, a dovedli jim vyhověti.

Závěr tvoří posudek Maximilianova vladaření; autor vidí všude (str. 454) tytéž příznaky nejasného úsudku, slabé vůle, nedostatek vytrvalosti a odhodlanosti. Zde čte se odsudek mnohem přísnější a sotva vystihující, než na str. 444. Kontradiktorické výroky a skutky proti sobě stojící dají se u něho nalézti, ale kdo Maximiliana s toho stanoviska posuzuje, musí arci v úvahu bráti

také všecky okolnosti činů těch i výrokův. Oním prostým kladením vedle sebe skutků diametrálně (zdánlivě někdy) proti sobě stojících, tak starým jako kniha Chlumeckého (Žerotín, 104), může býti čtenář sveden, ale není samo o sobě dokladem nejasného úsudku; aby se neublížilo nikde, třeba v každém u Chlumeckého uvedeném případě rozbírati příčiny, které k rozhodnutí a uskutečnění činů vedly, jaké povahy ty činy byly, a v první řadě, jsou-li takové, jak se s nimi u Chlumeckého shledáváme. Poněvadž Maximilian vlastně k žádné straně konfessijní nenáležel rozhodně, — a to už Huber akcentoval — tedy ke stranám těm také jako panovník nezaujímal důsledného stanoviska a také podle váhy skutků ani k témuž vyznání. Kdo takové stanovisko zaujímá, neubrání se dvojakosti u vystupování tím méně, když motivy okamžité politické situace vykonávají vliv na rozhodnutí. Starší pojetí Rankeho, které se u Dvořáka nevím kterým prostředím na str. 444 ozývá, opustili novější badatelé Maurenbrecher, Bezold, Ritter a j., vyjadřujíce se ostře o vědomé dvojakosti Maximilianově. V poslední době pokusil se Stieveho thesi o Maximilianovi jako t. zv. kompromissním katolíku zdůvodniti Hopfen. Podle této theorie byl by zůstal v katolické církvi, přibrav některé názory protestantské, na základě, že sice bez úspěchu a bez výsledku, ale v nejlepším úmyslu se snažil o sjednocení sporných stran náboženských. Theorie neujala se dosud, nebo jejím výkladům nedostává se síly průkazné.

Jeho nástupci Rudolf II., Matyáš II. a oba Ferdinandové jsou postavy vyhraněné, a tak bylo možno autorovi se opříti hned u Rudolfa o starší literaturu, neboť i nová sesílila základní rysy Gindelyho pojetí. Začíná karakteristikou, v níž uvádí také „dosti dobrou znalost jazyka českého“. Té legendy zbavil nás už Svátek (Obrazy I, 16—17) a v posledním svazku dějin Prahy i Tomek. Stieve tvrdí, že u nás právě za Rudolfa němectví učinilo pokrok; zajímavé toto thema nemohl ovšem rozvésti ve článku pro Allgemeine deutsche Biographie určeném, ale důležitost věci zasluhovala by propracování a vyjasnění. Z vnitřních dějin zabrala jej zase stránka náboženská: úspěšná činnost bratří a protiváha jich protireformační práce katolíků s biskupem, zvláště Pavlovským v čele. Postup líčí se dobře. Nelze však již správné poznání (str. 467) o souvislosti církevního programu katolického s tendencí panovníkovou obmeziti stavy, posunouti časově dále

nazpět? Na poli literárním hleděli katolíci doháněti svých soupeřů bratrských s malým zdarem — a to bych chtěl k obrazu dodati; kol biskupa se kupí malý kroužek, mezi nimiž Šturm na prvním místě (autor ho uvádí), a Hostounský, který i pérem pracoval i slovem věnuje se missiím, píši Laetus a také Rozenplut. Freytagovo postavení mezi moravskými preláty — k němuž v posledních letech konečně pozornost se obrací — a činnost jeho v moravské protireformaci šťastně zachycena. Za to vypuštěna z vypravování synoda, svolaná Pavlovským r. 1590, která má větší význam než synoda Prusinovského z r. 1568, jejíž předběžné události autor začal vypravovati, poněvadž na synodě r. 1590 články Tridentina konečně byly také prohlášeny. Měl-li bych ještě jeden podnik uvésti, jest to samostatná protireformační práce na Mikulovsku neodvisle od moravské hierarchie podniknutá a vedená Adamem z Dietrichštejna pomocí jesuity, který nebyl vybrán z moravských kollejí, ale z Vídně. Celý podnik čelil předem proti novokřtěncům a má své dozvuky literární v písemnictví německém. Co na str. 462 autor dí o poměru kancléře Pernštejna k Pavlovskému, není zcela přesné: podle dosavadních vědomostí odevzdal kancléř biskupovi právo, obsazovati fary na svých statcích, a odtud potom Pavlovský, jako delegovaný patron jednal ve smyslu pokročilejší reformace, podržev toto právo i za vdovy a synů kancléřových. (Procházka, Stanislav Pavlovský.)

V dalším postupu předvádí postavy Žerotína a Dietrichštejna a líčí rychlé pokroky protireformace do povstání, maje průvodcem Gindelyho a Chlumeckého. Jakmile oba mužové na společné půdě se sešli, dán byl celou jejich minulostí zárodek ke konfliktu. Odchovanec bratrský, stavovstvím prodchnutý pán moravský, z rodu, jehož předkové spolu určovali osudy této země, setkal se se synem šlechtice v dvorských a diplomatických službách sestárlého, jemuž minulost, zřízení země a jazyk přední v zemi byly neznámy, s miláčkem kurie, která ho do života provodila purpurem a k nádhernému zevnějšku pomáhala dodati materiální podklad v biskupství Olomuckém. Oba jsou ztělesněním moravských konfliktů politických i církevních. Začínají známou scénou ze sněmu r. 1600, kde Žerotín chtěl umlčeti odpůrce svého zvířením jazykové otázky, pokračuje za politického processu Žerotínova až do války Habsburských bratří: Žerotín a s ním Lichtenštejn jdou s Matyášem, Dietrichštejn s císařem. Politika Žerotínova měla

úspěch — Matyáš stal se pánem Moravy. Postavení Dietrichštejnovo v těch dobách potřebovalo by ještě osvětlení, jako poměr jeho ku Khleslovi, a také smýšlení a jednání v processu Opavského Sarkandra, které již Žerotínovi bylo poněkud temné. Za vlády Matyášovy není protireformace na ústupu; Dietrichštejn stál v čele a nastoupiv do posic namnoze vybojovaných jako šťastný dědic úsilí Pavlovského, vystupoval chytře a také ostře proti těm, kteří se s ním nemohli u víře srovnati — připomínám jen Chropiň.

Od konce vlády Matyášovy události se stíhají se závratnou rychlostí — a těm, a můžeme říci skoro jen těm, věnuje všecku svoji pozornost; autor vypravuje události z r. 1619—1620 i s následky jejich politickými i právními plynně, nebo literatura přirozeně tuto dobu spracovala v poměru k starším periodám podrobněji a jasněji. Kde Chlumecký ho opouští, náhle vlastně bez vnitřního důvodu monografii svoji 1615 přerušuje, provází ho Gindely velikým dílem o válce třicetileté i pohrobním vydáním protireformace. Po bitvě bělohorské ovládl Dietrichštejn na Moravě situaci od r. 1621, a nám chybí pořád ještě jeho životopis, a tak doba přísného gubernatorství Dietrichštejnova, dějiny persekuce a dějiny konfiskací, vylíčeny pomocí edicí d'Elvertových. Sledováním válečných hrůz třicetileté vojny v cizině i doma končí se práce.

Při čtení opravil jsem si některá nedopatření. Dubčanský netiskl v Prostějově r. 1536 (str. 411), nýbrž in Monte Liliorum, v Lulči; Pavlovského zvolení nepřipadá do r. 1594 (str. 445), nýbrž 1579; Prusinovský konal jednu jedinou synodu diecésní, nemohl tedy konati více provinciálních synod (str. 446) už také proto, že hlavou církevní provincie české, metropolitou nebyl; Grodecký nebyl zvolen 15. září 1572 (str. 447), nýbrž v červenci toho roku; mandát Rudolfa II. proti knihám kacířským vydán byl r. 1580, nikoli 1582 (str. 462), ve větě Matyáš opíraje se o Dietrichštejna a o Khlesla naprosto zamítl požadavek zrušení neobmezené svobody náboženské (str. 504) třeba patrně čísti zavedení; píšeme Buquoy místo Buquoi (str. 554); Miniati žil ještě 1646 ve Vídni, jak v české literatuře již Doležel v Čas. Mat. Mor. 1896 upozornil, nebyl tedy popraven 24. července 1644 (str. 607).

Povaha recense to přináší, že jsem vytkl více, co mne od práce té oddaluje, než s čím souhlasím; vytkl jsem jmenovitě

partie, kde málo víme, abychom začali vyplňovati mezery našeho vědění a ulehčovali práci budoucímu spracovateli celku. Způsob historické práce, zvláště ten, který shrnuje dosavadní výsledky, vyžaduje, aby autor pracoval s literaturou toho období všechnou, počítajíc do literatury předem tištěné prameny, aby si všímal novější literatury, i jsou-li zde starší celky, aby tam, kde se jeví neshody autorů nebo pramenů přišel na původ rozporu, a nemůželi mu uniknouti a z literatury jej odstraniti (a také to je možno), aspoň rozpor zjistil. Ale vytknouti nutno, že kniha jeho, která ve svazku následujícím se uzavře, bude prvním souborným vypsáním od časů Moravce a Pilaře, v níž také pokrok, který historiografie Moravy učinila v minulém století, se jeví, ne sice všecek, ale značně. Neboť ku drobným pokusům, jaké u nás učinil Václavek nebo Krones, vůbec nechci knihu Dvořákovu ani přirovnati; konečně od náčrtku, jejž Brandl v druhém vydání Knihy pro každého Moravana podal, vypravování své bez důvodu r. 1628 přerušiv, je pokrok v komposici i odchylka v nazírání. My Čechové moravští máme své potřeby, a mezi nimi i tu, aby do rukou našich dostal se obraz moravské minulosti; aby obraz tento rychle se v nich octl — v tom vidím jinou zásluhu —, postaral se autor.

Boh. Navrátil.

Pruské usilování o země české. Studie dějepisná od Fr. A. Slavíka. Druhé vydání. V Praze 1901. Nákladem F. Šimáčka. Str. 104. Cena 1 K.

Včasnou Slavíkovu rozpravu, po prvé uveřejněnou v „Osvětě“ r. 1888, vydalo právě vhod nakladatelství Šimáčkovo, aby otvírala oči a učila ostražitosti.

V krátkém úvodě připomenuto jest stručně, že po tři poslední století sousedními státy bylo usilováno o rozdělení zemí českých a že více než třicetkrát tajně i zjevně byla projevena snaha, roztrhati oblast koruny České prostředky všelikými, násilím, lstí, přepadáním ano i zneužíváním citu náboženského.

Rozprava jest rozdělena na tři oddíly. První oddíl jedná o vzniku a nenáhlém vzrůstu myšlenky o rozdělování zemí našich po rok 1740, oddíl druhý zevrubněji líčí hamižné usilování pruského krále Bedřicha II. v l. 1740—1742, třetí pak oddíl rozvádí další snahy Bedřichovy v letech pozdějších za vládaření

Marie Teresie a Josefa II. a podobná úsilí nástupců Bedřichových s konce stol. 18. a za stol. 19.

Rozpravou jest ukázáno, že o země naše nejvíce usilovali braniborští Hohenzollerové a že náboženská nesnášelivost a spory a boje z ní plynoucí a žádost po výbojích usnadňovaly sobecké záměry jejich, jakož i dávná nevraživost a nepřátelství panovníků francouzských proti rodu Habsburskému. Náboženskými rozmíškami byli seslabeni Habsburkové a sesíleno Braniborsko, vzrostlé na království Pruské; co škodilo Habsburkům, prospělo Hohenzollerům a naopak. Od konfiskace knížetství Krnovského, odňatého Janovi Jiřímu Braniborskému za českého povstání stavovského (1621), chovalo Braniborsko nedůvěru a nepřátelství proti Habsburkům, stupňované za kurfirsta Bedřicha Viléma (1640—1688), jenž učinil zemi svou státem vojenským a sesiloval důležitost její lákáním přistěhovalců z různých zemí, kteří za příčinou nesvobody náboženské hledali útočiště ve státě protestantském. Již kolem r. 1670, poněvadž cís. Leopold I. neměl tehdy dítek a již se myslilo, že jím rod jeho vymře po meči, měl kurfirst úmyslem, že se zmocní Slezska, aby rodu svému nahradil Krnovsko. Po míru císařově s Francií r. 1678, zanevřel kurfirst na císaře zvláště a smluvil se s králem Ludvíkem XIV. za účelem, aby vlivem francouzským nabyl nejen Krnovska, ale po případě také Slezska ostatního. Ale za krátko nastal obrat. Kurfirst za sebe i za potomky vzdal se r. 1686 nároků na slezská knížetství Krnov, Břeh, Lehnici a Volov a dostal za to kraj Svěbodzimský těsně u hranic braniborských, při čemž slíbil syn kurfirstův, od r. 1701 prvý král pruský Bedřich, že kraj ten vrátí císaři, až sám bude samostatným pánem. Učinil tak, ovšem velmi nerad, a ze ctižádosti přidržel se císaře za války o dědictví španělské, aby ho císař jmenoval králem v Prusích. Upřímného přátelství však nebylo za příčinou rozdílů náboženských, a protože Prusko toužilo po rozšíření území i moci a žárlilo na moc a vliv rakouský v Němcích, snažíc se, aby rod Habsburský byl vytlačen z Německa. Prusko chytře ujímalo se evangelíkův a vábilo je z našich zemí, aby je usazovalo v Prusku a nabývalo tak přičinlivého a pracovitého lidu rolnického a řemeslnického. Pojednav o snahách cís. Karla VI., aby pragm. sankce byla uznána knížaty německými a zvláště Pruskem, autor obšírně vyličuje dobyvačné snahy kr. Bedřicha II. a politiku jeho nahou, záludnou a zrovna vyděračnou a ukazuje, že protestantské Dolní Slezsko

bylo smýšlení pruského již před náhlým vpádem Bedřichovým do Slezska. Bedřich II. ještě 6. pros. 1740 ujišťoval Marii Teresii „o ryzosti svých úmyslův“, ale všude štval proti ní a již 16. pros. t. r. proti právu a řádu násilně vtrhl do Slezska, na vpád jeho čekajícího, a způsobem zrovna podvodným zmocnil se Vratislavě a spolčoval se s nepřáteli mladé naší panovnice, kteří s ním usilovali hlavně o roztrhání zemí českých. Marie Teresie byla přinucena, aby se vzdala Dolního i Horního Slezska (mimo nyn. rak. část) a Kladska. Autor shledává příčiny toho hlavně, že Slezsko bylo protestantské, popruštělé, že bylo s rak. strany slabě střeženo a bráněno, že pruská vojska měla lepší zbraně a že ruská diplomacie byla Bedřichem zakoupena. Prusko, zabravši území bez mála tak rozsáhlé jako dvě Moravy, stalo se velmocí na újmu naši. Dále jest vylíčen vpád Bedřichův do Čech r. 1744 a barbarské bombardování Prahy, připomenuty míry Drážďanský a Hubertsburský a poslední nepřátelské záměry Bedřichovy s konce života Marie Teresie a za doby Josefa II., pověstný Fürstenbund proti „hrabivosti rakouské“, jak se král vyjádřil, aby skřížil snahy Josefovy o nabytí Bavorska, které chtěl císař zaměniti za Belgii. Za hlavní oporu Pruska považoval Bedřich spolek s Ruskem, který měl za „vítaná pouta, ochromující Rakousko“. Nástupci svému a budoucím panovníkům doporučil jako politickou závěť, aby dobyli zemí saských, které mají v horách svých hradbu proti Rakousku, a radil, aby dobyli Čech a Moravy a zaměnili pak lehce za Sasko. Autor pak vypisuje záměry nástupců Bedřichových a úsilí jejich, aby Prusko sjednotilo všecky země německé do národní jednoty a vyhostilo Rakousko z Německa. Pominuv l. 1848 a 1849 (hlavně Frankfurtského sněmování a tehdejších snah protirakouských — viz proslulý výrok Palackého!), přechází autor k válce dánské (1864), kdy Rakousko, nechávajíc Prusku dobytých zemí Šlesvicka a Holštýnska, žádalo náhradou části Slezska a Kladska, což bylo Pruskem zamítnuto. Dotknuv se pak války z r. 1866, kterou Rakousko bylo skutečně vyloučeno ze „spolku německého“, vzpomíná autor známé pruské proklamace k „staroslavnému království Českému“, dochází k sjednocení Německa r. 1870 a svůj časový, sytý a poučný obraz třístoletých pruských snah a stálého usilování o země naše končí vlasteneckým appellem, aby za nynějších rozvířených poměrů, brojících proti národu Českému a Rakousku, bylo dbáno výstrah z minulosti.

Kniha Slavíkova jest vážným a vhodným pokynem do budoucnosti a zasluhuje, aby čtena byla často!

Fr. J. Rypáček.

Slovanské starožitnosti. Piše Dr. Lubor Niederle. Dílu I. část 1. Seš. 1. V Praze. Nákladem Bursíka a Kohouta.

Jest tomu letos 64 let, co zároveň (r. 1837) vyšla tiskem dvě monumentální díla, jež po prvé obrala si za úkol, seřaditi a kriticky probrati všechny zprávy o dvou velikých kmenech evropských, totiž o Slovanech a Germánech. Jedno z nich, Zeussovo (Die Deutschen und ihre Nachbarstämme) vydáno po německu, druhé Šafaříkovo (Slovanské starožitnosti) po česku. Toto pátrá po původních vlastech a nejstarších dějinách Slovanů, ono zase obírá se ethnologií a nejstarší historií všech kmenů německých. Obě díla napsána jsou s mravenčí pílí a kritickým důmyslem, po jakém bychom — aspoň v tomto oboru — až po tu dobu marně pátrali. Obě díla pak i v tom jsou si podobna — a jest to neposlední vynikající vlastnost jejich —, že nepřestávají na užším úkolu sobě vymezeném, nýbrž přibírají do svého bádání i zprávy o kmenech sousedních a ustavičným přirovnáváním domáhají se velikolepých výsledkův. Výsledky ty nejsou sice nezvratny, leckteré z nich novějším bádáním jsou vyvráceny neb aspoň opraveny, ale tvoří první základ v tomto druhu vědění, a každý, kdo chce zkoumati pravěk obou národů, slovanského i germánského, musí sáhnouti k práci Zeussově a Šafaříkově.

Od té doby, tedy po více než půl století, u nás nestal se pokus o celkové spracování této látky; Němci mají již toho druhu novější dílo souborné, totiž Müllenhoffovu „Deutsche Alterthumskunde“, která, ač řeší dané problemy většinou jen po stránce linguistické a historické, a to ne vždy příliš šťastně,[1]) přece jest značným pokrokem po Zeussovi a Šafaříkovi. Za to tím více pracováno u nás i u ostatních národů slavanských v detailech a jednotlivých oddílech. „Nejvíce“, praví Niederle, „tu vykonala bez odporu linguistika, kterou už Dobrovský dovedl na cestu positivní; ale i historikové pracovali mnoho, a v novějším čase i archaeologie a anthropologie přispěly značně a platně svým materiálem a svými výsledky k doplnění a prohloubení obrazu celkového.“

---

[1]) Srv. v té příčině mé pojednání „Z nejstarších dějin moravských“, v roč. 1898 tohoto časopisu, str. 9—30, kde jmenovitě jest zmínka o nesprávném výkladě slova Cusus.

Látky nahromadilo se tolik, že úhrnné, celkové spracování stalo se dnes nejvýš potřebným a žádoucím.“

Tohoto díla podjal se právě Lubor Niederle. Jest to úkol pro celý život, jak sám doznává. Ale Niederle celou svou minulostí vědeckou opravňuje nás k bezpečné naději, že úkol ten platně dokoná. Všechny jeho práce v oboru anthropologickém i archaeologicko-historickém svědčí netoliko o železné jeho píli, nýbrž i o důmyslu badatelském i o vzácné nestrannosti a střízlivosti, kteréž zvláště v tomto oboru vědy jest nejvýše potřebí, aby spisovatel nedával se sváděti planými hypothesami a aby správně dovedl odloučiti plevu od zrna. Jeho „Lidstvo v době předhistorické“, „O původu Slovanstva“ i jiné četné práce, uveřejněné v Rozpravách č. akademie, Čes. Čas. Histor., ve Věstníku slov. starožitností a jinde, dokazují, že Niederle dovede nejen bádati v oboru anthropologie a archaeologie, nýbrž že výsledky těchto věd umí správným spůsobem srovnati s výsledky zkoumání historického i linguistického.

Již z celého nákresu, jak si jej Niederle rozvrhl, vysvítá, že promyslil úkol svůj v celém jeho rozsahu a dopodrobna. Celé dílo rozdělil totiž na dva hlavní oddíly, a to:

A. Oddíl historicko-ethnologický.

B. Oddíl kulturně historický.

Oddíl A. rozštěpuje se zase na dvě hlavní části:

I. Výklad toho, co víme o počátcích národa slovanského, pokud žil ještě na původním omezemém territoriu a nenastoupil ještě svůj rychlý úsilovný rozchod.

II. Jak se Slované ze své kolébky třemi hlavními směry rozešli a rozsadili po svých pozdějších sídlech historických. Každá z těchto částí bude míti zase po několika odděleních, jež přirozeně vyplývají ze seřazení látky.

Tento oddíl A. bude tvořiti první čtyři svazky „Slov. starožitností“.

Oddíl B., totiž kulturně historický, rozpadne se opět na dvě části:

I. V první budou vyloženy podmínky staré kultury slovanské, podmínky territoria a vlivy okolí od dob nejstarších až po dobu obchodních styků se světem řeckým, římským, byzantským a arabským.

II. V druhé bude detailní popis starožitností soukromých a veřejných dle zpráv historických i materiálu archaeologického.

Bude-li třeba, dodatečný svazek sedmý podá systematický přehled všech pramenův a pomůcek, slovem historický nástin všeho bádání na poli slovanských starožitností.

Tak rozvrhl si autor celé dílo, jež dokončí-li zdárně, bude moci s Horatiem pronésti oprávněný výrok: Exegi monumentum aere perennius!

Meritorní stránku Niederlových Starožitností posouditi bude ovšem možno, až vyjde aspoň úplně první díl jejich, v němž spisovatel obral si za úkol vypsati původ a počátky národa slovanského. Prozatím nelze nám než přáti mu i pro budoucnost oné vytrvalosti, kterou až dosud osvědčil v činnosti své vědecké, všem vrstvám národa našeho pak co nejvřeleji doporučiti, aby pilným odbíráním i čtením tohoto díla daly na jevo pro ně živý zájem účastenství.

R. Dvořák.

Nová díla.

Z České akademie:

Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního. Díl III. Část zvláštní. Oddělení 2. Opravné prostředky, mimořádné pomůcky právní, zvláštní řízení. Podává Dr. Emil Ott. V Praze 1901. Stran VIII a 322.

O zakládací listině kapituly litoměřické. (Prolegomena k České diplomatice I.) Sepsal Gustav Friedrich. V Praze 1901. Stran 26 s fotografickým snímkem zmíněné zakládací listiny.

Soudní akta konsistoře pražské. (Acta judiciaria consistorii Pragensis). Z rukopisů archivu kapitolního v Praze vydává Ferdinand Tadra. Část VII. (1420—1424) a Dodatky. V Praze 1901. Stran XVI a 263.

Slovanské starožitnosti. Píše Dr. Lubor Niederle. Sešity 1. a 2. Stran 56. O tomto předůležitém díle promluvíme obšírněji, až vyjde část ucelená.

Dějiny Moravy od r. 1526—1648. Vlastivědy moravské sv. 3. sešity 13—20. Napsal Rudolf Dvořák. Str. 373—620.

Dějiny české literatury. Napsal Jaroslav Vlček. Sešity 12. a 13. Str. 305—328 a 1—104. Století devatenácté. Dílu 2. část druhá.

Rodinný nedíl ve světle dat srovnavacích dějin právních. Za příčinou stati Dra. Josefa Pekaře „K sporu o zádruhu staroslovanskou“ napsal Dr. Karel Kadlec. (Zvl. otisk z Časop. Matice mor.). Stran 66.

Obrana knížete Václava Svatého proti smyšlenkám a křivým úsudkům o jeho povaze. Napsal Dr. Josef Kalousek. Vydání druhé, rozmnožené. S titulním obrazem a s 28 vyobrazeními v textu. Stran VIII a 144. O této velmi zajímavé práci promluvíme obšírněji.

O významu mistra Viktorina ze Všehrd v kulturních a právních dějinách českých. Při slavnosti Všehrdově v Chrudimi dne 27. října 1901 konané přednesl prof. dr. Jaromír Čelakovský. Stran 15.

Staré písemnosti města Třeboně. Popis k tisku upravil Theodor Antl. Str. 108.

Einige Bemerkungen zur Histologie der Hypophysis cerebri. Předběžně sděluje Dr. Fr. K. Studnička. Zvl. otisk z Věstníku Král. Spol. náuk v Praze. Stran 7.

Die Pfarrkirche St. Jakob in Brünn. Napsal Dr. B. Bretholz. Vydáno nákladem města Brna. Velikého kvartu IX a 206. Dílo velmi úpravné s četnými vyobrazeními. Časem je blíže oceníme.

Tiskem mor. akc. knihtiskárny v Brně. — Nákladem Matice moravské.

ZA VINCENCEM BRANDLEM.

Význačná, rázovitá postava opustila navždy českou obec Brněnskou. Vincenc Brandl zemřel dne 26. prosince roku 1901 a dne 28. byl pochován. Jméno zvěčnělého bude vždy jmenováno, kdykoli se stane zmínka o vzácných mužích, jež dala Morava národu Českému; zasloužilť si toho pronikavou činností vědeckou i vlasteneckou. Práce jeho z oboru právních dějin moravských razily nové dráhy; budujeme na nich nejen my, nýbrž budou nutnou pomůckou i pracím našich potomkův. Práce jeho filologické, literárně historické a dokonce i theologické svědčí o hlubokém, všestranném vzdělání svého původce, o jeho neobyčejné bystrosti duševní a podivuhodné paměti. Minulost moravská byla mu knihou otevřenou a známou, jako nikomu z vrstevníkův. Z dílny jeho vyšla i díla populární. Chtěl jimi vzdělati a povznésti lid, z něhož pocházel, vštípiti mu větší sebevědomí a sebedůvěru. Brandl stál u kolébky moravského probuzení, v Brně pak založil většinu význačných spolků českých, vytkl jim určitý směr a pracoval v nich neúnavně. Veškera činnost jeho v tomto směru čelila k pevné organisaci, ke svornému a jednotnému postupu. Tu dovedl hájiti přesvědčení svého, jako málo kdo. Co konal,

činil nezištně, a štědrá ruka jeho byla vždy otevřena podnikům národním, lidem nuzným a potřebným. Právě proto opustil nás chud, jako kdysi Athenské poctivý Aristeides.

Matice Moravská ztratila v zesnulém nejznamenitějšího člena svého, dlouholetého vůdce a předsedu, jakož i vynikajícího podporovatele, Časopis vydatného spolupracovníka a redaktora.

Časopis Matice Moravské přinese ocenění zásluh nebožtíkových z péra odborníka, k tomu zvláště povolaného.

Brandlovi budiž vděčná, trvalá paměť!

Hnutí v lidu poddaném na Moravě r. 1680 a opatření proti němu.

Podává F. A. Slavík.

Roku 1680 vypuklo v Čechách selské povstání.[1]) Vrchnosti utiskovaly poddané velice a ukládaly jim těžké, nebývalé platy a roboty. Podobně se dělo poddanému lidu také na Moravě. Utiskovali ho vůbec nejen světští páni, nýbrž i duchovní, na př. v Čechách sám spisovatel kroniky kláštera a panství Chotěšovského u Plzně probošt P. Michal Kastl[2]) nebo na Moravě praelát kláštera u sv. Tomáše v Brně[3]) Jeronym Hufnagl, jenž poznamenal v pamětní knize jmenovaného kláštera, že přiměl poddané k rozličným novým povinnostem na prospěch kláštera, a založil proto nový urbář r. 1662, doslovně: „Die Unterthanen habe ich zu allerlei Schuldigkeiten gebracht, und nutzt es dem Kloster jetzt gar wohl". — „Das neue Particular-Urbarium habe ich angerichtet von wegen der neuen Schuldigkeiten und Zinsen dieses (Boršov) und anderer Dörfer".[4])

Lidé opouštěli v bídě a zoufalství rodné domy a dědiny. Sama úřední kommisse moravská r. 1669—1679 napsala, že na

---

[1]) Josef Svátek, „Povstání lidu selského v Čechách roku 1680", otisk ze Zapovy Kroniky českomoravské, r. 1894.

[2]) Chotěšovské zprávy o selské bouři r. 1680 z kroniky praemonstrátského kláštera Chotěšovského od P. Michala Kastla vydal Dr. J. V. Šimák ve Věstníku král. české společnosti nauk r. 1900, ve třídě filosof.-historicko-jazykozpytné č. X. str. 2, 6—8, 15—21, 24—28.

[3]) Od r. 1781 na Starém Brně augustinský klášter.

[4]) Archiv Králové kláštera na Starém Brně: Urbarium novum a. 1662, Liber memor. 1664, f. XXXI., XXXVI.

některých místech utekli osedlí, i držitelé větších usedlostí, protože jim vrchnost „nesnesitelné roboty“ uložila.[1])

Proti utiskování poddaných vystoupil r. 1650—1651 sám císař a král Ferdinand III. a sněm moravský r. 1650 a násl.[2])

Ale neblahé poměry lidu poddaného přece horšily se čím dále tím více. Kdežto pak v Čechách utiskovaný lid proti utlačitelům r. 1680 povstal a se bránil, zvláště v kraji Čáslavském, Chrudimském, Plzeňském a Litoměřickém, až od vojska byl přemožen, na Moravě nestalo se r. 1680 žádné ozbrojené povstání, ačkoli to v lidu také místy vřelo; jen malé hnutí bylo na západní českomoravské hranici u Kunštátu, Nového Města a Zábřehu, později také jinde, r. 1695 na severovýchodní Moravě na Hukvaldsku.

Podle zpráv v místodržitelském archivu z r. 1680[3]) v Brně obávaly se úřady na Moravě, že povstalý lid z Čech vtrhne také na Moravu a zde způsobí povstání. I činily proti tomu v čas opatření.

Dne 8. dubna 1680 podal Zikmund Leopold Sack z Bohuňovic, krajský hejtman Olomucký, zprávu, že vyskytli se u Stvolové (u Kunštátu) a Roubanína (u Jevíčka) ozbrojení sedláci.[4]) Byli pronásledováni, a nebylo pak o nich na Olomucku ničeho slyšeti; „opovážlivý pobuřující spis“ nebylo možno najíti. Byli prý potom viděni na statku Křetínském[5]) v kraji Brněnském.

Dne 25. dubna 1680 pak sděluje hejtman biskupského panství na Mírově Karel Julius Kotulinský zprávu biskupovi Olomuckému Karlovi z Lichtenšteina, že Litomyšlští sedláci již také povstávají a do města Svitav poslali Opatovské[6]) o nádenníky, aby se k nim dostavili se zbraní. A protože město Svitavy a tamní vesnice hraničí s Litomyšlským panstvím a vpádu se

---

[1]) Popis Moravy r. 1669—1679 v zemské registratuře č. 262, 272, 310 a j.; příklady v mé „Moravě a jejích obvodech ve Slezsku po 30leté válce“, str. 189—192.

[2]) Sněmovní památky 1650—1668 v archivu zemském v Brně; moje „Morava“ str. 9—11, 189.

[3]) Schriften die aufrührerischen böhmischen Bauern und die dieslands derentwegen wider allen besorgenden Einfall gemachte Anstalt betreffend, r. 1680, v c. k. místodržitelském archivu v Brně V. 35.

[4]) Praví: selská luza, „Bauergesindel“.

[5]) Severozápadně u Kunštátu, blízko hranic českomoravských.

[6]) Z Opatova na hranicích českomoravských u Svitav.

obávají, prosí za rozkaz, jak má tomuto neštěstí předejíti a se zachovati. Nařídil již všade na panství, aby se měli dobře na pozoru a v nejmenším se nespouštěli s Čechy; neboť Moravě nic není do Čech".[1])

Přiložil k tomu následující zprávu purkmistra a rady Svitavské ze dne 24. dubna 1680: „Vypravuje se od měšťanů, kteří dnes ráno do Litomyšle za svým obchodem šli a hned ve 4 hodiny odpoledne opět se navrátili, že jest v Litomyšli hrozné zbouření a hluk. Tamní sedláci a společně s Košumberskými shromáždili se ozbrojeni v Osíku, jen půl míle cesty od Litomyšle, ve velikém množství a počtu a táborem se tu položili; také již minulou noc zapálili hraběti Litomyšlskému poplužní dvůr Litrbachy[2]) a ještě jeden selský dvůr; proto má město Litomyšl velký strach. My se vpádu také nemálo bojíme."

Jiná zpráva ze Svitav téhož dne 24. dubna 1680 praví: ... „Kdyby jedna nebo druhá obec chtěla ráda zůstati v pokoji, musí nutně s nimi držeti; neboť vzkazují té neb oné obci, že se mají brzy k nim dostaviti, nebo že je všechny zabijí a všecko spálí. A tak chtěj nechtěj jsou nuceni s nimi držeti ..."

„Hraběnka Košumberská utekla se k hraběnce do Litomyšle. Litomyšlští bojí se přepadnutí a vypálení, což by konečně mohlo stihnouti také zdejší pohraniční vesnice a všecko všude od nich býti vypleněno ...

Již dnes v noci zapálili poplužní dvůr v Litrbaších; chytil se také 1 selský dvůr, velmi ho sice bránili, ale zachrániti nemohli; na panský dvůr však ani rukou nehnuli. Za zvuku bubnův a píšťal odtáhli a již v Újezdě[3]) vzali a vypili 3 sudy piva a zabili a upekli 1 nebo dva voly. Z Karle[4]) všichni museli s nimi jíti a nezanechali více než 6 domkářů za hlídače. Sedláci neudělali to rádi, nýbrž hořce plakali se ženami a dětmi; neboť ostatní povstalci jim vyhrožovali, nebudou-li večer u nich, že budou vypáleni a vypleněni. Farář utekl, a zapálili proto dvůr myslíce, že by mohl některý hospodářský úředník vyjíti a oni ho lapiti. V Újezdě (Dolním) vyplenili faru".

---

[1]) „Denn Böheimb Mähren nichts angeht".

[2]) 1¼ hodiny jižně u Litomyšle.

[3]) Není řečeno, zdali v Horním nebo v Dolním Újezdě; zajisté ve větší obci, v Dolním, kde byl poplužní dvůr a fara.

[4]) Z německé farní vesnice (Karlsbrunn) u hranice, blízko Svitav.

Dne 26. dubna 1680 dalo gubernium rozkaz krajskému hejtmanovi v Olomouci, aby, když Litomyšlští sedláci chtějí také Svitavské k sobě strhnouti, odebral se na panství u Svitav, všechno vyzvěděl a co nejdříve příslušná opatření učinil, aby se obávané neštěstí odvrátilo; aby požádal podplukovníka de la Fossa pěšího pluku Starhemberského a hraběte Cavriani od jízdného pluku Caprari, aby na odvrácení vpádu dali hranice u Svitav a Třebové chrániti vojskem. Zvláště úředníky panské měl napomenouti, aby poddané udrželi v povinné uctivosti k vrchnostem, aby v čas zamezili všechny tajné a nebezpečné schůze a dopisování, a také sami měli počet mužstva, kterého by se mohlo prospěšně užiti a po případě k vyslanému vojsku připojiti.

Téhož dne vyzváni byli jmenovaní velitelé vojenští, aby „své mužstvo stáhli, hranice dobře střehli proti obávanému vpádu povstalých sedláků Litomyšlských a pečovali, aby tato povstalá selská kolika[1]) nevnikla také na Moravu, a poddané dílem k sobě připojil; setníku Leefeldovi ve Svitavách aby poručil, aby silnice a hranice k Čechám dal pilně objížděti a vyzvídati, všechny nebezpečné dopisy odtamtud do této země všemožně zamezoval, kde toho potřeba, mocí zahnal a takto moravské vrchnosti u tamních hranic chránil toho neštěstí“.

K Litomyšlským poddaným prý „přišli 3 moravští sedláci a těšili je posilou z Moravy“.

Zároveň toho dne byla o těch opatřeních dána zpráva císaři a králi Leopoldovi I.

Ale ještě téhož dne 26. dubna píše hejtman Kotulinský biskupovi Olomuckému, že vše učiní podle rozkazu, ale „když toto psaní končí, přichází od městské rady Svitavské zpráva (ze dne 25. t. m.), že se povstalí sedláci Litomyšlští opět uklidnili a rozešli, když tamní paní hraběnka slíbila jim všechno zadostiučinění, a že tedy snad není se dále obávati těchto povstalců.“

Když se to zjistilo, bylo velitelům vojenským dáno 29. dubna o tom věděti, aby vojsko své odvolali. Hned však druhého dne podává krajský hejtman Olomucký zprávu zemskému hejtmanovi ze Svitav 30. dubna, že oni nedávno ozbrojení sedláci sroceni u Stvolové a Roubanína viděni byli v Brněnském kraji na statku Křetínském.

---

[1]) „Bauernkolik“.

Dne 2. května 1680 bylo pak uloženo ostatním krajským hejtmanům kromě Brněnského a Olomuckého, kteří již podobný rozkaz měli, aby nařídili vrchnostem a za jejich nepřítomnosti jejich úředníkům, aby dávali na své poddané bedlivě pozor a zamezili všechno podezřelé spojení, v případu nebezpečí zatkli původce a do vězení je odvedli do krajského města, a kdyby bylo nutno, užili vojska k potlačení dalšího neštěstí. Pobuřují se poddaní „tajným dopisováním, jak se proslýchá něco podobného o Meziříčských“.

Vojenským velitelům, výše jmenovaným, bylo dopsáno, kdyby krajští hejtmanové museli proti povstalým sedlákům užiti nějakého vojska, aby jim vyhověli.

Krajskému hejtmanu Olmuckému sděleno, že vojsko zůstane do dalšího královského úředního nařízení na moravských hranicích, a Litomyšlskému hejtmanovi, jenž prosil za vojenskou pomoc, aby odpověděl a při tom se ho písemně optal, „kdo ti 3 moravští sedláci jsou, kteří k Litomyšlským poddaným přišli a posilu z Moravy slibovali, ze kterého místa, kdy tam byli a jak dlouho se tu zdrželi, jak vypadali a oděni byli, aby mohli býti vypátráni a potrestáni.“

Vicerektor piaristův oznámil, že se někteří ozbrojení sedláci na panství Novoměstském a Kunštátském chtěli spojiti s Litomyšlskými.

Ostatně se dověděl královský úřad, že byly asi před 10 dny v Mohelnici v cihelně 4 osoby chyceny, z nich 3 zeleně oděné, a zajaty. Podle další zprávy Kotulinského krajskému hejtmanovi Olomuckému byli to lidé, kteří v Podolíčku u Mohelnice „vnikli 25. dubna rychtářovi do sklepa a nejen pivo vypustili a, co mohli, vypili, ale také několik hrnců mléka převrhli a vzali“.

Brněnskému hejtmanovi krajskému současně nařízeno, aby pátral po několika ozbrojených sedlácích na statku Křetinském a osobně se odebral do Nového Města a vyšetřil, jak to jest s tamními poddanými, jak se k vrchnosti chovají a zdali nejsou mezi nimi oni 3, kteří byli v Litomyšli, kteří slibovali posilu z Moravy do Čech, a sice mimo jiná města, zvláště z Nového Města, a poněvadž Nové Město leží u českých hranic, aby tam dal něco vojska pro jistotu. „Proslýchá se také, že prý zase u Vistonic ve vsi Strachotíně a u Kuřimi okazuje se takový mor“.

Císaři byla o těch věcech dána zpráva také 2. května 1680. Dne 4. května pak dáno krajskému hejtmanovi v Olomouci poučení, jaká opatření má učiniti na ochranu panství Zábřežského a vyzbrojení poddaných, a užiti vojska bez obtěžování obyvatelstva.

Podobně nařízeno krajskému hejtmanovi v Brně, a vydán na všechny krajské hejtmany císařský reskript, daný v Praze 4. května 1680, „o nebezpečném povstání v Čechách a budoucím jeho pozorování".

Protože byla „obava, že se nechají sedláci a poddaní na Moravě také svésti k povstání, a k těmto povstalcům se připojiti mohli," poručilo se v reskriptu krajským hejtmanům, „aby měli na to bedlivý pozor a vydali nařízení, aby se zabránilo schůzkám a shromážďování poddaných; kdyby bylo nějaké spiknutí nebo podezření, hned aby proti tomu učinili nutná opatření, počínání takové hned v zárodku utlumili, zvláště buřičů do království nepouštěli, vůbec učinili vše k odvrácení toho, užívajíce při tom vší dobroty a opatrnosti".

Skrze dvorní vojenskou radu dal císař Leopold rozkaz velitelům pluku Caprari a Starhemberka, aby na žádost krajských hejtmanů pomáhali k uklidnění všech nepokojův.

Olomucký krajský hejtman sdělil pak 6. května, kolik ozbrojeného mužstva poddaného z myslivců, hajných, drábů nebo hejduků, hospodářské čeledi a z měšťanů si zajistil, na které by se mohl spolehnouti a jim důvěřovati, kdyby jich bylo potřebí vojsku na pomoc. Nabídlo se mu 252 mužů, totiž: z panství Moravské Třebové a Trnávky 200, ze Šebetova 15, z města Jevíčka 20, z Opatovic a kláštera Jevíčského 5, z Jaroměřic u Jevíčka 5, z Biskupic tamže 5, z Roubanína 2 muži.

„Kromě těchto nikdy nemyslil na vyzbrojení poddaných, ano přál si, aby vesměs byli odzbrojeni, poněvadž se jim nemůže věřiti, jak prý znamenal na panství Zábřežském. „Vesnice", píše hejtman, „které měly si co nejméně stěžovati, začaly dělati obtíže; ale když jsem tam dal na ochranu hranic díl setniny Caprariovy a napomenul je sám vážně dobrými slovy, potom ale přísnou vyhrůžkou, lezou nyní ke kříži, a jejich největší stížností jest, že musejí k rybníkům mnoho robotovati a v kontribuci se jim velice přitěžuje. Co se týče první stížnosti, když jest mokrý rok, nemůže se jim ulehčiti, a když je suchý rok, mohou velmi lehko vše vykonati; o druhé stížnosti vyšetřím věci s tamním

hejtmanem a odpomohu, pokud nejvíce možno. Byl jsem s nimi spokojen; jsou již jako předešle tiší, konají své věci a horlivě poslouchají.“

Neměl již za nutno, aby vojsko bylo tam dále posláno. A již dne 6. května uloženo témuž hejtmanovi, „poněvadž Litomyšlští sedláci nyní se poněkud utišili, aby dvě setniny vojska u Svitav a Třebové odvolal.“

Císař Leopold vydal potom 2. reskript ze dne 15. května 1680, když „povstání na Litomyšlsku se opět utišilo“, a nařídil opatření, „kdyby se bylo obávati něčeho nebezpečného“.

Dne 3. června konečně prosilo ještě moravské gubernium císaře Leopolda, „aby vojenští velitelé byli královskému úřadu nápomocni, kdyby toho potřebí bylo proti selskému povstání“.

Ale nebylo toho více potřebí. Zjevné hnutí v lidu poddaném r. 1680 bylo utlumeno; potají trvalo dále, zvláště kde vrchnosti lid opět utiskovaly.

Líšeň.

Obrázky lidopisné, jež nastínili Fr. Bartoš a Cyrill Mašíček.

(Pokračování.)

IV. Kroj.

Za stara chasníci nosili v neděli a o svátcích vysoké boty s hedbávnými třapci nahoře na holínkách, kalhoty bílé, pikové (na všední den plátěné a žluté „kuženke“), kordole (vesty) červené dlouhé s hustou řadou „dziňáků“ (kovových knoflíků). Na krk měli buď šátek hedbávný nebo bílé půlky (o třech cípech). Kabáty byly modré vlněné s velkými žlutými knoflíky kovovými. Hlavu pokrývali širákem (širokým kloboukem) nebo čepicí z vlněné látky tvaru rozmanitého. Chasníci zámožní nosívali vydrovky a aksamitky, jež bývaly bohatě vyzdobeny pentlemi. Tyto čepice byly dosti drahé. Řádná vydrovka byla za 50 zl. šajnů (40 K), aksamitka 40 zl. (32 K).

Kroj svobodných děvčat byl: střevíce vykrojené s přeskami, zvané „dámičke“, punčochy bavlněné bílé, červené, modré, sukně nepříliš dlouhé pestrých barev (nosívaly jich na sobě velmi mnoho, 8—15), kabátky krátké soukenné s kovovými knoflíky,

na krk růžové nebo bílé vyšívané půlky, na hlavu tyrolské (červené) šátky, košile se širokými rukávy. Vlasy ve svátky měly spleteny v copy a věnce.

Muži nosili boty vysoké (jako chasníci), koženky červené a bílé, kordule z látky vlněné rozličných barev, na nichž měli buď „rampulíky“ (žluté velké knoflíky kovové) nebo „dziňáke“ nebo „bombílke“ (drobné kulaté knoflíky kovové), kabáty dlouhé až po paty s velkými knoflíky kovovými. Límce u kabátů byly vysoké, tlusté a tuhé. Na krk byl šátek hedbávný černý nebo bílý, na hlavu širák, beranice, vydrovka, aksamitka. Na zimu měli pláště se sedmi neb devíti límci, na všední den halenu opásanou povříslem.

Kroj žen nelišil se podstatně od kroje děvčat svobodných, leda že na zimu měly krátké kabátky soukenné, podšité kožešinou.

Nyní národnímu kroji věrno zůstává pohlaví ženské stavu rolnického a obchodnického. U mužského pohlaví je národním kroj selské svobodné chasy; však i ten pomalu mizí.

1. Kroj dětí.

Ke křtu a k „hóvodkům“ bývá nemluvně ustrojeno v bílé peřince, cíp peřinky kolem hlavy je ozdoben „šerokém krézlem“ a „mašličkama“. Na hlavě má dítě háčkovanou „čepičko s mašličkama“. Košilka u krku a na ručkách je též ozdobena „mašličkama“. Peřinka ovinuta „povijánem“; je to buď silná barevná „pantla“ nebo je poviján uháčkován.

Také když matka jde s dítětem v neděli někam na besedu, ustrojí nemluvně více méně taktéž. Nemluvně chová se v „chůvce“ či „vodívce“. Kdo chová, drží dítko na levé ruce, „vodívko“ ovine přes levé a pod pravé rameno, pravici má volnou. „Vodívka“ bývá z pevného, barevného „konofaso“ nebo z „trylicho“ barevně pruhovaného.

Dítě větší, které sice ještě neběhá, ale v peřince již ovinuto není, mívá tento oděv: má „sokýnko“, v létě „kartónuvó nebo konofasuvó“, v zimě teplejší. Mimo to chlapeček má „špenzílek“, děvčátko „kacabajko“; „špenzílek a kacabajka“ na léto jsou „kartónuvý nebo z hiňtí (nití) háčkuvaný“, na zimu „kalmukový flanéruvý nebo z vlne hoháčkuvaný“.

Pod bradou má „brendáček“. Na hlavě chlapeček má v létě slaměný klobouček, v zimě háčkovanou barevnou „čepičko“ vlněnou se „střapečkem nahoře“.

Děvčátko má na hlavě v létě slaměný klobouček, v zimě háčkovaný, barevný „čepeček“ vlněný se „šňůrkama“, jež se pod krk uvazují.

Chlapeček i děvčátko, kteří už běhají, dostanou „kanduš“ t. j. volné „šatke“, jež jsou v celku na celé tělo, v létě „kartónuvý nebo konofasuvý“, v zimě teplejší. Šatky zapínají se na zádech. Na nohou mají „pančuške“ a „střevíčke“ kožené, v zimě „papočke“.

„Všedním“ šatkům, jež jsou též v celku, říkají „córák“.

„Čapaláci“, t. j. dítky od 4. do 6. roku, jež chodí do „čapale“ (školky), mají zase svůj zvláštní úbor.

„Čapalák“ má chlapecký, v zadu zapínací šat; jest to kabátek a kalhotky v celku. Nebo má již dokonalý mužský oblek: „gaťke“, vestičku a kabátek. Na nohou šněrovací střevíčky nebo botky s holinkami, v předu na holinkách visí barevný „střapeček“. Na hlavě: klobouk, beranici nebo čepici.

„Čapalačke“ jsou už celé Lišňačky; mají sukýnky a kacabajky dle lišenského kroje. Podobně i šátek na hlavu. Na nohou šněrovací botky, v zimě „papočke“.

Chlapci školáci nosí v létě gatě (kalhoty) na šrákách (šandách) nebo na řemen, vestu, která je buď u krku „hopítá“ (upjata) nebo vystřižena, a kabát z „cajko“ nebo „štoťo“ bavlněného, polovlněného nebo vlněného. Na hlavě klobouk slaměný, nebo měkký „šťofuvé“ nebo „filcuvé“, nebo „čepico s kšiltem“. Za klobouk nebo za čepici rádi si dávají „pírko ze sojke nebo páví vočko nebo kačírek“ (barevné pérko z kačeny).

Boty mají s holínkama, s „podkůvkama a cvokama“, a dávají „gatě“ do botů, nebo „pérka“. Obuti bývají „na bosó noho“. Na krku „mašličko“ nebo nic. V „kapci“ má chlapec „šňuptychl“, obyčejně barevný; zvlášť oblíbeny jsou „šňuptychle“ s vytištěnými barevnými jezdci a různými „hajdalákama“.

Ve všední dni chodí bosi a v obnošených, „všedních“ šatech. Šaty na zimu jsou teplejší. Nosí dva kabáty; vrchní je delší, říkají mu „bunda“ nebo „burnus“.

Do botů na nohy omotávají „vonuce“. Na hlavu: čepici „vatýruvanó s hošima a s kšiltem“ nebo beranici.

Na krk omotávají „šál“ nebo přeloží kolem krku složený šátek.

V létě a též v zimě mívají většinou šaty barvy světlé, a všichni chlapci, rolničtí i ostatní, podobně jsou oděni.

Školačky nosí v létě na nohou „botke šněruvací“, buď kožené, na neděli však ponejvíce „lastýnuvý nebo sometuvý“, nebo „střevíce“, čili „parýske“, t. j. polobotky. Sukně mají: „se tři spodničke“ a „vrchní“ sukni. Spodničky jsou na neděli ponejvíce bílé, naškrobené a „napigluvaný“. „Vrchní sokňa“ je buď bílá, „navarhánkuvaná“, t. j. do záhybů složená, nebo pestrá. Na sukních mívají „sáme“, „habe temo nevodrostle“. „Kacabajke“ mají dole široký okraj, který v předu přiléhá k tělu, na bocích pak a v zadu vlnovitě odstává. Kacabajka má v zadu malý „šůsek“. Kolem krku je na kacabajce přišit úzký „krézlíček“ háčkovaný.

Zástěrky či „fjertuche“ mají buď barevné nebo bílé prací. Na hlavě buď „koklenko“, obyčejně „tibetuvó“ nebo „herbávnó“, která pod krkem dvěma cípy je uvázána, druhé dva cípy pak splývají v zadu dolů, nebo „červené terolské šátek“, který ne pod krkem, nýbrž v zadu je dvěma cípy uvázán, tak že všechny 4 cípy splývají v zadu dolů. Některá též dva cípy, jimiž šátek v zadu je uvázán, spojí nad čelem, čímž hlava jest jako ověnčena. Na krku na černé „gomně“ mají „gorale“ nebo křížek, „hágnůstko“ nebo srdíčko. V ruce si nese bílý naškrobený „šňuptychl“, ozdobený krajkami. Ve všední dni v létě chodí bosy, „vrchní sokňo“ mají „kartónko“ nebo „konofasko“ nebo „tiščenko“, podobnou též kacabajku, „fjertoch“ „kartónuvé“ nebo modrý plátěný, okolo krku pod kacabajkou prací „půlko“, na hlavě prací „koklenko“.

V zimě nosí botky šněrovací kožené nebo „sometuvý“, které jsou uvnitř „flanérem“ „vefutrovaný“.

„Vrchní sokňa“ na zimu je buď „kalmučka“, nebo „moldónka“ (vlněná, červená), nebo barevná „flanérka“ nebo „štofka“ (soukenná).

Kacabajka zimní je buď „štofuvá“ nebo „vatýruvaná sometuvá“, nebo „kožóšek“, t. j. „štofuvá“ kacabajka, podšitá kožešinou. „Kožóšek“ je lemován „plišem“ a podél lemů ozdoben černými „koralama“.

„Fjertuche“ podobné jako v létě. Na hlavě přes „koklenko“ neb „terolské šátek“ má „vlňáček“, t. j. teplejší, větší šátek.

Ve všední dni v zimě nosí „kacabajko a vrchní sokňo“ „flanéruvó nebo kalmukuvó“, „fjertoch“ modrý plátěný, a botky kožené šněrovací nebo „papoče“.

2. Kroj chasy.

Chasníci v létě nosí boty s holínkama, hlavně pěkné „falduvačke“, jež na holinkách mají širokou „lagýruvó“ obrubu. Obruba tato je ozdobně prošita, a nejeden má na „lagýro“ vyšita začáteční písmena svého jména. V Líšni, kdo škole odrostl, nechodí bos. Gatě, ponejvíce do botů, z polovlněného nebo vlněného „štofo“ nebo „cajko“, barvy světlé i tmavé. Gatě má buď na „šráke“, nebo, a to většinou, na „řemeň“. „Šráke“ mají někteří pěkně háčkované z bavlny, s vyšívanými květy a růžemi.

„Kordola“ (vesta), dlouhá a celá, i na zádech, je ze sukna červeného nebo zeleného, v zadu dole má šůsky nevelké; kapsy mají „překlůpek“ a jsou lemovány či „pocuvaný“ barevnými šňůrami. „Kordola“ zapíná se u krku, není tedy vystřižena na prsou; žluté, kovové knoflíky jsou hustě vedle sebe od vrchu až dolů. „Falduvačke“ a „kordola“ je jen na neděle a svátky, ve všední dni nosí boty s obyčejnými, nezdobenými holínkami a obyčejné vesty.

Na „kordolo“ obleče si „kazajo“, t. j. kabátec, kratší než „kordola“. Na levé straně nahoře na prsou kazaje jest „kapca“, v níž má barevný „šňuptychl“, jehož cípek poněkud vyčnívá z kapsy. Na krku má černý šátek nebo mašličko. Na hlavě měkký klobouk „filcuvé“ nebo „štofuvé“.

Ve všední dni chodí ve starších, obnošených šatech, a je-li parno, zvláště ve žně, bez kabátu i bez vesty. Ve všední dni nosívají „špenzl“. Je to kabát s úzkým stojatým límcem, nemá podšívky, kapsy má jen na rubu, jednu nebo dvě.

V zimě nosí na nohou „jochtovice“, u nichž na holínkách nahoře v zadu mívají „přasko“ na utáhnutí, nebo „shrnuvačke“ z „kravine“, „gatě“ a „kazajo“ teplejší a teplý zimník, něco delší než „kordola“, klobouk měkký nebo „beranico“ z vlněné černé kudrnaté látky nebo z kudrnaté kožešiny; na krku šátek nebo šál.

Děvčata mají na léto „botke šněruvací“: kožené, ponejvíce však „lastýnuvý nebo sometuvý“, též „střevíce“ čili „parýske“, t. j. polobotky. „Botke“ i „střevíce“ jsou do špice. „Lastýnuvý“, (t. j. z černé, tenké, pevné látky) a „sometuvý“ botke bývají ozdobeny rozmanitými květy, jež vyšity jsou barevným hedvábím. Říkají: „lastýnke“, sometke“. „Špice“ této obuvi „só lagýruvý“. V půli nártu jsou botky ozdobeny barevnými hedvábnými mašličkami nebo růžičkami. Vysoké „kramflike“ se žlutými „pod-

kůvkama". „Botke" se „šněrujó" čili „žinglujó". Botky i střevíce jsou vždy „vrzavý".

„Sokňé" nosí 6—8. „Spodničke" jsou bílé, naškrobené, „napigluvaný", dole kolkolem jsou buď na nich vyšity „zóbke" čili „cokne", nebo přišity jsou háčkované zoubky. „Vrchní sokňa" bývá ze světlé, barevné látky: „herbávná, mušelínuvá, listruvá nebo kažmíruvá". Vrchní sukně je dole lemována širokou, hedvábnou neb aksamitovou pentlí, která je vždy jiné barvy než sukně. K muzikám mívají vrchní sukni bílou, „navarhánkuvanó".

„Rokávce" jsou „parádní" bílá rouška, kterou oblékají na košili pod „kordolko". „Rokávce" jsou vlastně vrchní půlka košile. V předu je tato rouška na tvrdo vyžehlena, je ozdobena „vešívanéma kvítkama", též jsou na ní v předu „sámke". Kolem krku má široký, vyšívaný „krézl". Rukávy jsou krátké, baňaté, které se na ramenou baňovitě upevní bílou tkaničkou; tkanička pak obepne se pestrou mašlou. Tyto baňaté rukávky zakončeny jsou vyšívanými „krézlíčkama".

Na „rokávce" oblekou „kordolko". Kordulka je buď z jednobarevného nebo pestrého a květovaného atlasu, aksamitu nebo kažmíru. Na kordulce jsou ve dvou řadách knoflíky, za něž se šněruje „zlató šňuró". Kordulka je v předu vystřižena, aby ozdobné „rokávce" bylo viděti. Shora dolů je po krajích ozdobena jinobarevným, sdrhovaným „kanýrem" a „portama zlatéma nebo stříbrnéma". Dole kolkol jsou na kordulku přišity „krajke".

„Fjertoch" buď jednobarevný hedvábný nebo polohedvábný, nebo bílý prací, jenž po krajích bíle nebo červeně je vyšíván. Fjertoch je o něco kratší, než sukně. Když si „fjertoch" obepne, opáše se „pantló" barevnou, již v zadu uváže „na mašlo", oba „cépe" pak splývají dolů. Na cípech této pantle má vyšita začáteční písmena svého jména.

Na hlavě má buď „terolské šátek", nebo „herbávnó koklenko", nebo je bez šátka a má vlasy spleteny v široké, „pleskatý" „cope" či „rulíke". Každý cop je z mnoha „pramínků", oba „cope" jsou pak v týle skupeny v různotvárné kytice nebo korunky, čemuž říkají „motáč" nebo „drnda". Tento „motáč" dělávají na hlavě, „só-li za drožičke". V předu na hlavě mají něco vlasů načechráno, jsou to „kodrne".

Na krku na černé „gomně“ visí jim křížky, nebo „gorale“, nebo srdíčka, nebo „hágnůstke“. V ruce nesou si bílý, naškrobený „šňuptychl“ s krajkami.

Neobleče-li „rokávce“, obleče si „kacabajko“, která je „sometuvá“ nebo „kažmíruvá“ nebo „brokátuvá“, a je dole kolkolem ozdobena přišitými krajkami, a kolem krku háčkovaným „krézlem“.

Ve všední dni v létě mají „botke nebo střevíce kožený“, sukní méně. Vrchní sukně je „kartónka“ nebo „konofaska“, obyčejně „tiščenka“. „Tiščenka“ je prací, modrá sukně s bílými pruhy nebo tečkami nebo bílými drobnými kvítky. „Fjertoch“ „kartónové“, obyčejně pak modrý, plátěný, jenž bývá „bílém vofasuvané“. Kacabajku z podobných látek jako vrchní sukně. Pod kacabajkou má kolem krku prací bílou nebo kvítkovanou „půlko“.

Zimní sváteční oblek jest týž, jak u děvčat školních. Některá má též „rokávnik“ úzký a dosti dlouhý. Je buď „štofuvé“ nebo „sometuvé“. Uvnitř je „vefutrované“ buď beránčí kožešinou nebo peřím, nahoře po krajích je obrouben „prýmkem“ z liščí kožešiny. Sváteční „rokávnik“ nosí do kostela.

Ve všední dni v zimě chodí si podobně, jak bylo vytčeno u školních děvčat. Do „města“ má starši „rokávník“.

3. Kroj mužův a žen.

Muži v létě nosí boty s holínkami většinou, někteří též „pérka“. Boty jsou docela jednoduché, bez ozdob. Oděv tmavější barvy. „Gatě“ na „šrákách“, ale většinou na „řemeň“ obouvají se obyčejně do bot.

Vesta u krku zapínací, nebo jen málo pod krkem vystřižená. „Kazaje“ nebo kabáty. Na hlavě: klobouky, čepice s „kšiltem“. Některý z řemeslníků neb továrních dělníků má „balónek“, jest to čepice s „kšiltem“ přiokrouhlá, z tenké látky. Na krku buď šátek nebo „mašličko“.

V zimě na nohou vysoké „jochtovice“ nebo vysoké boty z valašské houně. Některý má „gatě“ z černé ovčí kožešiny. Zimníky soukenné, delší, než nosí svobodní. Zimníky jsou buď „futrovaný štofem“, nebo „vatýruvaný“ nebo „podšitý kožošinó“ ovčí, bílou nebo černou; (= „kožoch“). Na hlavě: klobouky nebo beranice, nebo soukenné čepice. Na krk šátek nebo šál.

Ve dni všední nosí celoročně starší šatstvo obnošené.

Kroj vdaných neliší se hrubě od kroje děvčat svobodných, leč tím, že ženy nenosí rukávce.

V. Strava.

Hlavní stravou obyvatelstva líšenského jsou pokrmy moučné. Celkem Líšňáci mají stravu dobrou, a hospodyně líšenské umějí pokrmy chutně připravovati.

Na snídani za stara vařívali polévku. Než i kávu mívali v nejednom domě, ne však zrnkovou — ta tehdy bývala ještě vzácná a drahá — nýbrž „zdravotní" kávu z pražené „jarky" (jarního žita). Kávu tuto sladívali syrubem, jejž si sami připravovali z „panské řepy" (cukrovky). Na struhátku kuchyňském nastrouhali řepy a šťávu z ní vytlačenou vařili v hrnci, až zhustla. Nyní málo v kterém domě snídají polévku; skoro všude mají k snídani „kafé".

Na voběd bývá „polívka voduvá", mlíčná velmi zřídka. Kyselá polévka horská, která se vaří z kyselého mléka nebo z podmáslí, je v Líšni neznáma. Vodová polévka je buď „čistá", t. j bez zásmažky nebo „zasmažená", nebo „masuvá". Čistá polévka bývá obyčejně s „jablíškama a krópama", nebo „česnekuvica", „kmínuvá" s chlebem. Zasmažená neboli zapražená bývá: lokšovica (nudlová), drobkovica, kapánkuvá, stróhánkuvá, s nočkama, čočkuvá, fazolkuvá, jablíškuvá. Masová polévka bývá obyčejně „krópuvá" nebo „réžuvá". Častěji mívají též polévku hubovou, v létě z hub čerstvých, v zimě sušených.

Po polévce přijde na stůl nějaký pokrm moučný nebo maso, též luštěniny, brambory, kaše.

Obyčejné pokrmy moučné jsou: „bacóche" (koláče): kadlátkuvý, střešňuvý, s hroškama, s jabkama, makuváče, s tvarohem nebo s trnkama (povidlím), — placke čili pekáče, vdolke, šulánke potrnkaný, smažinke s chebzinkuvém květem, pěre čili taške s hosmaženó kropicó nebo s tvarohem nebo s trnkama, koláčke (knedlíčky) kadlátkuvý posepaný makem, šklobánke, táč střešňuvé nebo kadlátkuvé, kesaný knedle s trnkama posepaný tvarohem, štrúdl, bochte či bábuvke, lívance, knedle s máčkó nebo zelím.

Maso mívají některý den v týdni a v neděli a svátky, hovězí s knedlama a máčkó (křenuvó, česnekuvó, špenátuvó) nebo místo máčky se zelím. Vepřové bývá se zelím a knedlama. Mnozí

chovají králíky a občas si některého zalepnou. V zimě mají hozený: „Černý maso, bílá knedla ha křen (křenová omáčka) k temo, to chlap“, pochvaluje si Líšňák. Domkář zabije si každoročně aspoň jednoho „hošípanca“, rolníci po dvou, po třech, „habe bel vomastek“. Mají máslа málo, neboť mléko hledí zpeněžiti.

Kaše se připravuje málo, neboť mléko jednak spotřebují na kávu, jednak je prodají „mlíčařkám“. Jen občas uvaří si „kropičnó kašo“ s perníkem nebo „prosnó“. Velmi oblíbena však a obzláštní pochoutkou dětem je „kaša chebzinkuvá“ či „kozinkuvá“. Bezinky či „kozinke“ zavařují postrouhaným perníkem a posypou tvarohem.

Obchodnice a tovární dělníci obědvají až večer. Do města vezmou si s sebou obyčejně kus chleba, k němuž si u hokynáře něco přikoupí.

Na večeři bývají zbytky od oběda, nebo uvaří „polívko drobkuvó nebo jablíškuvó“ a k ní kus chleba, nebo „jablíška maščený“. Jindy mívají „smažený véca“ a k nim v létě okurkový salát, nebo „smažený hube“. Zámožnější muži zajdou si po večeři do hostince na „trocho piva“.

Chléb pékávali si dříve doma. Nyní nemají domácích pekáren a dávají si chléb péci pekařům. Chléb se vymísí doma. Do těsta dávají buď kmín nebo „hanýz“ nebo „fenigl“. Těsto upraví se na slaměnky a vytlačí se na něm nějaká značka klíčkem a p., „habe se to ho pekařa nepopletlo“. Z „véškrabků z díže“ dělají nízké bochníčky, posypou solí a kmínem, nožem povrchu poryhují. Chlebovým těmto plackám říkají „slanóške“.

Líšňačka položí si na putnu prkénko a na ně dvě slaměnky s upraveným chlebovým těstem, do každé ruky vezme též po slaměnce a jde s tím k pekařovi.

Pekaři mají tudíž práce mnoho. Časně ráno pekou rohlíky, k 9. hodině a odpoledne ke druhé chléb lidem. Mimo chléb nosí k pekařům též „pleche s bacóchama, kotchane s bochtama, kastróle s masem, třeba s hosó“. Zvláště na svátky mívají pekaři mnoho práce. Pékávají také zvláštní pečivo výroční. Tak před svátky vánočními pekou a prodávají „ščedrovice“, veliké to pletence z pšeničné mouky, na veliký pátek „hidáše“, na neděli velikonoční „mazance“, bochníky z rohlíkové mouky s hrozínkami, před sv. Martinem „podkuve svatomartinský“ a na sv. Mikuláše

„mekoláše“ podoby lidského těla, jehož oči, ústa a nos jsou z hrozínek.

Za stara mívali v domech žernovy na mletí hrubé mouky a šrotu a stupy na opichování krup. Tyto domácí kroupy byly hrubé, říkali jim „zobáče“.

VI. Domácí lékařství.

Lékařství jest od starodávna domácím uměním našeho lidu, přecházejícím s pokolení na pokolení. Zabývají se jím zvláště ženy, z nichž některé vyspěly v zázračné „dochtorky“, na východní Moravě bohyněmi zvané, provozující své umění jako rodinné tajemství spojené s rozličnými čáry a pověrami. Posud lid jenom v nemocech těžkých a nebezpečných vyhledává pomoci lékařské; lehčí choroby, všeliké bolačky a rány léčí sobě sám domácími prostředky a léky.

Také naše Líšňačky jsou dobře znalé tohoto domácího lékařství, i ony léčí rozličné choroby, a to hlavně zelinami, tuky zvířecími, vodou a roztíráním (masáží). Pověrečných zábabonů při tom nemnoho dbají. Není pochybnosti, že na svých obchodních cestách naši Líšňáci i v tomto oboru všelico nového poznali a domů přinesli a navzájem i sami své zkušenosti ve světě rozšiřovali.

1. Nemoci a choroby vnitřní.

Bolí-li tě hlava, přilož na čelo obkladek vodový nebo octový. Dej do hadříku rozstrouhaných bramborů nebo kvašeného zelí[1]) a přikládej na čelo.

Od krku bolení svaří se ibišek, fíky, pendrek a svatojánský chléb a odvar se pije. — Utře se žloutek s cukrkandlem a dává se po lžíci užívati. — Vezmi plátěný pásek, nadělej do něho dírek, potři rozehřátou svíčkou lojovou a dej kolem krku. — Zaskočí-li někomu v krku, „bóché jé do zád“.

Bolavé oči vytírej čistou bílou hadýrkou, namočenou v čisté kořalce.

Máš-li trhání v uších, dej kousek kafru do bavlnky a vstrč do uší. „Kafr to vetahne z hoší“.

---

[1]) O tomto léku říkají zdraví Líšňáci, že „je to moc dobrý, hale ješče má bet k temo hítrnica nebo jelito“.

Koho bolí zuby, upraž chlebové mouky, přidej kafru a čertího trusu (assa foet.), vsyp do plátěného míšku a zahřátý míšek přilož na tvář. Po chvílích míšek na kamnech nebo na sporáku z nova ohřívej. Též doporučují kouřiti žíhavky. Máš-li vyžraný zub, polož naň kousek zázvoru, nebo hřebíček, „a přestane ti v něm répat".

Máš-li rýmu, jez „česnekuvico" (česnekovou polévku), „vodleví ti". Také doporučují jísti tvarůžky nebo herynka „na vodlevení". Chceš-li, aby se ti spustila rýma, rozetři v prstech kousek lojové svíčky a vedle nosu masť.

Od prsou bolení pij podmáslí a teplou syrovátku nebo kozí mléko. — Uvař hřebíčků a odvar pij. — Jez „řeřucho potoční" (nasturcium) s medem. — Též schvalují mastiti prsa vínem[1]) nebo slaninou. — Vlej na talíř trochu lihu a ohřej to trochu. Pak vezmi mýdlo, kterým se ještě nemydlilo, a v lihu o talíř pomydli; mydlinami těmi potom prsa masť. — Dávej si do polévky psího sádla. — Přilož na prsa čerstvě staženou psí kůži.

Líšňák jeden, řemeslník, naříkal si dosti dlouho na bolení prsou. Poradil mu kdosi, aby si dal na prsa čerstvou psí kůži. Mistr měl učně z Líšně, který zaslechnuv o psí kůži, pravil: „Me máme duma kodrnatýho pséka, je jož staré a slepé; poprosím našéch, habe vám jé dali." Stalo se; po obědě přinesl učeň mistrovi starého „bondáša". Mistr vstrčil psa do měcha, vyšel na dvůr, udeřil měchem „vo futro" a psa zabil. Potom ho „slíkl" a čerstvou kůži hned si na prsa přiložil a pravil manželce: „Mamo, rozestel mně, vezmi vlňák a tade to kůžo mně vobvaž, habe mně nespadala!" Stalo se, a mistr si ulehl do postele. Po chvíli začalo jej tělo „sadat" (svrběti). Mistr se „vošíval" a myslil si: „Aha, to je dobrá! Jož ta nezdravota velízá!" Ale když toho „sadání" nemohl už snésti, sdělal vlňák i kůži. Po těle se hemžila spousta blech, které ze psí kůže se tlačily k teplu.

Od kašle a chrapotu pije se odvar lipového květu, šalfie v mléku svařená, odvar z ibišku, fíků, sladkého dřeva a svatojanského chleba V krku vyplachuje se odvarem z černohlávku (prunella). Také roztírají med s ručničním prachem a dávají po lžičkách užívat. Klučina ležel nemocen. Matka mu chystala

[1]) Koho nic nebolí, říká, že „je lepší víno vepit a flaškó se namastit".

tento lék. „Maměnko", pravil chlapec, jemuž lépe chutnal čistý med, „nedávéte moc pracho, hať se to ve mně nechetne!"[1])

Píchání: Přikládej si vizikátor, t. j. pekáč uhnětený z režné mouky, křenu a octa. — Dej do zástěry vřelého popela a přilož. — Upraž na „kastrólo" močeného ovsa, zavaž do šátku a přikládej.

Újmy (hójme, úbytě): Pij hřebíčkové thé. — Uvař žíhavky a mladé kopřivy a odvar pij. Také odvar plícníku (cetraria) je dobrý. Nepomůže-li to, „mosí se dat veměřit a namastit vod staré N. Ta mo pomůže. Hale gořalo jož pit nesmí a psí sádlo v polívce mosí tak dlóho jest, haž se hozdraví".

Zkažený žaludek: Pij odvar zeměžluči nebo pelyňku nebo polajky. — Oblož žaludek spařeným pelyňkem. — Spolkni několik zrnek bílého pepře.

Kdo má bolení (břicha) n. žraní, přikládej si na život horký popel v šátku nebo křidlu rozehřátou. — Jez kmínovou polévku. — Pij odvar zahradní melisy, heřmánku nebo kamilek. — Také prý je dobré snísti kus perníku namočeného v kmínce. — Jiní radí napiti se trochu puškvorcové nebo borůvkové kořalky.

Od běhavky dávají dětem krupičnou kaši. Pro dospělého prý jest dobře jísti polévku kmínovou nebo kroupovou, čočku nebo plané hrušky vařené. Muži doporučují tento lék: „Dež je měkko vod žalódka, sněz herynka bez chleba a vepi štvrtko vína; žalódek se hotvrdí".

Od zatvrzení je dobře se napit vodičky z vařených švestek. Nebo: uvař trochu listí senesového a napij se toho. Ale mnoho toho nepij!

Když semele zima, pij thé z lipového nebo bezového květu. Nalej do plucara vřelé vody, plucar oviň zástěrou, a dej si k nohám do postele.

Dostaneš-li zimnici (psinu), napij se do vůle toho, nač máš chuť; tak ji strháš.

Křeč namaž křenovým lihem.

Nádcha (nátka): Na hrnec polož obrácenou křidlu hliněnou, na ni nalož uhlí. Na uhlí pokládej kouřidlo: kousek cukru, kousek „voštin vod včeliček", čertí trus, jalovec, lupínky z pivoněk, šupky z cibule a česneku, chrpu a nátkové koření (melissa calamintha).

---

[1]) „Nélepší medecina na kašel só vohláške." — V zimě v kostele kašle kde kdo. Jakmile se začne s kazatelny ohlašovat: „V stav sv. manželstva vstoupiti míní . . .", jak by uťal.

Obličej oblož koudelí a obvaž modrým šátkem nebo modrou zástěrou, zamhuř oči a nad hrnkem nakuřuj si obličej. Pak vezmi papírový trychtýř, drž jej širším koncem nad kouřidlem a užším koncem pouštěj si kouř do uší. — Zvláště dobrým kouřidlem „vod nátke“ jsou prý kulatá zrnka pryskyřice, která se najdou pod shnilým pařezem smrkovým. Je prý to kadidlo, jež nanosili pod pařez mravenci.

Úraz (hóraz) má, kdo je přemožen prací. Do čisté kořalky dej hodně soli a po krapkách ji pij.

Vodnatelnost. Dej vařit petrželné lístky a kořínky, polní přesličku a truskavec (polygonum aviculare) a odvar pij.

Suché lámání (revma): Masť choré údy řídkým terpetýnem nebo křenovým lihem nebo mravenčím lihem. Mravenčí lih se připravuje takto: Do láhve dá se trochu medu nebo kousek cukru. Láhev se položí do mraveniště. Když do ní nalezou mravenci, naleje se na ně lihu, a láhev postaví se za okno na slunko. Za dva za tři dni lih sežloutne, a lék jest hotov. Nejlepší prý je tento mravenčí lih z mravenců májových.

Od housera pomáhají takto: Někdo silný chytne toho, kdo má housera, vúpoly, několikrát ho nazdvihne a jím zatřepe, „habe glíde přešle do svýho“.

Trhání v rukou: Na papír nebo na hadýrku namaž hustého terpetýnu a přilož. Obklad ponechej, dokud se sám neodlepí.

Od řezavky se radí, aby se nemocný vymočil na rozpálené železo.

Mrtvice a „strnolý hóde“ léčí se tím, že se tělo švihá kopřivami a žahavkami.

Také nedomřelé čili zdánlivě mrtvé umějí v Líšni léčiti. V jednom domě pohádal se muž se ženou. Muž ve zlosti jí „jedno vlepil“. Žena se svalila jako snop; byla mrtva. Muž domnívaje se, že omdlela, vyběhl na dvůr a volal na děvečku: „Francka, di tam za tetičkó, zdá se mně, že vomdlela“. Francka nabrala vody, umývala tetičku, ale nic to nepomáhalo. Za chvilku sběhly se sousedky. Myslely, že je hospodyně mrtva, a plakaly nad ní. Namanul se k tomu také starý kovář, zkušený to muž. Hospodář se mu svěřil, co a jak bylo, a kovář, ohledav mrtvolu, pravil: „Doneste mně potynko vode. Vechléstno to na ňo. Jesli je mrtvá, tak to nepomůže, a nepomůže hí žádné dochtor.“ Jak

mrtvá na zemi uslyšela o této medicině, vyskočila rovnýma nohama a spustila na nezvaného dochtora i na muže. Byla vyléčena. Útrpné ženy i zázračný dochtor odcházeli se smíchem domů.

2. Nemoci kožní, bolačky, rány a p.

Prašivina léčívala se za stara takto: Prašivý potřel si tělo sirkovou mastí, v lékárně koupenou, a vlezl do horké peci, aby se pořádně zapotil a masť se mu vpila do těla. Potom se omyl vlažnou vodou a lehl do postele, vypotil se, a bylo po prašivině.

Lišej natři lačnými slinami nebo rosou s oken.

Bradavice vypalují se „šalvosrem" (lučavkou) nebo žížlavým uhlíkem, nebo je podvazují „vlášením". Též kapou na ně „mlíko z bradavičního koření" (euphorbia).

Dobrá vůle bývá na palci, který velmi oteče, až od toho bolí celá ruka. Léčení je velmi zdlouhavé. Palec se podbírá. Přikládají naň lupeny bezové a křenové a strouhané brambory, „habe to vetáhlo horkosť". Až „podebranina hozrá", buď propukne sama od sebe, nebo propíchne se jehlou a vytlačí. Potom se palec vymývá několikrát za den ve vlažných mydlinách, dokud se nevyčistí.

Chceš-li, aby se bolesť (bolák) podebrala, roztluc lněné semeno, uvař v mléce a přikládej teplé na hadýrce. Pakli chceš podebraninu rozehnat, vař lněné semeno ve vodě.

Na bolačky přilož kousek slaniny s šafránem. — Namasť slepičím sádlem a přilož lupínek voňavého muškátu. — Uvař „sečečke" (malva alcea) a uvařené přikládej nebo v odvaru tomto bolavý úd koupej.

Na vředy přikládej pernikářské těsto nebo pečenou cibuli.

Hrbolce zatlačují nožem a natírají jelením lojem, „habe rana nezmodrala".

Poraníš-li se, natři ránu bílkem nebo teplým klihem a ovaž ji. Pakli se uřežeš, namasť ránu slepičím sádlem, přilož na ránu chrpu a ovaž. Kousne-li tě pes, uvař kůru z mladých výhonů dubových a v odvaru ránu vykoupej.

Máš-li namoženou (namknutou, namrštěnou) žílu, namasť na noc slepičím nebo zaječím sádlem nebo křenovým lihem a nohu pevně obvaž. Pukne-li ti žíla na noze, oblož hadříkem namočeným ve studené vodě nebo v octě a nohu pevně obvaž.

Rozmačkaný prst natři teplým klihem a ovaž.

Spáleninu neb opařeninu pomasť „fajnuvém“ olejem. —Nakrájej z hovězího masa plástků a přikládej. —Pomasť bílkem z vajíčka syrového.

Oteklinu namasť řídkým terpetýnem.

Rozpukané ruce nebo nohy: Na plechovou lžíci nalej piva, dej do něho kousek loje, svař to nad svíčkou a tím si rozpukané ruce nebo nohy masť.

Omrzlé nohy: Dej do škopíčku sněhu a nohy vstrč do něho. Sníh to z nohou vytáhne.

Tříska zapichnutá: Nelze-li ji vytáhnout, namaž ránu zaječím sádlem.

Na strhaný pupek polož peníz, na něj kousek hořící svíčky a poklop na to sklenici. Svíčka pod sklenicí za chvilku zhasne; sklenici pak chvíli nechej na těle. — Opři hůl šikmo o zem, opři se břichem o hůl a po holi spouštěj zvolna ruce co možná nejníže. Tak to učiň několikrát po sobě a strhaný pupek napravíš.

Krvácí-li ti nos, přilož si hadřík namočený ve studené vodě na týl.

Štípnutí od hmyzu natři medem.

3. Nemoci dětské.

Úlek (hólek). Lekne-li se dítě dobytčete, ustřihni mu trochu chlupů, přidej k nim květu a listí divizny a tím dítěti tvář nakuř. Lekne-li se člověka, požádej ho o ústřižek vlasů, přidej k nim tolikéž květů a listí divizny a nakuř.

Má-li dítě psotník, dej mu píti odvar z routy.

Dostane-li dítě drobné osýpky, je prý dobře svařiti kořalku s cukrem a dáti se dítěti trochu napit, aby se osýpky vyrazily.

Ohnipara jsou strupy na hlavě. Namasť hlavu lihem nebo petrolejem.

Od hlíst kromě cicváru doporučuje se jísti sušené švestky a píti vodičku z uvařených.

Má-li dítě „spadený mandle“ neboli čípky, nebo, jak též říkají, „spadený v krko“, musí se „mandle zdvihat“. Zavolají tetku, která umí „zbihat v krko“. Ta si namaže prostřední prst

medem a „šmérá“ v hubě, nadzdvihujíc mandle; zvenku pak natírá lačnou slinou.

Podjedy jsou bolavé dásně. Děti rády strkají do úst peníze, knoflíky, a kde co do rukou vezmou, a od toho dostávají podjedy. Vyplakují si ústa ledkem ve vodě rozpuštěným.

Slabé dítě koupá se v odvaru z mateří doušky a saturajky.

4. Domácí hapatyka.

Každá hospodyně má v zásobě léky, jichž nejčastěji potřebí. V komoře má v hrnečkách zaječí a slepičí sádlo, srnčí a jelení lůj; v plátěných měšcích lipový a chebzový květ (kozičky), heřmánek, přesličku a j.; v lahvích borůvkovou a puškvorcovou kořalku. Na hůře někde za krovem chová diviznu, nátkové kořeni, zeměžluč, mateří doušku, pelýnek, hřebíček, polajku, truskavec a p.

5. Zvěrolékařství.

Kdo jde do cizího chléva podívat se na dobytek, ve dveřích třikráte trochu vyplivne a řekne: „Požehné Pámbu!“ Tak musí učinit i děti, jdouce se podívat na ulíhlé telátko nebo hříbátko, aby ho neuřkly.

Má-li kůň hříběcí, uvař ječmen, žito, mrkev a hřebíček a napař mu hubu. — Přivaž na udidlo kus slaniny nebo kus syrového sádla husího a tak udidlo dej mu do huby.

Když se kůň zašlápne, t. j. podkovou nohu si odře, vezmi „pusek“ z prasete, drž ho nad svíčkou a nakap koňovi na ránu.

Aby se kráva dobře otelila, vař jí do nápoje žito, ječmen a mrkev.

Aby kráva zvemnala, spař jí do nápoje „kravský koření“: pcháč, bodláky, syrečky, tvarožník[1]) a mateří doušku. Též kupují na vemnání kravám do nápoje záboje z řepkového nebo lněného semena.

Nechce-li vepřový dobytek žráti, dej mu do nápoje hořké soli. Když se dokrmuje, dává se mu turkyně a do nápoje trochu papriky.

* * *

Zvykův, obřadův a slavností roku církevního i občanského zachovaly se v Lišni posud hojné zbytky. Jsou to však

[1]) Tvarožník roste na mezích, má drobné bílé květy.

věci i odjinud známé a již kolikrát popsané. Pročež nehodláme jich tu všech znova vyličovati a popíšeme stručně toliko rázovité líšenské hody (posvícení) a líšenskou svatbu.

VII. Císařské hody.

Čtrnáct dní před hody zvolí obecní výbor z chasy prvního stárka. Hned potom vybere si chasa ze sebe ještě tři stárky. Každý stárek zvolí si pak svou stárku.

Toto „stárkovství“ má platnost a trvá celý rok až do příštích hodův. Po celý rok stárci a stárky mají přednost před ostatními chasníky a děvčaty. První stárek zábavy jejich řídí a bývá při nich ze všeho práv, jmenovitě z náležitého pořádku a dobrých mravů mezi chasou.

Stárky uchystají šátek na „májo“ hodovou a velkou zásobu prutů rozmarýnových. Na každý prut tenkým drátkem přivážou „pantlo“ bílou nebo červenou. Mimo to stárky přichystají stárkům ozdoby na „široké“.

Před hody v každém domě hospodyně a dcerky celé stavení vnitř i zvenku zalíčí.

Stárci zakoupí si „májo“. Vyhlédnou si na ni vysoký, štíhlý smrk. Dva, tři dni před hody strom se skácí, vršek se odřízne. Strom dovezou „před ratchóz“ na náměstí, vršek se složí v domě prvního stárka.

V sobotu před hody dopoledne kope se na náměstí před radnicí důl na „májo“. Tesař na kozách oškrabe kůru z máje a uhladí „májo“. Odpoledne přivezou vršek od prvního stárka, jejž kovář železnými zděřemi (obroučkami) k máji přiková. K 5. hodině odpolední sejdou se před radnicí obecní výbor, stárci, stárky, chasa, muzikanti a mnoho diváků, jmenovitě dětí, jimž stavění máje bývá zvláště vzácnou podívanou. Muzika spustí, a první stárka jde a přišívá na vršek „červené terolské šátek“, ostatní stárky ozdobují vršek pestrými pentlemi a zavěšují naň jablka. Když je vršek „naparáděné“, chasa „staví májo“. Pod vršek přivážou lana, „májo“ posunou k dolu, upevní ráhna — na zdvihání mají po ruce žebříky. Hudba zahraje, i počnou zdvihati. Když májo kus vyzdvihnou, volají „hurá!“ — muzika hraje, chasa si zatím oddechne. Pak stavějí dále, a kdykoliv májo o kus nadzdvihnou, provolají „hurá!“, a hned

muzika spustí a zatím je krátký oddech. Když pak mája už stojí, dobře ji „hopěchojó“. Potom některý klučina vyleze na májo a pod vrškem „vodklesne“ lana. Muzika zahraje pochod, a všichni jdou se do radnice posilnit.

V neděli hned po hrubé sejdou se stárci a hudebníci k prvnímu stárkovi. Stárci mají na sobě zvláštní hodový úbor. Oblečeni jsou v černé „koženice“ a dlouhé červené „kordole“ se žlutými knoflíky kovovými („zlatéma“) a obuti ve vysoké boty „falduvačke“. Před nedávnými lety nosívali stárci „kolenáče“, t, j. vysoké boty, jichž holinky v předu sahaly na kolena. Jsou bez kabátů, a rukávy košil mají naškrobeny a vyžehleny. Kolem krku mají černý hedbávný šátek, pod bradou zavázaný na mašličku. Na levém boku pod kordulou zadrhnut jest pestrý hedbávný šátek, který zpod korduly splývá dolů. Hlavu pokrytu mají „širákem“, širokým to tvrdým, chlupatým kloboukem černým. Za kloboukem v předu mají „vatro rozmarýno“, t. j. pět, šest vysokých prutů rozmarýnových. Pruty jsou opentleny, zlatými a stříbrnými nitkami ozdobeny a „pěnkó“ (pozlátkem) posypány čili „vopěnkuvaný“. S klobouka visí dolů po levé ruce dvě červené pantle, dlouhé až po pás. Má-li stárek širák na hlavě, drží tyto dvě pantle v levici. První stárek má zavěšený na levici na pantli žlutý „linyjár“. Je to jeho odznak, jímž se rozeznává od ostatních stárkův.

Takto odění stárci jdou „zvat na hode“. Před nimi jde muzika. První stárek nese pokladničku, dva z nich nesou košíky „s róčkó“, plné prutů rozmarýnových, ozdobených bílými a červenými pantlemi. Druzí dva nesou po láhvi s vínem nebo burčákem. Hrdlo láhve ovinuto je „červenó mašló“, jejíž oba cípy splývají po láhvi.

Stárci s muzikou chodí dům od domu. V každém domě všem zavdávají a podělují všecky rozmarýnem a vybírají příspěvky do pokladničky. Hudebníci zatím před domem zahrají „neco krátkýho“. Když stárci vyjdou z domu, jde jeden z hudebníků do domu s pokladničkou, vybírat zase na muzikanty.

Tak „vobcházijó dume, zvó a vebírajó na hótrato“ do večera. Obešedše celou osadu, stárci odeberou se domů, „přeslečó“ se do obvyklých šatů svátečních a jdou do radnice. Tam sejde se též ostatní chasa, a „chvílo si zatancojó“.

V pondělí dopoledne chasa urovná „plac vokolo máje“ a posype pískem. Hostinský staví před radnicí stoly a židle pro hosti. Muzikantům upraví se vyvýšené místo: na „bečke“ postaví se „šlopeň“ (stupeň) a na něm stůl a židle.

Hned po poledni stárci sejdou se u prvního stárka, stárky u první stárky. Stárci mají svůj hodový oblek. Stárky jsou oblečeny v „kordolke“ a „rokávce“. Vlasy mají spleteny v „motáč“, do něho napíchané jehlice, na motáči pak věneček. Nad čelem kolem motáče mají ovázaný složený hedbávný šátek červený, bíle pruhovaný, který pod motáčem zavázán je tak, že oba cípy odstávají. V ruce drží hedbávný šátek barevný. Stárky jdou do některých „větších domů vebírat na rozmarýn“. Každá nese na ruce zásobu prutů rozmarýnových, opentlených. Stárky chodí samy, bez muziky. Se sbírky vrátí se zase do domu první stárky.

Potom hudebníci hrajíce jdou pro stárky shromážděné zatím u prvního stárka a zavedou je do domu první stárky. Stárci vejdou do domu, kdež je častují koláči a pivem; hudebníci zůstanou před domem, a stárky jim přinesou koláčův a piva. Hudebníci po přestávkách zahrají před domem tři kusy, čemuž se říká, že „zahrávajó“.

Potom jdou k máji, napřed hudba, za ní stárci a za nimi stárky, nesouce každá přes ruku zásobu rozmarýnův. První kousek u máje tancují stárci se stárkami sami. Chasníci a děvčata scházejí se k máji, i začne se tanec všeobecný. Každému příchozímu k máji hudba zahraje ihned kratičký pochod. A i kdyby za tance někdo z nich přicházel k máji, hned přestane se tančit, neboť hudebníci přeruší „skočnó“ a spustí přicházejícímu „marš“. Příchozím, kteří nemají rozmarýnu, podá některá stárka prut rozmarýnový. Každý z domácích chasníků přijda k máji zaplatí prvnímu stárkovi do pokladny určitý poplatek. Chasníci a děvčata jsou oblečeni ve svůj obvyklý kroj sváteční. Děvčata mají na hlavách buď „terolský šátke“, nebo jsou „vlasata“, majíce vlasy spleteny v ozdobné „motáče“.

Mimo chasu scházejí a sjíždějí se k máji hosté domácí i přespolní. I z Brna dostavuje se hojně hostí. Stárky roznášejí hostem rozmarýny, a stárci jim „zavádijó stárke“ na tanec. Kdykoli první stárek „linyjárem hoderí na vrob“, tancují stárci se stárkami „sólo“.

Po každém tanci děvčata za ruce se držíce ve dvou i více kruzích okolo máje „se točijó“ zvolna, zpívajíce. Liché kruhy pohybují se stejným směrem, sudé směrem opačným. Stárky s děvčaty se netočí, nýbrž roznášejí nově přibylým hostem rozmarýny. Chasa zavdává tetkám a též děvčatům, když dozpívají.

Tak trvá zábava u máje do večera. Po klekání zahrají hudebníci marš, a chasa jde domů povečeřet. Po večeři sejdou se do radnice a tam v „sólo“ (sále) tančí se do rána.

V úterý dopoledne chasa připraví a uhrabe „plac vokolo máje“. Odpoledne koná se zábava právě tak jako v pondělí odpoledne. Stárci mají týž hodový úbor. Stárky jsou sice převlečeny v jiné šaty, ale ustrojeny zase tak jako v pondělí. Ostatní děvčata přijdou v úterý též v jiných šatech. Opět bývá mnoho hostí jak domácích tak přespolních.

Ve středu k páté hodině odpolední sejdou se k máji chasníci i děvčata. Stárci a stárky nemají už svých hodových šatů, nýbrž jsou oblečeni jak ostatní v obyčejné polosváteční šaty. Stárci liší se od ostatní chasy pouze tím, že mají za obyčejnými klobouky velké „ketke“ z umělého kvítí. Kolem máje tančí se do klekání, potom v „sólo“ dlouho do noci.

Z toho, co vybrali v neděli po domech do pokladničky a z poplatků, jež každý z domácí chasy zaplatil do pokladny, stárkům zaplatiti jest „májo“, „paléto“ (povolení k muzice), smluvený poplatek muzikantům a co chasa domácí o hodech vypila.

Co stárky dostanou v pondělí po domech a u máje za rozmarýny, jest jejich. Za to jest jim obstarati všecky ozdoby na vršek máje, všechny rozmarýny a pentle na ně a stárkům ozdoby na široky. Bylo-li by vydání stárků nebo stárek větší příjmů, jest jim hraditi ostatek ze svého.

Po hodech za dřívějších let veselá chasa provozovala „všelijaký špáse“. Starý hospodář vypravoval nám ze svých mladých let několik takových hodových kouskův.

V noci po hodech chasa zaměnila po Líšni branky u zahrádek před domy. Když lidé ráno povstávali, každý měl u zahrádek cizí branky. Jednomu se nedovíraly, druhý měl moc široké, jiný vysoké, ten zase nízké. Dovtípili se hned, že to provedla chasa, a dalo jim to dosti práce, než branky shledali, čí která jest.

Přišla ráno chasa ke kamarádovi, ale ten tvrdo spal. Burcovali ho, aby vstával, ale nemohli se ho dobudit. Zašoškali si: „Kamarádi, venesme jé!“ Vzali ho i s postelí a odnesli za stodolu k plotu. Potom vlezli do stodoly a „vratama“ pokukovali, až se spáč probudí. Probudil se a „kókal jak vejevené a měl smícho potom za dlóhé čas“.

Za stara byly domy kryty „doškama“. U jednoho hospodáře spávali tvrdo. Šel-li k nim kdo v noci, „nihdá se hích nemůhl doklóct“. Po hodech v noci vlezlo několik chasníků milému hospodáři na dvůr a pod kůlnou rozdělali mu celý vůz. Dva z nich vylezli na střechu, druzí jim podávali kola, předek, zadek, žebřiny — kousek po kousku. Ti to vytáhli na střechu a na kalenici vůz složili. Když stál už vůz na kalenici, chasa dodala ještě na střechu „radło s kolečkama a bráne“. Dali to na vůz. Pak ještě shledali „chomóte“ a nastrčili je na voje. Ku předním kolám postavili bič. Potom potichu, jak přišli, tak odešli. Ráno hospodář chtěl jeti na „Píske“ na oračku. Přijde pod kůlnu — voza nikde! „Te, stará“, volá na ženu, „poď sem“! „Co je“, praví žena a chvátá za mužem. „Hokradli nám vůz!“ povídá muž. Žena se dívá — jdou spolu do zahrady, prohlížejí ve stodole, za stodolou — voza nikde! Vracejí se, žena „blikla“ na maštal, kde na zdi visívají chomouty a volá: „Hale slešíš, chomóte só take hokradený!“ — „A kolečka s radlem a bráne só take te tam!“ láteří hospodář. V tom žena pohlédne na kalenici a zahlédne tam vůz se vším činem. Že bylo po hodech, dovtípili se hned, kdo to spískal. Hospodář láteřil na chasu a „chcé nechcé“ musil na střechu rozbírat vůz a sdělávat po kousku. Jiní hospodáři jeli už do pole. „Tes voral na kalenici?“ smáli se našemu hospodáři, an na kalenici z voza vytahoval radlo. Hádalo se, kteří z chasy to asi vyvedli, ale nikdo z nich neznal se k tomu.

Jindy zase provedla chasa po hodech první a druhé stárce „pěkné kósek“. V noci podařilo se jim zaměniti oběma stárkám navzájem po dvou kravách ve chlévě. Ráno matka s dcerou, první stárkou, jdou do chléva dojit. Hospodyně ve dveřích volá: „Stávé, straka!“ Podívá se lépe a místo „strake“ vidí „jakóse jahodo“. Dcera jde k druhé krávě, hledí, co to? — místo „pálené vidí jakóse maleno“. Matka i dcera dlouhou chvíli obzírají krávy, až se matka ozve: „Přeci sme v našim chlívě a deť

máme hinší kráve?!" — Hospodyně vyběhne ze chléva a volá: „Tatíko, poď semka, podívé se, co se to jenom stalo v našim chlívě"! — „No, co zas?" — povídá hospodář a jde do chléva. — „No", praví hospodyně, „só to naše kráve nebo nésó?" Hospodář hledí na krávy jako vyjevený. Přemýšlejí, jak to? — „hale žádné neví, co a jak".

Něco podobného odehrávalo se zatím v domě druhé stárky. I tam byl celý dům na nohou. Tam však poznali, či krávy ve chlévě mají. A za chvilku bylo všecko vyrovnáno. Toho dne mluvilo se v celé Líšni o veselém tomto „špáso". Obě stárky žijou dosud, jsou již stařenami a do dneška možná nevědí, kdo jim vyvedl tu šelmovinu.

V sobotu po sv. Martině odpoledne kácí chasa májo. Úlohou prvního stárka při tom je, „chetnót, dež se mája kácí, s vrška šátek". A nechytne-li ho, musí zaplatit chase nějakou zavdanou. A obyčejně že ho nechytne.

V neděli po sv. Martině všichni chasníci a děvčata, kteří se hodů zúčastnili, jdou na hrubou, která se za ně slouží. Stárci mají „kordole" a „kazaje", t. j. kabátce něco kratší než „kordole". Za obyčejnými klobouky mají kytky z dělaného kvítí. Stárky mají „kordolke" a „sometuvý kacabajke nezapnotý", aby ozdobné kordulky bylo viděti. Rukávy těchto kacabajek jsou na hoře široké, dole jsou přehrnuty. Tento přehrnutý okraj je hedbávný, červený nebo modrý. U kacabajek těchto mají postříbřené knoflíky. Na hlavách mají tyrolské šátky. Ostatní chasníci a děvčata jsou oblečeni ve své obvyklé šaty sváteční. Za mše jdou stárci, stárky, ostatní chasníci a děvčata s hořícími svícemi kolem oltáře „hořěró". Při službách Božích hudebníci a varhany doprovázejí písně. Po skončených službách Božích hudebníci před kostelem zahrají pochod. (Příště dále.)

Glossy k dějinám moravského tisku.

Píše Boh. Navrátil.

(Dokončení.)

Hojnější produkcí, delším působením a větším významem pronikla firma Jana Günthera, prvního tiskaře, jenž se usadil v Prostějově po Olivetském. Nejstarší zprávy o něm vedou nás do Norimberka. Klademe si tudíž nejpřednější otázky, jakého byl

původu, u koho se vyučil, v kterém závodě pracoval. Otázky arci vyslovují se rychleji, než se dává na ně odpověď, budou-li vůbec zodpověděny; ani cizí plodnější literatura nepropracovala se v tomto bodě k výsledkům pozoruhodnějším, leč nedostatek vyplniti ukládá se v první řadě za povinnost nám. Norimberk slynul tehdy jako vynikající sídlo knihtisku a dřevořezu, nelze se tudíž obírati Güntherem tak isolovaně, až se nastěhoval do Prostějova: přišel z vyspělé školy odborné, a proto se skoro vtírá studium tamních poměrů tiskařských. Styk Norimberka s českými zeměmi byl čilý na poli kultury hmotné i duchové; měli jsme se starožitným říšským městem styky obchodní, umělecké i jiné odedávna. Trvám proto, že se vyplatí stopovati vztahy Norimberka k českým zemím také v odvětví typografickém, zasahujícím do kultury hmotné a zase na druhé straně i duchové.

Styky hledá a navazuje bratrství. R. 1504 tištěn byl v Norimberce český spis br. Lukáše ve dvojím vydání, r. 1507 vedením Mikuláše Klaudyána vytištěna tam apologie bratrská česky a r. 1511 latinsky. Následujícího léta vrací se Klaudyánovo jméno ve spojení s Norimberskou firmou tiskařskou Jeronyma Höltzela. Na toho stěžoval si totiž Magdeburský arcibiskup Arnošt u rady Norimberské, že vytiskl r. 1511 knížku Apologia sacrae scripturae, načež rada nařídila r. 1512 odebrati Höltzelovi výtisky apologie, zavázati ho přísahou, že už nechová žádných, a udati, kam je prodal.[1]) Höltzel přiznal, že Mikuláš Klaudyán z Čech mu učinil nabídku s knihou, aby vytiskl 150 exemplářů, k čemuž přistoupil, tisk opatřil, neshledal v něm nic nekřesťanského a několik exemplářů podržel pro sebe.[2]) Tyto styky s Höltzelem a s Norimberkem udržuje

[1]) ‚Alle puechlein, so bey Jeronimus Hoeltzel under dem rabthaus oder sunst gefunden werden, Apologia sacre scripture genant, soll man uffheben und zu ains rat handen nemen, auch Jeronimus lassen schwern, das er nit mer bey handen hab und wo er die hin hab verkaufft; und die alle annemen und dan zum brobst Laurenti und dem prediger zu s. Sebald beschaiden und hoern, ob solche puchlein strefflich sein oder nit.‘ Secunda post Bonifatij, 1512. (Král. bav. krajský archiv v Norimberce. Ratsverlässe 1512, Hft. 2., fol. 21.)

[2]) J. Baader, Pressmandate des Rathes zu Nürnberg v Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. Sv. 8. V Norimberce 1861, 50—52. Podává tam zlomkovité zprávy, jejichž provenience sice neuvedl, ale nejspíše by se nalezly také v krajském archivě Norimberském. O Klaudyánovi, jehož jmenuje lékárníkem, cituje (nepřesně) z aktu, ‚der sich der artzney für die krankheit der franczozen geprauch vnd zu Prag enthalt‘. Jest možno vztahovati vypravované k tisku bratrské apologie z r. 1511?

Klaudyán i později; roku 1517 prodléval delší čas v Norimberce za většími záměry, z nichž málo jen uskutečnil, a ty ho vedly zase k Höltzelovi. Klaudyán vytiskl u něho 1517 ještě jeden spis br. Lukáše a počátkem října herbář br. Černého, pročež zvláště v Norimberce prodléval a dával řezati illustrace, nebo na takový podnik nestačily technické prostředky v Čechách, ‚přítomen jsa všech věcí sám i korrigování'.[1]) V době onoho pobytu Klaudyánova v Norimberce učiněn byl pokus získati povolení k tisku české bible a českých knih vůbec, ale městská rada Norimberská roku 1517 postavila se proti tomu. Höltzelovi, který byl hlava podnikavá, ale podezřelá z českého kacířství, zakázala český tisk pod trestem výhostu z města,[2]) a také všem ostatním tiskařům, mezi nimiž výslovně Kaschauerovi nařizovalo se zanechati spolku na tisk českých knih.[3]) Sám Klaudyán podal městské radě žádost, aby směl dáti českou knihu v tiskárně Norimberské vytisknouti, ale byl odmítnut, a když ještě Kaschauer chtěl získati svolení k tisku české bible a jiných knih českých, rada také ho zamítla hrozíc,

---

[1]) Jireček, Rukověť I, 347. — Při smrti Klaudyánově (1521—22) zbývalo z herbáře na skladě ještě kol 300 ex.; i to jest jakýsi bod pro představu o počtu výtisků toho nákladu. Dle posledního pořízení Klaudyánova, které vytiskl Dvorský v Čas. Čes. Musea 1884, 303.

[2]) O. Hase, Die Koberger. Eine Darstellung des buchhändlerischen Geschäftsbetriebs in der Zeit des Ueberganges vom Mittelalter zur Neuzeit. Lipsko 1885_2, 248. Citát Hasův (Ratsbuch K. 1516—1521, f. 120^r) naznačuje, že by čtení pramene mohlo vynésti ještě nové zprávy o Höltzelově poměru k české knize.

[3]) ‚Bey allen puchdruckern abstellen und verpieten in Behmischen gezung gar nichtzu mer ze trucken bej eins rats straff. auch dem Kaschawer undersagen und verpieten, das er der gemeinschafft des Behmischen drucks gar müssig stee.' Quarta post Erhardi 1517. (Krajský archiv v Norimberce. Ratsverlässe 1517, Hft. 10, fol. 12.) — Baader n. m. u. zná tu zprávu, ale připojuje ji k r. 1518 a vykládá spolek Kaschauerův (jehož zde nazývá Aschaurem) na tiskaře Höltzela. Tolik nečtu v jediném onom citátu, nemá-li jiného ještě dokladu. Mně se zdá, že tato ‚gemeinschafft' se vztahuje spíše ke Klaudyánovi, i z toho důvodu, že Klaudyán píše ve zmíněném svém pořízení: ‚než n e b o ž t í k Němec, kterýž jest se mnú spolek měl z Normberka, ten jest se dlužil, ale já nevím, slovemli mým čili nic, než já jsem mu dal hotové peníze na 400 zl. rýn. kromě nákladu svého'. Měl tedy spolek s Norimberským tiskařem, jenž r. 1521 již nežil; proto není míněn oním nebožtíkem Němcem Höltzel, neboť se připomíná ještě 1525. (Hase n. m. u., 410.) Také následující poznámka podporuje domněnku.

že za opětovanou žádost toho obsahu bude z města vyhoštěn.[1]) Jednu skutečnost z těchto událostí v Norimberce lze si také vysvětliti, že totiž Klaudyán po nezdařeném pokuse norimberském uchýlil se s tiskem Nového Zákona r. 1518 do Mladé Boleslavě zrovna tak, jako první mapu Čech, kterou dal vyrýti ještě v Norimberce, tiskl teprve v Boleslavi. Činnost Klaudyánova do Norimberka zasahující nedá se dotud stopovati v plné souvislosti s Norimberkem, dokud nejsou probrány systematicky nařízení rady Norimberské a kniha radní těch let.

Vztahy české knihy k norimberským tiskařům neutuchají však na dobro ani po této náladě v radě městské, živí je reformace; ‚kacířská' kniha česká, pokud nemůže vydati se doma, uchyluje se i potom do Norimberka: r. 1534 vytiskl v Norimberce Bedřich Peypus Nový Zákon nákladem Hektora Schöfflera, po druhé tiskl se tam Nový Zákon r. 1538 nákladem Linharta Milichthalera, r. 1540 konečně celá bible vydána týmže Milichthalerem, nákladem slavené kdysi tiskařské a nakladatelské firmy v jejím úpadku, pomocí Melichara Kobergera; roku 1563 vytiskli Husovu Postillu společníci Jan von Berg, zvaný Montanus, a Oldřich Neuber.[2]) Mezi těmi jmény, která spekulují s českou knihou v Norimberce, vynořuje se Jan Günther, jenž r. 1541 v Norimberce vydává český text Pentateuchu; nebyl první z nich a také nezavírá řady těch tiskařů, ale první šel z Norimberka za českou knihou do její domoviny, r. 1544 shledáváme ho na moravské půdě, nejsouce zpraveni, co předcházelo tomuto obratu, pro které důvody Günther se odhodlal opustiti posavadní působiště a hledati

1) ‚Dem Niclaus p r i n c i p a l v o n P i l s e n sein vorhabenden Behamish truk inhalt seiner suppl[ication] hie lassen trucken mit zimblichen worten ablainen. — Dessgleichen Endressen Kaschawer sein vorhaben die bibel und andere pucher in Behmisch sprach alhie drucken ze lassen, auch ableynen und im statlich undersagen, werd er daruber ainen mit weyttern ansuchen oder furschrifften uberzichen, wöll man ine von hynnen weysen.' Sabato ante Anthonij. (Kraj. arch. v Norimberce. Ratsverlässe 1517, Hft. 10, fol. 15.) Z tohoto znění za předpokladu o spolku Klaudyánově s Kaschauerem dala by se kombinovati souvislost taková: buď povolí rada český tisk Klaudyánovi nebo Kaschauerovi, a tu potom druhý odmítnutý by zůstal tichým compagnonem.

2) Také při tiscích v našich zemích dlužno hledati někdy popud až v Norimberce tak, že editio princeps pořízena tam a teprve pozdější vydání na naší půdě: Herbář Černého vyšel r. 1517 v Norimberce a r. 1544 v Praze; Husova Postilla r. 1563 v Norimberce a v Praze hned roku 1564.

své štěstí v nové domovině. Že není to zjev docela prostý, aby prozíravější živnostník odhodlal se přeložiti závod svůj a podnik patrně zavedený do prostředí docela nepodobného poměrům, v nichž dosud žil, aby bez záruk v jistý úspěch vrhl se do poměrů nepochybně do té doby jemu cizích, nových a tedy nejistých, leží na snadě. Zde zůstává místo zatím jen domněnkám, kombinacím bez opory. A přece tu zajisté byly příčiny trvalejší povahy, neboť po Güntherově firmě, která se neudržela na moravské půdě, ale zašla se zakladatelem, vlastně ještě za jejího trvání, odchází z Norimberka jiný tiskař Milichthaler na Moravu, volán snad Güntherem. Jisté vztahy k našim zemím Günther měl asi již za doby norimberské, když tiskl českou knihu: k tisku tomu musil mu dodán býti český text, z něhož bylo sázeno, a musil si zjednati korrektora čtoucího a opravujícího text sazečův. Z toho styku mohl býti upozorněn na skutečnost, že Morava vlastně má tou dobou jediného tiskaře, který tiskl po způsobu živnosti — Olivetského, druhá skutečnost ležela v jeho závodě vlastním, jeho tiskařský aparát opatřen byl již v Norimberce typy vlastními českému tisku, a to dvojí s touhou po výdělku mohlo ho hnáti do cizí země s nepatrnou soutěží. Vysvětlení není dostatečné, zde snad netištěný materiál by vrhl světlý paprsek do tmy.[1])

Co v Prostějově i v Olomouci zvláště karakterisuje činnost Güntherovu, jest podnikavost a čilost, které tušiti se dají u muže, jenž z Norimberka přesídlil do Prostějova; obě vlastnosti prozrazují obchodní obratnost a odhalují na díle tajemství úspěchu firmy, která usadivši se nemohla se opříti v zemi o žádnou stranu konfessijní výlučně. Aby si však oporu zjednal přece, vymohl si, následuje vzoru předchůdce svého Olivetského, u krále 1. prosince 1549 výsadu živnostenskou k zamezení jisté soutěže.[2]) Jí

---

[1]) Vyjednávalo se u nás tolik ústně, jednalo se vůbec málo pro drobnější podniky, skrovnější obchodní rozsah a užší odbytiště, ztratilo se tolik nebo skrývá se ještě? Budeme kdy moci vydati souvislý celek obchodní korrespondence Melantricha, Veleslavína, Günthera, jako ji máme u domu Kobergerova, jíž využitkoval Hase?

[2]) Poslední kniha Wintrova, Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století. Kulturně-historický obraz. V Praze 1901, 595, uvedla mne na stopu tohoto nového kusu o Güntherově činnosti. Otiskuji jej celý, poněvadž Winter, vybrav si z celku, čeho za doklad svého vypravování potřeboval, k celkovému významu výsady neměl zřetele. Otiskuji milost (kterou

chtěl se v první řadě brániti proti patisku knih, které do té doby vytiskl Janu Doubravskému; že pak v žádosti knihy biskupa Olomuckého (jak konstruujeme z vyřízení) stály na prvním místě, doporučovalo žádost Güntherovu v kanceláři Ferdinandově nejpřízniveji. Ale mimo to měli privilegiem už předem býti jiní tiskaři varováni před pokusem, aby odvětví literární produkce v milosti jmenovitě vypočtené nebrali do tisku ani nákladu. Žádostí podanou do královské kanceláře a příznivě vyřízenou ve formě obsáhlého privilegia rozvinul také pestrý programm své činnosti, kterým do

---

mi laskavě opsal doc. dr. V. Novotný z registratury č. 35, fol. 239—239' v archivu c. k. místodržitelství v Praze) také jako ukázku kombinované výsady i proti patisku i na tisk nových děl:

List na duplátě, kterýmž se Janovi Gunterovi z strany imprymování některých věcí dolepsaná milost činí.

My Ferdynand etc. oznamujem tímto listem všem, že jsme jménem Jana Guntera knihaře, obyvatele v margkrabstvie našem Moravském, se vší ponížeností prošeni, abychom jemu milost z strany tištění na nížeji psaný spuosob učiniti ráčili. K kteréžto prozbě nakloněni jsouce a prohlédaje k pokorným přímluvám, kteréž jsou se k nám za téhož Guntera dály, s dobrým rozmyslem, naším jistým vědomiem, s raddou věrných našich milých, mocí královskú v Čechách a jakožto margkrabie Moravské dotčenému Gunterovi k tomu sme povoliti ráčili a tímto listem povolujem, aby dolepsaný knihy a tractatí, totižto co jest duostojnému Janovi, biskupu Olomouckému, věrnému našemu milému, až posavad tiskl a imprymoval, aneb ještě tisknúti a imprymovati bude buď latině, česky neb německy, minucí krakovské i s praktykami českým jazykem, a což by tak svým nákladem buď z latinský neb z německý aneb z jiné řeči školské neboližto latinské knihy, fabule poctivé, retoryky, kronyky aneb, jakž by mohly jmenovány býti, svým nákladem přeložiti dal, až do vuole naší královské tisknouti a imprymovati mohl a moc jměl. Však také i to konečně míti ráčieme: kdyby častopsaný Jan Ginter něco toho, jakž vejš dotčeno, podle obdarování našeho imprymovati chtěl, aby to s vědomím a povolením svrchupsaného biskupa Olomouckého a hajtmana margkrabství Moravského nynějších i budoucích činil a bez vědomí jich nic netiskl a imprymoval, než prve jim to ukazoval a tepruva s vuolí jich imprymoval pod uvarováním jistého a skutečného trestání našeho. Protož přístně přikazujem všem obyvatelóm a poddaným našim ze všech stavuov margkrabstvie Moravského, věrným milým, abyšte častopsaného Jana Gintera při této milosti naší jměli, drželi a neporušitedlně až do vuole naší královské zachovali, žádných jemu v tom překážek nečiníce ani komu jinému činiti dopouštějíce pod uvarováním hněvu a nemilosti naší královské a k tomu propadení těch knih, kolikrádž by se toho kdy kto zoumyslně dopustiti směl, jednu polovici do komory naší královské a druhú polovici témuž Gintherovi. Tomu na svědomí pečet naši královskú k listu tomuto přitisknouti jsme rozkázali. Dán (ut supra) na hradě Pražském v neděli po sv. Ondřeji léta etc. XLVIIII°.

budoucna se chtěl říditi; jím vyřčen jasný cíl snah přizpůsobený znamenitě poměrům země, jejíž potřeby literární, ohlédaje se na obecenstvo i na svůj finanční prospěch, stopoval již od r. 1544. Na předním místě chtěl vytisknouti práce moravského biskupa-spisovatele, na tu dobu rychle a v tom postavení dosti produkujícího; zajistil si tedy pro svoji dílnu literární práce domácího autora tak vlivného, jenž sociálním postavením řadil se hned vedle hejtmana zemského, u dvora byl velice oblíben — a v privilegiu dokonce obdržel dozor nad výrobky Güntherovými s hejtmanem zemským.

Leč domácí původní produkce, která nedala se zrovna do služeb vyznání, sotva byla by stačila, aby zajistila pohotovému tiskaři stálou práci, proto pomáhal Günther zvýšiti knižní produkci literaturou překladovou, dávaje překlady pořizovati svým nákladem a překlady ty také privilegiem chrániti; překládaly se postilly, kázání, kroniky i školské knihy. Známe překlady na jeho podnět jemu pořízené od Vorličného;[1]) druhý, přímá agentura překladatelská, byl Stráněnský, jehož vlivu podlehl také důvěrný přítel Tomáš Rešel, že několik svých překladů vytiskl u Günthera.[2]) Vůbec třeba si představiti, že Günther jako tiskař a nakladatel vstoupil v poměr mnohem bližší k produkujícím, když nabídek nebylo tolik; zastřeny arci zůstávají ještě ony stránky jeho podniku, ale odhaliti je znamenalo by přivoditi reelnější nazírání do dějin toho odvětví živnostenského. Pomáhalo by to vysvětliti, proč na př. Pražský mistr vydává svůj překlad zrovna na Moravě nákladem Güntherovým. Vzorný vydavatel Ezopa sám si klade otázku tu, ale ani jemu se nezdařilo zodpověděti ji. Vyhledal si moravského nakladatele Pražský překladatel, nebo nabízel se k službám podnikavý vydavatel svým kapitálem nebo prostředkoval konečně tiskař mezi oběma?

A ještě jeden druh literatury hodlal dle privilegia zabrati do své spekulace, kalendáře (minucí s praktikami), které pro svůj

[1]) Vorličný v předmluvě ku překladu Flaviovy války židovské zná se k tomu: ‚Že pak předešle na žádost některých dobrých mužuov a zvláště Jana Günthera impressora našeho Jozefovy knihy o válce židovské . . . z latinské řeči v českou sem přeložil . . .‘ Plán ten vysloven už v hořejším privilegiu.

[2]) Rešel vydává svědectví Stráněnskému, že se postaral, aby spisy jeho ‚k imprimování se dostaly‘. Č. Zíbrt, Tomáš Rešel Hradecký, Sborník Historický. V Praze 1886, IV, 235.

obsah se kupovaly tak hojně; jako zboží nejodbytnější rozebrány často do nejširších vrstev. A toto odvětví jeho spekulace vydavatelské mohlo naraziti na odpor z jiné strany zaujaté. Ozývá se totiž v té době nářek Pražského mathematika mistra Mikuláše Šúda ze Semanína, který sám vydával minucí, na nedovolenou soutěž. V přípisu minuci na r. 1553 stěžoval si, že někteří nevážní tiskaři, kteří tisknou a prodávají knihy, zvláště na Moravě, jeho minuci a pronostiky po něm a jemu na škodu tisknou bez jeho povolení.[1]) Šúd vznesl tehdy věc tu skrze pana Jana z Valdštejna (jemuž byl minucí připsal) na zemský soud v Čechách a na arcikníżete Ferdinanda, ale neznáme konce jejího. Jest snad tato špinavá forma soutěže v souvislosti s Güntherem? Günther si vyžádal sice v privilegiu svolení k tisku minucí krakovských a praktik českých, leč v bibliografii té doby vůbec známe jen jednu u něho r. 1558 vydanou pranostyku Leukopetra Litoměřického. Ale když Šúd na moravský patisk svých ‚almanachů' před novým rokem 1553 si stěžoval a když mezi r. 1548—1555 na Moravě jediným tiskařem byl Günther, pak pravděpodobně narážku Šúdovu lze vztáhnouti na Günthera. Kdybychom se vrátili časem zpět od data výčitky Šúdovy, mohli bychom také u Olivetského si domysliti pokus tisknouti cizí práci nedovoleně, nebo i on v privilegiu svém nezapomněl na minucí a užil té milosti jednou — leč to je od data výčitky Šúdovy vzdáleno příliš. Výklad přirozenější se podává narážkou na konkurrenta nejen bližšího časově, ale žijícího a podnikavého, což tíže Šúd nesl a také obávati se mohl pro budoucnost.

Všeobecné privilegium Güntherovi králem dané nechránilo přece dostatečně proti konkurrenci. Proto si dal potom ještě k určitým knihám znovu vystavovati na určitou dobu právo k výhradnému tisku. Připomínám zde jen po vydání privilegia velmi pěkný tisk prvního vydání kroniky Doubravského z roku 1552, který na listě titulním nese výsadu novou ‚cum gratia et privilegio sacrae regiae maiestatis ad sexennium'. Tedy na šest let měl právo nových vydání a výhradního tisku Historiae regni Bohemiae. Později, již v Olomouci, dal si znovu v jednom případě vyhotoviti k tisku školskému výsadu královskou. Chtěje

---

[1]) Palacký Fr., O pranostikách a kalendářích českých zvláště v XVI. století. Časopis Čes. Musea 1829, 44.

vydati známý Dasipodův slovník latinsko-český, utíkal se opět k panovníkovi, a Ferdinand vzal jej pod ochranu, zapověděv 21. května 1560 třetím osobám tisknouti do čtyř let slovník u Günthera tištěný.[1]) Co zamýšlel, ucházeje se o výsadu v královské kanceláři, do velké míry za činného života také vykonal, vyrovnal do své smrti poměr mezi vytčeným cílem a vytištěnou produkcí literární původní i překladovou. Ráz tisků z jeho dílny lze označiti dosti přesně: vyhýbal se svými vydáními výlučně jedné tendenci politické a konfessijní, nestál ve službách žádné strany a zase sloužil jim, když tiskly, zařídil si tiskárnu po způsobě živnosti. Najdeme tudíž mezi jeho tisky a nákladem postilly obojích konfessí, kázání katolických i lutherských theologů, knihy školské,[2]) kalendáře a konečně i příklady specificky vlašského genru publikací zvaných nozze.[3]) A při této opatrnosti v časích rozvášněných stranami politickými i vyznání dařilo se mu finančně. Koželuha přináší doklad toho. Opouštěje Prostějov, prodával svůj dům.

---

[1]) Milost na duplátě Janovi Gynterovi, aby dictionář tisknúti mohl.

My Ferdynand etc. oznamujem tímto listem všem, že jsme jménem Jana Gyntera, impressora v Olomúci, se vší ponížeností prošeni, abychom jemu dictionář Petra Dasipodia latině a česky a (s i c) imprymovati dopustiti ráčili. I vzhlédnouc na poníženú prozbu a znaje, že taková kniha, ten dictionář, k dobrému a užitečnému mládeži hoditi se muože, k tomu jsme milostivé povolení naše dáti ráčili a tímto listem dáváme, aby vejšpsaný Jan Gyntar ten dictionář tisknouti a imprymovati mohl a toho dictionáře latině a česky aby žádný mimo téhož Jana Gyntera až do čtyř let pořád zběhlých nikdež v zemích našich tisknúti a imprymovati nesměl a moci neměl. Pakli by se kdo toho přes tuto zápověd naši dopustil, tehdy aby polovici těch kněh tištěných do komory naší císařské a druhú polovici témuž Janovi Gyntarovi propadl, a to tolikrát, kolikrát by se toho kdo dopustiti směl a dopustil. Protož přístně přikazujem všem poddaným našim ze všech stavuov království našeho Českého a markrabství Moravského i jiným poddaným, našim věrným milým, abyšte jmenovaného Jana Gyntera při této milosti naší jměli, drželi a neporušitedlně zachovali, žádných jemu v tom překážek nečinice ani komu jinému činiti dopouštějíce pod uvarováním vejš psané pokuty i nemilosti naší císařské. Tomu na svědomí etc. Dán v Vídni v outerý po neděli, kteráž slove křížová léta etc. šedesátého. (Král. reg. č. 50, f. 235 v archivě c. k. místodržitelství v Praze.)

[2]) Prasek n. m. u. tuto činnost Güntherovu také akcentoval a vytkl na str. 18—19.

[3]) Ve Vlaších udržuje se zvyk, že sňatky (nozze) dávají příbuzným a přátelům rodiny popud k těmto drobným literárním publikacím. U Günthera v Prostějově vydal Vorličný ke sňatku Arpinia z Dorndorfa epithalamion, jiné epithalamion u něho vydal neuvedený autor ke sňatku hraběte Salma.

Technické vypravení knih z tiskárny Güntherovy vynikalo nad produkci, která dosud na Moravě byla provedena — umělecký konkurrent vyvstal teprve později v Ivančicích. Srovnáme-li jen zběžně zmíněné Prostějovské vydání kroniky Doubravského s Basilejským, které pořídili r. 1575 lékaři Crato a Jordan, prvním pohledem tisk Güntherův nejen vydrží srovnání, ale dokonce předčí zahraniční tisk. Nelze si arci tajiti, že tato dnes vzácná editio princeps byla dána do tisku od biskupa vlastně jako rukopis[1]) — Rybička udává, že pouze sto exemplářů dal Doubravský poříditi pro své přátely a příznivce[2]) — ale právě na takových tiscích vzácnějších, při nichž patrně tiskaře vede snaha, ukázati, s co jest, měří se výkonnost firmy. Kniha Doubravského tak vypravená byla tiskárně Güntherově skutečnou reklamou; Günther mohl také rozvinouti celou svoji dovednost právě při té knize, poněvadž neměl risika, nezadržovala ho rozvaha početní, neboť náklad nesl biskup sám. A Günther v tom případě také praesentuje se vybraností: papír tuhý, typy čistě řezané, pečlivá sazba a spacie větší odstavce oddělující. Knihy počínají se iniciálkami. Abeceda iniciál je dvojí; jedna byla pořízena figurálním ornamentem, variací dvou andílků v různých posicích. Z jeho tiskárny vyšel také uvedený spis Josquinův, kde tisk not proveden byl (mimo ryté ukázky ligatur) pohyblivými typy.[3])

Jiná stránka působení Güntherova jest zásluha o dřevořez, který provází poněkud jen vyspělejší tisk té doby. Chtěje zvýšiti zájem na knize, kterou nakládal, dal řezati k vydání českého Ezopa v l. 1555—1556 obrázky příslušné textu dle vzoru německého vydání; rytec řídě se originálem, vyhotovil illustrace až po nové fabule, ostatek vynechán snad pro přílišné výlohy. Když však dřevořezy se nehodily pro celý sborník, poněvadž český text od nových fabulí byl samostatný, musily na díle býti odloženy,

---

[1]) V předmluvě k Basilejskému vydání dr. Crato píše o prvním Prostějovském vydání (motivuje tak své pořízené s dr. Jordanem): Est autem hic liber ante annos XXIII. (předmluvu datoval Crato 1574) instituto atque sumptu autoris Ioannis Dubravii, Olmucensis antistitis, in oppido Moraviae Prostanna typis descriptus, sed (quod sciam) in celebri aliquo mercatu nunquam divulgatus. Diu enim autor ipse exemplaria continuit, quae eo demortuo in vicinis saltem locis sparsa fuisse comperimus.

[2]) Jan z Doubravky a z Hradiště v Časopise Čes. Musea. 1878, 250. Pramene svého neuvedl.

[3]) Hostinský l. c. LXXXVI.

a Güntherovi, že nemohl všech dřevořezů využitkovati k tomuto vydání, vzešla z toho okamžitá ztráta, spočívající v nákladu uloženém v nepoužitých dřevořezích.[1]) Část ušlého zisku z nepovedené spekulace uhradila se nepochybně teprve, když přešly na nového tiskaře Milichthalera, který jich použil ve svém vydání r. 1584. Česká imitace proti illustracím německého vydání je drsnější, ale jeví větší rozměry. K tisku Olomuckého vydání Ecclesiastica z r. 1563, které z němčiny přeložil Rešel, dal otisknouti dřevořezy, o nichž dle monogrammů soudil Jireček, že jsou buď Springinkleeovy nebo Behamovy. Dřevořezy uvedených mistrův i jejich monogrammy najdeme nyní u Muthera.[2]) Ohledáním obou dřevořezů českého Ecclesiastica, jejichž původ monogrammy vryté hlásají, a srovnáním se značkami u Muthera zjišťuje se, že první dřevořez na listu předmluvy A' s letopočtem 1520 provedl Hans Sebald Beham a druhý na listu předmluvy B IIII' Hans Springinklee. Bordura obou však složena z týchže ozdob. Jiná jest ovšem otázka, jak si je Günther opatřil, nebo že dřevořezy mistrů norimberských nebyly původně pořizovány pro toto vydání Ecclesiastica, je již patrno z uvedeného letopočtu při monogrammu a z doby úmrtí obou mistrů; tolik jen zůstává Güntherovým podnikem, že pro české vydání získal dřevořezy odjinud, odkud, to potřebuje vyjasnění. Leč v platnosti je cenný poznatek, že Günther na moravské půdě trval s cizinou ve spojení obchodním pro to, čeho na Moravě nemohl získati a tím otvírá se další perspektiva v jeho působnost.

Günther byl prvním nástupcem Olivetského v Prostějově a první po něm usadil se v Olomouci. Těžko dnes říci, proč ze zavedené činnosti Prostějovské odešel do Olomouce. K tomu mrtvému bodu řadí se jiný, hledáme-li doložený motiv pro opětnou činnost jeho v Prostějově r. 1559 a v letech následujících. Pohybujeme se tu ještě na půdě nejisté, nebo také chronologie hledá přesného ohraničení. Máme předpokládati aspoň pro nějakou dobu dva současné podniky téže firmy? Stopujícímu Prostějovský podnik Güntherův bude třeba seznámiti se s osudy téže firmy také v Olomouci, nechť již činnost závodů šla po čas vedle sebe nebo jen

[1]) Truhlář l. c. LVII—LIX.

[2]) Muther R., Die deutsche Bücherillustration der Gothik und Frührenaissance (1460—1530). Mnichov 1884. I, str. 265. — Jireček, Rukověť II, str. 177—178.

za sebou. Günther nebyl také vždy nakladatelem výrobků, které tiskl. Při dvou knihách Prostějovských čteme nákladem Matěje Pražáka u Jana Günthera, a později, již z Olomouce, pracuje společně s Prostějovským tiskařem, Kašparem Nedělí; vydání jednoho díla Günther nakládal, Neděle tiskl. Zda kontrahenti ti pracovali dohromady častěji, zůstává uzavřeno, nebo vždy na knihách ten poměr se nevyznačoval. Máme usuzovati z toho, že Nedělovi se nedostávalo závodního kapitálu? Takové otázky derou se do popředí a na jejich zodpovědění bude záviseti, jak máme pohlížeti na Günthera a na současný podnik Nedělův. Jdouce po stopách firmy tiskařské jako zjevu hluboko zasahujícího do materielní kultury, neuhneme se otázkám o hospodářském, finančním a obchodním podkladě jejím: neboť ani práce sama, ani majetek sám ani intelligence sama — základní to zákon útvarů hospodářských — nezískávají o sobě nových statků, nýbrž spojení těch činitelův. Günther a také Neděle zjednávali si, co jim v té trojici někdy chybělo, pomocí jiných.

Vypravování zevních osudů Nedělových, jak měl býti vtažen do vyšetřování o tiscích kacířských, doplňuje kus odnášející se k listům Koželuhou otištěným. Podnět k dopisu pernšteinského úředníka na Plumlově obci Prostějovské vyšel z listu, jejž král Ferdinand I. psáti dal 12. prosince 1558 panu Vojtěchovi z Pernštejna,[1]) jako majiteli panství toho — a jak patrno — s úspěchem. A zase popud k tomu, že král pana Vojtěcha vyzval, aby nedovolil na svých statcích tisknouti kacířských knih, dal duchovní sbor Pražský. V oněch církevních poměrech, pokud v Čechách nebylo hlavy hierarchicky nejvýš postavené, cítila se kapitola Pražská vázanou, aby střehla rozšiřování tisků nekatolických, stěžovala si v týž čas u krále na mlynáře z Prostějovského panství,[2]) který

---

[1]) Ferdinand píše panu Vojtěchovi: ‚Správy nás od některých duochovních osob v tomto království docházejí, že by nějaký mlynář na gruntech tvých u Prostějova knihy pikhartské imprymovati jměl. Což by, pokudž by tak bylo, proti jistým rozkazuom našim vyšlým býti chtělo. A nechtíce toho z hodných a slušných příčin dopouštěti, protožt poroučíme, abyť tomu mlynáři dotčených pikhartských knih a traktatuov imprymovati nebo tlačiti více nedopouštěl. Na tom jistú vuoli naši naplníš. Dán (ut supra) na hradě Pražském v pondělí před sv. Lucií léta [15] 58.‘ (Archiv místodržitelský v Praze. Král. reg. sv. 62., f. 83ʹ.)

[2]) Na stížnost a suplikací probošta a kapituly kostela hradu Pražského ke králi odpověděla králova kancelář v recessu v outerý den sv. Lucie 1558

knihy kacířské tiskl, a žádala ho, aby vrchnosti dal výstrahu. Nemohu zde nepřipomenouti, že už jednou táž kapitula o neznámém tiskaři-mlynáři u Prostějova podávala králi stižný list. Zprávu tu vnesl do literatury Pešina;[1]) jakkoli list kapituly skoro celý otiskl z akt administratorů (sám svůj pramen udávaje), data jeho neuvedl. Schaller[2]) zná ten dokument u Pešiny tištěný a klade jej bez odůvodnění k r. 1551. Vysvětluji si toto Schallerovo vročení nedatované kusu tak, že tam, kde končí text kapitulního listu králi Ferdinandovi b e z d a t a, začíná Pešina pokračovati ve s v é m vypravování slovy: ‚Anno iterum 1551...‘ Pešina však již zevní úpravou odlišuje doklady od vlastního líčení, tiskna italikou do vypravování vložené texty původní. Souvislost vypravování[3]) ukazuje k době vydání t. zv. Ferdinandových mandátů proti bratřím, tedy k letům 1547—1548, v nichž se také vyhovělo stížnosti kapituly vsunutím pokynu do mandátů k vrchnostem, že nemají dovolovati tiskouti a prodávati traktáty a knihy kacířské. V jaké souvislosti tyto dvě zprávy z let 1547—48 a 1558 o mlynáři-tiskaři jsou, neumíme pověděti, snad místní historie ještě vyplní zde svůj úkol.

---

mezi jiným: ‚Item. Urozenému Vojtěchovi z Pernštejna z strany toho mlynáře u Prostějova, kterýž pikhartský knihy imprymuje, JMCá, znaje slušné býti, také poručiti ráčí, aby jemu neprodlévaje to zastavil‘. (Archiv místodržitelský v Praze. Král. reg. sv. 50, f. 189'—191.) Čekali bychom, že datum tohoto recessu bude předcházeti před datem listu daného panu z Pernštejna, ale praxe kancelářská nezanášela do register vždy přesně.

[1]) Phosphorus septicornis, stella alias matutina. Hos est sanctae metropolitanae divi Viti ecclesiae Pragensis majestas et gloria . . . Pragae 1673, str. 314—317. Tam cituje z aktu: ‚Normbergae imprimunt bohemicos libros haereticos, sicut etiam Prostiegovii in Moravia, et in Bohemiam advectos occulte et palam hinc inde distrahunt . . . Ferunt etiam molitorem quendam non procul Prostiegovio imprimere noxia quaeque, praesertim postillas et cantiones picardicas, quae similiter Pragam impune vehuntur et occulte ita, ut neque ad vectigal perveniant, distrahuntur‘.

[2]) J. Schaller, Kurzgefasste Geschichte der kais. kön. Büchercensur und Revision im Königreiche Böhmen. Praha 1796, 5.

[3]) Citovaný kus Pešinův je v souvislosti bezprostřední, jak autor sám udává (str. 314), se dvěma kusy, které cituje in extenso a které nyní z archivu kapitulního u sv. Víta v Praze s datem otištěny jsou v novější pramenné publikaci, kus totiž Pešinův na str. 310—312 otištěn slovně u Borového, Akta konsistoře II, 63—64, č. 606 s datem 31. srpna 1547, druhý ve Phosphoru na str. 312—314 podaný Borový vytiskl v kusu následujícím (č. 607) s datem 17. září 1547.

K osudům bratrského typografa Alexandra Oujezdeckého podáváme novou zprávu z listu, jímž se podkomoří Přemek z Víckova za něho 26. března 1550. přimlouval u Olomuckých, aby mu dovolili tiskárnu v městě zaříditi. Zařazujeme zprávu do osudův Alexandrových. Oujezdecký po vydání Ferdinandových mandátů proti Bratřím sice konvertoval, ale konverse jeho nebyla uznána opravdovou, a tak donucen se vystěhovati. Vyprodav se z Litomyšle, odešel do Královce r. 1549, kde slíbena mu dostatečná práce, zařízená tiskárna a sazeči s korrektory. Ale, co mu slibováno, nebylo patrně dodrženo, a on čekal jen další ztráty hmotné. V té době činil tedy pokusy, aby se zachytil na Moravě. Obrátil se za tou příčinou skrze syna svého na podkomořího, jakožto na osobu vlivnou v městech královských. Podle výsledku soudíme, že prostředkování podkomořího nemělo úspěchu, že Olomučtí dali odpověď vyhýbavou.[1]) A tak Oujezdecký zůstal tam, kam zanesen byl proudem nucené emigrace bratrské, v Prusích.[2]) Také Oujezdeckého vyspělost technickou chválí jak domácí tak

[1]) Přemek z Víckova píše Olomuckým: ‚Alexandr impresor z Litomyšle poslal jest ke mně syna svého, za to žádajíc, abych se k Vám přimluvil, abyste jemu v městě Olomúci bytu přáli, a on že se chce tu poctivě řemeslem svým impresorským k dobrému a poctivému městu živiti a bez vuole kněze biskupa JMti, pana hajtmana, mé i tudíž Vaší že by nechtěl nic impremovati, avšak prvotně i mimo vuoli krále JMti, pána mého milostivého; vidí mi se v pravdě, že se k slušnému poddává. A protož Vás za to žádám, že jemu toho přiti budete, neb v jiných městech nepodobných k Volomúci takoví lidé potřebni sou; a což sami doma míti můžete lépe jest, nežli byste o to jinam a k sousedóm posýlali. A protož na žádost svú Alexandrovi laskavé odpovědi žádám . . . , Datum na Prusinovicích v středu po neděli smrtné léta 1550‘. (Orig. pap. v archivě zemském v Brně. Sbírka Bočkova č. 9659.) — Odpovědi Olomuckých nemáme. Jen z listu Přemkova daného Olomuckým na Prusinovicích v sobotu před květnú nedělí léta 1550 se o ní dovídáme. Nebyla podle všeho taková, jaké si podkomoří přál. Píšeť tam: ‚. . . Odpovědi Vaší z strany toho Alexandra vyrozuměl sem, nechávám toho až do mého k Vám do Olomúce příjezdu, dáli pán buoh, rozmluvíc o to spuolu také to na míře a konci postavíme‘. (Tamže č. 9655.)

[2]) Držím se tu pořád ještě udání Lohmeyerova (Geschichte des Buchdruckes und des Buchhandels im Herzogthum Preussen. Archiv f. Gschte d. deut. Buchhandels. XVIII. Lipsko 1896, 44 a 131[27], 131[28]), že do Královce r. 1549 Oujezdecký přišel, neboť používá a odvolává se na archivalie, jichž neotiskuje. Kdyby odchod do Královce posunul se časově poněkud později, pak by dle listu námi nahoře otištěného postup byl jiný, totiž: Litomyšl, pokus o Olomouc, Královec. — Lohmeyer přinesl ze svých archivalií jeden podpis Oujezdeckého, který při posuzování jeho původu nebude pominut, totiž: Allexander z Augezda a Z Woienic impressor z Litomysla

cizí spisovatelé. Signet Alexandrův (medvěd) popsali Jireček, Schwenke a Hostinský, poslední nejúplněji,[1]) z něhož také nejlépe lze sledovati činnost Oujezdeckého v cizině vedle Lohmeyera a Schwenkova dodatku.[2])

Docela osaměle objevuje se v Prostějově počátkem XVII. věku tiskárna hebrejská. Koželuha neurčitě o ni se zmiňuje z d'Elverta; zajištěna jest její existence, poněvadž Prostějovský tisk, který pořídil Isaac ben Aaron r. 1605, chová Vídeňská knihovna dvorská. Hned po vydání d'Elvertovy knihy upozornil na uvedený tisk a opravil jiné zprávy d'Elvertovy, týkající se hebrejských tisků v Prostějově, Weisse,[3]) vyjmenovav z literatury ještě tři jiné hebrejské tisky Prostějovské z let 1603—1608. Udání zasluhuje proto povšimnutí, že tyto čtyři tisky Prostějovské jsou patrně inkunabule moravské na poli hebrejské typografie.

* * *

Stín jde za světlem a s ním, za tiskem plíží se průvodný jeho zjev — censura. Dějiny censury jdou ruku v ruce s osudy knihtisku také v našich zemích, vysvětlujíce mnohou stránku jeho vývoje. Koželuha dotkl se jí ojediněle na dvou místech bez souvislosti s celým vývojem oné instituce, Menčíkovy[4]) práce neuvedl a snad jí ani neznal. Některé doplňky připojím k této rozpravě, pokud se mi naskytly; netajím se, že často nutno zasáhnouti na pole zdánlivě odlehlé, odbočiti a hledati vysvětlení v dějinách politických a církevních.

Také u nás vzala censura počátek z úzkostlivé starosti církve, aby měla v patrnosti názory odchylné od utkvělé soustavy, a stíhala názory ty tiskem šířené; známo je v té příčině ze starší doby poslání dominikána Institorise na Moravu. S rozvojem moderní myšlenky státní pokusil se také stát nebo aspoň některý činitel mocí státní vykonávati dozor nad tiskem, který se mu zdál nepohodlným. Tato censura nabyla určitějších forem u nás jako vůbec rozvinutější státní život teprve s prvními Habsburky. Moc

---

[1]) n. m. u. XXXV.

[2]) Schwenke v Centralblatt f. Bibliothekswesen. Lipsko 1896, 407—412 uvádí, že na pruské půdě pro Oujezdeckého pracoval pozdější tiskař Kašpar Felbinger jako formíř.

[3]) Die Inkunabeln Mährens auf dem Gebiète der hebräischen Typographie. Notizenblatt d. histor. stat. Section. Brno 1856, 61—63.

[4]) Censura v Čechách a na Moravě. Věstník král. Společnosti Náuk. V Praze 1888, 85—136.

státní, pokud sestředěna byla v rukou panovníkových, hledala pro svůj dozor orgány a nalezla jeden v nejpřednějším a nejochotnějším interessentu, v církvi římské. Stát, monarchická totiž jeho složka, a církev sešly se ve shodě o společný zájem, a v tomto spojení ohlašuje se markantně rostoucí proud protireformní. Druhé ústrojí mělo se vyvinouti z úřadů zemských, které si vybral panovník. Již Günther, obdržev uvedenou výsadu na jisté tisky, měl je tisknouti jen s vědomím biskupa Olomuckého a zemského hejtmana. Approbace censurní k výsadě připojená byla tedy nutna pro legální uveřejnění, a to approbace obojí moci, církevní i světské, aby se předešlo tiskům nepohodlným oběma. Ale dosud to byl příkaz individuální. Dusivé ovzduší tehdejší pro svobodu tisku prozrazuje se i z toho, že tiskař Oujezdecký, ucházeje se r. 1550 o dovolení, aby se mohl usaditi v Olomouci, sám se nabízel pod několikerý dohled, chtěje se podvoliti censuře biskupa Olomuckého, hejtmana zemského, moravského podkomoří i městské rady, jen aby se uchytil. Snad lze tento zjev uvésti v souvislost s Olivetským potud, že od těch časů veřejná moc, případem Olivetského nepříjemně upozorněná, začala dohlížeti na tiskaře a jejich výrobky ještě přísněji. V nařízení pro Günthera a v nabídce Oujezdeckého ohlašuje se předchůdce všeobecného mandátu, nebo v obojím případě vrací se nám činitelé, na které v první řadě se musilo připadnouti, když se jednalo o to, aby dozor nad tiskem byl svěřen trvale.

První všeobecný mandát pro Moravu vydal teprve Maximilian II.[1]) Dne 17. července 1567 zakázal dovoz českých knih

[1]) Přípis mandátu od JMCé vyšlého z strany tištění knih v markrabství Moravském etc.

Maximilian druhý etc . . . všem obyvatelóm a poddaným našim ze všech stavův markrabství našeho Moravského . . . Správu toho míti ráčíme, že by rozličné knihy, traktáty, malování i jiné spisy z jiných zemí a měst do margkrabství našeho Moravského se dodávaly a vůbec prodávaly, i také tu v margkrabství Moravském tiskly a imprimovaly, skrze kteréž mnohé neřády, sekty, bludy, různice a nejednoty pocházejí a mezi lidi se vtrušují. I nechtíce my toho dále [d]opouštěti, aby na obyvatele a poddané naše království Českého a dotčeného margkrabství Moravského, též i jiných zemí našich, k dotčenému království Českému připojených, od cizích národův jaké takové podezřelé sektářské knihy, traktáty a spisy tištěné do téhož margkrabství Moravského vozeny a prodávány byly, ráčili sme s mocnosti naší císařské Normberčanuom, aby všecky impresí, v kterých řeč Českú, v jiný rozum ji obracujíc a vykládajíc, již od několika let falšovali a zvláště z strany tištění biblí v jazyku Českém,

z ciziny vůbec a bible v Norimberce tištěné zvláště. Pro ostatní zahraniční výrobu knih k nám došlých ustanoven byl mandátem pevný řád cesurní: německé a latinské knihy do markrabství dovezené měly se nejprve předložiti biskupu Vilémovi k prohlídce a pak teprve směli prodavači vezmouce stvrzení knihy vyložiti na prodej. Kdyby někdo bez revise biskupovy proti zápovědi, nebo konečně nemaje po revisi stvrzenky, prodával, propadl knihy, a ještě trest mu uložen. Pro tisky shotovené na půdě moravské vypracován jiný řád. Než rukopis dostal se pod tiskařský lis — tak si představovali postup od dob mandátu vydaného — měl vydavatel předložiti exemplář jednak biskupu Vilémovi, jednak hejtmanovi zemskému, Zacharyášovi z Hradce a na Telči k prohlídce. Kdo bez obojí censury, tedy bez předchozího předložení rukopis vytiskl, pro toho přestoupení zákazu končilo stejně jako při dovozu z ciziny, měl také býti trestán.

---

při tom městě vyzdvihli, psaním našim císařským poručiti. A protož vám všem i jednomu každému, zvláště pak knihařuom zapovídati a poroučeti ráčíme, abyšte žádných knih v jazyku Českém a biblí v Normberce ani jinde v cizích zemích tištěných do margkrabství Moravského více nevozili. Než když by kdo jaké knihy buď v jazyku latinském a německém do téhož margkrabství odjinud přivezl, ty prve jeden každý, nežli je prodávati bude, důstojnému Vilímovi, biskupu Olomuckému, věrnému našemu milému, k přehlídnutí ukázal a na to od něho jistotu, že je prodávati svobodně může, vzal a s povolením jeho je prodával. A jestli by týž biskup v nich co zcestného a bludného našel a je tomu, kdož by je přivezl, prodávati zapověděl, a by pak i nenašel, a on od téhož biskupa jistoty neměl, přes to je prodával a v tom shledán a usvědčen byl, tomu každému aby takové knihy pobrány byly, a on skutečně trestán býti jmá, jakž sme pak v království našem Českém z strany vození a prodávání knih skrze mandáty naše císařské takovéž nařízení učiniti ráčili. Co se pak imprimování a tištění knih v margkrabství Moravském dotejče, ten každý [rkp.: kazky], kdož by co tak tisknúti a imprimovati dáti chtěl, aby nejprve exemplář toho nahořepsanému biskupu Olomuckému a urozenému Zacharyášovi z Hradce na Telči, hejtmanu našemu dotčeného margkrabství, věrným našim milým, k přehlídnutí dodával a toho ničeho prve pod skutečným trestáním netiskl a tisknúti nedal. Kdež znajíc v tom všickni i jeden každý z vás jistou a milostivú vůli naši císařskú býti, budete se věděti jak před škodami uvarovati, jináče nečiníce. Dán na zámku našem Prešpurce v čtvrtek po rozeslání apoštoluov božích léta etc. LXVII° a království našich římského 5°, uherského 4° a českého 19°.

Maximilian. Ad mandatum SCMtis proprium
Mi. Walter.

(Archiv Kroměřížský. Kopiář O, 134—136.)

D'Elvert (n. m. u., 184), jehož citátem se spokojil Menčík, zaznamenává pouhý regest z mandátu, jenž nevyčerpává obsahu, neboť nerozlišuje v zákazu body o dovozu z ciziny, o knižním překupnictví a o výrobě domácí, ač nařízení pro různé ty případy nezní úplně stejně; ale ve všech bodech dává se biskupovi Olomuckému do rukou obsáhlá moc, při niž účast zemského hejtmana ustupuje až nápadně do pozadí. Jest přirozeno, že biskup přehlídky nevykonával sám, ale že si volil k tomu osoby, které požívaly jeho důvěry. Mínění, že by své právo, byv od císaře pověřen, byl biskup přenesl na řád jesuitský jako na korporaci, není dosud pravděpodobně vyloženo ani dostatečně opřeno. Bylo by bývalo také nejvýš nepolitické, jednak vzdáti se prostě tak vlivného zasahování, jednak nabídnouti censuru nové, u nás teprve usazené řeholi, o níž sotva se věděti mohlo po dvou letech, jak se utváří její poměr k ordinariátu. Ovšem do kommisse censurní Prusinovský patrně bral a povolával jesuity, ale to bylo věcí osobní důvěry biskupovy — a tu ještě nebylo možno užiti jich všude ke čtení obsahu knih českých, neboť počátkem mezi řádovou kolonií v Olomouci byl jediný Čech Běšín. Právně však, jako biskup Vilém mandátem císařským měl svěřený dozor, nemohl výkon censurní přenésti na řád, nebyv k tomu ani v mandátu zmocněn. Jesuité ve sporu s biskupem Olomuckým v XVII. století tvrdili, že mezi nejstarší privilegia jejich náleží moc přečítati a schvalovati knihy, aby se žádný tiskař neodvážil knihy vytisknouti, než by od nich byly prohlédnuty a schváleny, jinak mu knihy mohli zabaviti.[1]) Tvrzení o takovém privilegiu zaráží; bylo by také takového dosahu, že ani duchovní ani světská moc nemohly se k němu odhodlati i musily by také předcházeti boje, než jim bylo zase odňato. Ani čas o zjednání takového privilegia, dle něhož by až do odvolání nesměl nikdo censuru mimo řád vykonávati,

---

[1]) Menčík (n. m. u.) 101. Tvrzení to se drželo vskutku, jak z těchže akt se mnou laskavě sdělil koncipista dr. Kratochvil. — Na jiném místě (str. 97) se praví: Totéž stalo se za biskupa V. Prusinovského v Olomouci, kdež také zařízená akademie opatřena byla privilegiemi, jakých požívaly jiné university, čehož řád jesuitský využiti hleděl, aby censuru na sebe převedl. Privilegia, která zde vůbec v úvahu lze bráti, vydána byla 1570, 1573, 1581 a 1617, a z nich jde, že Olomucká akademie měla býti postavena na roveň universitám západoevropským a jich výhod i výsad býti účastna; mysliti lze zvláště na jesuitské akademie, tak že implicite v tom by mohla býti obsažena neodvislost od ordinariátní censury quoad scholastica et academica.

ani doba opětné ztráty nejsou vytčeny. Autor odvolává se na akta státního archivu ve Vídni.[1]) Probíral jsem se kdysi touto látkou a odnesl jsem si obraz takový, že tehdy šlo o spor s biskupem Olomuckým jiného jádra. V XVII. století biskup chtěl censurovati knihy sepsané jesuity kolleje Olomucké a nebo od žákův jejich akademie vydané. Jesuité odvolávajíce se na privilegia řádová, že mohou vydávati své knihy bez předchozí biskupské censury, poněvadž knihy z řádu vyšlé nebo v řádových akademiích napsané zkoumá řád vlastními censory, než udělí imprimatur, nechtěli se podrobovati biskupské censuře, hájíce samostatnost a neodvislost řádovou a svých ústavů, v tomto určitém případě akademie Olomucké. Poslední korrekturu svých plodů nechtěli přenechati cizím rukám, i kdyby to byl ordinariát. To jde konečně i z vypravování Menčíkova k r. 1625 a 1653. Kdyby Prusinovský censuru předal právně řádu, pak těžší bude výklad, proč později Dietrichštejn uděloval jim výsadu, jak uvádí autor, kterou tisky Olomuckých jesuitův a jejich akademiků od biskupské censury osvobodil. Ani tvrditi ani popírati nemohu tendenci v řádu, aby dostali censuru z celé Moravy do rukou; při svých pracích však do r. 1620 jsem se s ní nesetkal.[2])

Prusinovský tedy obdržel právo censurní a hned skutkem právo své v praxi jal se vykonávati. Z jeho doby známe tři sortimenty a obsah jejich skladu v Olomouci a v Brně. Biskup dovolil, odvolávaje se k mandátu císařově 6. září 1567 jednomu z nich, Bedřichu Milichthalerovi, který Olomuckým knihkupcem i tiskařem se jmenuje, určité tisky zevrubně vyjmenované tisknouti a prodávati. Tento index, ač v úvodě k němu se praví, že ani ten úplně přísnému stanovisku biskupovu nevyhovuje, dovoloval

[1]) Oesterreichische Acten. Geistliches Archiv. Jesuitica sv. 467.

[2]) Když později v Olomouci seděli pevněji, měli patrný vliv na tiskaře, mohouce jeho dílnu zasobovati rukopisy svými i žactva. Že zájem o tiskaře měli, nasvědčuje list biskupa Pavlovského rektorovi kolleje Olomucké z Vyškova 11. prosince 1586 daný, kde mezi jiným píše: „. . . de typographo Viennensi, quae ad nos perscripsit [Ria V.] probe meminimus. Verum, ut nostro sumptu eum huc accersere et fovere debeamas, nobis foret onerosum, maxime cum intellexerimus, illum potationibus indulgere solitum totum, quicquid habuit, concoxisse; sed si is aut quispiam alius in rem suam attentior et frugalior Vienna Olomucium se transferre sua sponte et domicilium istic habere vellet, equidem illi imprimendis libris nostro favore et ope non deessemus . . . (Archiv Kroměřížský. Kopiář č. 23, f. 149—150‘.)

vlastně v první řadě rozprodej zásoby knih, natištěných Güntherem a Nedělí v Prostějově a v Olomouci, toť nejpatrnější ráz toho seznamu. Knihkupec Brněnský, jemuž biskupská censura povolila prodej knih, slul Bedřich Schrympf; mimo jméno a zaměstnání jeho chybí nám o něm zatím všecka data. Index této firmy odchyluje se svým rázem poněkud od seznamu firmy Olomucké; najdeme v jeho skladě větší počet knih vědeckých, výběr literatury převahou theologické a klassické z ciziny dovezené — a proto poměrně tak malý sklad knih v obou jazycích obyvatelstva moravského. A ještě jeden rozdíl mezi obojí firmou vykonala censura: prodej některých knih, jenž dovolen Olomuckému Milichthalerovi, byl odepřen knihkupci Brněnskému.[1]) Třetí firmou byli Jan a Václav Pilátové v Olomouci, kteří měli zase bohatější sklad literatury lidové, která se pořád ještě na trhu udržovala z dob rytířské romantiky, zvláště středověké romány duchovní a rytířské, oblíbené kroniky, pak prostonárodní lékařské knížky, kalendáře, snáře a t. p.

Zdá se, že mandát Maximilianův o censuře sdílel osud úředních nařízení, byl vydán, aby se nezachovával, ale obcházel. Proto firmě Pilátů z Olomouce dal biskup zabaviti knihy, které bez prohlídky vyložili na prodej o výročním trhu v Kroměříži.[2])

---

[1]) Jak Lechner tyto tři seznamy publikoval, o tom viz str. 48[3]. Ve svém vydání opominul také dodati, že při prvním seznamu (Milichthalerově) připsána marginální poznámka jinou rukou: Libri in hoc asterisco non sunt permissi Brunensi bibliopolę. Poznámka týká se těchto knih: Sentenciae philozophicae de regimine et iudiciis hominum apud Johannem Gunterum lxiii°. Grammatica denuo recognita. Olomucii lvxii°. Aelii Donati de octo partibus methodus lviiii°. Eiusdem Aelii Donati methodus latine ac boiemicae lxvii°. Catonis praecepta moralia. lv°. Catonis disticha moralia. Olomucii lxv°. Syntaxis minor. Olom[ucii] lxiiii°. Grammatices latinae elementa. Item syntaxis. lxvi°. Donati elementa ad collationem Henrici Glareani una cum traditione germanica lxv°. Precatio pater noster M. S. F. Olomucii liii°.

[2]) Řezané cedule mezi JMtí panem biskupem a knihařmi z Olomouce zdělané sou.

Léta páně 1568 v pondělí před svatými třmi králi na zámku Kroměříži zdělány sou tyto cedule řezané z poručení JMti vysoce důstojného v boze otce a pána, pana Vylíma, z boží milosti biskupa Olomuckého. Jakož jest JMt podle milostivých mandátů od JMtCé, pána našeho nejmilostivějšího, léta páně 1567, aby žádných knih potud, pokudž by od dotčeného JMti kněze biskupa přehlídnuté prodávati dopuštěné nebyly, v markrabství Moravském neprodávali, vyšlých, Janovi a Václavovi Pilátovi, knihařóm z Olomúce, knihy, kteréž sú proti témuž mandátu JMCé při jarmarku Kroměřížským nejposléze

Z toho hrozila firmě ztráta, až přímluvou pana Václava Haugvice z Biskupic a rady Olomucké konfiskace zmírněna: knihy lidu podle mínění biskupova neškodné vráceny jim a ostatní, jichž rozprodej do širších vrstev biskup nechtěl dopustiti, vyplatil za cenu, kterou Pilátové sami ustanovili. V přítomnosti svého kancléře Gerstmanna, hejtmana Kroměřížského Kozy a manského písaře Kamennohorského 5. ledna 1568 zavázal je slibem, že se toho již nedopustí. Taková moc cestou administrativní vložená do rukou biskupových a kroky, které potom proti tisku podnikal, byly pozorovány s nevolí od stavů, jmenovitě těch, kteří se nepřiznávali k církvi římské. Nejvíce se ho obávala Jednota bratrská, která zařídivši pravděpodobně 1562 v Ivančicích tiskárnu, cítila, že mandátu císařského proti ní v první řadě bude se chtíti využitkovati a proto vydání mandátu přímo iniciativě biskupově proti Jednotě připisovala. Ten názor došel výrazu i v bratrské historiografii.[1]) Projev bratrského pramene o mandátu vyznívá

minulým prodávali, pobrati dáti ráčil. Kdež vzhlédnúce JMt na přímluvy urozeného pána, pana Václava Haugvica z Biskupic na Chropyni, moudrých a opatrných pana purmistra a raddy města Olomúce i jiných osob, které sú se za těmiž knihařmi od nich k JMti dály, i tudíž na ponížené a pokorné prozby jich nechtíce JMt, aby tak k znamenité škodě při živnosti své přijíti měli, jim jest knihy, kteréž by bez pohoršení lidu obecného prodávati se mohly, na registřík zejména poznamenané zase navrátiti, jiné pak, kterýchž se jest JMti nevidělo, aby prodávány měly býti, dopustiti, podle vlastního jejich šacování a oznámení, po čem je jiným prodávají, zaplatiti a nětco z těch knih, až by se přehlídly a vyrozumělo, které by se jim zase navrátiti a prodávati dopustiti měly, zanechati ráčil, však na ten spůsob, aby se více toho nedopouštěli a proti takovému mandátu od JMCé vyšlému těch knih niktež o domě ani zjevně v markrabství Moravském a v diocesi biskupství Olomuckého neprodávali. Kdež sou se v tom podvolili a rukú dáním JMti jako dobří lidé slíbili pod skutečným trestáním na hrdle i statku se tak a ne jináč zachovati a takových knih zapověděných ani jiných, kteréž by jim od nahořepsaného JMti kněze biskupa prodávati dopustěné nebyly, nekupovati, do této zemi a diocesi JMti nevoziti a neprodávati. Stalo se při přítomnosti velebného kněze Martina Gerztmana, obojího práva doktora, kanovníka kostelů Olomuckého a Vratislavského a kancliře JMti kněze biskupa Olomuckého, Jana Kozy z Hradiště, hejtmana Kroměřížského, a Jiříka Kamennohorského z Kamenné Hory, písaře manského. A tak pro budoucí pamět tyto cedule řezané zdělané a v jednostejná slova napsané sú, jedna při kanceláři JMti zanechána a druhá jim nahořepsaným knihařuom dána jest. Actum ut supra. (Archiv Kroměřížský. Kopiář O, str. 163—164.)

[1]) V Herrnhutských foliantech motivuje se zakročení biskupovo u císaře, aby vydal mandát proti tisku tímto důvodem: Roku 1567 Prusinovský

z pojímání jediné potlačované drobné církve, ale výklad mandátu třeba pojmouti šíře, měly jim býti stejně zasaženy knihy ostatních církví, které s králem a ještě více s biskupem nemohly se srovnati u víře. Vždyť také v jiných zemích tehdy tisk udržován v patrnosti i jeho vliv, jemuž čeliti dlužno.[1]) Z Jednoty šířil se názor mezi stavy, a při první dané příležitosti veřejně takové zasažení biskupovi také vytýkáno.

Bylo to hned roku 1568, když Prusinovský chtěl svolati synodu diecésní. Na zemském sněmu tento nový pokus biskupův přivedl k řeči 23. března pan Jetřich z Kunovic a shrnul jako výtku, co vše biskup na Moravě podniká proti svobodě svědomí; za doklad útisku uvedl mezi jiným, že na císaři vyjednal mandát proti tisku.[2]) Biskup k výtkám nemlčel, střetl se s Kunovicem a v efektní replice odmítl jemu připisovanou iniciativu při vydání mandátu, poukázav obratně ke skutečnosti, že v Čechách týž mandát z kanceláře královské vydán byl ještě dříve než na Moravě.[3]) Tomu ovšem bylo tak: arcibiskup Brus v Čechách

---

,vyjednal mandát u císaře, aby Bratří knih netiskli žádných, leč by prve ukázali je jemu nebo panu hejtmanu moravskému, a zastaveno Normberčanóm tisknouti české knihy; tuším nejvíce tou příčinou, že tam vytiskli kroniku o papežích ‚Vite pontificum‘, o něž se biskup hněval, kde mohl kterých dostati, je bral, kupoval a pálil.‘ Cvrček J., Paměti ze stol. XVI. o městech moravských. Časopis Matice Moravské. XXII. V Brně 1898, 348.

[1]) Když evangeličtí stavové sousedních Dolních Rakous přízní politické situace vymohli u krále Maximiliana 18. srpna 1568 náboženskou koncessi, tu oběma stavům na konci přece uloženo; ‚Und fürs sechste, dass ihre der zween Ständ Kirchendiener sich alles Drucks und Bücherschreibens in und ausser Lands enthalten sollen.‘ Bibl V., Die Organisation des evangel. Kirchenwesens i. EH. Österreich u. d. E. v AÖG. Vídeň 1899, 127.

[2]) Řeč Kunovicova zapsána v kopiáři Prusinovského z r. 1568 (archiv Kroměřížský) na foliu 46' - 47'. Místo o tisku zní: ‚Také ste VMt předešlého času proti všemu pořádku mandáty na JMCé vyjednati . . . ráčili . . ., aby v zemi této žádné knihy křesťanské a pobožné bez vuole a vědomí VMti neprodávali a slovo páně aby tudy potlačeno bylo a průchodu nemělo . . .‘ — Podle bratrského pramene (Herrnhutský foliant X, 351) zní místo z řeči té: ‚A to také vyjednati ste ráčili, aby žádných knih od učitelů písem svatých zde v tomto markrabství neprodávali (kneží naši), a tudy znáti se může, že by se pravda páně potlačiti chtěla‘. Cvrček n. m. u., 348.

[3]) Prusinovský odpovídal v tom bodě Kunovicovi: ‚Co se vyjednání mandátu, aby nějaké knihy v této zemi prodávány nebyly, dotejče . . . pravíme, že nepravdomluvně a neduovodně sme tím dotejkáni. Vy pane z Kunovic ani

vymohl[1]) mandát proti tisku žádostí podanou Maximilianovi 13. března 1567. V Čechách mandát vyšel 26. dubna a stejného vlastně obsahu pro Moravu 17. července: vykonavatelem tam určen byl Brus, zde Prusinovský. Ale debata na sněmě měla dohru ještě téhož dne mimo síň sněmovní při banketě, kde sešli se maršálek Pertolt z Lipého, podkomoří Zoubek a Čeněk z Lipého; rozmlouvajíce o vzrušné události dne došli i na tisk.[2]) Podkomoří, švakr Prusinovského, za řeči upozorňoval maršálka na tiskárnu Ivančickou, že na maršálkově panství bratří kancionál a bibli vytiskli, maršálek řečí a požitými nápoji rozdrážděný popíral toho, a Čeněk z Lipého vymlouval a konejšil neshodu vysvětlováním, že bratří v Ivančicích knihy jen váží, ale netisknou, poněvadž br. Blahoslav nemá tak značného závodního kapitálu, jakého vyžaduje zařízená tiskárna. Maršálek přisvědčoval zdánlivému důvodu, dotvrdiv ještě, že sám dává v Ivančicích vázati.[3]) Ale Zoubek dobře zpravený trval na vysloveném tvrzení, ač maršálek dále ještě své nevoli pouštěl uzdu. Vidno tolik z toho, jak již před vydáním mandátu a také po něm bratří ostražitě si vedli se svými tisky, že přímá vrchnost jejich ve vážné rozpravě mohla popírati bratrskou tiskárnu na svých gruntech: skoro po tmě vycházely na světlo nejlepší výrobky naší typografie.

Ale i po tom mandátu za Maximiliana a právě za jeho vlády knihy kacířské se na Moravě tiskly a také z ciziny dovážely. Sotva tedy král Rudolf ujal se vlády, vyšel z Moravy nový popud, aby knihy takové byly potlačeny. Obsáhlou žádost vypracoval pro nového panovníka r. 1577 kanovník Olomucký Petr Illicin, plodný spisovatel theologický, jehož činnosti na Moravě tak málo dosud věnováno pozornosti, že ani tento skutek sotva bezděčný,

---

žádný jiný to za pravé dokud živ učiniti nebude moci. Víme, že sme s JMCú o takové zapovídání knih nikda oustně ani jinak nejednali, než přišlo to z JMCé a že jest JMCá v jiných zemích, v Čechách i jinde, prve než zde, je zapovídati ráčil...‘ Kopiář Prusinovského 1568, f. 47—47‘. Datum zde uvedené (v outerý po neděli oculi) shoduje se s převedeným datem (23. března) bratrského zápisu.

[1]) Borový Klem., Antonín Brus z Mohelnice. V Praze 1873, 121—122, 122'.

[2]) Cvrček n. n. u., 349.

[3]) Zprávy o knihařích bratrských v Ivančicích nyní najdeme slovně z Herrnhutského pramene u Cvrčka n. m. u. str. 50; bratří objednávali si k vazbám safiány červené a modré ‚tureckého vydělání‘ v Debrecíně. Zaznamenává zprávu tu ze Zíbrta ve Světozoru X, 1876, 27—28 také Chytil, Dějiny českého knihařství. V Praze 1899, 34.

ale připravovaný a vzbuzený poměry, nemůžeme navázati k určitým podnětům.[1]) Celou výzbrojí sčetlosti biblické dokazoval temperamentní Vlach zhoubný účinek kacířské knihy a vyzýval krále, aby stíhal ony tisky. Ale výzva Olomuckého kanovníka neměla zatím účinku. Teprve když zvolen biskupem Olomuckým Stanislav Pavlovský a osobně u dvora Rudolfova v Praze prodléval, vymahal nový mandát proti knize kacířské. Vyšel 13. srpna 1580. Menčík zná jej z d'Elverta, jenž uváděl ho německy. Bez plného znění mandátu Maximilianova nelze ovšem určiti ani poměr nového nařízení Rudolfova k němu. Srovnáním obou objevuje se mandát Rudolfův slovně shodným s nařízením Maximilianovým až na dvě odchylky, z nichž jedna znamenala — kdyby se byla mohla plně uskutečniti — pronikavější reformu práva tiskového. Místem tisku určen jediný Olomouc, biskupovo město sídelní, patrně ohlédajíc se na něho, aby censura, dozor a kontrolla výrobků tiskařských byla mu umožněna a ulehčena, neboť stále evidence tisků z tajených tiskáren venkovských unikala jeho dozoru. Počet tiskáren měl býti numerus clausus, jedna nebo dvě firmy, kterým by biskup koncessi byl udělil. V tom jeví se postup a pokrok reakce proti prvnímu mandátu Maximilianově, neboť všechen tisk dostával se ještě určitěji a ostřeji v odvislost biskupovu. Druhá změna menšího byla dosahu: druhým censorem stanovil Maximilian hejtmana zemského, ale Rudolf svěřil funkci podkomořímu moravskému

[1]) Petici, patrný originál, chová dvorská knihovna ve Vídni č. 11. 624. Malý kvart vázaný se zlatou ořízkou; na přední desce vazby vytlačeno Sacrat[issimae] Caes[areae] Maiest[ati]. Titulní list nadepsán: De vitandis tollendisque haereticornm libris Petri Illicini, JUDoctoris et canonici Olomucensis libellus latinogermanicus. 1. Corinth. Corrumpunt bonos mores colloquia prava. Anno salutis 1577. K latinskému textu přidán německý překlad, v němž není předmluvy k císaři. V úvodě obrací se Illicin k Rudolfovi (f. 4.): ‚. . . Commentariolum de vitandis tollendisque haereticorum libris conscripsi, quem libelli supplicis loco ad Tuam Maiestatem mittendum existimavi et tibi quanta possum animi affectione demissioneque supplico, ut catholicorum optimorumque imperatorum Constantini, Gratiani . . ., quorum tu principatum tenes, sequaris vestigia, qui haereticorum libros et scripta omnia damnarunt et diligenter perquiri comburique praeceperunt saeverissimis paenis adversus eos statutis, qui vel occultarent vel describerent vel domi conservarent vel in sermonibus citarent. In chalcographos et huiusmodi librorum venditores animadvertendum est et constituendum, ut nullus ab episcopis non examinatus liber excudatur, nullus venalis circumferatur . . .‘ Podobně ku konci traktátu f. 48. — Z knihy samé se nedovíme, jaká příležitost se udála, že k sepsání traktátu Illicin byl pohnut.

Mikulášovi z Hrádku.[1]) Ale publikace mandátu zdržována odporem zemského hejtmana Jana Haugvice[2]) a také ještě po smrti jeho Pavlovský naléhal na místodržícího hejtmanství zemského Zacharyáše z Hradce, aby provedl publikování, což on odepřel.[3]) Zdá se, že k publikaci mandátu přece jen in optima forma nedošlo,

[1]) Odchylka věcná od mandátu Maximilianova tohoto jest znění: ‚Co se pak imprimování a tištění kněh v témž margkrabství Moravském dotejče, to dále nařizujeme, aby od toho času v častojmenovanym margkrabství Moravském nikdež jinde impressí nebyla, než toliko v městě našem Olomúci jedna nebo dvě těch impressí, kteříž (!) by od vejšpsaného biskupa Olomuckého za hodné uznány a k tomu obrány byly. A ten každej, kdož by co tak tisknouti a imprimovati dáti chtěl, aby nejprve exemplář toho nahořejmenovanému biskupu Olomuckému a statečnému Mikulášovi z Hrádku na Novém Zámku, podkomořímu našemu dotčeného margkrabství Moravského, věrnému milému, k přehlidnutí dodával a toho ničehož prve pod skutečným trestáním netiskl a tisknúti nedal. Pakli by který z impressoruov co toho, což by prve, jakž vejš dotčeno, přehlídnuto nebylo, tiskl a v tom usvědčen byl, tomu aby takové knihy tolikéž pobrány byly a ten impressor dostatečné trestán bejti jmá . . . Dán na hradě našem Pražském v sobotu po sv. Vavřinci léta etc. osmdesátého . . .‘ (Orig. pap. s pečetí císařskou kontrasignovaný kancléřem Vratislavem z Pernštejna a místokancléřem J. Mehlem v archivu zemském v Brně. Bočkova sbírka č. 827. — Jiné dvoje pare v archivu Kroměřížském A I d 32 a A IV a 12/3.)

[2]) V memorialu, který Gindely z archivu Kroměřížského kdysi jako supplent university Olomucké si vypsal, připomíná se zakročení hejtmanovo také v této věci: ‚Idem [capitaneus Moraviae] mandata caesarea de non imprimendis libris haereticis neque in Moraviam invehendis aut venundandis non publicavit‘. Gindely A., Beiträge zur Geschichte der Zeit Kaiser Rudolf's II. Sitzungsberichte d. Wien. Akad. Vídeň 1856, sv. 18, 56.

[3]) Pavlovský píše kancléři Vratislavu z Pernštejna: ‚Nepochybujem, že v dobré paměti své strany těch mandátů, kteréž jsme jsouce předešle v Praze při JMCé pánu našem nejmilostivějším od JMti, totiž jeden o přechovávání a fedrování nepořádných a z jiných zemí pro jejich bludné učení vykázaných osob a predikantuov, a druhé z strany ode mne visitování osob duchovních a neřádného jich chování v tomto markrabství, tudíž třetí z strany imprimování a prodávání knih sektářských vyjednali, míti ráčite, že nám dvoje po výjezdu našem z Prahy tehdáž po služebníku odeslané jsou, totiž strany impresí a vypovědění z jiných zemí takových osob a predikantuov. Kteréžto mandáty dvoje nebožtík pan Hanuš Haugkvic ty časy hejtman po zemi rozeslati a publikovati dáti měl, což by bylo dávno vykonáno, když by smrt jeho v to nebyla vkročila. O kteréžto mandáty sme několikráte při soudech osobně s panem nejvyšším komorníkem a nynějším místodržícím úřadu hejtmanského, aby tu věc na se z ouřadu svého vezmouc, ty mandáty puoblikovati dal, mluvil. Čeho pán na se vzíti a vykonati zastírajíc se tím, že o tom od JMCé žádného psaného poručení nemá, se zbraňuje . . . Datum v Olomouci v sobotu před nedělí květnú 1581.‘ (Kopiář biskupa Pavlovského z r. 1581, f. 38'. Archiv Kroměřížský.)

když ještě v květnu 1581 papež císaře upomínal, aby provedl, co slíbil o zápovědi knih.[1] Ale biskupovi, třeba mandát neměl účinku, jakého on snad očekával, podařilo se přece někdy zachytiti knihu kacířskou. Část nákladu na Postillu Zámrského, kterou pan Bruntálský z Vrbna sám nakládal, Pavlovský zabavil, ale někam ruka a moc jeho nedosahovala, zvláště na panství jinověrců, nebo na své půdě vrchnost cítila se skoro suverénem. To vysvětluje, že přes ostražitost biskupovu Bratří na dále v Moravě tiskli své knihy. Úplně tyto poměry ovšem se změnily po roce 1620.

* * *

Směr, který třeba i u nás nastoupiti, abychom získali pevných nových poznatkův a opravili leccos z přejatého inventáře — a tím vracím se k tomu, odkud jsem vyšel -- byl naznačen, něco zjištěno a něco nového materiálu připojeno. Revue po literatuře vede arci pořád ještě k tomu závěru, že stav vědění v otázkách tisku moravského je docela primitivní, že bude třeba i nové revise i doplňků kusého vědění jak pro osudy majitelů firem, tak pro vnitřní rozvoj jejich závodů. Studium půjde současně extensivně i intensivně, obraceti se bude k nejúplnějšímu sebrání neznámého materiálu a jeho kombinaci i k nejpodrobnějšímu prozkoumání techniky závodů tiskařských. Výsledky badání podniknutého z tak rozmanitých východisk a hledisk, které se prolínají, jestliže se slijí, ozřejmí přední otázky tisku a umožní podati uzavřený celek jeho dějin.[2]

Příspěvky ku genealogii pánů z Žerotína.

Sděluje Theodor Antl.

V knížecím archivě Třeboňském jest v oddělení cizích rodin uloženo též více původních dopisů, týkajících se významného a v dějinách vynikajícího rodu pánů z Žerotína. Dopisy ty pocházejí vesměs ze 16. věku (1545—1584), jsou rázu více soukromého a intimního, obsahujíce pozvání na křtiny a svatby,

---

[1]) Tak došlo asi k urgenci římské, na kterou Menčík (n. m. u. 102) první pozornost obrátil z Theinerových Annales ecclesiastici, teprve následkem uvedených událostí na domácí půdě.

[2]) Předneseno z části v české sekci Moravské musejní společnosti dne 12. prosince r. 1901.

zprávy o půjčkách a ručení na dlužních úpisech, nicméně jsou i tak velmi cenným rodopisným příspěvkem a pramenem také pro jiné rodiny, o nichž se při jednáních těch činí zmínka.

Při dopisech těch jest též uložen tištěný: Labyrinthus, v podobnost rozličného chození jediným řádkem písma sepsán, a v spůsob dvou erbův spolu spojených sformován ke jménu a poctivosti Jeho Milosti urozeného pána, pana Jana mladšího z Žerotína a paní Kunky z Bozkovic, v svatý stav manželský poctivě spojených.

Tento Labyrint jest z r. 1581, jest tištěn na papíře velikého formátu; obsah, který právě uvádíme, jest kolem do kola velmi důmyslně proplítán, a prostřed jest znak Žerotínský, kdežto místo pro znak Boskovský jest prázdné. — Leč nechme již prameny mluviti samy.

1531, 26. prosince.

Jan mladší z Žerotína a na Strážnici p. Půtovi Rokytnickému z Ludanic: zve ho na svou svatbu s Johankou z Pernštejna.

Službu svú vzkazuji, urozenej pane, pane ujče muoj millej, zdraví a v něm jiného všeho dobrýho bych VMti věrně přál. Jakož vás tejno není, že pan z Pernštejna JMt ráčí mi dceru svú, pannu Johanku, k svatýmu manželství dáti, a den mi k svadbě položiti ráčil, totiž tu neděli po hromnicích, abych se pány a přáteli do Prostějova k večeři přijel; pak já vás prosím, že to pro poctivost mú a přátelství učiniti ráčíte a se mnú k tý potřebě mý pojedete, neb já odsud v sobothu vyjedu a nocleh svůj míti budu s některými pány a přáteli (ve) Vyškově, a vám by bylo daleko naspátek do Vyškova jezditi. Než tu mne v Brodku, míli vod Prostějova, s jinými pány a přáteli čekati budete, a tu abychom s pulem (!) v neděli tím zážeji do Prostějova k večeři jeli. Tý sem víry do vás, muoj millej pane ujče, že to pro mne učiníte, jako pro přítele svého, a já zase rád se chci odplacovati. Ex Straznicz, v úterý den sv. Ščepána létha ꝛc XXXo.

Jan Mladší z Žerotína a na Strážnici.

Na rubě: Urozenému pánu, panu Půtovi Rokytnickému z Ludanic a na Rokytnici, panu ujci mýmu millému d.

1545, 29. ledna.

Jan z Žerotína a na Strážnici p. Půtovi z Ludanic oznamuje oddavky své sestry Marty s p. Štěpánem z Vrbna a zve ho na svatbu.

Službu svú ꝛc. Před někderým dnem pominulým pan Bartholoměj, bratr muoj, i já také na místě pana Karla, bratra našeho, učinili jsme vám psaní voznamujíc, že Martu, sestru svú, za pana Štefana z Vrbna vdávati máme vod tejto neděle příští přes tejden, za to vás žádajíc jakožto přítele krevního, abyšte k nám na ten den i se paní manželkú svú přijeli; dána jest nám vod-

pověď vod vás, že paní manželku svú pro pilnú potřebu do království Českého poslati musíte a sami že poněkud na zdraví svém dobře se nemáte a z těch příčin že žádost naši vyplniti nemuožte. Pak já ještě vás, muoj milý pane ujče, na místě pánů bratří svých prosím, že pro poctivost sestry naší jakožto přítel krevní k nám přijedete, možné-li jest i se paní manželkú svú, neb manželka má velkú radost toho má, aby se se paní manželkú vaší shledati mohla. Za přátelskú vodpověd prosím. A za to žádám, máte-li jakú vědomost, skoro-li JMt pan hejthman doma bejti ráčí, prosím, že mi to oznámíte. A s tím dejž všemohúcí ꝛc. Dán na Strážnici, ve čtvrtek před Hromnicemi letha ꝛc 45.

Jan z Žerotína a na Strážnici,
nejvyšší komorník margrabství Moravského.

Urozenému pánu, panu Půthovi z Ludanic a na Rokytnici, místo držící hejthmana markrabství Moravského, panu ujci mému milému.

1545, 2. dubna.

Přemek z Žerotína a na Šumberce p. Půtovi z Ludanic a na Rokytnici posílá jeřábky a zve ho současně za kmotra ke křtu.

Muoj zvláště milý pane švagře a kmotře, pán Buoh všemohúcí račiž zase vám i se vším domem dáti zdraví i jiného všeho dobrého, věrně bych vám toho rád přál. Na žádost vaši tři jeřábky posýlám a s vámi se právě dělím, neb v pravdě, bych jich měl více, že bych se také i k vám chtěl štědřeji zachovati. Co sem jich měl, ty všecky sem rozdal, a nevím, zuostanú-li mi ti, které sem sobě pozuostavil. Než myslivce v horách svých mám, ti, nevím, co mi způsobí, neb téměř žádného dne stálého času není.

Při tom Vám oznamuji, že dnes mezi desátú a jedenáctú hodinú pán buoh všemohúcí ráčil jest manželce mé pomoci a syna mi ráčil dáti. Dejž věčný pán buoh, aby podle vuole jeho svaté v živnosti ruostl; a bohda vo provodní neděli s vámi na tom zuostanu, kdy byšte měli ke mně přijeti a s toho pohana pomoci křesťana dobrýho učiniti. S tím dejž pán buoh všemohúcí nám se spolu v dobrým zdraví shledati, jest-li vuole jeho svatá. Dán na Šumberce, na den zeleného čtvrtku 1545.

Přemek z Žerotína a na Šumberce.

Na rubě: Mému zvláště milému panu švagru a kmotru panu Půtovi z Ludanic a na Rokytnici buď dán.

1548, 26. listopadu.

Přemek z Žerotína a na Šumberce žádá p. Půty z Ludanic, by přitiskl svoji pečet jako rukojmí k přiloženému dlužnímu listu.

Urozenému pánu, panu Puthovi z Ludanic a na Rokytnici, panu švagru a kmotru mému milému.

Přemek z Žerotína a na Šumberce službu svú vskazuji a oznamuji, že na se list hlavní na pargaméně na 500 kop gr. urozenému pánu, panu Vilímovi z Žerotína dělám, v kterémžto sem vás jedním rukojmím postavil; s kerýmž k vám teď posýlám, jemuž přečtúc vyrozumíte. Protož vás za to žádám, že za mne v témž listu podle jiných pánů a dobrých lidí slibíte a pečet svú k němu přitisknúti rozkážete, a já vám tímto listem přiřikám, že s toho ruko-

jemství poctivě beze vší škody vyvazeni budete; tej víry k vám jsem, že to pro mne učiníte. Dán na Šumberce, v pondělí po svaté Katheříně, sekretem mým spečetěný léta páně 1548.

1552, 27. srpna.

Václav z Žerotína p. Půtovi z Ludanic: zve ho na svou svatbu do Napajedel.

Službu svú VMti vzkazuji, urozený pane, pane ujče muoj milý, dobrého a šťastného zdraví věrně bych VMti přál. VMti oznamuji, bude-li vůle pána boha všemohúcího, že veselí tu neděli po svatém Václavě na Miloticích míti mám; za to VMt jako svého milého pana ujce přátelsky prosím, že sem ke mně na Napajedla tu sobothu po svatém Václavě pro potřebu mú a k poctivosti mej tím zážeji k večeři přijeti ráčíte, a já VMt v domu svém rád uhlídám. Nepochybný víry sem, že to pro mne učiniti ráčíte, takovú i jinú měrú na potomni časy toho se VMti odplacovati i odsluhovati rád chci. S tím VMti pán buoh rač dáti všecko dobrý; odpovědi přátelsky žádám. Datum na Napajedlích, v sobothu po svatém Bartoloměji letha 1552.

Václav z Žerotína ɔc.

Urozenému panu, pánu Půtovi z Ludanic na Rokytnici, panu ujci mému milému JMti.

1552, 8. října.

Petr z Žerotína a na Zvoli zve p. Půtu z Ludanic na svou svatbu.

Službu svú vzkazuji, urozený pane, pane švagře muoj milý, zdraví i jiného všeho dobrého, toho bych vám věrně rád přál. Muoj milý pane švagře, kdež mi psáti ráčíte, že k tomu mýmu veselí postačiti nemůžete s příčiny tý, že ste panu Václavovi, strejci mýmu, prvý nežli mne (!) připověděli, ale držím, že v paměti míti ráčíte, že ste mi prvý na Jičíně připověděli; ale protož vždy věřím a prosím, že tak učiniti ráčíte a mne v tej věci neopustíte, poněvadž ku potřebě páně Václavově postačiti moci budete, a já se vám toho vším dobrým přátelstím (!) odplatiti chci. Prosím, že tu sobothu před svatým Havlem ke mně na Zvoli přijedete a odtad v neděli s jinejmi pány a přáteli na Letovice pojedete, za odpověď žádám. S tím dejž se nám pán Buoh v dobrým a ščastném zdraví shledati. Dán na Zvoli v sobothu po svatým Františku léta 1553.

Petr z Žerotína a na Zvoli.

Na rubě: Urozenému pánu, panu Půtovi z Ludanic a na Rokytnici, panu švagru mému millému.

1553, 30. dubna.

Jiřík z Zástřizl a na Malkovicích p. Půtovi z Ludanic, aby s ním jel na svatbu.

Službu svú vzkazuji, urozený pane, pane švagkře mně vždycky laskavě příznivý, věrně bych VMti dobrého a ščastného zdraví rád přál. Pan Vilím z Žerotína oznámil mi, abych k veselí svýmu tu neděli po svatej trojici na Dřevohosticích najíti se dal; protož za to VMti prosím, že to pro mý na všech

místech VMti zasloužení učiniti ráčíte a pro dobrý a poctivý mý tam na ten den se mnú jeti ráčíte. Sem toho úmyslu, popřeje-li pán Bůh, v Kojetíně (k sni)dani býti; zdálo-li by se, že bych v Chro(pyni) s VMtí se shledal, aneb kde jinde v cestě od Chropyně jeda k Dřevohosticím. Sem tej víry, že mne opustiti v takovej mej důležitej potřebě neráčíte. Pán Bůh rač popříti, abych se s VMtí v dobrým, ščastným zdraví uhlídal; za odpověď žádám. Dán na Malkovicích, v neděli před svatým Filipem a Jakubem léta 1553.

Jiřík z Zástřizl a na Malkovicích.

Na rubě: Urozenému pánu, panu Půtovi z Ludanic na Rokytnici, panu švagkru ke mně vždycky laskavě příznivému.

1554, 19. ledna.

Jan z Žerotína a na Strážnici, nejvyšší komorník markrabství Moravského, omlouvá se p. Hendrychovi staršímu ze Švamberka a na Zvíkově, že se nemůže účastniti svatby jeho.

Službu svú vzkazuji, urozený pane, pane švagře muoj zvláště milej, zdraví a v něm jiného všeho dobrého věrně bych vám přál. Muoj zvláště milej pane švagře! Jakož mi píšete, oznamujíce mi, že máte v stav manželský vstoupiti a sestru pánův z Rožumberku pojímati, žádajíce mne, abych se k takovej potřebě a poctivosti vaší v Budějovicích Českých tu sobotu masopustní najíti dal; muoj zvláště milej pane švagře, vůle má nikdá jiná nebyla, než k vám jako k svému zvláště milému panu švagrovi všelijaké přátelství zachovati; a i tuto žádost vaši věrně bych rád naplnil, ale oznamuji vám, že teď asi ode dvú leth více ležím nežli chodím, a řítce chodím, než co mne na stolici nosí. A protož za to prosím, znajíce věc bezelstnú, že mne sami u sebe vejmluvna míti budete. Než byť mi zdraví sloužilo, dokonale mi toho věřte, žeť bych se k potřebě vaší, ničímž se nevymlúvajíc, najíti dal. S tím dejž všemohúcí pán Buoh nám se dáti, jest-li vůle jeho svatá, v dobrém zdraví uhlídati. Dán na Strážnici, v pátek před sv. Fabiánem a Šebestiánem letha 1554.

Jan z Žerotína a na Strážnici,
nejvyžší komorník markrabství Moravského.

Urozenému pánu, panu Hendrychovi staršímu z Švamberka a na Zvíkově, panu švagru mému zvláště milému d. (Příště dále.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Artikule města Bzence pro slavné Bratrstvo sv. Jana Křtitele. (Příspěvek k dějinám kůrů literátských na Moravě.)

Víra českých Bratří zapustila kořeny i ve Bzenci a v nejbližším okolí. Dokazuje to nejen zápis ve „Fontes rerum Austriacarum“, kdež čteme: „*L. P. 1601* umřel kněz starý, Matouš Radoš, správce Bzenecký, muž pobožný a prostý“, nýbrž i „Ho-

tovost aneb přiznání", jak mnoho dle Urbáře peněžitých platův z domů při městě Bzenci v tomto 1711 roce vychází a kolik peněz skrze rychtáře do důchodu panského odvésti přijde. Tam čteme, že „ze starého sboru", jenž stával podle pastúšky, platilo se v terminu svatojiřském 2 gr. a svatováclavském 2 gr.

Aby mohli katolíci Bzenečtí víře bratrské čeliti, sestoupili se v literátský kůr či Bratrstvo sv. Jana Křtitele, o němž níže píšeme.

V obecním archivě města Bzence jest originál artikulů tohoto Bratrstva. Originál (z r. 1615) pěknou češtinou psaný na 4 listech papíru pergamenového, obalený v desky, na nichž visí na hedbávné šňůrce 4 dm. dlouhé v dřevěném pouzdre v průměru 1 dm pečet kardinála olomuckého, Františka z Dietrichštejna. Obsahuje celkem 17 artikulův s ozdobnějšími, ale nebarvenými začátečními písmeny. Doslovné znění jest:

My František, z Boží milosti svatýho římskýho kostela svatýho Sylvestra, kardinál z Dytrychšteyna, biskup Olomucký, kníže, královské kapli české hrabě, Jeho Cís. Mti tejná radda a království a zemí Jeho Mti dědičných protector. Vyznáváme tímto listem obecně přede všemi, a zvláště kdež náleží, že jsou před nás předstoupili slovutní lidé, obyvatelé města Bzence, z bratrstva kůru literatskýho, tytule sv. Jana Křtitele, na Nás v poníženosti vznášejíce, kterak z obzvláštního vnuknutí božího, nemalej počet jich v témž městě se na tom snesli, i skutečně před sebe vzali, aby cti a chvály Božské tím hojněji, pilněji a ochotněji a to řádem dobrým mezi nimi se netoliko nyní, ale i v budoucnosti vykonávaly a to Bratrstvo svou stálost a rozmnožení bralo, což aby se s lepší podstatou státi mohlo, Nás jsou za to poníženě prosili, abychom z moci Naší, jakožto biskup Olomucký, jim „Vysazení" aneb „erectí" téhož kůru literatskýho a bratrstva Sv. Jana učinili a vyzdvihli a nížepsaných artikulův potvrdili a schválili, kteříž slovo od slova takto znějí:

Předně ke cti a chvále Pána Boha všemohoucího a přeblahoslavené Rodičky Boží P. Marie, Anjelův a vyvolených Božích, našim tolikéž předkům a spolubratřím a dobrodincům, tak živým jak i mrtvým všem odpuštění hříchův a spasení všem duším našim, každého dne nedělního, na výroční slavné dni, též i každého dne svátečního i v advent na Rorate ku mši sv. scházeti se všickni bratří a kůr svou přítomností ozdobiti a v dobrým řádu státi mají; však prve, než se svatá mše začne, po prvním pulsu (zvonění) všickni bratří, kteří čísti a zpívati umí, (sic!) do kostela se sjíti, písničky duchovní, pokudžby se mše sv. nezačala, zpívati mají. Pak-li by tak kdo se nezachoval a k tomuž zpívání bratrův do kostela nepřišel, povinnost bude dáti 1 groš bílý; když se mše sv. začne, a kterýkoli by z bratří, kteří čísti a zpívati umějí, do kostela až do sv. epištoly nepřišel, 3½ gr. alb.; po evangelium přijde-li, 1 gr. alb.; pak-li celou mši sv. zmešká, ½ lib. vosku povinen dáti bude. Kdo z bratří, kteří čísti a zpívati neumějí, ve dni nedělní a

v svátky, kteréž světiti mají, zpívání zmešká, dva denárky dá; kdo epištolu, dá 3 den.; kdo evangelium, dá 4 den.; kdo Sanktus, 5 den. alb. pokuty. Která by pak z sester mši sv. v den nedělní neb apoštolský zmeškala, dá pokuty 1 groš bílý. K tomu, kdožby z Bratří, kteří čísti a zpívati umějí, a sestry tolikéž, jestliže na Rorate ve dni adventní nepřijdou a mši sv. zmeškají, pokuty povinni dáti budou 1 gr. alb. Však jeden každý, kterýžby jaké zaměstnání, pro kteréž by do kostela bezelstně k témuž zpívání a ku mši sv. přijíti nemohl, měl, ten aby starším bratřím, kteříž nařízeni budou, tu příčinu přednesl; uznají-li ji za slušnou býti, to v jejich uvážení buď.

Druhé. Všickni bratří a sestry po vykonání zpovědi sv. velebnou svátost těla a krve Krysta Pána, podle nařízení a ustanovení všeobecné církve svaté, katolické, křesťanské, společně čtyřikrát v roce přijímati mají pod jedným způsobem, totižto na den neb okolo Božího Narození, při slavném Vzkříšení Krista P., na den Božího Těla a na den slavný Nanebevzetí blahoslavený P. Marie, rodičky Boží, anebo v některý den mezi octavou těch nadepsaných svátků. Kdož by pak koliv podle tohoto artykule těch věcí vykonati a tak se chovati nechtěl, ten každý v tomto bratrství žádným způsobem trpěn nebuď, ale z něho vyobcován jest.

Třetí. Každé suché dni všickni bratří a sestry budou povinni se do kostela ku mši zádušní, jenž slove „Requiem", sjíti, při tom na oběru poctivě se svícemi rozžitými jíti. Kterážto mše sv. za duše obzvláštně zemřelých bratří a sester aneb dobrodincův, kteříž by koliv co dobrého k tomuto bratrství učinili a do knih k tomu spravených zapsáni byli, sloužena býti má, však ta oběra, která by koliv na oltář složena byla, ta aby správci duchovnímu, faráři bzeneckému, náležela. A při té mši svaté zádušní mají všickni bratří a sestry až do konce zůstati: kdož by pak bez slušné příčiny při tom obchodu (= obcházení oltáře) nebyl a zúmyslně je zmeškal, pokuty dáti povinen bude 1 lib. vosku.

Čtvrté. Na den Božího Těla a v ochtáb jeho, kdyžby farář bzenecký podle starodávního nařízení církve svaté, katolické, s Božím Tělem na processí šel, tehdy všickni bratří a sestry na takovou processí k poctivosti té převelebné svátosti nábožně a uctivě s rozžitými svícemi jíti povinni budou, a kdož by koli se tak nezachoval, dá pokuty 6 grošů alb., načež kustosové bedlivý pozor míti mají. Při té processí mladší literáti od nejmladšího počnouce, aby napřed — a starší literáti a zvláště osoby ouřadní nazad aby chodili. Pak-li by se kdo tak nezachoval, podle uznání starších bratří trestání aby podnikl.

Páté. Tu neděli po památce narození svatého Jana, křtitele Božího, patrona našeho milého, všickni bratří mají se sjíti do domu farního aneb jinde na místo poctivé, kdež by sobě zvolili. A tu na ten den a na tom místě mají sobě zvoliti a usaditi pro správu bratří jednu osobu z duchovních a dva ze světských; ti pak zvolení bratří povinni budou a mají všecko působiti a říditi, což potřebí jest, nic toho, co bratrského jest, neopouštějíce. Jiní pak všickni bratří budou jich povinni poslouchati v tom ve všem, což k témuž bratrství přisluší, a k obeslání kohokoliv z bratří nebo všech volně na poručení jich přicházeti, a ten, kterýžby bezelstně nepřišel, dá pokuty 6 gr. alb. Též žádných posměšků, hanění, potupování jedni druhých, skrze kteréžby ke

hněvům a svárům jedni druhé popouzeti mohli, dopouštěti nikoli se nemají. Vznikla-li by kdy mezi bratřími jaká nevole a různice, taková ať se na bratří starší vznese, a oni bez odkladu, přijmouce k sobě osoby dvě nebo tři hodné, to ať přetrhnou a srovnají: kdo by pak těch starších bratří uposlechnouti nechtěl a k obeslání jich nepřišel, povinen bude dáti pokuty podle uznání starších bratří.

Šestý. Když by který z bratrství nemocen byl, mají bratří z povinnosti a lásky bratrské jej navštíviti, v nemoci a v bolestech jeho těšiti, k dobrýmu a spasitedlnému duše jeho napomenouti, ano i, když by potřeba byla, zpovědníka mu přivésti, a aby bez přijímání svátostí se světa nesešel, všelijak se postarati. Co se pohřebu bratří, manželek a také dítek našich dotejče, tu každý z bratří a sester beze všech vejmluv k tomu pohřebu jíti má, leč by ho nedostatek zdraví doma býti přinutil. Pak-li by kdo svévolně a neopověda se takový pohřeb zameškal, dá pokuty 1 lib. vosku; a tu mají i prostí literáti pod touž pokutou jíti, a mrtvé tělo, jakož i svíce nebo postavníky, na koho by od starších bratrů ukázáno bylo, nésti, toho se zbraňovati nemá, ale v tom se povolně a poslušně chovati má pro odplacení Boží a pod výš psanou pokutou. Kněz a žáci mají „vigilí“ zpívati, pokudž by žádost byla přátel toho umrlého a starších bratří. Též potom mše zádušní s obchodem (= ofěrou) se zpívati a učiniti má; při kteréžto mši a obchodu všickni z bratrství býti mají, a jak dobrým křesťanům náleží, při tom se zachovati; a ofěra při tom obchodu učiněná faráři přísluševi bude. Pak-li by kdo, jsa obeslán a buda doma bez slušné příčiny přijíti obmeškal, ten pokutu výš psanou podniknouti má.

7. Sedmý. Jestliže by kdo z bratří zemřel, jsouc přespolní, a žádal zde pohřebu, (nebude-li v tom slušné příčiny na překážce,) má jemu toho dopřeno býti, i to všecko, o čem svrchu zmínka jest, při tom zachováno býti má a to hned na druhý den neb nejdéle v týmdni a k takovému obchodu bratří a sestry, když se jim skrze mladšího bratra oznámí, sjíti se mají pod pokutou 4 gr. alb.

8. Osmý. Každý z bratrstva z tohoto sešlý má býti do register k tomu založených zejména poznamenán, při tom i to, čímž tomu bratrství posluhoval, aby jméno jeho na každé suché dni skrze kněze podle jiných připamatováno bylo. A kdož by koliv z bratří pokrovu potřeboval, má jemu darmo půjčen býti; jestli by pak někdo pokrovu žádal a z bratrství nebyl, má dáti do bratrstva podle uznání starších kustosů: a komuž by koliv pokrov půjčen byl jsouc v bratrství aneb ne, tehdy bratří a sestry z lásky bratrské, pokudž by postačiti mohli, ke hrobu tělo jeho aby doprovodili.

9. Devátý. Jestli by kdo z bratří od cizího člověka utisknut byl, mají s ním starší bratří dva neb tři z prostředku svého vyslati tu, kdež ten člověk ku právu přísluší, a v potřebách jeho jakožto bratra svého nikterak opouštěti nemají, až by ta pře konec vzala.

10. Desátý. Při shromáždění bratrském toto zřízení bratrské na každý rok obecně přečtené býti má, a což by nesnadného k vyrozumění bylo, bratřím nově do bratrství připojeným má to vysvětleno býti skrze některého k tomu způsobného, kteréhož by starší bratří k tomu volili.

11. Jedenáctý. Jest-li by kdo buď v nemoci neb při smrtedlné hodině měl žádost býti přijat v bratrství toto svatojanské, když by učinil jen

to, co učiniti má, totiž aby se z hříchů vyznal a velebnou svátost pod jedným způsobem přijal a z lásky své vzpomenul na bratrství, má přijat a oučasten býti těch všech věcí jako jiní bratří.

Dvanáctý. Též aby se všickni jedni za druhé modlili a na každý den jednou „otče náš“ s pozdravením andělským říkali.

Třináctý. Pro obcházení bratří a sester aby jeden z bratří volen byl, ten aby všecky bratry a sestry obcházel, když by toho potřeba byla; a za tu práci má se jemu dávati při každém čtvrti létu 5 krejcarů (!), a když by který z bratří umřel, má se jemu dáti 1 groš bílý: a pak-li by v bratrství nebyl a žádal toho, aby byli bratří obeslaní, ten povinen bude jemu dáti 1 groš bílý.

Čtrnáctý. Aby pak toto bratrstvo potřebami opatřováno býti mohlo, každý z bratří a sester do bratrství bude povinen dáti každého čtvrt roku po 1 gr. alb; aneb jednou v rok 4 gr. alb.

Patnáctý. A co se jitřní, jak při výročních svátcích, tak i těch, jimž temné jitřní říkají, jakožto ve středu po květné neděli, v zelený čtvrtek i veliký pátek, dotýče, kdož by koliv takovou jitřní z bratří, kteří čísti a zpívati umějí, (leč by příčinou nemoci) neopověda se, svévolně zanedbal, dá 3 gr. alb.; prostý pak bratr neb sestra, zmešká-li takovou jitřní, má pokuty dáti 2 gr. alb.

Šestnáctý. Strany chození o vánocích na koledu, tu všickni ke kustosovi zřízenému aby se najíti dali a odtud potom ve svornosti všickni spolu předně k Jeho Mti pánu svému, k faráři i jinde podle na tom snešení chodili, a v tom mladší se staršími jakž i v jiném se spravovati mají počestně v domech, v stání, v zpívání i v jiných mravech se zachovati.

Sedmnáctý. Kustosové, kteříž koliv voleni budou, bedlivost na to míti a k tomu přihlédati mají, kdož by se tak vedle svrchu psaných artikulův nechoval, aby pokuty vybírali, nešetřujíce žádných osob. — Pakli by toho zameškali, budou povinni dvounásobně pokutu takovou z svého vlastního dáti.

Kdež mi svrchu psaný František etc. uváživše s pilností tyto všechny artikule a vyrozuměvše, že k dobrému křesťanskému řádu a k vzdělání pobožnosti se vztahují, též bratrstvo literátů tytule sv. Jana Křtitele v dotyčném městě Bzenci podle již psaných artykulův na budoucí věčné časy vysazujeme, stvrzujeme a schvalujeme, konečně tomu chtíce, aby výš psané bratrstvo obojího pohlaví podle těch artykulův zcela a zouplna bez přerušení stále se chovali a zachovávali. Podle čehož i My, jsouc taky jakožto kníže křesťanský a nejvyšší pastýř duší jejich a lociordinarius rozmnožení cti a slávy Boží žádostivi a o ni pracujíc, nad týmž řádem a bratrstvem ruku ochrannou držeti chceme, jakož jest taky Jeho Milost urozený pán, pan Jan Kryštof Pruskovský z Pruskova na Pruskově, Bzenci, Bělé a Chřelici, Jeho Cís. Milosti radda, komorník a hejtman knížetství opolského a ratibořského, laskavě i s erby svými se zakázati ráčil vedle možnosti své to bratrstvo ochraňovati; a protož to bratrstvo ze slušné vděčnosti za Nás a téhož pána i erby J. Milosti za časů života tohoto smrtedlného i po sjití z tohoto světa se p. Bohu pilně modliti povinni budou. To tolikéž Sobě pozůstavujeme, jest-li bychom budoucích časů toho potřebu uznali, buď že bychom

ty artykule na díle neb na všem vysvětliti anebo vedle uznalé potřeby napraviti a něco přidati chtíti ráčili, toho abychom moc měli. Tomu na svědomí pečet naši větší jsme k tomuto listu přivěsiti a přitisknouti poručili a se v něm vlastní rukou podepsati ráčili. Čehož jest datum na zámku našem Kroměříži ve čtvrtek den památky nového (litha?), L. P. tisícího šestistého patnáctého (1615).

Fr. Dytrichštein. Val. Lauben, vicekan(cellarius).

Jos. Cvrček.

Dodatek k článkům o názorech zeměpisce Hübnera o našich zemích.

Čta zajímavé články v tomto časopise: „Jak soudil starý zeměpisec Jan Hübner o Čechách a Moravě“ (loňského ročníku str. 392 atd. a letošního str. 82 atd.) vzpomněl jsem si, že mám mezi svými knihami dochovanou z dob dětství taktéž starou knihu zeměpisnou, z níž rovněž některá data mohou zajímati nynější generaci.

Jest to kniha: M. Georg Christian Raff's, einst ausserordentlichen Lehrers der Geographie und Geschichte an dem Lycäum zu Göttingen, Geographie für Kinder. Nach den letzten Friedensschlüssen und Verträgen bearbeitet von Fr. X. Sperl“.

Dle předmluvy vydavatelovy byla kniha ta, vyšlá poprvé roku 1776, velice oblíbena; ale následkem velikých převratů politických musila býti opět a opět přepracována, naposledy r. 1818 od vydavatele po míru Vídeňském.

Bylo to dílo na ten čas dosti obsáhlé, a podivné označení „pro děti“ souvisí pouze se snahou původního spisovatele, protkati látku zeměpisnou oblíbenými tehda moralistickými exkursy pro děti, jakými rozvodněn na př. též starý „Robinson“ až k nechutenství. Vydavatel Sperl se zhostil této přítěže, a spis jeho přece čítá 374 stran (pouze Evropa).

Vydání pořízené Sperlem vyšlo po třetí ve Štyrském Hradci r. 1818. Počíná císařstvím Rakouským, o němž praví, že teprv roku 1804 na tuto hodnost povýšeno. Dělí je na „dědičné země Německé, Uherské, Halické a Italské“. K prvnějším počítá též Čechy, Moravu a Slezsko.

O obyvatelích Čech, jichž čítá 3,203.220, praví, že se dělí na Čechoněmce a Čechy (Czechen = Tschechen d. i. Voranziehende). Prví prý mluví špatným německým jazykem (eine schlechte deutsche Sprache) a druzí tvrdým slovanským nářečím. Čechové jsou prý silného těla, pracovití a čilí. Vypočítává, kterými před-

měty obchodují, obzvláště že jest to plátno, jehož každoročně za mnoho millionů zlatých se vyváží ze země, a to až i do Ameriky.

Čím prý se Čechové vyznamenávají zvláště, jest jejich přirozené nadání a láska k hudbě. Proto prý také ve vsech bývají housle, flétny a jiné fukací nástroje a zvláště dudy. I žebráci chodí s dudami, houslemi, harfou a pod.

Co do náboženství jsou obyvatelé po většině katolíci; ale jsou též evangelíci, husité a velmi mnoho židův.

O Praze, jež čítala 83.000 obyvatelův a dělila se na Staré město s Židovským městem, Nové město, Malou Stranu a Hradčany (v závorce vysvětluje: Schlossbezirk), uvádí mnoho znamenitostí. O kapli sv. Václava praví, že nejenom stěny vyloženy jsou zlatem, ale i vápno zlatem jest promícháno.

Následuje 16 tehdejších krajův, a uvedena v nich čelnější města. U Hořovic uvádějí se též bohaté doly stříbrné; u Jáchymova okolnost, že tam byly raženy první celé „dolary“, které prý dle toho slovou po latinsku „Joachimici“; u Tábora výklad slova „tábor“ (znamená prý 1. hřbitov na kopci ležící a zdmi a věžemi obehnaný, 2. opevněné ležení na návrši, 3. převoz přes řeku, jako prý u Vídně) atd.

Na Moravě čítá 1,407.000 obyvatelů, kteří prý jsou z největší části původu slovanského a dělí se na několik kmenů, jako Hanáky, Slováky, Valachy a Moravany (sic, Morawanen). Také prý mezi nimi žije mnoho Němcův a Židův.

Probírá potom 6 tehdejších krajův a čelnější města v nich. Brno nazývá se druhým hlavním městem a činí se zmínka, že hradby na Špilberku roku 1809 z rozkazu Napoleonova byly zbořeny. Olomouc jmenuje prvním hlavním městem.

Co uvádí o mimorakouských zemích, zasluhuje zmínky toto: V Zadních Pomořanech (provincii pruské) bydlí též „Vendové“, kteří se dělí na „německé Vendy“ a Kašuby, kteřížto poslední zachovali slovanský jazyk.

U města Halle nad Sálou připomíná Hallóry, vyrabitele soli, kteří prý jsou zbytek starých „Vendů“, „welche vor Alters diese Gegenden bewohnt haben“, a liší se od ostatního obyvatelstva krojem, zvyky a mluvou. Také mají svůj vlastní soud.

Podobně praví o rolnících okolo Altenburka, že jsou velmi zámožní a že si zachovali starý „vendický“ kroj, zvláštní zvyky a obyčeje.

V knížecím zámku Sondershauském jest prý podivná a směšná („närrisches“) modla, ulitá z černého jasnolesklého kovu a uvnitř dutá. Pravou ruku má na hlavě, levou v boku. Nazývá se Püstrich. Jméno, jak se zdá, není německé.

Zajímavý jest počet obyvatelstva měst za oné, poměrně nedaleké doby (okrouhle sto let): Praha 83.670, Brno 27.100, Jihlava 15.000, Olomouc 11.000, Opava 9.700, Liberec 8.000, Mikulov 7.500, Plzeň 7.400, Kutná Hora 6.200, České Budějovice 5.900, Hradec Králové 5.700, Těšín 5.400, Chrudim 4.500, Kolín 4.400, Písek a Klatovy 3.900, Kroměříž a Žatec 3.800, Mladá Boleslav 3.500, Tábor 3.200, Přerov 2.650, Teplice a Karlovy Vary 2.300, Rakovník 2.000, Beroun 1850, Uh. Hradiště 1800 atd.

Z cizích měst: Londýn 1,050.000, Paříž 580.000, Cařihrad 500.000, Neapol 400.000, Petrohrad (ještě nedostavěný) 272.000, Vídeň 210.000, Moskva 200.000, Berlín 173.590, Řím 128.350, Mnichov 60.000, Drážďany 55.700, Terst 36.000, Pešť 32.000, Budín 27.000, Krakov 25.700.

Jako curiosum budiž uvedeno, že u některých měst se chválí, že jsou ulice osvětleny i v noci, a podobně u některých, že se též voda rozvádí po domech.

Konečně jest zajímavo, že dle téhož zeměpisce v městě Gottinkách s 8.130 obyvateli byla universita „světové pověsti“ a v Upsale s 3.940 obyvateli „nejpřednější švédská universita“. *V. Kotsmích.*

Vědecký odbor české sekce v Moravské musejní společnosti v Brně.

Zásluhou a přičiněním české sekce přijat byl do pracovního programmu Mor. mus. společnosti článek o pěstování věd, hlavně odbornými přednáškami a kritickými rozbory o pracích vědeckých. Proto také nelenila sekce a přikročila k činu. V zasedání kuratoria musejního, konaném v pondělí 4. dne list. 1901, ohlásil místopředseda kuratoria prof. dr. Frant. Kameníček, že česká sekce měsícem listopadem t. r. zahajuje pořádání přednášek vědeckých, a kuratorium schválilo jednosvorně nový obor činnosti spolkové. V předběžné schůzi poradní, konané 14. dne t. m., bylo ujednáno, aby se česká sekce zatím rozdělila do dvou tříd, první, filologickohistorické, a druhé, mathematickopřírodovědecké, aby každá třída měla přednášku jednou za měsíc, a to od počátku listopadu do konce dubna školního roku. Tak byly učiněny počátky organisace práce vědecké v Brně i na Moravě.

Za tou příčinou byl praesidiem třídním (prof. dr. Kameníčkem, jakožto původcem, prof. Em. Bayerem, prof. Fr. J. Rypáčkem a prof. rektorem Václ. Řehořovským) vypracován řád odborový a schválen oběma třídami. Odstavec 3. tohoto řádu praví: „Účelem vědeckého odboru jest: organisovati vědeckou práci na Moravě a buditi zájem o práci tuto hlavně pořádáním pravidelných schůzí přednáškových. Připouštějí se pouze přednášky původní, odborné referáty o vynikajících zjevech vědeckých, poutavé demonstrace nových objevův nebo prosté zprávy o vědeckých objevech." Venkovští členové předkládají práce své předsednictvu třídnímu, aby přečteny byly ve schůzích.

Za předsedu třídy první byl zvolen prof. dr. Kameníček, za tajemníka prof. Rypáček, za předsedu třídy druhé prof. rektor Řehořovský, za tajemníka prof. Bayer.

První zasedání měla třída druhá v pondělí 25. dne list. 1901 za značné účasti odborníkův. Dr. Fr. K. Studnička, amanuensis bibl. a docent čes. vys. škol technických, podával „příspěvky k theorii cellulární", jakožto část vlastních studií a zprávu o resultátech svých výzkumů, vykonaných o zmíněné otázce, k níž si zvolil hlavně chrupavkovou tkaň obratlovcův. Aby výklad byl jasnější, nakreslil přednašeč obrazy příslušných praeparátův. — Potom Dr. Jar. J. Jahn, ř. v. prof. č. vys. škol techn. a kurator musejní, promluvil „o dnešním stavu otázky hercynské" dle vlastních výzkumův. Útvarem hercynským zván byl přechodní útvar mezi silurem a devonem. Přednašeč badáními svými dokázal, že otázka hercynská jest vlastně odbyta; neboť mezi silurem a devonem není útvaru přechodného.[1]) — První zasedání třídy první bylo 14. dne pros. 1901, a přednášel za hojné účasti Dr. Bohumil Navrátil, koncip. mor. zem. arch. a mus. konservator, „glossy k dějinám moravského tisku za věku XVI.", kteráž přednáška jest uveřejněna v Č. M. M. — Druhá přednáška třídy první byla konána 16. dne ledna 1902 za velmi četné účasti. Přednášel prof. Dr. Frant. Šujan, mus. kurator, „o Brně za vladaření markraběte Jana Jindřicha". Král náš Karel I. z lásky bratrské listinou ze dne 26. pros. 1349 postoupil markrabství Moravského bratrovi

[1]) O obou přednáškách viz obšírný referát v Čas. m. mus. zem., r. II., č. 1., str. 84.—86.

Janu Jindřichovi, který byl Moravě tím, čím „Otec vlasti“ Čechám. Nový markrabě zvolil sídlo na hradě Brněnském v době, kdy město bylo právě velice zpustošeno morem, a Brno stalo se hlavním městem moravským. Konaly se tu často sjezdy a sněmy zemské a přirozeně i zemské soudy. Také tu měl král Karel jako císař i král sjezdy s panovníky sousedními. Všecko to bylo vzpružinou živnosti, řemesel a obchodu. Mimo to udělil markrabě Brnu mnoho nových výsad na rozhojnění blahobytu města i obce, měšťanstva. Za to město prokazovalo vděčnost markraběti velikým úrokem a častými dary, kterých se dostávalo také markraběnce, kancléři, kaplanovi a každému z družiny markraběcí. Město mohlo to snadno dělati, protože mělo značné příjmy z daně městské, ze cla, z mýt a z trhův. Správu městskou měla rada (rychtář a 24 konšelův). Úřadovalo vždy 12 konšelů s rychtářem jako mladší rada, kteráž po roce stávala se radou starší a ustupovala nové radě mladší, kterou volili měšťané. Rada měla nad obcí moc správní a soudní a spravovala městské finance. R. 1350 (21. pros.) učinil markrabě radu Brněnskou appellačním soudem pro Měnín, Hustopeč, Pohořelice, Ivančice a jiné osady. Odtud rostly sláva i příjmy rady Brněnské, a „nálezy Brněnské“, jež r. 1353 počal zapisovati písař městský Jan, nabývaly důležitosti zákonní. V oboru správním rada Brněnská upravila živnosti řemeslnické dle cechův. Nejznamenitější byly řády cechů mlynářského, řeznického a sladovnického. Financím městským byly zařízeny r. 1343 podrobné zápisy. Dle zápisů těchto bylo r. 1375 uvnitř zdí městských 754 rodin poplatných a v předměstích 371 rodin. V městě byla ještě čtvrt židovská, poplatná jen komoře markraběcí, nikoli městu, a v předměstích bylo dosti rodin poddaných jiným vrchnostem. Blahobyt hmotný i počet obyvatelstva vzmáhaly se utěšeně. O duchovní potřeby staralo se duchovenstvo. Markrabě Jan Jindřich počal vládnouti založením kláštera augustiniánského u sv. Tomáše před zdí městskou (2. února 1350) a skončil svou vládu založením kláštera kartusiánského u sv. Trojice v Královč Poli (13. srpna 1375). V městě byly: proboštství a fara u sv. Petra (nyní biskupství), fara u sv. Jakuba, dominikáni u sv. Michaela, kaple P. Marie na Dominikánském náměstí, kostel sv. Mikuláše na Velikém náměstí, klášter herburský u P. Marie (později jesuitský) a klášter minoritský u sv. Jana; v předměstích byly: již připomenuté kláštery augustiniánský a kartusiánský, klášter

praemonstrátský v Zábrdovicích, nemocnice s kaplí sv. Štěpána na Křenové, chrám Všech Svatých pod Františkovem, panenský klášter dominikánský u sv. Anny, nemocnice s kostelem sv. Jana pod hradem (křižovníci), panenský klášter cisterciácký u P. Marie (klášter králové), nemocnice s kaplí sv. Prokopa, fara u sv. Václava na Starém Brně a kaple sv. Jana Křtitele na hradě. — Markrabě Jan Jindřich povznesl Brno blahobytem hmotným jako vzděláním duchovním, proto právem považujeme ho za druhého zakladatele Brna. Zemřel 12. dne list. 1375, tři léta před svým slavným bratrem a pochován byl ve svém založení, v klášteře u sv. Tomáše. — V druhé schůzi třídy druhé, konané v pondělí, 27. dne m. ledna 1902, přednášel prof. Jiří Janda „o nových objevech ornithologických na Moravě", totiž poštolky jižní (Falco Naumanni) a rehka horského (Erythacus Cairii). Poštolka jižní, za jejíž nejsevernější hranici hnízdění bylo pokládáno jižní Štyrsko, byla objevena přednašečem také na jižní Moravě (přednašeči známy jsou jen dva exempláře dosud na Moravě ulovené), a zastižena byla osada o 300 kusů, nocující na ořechách o samotě v polích u Žižkova nedaleko Lanštorfa; hnizdiště nalezeno na prastarých dubech lesa Lednického v děrách po vypadlých větvích. Získány odtud staré i mladé poštolky i vejce, poněkud menší a kropenatější, nežli u poštolky obyčejné. Přednašeč demonstroval ulovené exempláře ptačí i vejce. Potom ukázal také typický exemplář rehka horského, uloveného u Val. Meziříčí, a dokázal srovnáním rehka tohoto s rehkem domácím a vyložením některých podrobností biologických, že rehek horský jest zvláštním a samostatným druhem. Přednašeč předložil také práce o těchto objevech, uveřejněné v „Ornithol. Jahrbuch" r. 1900—2. — Potom amanuensis a docent Dr. Fr. Kar. Studnička demonstroval dva mikroskopické praeparáty jakožto doklady k pojednání svému o „histologii hypophyse cerebri", uveřejněnému ve Věstníku král. čes. spol. naukové 1901. Orgán tento jest žláza, která dodává chemické látky do krevního oběhu. Ale způsob, jak se to děje, nebyl dosud znám přesně. Někteří badatelé, kteří nalezli stopy sekretu této žlázy (hmotu kolloidní) v kapillárách žlazou probíhajících, soudili, že žláza se vylučuje zrovna do nich, ale novější dobou byl výklad tento většinou zamítán. Přednašeč zkoumáním hypophyse ryby měsíční (Orthagoriscus mola) nalezl nové důkazy pro správnost zmíněného výkladu. — Potom přečetl tajemník

třídní zprávu prof. Jana Svozila z Prostějova „o výsledcích chovu bource kroužkového“ a entoparasitech jeho. Z čísel zjištěných poznáváme, že přes 30% bourců hyne působením lumků, kuklic a j.; o vývoji některých parasitů těchto připojeny byly poznámky biologické. — V třetí schůzi třídy první, konané ve čtvrtek 20. února 1902, přednášel prof. Frant. Černý „o nejstarším českém slovníku“. Mezi nejstaršími slovníky českými lze rozeznávati dvě skupiny: do první patří slovníky Prešpurský, Rajhradský a Brněnský, do druhé Bohemář větší a nový, přednašečem objevený slovník Wiesenberský. První skupina vznikla ze společné předlohy. Také pro skupinu druhou lze předpokládati takový pramen společný. Mezi oběma skupinami však jsou vnitřní styky, které nejlépe osvětluje slovník Wiesenberský. Styky tyto vysvětlují se tím, že obě skupiny měly společný pramen. Pramenem tím byla předloha Bohemáře většího a slovníku Wiesenberského, kterážto předloha jest nejstarší slovník český. Skupina první svou předlohu doplnila novotvary a odjinud, skupina druhá jest věrnější předloze. Jiné slovníky staročeské, jako Bohemář menší, Nomenclator a pod. měly za hlavní předlohu Bohemář větší.

Dosavadní přednášky měly ráz ryze vědecký, ukazovaly nová hlediska, podávaly rozbory kritické a nové výzkumy, byly hojně navštíveny odborníky a ukazují dobrou cestu do budoucnosti.

V Brně, 21. dne m. února 1902.

Prof. Frant. J. Rypáček, tajemník I. třídy.

Literatura.

Obrana knížete Václava Svatého proti smyšlenkám a křivým úsudkům o jeho povaze. Sepsal Dr. Josef Kalousek. Vydání druhé, rozmnožené. V Praze 1901. Nakl. Bursík a Kohout. Stran VIII a 144.

Kalouskova Obrana vycházela po prvé v únoru r. 1872 v šesti feuilletonech v čas. „Pokroku“ a celistvě vyšla t. r. nákladem Th. Mourka (41 stran). Nyní pořídil Kalousek vydání nové a rozšířil hlavně část o historických pramenech a o dávné úctě sv. Václava. Prameny za posledních 30 let a rozvoj dějezpytný způsobily, že badatel tvrzení svá podepřel důvody novými a proto také širšími výklady. Nově přidané úvahy o historických pramenech

a o rychlém šíření úcty sv. Václava poskytují zvláště mnoho nového světla dějinám českým za věku Václavova. Výsledky badání svého položil autor do hlavního textu, v hojných a důkladných poznámkách pak podal odkazy ku pramenům samým, doklady, vysvětlivky, výbočky a zprávy tak, že těmito poznámkami — z nichž některé jsou drobnými kritickými příspěvky a úvahami — výborný spis sám sebou nabývá důležitosti stežejního díla o dějinách českých za věku desátého.

V „Úvodě“ píše autor, jak poklesla úcta sv. Václava, a spravedlivě může se říci, že „sv. Václav byl snížen zároveň s národem svým, jehož dědicem se nazývá“. Někteří historikové němečtí mluví o sv. Václavovi, že padl jako mučedník své příchylnosti k Německu, a mnozí Čechové vzdělaní viní ho ze slabosti. S obou stran jsou posudky a odsudky křivé. Účelem autorovým jest, aby Tomkovými stopami zjednal spravedlivé ponětí o povaze Václavově a ukázal rozborem legend, jak asi vznikly mylné názory o knížeti, jehož památka bývala druhdy v národě velebena jakožto prvního a nejpřednějšího patrona zemského. Po úvodě podává autor přesnou „historii sv. Václava“ (str. 5—16); líčí napřed vládu kn. Vratislava I., jenž zemřel 13. ún. 921, a na stolec posazen osmnáctiletý syn Václav I. (narodil se patrně r. 903, tak že krátce uplyne tisíciletí narozenin jeho; obrana vydána tudíž právě před millenniem Václavovým!), líčí dále vladařství Drahomiřino, smrt sv. Lidmily, vpád Arnulfa Bavorského do Čech, válku s Radslavem Zlickým, výpravu krále něm. Jindřicha I. do Čech r. 929, krátkou nevoli mezi Václavem a Drahomiří, způsobenou podnětem zbujnělé a zištné šlechty, smrt Václavovu i pohřeb a přenesení do Prahy. Odstavec končí se válkou Boleslavovou s Němci.

V úvaze „o pramenech k životopisu sv. Václava“ (str. 17—50) rozbírá a kriticky oceňuje autor legendy, a to legendu Gumpolda Mantujského, jenž nejvíce vybájil nepravd a znešvařil povahu sv. Václava jako knížete, legendu Vavřince Montecassinského, pak přepracování legendy Gumpoldovy (Crescente fide), staroslov. leg. Vostokovskou, lat. leg. o utrpení sv. Lidmily (Wattenbachovu), leg. Lži-Křišťanovu, zprávu Widukindovu, leg. Menkenovu, menší slov. legendy, prology, mineje a kanony atd., a vyvrací nechutné báchorky o pohanství Drahomiřině a o válkách náboženských mezi Čechy. Nejvíce pozornosti jest věnováno leg.

Gumpoldově, Vostokovské a Wattenbachovské. První jest přeplněna nejapnými výmysly, aby vynikl světec, a čirými nepravdami a nesrovnalostmi, a psána vzdáleným cizincem, druhé dvě, psané brzo po smrti Václavově na půdě české, dle autora „mohou se přijmouti za pramen historický tak dobrý, jako jsou obyčejné lepší kroniky".

Srovnav legendy a různou cenu (i necenu) rozdílných pramenův, přechází badatel k dílu samému, aby podal jádro své práce „o povaze sv. Václava (str. 51—76) a o starodávné úctě sv. knížete (str. 77—137). Kromě skutkův historických jsou autorovi vodítkem nejstarší legendy, které vznikly na české půdě domácí a jsou hodnověrné, leg. Wattenbachovská o sv. Lidmile a leg. Vostokovská o sv. Václavovi. „V nich" dle slov Kalouskových „musíme hledati poučení o skutečném stavu a sběhu věcí, a ony také jsou nám měřítkem k ocenění ostatních pramenů; co v ostatních legendách starých i nových, i v kronikách pozdějších, protiví se těm hodnověrným zřídlům, musí býti zavrženo; co vedle nich ostojí, ač v nich obsaženo není, z toho vybírá sobě kritika dále, co se hodí k historické potřebě".

Autor nejprve pátrá po pohnutkách, proč Drahomiř dala zardousiti sv. Lidmilu; byly to lakota, sobectví, chtivost vlády, žárlivost na vliv tchynin a ctižádost, podporované hrabivými lechy a intrikami jejich. A podobné podněty způsobily smrt Václavovu. Legenda Vostokovská žaluje na zbujnělé vládyky, že strojili pikle a štvali Václava proti matce, pak Boleslava proti bratrovi. Autor dokazuje dále, že, nebyl-li sv. Václav umučen pro víru, přece jest mučedníkem; neboť svatý kníže konal horlivě skutky věrou požadované, které se nelíbily odpůrcům jeho, a proto je vzali za příčinu, aby zabili knížete a ctižádostivému Boleslavovi pomohli na stolec, doufajíce, že změnou vlády dojdou různých prospěchův. Obě vraždy nejsou výsledkem zápasu mezi křesťanstvím a pohanstvím; neboť vyšší vrstvy národa Českého tehdy byly již křesťanské, a nebylo u nich zásadního odporu proti křesťanství. Sv. Václav byl dobrý křesťan, a zvláště dobrý kníže křesťanský se zvláštními povinnostmi, aby pracoval o zajištění a upevnění křesťanství v zemi své, aby tím Němcům odnímal záminku: vpadati do Čech a pokoušeti se mečem o šíření víry, aby vyhubili Čechy, jako vyhubili Slovany polabské. „Dobrý kníže nacházel v těchto křesťanských povinno-

stech veliké, ano nevyvažitelné pole činnosti; kdyby byl sebe horlivější býval, zůstalo po něm práce na staletí; tu mohl Václav po knížetsku osvědčovati svou zbožnost, aniž potřeboval bráti útočiště k titěrnostem a hračkám, kterým dobře se může oddati pobožný soukromník, ale kterými kdyby se zaneprazdňoval kníže, byl by špatným knížetem". Sv. Václav konal horlivě všecky úkoly knížete řádného, spravedlivého, statečného a v pravdě křesťanského, jakých jsme měli nemnoho; úkoly tyto byly velmi těžké a pracovali o nich po něm panovníci naši po staletí! Ano Gumpoldova povídačka, že sv. Václav chtěl jíti do Říma a vstoupiti do kláštera, může míti výklad, že svatý kníže skutečně chtěl zajeti do Říma, aby tam vymohl zřízení zvláštního biskupství českého, což zajisté ctí jest a zásluhou! Utvrzováním křesťanství v zemi, stavěním chrámů ve všech hradech, jak slušelo knížeti, zjednal si Václav podstatné zásluhy o národ svůj, kráčeje šlepějemi dědovými, ujcovými i otcovými; a bez včasného přičinění tohoto byl by nás neminul osud vyhubených Luticův a Bodrcův. Jest to zajisté zásluhou neobyčejnou, ano nedoceněnou — býti obhájcem, ano i zachráncem národa na časy budoucí! — Gumpold, líče sv. Václava jako mnicha a asketu, byl původcem nespravedlivého mínění o nestatečnosti Václavově. Autor mínění Gumpoldovo vyvrací čtverým důkazem: a) ani Gumpold sám nelíčí Václava jako zbabělce, ani další legendisté, b) nepravdivost o nestatečnosti Václavově a o mnišské mysli ukazují činy Václavovy i události z posledních chvil životních i zápas s Boleslavem, c) Václav neuvolil se platiti poplatek králi Jindřichovi I. bez boje, d) byl ctěn jako kníže statečný, patron válečný, dědic a ochránce národa svého. Sám Gumpold dává Václavovi do úst slova, že kníže vedením Božím řídil zemi a chránil dle možnosti vlast proti síle nepřátelské; a v přípisku do legendy Gumpoldovy čteme, že Václav z bitev vycházel jako vítěz. Byv pozván bratrem na hody do Staré Boleslavě, chtěl po mši svaté odjeti domů, ale bratrovým naléháním zůstal na hostinu, před ní se projížděl vesele na koni s druhy svými, a pak „pili a veselili se u Boleslava". Tak nejedná asketa ani mnich. Jako v boji s Radslavem Zlickým tak i krátce před skonem mučedníkovým přesvědčujeme se s jistotou, že sv. Václav byl k osobnímu boji silnější a obratnější nežli Boleslav, a všechno chování Václavovo u Boleslava v posledních okamženích

životních ukazuje, že skutečná povaha svatého knížete byla docela jiná, nežli babská, jak nechutně povídá Gumpold. Nemáme důkazů, že by sv. Václav z nemístné mírumilovnosti povoloval nepříteli ani že by sebe byl nebránil. Bránil se i Jindřichovi I., spojenému s Arnulfem Bavorským, nežli byl přemožen přesilou, a kdo ví, po jakých bojích!

Vypravujíť kroniky, že Němci zvítězili nad Čechy, přemáhali je mocně a že se to stalo s pomocí Boží. Tu jest jisto, že se sv. kníže bránil, bránil statečně, pokud stačil, a nepoddal se k poplatku na hranicích zemských, nýbrž teprve po dlouhém obléhání hradu Pražského. A neplatil snad poplatku sám král Jindřich divokým Maďarům? Má placení poplatkové býti hanou jen sv. Václavovi? Nečinili tak i Boleslav I. a Břetislav I.? Nepokořil se veliký král Přemysl II. Otakar? Všechny tyto panovníky počítáme k nejlepším knížatům. A měli bychom snižovati sv. Václava, že činil co oni — z největší nutnosti a snad i z opatrnosti, aby, maje pokoj s Němci, snáze a lépe hájil země České proti Maďarům, na východě i na jihu říši ohrožujícím, a aby v pokoji utvrzoval doma řády křesťanské jako hradby proti Němcům? Kronikář Widukind nazývá sv. Václava **králem** (rex). Z toho vidno, že Němci ho nepovažovali za poddaného, že by byl chabým manem, ale měli o moci Václavově mínění patrně veliké, jako o moci Svatopluka Moravského a o moci bratra Václavova Boleslava I.

Nejjasnějším důkazem o statečnosti a mohutnosti sv. Václava jako knížete jest starodávná úcta. Otcové naši ctili v něm netoliko muže zbožného a nevinného mučedníka, ale i statečného válečníka, obránce národa proti nepřátelům a ochránce veřejného pořádku v zemi, a to hned po smrti jeho. Autor líčí obšírně postup úcty sv. Václava za věku desátého a za dalších věkův, zmiňuje se o nejstarších obrazech Svatováclavských v kodexu Wolfenbüttelském (výňatku z leg. Gumpoldovy, pořízeném choti Boleslava II. Emmě,), o jméně sv. Václava na českých denárech (po prvé činil tak kn. Jaromír, syn Emmin,), o ctění svátku sv. Václava, o založených kostelích na počest jeho, o vzývání sv. Václava v bitvách, o válečném kopí a prapoře Svatováclavském, o památkách po sv. Václavovi (o zbroji jeho, pancíři, přilbici a meči), o pasování na rytířství Svatováclavské, o korunovacích královských, o vývoji písně Svatováclavské (vlastně důkladné po-

jednání), o vlasteneckém rázu úcty sv. Václava a o nechuti Němců k němu, o pozdějším vývoji úcty Svatováclavské za dalších staletí, kdy obraz sv. Václava býval na mincích a pečetech knížat a králů našich (na př. nápis na pečeti krále Vladislava: Pax regis Wladizlai in manu sct. Wenzezlai), na pečeti zemské i soudu zemského s nápisem S(igillum) ivsticie tocius terre sci Wencezlai dvcis Boem., na pečeti obce Starého Města Pražského, na pečeti university Pražské a t. d. Vrchol úcty byl za krále Karla I., který r. 1346 věnoval novou korunu královskou sv. Václavovi, s jehož hlavy si ji měli králové naši toliko dočasně půjčovati, a sám napsal lat. legendu Svatováclavskou. Dle způsobův úcty této jest vidno, že Čechové ve sv. Václavovi ctili ctnosti zbožného a zároveň statečného knížete a hrdě se nazývali rodinou, národem sv. Václava.

V „Závěrku" praví autor, že za práce badatelské vedla ho jen touha po pravdě, bez vedlejších ohledů, mimo snahu, aby se napravila křivda, činěná jednomu z dobrých panovníků českých, jakých jsme měli nemnoho. Čechové ctili sv. knížete pro dobré knížecí vlastnosti jeho, pro křesťanské ctnosti a pro smrt nevinně utrpěnou. Autorovi jde jen o to, aby sv. Václav byl navrácen srdcím českým, která se od něho odvracejí nespravedlivě, a aby byl navrácen pravdě. A to jest autorem dokázáno kritickou a zevrubnou prací jeho, kterou můžeme dobře nazvati úhelným kamenem do dějin našich věku desátého. Kniha jadrná, milá a útěšná!

Dílo jest ozdobeno titulním obrazem, totiž krásným a význačným Schnirchovým návrhem jezdeckého pomníku sv. Václava, a 28 obrazy jinými, a to otisky z kodexu Wolfenbüttelského, otisky denárův, mincí a různých pečetí, otisky z iniciálek a snímkův, obrazy dukátů královských a památek po sv. dědici jako hrdinovi (pancíře, přílbice a meče).

Obranné dílo toto, které původně napsal autor před třiceti lety jako docent a nyní zdokonalené a ucelené vydal po druhé jako proslulý badatel a důmyslný apologeta našich dějin, nechť se rozletne po „veškeré rodině sv. Václava" a věrnou pravdou svou otvírá srdce česká knížeti, jehož předkové s důvěrou vzývali za dnů smutných a úpadkových a nadšeně velebili za dob slavných i radostných!

Frant. J. Rypáček.

Dějiny české literatury. Druhého dílu část první. Století 18. Napsal Jaroslav Vlček. V Praze, nákl. Jednoty českých filologů (1898—1901). Str. 328, cena 6 K 20 h.

Uplynula tři léta, co zde (Č. M. M. 1898, str. 90 a n.) podána zpráva o prvním svazku Vlčkových Dějin české literatury, a teprve dnes naskytuje se nám vítaná příležitost, upozorniti na další svazek tohoto důležitého díla, právě vydaný. Jakkoli bychom si vroucně přáli rychlejšího vydávání dalšího, přece nelze nepochopiti pomalého toho tempa, uváží-li se, kterak spisovateli jest jednotlivé partie díla zpracovávati od základů, nechce-li, jak se říká, šíti horkou jehlou a pak slyšeti nářky, že práce kvapná málo platná.

Obecenstvo překvapeno bylo tím, že v Dějinách přeskočen svazek druhý a přikročeno hned k třetímu. Důvody toho p. spisovatel slibuje po případě udati v závěru spisu. Ať jsou již jakékoli, čtenář, nese-li zprvu velmi nemile takovéto přerušení, potom se s ním smiřuje. Vynechána zatím doba, které již dávno stržen falešný nimbus věku zlatého, a její dozvuky; vedle věkovitého památníku zbožnosti a píle i důmyslu Českých bratří, bible Kralické, vedle významného státníka K. st. z Žerotína jenom obrovská činnost velikého učitele národův J. A. Komenského mluví z ní k nám mocným slovem ještě dnes a bude působiti též nadále; ostatní náleží již minulosti. Ale to, v čem kotví přítomnost naše, z čeho přímo vyrůstá dnešní literární ruch, poznávati seménka dnešních jeho květův a plodův, jest nám zvláště důležito, a to vše spadá do doby tak zv. vzkříšení, jejíž počátky vylíčeny právě v tomto svazku práce Vlčkovy.

Že vzkříšení? Není vlastně vzkříšení tam, kde nebylo smrti. To jest první výsledek badání Vlčkova o století 18. J. Vlček dvojím způsobem doličil, že ani stol. 18. není literatuře naší taková tabula rasa, jak se namnoze myslívá, že nelze mluviti o naprostém vymření literatury.

Předně tím, že věnuje pozornost i takovým plodům slovesným, které po stránce formální jsou naprosto neumělecké, bezcenné, myšlenkovou úrovní rovněž velice nízké, ale jsou přece jen odleskem tehdejšího, nade vše pomyšlení ovšem ubohého života duševního v našem národě, jehož dětmi a výplody jsou nejen Hus, Chelčický, Komenský, básně Nerudovy, Čechovy a Vrchlického, nýbrž také ovčáčkové Volní a jesuitské Nebes

klíče. Proto tak pilně sbírá všecky tyto drobty, z nichž o veliké většině platí pěkné povědění jeho: „Je to . . . ptačí cvrlikání, bzukot včel nebo cvrkot cvrčkův, ale přece je příjemnější nežli ticho hřbitovní“. Celá řada těchto spisův jest i čtenáři literárně vzdělanému naprostou novinkou a také proto již šíře vylíčena, než by jinak bylo lze očekávati. Vlček nemohl tu říditi se vzorem liter. historikův románských, kteří dle pěkného povědění Rich. Meyera tisíce spisovatelův a desetitisíce spisů pomíjejí mlčením (na př. známý u nás Lanson), ježto jsou jim pouze školným, jež vynaložil národ na vychování Molièrovo, nebo aby vyzrály básně V. Huga. Literární historik náš béře se tu ve šlepějích germánských badatelů, kteří snaží se býti spravedlivi i k snahám lidí menších, ovšem sestoupiv tu do hlubin ještě o to nižších, oč hlubší byl literární úpadek náš proti německému, a tak vyplněna zejména prvá polovice stol. 18. pracemi, o nichž by liter. historie jiných národův vypravovala asi málo.

Ale J. Vlček ještě jinak dospěl k tomuto, řekněme, bohatšímu vylíčení literární tvorby st. 18. — tím totiž, že jako speciální znalec literární práce na Slovensku s velikou pílí snesl vše, co tam vyrostlo, a co bylo dosud dílem málo známo, dílem nedosti všímáno, a to neprávem, neboť tehdy právě slovenská odnož vydává poměrně hojnější a také pozoruhodnější plody, nežli hlavní, bědně osekaný kmen. Zvláště důtklivě Vlček proto upozorňuje na skladbu A. Doležala (1737—1802) nadepsanou Památná celému světu tragoedia, jež dotýkajíc se stežejných záhad lidského myšlení, nasvědčuje, že „dědictví století 17. nebylo dědictvím mrtvým, že vnějším tlakem oslabovaná literatura naše v 18. stol. nebyla bezduchá mrtvola, nýbrž těleso organické, třeba vysílené a dřímající, z něhož naše století [19.] sotva by bylo vypěstovalo to, co se mu podařilo, kdyby před sebou bylo mělo pouhou hmotu neživou“. (Str. 298.)

V důsledcích tohoto názoru Vlček vyličuje dále literární obrození naše ne jako zjev nějaký zázračný, nýbrž zcela přirozený. Jakmile činiteli vnějšími: evropskou emancipací ducha lidského a vyvolanou takto v Rakousku osvícenskou epochou josefinskou odstraněny vnější příčiny předchozího úpadku, národ ihned hlásí se k další práci osvětné, a to tak čile, že přímo zbraněmi, jichž se mu dostalo v reformách Josefa II., znamenitě se dovede brániti proti těm z nich, které jeví se škodlivými jeho národnímu

bytu. Od osvícenství přechází se zvolna k nacionalismu — od Dobrovského k Jungmannovi.

Látka tohoto přechodního století probrána v 10 hlavách. Vítězná protireformace, Opposice protestantská a pietismus, Jansenismus na půdě české, Evropské obrození a josefinské osvícenství, Česká učená společnost, Rokoko v české poesii, „Vlastencové z Boudy“ a „Česká expedicí“, Osvícenské obrany jazyka a národnosti, Slovensko josefinské, Katolická odluka slovenská. Každá hlava má zase poddíly další dle směrův a druhů literárních, čímž se neobyčejně usnadňuje přehled: vývoj literární doby novější vyžadoval si poddílů více, nežli bylo ve svazku prvém, což jest jen na prospěch díla. Jelikož jde spisovateli v první řadě o vystižení doby, stává se ovšem, že přes snahu co nejvíce soustřeďovati literární činnost jednotlivých mužů dotčena jest na několika různých místech: Dobrovský, typický představitel osvícenství josefinského, jehož památce také tento díl věnován, vylíčen zde na př. jen v první době své činnosti a pod. Sestrojiti celkový obraz jednotlivých osobností bude každému snadno pomocí podrobného indexu, jenž zajisté konečnému dílu bude přidán. Z literatury odborné, uvedené pod každým oddílem, vysvítá, co z práce náleží od základů spisovateli samému, a s jakou svědomitostí užito badání spisovatelů jiných. Často se tyto prameny instruktivně charakterisují, někde naznačeno, co zbývá zkoumati; jest toho dosti, kdežto zase jinde zbytečně o téže věci bylo badáno dvakrát, na př. o předlohách Puchmajerových; hned sousední Hněvkovský s Děvínem za to vychází dosud na prázdno.

O methodě spisovatelově platí chvála vyslovená o svazku předešlém: literární zjevy se vysvětlují vesměs z myšlenkového proudu doby, vývoj jednotlivých idejí stopuje se od jejich vzniku až ku plodu, jenž jest u nás jejím ohlasem. Že se při tom stále poukazuje na cizinu, jest na bíle dni. Charakteristiky jednotlivých typův i směrů literárních jsou vesměs stručné i jadrné, a všude dbáno největší objektivnosti. Vnitřní úpadek západní reformace tak dotčen po zásluze jako zhoubná činnost jesuitův u nás, při světle reforem Josefa II. nezapomíná se ani stinných jejich stránek a tak i jinde. Místy slabě naznačena jest též souvislost jednotlivých směrů literárních se směry umění výtvarného, na př. při plodech jesuitských nebo při poesii rokokové:

širším rozvedením těchto partií by zajisté býval celek znamenitě získal, ač práce tím byla by bývala značně znesnadněna.

Sloh J. Vlčka je tak lehký a plynný, že při vší důkladnosti své jsou Dějiny jeho nejen knihou pro odborníka, nýbrž dojdou též obliby u každého vzdělanějšího čtenáře českého. Nakladatelka, čilá Jednota českých filologů, by měla jen hojněji na ně upozorňovati. Dnes třeba důtklivě doporučovati i díla nejlepšího, jinak dá se přednost práci třeba mnohem slabší, o kterou horlivě zasazuje se reklama. A přece jest si přáti, aby dílo Vlčkovo, záhy dokončené, došlo zaslouženého rozšíření největšího.

J. Kabelík.

Loňské vzpomínky na K. J. Erbena a nová vydání jeho „Kytice".

Není dávno, co rodný domek básníka „Kytice" a historika K. J. Erbena označen pamětní deskou, loni (28. července) projev vděčnosti doplněn postavením důstojného pomníku. Slavnosti nejvíce pozornosti věnovaly Národní Politika (mimo jiné zprávy připravovala k ní feuilletonem 25. července, nadepsaným „K. J. Erben" — suchou ostatně rekapitulací známých dat — a otiskla slavnostní řeč Rajsovu — ‚Památce pěvce „Kytice"' — ve feuill. 30. a 31. července, č. 208 a 209), a Zlatá Praha (v roč. XVIII. 1901 na str. 526 a 467 přinesla vyobrazení pomníku a poprsí Erbenova, díla to sochaře J. Říhy, jemuž v soutěži přiznána 1. cena — provedení lepšího návrhu, Šalounova, vadila nákladnost dle referátu A. C. o výsledku soutěže v Zl. Praze XVII. 1900, str. 360 —, a na str. 492 r. XVIII. otiskla 3 znělky Jaroslava Sutnara „Památce Erbenově" věnované, zveršovanou trest článku literárně-historického, jíž mnohem více k rozumu promlouvá literární historik sbírající, odvažující a spojující fakta než k citu básník. (Srv. na př. verše — apostrofující Erbena — o číslech „Kytice", perlách, „jež léta v nadšení Jsi pracně navlékal", . . . „dílech ryze Tvých, ač podnět z lidu vzat", neboť „lidu ve stopách Ty všude Jsi se bral, než věrně v básních Tvých i Tvůj duch zrcadlen, ač pravý lidu duch, přec nad něj povýšen, jak orel v oblacích je nad hřebeny skal".).

Druhou — obsažnější — ze slavnostních řečí, pronesených při odhalování Miletínského pomníku, jest patrně článek Jaroslava Sutnara: „Karel Jaromír Erben", otištěný

v Rozhledech XI. 414n. a označený jako ukázka z delší rozpravy. Slavnostní ráz aspoň vidíme ve větách osobitost poesie Erbenovy více zatemňujících než vystihujících, ve větách, jež stejným právem slyšeti bychom mohli o slavnostech i jiných literátů, ve větách, jako: „v jeho skladbách s tou vůní přírody nakreslen původní člověk český na své celé životní pouti od kolébky k hrobu životnými představami z lidové zkušenosti neb obraznosti“ (str. 415).

Suggestivní básně Erbenovy jsou, je v nich kus myšlení, cítění člověka českého a sociálních vztahů jeho, ale jistě jen výsek z kruhu, jejž třeba neurčitě dokreslujeme si my čtenáři. Kritik musí však na tolik od suggestivní síly básníkovy se emancipovati, aby rozlišil představy dílem umělcovým vnášené a city jím rozvlňované od sdruženin, jimiž fantasie jeho samého prokazuje svou činnost. Vybírám několik pochybných thes. Galantní, sladce laškovná drobnůstka „Anděl strážce“ jistě nehodí se za doklad Erbenova „humoru skrze slzy“ (str. 415). Pro podnět k „Ohlasům žalmů“ netřeba choditi k Herderovi. Byl bližší (v staročeské lektuře Erbenově, jež obsáhla i starší pokusy o přebásnění žalmů) a patrný je mluvou zvlášť archaisující (v Ohlase Žalmu 45 tvary: brañě — Gen od braň — 11. verš, dci 30. v., probodeš 16, přístojí 25, časté enklitické ť: v. 4, 18, 25, 32, 35, vazby: vychází v jevy 2, nakloň ucha 29; v O. Ž. 140: díka v. 8, umyslivše 12, nedobytý = nedobytný, za lat. adj. končící v -bilis; častější enklit -ž při imper. latinisující opis imper. záporného: nechtěj dopouštěti 17, vazba: o bezživotí uložili roky 10). Vliv Goetheova „Krále duchů“ nutno hledati v něčem jiném než „v tom až nespravedlivě krutém závěru „Polednice“ — nemáme příčiny nevěřiti básníkovu udání (při 1. otisku „Polednice“), že látku — a tedy i ten až nespravedlivě krutý závěr — vzal z národní pověsti.

„Prchání před skutečností do časů minulých, v nichž hleděl ohlušit všechno pomyšlení na přítomnost smutnou v každém směru“ (str. 415), nemůže býti tak silným motivem, aby z něho vyplynula jeho činnost básnická i valnou většinou vědecká.

Nelze tu přejíti Brandlova vypravování v Životě K. J. Erbena (str. 10 n.) a to toho zjevu, že v básnické tvorbě Erbenově je málo projevů jeho myšlenek, citův a tužeb vztahujících se k době současné, a jen jedna z básní, Věštkyně, současně s theorií

o prchání z přítomna v minulost, veršuje stará proroctví ve smyslu tužeb básníkových; tíživější rozpor snů nitra básníkova se skutečností doby byl by nalezl více ohlasu v díle Erbenově, než kolik ho v něm shledáváme, tak jako tomu bylo na příklad při Vocelovi.

Neobstojí také tvrzení, že Erben byl by se „aspoň poněkud opakoval“, kdyby byl sbírku svou rozhojnil zpracováním nových látek, je-li založeno jen na jakés — nevýznamné — obsahové podrobnosti mezi „Zlatým kolovratem“ a „Lilií“.

Leč o tom o všem, tedy také o argumentaci podkládající tvrzení ta, ujasnění dá teprve oznamovaná autorem delší rozprava.

Hold ten vzpomínkový byl vzdáván předem Erbenovi-básníkovi. O básnické oblibě jeho sbírky svědčí ještě jiná věc. Necelých 50 let od 1. vydání jejího, 50 let plných vlnobití ve vkusu — a již 11 vydání, sotva co je přesvědčivějšího o oblibě „Kytice“ než toto prosté faktum, u nás svou řídkostí významné. Třebas při některém z tří posledních vydání z r. 1901 neméně než snaha vyhověti potřebám čtenářstva rozhodovala knihkupecká snaha, využitkovati pominutí práv autorských (básník † 27. listopadu 1870) a získati větším odbytem knihy — proti dvěma dosavad ještě na trhu jsoucím vydáním, Hynkovu z r. 1893 a illustrovanému Umělecké Besedy — zlevnělému, fakt tří vydání v jednom roce neztrácí ze své významnosti.

Vydání Vilímkovo (v Knihovně Malého Čtenáře) jest určeno mládeži; proto obrázky (od St. Hudečka), proto vynechána „Dceřina kletba“ z I. dílu a 10 čísel z II. dílu sbírky; ale ani tak není ještě výběr vhodný: z knížky pro nejmladší čtenářstvo mohly odpadnouti i „Věštkyně“, „Panna a máti“, „Odchod“, ba i „První májová noc“ a „Sbor“, protože u toho čtenářstva nenajdou podkladu představového ani citového pro porozumění. Několikastránkový úvod od Fr. S. Procházky nehledí téměř nic k tomu, pro koho psán (mluví o samobytnosti, záchvěvech geniálního tvoření atd.). Popularisační úpravě musily by ovšem podrobeny býti i poznámky Erbena samého, jež tu prostě otištěny. Že by ve vydání tom byla učiněna aspoň slušná část toho, čeho třeba ke sblížení mysli teprv rozvírající se s dílem uměleckým, nechtěl bych tvrditi.

Výborem rovněž jest vydání „Kytice“ v Ottově Světové knihovně, č. 190—191, obsahujíc pouze I. díl básníkovy sbírky

„Pověsti národní“, s básníkovými poznámkami k němu, z II., „Písní“, otiskujíc jen „Zazděnou“ v příloze III. (I. přílohou je Erbenova poznámka k 1. otištění „Svatební košile“, zapadlá časem, registrovaná v Zíbrtově Bibl. přehledu č. nár. pís. 6, a vydavatelem pro svoů důležitost sem pojatá, o látce básně, k níž také se vztahuje příloha II., výňatek z Raisova čl. „Po stopách Erbenovy Svatební košile“); leč právě v I. díle „Kytice“ je to „těžké, ryzí zlato, jež neporušitelno sžíravými vlivy doby přetrvá věky“. Pěkným doporučením tohoto vydání je dvacetistránkový úvod literárně-historický od Lad. Quise.

O pomocnou literaturu dosavadní i o vlastní studium pramenů opřen, stručně sic, ale jadrně rysuje vývoj básnické činnosti Erbenovy až do zavření jejího posledními opravami a drobnými doplňky v 3. vydání „Kytice“, charakterisuje způsob tvorby básníkovy i zapíná ji v dobu předchozí i současnou. Odborné vědění literárně-historické tu nalezne některé opravy mylných dat starších (z nejlepší životopisné práce o Erbenovi, Brandlovy) i několik nových poznatků získaných prohlížením starých publikací (týkají se prvního otištění některých básní a přispívají k datování vzniku jich).

Podle Brandla (7) chybně kladen otisk „Řevnivého“ do r. 1832; správně: r. 1831. „Sládci“ vznikli r. 1833 dle vročení prvopisu, srv. Král, Listy Filolog. XXI. 427 pozn.; datum Quisovo str. 4: 1836 vyvozeno patrně z vypravování Brandlova 12, ale ani neplyne z něho nutně, ani vypravování ono není prosto pochyb; P. Jos. Vorel, dle Brandla r. 1836 kaplan Žebrácký, byl od r. 1835 dle Jgm. 653 expositou ve Zdicích. Erben přehlížel a inventoval archivy od r. 1843 (srovn. Brandl 24), assistentem Čes. Mus. jmenován r. 1846; tak třeba opraviti mylná data na str. 20.

Vydání v „Světové knihovně“ vyšlo krátce po 1. svazku „Kytice“... úvodem, poznámkami a výkladem opatřené od Rudolfa Schenka a Josefa Straky, učitelů na matičním gymn. v Zábřeze (Zábřeh, J. Malý, 1901), takže v úvodě, nezapočítávajícím ještě vydání Zábřežského, na str. 18. je čítáno za 9.; Zábřežské vydání, na str. 1. svazku mylně označené za 8., jest ve skutečnosti vydáním 9., úplným, jak také správně udáno na obálce sv. 2., vyšlého teprv po vydáních Ottově a Vilímkově. (Srv. též Úv. Zábřežského vyd. LXIII pozn.)

Zábřežské vydání, podávajíc úplný text „Kytice", od vydavatelů určeno jest především žákům středních škol. Úkol „dotknouti se všeho, co mohlo by žáky vzhledem ke Kytici zajímati, a ukázati jim, jak mají pojímati básníka a jeho dílo", rozvrhli vydavatelé mezi sebe tak, že sepsání Úvodu — na str. IX—LXVII obsahujícího kapitoly: I. Život a činnost K. J. E., II. Jak „Kytice" vyrostla? III. Ocenění Kytice, IV. Jak Kytice byla přijata — vzal na sebe Rudolf Schenk, a „Poznámky" na str. 153—270 podává Josef Straka.

Ze 4 kapitol Úvodu jediné pro prvou byla dosavadní odbornou literaturou látka do té míry zpracována, že p. spisovatel se mohl spokojiti výběrem snesených dat a jich novým spojením stilistickým; ne tak v ostatních, kde bylo nutno roztroušené poznámky sbírati, srovnávati, doplňovati a scelovati v jeden obraz, kde v bohatství pěkně vyslovených poznámek, se všech stran vrhajících světlo na básníkovo dílo, vedle pečlivě využité práce předchůdců hlásí se čtenáři záslužná a vlastní práce spisovatelova.

Jemně — hledíc ke čtenářstvu — vytčen zdroj nehojné tvorby poetické v Erbenově smyslu pro náladu a formu a schopnosti nalézti a silně vyjádřiti význačné rysy látek k zpracování přijatých, k jichž výběru zvláštnímu a charakteristickému tíhl pod vlivem rodiště (upozorňuji, že nedostatek zpráv o něm dal by se snad nahraditi poněkud použitím látky snesené v Národopisném sborníku okresu Hořického a některých prací Raisových), záliby v poesii lidové a jejích ohlasech v obou slavných sbírkách Čelakovského a své romantické nálady. Neměl sopečné síly geniovy, který musí vybouřiti nové a nové vzněty vnějškem stále zmítaného a prudce vroucího nitra — vyzpíval, co látky mu dal šťastný styk s fondem lidových pověstí především, ve chvílích, kdy nedoléhaly ještě nutkavé práce jiné, kdy oddech od nich a klid od trpkých starostí o chléb zdvihly v něm „chuť veršovati", vyzpíval — a umlkl. Byl ještě méně tvůrcem v nejvznešenějším a nejhrdějším smyslu než Čelakovský.

Pěkně vystižena básníkova práce od sáhnutí k látce, již vybrala nedost vědomá jemu samému disposice duševní, až k dovršení tvořivé jeho činnosti ustálením slovního výrazu, pěkně charakterisovány význačné vlastnosti látky i zvolené prostředky

umělecké, vylíčeno přijetí díla, jeho šíření doma i v cizině, i vliv jeho na literaturu, hudbu i umění výtvarné.

Některé poznámky k tomu.

Vedle četby Čelakovského k zálibě v poesii lidové (str. XXIV) jistě spolupůsobil vliv vrstevnictva, zaníceného pro plody tvůrčí činnosti lidové; chybí mi tu všeobecná zmínka o tom. Podobně stručnou ovšem zmínkou, odkud romantické zabarvení mysli Erbenovy (str. XXV), přál bych si míti naznačenou souvislost jeho s dobou. Právě při sledování vývoje velikých lidí a při rozboru velikých děl, která svou dobu právě nejvýrazněji vyslovují, jest místo ke zmínce o obecném rázu té doby, jejím cítění a dychtění; na nich se pochopí a jich silou zdůrazněno v mysli utkví obecné vření.

O „smutných stínech" (str. XXXIX), vrhaných v život lidský zasahováním světa nadpřirozeného v dění lidské, nelze mluviti jednak pro Záhořovo lože (boží smilování!), jednak proto, že vsahování to děje se pro vyrovnání porušené spravedlnosti, pro smíření uraženého citu pro ni; pojem člověka podrobeného známým jemu naskrze zákonům přírodním s mathematicky přesně vypočitatelnými důsledky jich sotva tu čtenáři přijde na mysl.

Slovo „teskná nálada" — místo pouhého „snivá" — necharakterisuje správně dojem I. odd. „Štědrého dne" proti snivé, ale vzpomínkami roztesknělé náladě druhých básníkem líčených přástek (str. XLI ř. 20), jež ovšem není „táž" (ib. ř. 26) co prvé.

Také slovo „zbožný ton", str. XLI, 3. ř. z dola, o počátku Záhořova lože nezdá se mi výstižný. K ději mistrně stupňujícímu skličující náladu nezaviněného utrpení (mládenec) v hrozně zoufalou náladu drtivého uvědomění spousty vin (Záhoř) a proplétajícímu ji radostnou, povznášející náladou nezklamaného doufání a úchvatnou radostí ze sladkého odpouštění vin, k tomu ději — po smutných akkordech veršův úvodních — připravuje básník scenou, v níž sladké smilování lidské ukazuje se slábo proti bolu nad jeho hojivou moc většímu, proti bolu, od něhož pomoci může jen milost boží, tedy scenou s prvky podobnými k prvkům vlastního děje a zároveň napínající naši žádost poznati tajemný žal.

Zmate čtenáře, když verše, jimiž básník „vyslovuje ideu a myšlenku děje" a jež „svědčí o vynalézavosti a umělecké síle

Erbenově“ — str. XLIII, nazývá p. spisovatel „leckdy vlastně samozřejmé a zbytečné“, aniž při tom na druhé straně vykládá psychologicky jich vznik a poukazuje s dostatečným důrazem k jich významnosti v oekonomii básně. Jest to drobnost, ale autor „Poznámek“ byl by vycítil, že svým výkladem k závěrečným veršům Štědrého dne (str. 204) přichází ve spor s pojetím Úvodu.

Místo výčtu ozdob básnických, zpodpíraného doklady z díla samého, místnější by bylo zodpovědění otázky, které z ozdob těch charakterisují Erbena a které i jakou měrou dávají básním nádech lidovosti. Ostatně výčet ten není úplný; poznámky doplňují jej o perifrasi (k Odch. 5—7), anticipaci (ib. a k Věštk. 20), „opakování slova z jednoho verše v jiném tvaru hned ve verši druhém“ (k Hol. 61—76). Oxymorem — zdánlivou neshodou znaku, v obsah představy vkládaného determinací, s ostatním známým obsahem představy, nesrovnalostí člena rozvíjecího se základním, již ovšem odstraní výklad významu vlastního oběma — není ani 1. příklad uvedený (metafora; tak vykládá i pozn. k Zl. kol. 121) ani 2. (kontrast, logická protiva dvou souřadných pojmův).

V chybějící kapitolu o jazyku vedle lecčeho ze „syntaktických figur“ (enallage na př.) bych přijal povšechnou zmínku, konstatující a vykládající užití tvarův i slov zastaralých i novotvarův a novomluvů v básních Erbenových. Výtěžky jazykového rozboru snad by přispěly i k datování vzniku jednotlivých básní. Nehledě k tomu, co se vyskytuje archaisujícího ve všech básních Erbenových (na př. časté enklitické -tě, -ť), vidím, že archaisující ráz mluvy vedle obou Ohlasů žalmův a drobotiny „Tužba dívčí“ jest pronikavější ještě jen ve Věštkyni (vliv pramenů, uhození v ton látce přiměřený; 24 veršů vzniklo bezpochyby po r. 1853), v Lilii (vzniklé rovněž asi po r. 1853), v Perlovém vínku (1856), též v Záhořově loži (tu bylo by třeba srovnání s 1. nástinem básně té), není ho v První májové noci, již p. spisovatel — také asi Jar. Sutnar — klade mezi nejpozdější básně Erbenovy, opíraje se asi o pozdní otisk její, z r. 1860. Neroste archaisující ráz mluvy Erbenovy časem? Nejsou básně, v nichž více se jeví, vyrostlé už prostřed studií a prací o naší minulosti? Ovšem básník také později měnil výraz. Soud o pozdějším vzniku „První májové noci“ nezdá se mi zcela jistý.

Mnoho kouzla se přičítá (str. L) rhythmicky nepřesným veršům Erbenovým. Ale kouzlo to jistě spočívá v něčem jiném:

v lahodném sledu slov nesrážejících se v drsné, nevyslovitelné shluky, v jednotvárně znící řady stejných hlásek, spočívá v místech zvukově malebných, ve verších přiléhajících k myšlence, v slovech suggestivních; rhythmus a metrum tomu leda neodporují nijakou ostře význačnou zvláštností. Z místa v dopise Vrazovi (Brandl str. 20) nejde, že cit lidu (na místě uvedeném, nejasném buď synonymum slova sluch, t. j. smysl pro jazyk, Sprachgefühl; neb sluch = sluch hudební, cit = smysl pro jazyk — ne snaha „myšlenkový a citový proud básně“ zobraziti „volným rhythmem“ či jak by rhythmik řekl, nestírati přirozenosti jeho vtěsnáváním v nějaký rhythmus) vedl jej k rozmanitosti rozměru, než že v písních dociluje shody slova s hudbou tu shodou přízvuku, tu kvantity slovní s dynamickým přízvukem taktu hudebního.

Jsou-li příkladů nesprávného přízvukování spousty na konci veršů (v příkladech str. LI dvojice: muž zelený — zastrčený je souznění nahodilé), musíme je předpokládati i uvnitř pro vysvětlení toho, co p. spisovatel shledává volným rhythmem a co v pravdě je chybováním proti zvolenému schematu metrickému, způsobeným mylnými názory o přízvuku (správně jen tak vykládá „prosodickou libovůli“ J. Král v Listech Fil. XXI 427 n., srv. i týž, Listy Fil. XXIII, 12 n).

Na str. XXXVII slovy „tak (obětováním dítěte lásce k matce, životu na zemi) mateřský cit její (ženy Vodníkovy) trpí, ale zapomenutí jest snazší, než bylo by v říši Vodníkově, daleko od matky“ přiinterpretováno básni mylně něco, čím báseň nevyznívá; láska k dítěti je „bezedné moře“ (J. Vlček, Několik kapitolek 97).

Výrazy „verš stejnorodý“ a „nestejnorodý“, str. LIII, nebudou čtenáři známy; „uměle stavených slok“ není v První májové noci (tamže).

Sloh „Úvodu“ je pěkný, přehlednosti docíleno rozdělením látky v drobnější odstavce se zvláštními nadpisy. Na str. XXXVII ř. 18 vytýkám vadné „tedy“; na str. LII ř. 13 v schematě rýmů čtvrté *a* buď vynecháno.

Některé dodatky k článkům o vlivu sbírky Erbenovy na literaturu a umění.

V 2. oddílu G. Pflegrova historického zpěvu „Vojvoda“ (Nár. bibl, VII. G. Pflegera Moravského Sebr. sp. I. 467n.), založeného dle poznámky básníkovy na vypravování Palackého, Břetislav II., jenž v posledních dnech života měl jakési tušení

o strašlivé své smrti, vraceje se na Křivoklát promítá své neblahé předtuchy ve vidění 13 Sudic.

> Má na klínu hubeném každá dvě mísky;
> teď vyzáblou rukou je uchopí v ráz
> a již podlé zpěvu, jak vysoký, nízký,
> tu přebírá vodu a nabírá zas. — (str. 469)

Sudice měří mu miskami život:

> „Viz, života voda ti na misce schne!
> A jak tobě vyschne, tu rána tě zdrtí,
> neb smrt svoji ruku již na tebe pne!"

V poznámce samého básníka k tomu odkaz ke Kytici z pověstí národních od Karla Jaromíra Erbena str. 109 a 142 (t. j. k básni Vrbě).

Pfleger si libuje v podobných odkazech ověřujících detaily ve výtvorech pouhopouhé fantasie z nepatrných surovin pověstí neb historických dat; ve „Smíření" cituje opět Palackého Děj. (I. 87) a „poznamenání k 72. národní písni prvního svazku „Písní národních v Čechách od K. J. Erbena" (na str. 439).

Báseň Pflegrova „Chorá paní" (tamže 477—483) hlásí se k řadě napodobenin Erbenovy „Kytice" ideou trestu za zasahování člověkovo v taje životní. Slokou Erbenovy „Vrby" (o 2 dimetrech trochejských rýmem spiatých) vypravuje: Vzali se přes výstrahu matky nevěstiny, danou ženichovi (I. oddíl). Je svatební noc, k půlnoci měsíční záře dává tajemný život spící paní (II.).

> Běží, běží jako voda
> časů doba, časů shoda.
> V dvorci bílém ticho bylo,
> smutno se tam rozložilo.

(Tak, reflexí stejnou s počátkem 2. části „Holoubka" Erbenova začíná III. odd.; „bílý dvorec" i u Erbena, Hol. verš. 9.) Manžel postonává. Marně však na příčinu nemoci vyptává se paní (zřetelný tu ohlas rozmluvy manželů v Erbenově „Vrbě"). Neřekl. A zas paní „nese se v kouzel moci na štít dvorce". Uděšený manžel ji volá. Procitši ze spaní kouzelného padá „v náruč chotě svého, pádem k smrti raněného". Oba umírají a za mrtvým jich štěstím kvílí matka. Sloka táž jako ve Vrbě, tytéž slohové zvláštnosti: opakování veršů dřívějších při líčení téhož předmětu, palillogie, asyndeta malující balladický spád děje.

Nezdařeným ohlasem „Polednice" Erbenovy je „Můra", snad jedna z básnických prvotin Pflegerových (Sebr. sp. III. 250 n.).

Místo poledne a jeho strašidelné obludy noc s Můrou rdousící dítě, jemuž rozespalá matka klne, když křičí o koláče, v dialogu matky a dítěte vzdálená a chabá reminiscence z „Krále duchů", v závěru na víc samovražda matčina, místo rušného, dramaticky napínavého děje, jenž při tom při všem chvatu rozvíjí očím čtenářovým bohatství popisných detailů, vypravování rozplizlé v 38 slok Erbenovy „Vrby" — toť ohlas básně Erbenovy.

V „Starém rytíři" (t. III. 254) vrací se základní motiv „Záhořova lože", smír viny dlouhým pokáním. Děj sám, vzniklý asi z vlastní invence básníkovy, je (vzdálen) dalek vypravování „Záhořova lože". „Věrná milá" posléze hlásí se již jenom do příbuzenstva „Svatební košile": k zjemnělému motivu začátku Bürgerovy „Lenory", rozmluvě matky s dcerou, místo divé noční jízdy připiat motiv vzatý z nár. písně „Rubáš" Erb. Pís. 1864, str. 468, Suš. 108.

Ve vývoji básníkově, ve zpracování prvků mnohých duši vnímavou, jest ovšem vliv Erb. Kytice jen jednou složkou, jejíž působení nad to sesiluje studium lidových písní (o něm svědčí odkaz ke sbírce lidových písní — a zase Erbenově).

Podobné látky jak u Erbena vyskytují se u veršovců slovenských Janka Matúška, Bohuslava Nosáka a Jakuba Graichmana (Jar. Vlček, Dějiny 1890, 115, 120); bude třeba srovnání jich s básněmi Erbenovými, aby vztah jich vzájemný se ukázal.

Přijetí poetické sbírce Erbenově od dorostu básnického, spojeného po té v kruh Máje, dostalo se nadšeného (Úvodu p. Schenkova str. LIV n.), ale základem, na němž by nové pokolení stavělo národní literaturu, se nestala. Snad nejvíce ještě vlivu jejího shledáme v balladách Hálkových (na místě uvedeném vytčena z nich zvláště Nekřtěncova dušička, z jejíhož II. dílu zní Erbenův Holoubek; „Javorové housle" upomínají na „Cizího hosta", „Bez rosy" na „Kytici" a „Sirotkovo lůžko"; v „Hadí koruně" začátek III. odd. na podobné reflexe „Holoubka" a „Záhořova lože", noční jízda od polovice II. oddílu, vypravovaná se změnou metra v iamb Svatební košile, některými drobnostmi na noční cestu z této ballady Erbenovy).

Proč „Kytice" neměla více vlivu na literární vývoj doby, v níž 1. a 2. vydání spadá? Přes nepomíjející hold, vzdávaný

básnické hodnotě sbírky Erbenovy, jest jisto, že nezaložen jí žádný nový směr.

Tvoření v umělecky zjemněném ovšem duchu lidového básnictví, s jistým zapřením osobnosti umělcovy, súžením jeho rozhledu, zjednodušením sujetův i výrazových prostředků nebylo novinkou, sbíráním památek lidové kultury, pověstí, zvyků, písní, umožněno poznání samého vzoru po jeho ideové stránce vedle umělecké jeho imitace — smím-li tak říci o Kytici.

Snad důležitější jestě jest příčina druhá: Erbenova „Kytice" vyvrcholuje náhlým stoupnutím čáru, značící vývoj poesie naší romantické, z látek lidových tvořící, od prvých dvou s ní stejně vysokých bodů (Ohlasů Čelakovského) klesající. Chudost poesie vyvolala již odpor, proti zmonotonělým vlastenecky buditelským veršům, krotké erotice, prostým ohlasům lidové písně, střízlivému historickému zpěvu, všední moralisaci po vystoupení Mladého Německa a po otřesení světa a duchů r. 1848 živě cítěna potřeba rozpětí ducha po jeho celém, bohatém poli, celé moře lidského cítění žádalo básníka na výši kultury vyspělého, nuancovaného o výraz, lidské nitro volalo o zpytování, jako k němu vybízelo společenské vření. Rozdíl mezi dílem doby starší a plány družiny Májové vysloven na př. Hálkem v Obrazech živ. 1859 (cit. F. Schulzem v Spisech Hálk. 281n.).

Byla potřeba vyrovnati se se světem v postupu — v té chvíli „Kytice" zněla jako vábný sice hlas, ale hlas dob zašlých, jež teď již se vrátiti nemohly a nevrátily; stala se pouze jednou složkou aesthetického vzdělání v době následující, tak rozdychtěného po světové všestrannosti, složkou, jejíž souznění v skladbách pozdějších téhož druhu, v duchu lidovém, slévá se se zněním originálu, napodobeného básnictví lidového.

Dobrá znalost nár. písní (srv. Hálkova slova z r. 1859, citovaná F. Schulzem, Sp. Hálkovy XI. 288) jistě spolupůsobila při vzniku jeho ballad. Podnět k tvorbě jich dán asi Kyticí. Podobně tomu je při Nerudovi: vedle vlivu Erbenova (Matka, Rubáš) stopy vlivu lid. písní (týž Rubáš má motiv ze stejnojmenné ball. nár., Erb. P. 1864 str. 468, Suš. č. 110 — další příbuzenstvo u Máchala, O bohatýr. ep. slov. 234; ještě více prvků z nár. písní je v „Jeníku" atd.). Proto také nebude snadno spolehlivě rozeznati a odvážiti její vliv. Ukvapeno by bylo souditi z volby lidových zkazek za látky ballad na podnět Erb. a z pouhé

shody v některých komposičních prostředcích na vliv jeho sbírky.

V balladě české pozdější přistupují látky cizí, látky historické, vyžadující svůj kolorit a jiné prostředky umělecké, neb jinak zabarvované umělcovou individualitou (na př. nacionálním a demokratickým smýšlením u Heyduka), proniká vliv realismu ve výběru látek ze života, ve ztrátě všeho báchorkovitého, lyrika bujně přerůstá děj balladický, přistupuje ballada — obrázek náladový, ballada humoristická, nehledě ani k tomu, že pojem ballada se šíří obnovením b. italské a franc. a snaží se v nové literatuře zabrati rozsah, daný pojmu historickým vývojem. Vše to ovšem souběžně s vývojem ballady, zvl. německé.

Jedné skupiny pověstí lidových nedotkla se tvůrčí ruka Erbenova, legend to o Kristu Pánu. Je po příkladu svého krajana zveršoval K. V. Rais (České pohádky o Kristu Pánu. Praha, Urbánek, 1884). Úvodními slokami básník ohlašuje obsah: zbásnění pohádek o Kristu a sv. Petru, jež „na klíně zlaté matičky“ „píval duší mladistvou“. A jako Erben sbírku svých pověstí, kytku z mateřídoušky, natrhané na mohyle dávných předků, posílá synům i dcerám vlasti české, tak i náš básník:

Z duše je nyní posýlám
po vlasti za šedé prahy;
zalétni do všech dědinek,
praotcův odkaze drahý!
Přijmi tu knížku poupátek,
trhaných na české sněti,
naděje naše v budoucnost —
vy české, bujaré děti!

Sem tam i drobnost vyvolá v mysli některý verš Erbenův. Liduška, jediná matčina dceruška, je „štěstí květ jediný“ (Děcká duše) jako dívce ze Svatební košile milý je „květ blaha jediný“. A jako milá v Erbenově básni lká, od milého vzdálena: „bez něho však mě mrzí svět“, tak u Raise štká matka: „Bez Lidky širý svět pustá jsou lada“.

Oblíbený Erbenův prostředek umělecký — podobné verše pro podobnou situaci, pro podobný předmět, vrací se zřetelnou ozvěnou v Raisově básni „Jahody“.

Na jahody vdova běží,
na jahody v šumné lesy;
na každý trs mladý, svěží
jaro kytku jahod věsí.

Ale sotva sáhne v listí svěží, usíná a ve snu vidí zemřelé své dítko smutno.

> Odpoledne znova běží
> na jahody v šumné lesy —
> sotva sáhla v listí svěží,
> na skráň se jí spánek věsí.

A ve spánku týž sen.
Časně ráno

> mezi kmeny znova běží,
> do listí již opět klesá,
> trhá lesní dary svěží —
> ticho plyne hloubí lesa.

Náhle vidí Matku Boží a zví, proč osmutnělo její dítě: před sv. Janem trhala jahody a za to nedostalo se jahod jejímu andílku, když Matka Páně podílela jimi drobné děti v nebi. (Děj založen na pověře známé, na př. z Erb. P. str. 80). Napodobení tu tím zřetelnější, že v uchu zní podobné verše 183—186, 235, 237, 239—240 z Erbenova Pokladu, líčící běh ženin k lesu, s podobnými rýmovými dvojicemi. S ohlasem zřejmá však i samostatnost básníkova.

Zpracování látky lidové a vzor přinesly s sebou i stejné slohové ozdoby: palillogii, zvonkomalbu, asyndeta, doložené již „příznačné motivy“, totiž opakování týchž slov pro tytéž představy (tak i v básních „U dvou vdov“ „Kukačka“). Jako Kytice tak i básně sbírky Raisovy otvírají výhledy v život lidu; ale hlásí se tu také jiná duše umělecká ozvy vzrušenějšího cítění nacionálního, sentimentálnějším názorem na venkov, bohatší mluvou. Prvky vzoru jednoho kladou se na prvky vzoru druhého, osobitosti jejich se zatemňují, podobnosti slévají se v jedno a budou tradičním základem myšlenkového fondu autorova, jenž zatím názorem cvičeným bohatne stejně, jako cvikem roste síla kombinační a výraz je pohotovější a pohotovější. Jak vzdáleně vrací se osnova Erbenových veršů podzim líčících (Záh. lože 1—10) v Raisově líčení jara (U dvou vdov, str. 38)! Jaro přiletlo a přineslo nový život. O štěstí zpívá slavík, o něm křičí cvrček i „v malém hnízdě druže holá“, ale péro marně líčí:

> Kdo má v srdci trochu citu,
> z mladičkého jistě listí,
> na obloze ze hvězd třpytu
> dovede vše jasně čísti.

O jak daleko je slovný výraz líčení podzimu ve „Vysloužilci“ od prvých šesti veršů líčení Erbenova v Záhořově loži při vší stejnosti volených znaků (ptáci stěhovaví, mlhy, vítr, pád listí suchého)! Obrázek posvícení (v básni „Houby“) již mi připadá jako pokus závodění s Erbenovým klassickým vylíčením štědrého večera. — Podobně jako 1. část „Kytice“ Erbenovy o původě mateřídoušky, pěje „Kalina“ Raisova (Doma, část II. Verše výpravné, N. Město n. Met. 1884, B. Böhm): Spolu žili bratr a sestra, sirotci, jak květy dva na jediném stvolu. Leč „mrazem kvítek menší svadl, do studené země padl“ — sestra odumřela bratra. Na rově jejím bratr toužil, až milující duše sestřina vtělila se v bílý, „jako tváře bledé milý“ květ kaliny vyrostlé na jejím hrobě. Erbenovský je dozpěv:

A z těch květů bílých vane
pozdrav sestry zakopané.
Poznal bratr pozdrav vřelý,
se sestrou si rozuměli.
Rozpráví teď řečí jinou
na hrobečku pod kalinou.

Reminiscence na Kytici jsou i ve sbírce „Našich zkazek“ od Popelkové. Obrazu Markomana přisahavšího pomstu příchozím Čechům, vymalovanému v „Smírné oběti“ (str. 34 a jako „příznačný motiv“ opakovanému na str. 38), v disposici i jednotlivostech vzorem byly Erbenovy verše, líčící Záhoře (91—114). Svůj původ prozrazuje otázka líčení uvádějící:

Ký tvor jest příšera ta lítá?
Zvěř-li to, či sám zloboh Běs? (srv. Záh. lože verše 92—93),
Vlas s vousem v jedno se mu splítá
jak v suchopáru s trním vřes . . . . (srv. Záh. l. 97)
a pode lbí jak zmije z hloží
zrak s hadím zírá účelem (srv. Záh. l. 100—101).

Na V. odd. „Štědrého dne“ upomíná jedna scena „Z dědiny Blagoliců“. Rodový spolek Blagoliců sešel se ve veliké síni domu vládykova k poradě:

„na prahu je slavný Vesnin hod“ . . .
sotva jednou, dvakrát s těží
přejde slunko nebes klenbu tvrdou . . .
ty slavné hody Vesniny
přiklusají v lůno dědiny“. (Srv. Št. den, verše 22, 134.)

Po tiché pokloně dědům starosta začíná řeč díky za uchování života. Smutnou tuchou: „leč kdo z nás opustí život časný, nežli

Vesna opět přijde k nám?" (Št. den, vv. 150—151) přechází ke vzpomínkám na zesnulé:

„Loni s námi ještě Spytibor
i Radosta seděl mladý; dnes
zašli oba přes vrcholky hor
s Moranou k otčíkům v návy ples, (srv. Št. den, vv. 139—142)
Spytibor stářím, však Radosta chřadl,
chřadl, až konečně zcela svadl
jako doubec mladý, plný síly,
když se zub ho dotkne ostré píly (pod. Št. den, 123—127).

Zhasla i Květuše. A stejně jako v Kytici navazuje se na smutné vzpomínky úvaha, tam o vratkosti štěstí, tu o pomíjejícnosti života.

Byť ne směrodajná, Erb. sbírka prvým svým dílem stává se typem epiky vyrostlé z poesie lidové a jejími šťavami žijící. To čtu v přiznání J. Kvapila (v úvodním slově k jeho „Rusalce" 8; „Myslím, že přes různé motivy starší a nikoli výlučně domácí" — jež básník před tím vyčítá — „je v mé pohádce dosti živlu lidově českého, a duchem i formou její zúmysla chtěl jsem se přimknouti k nepřekonatelnému vzoru naší ballady, k Erbenovi, k jehož „Lilii", „Vodníkovi" a „Zlatému kolovratu" je v mé pohádce mnohem blíže, než k mnohým vzorům cizím." Dojem veršů „Kytice" byl básníkovi měřítkem, dle něhož snažil se vybírati představy a výrazové prostředky.

Přimknutí zřejmo na některých jednotlivostech. Lov princův (I. dějství, str. 21 n.) vzpomíná lovu z Lilie 21—60. Po lásce lidské roztoužená Rusalka změněna v bílou laň přiláká prince k jezeru, jehož vlnou byvši dříve tolikrát láskyplně jej objímala, sama při tom hynouc touhou po jeho objetí. Divné kouzlo poutá prince u jezera, z neznámých příčin vypučelé neznámé touhy plní mu steskem nitro. Přichází Rusalka, jíž podařilo se získati lidský život; v ní vidí princ ztělesněno to kouzlo, jež neznámo ho jímalo. Vlnivou čáru, zobrazující měnlivé nálady scény Erbenovy básník ještě účinněji zprohýbal — vděk hudebníkovi.

Také některý rys z líčení Vodníkovy říše pochodí asi z Erbenova Vodníka; zvláště stesk Rusalčin — začátek III. dějství — připomíná žal bezděčné ženy Vodníka Erbenova (Mladosti své pozbavena, bez radosti sester svých . . . Rus. 37, srv. Vodn. 117—118, 103). Též ve snaze o prostý výraz zabarvený slohovými přikrasami a jazykovými zvláštnostmi lidové písně tušiti můžeme

podnět Erbenův. Na jeho Kytici odpozorováno skládání rozmanitých kól v různotvárná metra, smíšená i složená, a jí asi živena záměna verše iambického ve verš složený z dakt. a troch.

Verše: Horem a dolem, lesem a polem, Rus. 21, Tedy pojď, honem pojď, do chaty mne vyprovoď! t. 20, jsou základy svými jazykové spojeniny — prvá ve formě „Přes hory, přes doly, přes vody, přes bory“ Erb. Pís. 65, druhá na př. v refrainu písně „Vyprovázení“ t. 118: „pojď, má milá, pojď, pojď, mne vyprovoď“ — k jichž obecnému rozšíření přispěly ovšem verše Erbenovy (ohlasem prvého úsloví je v. 76 První máj. noci, ohlasem druhého Svat. koš. v. 71—72 — podobně jako zlá návštěva noční v Svat. koš. 62 n. hlásí se otázkou obvyklou příchozímu před okénko milenčino hochu „Spíš, panenko, neb nespíš, nebo mne neslyšíš?“ v písni svatební u Jar. Langera, Spisy II. 79; Erb. Pís. 320 a j.).

Podobně verše „Mluvte, němé lesy! Vidino sladká, milenko má, kde jsi?“ Rus. 47 (táž rýmová dvojice str. 24) jsou obratem majícím svou vlastní dvojici rýmovou. Původ jeho jest hledati asi v pís. „Žalost“ Erb. Pís. 199 var.: půjdu mezi lesy, budu volat: kde jsi, kde jsi, má panenko nejmilejší! Srv. i Erb. t. 206. Odtud as podnět k vv. 288—290 Erbenova Zl. kol. a k refrainu tulákovy písně z J. Kvapilovy „Princezny Pampelišky“ (Půjdu volat v lesy: Pampeliško kde jsi? Pampeliško, zlatá myško, Pampeliško, kde jsi?), na němž je vztah k národní písni uvedené nejznatelnější.

Přejetí motivů cizích — a mimo lidové názory koření se nejdůležitější motivy splétající děj, cizí je celá postava Rusalčina, sentimentálnost Vodníkova — neostalo ovšem bez vlivu na ráz pohádky; již pro ně nemohlo vzniknouti dílo duchem i formou lidovým skladbám tak blízké jako epika Erb., a také básníkovi podařilo se v tón lidový uhoditi hlavně v scénách komicky zabarvených, kde sám sklon komiky k realistickému podání látky pomáhal. Poznámka tato poněkud opravuje básníkův odhad poměru, v němž jeho pohádka je k cizímu a domácímu lidovému, netýká se však naprosto básnické ceny její a způsobilosti býti slovesným podkladem dramatu hudebního. Je-li žert, založený na jiném díle uměleckém, svědectvím jeho rozšíření a známosti, máme takové svědectví při Svatební košili v „žertu na přidání“: Vrána a liška od Ladislava Čelakovského (!! místo A. J. Puchmajera) a Svatební košile od Jaromíra Erbena (!). Básně, jak je

přednášel při zkoušce malý Venoušek Dolejš (Švábovy „Humoristické večírky“, Praha, Nákl. Jos. Švába, I. str. 55). Komičnost — hrubozrná — spočívá tu ve zmatku mladého deklamatora obou deklamovánek, splétajícího čím dále, tím méně k sobě se hodící kusy jedné i druhé.

Verše Erbenovy se ti vybaví při četbě sbírky významu lokálního, jako je „Z dávných dob“ (Pověsti Poličského okresu. Uspořádal Jan Al. Cupal. Polička, F. Popelka 1893). Ve skladbě „Mezi hroby“ veršuje Michal Hájek poličskou variantu známé — na př. z Boccacciova „Decamerone“ povídky 94. — pověsti o krásce donucené k sňatku s nemilovaným lakomcem, před oltářem kleslé v hluboké mdloby, za mrtvou pochované, pak ožilé; leč ani rodiče nepřijímají dcery ze hřbitova se vracející a chotě příchod její dokonce zbaví života (I.—III. odd.). Jen její milý, pro nějž posléze si jde, touží po ní a jde s ní v dáli (verše IV. odd., líčící noční cestu obou, jsou rozbředlou kopií noční cesty ze Svat. Košile), až přicházejí v poustku, kde poustevníkem oddáni šťastně žijí. Po letech rodiče, vypravivše se na kající cestu do Svaté země (odd. VI. začíná osmiveršovou apostrofou poutníků, koncipovanou pod dojmem 11.—18. verše Záhořova lože), zavítají k šťastným milencům a došedše smíru, umírají. Anagnorismos po letech a smír, jímž verše od Poličské pověsti se odchylují, přidán patrně také podle Záhořova lože.

A jako pověst tato zpracována v čtyřverších, pojících střídavým rýmem trocheje čtyřstopé, častých v Erbenově Pokladě, tak jiná skladba téhož autora, „Matka“ (v díle II. zmíněné sbírky, vyd. 1894, str. 18 n.), aspoň volí sloku „Zlatého kolovratu“ s rýmy aabba (jako u Erbena na př. v Zl. kol. 81—85.) (Příště ostatek.)

St. Souček.

Nová díla.

Věstníku Královské České Společnosti Náuk, třídy filosoficko-historicko-jazykozpytné, vyšel svazek za rok 1901. Obsah: Adámek K. V. J. U. Dr.: Urbář panství Rychmburského z r. 1731. — Antl Th.: Zprávy o městě Třeboni z l. 1620—1623. — Dvořák Dr. R.: Exegetisches zum Hohenliede. — Goll Jar. Dr.: Zur Geschichte des Hussitenkrieges. — Hommel Fr. Dr.: Ein neuer babylonischer König. — Krčmář Adalbert: Chronologische Untersuchungen über die Könige von Aegypten, Israel und Juda. — Ludwig A.: Über die Unmöglichkeit einer sog. Ur-Ilias. — Mourek W. E. Dr.: Zum Prager Deutsch des XIV. Jahrhunderts. — Pinsker Č. Dr.: Bitva

u Jankova. S 2 mapami. — Podlaha A. Dr.: Ein deutsches Theaterspiel aus dem Jahre 1662. — Zubatý J. Dr.: Zu Schleicher's litauischen Studien. —

Z prací v tomto Věstníku bude zajisté obecně zajímati příspěvek Gollův. Jest to věcný posudek díla P. S. Bindrova: Die Hegemonie der Prager im Hussitenkriege. I. Theil. (Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichtswissenschaft, herausgegeben von Dr. A. Bachmann). Goll ukazuje přesvědčivě, že práce Bindrova byla by téměř zbytečnou, kdyby nebyl uvázl německý překlad Tomkova Dějepisu Prahy. Co se nového podává v práci Bindrově, není málem za řeč, naopak autor velmi těží z Dějepisu Prahy, ale vždy to neuvádí. Nad to ještě v sarkastických poznámkách bagatelisuje Palackého i Tomka, z nichž tomuto zvláště vytýká, jako by zneužíval pramenů svých.

Kniha vůbec není psána objektivně; autor akcentuje příliš hledisko národnostní jak ve válkách husitských samých, tak i ve spůsobu svého vypravování. Binder zdá se v práci vědecké důstojným, ač nebezpečnějším druhem Schubertovým. (Viz zprávu o Časop. Čes. Musea níže).

České Postilly. Studie literarně a kulturně historická. Spisův, poctěných jubilejní cenou Král. České Spol. Náuk v Praze, číslo XII. „Napsal Hynek Hrubý. Stran I—VI a 320. Cena kor. 4·20. V Praze 1901. Nákladem Jubilejního fondu pro vědeckou literaturu českou.

Zpráva o slavnosti 300té ročnice úmrtí reformatora pozorovací astronomie Tychona Brahe, kterou Král. Česká Spol. Náuk s účinnou pomocí praesidia a rady král. hl. města Prahy pořádala dne 24. října 1901. S podobiznou Tychonovou. Stran 26. Přednášku slavnostní měl p. dvor. rada Fr. Studnička.

Výroční zpráva Král. České Spol. Náuk za rok 1901, obsahující zprávu o stavu a činnosti Král. Spol., výňatky z protokolův o správních schůzích, seznam členův a vůbec zprávy, týkající se Král. Spol. Náuk za rok 1901.

Starožitnosti země české díl II. Čechy na úsvitě dějin. Na základě praehistorické sbírky Musea království českého a pramenů dějepisných píše Dr. J. L. Píč. Svazek 1. Vydáno přispěním České akademie a Spol. mus. král. českého. V Praze 1902. Stran textu 174 a tabulek XXXIV. Přiloženy jsou 3 mapky: Hroby Gallských Bojů v Čechách; archaeologická mapa Gallie za několik století před Caesarem v souvislosti s ostatní Evropou; rozšíření keltického jazyka podle svědectví místních jmen na koncovky: -dunum, -durum, -briga, -acum, -magus, -ritum.

Slovanské Starožitnosti. Píše Dr. Lubor Niederle. Vyšla již dílu I. část 1. Stran 205, pojednávající o původě a počátcích Slovanův. Přidány jsou 2 mapky: Rozložení lebečného indexu v Evropě podle Denikera a Východní Evropa v starověkých pramenech.

Dějiny Čech a Moravy nové doby. Po Rezkovi a Svátkovi pokračuje Dr. Just. Prášek. Sešity 58.. 59. a 60. Začíná vypravovati o panování císaře a krále Josefa II.

Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnov. zřízení zemského (1526—1628). Dle archivních pramenů líčí František Kameníček. Díl II. obsahuje: Soudnictví, právo dědické, poručenské a odúmrtné na statcích svobodných. — Vojenství: Účastenství Moravanů ve válkách

tureckých. Styky Moravy se sousedními zeměmi. Stran II a 800. Cena 12 K. V Brně 1902. Nákladem zem. výboru markrabství Moravského.

Průvodce do moravských jeskyň. Díl II. Napsali Dr. Martin Kříž a Flor. Koudelka. Obsahuje popis okolí Jedovnic, Rudice, Jozefova, Babic, Křtin, údolí Hádeckého, Hoštěnic, Mokré, Líšně a Brna. S četnými obrázky. Cena 3 K 80 h. Nákladem vlastním.

Mapa okolí brněnského (Měř. 1: 150.000). -- Plán král. hl. města Brna (Měř. 1: 10.000). Revidoval prof. J. Líčka. K plánu brněnskému přidán jest polohopis Brna z r. 1742. Nakladatelem obou těchto velmi úhledných a spolehlivých mapek jest A. Píša v Brně.

Český katalog bibliografický za rok 1896 a 1897. Nové řady ročník VIII. a IX. Prací bibliograf. odboru spolku Českoslov. knihkupeckých účetních v Praze. Pomocí České akademie 1901. Stran 320.

Evropske hnuti za zjednodušenim pravopisu. Podava Dr. Ferdinand Jokl. V Brně, 1902. Nakladatel A. Píša. Stran 72.

Pravidla, hledící k českému pravopisu a tvarosloví s abecedním seznamem slov a tvarův. Jediné, ministerstvem kultu a vyučování schválené vydání. Cena 1 K. Stran 203.

Výcvik ve čtení písma ruského, srbského a bulharského na tekstech českých. Podává Dr. Ferd. Jokl. Stran 32. Nakladatel A. Píša v Brně.

O zvučnosti jazyka českého. Padesát kapitolek o jeho vlastnostech a potřebách. Sepsal Al. Hlavinka. V Brně, 1902. Nákladem Matice Moravské. Stran VIII a 68.

Děvín a Velehrad. Dva hrady velkomoravské. Napsal I. L. Červinka. Stran 68. Cena 1 K. Dokazuje dle pramenů psaných i archaeologických, že „ineffabilis municio“ nebo „staré město Rastislavovo“ nelze pokládati za Velehrad, totiž nynější Staré Město u Uh. Hradiště. Tento pak mladší Velehrad není totožný s Velehradem Svatoplukovým. Prameny psané, současné, připomínají na Velké Moravě pouze Děvín a Nitru, ale Velehrad nikoliv, což ovšem jest známo. Starý Velehrad dlužno hledati mimo hranice nynější Moravy, buď na Uh. Slovensku nebo v Moravské Pannonii. K práci této se jestě vrátíme.

Vlastivědy Moravské red. F. J. Rypáčka a F. A. Slavíka vydán byl dílu II. (Místopisu) Okres Blanský, který napsal Jan Knies. Stran 210. Přidána jest „Vodopisná mapa severního území mor. Krasu a mapa soudního okresu Blanského, kterou načrtl ředitel Jos. Hladík. Kniha věnována jest učenci a buditeli okresu Blanského MUDru Jindř. Wanklovi.

K reformě škol obchodních. Napsal K. Regal. Stran 17.

Kdo hlásá pravdu: Kant či Lamarck a Monge? Sepsal prof. Frant. Tilšer v Praze. Zvl. otisk z Věstníku Král. Spol. Náuk v Praze. Stran 32.

Rakouská nauka občanská. Upravil Vojtěch Marzy. V Brně 1902. Stran III a 153. Dílko velmi vhodné každému, kdo se chce poučiti o státních zařízeních.

Město Skuč. Sepsal JUDr. K. V. Adámek. Otisk z Pam. archaeol. a místop. V Praze 1901. Stran 40.

Vzpomínky na Karla Hynka Máchu. Píše Dr. Jos. Cvrček. Str. 18.

Karel Hynek Mácha v Benešově. Napsal Dr. Josef Cvrček. Stran 13.

Über Neanura tenebrarum nov. sp. aus den Höhlen des mährischen Karstes; über die Gattung Tetradontophora Reuter und einige Sinnesorgane der Colembolen. Napsal Karel Absolon. Zvl. otisk z Zoolog. Anzeiger 1901. Stran 12.

Časopisy.

Věstníku České akademie vydána redakcí Dra Bohuslava Raýmana ročníku X. číslo 9. a roč. XI. čísla 1. a 2. Z obsahu vyjímáme: Paběrky z rukopisův. Napsal V. Flajšhans. — Iter Austriacum. Klášterní knihovny arcivévod. D. a H. Rakouských a soupis jejich bohemik. Podává Dr. Isidor Th. Zahradník. V č. 2.: Oslava památky V. Huga.

Českého Časopisu Historického vydány byly redakcí Jar. Golla a Jos. Pekaře roč. VII. sešit 4. a roč. VIII. sešit 1. Články nové: O původu českých rotund románských. Napsal Boh. Matějka. — Slované a Dánové před Valdemarem Vel. Referuje Arnošt Kraus. — K dějinám stavovského státu. Referuje Jos. Pekař. Uvádí na pravou míru dílo Teznerovo: Technik und Geist des ständisch-monarchischen Staatsrechts. — Sešit 1. roč. VIII.: Spor o český hlas před volbou císaře Karla VII. v l. 1740—1742. Napsal Jos. Růžička. — Poslední renaissance. Napsal Max Dvořák. — Br. Jana Blahoslava spis „O původu jednoty bratrské a řádu v ní". Napsal Nikolaj Vladimirovič Jastrebov. — Četné menší články, bohaté zprávy vědecké a obsažné referáty o zjevech novějších.

Časopisu Musea království českého vydán byl redakcí Ant. Truhláře ročníku LXXV. svazek 5. a 6. Nové práce: Řemesla dle národnosti v Starém Městě Pražském od r. 1526—1622. Statisticko-historická studie od Zikm. Wintra. — Starověké bajky z říše rostlinné. Napsal F. V. Vykoukal. Z referátů zasluhuje zvláštní pozornosti Tadrův o Schubertových: Urkunden-Regesten aus den ehemaligen Archiven der von Kaiser Joseph II. aufgehobenen Klöster Böhmens. Tadra dokázal, že Schubert nemá ani potuchy, jak prameny dlužno vydávati, ba dokonce z recense jest patrno, že Schubert originalů listin, uschovaných v knihovně Klementinské, vůbec neužil, ač byl v téže knihovně úředníkem.

Sborníku věd právních a státních vydán redakcí prof. Bohuše Riegra ročníku II. sešit 3. Články: 1. Pavlíček: Nejnov. zákony v Něm. říši k ochraně majitelů listů zástavních a dluhopisů dílečných. — J. Prušák: Křivé obvinění. — M. Talíř: Osobní daň z příjmu a voliči do říšské rady, pak rozdělení této daně dle národností. — J. Trakal: Význam Haagské konference míru ve vývoji novodobého práva mezinárodního. — A. Bráf: Plány selského vybavení dluhového v Rakousku. — Literatura a zprávy.

Časopisu Moravského musea zemského vydáno bylo redakcí Františka J. Rypáčka a Dr. Fr. Šujana ročníku II. číslo 1. Obsah: Inn. Lad. Červinka: Tři nálezy mincí (ze XIII. stol.) na západní Moravě. — Jan Knies: Lumík a rozšíření jeho za doby diluvialní na Moravě. — Fr. Lipka: Zámecké brány v okolí města Boskovic. — Dr. Vilém Schram: Naše budova musejní. — Dr. Jan V. Novák: Česká bibliografie J. A. Komenského. — Leoš Janáček: Některé lašské tance. Četné zprávy o ruchu archaeologickém a vědeckém, referáty zvl. o musejních časopisech moravských.

Selského archivu, časopisu pro obecné i kulturní dějiny selského stavu, hlavně moravského i slezského, vydáno redakcí V. Praska ročníku I. číslo 1. Obsah: Nač jest „Selský archiv"? — Dějiny stavu selského na Moravě a ve Slezsku až po rok 1200. Píše V. Prasek. — Odkud se k nám dostaly zemáky? Píše Fr. Polívka. — „Velké hromady" čili „soudy" po našich dědinách. Píše Miloš Radlinský. — O starém účtování obecním, sirotčím. Píše prof. Ed. Domluvil. — Pasení dobytka. Píše Arnošt Březina. — „Doušky", „hromada" a její „potazník". Píší redakce a Melichar Chytil. — „Železné krávy". Píší Miloš Radlinský a Jindř. Valouch. — Řemesla vesnická — od redakce. — Henčlovský samouk Konstantin. Píše Fr. Obrtel. Četné drobnosti a listinář. Vítáme tento nový časopis moravský, jehož bylo věru třeba; neboť Morava jest po výtce zemí rolnickou, posud bohatou, lze tedy bezpečně očekávati, že krásná snaha Praskova dojde u rolníků souhlasu i hmotné podpory, zvláště na úrodné Hané, a že Selskému archivu se povede dobře. Ale Selský archiv jest vůbec zajímavý i nerolníkům. Doporučujeme vřele. Předplatné na 4 roční svazky o 5 arších pouze 4 K ročně.

Věstníku slovanské filologie a starožitností vydán redakcí L. Niederle, Fr. Pastrnka, J. Polívky a J. Zubatého ročník I. Obsahuje téměř všecky práce slovanské za rok 1900.

Sborníku Historického kroužku vydáno bylo redakcí Dra Mat. Kováře ročníku III. číslo 1. Obsah: Dr. Fr. Krásl: Některé zprávy o Zbiroze a okolí. — Fr. V. Peřinka: Protestantismus a katol. apologeté na Moravě v XVI. a XVII. věku. — Dr. Ant. Kubíček: Dva staré breviáře olomucké. — Dr. Ant. Podlaha: Z dějin katol. reformace v letech 1668—1703. — Fr. Štědrý: Farář opočenský, Ondřej Věžský, vymáhá před soudem lounským neodvedený sobě desátek ze vsi Zbrašína. — Dr. Fr. Kryštůfek: Sesazení Václava IV. s království římského a papež Bonifácius IX. — Dr. Antonín Podlaha: Rukopisný sbor. Evermonda Jiřího Košetického. — Fr. J. Čečetka: Kolínské a Kouřímské paměti cechovní s konce XVI. a s poč. XVII. stol. — Drobné zprávy a posudky.

Sborníku České společnosti zeměvědné, ročníku VIII. vydána byla redakcí Dra. Jindř. Metelky čísla 1. a 2. Obsah: Damašek. Napsal Frant. Klement. — Přetvary nížiny Amazonské. Napsal Dr. Bedřich Katzer. Hojné zprávy a posudky. K prvnímu číslu přidána jest Výroční zpráva České spol. zeměvědné za spr. rok 1900—1901 se seznamem členův.

Věstníku českých professorů vydáno redakcí Fr. Bílého ročníku IX. číslo 3. Práce nové: Nebylo-li by záhodno četbu Xenofontových „Memorabilií" v VI. tř. jinak upraviti? Uvažuje Jos. Bartocha. — Ke jmenné tvorbě deverbativní. Dr. Jos. Horák. — Žádejme čileji o cestovní stipendia do Italie a do Řecka. Vladimír Kalousek. — O vyučování dějepisném na škole střední. Dr. Jar. Vlach. — O paedagogické stránce němčiny na ústavech českých. Střední školy v Rakousku v l. 1891 a 1901. Zprávy spolkové. Literatura.

Českého Lidu vydána byla redakcí Dr. Č. Zíbrta roč. XI. čísla 4. a 5. Obsah: Památky, obyčeje a pověry kovářské. Poznamenal J. Soukup. — Zima na vsi. Píše Fr. J. Čečetka. — Pověrky z Nasavrcka. Sebral Ot. Svoboda. — Ze života lidu českého. Píše a kreslí prof. K. Rozum. Z lidopisných

sbírek F. Bartoše. — Puchmajerův slovník řeči zlodějské z r. 1821. Otiskuje Dr. Č. Zíbrt. — Na schodě. Napsal J. M. Slavičínský. — České tance lidové. Sebral V. S. Ponec. — Svatební písně slovenské z Bošácké doliny. Sebral J. L. Holuby. — Lidové názvy ze staročeských mlýnů. Podává Boh. Štědrý. — České nár. písně. Sebral Čeněk Holas. — Staročeská ptačí mluva. Vypisuje Dr. Č. Zíbrt. — Skřítek ve vlasech po názoru lidu českého ve Slezsku. Podává J. Vyhlídal. — Historické příspěvky k dějinám pověr a čarodějnictví v zemích českých. Z arch. pram. podává Fr. Dvorský. — Hádanky, tištěné v Příbrami r. 1737. Podává Dr. Č. Zíbrt. — Číslo 5.: Slova, jimiž se vyjadřují vněmy různých smyslův. Napsal Fr. Bartoš. — Praktické výtěžky ze studia lidového umění. Píše J. Koula. — Požitky a štola luckého faráře (Luka u Jihlavy) okolo r. 1800. Podává Jos. Veselý. — Z humoru Chodův. Zapsal J. L. Hruška. — Východoslezské tance lidové. Sebral Jos. Vluka. — Lidové nápěvy k Erbenovým balladám. Podává Růž. Ráthová. — Národopisné črty z Rak. a Prus. Slezska. Podává J. Vyhlídal. — Proroctví obyvatele egyptského a mrtvého hvězdáře. Podává Gotth. Felix. — Tadeáše Hájka z Hájku, protomedika království Českého, bádání osudů lidských z čela r. 1584. Podává Dr. Čeněk Zíbrt. — Spor o meze a přísaha v hrobě. Podává prof. Jan Nedoma. — Nové lidské dokumenty z Moravy. Sebrala Aug. Šebestová. Obvyklé zprávy a referáty. Četná vyobrazení.

Zapova Kronika Česká. Pokračuje Dr. J. V. Prášek. Sešit 110. Cena 74 kr. Panování císaře a krále Josefa II.

Vlasti vydáno redakcí Tom. Škrdle ročn. XVIII. číslo 4. a 5. — Z obsahu vyjímáme: Na rathouse kolínském. Obraz ob. samosprávy před 300 lety. Napsal Fr. J. Čečetka. — Úryvky z cesty na Rus. Píše M. U. Dr. Vl. Mladějovský. — Může-li descendenční nauka ve smyslu Darwinově a jeho stoupenců za nynějších známostí za pravděpodobnou, vědecky odůvodněnou theorii pokládána býti. Píše Tom. Pícha.

Hlídky vydána byla redakcí Dr. P. Vychodila ročníku XIX. čísla 1.—3. Z obsahu vyjímáme: Alb. Bervid: Děj. sčítání lidu se zvl. zřetelem na mocn. rakouské. — Prokop Šup: K nastávajícím obchodním smlouvám. — Aug. Vrzal: Vas. Al. Žukovský a Nik. Iv. Gogol. — Dr. Ant. Pavlík: Amadeus-Felix V., poslední vzdoropapež. — Písemnictví, směs a rozhledy.

Československých letopisů musejních vydáno bylo ročn. I. číslo 1. za redakce Václ. Vl. Jeníčka. Z obsahu vyjímáme: Rudolf Virchow. Napsal J. V. Želízko. — Z musejního ruchu pražského. — Národopisné museum československé. — O starobylosti slovácké keramiky. Sděluje Fr. Kretz. — Ústavy pro výměnu při museích. Uvažuje Kl. Čermák. Časové a Mus. zprávy. Četná vyobrazení. Vychází v Čáslavi jednou za měsíc (mimo srpen). Předplatné 6 korun ročně.

Obzoru literárního a uměleckého vydána byla redakcí Jaroslava Kampra čísla 3.—10. Obsah: Jaroslav Vlček: Z literarního Slovenska předbřeznového. — Viktor Dyk: Grabbe. — Jarosl. Kamper: Josef Jiří Kolar. — Paměti a Korrespondence Julia Zeyera. — Z listů Ladislava Stroupežnického. — Edmund Hellmer: Učebná léta v plastice. — Jaromír Borecký: Viktor Hugo. — Dr. Zdeněk Nejedlý: K esthetice pantomimy. — Četné posudky a referáty. Zprávy umělecké.

Zpráva o činnosti Matice Moravské za rok 1901,

podaná o valné hromadě 28. dne m. února 1902.

Ve zprávě o činnosti spolku našeho za rok 1900 rozepsal se I. jednatel p. prof. Dr. Kameníček o žádoucí reorganisaci Matice Moravské, aby za druhého padesátiletí svého byla Matice — možno-li — střediskem vědecké činnosti moravské vůbec, aby v sobě spojovala pracovníky všech oborův a stala se případně opravdovou společností učenou dle vzoru Král. čes. společnosti naukové v Praze. Za tou příčinou byly učiněny některé kroky a pokusy, ale naskytlo se mnoho překážek, ovšem hlavně finančních. Zatím chopila se myšlenek projevených jiná korporace, kde jim poměry byly příznivější, totiž česká sekce Moravské musejní společnosti. Tam byl zařízen vědecký odbor přednáškový se dvěma třídami, filologickohistorickou a mathematickopřírodovědeckou. Přednášky odborové počaly se v měsíci listopadu 1901 za živé účasti české intelligence vůbec a odborníkův, zvláště také členů naší Matice[1].)

„Časopisu Matice Moravské“ byl vydán ročník dvacátý pátý o $26^1/_2$ archu; mimo to ke čtvrtému sešitu přidáno „Repertorium XXV. ročníků Časopisu Matice Moravské (1869—1882 a 1891—1901)“ o $3^3/_4$ archu, upravené dle látky obsahové a odborové s abecedním seznamem 133 dosavadních přispěvatelův. „Repertorium“ spořádal (dle uložení výborového ze dne 15. listopadu 1900) druhý jednatel, a vydáno dle usnesení 200 zvláštních otisků; exemplář po 1 K.

Do XXV. ročníku Č. M. M. přispěli pojednáními, rozpravami, uměleckými a vědeckými zprávami, výpisy listinnými, referáty, úvahami i zmínkami o novějších spisech p. t. pp.: PhC. Karel Absolon, J. U. Dr. Kar. Václ. Adámek, † prof. Jan Beringer, zem. sekr. Alb. Bervid, zem. rada soudní a docent Jos. Boubela, prof. Frant. Černý, prof. Rud. Dvořák, sekční rada V. Houdek, prof. P. Fr. Janovský, prof. Jan Kabelík, div. sekr. a univ. docent Dr. Kar. Kadlec, prof. a docent Dr. Frant. Kameníček, gymn. řed. Jos. Klvaňa, zem. arch. koncip. Dr. Boh. Navrátil, řed. Dr. Frant. Nerad, berní adj. Fr. Václ. Peřinka, prof. Vinc. Prasek, prof. Fr. Jar. Rypáček, univ. ass. Dr. Frant. Slavík, arcib. arch. P.

---

[1]) Viz zprávu o vědeckém odboru české sekce musejní v tomto sešitě na str. 154.

Frant. Snopek, M. Sokol, prof. Stan. Souček, uč. Fr. Šilhavý, far. a kons. auditor P. Jan Tenora, hr. arch. Frant. Tischer, PhC. Jos. Vališ a prof. Theodor Vodička.

Čas. Mat. Mor. posílal se výměnou 45 redakcím.

Mimo redakce vědeckých časopisů českých, polských, charvátských a německých posílají Matici spisy a zprávy své: Česká akademie cís. Františka Josefa, Král. č. společnost nauková v Praze, Matice Česká, Matice Opavská, Společnost přátel starožitností českých, Jednota českých filologů, Museálná slovenská společnost v Turč. S. Martině, c. akademie Petrohradská, c. universita Jurjevská, c. novoruská universita v Oděse, slov. dobročinný komitét v Petrohradě, Matice Ruská ve Lvově, Krakovská akademie, Jihoslovanská akademie v Záhřebě, Matice Slovinská v Lublani, Františkovo zemské museum v Brně a Deutscher Verein für die Geschichte Mährens und Schlesiens.

R. 1901 zemřeli členové p. t. pp.: Vincenc Brandl, mor. archivář zemský, zakladatel a více než po čtyři decennia směrodatný vůdce v praesidiu Mat. Mor., žulový sloup spolku našeho (člen čestný),[1]) Jan Bartoš, říd. uč. v Brodku, P. Ign. Bečák, far. ve Frenštatě, MDr. Em. Dostal, lékař v Přerově, MDr. Ign. Gottlieb, lékař ve Velkém Meziříčí, P. Antonín Kubíček, farář v Běhařovicích, Fr. Richter, sládek v Lomnici, P. Kaj. Sláma, děkan v Přerově (člen činný), P. Ign. Strouhal, farář v Dolanech, a dlouholetý člen výboru a revisor účtů Matičních p. Jos. Lad. Pejčoch, zem. rada účetní.

Členů koncem r. 1901 bylo 1074, a to 2 čestní, 10 zakládajících, 125 činných, 937 přispívajících. — Jmění jest 7.178·45 K na hotovosti a 12.400 K v cenných papírech, celkem 19.578·45 K.

Správní výbor za rok 1901 byl tento: † Vincenc Brandl, zem. archivář v. v., předseda, Adolf Kubeš, školní rada a ředitel v. v., náměstek předsedův, Vincenc Nebovidský, zem. arch. adj. v. v., pokladník, Dr. Frant. Kameníček, prof. I. čes. gymnasia a docent, I. jednatel, Frant. J. Rypáček, prof. I. č. gymn., II. jednatel, Tomáš Šílený, prof. II. č. gymn., knihovník; ostatní členové: Frant. Bartoš, školní rada a ředitel v. v. na Mlatcově u Zlína, Frant. Bílý, ředitel st. reálky v Žižkově u Prahy, JUDr. Frant. Hodáč,

---

[1]) Viz úvodní slova na čele tohoto sešitu.

zem. advokát, P. Alois Hrudička, děkan a bisk. rada v Telči, Ferdinand Jokl, prof. č. reálky. Josef Neoral, prof. zem. střední školy hospodářské v Přerově, Msgr. Dr. Josef Pospíšil, sídelní kanovník Král. kapitoly Brněnské, Václav Royt, zemský inspektor školní v. v., Frant. Aug. Slavík, ředitel č. reálky zemské v Hodoníně, Msgr. Vladimír Šťastný, biskupský rada a gymn. prof. v. v., Dr. Frant. Šujan, prof. I. č. gymnasia, Karel Wittek, školní rada a ředitel v. v. Revisory byli: †Jos. L. Pejčoch, zem. úč. rada, a Frant. Boř. Wurm, vrchní úředník banky „Slavie“.

Z porad výborových vyjímáme rozpravu o návrhu Moravské Besedy v Praze, aby Matice nákladem svým a prací historiků moravských vydala dějepisnou čítanku (psanou populárně) o vynikajících historických charakterech moravských a tím přehled dějin o Moravě; bylo projeveno mínění, že čítanku žádanou, aby měla ráz jednotný, měl by napsati autor jediný a důkladně znalý dějin našich, ale na ten čas není možno nikomu z badatelů moravských pracovati o věci, protože téměř všechny pracovníky zabírá záslužný podnik jiný, totiž „Vlastivěda Moravská“. — Přijata nabídka dp. far. a kons. auditora Aloisa Hlavinky, aby pojednání jeho „O zvučnosti jazyka českého“ bylo vydáno Maticí a rozdáno členům na rok 1902. — Matice půjčila knihovně čes. vys. škol technických 287 čísel ze své knihovny; knihy tyto jsou v technice katalogisovány zvláště a ve zvláštní skříni.

Mimo zvěčnělého předsedu pořadím vystupují z výboru p. t. pp.: prof. Jokl, šk. rada Kubeš, síd. kan. Msgr. Dr. Pospíšil, z. insp. šk. Royt, řed. Slavík a šk. rada Wittek. Členové z výboru vystupující mohou (dle stanov) býti voleni znovu.

Správní výbor upřímně děkuje všem p. t. příznivcům a přátelům spolkovým, zvláště některým horlivým pp. důvěrníkům venkovským a všem redakcím, které ochotně uveřejňovaly zprávy o naší Matici.

Prosíme uctivě pp. důvěrníkův a českého vzdělanstva vůbec, aby Matici zjednávali nové členy na vydatný rozvoj její i „Časopisu“ jejího!

V král. hlav. městě Brně, 28. dne měsíce února 1902.

Prof. Frant. J. Rypáček,
II. jednatel.

Účty Matice Moravské za rok 1901.

Položka	Příjem		Hotovost K	Hotovost h	Cenné papíry K	Cenné papíry h
	Zůstatek z roku 1900 . .		7320	69	12400	—
1	Příspěvky členské		4228	50		
2	Úroky z cenných papírů	502·98				
	Úroky z běžného účtu	167·75				
		670·73				
	Po srážce výloh	1·83	668	90		
3	Úroky z knížek vkladních . .		99	88		
4	Za prodané knihy		301	02		
	Součet . . .		12618	99	12400	—

Položka	Vydání	Hotovost K	Hotovost h	Cenné papíry K	Cenné papíry h
1	Bytné s činžovním krejcarem	427	28		
2	Honoráře spisovatelům	1216	85		
3	Mor. akciové knihtiskárně . .	2553	28		
4	Knihaři za 3 sešity	119	70		
5	Výlohy redakční, administrační, expediční a jiné	1123	43		
	Součet . .	5440	54		
	U srovnání se součtem příjmů	12618	99	12400	—
	činí jmění Matice Moravské koncem r. 1901	7178	45	12400	—

V Brně, 28. ledna 1902.

V. Nebovidský, v. r.,
t. č. pokladník.

A. Kubeš, v. r.,
t. č. náměstek starostův.

Porovnáno a v souhlasu shledáno:

F. B. Wurm,
t. č. revisor účtův.

Tiskem mor. akc. knihtiskárny v Brně. — Nákladem Matice moravské.

Manové bývalého benediktinského kláštera Třebického.

Příspěvkem k dějinám manských poměrů moravských napsal Adolf Kubeš.

I.

Právní poměry některých společenských tříd obyvatelstva moravského, jež požívaly buď plné, buď jen částečné svobody, v době do konce XV. století nejsou dosud náležitě vyloženy. Příčinou toho jest jednak to, že nevyšlo dosud s dostatek listin k nim se vztahujících, jednak to, že listiny posud vydané nebyly k tomu účelu, jak náleží, vyčerpány. Hlavní vadou zdá se mně býti, že nešetřeno při výkladu vždycky chronologicko-historického postupu, čímž se stalo, že některá třída obyvatelstva, jejíž význam a právní poměry časem se měnily, vylíčena byla dle pozdějších pramenů tak, jako by byla od prvopočátku zůstávala v téže platnosti.

K třídám uvedeným náleží vedle jiných[1]) stav manský či nápravničí, který jest předmětem tohoto pojednání.

Slova man a manství znamenají dva instituty původně od sebe zcela rozdílné. Rozumíme slovem man jednak lenního mana, jinak služebního mana, slovem manství jednak pravé léno, jinak léno služební čili výsluhu.

Služební manové čili ministerialové, jak se jim napřed říkalo, byli od století XI. zvláštní stav nesvobodných zbraně schopných domácích služebníků císařových nebo velmožů, kteří jsouce v osobním poměru závislosti na svých pánech a řídící se

[1]) Sem náleží také zemané, vladykové, panošové, dědinníci, dvořáci svobodní a nesvobodní.

zvláštním služebním právem, činili přechod od nevolnosti k svobodě.[1])

Rozdíl lenních manův od manů služebních byl v podstatě tento:

1. Právní poměr lenního mana zakládal se na lénu jemu od lenního pána uděleném, právní poměr služebního mana na osobní závislosti jeho na pánu, ku kterémuž byl vázán buďto již svým rodem nebo dobrovolným vstoupením do stavu ministerialů;

2. Přísahu služební vykonávali lenní manové proto, aby povinnost svou založili, služební manové pouze proto, aby povinnost, k níž již rodem nebo dobrovolným vstoupením byli vázáni, utvrdili;

3. Svobodní vasallové mohli služební poměr svůj sami zrušiti tím, že se vzdali svého léna, ministerialové mohli služební poměr svůj opustiti jen tehdy, když dosáhli od pána svého propuštění.

Ministerialové byli původem svým sluhové[2]), kteří na statcích králů nebo velmožův a klášterů, jež osvobozeny byly z pravomoci soudů zeměpanských, se usazujíce, vykonávali pánu svému rozličné služby (ministeria), jako sedláci, řemeslníci, dělníci domáci a polní. Z těchto ti, kterých se užívalo ke službám dvorským,

---

[1]) Takovou definici služebních manů podává August svobodný pán Fürth ve svém díle Die Ministerialen, Köln 1836., kterýmž položen byl základ k náležitému pojímání a posuzování ministerialů. Dále se o otázku tuto zasloužil Otto von Zallinger zvláště svým spisem Die Schöffenbarfreien des Sachsenspiegels. Innsbruck 1887. O ministerialech v zemích rakouských jednají A. Huber, Österreichische Reichsgeschichte 2. Aufl. von A. Dopsch. Wien 1901 a Siegel, Die rechtliche Stellung der Dienstmannen in Österreich. Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien 1883. Těchto pomůcek, jakož i R. Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte 2. Aufl. Leipzig 1894 užil jsem při této práci.

[2]) V latinských pramenech nazývají se: servi, famuli, servientes, servitores, mancipia, familia, familiares, homines de familia, ministri, domestici, filii (zvláště u kostelů). Protože však byli povýšeni nad ostatní nevolníky, dávaly se jim také čestné přívlastky: primi, praecipui, summi servi, honorati, nobiles servientes, honoratiores servientes, honestiores, maiores, honorabiliores, nobiliores de familia, honorata, nobilis, nobilior familia, nobiles, honorabiles ministri, legitimi servi, legales, legitimi servientes, familia liberioris conditionis. (Fürth, l. c. str. 5[illegible]—60).

v důvěrném jsouce poměru k pánům svým, časem vyznamenáváni byli nad ostatní. Vybíráni z nich vyšší úředníci dozorčí, jako lesníci, správcové polního hospodářství, celníci a j., pak jich užíváno při důležitých poselstvích a jako družiny při lovu a ve válce. Dohromady činili rodinu, kteréž byl představeným pán jako pater familias. Právní poměry mezi nimi samými a mezi nimi a jich pánem vyřizovaly se dle práva dvorského, které ovšem nebylo všude naprosto stejné.

Při dvořích panovníků, velmožův a knížat církevních, ba i v bohatých klášteřích, vyvinuly se zvláštní úřady dvorské či domácí, které zastávali zvláště vynikající ministerialové. Úřady tyto byly z pravidla čtyři. Maršálek měl dozor nad stájemi. Při cestách nebo vojenských výpravách pána svého staral se o ubytování družiny i opatřování píce pro koně a byl vůdcem ozbrojené moci svého pána. Komorník měl péči o důchody a pokladnu, jakož i obydlí, nábytek a oděv, číšník staral se o nápoje, stolník o jídla při hostinách; oba pak opatřovali všechny k hodům potřebné předměty a posluhovali při nich pánu svému a vzácným hostem.

Každému z těchto úřadů byl přidělen již rodem jistý počet ministerialů. Představení těchto úřadů zaměstnávali je různým způsobem dle většího neb menšího rozsahu působnosti příslušného úřadu. Avšak ministerialové vykonávali jen čestné vyšší služby okolo osoby pána svého, služby nízké ukládaly se nižším nevolníkům a lidem námezdným[1]).

Ačkoli služba u některého z uvedených úřadů domácích zjednávala ministerialům vážnosti, které druhdy jako lidé nesvobodní nemívali, a přes to, že podřízení pod tyto čtyři domácí úřady původně bylo a pořád zůstávalo podstatou služebního poměru, přece tito ustupovali v pozadí proti oněm ministerialům, kteří jsouce pánu svému k neobmezené věrnosti zavázáni, hájili těla, statku a cti jeho ode všeho násilí a byli mu ozbrojenou družinou na poli válečném. Tyto důležité služby, čest zbraní, jakož i zvláštní cena, která se přikládala vojenské službě jízdní, povznesly je vysoko nad ostatní druhy ve službě dvorské. Svou

---

[1]) O těchto čtyřech domácích úřadech viz podrobnosti u Fürtha l. c. str. 199—215. Z klášterů jen nejbohatší měly takové domácí úředníky, a i v těchto některé z nich, jako komornictví a stolnictví, svěřováno bývalo bratrům laikům.

vojenskou službou a čestným jménem milites přiblížili se vasallům a obdrželi jako tito jméno manové (Mannen), homines, fideles, fideles ministri, dilecti fideles, clientes.[1]) Odtud ministerialové zbavováni čím dále více povinnosti ke službám domácím, jež svěřovaly se pak nižším nevolníkům, a obraceni a vycvičováni jsou ke službám vojenským.

K tomuto rozhodnému obratu, jenž se stal ve vývojí ministerialů, dva hlavně momenty zavdaly příčinu: rozvoj institutu lenního a změna ve zřízení válečném.

Lennictví vzniklo v 2. polovici VIII. století z potřeby válečné spojením vasallity, t. j. zvláštního poměru služebního a věrnostního, v němž byl man k pánu svému, s propůjčováním beneficií,[2]) to jest statků pozemních k výživě a odměně těm vasallům, kteří nebydleli při dvoře pána svého. V polovici IX. století byl vývoj tento v podstatě ukončen. Ale také v pozdějším středověku má zřízení lenní povahu po přednosti vojenskou. Veliké váhy a důležitosti lenní manové nabyli zvlástě tím, že vojsko říše německé, které až do počátku XII. století obsahovalo vedle jízdy značný počet vojska pěšího, od této doby až do XV. století záleželo jen z jízdy a mělo povahu feudální milice.

A jízdu opatřovali lenní pánové. Pročež starali se o to, aby si jízdní vojsko zjednávali lacinějším způsobem, než propůjčováním lén mužům svobodným. Ježto jednak při stejném nákladu mohli si opatřiti jízdní družiny více a protože ministerialů mohli užívati také k svým vlastním potřebám, dělili léna větši a propůjčovali jednotlivé jich části výhradně služebním manům.

Tito nesloužili zadarmo. Pán dával jim oděv, zbroj, při dvoře výchovu života, jaká jim dle stavu příslušela, při vojenských výpravách mzdu a píci pro koně. Když dosáhl jistého stáří, služební man mohl na pánu žádati beneficia čili výsluhy. Nedostalo-li se mu jí, mohl odejíti k jinému pánu, čímž však příslušnost jeho k původnímu pánu se nepřerušila. Přijímáním manství mimo obvod moci pána svého podobali se lenním

[1]) Jako ozbrojená moc měli jména: milites, militantes, milites servi, milites de familia, personae militares de familia. Fürth l. c. str. 61. Nazývají se však milites svého pána nebo ochranného patrona kostela, k němuž náleží.

[2]) Od XIII. století počalo se pro léna užívati výhradně názvu feudum, který ostatně již od XI. století v Německu byl znám. Názvu benificium užívalo se odtud pro statky služební čili výsluhy.

manům a přibližovali se pořád více k rytířstvu, což mělo za následek, že již od XII. století počítáni byli k šlechtě.

Ministerialové usazovali se na statcích pánů svých původně dle práva dvorského. Když však povyšováni byli na služební many, počaly se třídy nevolníků přesně rozlišovati. Manové pokládáni za vyšší nevolníky. Nemohlo tedy pro obě třídy platiti stejné právo. Pročež pro nesvobodnou vojenskou družinu stanoveno právo zvláštní, tak zvané právo služební[1] (Dienstrecht), které ponechávajíc některá důležitá ustanovení souvisící s nevolností, velmi se podobalo právu lidí svobodných, právu zemskému (Landrecht). Dle služebního práva manové požívali při právním jednání v obvodu moci svého pána, to jest mezi sebou, celkem plné právní svobody, ale k právnímu jednání s cizími, tedy mimo rodinu čili družstvo, potřebovali svolení svého pána a někdy i svolení svých soudruhů.

Později pojata byla do služebního práva některá ustanovení práva lenního, z nichž bylo nejdůležitější to, že služebnímu manovi za služby jeho musí se dostati beneficia, kdež dříve man nemusel dostati výsluhy, a dostal-li ji, byla mu dána od pána pouze odměnou za služby, k nimž byl zavázán svým rodem. Ustanovením tímto manové přiblížili se vasallům, jimž léno bylo důvodem ke službě.

Na základě služebního práva měli manové také své zvláštní služební či manské soudy. Soudu předsedal pán anebo jeho zástupce (některý dvorský úředník nebo fojt), přísedícími byli manové, kteří sami nalézali právo. Pod služební soud náležely všecky spory manů mezi sebou a s pánem. Spory manů s jinými osobami vyřizovaly se před soudy řádnými, a zastupoval je v takových případech pán.

O služební statky ucházeli se již od počátku XII. století také svobodní rytíři. Od polovice tohoto století až do polovice XIII. století dálo se toto vstupování svobodných rytířů do poměru služebního manství v rozsahu pořád větším. Ačkoliv se tím vzdávali své svobody, měla je k tomu přece snaha, aby zlepšili své vnější postavení, zvláště pak, aby nahromadili co možná nejvíce statkův. Nemohouce toho dosíci přijímáním lén, protože, jak již svrchu řečeno, právě nejbohatší a nejmocnější velmožové

---

[1]) O služebním právu podrobně jedná Fürth l. c. str. 242—410.

na svůj prospěch propůjčovali místo lenních jen statků služebních, a nechtějíce vstupovati do lenního svazku k sobě rovným, protože tím snižovalo se jejich společenské postavení, dychtivě bažili po služebních statcích u mocných pánův. Poměr služebnosti poskytoval jim kromě statkův i vynikajícího socialního a politického postavení, protože služební manové u pánů svých byli ve velké vážnosti. Kromě toho mohli, aniž poškodili svého socialního postavení, přijímati léna také od jiných i neknížecích pánův a nepozbývali způsobilosti lenní, to jest účastenství v lenním právu. Ztráta svobody neměla také za následek ztrátu způsobilosti držeti statky dle zemského práva. Služební man zůstal vlastníkem svého zděděného svobodného statku, který se jako vlastní majetek (allodium, proprietas) rozeznával od statku lenního a služebního. Služební man byl vlastníkem jeho, jen ve svobodě pořizovati o něm byl jistou měrou omezen.

Vyhověl-li těmto omezením, mohl prodati svůj vlastní statek bez prostřednictví svého pána sám, tak jako každý svobodník, veřejným soudem zemským, s nímž dle toho služební manové, kteří dříve bývali svobodnými, zůstávali ve spojení. Ztrátou svobody pozbyli sice způsobilosti zastávati úřad kmetský (Schöffenbarheit) u zemského soudu, ale koncem XII. století, když svobodných pánů tolik ubylo, že nestačili, aby jimi obsazovány byly soudy v jednotlivých hrabstvích, dostal se úřad kmetů výhradně do rukou služebních manů, čímž nabyli v soudech zemských plného práva. Co se povolilo ministerialům dříve svobodným, nemohlo se odpírati ministerialům nesvobodným. Jako to, že svobodní vasallové přestupující do poměru služebního, nevzdali se pravých lén dříve nabytých, aniž způsobilosti nabývati pravých lén nových, bylo příčinou, že způsobilost ministerialů (i nevolných) nabývati lén byla zásadně uznána, tak také příkladem jich i nevolní manové byli připuštěni k účastenství v zemských soudech jako strany i jako kmetové (Schöffen).

Tím tedy byli na roveň postaveni svobodným pánům, ale osobní svobody tím nenabyli, o čemž promluvím později.

Zdálo se mně potřebí předeslati stručně vývoj ministerialů v zemích německých, aby podobné poměry v zemích českých postaveny byly do jasnějšího světla.

Stav manský příkladem zemí západních, zvláště německých, v nichž feudální zřízení proniklo veškeru společnost, zaveden

byl také do zemí koruny české. Lennictví zdomácnělo u nás teprve na rozhraní 12. a 13. stol. Králové Přemysl I. Otakar,[1]) Václav I. a Přemysl II. Otakar, kteří měli zvláštní zálibu v životě rytířském, podporovali je neobyčejnou přízní. Také válčení, které dosud obmezovalo se téměř jen na obranu, změnilo se, když konány častěji výpravy vojenské i přes hranice. Čechové poznali výhodu, které nabyla vojska německá tím, že skládala se z jízdy, a následovali příkladu tohoto. Jízda vybírala se ze zámožnější nižší šlechty a ze služebních lidí na statcích velmožů usedlých.[2]) Podobně jako v zemích německých, konali tito služby úřednické řemeslnické, rolnické a jiné, až konečně užíváno jich také ke službám vojenským.

Tito jízdní ministerialové činili družinu, s níž pán jejich účastnil se válečných výprav. Dohromady byli společenstvem, v jehož čele stál pán, a spravovali se jistým řádem služebním. Poměr, v němž byli k pánu svému, slul náprava, a oni nazývali se nápravníci nebo také služebníci.

Co znamená slovo náprava? V XVI. století, když pravý význam jeho vešel v zapomenutí, odvozovalo se slovo toto od

---

[1]) Přemysl Otakar I. obdržel od císaře Fridricha II. listinou z r. 1212: „proprietatem nostram Vlozze cum ministerialibus servis cuiuscunque fuerint conditionis“ a „castrum, quod dicitur Svarcenberc cum ministerialibus servis cuiuscunque sint conditionis, což vykládá Pulkava ve své kronice po česku „naše zbožie vlastnie Flos ten hrad se všěmi služebníky nápravnými, kteréhož kolivěk stavu jsú“ a „hrad ten, ješto Švacpurk slove se všěmi nápravníky jeho“. Prameny dějin českých. Díl V. str. 125 a 292. Jireček, Codex iuris bohem. I. str. 41. Z toho viděti, že služební manové na začátku XIII. století také již v Čechách dobře byli známi. Darování toto zajisté pobádalo panovníky k zavádění tohoto institutu také v Čechách. (Na listinu tuto byl jsem laskavě upozorněn p. c. k. zem. školním inspektorem V. Roytem.)

[2]) Srovn. v té příčině rozpravu prof. Aug. Sedláčka, Gedankem über den Ursprung des böhmisch-mährischen Adels ve Věstníku král. české společnosti nauk. Třída filosoficko-historická 1890 str. 229 sl. „Die bedeutende Anzahl der comites läßt darauf schließen, daß sie nicht nur Räte des Herzogs, sondern überhaupt Personen hervorragenden Ranges, Bannerherren und tapfere Krieger . . . . . waren. Einige von ihnen führen das Banner auf ihren ältesten Fußsiegeln.“ S. 240. Sedláček má dále za to, že pomezní krajiny v 1. pol. XIII. stol. jinému druhu šlechty (suppanům) propůjčované nazývaly se suppa a byly jakýmsi druhem lén do odvolání. Uživatelé jich pomocí přivolaných osadníků vymýtili lesy a vzdělali půdu. Žili způsobem knížecím a měli také své dvorské úřady. Ztoho lze souditi, že na těchto suppách značně se vyvinula ministerialita.

nápravy vozové, protože nápravníci, jejichž stav velice poklesl, konali tehdy také služby povoznické.[1])

Zapomenuto tehdy již, že nápravník znamená původně ministeriala vůbec, služebního mana pak zvláště, a že náprava značí: 1. právní poměr manské služebnosti, 2. služební statek, beneficium, výsluhu.

Obojí lze dokázati z latinských listin, nebo z jejich překladů. Co se týče slova nápravník, uvádím:

1. listinu císaře Fridricha II. z r. 1212, z níž slova „cum ministerialibus servis" jsou Pulkavou vyložena po česku, „se služebníky nápravnými", „s nápravníky",[2])

2. slova v zemských deskách Olomouckých z r. 1379: „exclusa náprava Jarconis servitoris",[3]) kdež slovo servitor znamená ministeriála, nápravníka (služebního mana).

3. Čl. LXXVI. návrhu zákona „Majestas Carolina" jedná de servitoribus regis se nobiles asserentibus. § 1. Si quando aliquis ex servitoribus nostris se vladykonem dixerit, non facile sibi credi debet etc.[4]). Byli to služební manové královští, podobní německým Reichsministerialům. V této době nebyli ještě všichni počítáni k šlechtě. O „dědinách služebničích" v latinském textu není řeči.

O slově náprava buďtež uvedena tato místa:

---

[1]) Jméno nápravy vykládali si již v XVI. století za odvozené od nápravy u vozu a nápravníci vykládáni za formany (sněmovní artikule), čemuž i Tvrdý přisvědčil. Teige v Ottově Slovníku Naučném XVII. díl str. 1035. Fr. Tvrdý přisvědčil tomu ve svém díle Geschichte der böhmischen Freisassen. Prag 1804 na str. 49., avšak na str. 110. praví: „Ob aber die Benennung nápravník vom böhmischen Worte náprava Achs am Wagen, oder woher sonst hergeleitet sei, darüber habe ich alles Nachsuchens ungeachtet keinen Aufschluss finden können."

[2]) Viz poznámku 1. na str. 207.

[3]) Desky Olomoucké III., č. 525 k r. 1379: „Sulico de Conicz Jesconi dicto Kropacz et heredibus suis de Holsteyn castrum Grumberg, Conicz oppidum et villas Jessenecz.... Hluchov, exclusa náprava Jarconis servitoris, sicut tenuit.... ius et dominium proprietatis ad dicta bona pertinencia ..... libere dat et assignat."

[4]) O služebnících králových, jenž se nazývají vladykami. Rozliční služebníci naši se svými dědinami služebničiemi chtie se učiniti vladykami; toho jim nemá věřeno býti, leč by o to sedm svědkóv vladyčiech vyvedli atd." Jireček, Codex iuris bohem. II., č. 2. str. 162.

1. Slova listiny z roku 1338 „sub jure provisionis, quae vulgariter naprava dicitur“ [1]) podávají výměr slova náprava, pokud se týče právního významu. Zde záleží na tom, co znamená slovo „provisio“. Chytilovi a po něm Brandlovi[2]) značí „odměnu“ za vykonané služby. Maje zřetel k tomu, že na př. klášter Třebický prodal vesnice „k věčné nápravě“ a vymínil si na kupitulích mimo berni královskou manské služby,[3]) myslím, že slovo provisio není dobře vyloženo slovem odměna (Entlohnung). Ve století XIV. slovo provisor znamenalo tak jako obyčejnější tutor poručníka, ochránce,[4]) a proto mám za to, že slovo provisio mohlo totéž znamenati co slovo tuitio: poručnictví, vzetí pod ochranu, chránění. A takovým ochráncem byl skutečně vrchní pán statku svému služebnému manovi, jak jsem nahoře ukázal. Prodal-li nebo daroval-li tedy na příklad klášter nějaké osobě anebo obdržel-li od ní statek jure provisionis, slíbil jí ochranu proti fysickému nebo právnímu násilí a vymínil si za to služby manské.

Tím odchyluji se i od druhého výkladu Brandlova, dle něhož jest náprava „obnovení, napravení vlastnictví“ a od výkladu Teigova, dle něhož jméno náprava „pochodí odtud, že nápravník držel statek cizí neb seděl „na právu“ jiného“.[5])

---

[1]) „Nos Hinco dei et apostolice sedis gracia episcopus Olomucensis. Notum facimus universis . . . . . quod nos nostram et mense nostre condicionem volentes facere meliorem, universis et singulis nostris pauperibus incolis, qui sunt et qui fuerint in villa nostra Chotun, undecim mansos, quos ibidem censuales habuimus, unum mansum, quem Rzehaco, iudex noster in eadem villa, racione iudicii liberum tenuit, et duodecim mansos, qui ad curiam nostram ibidem et ad araturas ipsius curie pertinebant, locavimus et exposuimus usque ad nostre dumtaxat et successorum nostrorum episcoporum voluntatis libitum in hunc modum, videlicet ut predictus Rzehaco, iudex noster, mansum illum, quem hucusque libere tenuit, eciam libere sub iure provisionis, que vulgariter náprava dicitur, teneat et exinde nobis et successoribus nostris servire fideliter teneatur. Zde neznamená libere svobodně, nýbrž pouze „bez ročního platu“, neboť 1) nápravu obdržel do odvolání, 2) z ostatních 23 lánů měli incole singuli platiti biskupovi ročně po půl hřivně grošů Pražských, po 10 dobrých kuřatech, po 2 korcích pšenice, po 2 korcích ječmene a po 4 korcích ovsa. Codex dipl. Mor. VI., 313.

[2]) Codex dipl. Mor., Chytilův index a Brandl, Glossarium, článek náprava.

[3]) Listiny o prodeji vsi Kracovic z r. 1440 a vsi Ptáčova z roku 1448 v městském archivu v Třebíči. Viz je v Dodavku č. VI. a VII.

[4]) Viz index k tištěným deskám zemským.

[5]) Ottův Slovník Naučný l. c. čl. Náprava.

Slovo náprava (jako právní poměr) dle výkladu mého podobalo by se slovu oprava a mělo by význam, který Brandl uvádí při článku oprava sub 2, totiž právo ochranné.[1]) Tím ovšem není vyloučeno, že věrné služby nápravníkovy mohly býti a z pravidla byly odměňovány beneficiem čili výsluhou. Jasněji ještě dotvrzuje toto moje mínění místo z právních glos, které doleji uvedu úplně, jež zní: „Sed vasallium (t. j. služební náprava) dicitur... quando aliquis inferior potentiori se subjicit causa protectionis vel ob spem mercedis, to jest pro ochranu nebo v naději, že se mu dostane výsluhy".

Náprava ve významu služební statek, beneficium uvádí se na př. 1. v listině kláštera Třebického z r. 1342... disposuit de Náprava seu agris ad ipsum . . . devolutis — prefatos agros — dictorum agrorum a v potvrzovací listině krále Sigmunda z r. 1421, v níž řečená listina doslovně jest uvedena... prefate naprave et agrorum ad eandem napravam pertinentium[2]).

2, V zápise z roku 1386: Wssebor de Raycz Jeskoni dicto Puska de Cunstath et suis heredibus alterum medium laneos, qui vocantur Wanykova naprava ibidem in Raicz[3]).

3. V zápisech z r. 1406: Hinko de Ronaw alias de Lethowicz Johannem et Sigismundum, filios Jodoci de Ronow, suscepit ad veram unionem castri sui Lethowicz cum oppido ibidem et omnium bonorum et villarum ad hoc spectantium cum pleno jure et etiam cum naprawy.[4])

Když zřízení feudální prostoupilo zřízení služební, nebo jinak řečeno, když služební manové u nás domohli se toho, aby pro poměry jejich užívalo se práva lenního, slovo náprava nabylo z části jiného významu a vykládáno po latinsku slovem feudum. Postup tento ovšem nebyl náhlý, a služebné nápravy právně všelijak se přetvořovaly, než z nich — a to ovšem nikoli ze všech — stala se skutečná léna.

Tak již r. 1317 čteme, že synové Horyny, měšťana Olomouckého prodali dvůr ve vsi Toveři ležící, který jim jure feodi připadl po otci, Jindřichovi, soudci (rychtáři) Olomouckému, a

[1]) Brandl, Glossarium str. 204. Slova tato jsou vlastně synonyma.

[2]) Viz v Dodavku listinu II.

[3]) Desky Olomoucké V. č. 2.

[4]) Desky Olomoucké VII. č. 28. a podobně VII. č. 29.

z listiny poznáváme, že toto feodum původně zajisté nebylo než náprava.[1])

Také v návrhu zákona „Majestas Carolina" jsou místa, která dosvědčují, že náprava tehdy vykládána již také slovem feudum, na př. „Sive sint feudalia aut aliarum nobilium personarum" se překládá „buď nápravničí neb jiných urozených osob", „bona feudalia" „zboží nápravničí".[2])

Nejlepším však toho důkazem jest zápis na listě 120b rukopisného kodexu Klementinského XIE7 z 1. čtvrti XV. století obsahující právní glossy. Praví se tam: „Nota differenciam inter omagium, feodum, vazallium... Nam omagium est, quando duces seu principes grate se subjiciunt imperatori sibi subdentes vexillum suum. Vulgariter vocatur manstvie, inde omagialis (man, český název vynechán). Sed feodum dicitur, quando rex seu princeps appropriat aliqua bona alicui militi seu militari sub tali condicione, ut sibi serviat tempore opportuno, et vocatur vulgariter náprava. Inde venit feodalis, qui vulgariter dicitur nápravník. Sed vasallium dicitur, quando aliqua civitas seu aliquis inferior potentiori se subjicit causa protectionis vel ob spem mercedis. Inde venit vasallus, qui vulgariter vocatur, jenžto z nápravy slúží.[3])

---

[1]) „..... quae curia ipsos per mortem dicti Horyne, patris ipsorum, jure feodi contigebat.... hac conditione expressa, quod antedictus Henricus, advocatus Olomucensis, suique successores seu heredes singulis annis in festo Martini unam marcam Moravici pagamenti predicto conventui Gradicensi nomine census solvere tenebuntur. Qua soluta idem Henricus suique successores et heredes singulis annis ab omni impeticione collectarum, obsequiorum, vecturarum, indicionum seu contribucionum quarumlibet censebuntur liberi penitus et soluti. Plenam nichilominus habentes potestatem de silva nostra, que ville nostre predicte adjacet, quantumcunque sue curie predicte necessarium fuerit, ut utantur. Codex dipl. Mor. VI., 94. Hradištský klášter, jako pán té nápravy, osvobodil kupitele ode všech dávek a služeb, jak se to častěji stávalo.

[2]) „Quod bona et jura quaecunque ad regiam cameram sive fiscum devoluta jam, aut in posterum devolvenda, sive sint feudalia aut aliarum nobilium personarum, sivi sint burgensatica" česky „aby zbožie a práva, kterážby do královy komory neb pokladnice nápadem spadla sú neb potom spadnúti by měla, buďto nápravničie neb jiných urozených nebo městská." V jiném stručnějším znění se praví: „leč buďte manské, leč šlechtičie, vladyčie nebo městské". Archiv Český III. 93.

[3]) Věstník české akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Roč. X. str. 199, 200. Paběrky z rukopisů Klementinských. Podává J. Truhlář.

Z toho jde, že té doby nazýval se služební nápravník, (= jenžto z nápravy slúží, služební man, Dienstmann) vasallus[1]), služební náprava (služební statek, výsluha, Dienstgut) vasallium, nápravník feodalis, náprava feudum, lenní man (man, Lehensmann) homagialis a lenní manství (manství, Lehen), homagium.

A dále zračí se v této terminologii vývoj, jakým se bralo lennictví v našich zemích. Ze služebních nápravníků vyvinuli se nápravníci, vyšší samostatnější druh nápravníků služebních, z nichž mnozí nabyvše plné svobody, rovnali se úplně německým lenním manům. Že jsou to povýšenci, viděti z toho, že nepřikládá se jim jméno man a statkům jejich jméno manství[2]), nýbrž, jakoby na památku jejich původu, nápravník a náprava.

Jméno náprava vyskytuje se, jak jsem některé příklady již nahoře uvedl, v latinských pramenech ještě na začátku XV. století, avšak jméno feudum nabylo v té době již úplného vrchu, takže obyčejně nesnadno rozeznati, míní-li se slovem feudum, kterého se také za skutečné léno užívalo, náprava nebo léno.

Ministerialové, z nichž vzalo původ téměř všechno feudální zřízení v Čechách a na Moravě, rozšířeni byli v těchto zemích velice. Panovník, královské kláštery[3]), bohatí velmožové světští měli své nápravníky. Bylo by vděčnou prací sepsati dějiny ministerialů čili nápravníků v Čechách a na Moravě[4]).

Poukáži tu jen k některým, kteří se mně při práci mé náhodou namanuli.

V Čechách jmenovati sluší many Karlštejnské, zavedené císařem Karlem IV., jenž byl zvláštním příznivcem a podporo-

---

[1]) Tak se také nazývali latinsky manové kláštera Třebického „prout ali vasalli predicti monasterii —, kteří slujíce česky „manové“ (v Dodavku listina I.), sloužili klášteru „ratione naprave“, „jure naprave“. Codex dipl. Mor. XI. str. 513. (v Dodavku listina IV.)

[2]) V některých služebních řádech, které se přidržovaly více názvu německých, toto jméno měli.

[3]) Všechny kláštery nepatřily ke komoře královské. Tyto královské kláštery podobaly se říšským opatstvím v Německu a měly zvláštní přednost před ostatními.

[4]) Mnoho zpráv o nich jest v pramenech již vydaných, avšak bylo by potřebí prozkoumati desky dvorské a registra soudu komorního v Čechách a desky manské biskupství Olomouckého. Zvláště pátrati by se musilo po služebních právech, jichž zajisté ještě mnoho odpočívá v archivech.

vatelem zřízení feudálního[1]), many hradu Zvíkovského,[2]) many Křivoklátské,[3]) nápravníky v Zálesí,[4]) nápravníky na Choustníce,[5]) many Krumlovské, Klimberské,[6]) many Týnecké[7]), nápravníky klášterů Chotěšovského, Ostrovského[8]), Milévského,[9]) panenského kláštera od sv. Jiří.[10])

Na Moravě kniha Tovačovská[11]) uvádí trojí manské právo: markrabské, biskupské a maršálkovo.

1. Markrabě moravský měl ve XIV. a XV. století na Moravě velmi mnoho manských statků, z nichž, jak se zdá, velká většina jest původu ministerialního[12]). Každý nový panovník zřídil

---

1) Karlštejnské manské právo od dra. Josefa Chmelenského v Časopise Českého Musea 1835, str. 255—268. Jsou to manové tak zvaní hradští (Burgmannen), jimž bylo bdíti nad bezpečností hradu Karlštejna. Srovn. také J. F. Schmidt von Bergenhold, Geschichte der Privatrechts-Gesetzgebung und Gerichtsverfassung im Königreich Böhmen. Prag 1866, str. 40. a sl.

2) Archiv Český I. 47, 229, 427.

3) Archiv Český I. 426.

4) Archiv Český IX. 536.

5) Archiv Český IX. 189.

6) „Als sich Ulrich von Rosenberg im Jahre 1452 zu einer Fahrt bereitete, stellten sich unter die Krumauer Fahne 40, unter die Klingenberger 29, unter die Choustniker sogar 71 adelige Knechte aus dem näheren und weiteren Umkreise der betreffenden Burgen“. Sedláček l. c. str. 241.

7) Archiv Český I. 393.

8) Ottův Slovník Naučný. Díl XVII. str. 1035.

9) Král Sigmund Oldřichovi z Rosenberka dává povolení, aby branných lidí opata Milévského k své pomoci užiti mohl při dobývání Tábora. U Prahy 1420 30. června Archiv Český I. 13. Jan z Rosenberka píše opatu Milévskému: „Kněže opate milý! Prosímeť Tebe, aby lidem svým kázal vůz s koňmi našpihovaný na čtyři neděle dáti ku pomoci na vojnu našim lidem úřadu Zviekovského. Věřímeť, že to učiníš. Na Krumlově 1458 21 čce. Archiv Český I. 228. Z toho viděti, jakož i později ukáži, že i klášterští manové účastnili se výprav vojenských.

10) Archiv Český IX. 532. Také manství hradu Pražského, manství Mělnické, Dobříšské a j. jsou asi původu ministerialního. Srovn. také J. F. Schmidt von Bergenhold l. c.

11) Brandlova vydání str. 19., kap. 17.

12) Nazývají se feuda, kteréžto jméno, jak jsem nahoře ukázal, tehdy znamenalo také nápravu. Aby se původ jich zjistil, bylo by třeba všecky listiny k nim se vztahující kriticky rozebrati. Feuda markrabská najde laskavý čtenář v tištěných zemských deskách: A. brněnských IV. č. 79., 225., 406., V. č. 18., 209., 291., 296., VI. č. 4., 117., 405., 552., 680; B. olomouckých I. č. 378., 611., 840., 841., II. č. 10., 24., 27., 215., 449., 520., 522., III. č. 85.,

při přijímání svém za pána země manům svým nejvyššího dvorského sudí (hofrychtéře), jehož úlohou bylo osazovati a říditi soudy manské, chovati u sebe knihy manské a bez přítomnosti panovníka přijímati od manů přísahy.[1])

2. Biskupství Olomoucké, kteréž působením Karla IV. stalo se r. 1348 lénem koruny České. Tento institut lenní zřízen byl již r. 1258 biskupem Brunem po příkladě německých biskupství způsobem ministeriality, z kteréhož právního poměru vyvinula se později léna pravá.[2]) Biskup olomoucký měl svůj zvláštní manský soud v Kroměříži, jemuž předsedal buď sám nebo jeho hofrychtéř.[3]) Vliv bývalého práva služebního jevil se v soudě tomto až do polovice XVIII. století. Lenní soud olomoucký často vynášel rozsudky dle práva zvykového, což příčilo se právu lennímu. Z té příčiny a proto, že také i jednotlivé nálezy jeho si často odporovaly, císařovna Marie Theresie Nejvyšším rozhodnutím z 25. října 1879, pro tehdejšího arcibiskupa jako lenního pána neobyčejně nemilostivým, vydala pro tento soud zvláštní lenní consuetudinarium, t. j. předpisy, kterými se měl Olomoucký lenní soud při vynášení rozsudku budoucně říditi[4]).

152., 515., IV. č. 30., 103., 201., 555., 572., 596., 662., VI. č. 3., 317., 740., 760., VII. č. 54., 65., 68., 105., 251., 401., 721., X. č. 637. Mnoho manských statků markrabských bylo časem allodisováno, jakož jsou toho příklady již mezi statky tuto uvedenými.

[1]) Brandl, Kniha Tovačovská str. 20., 21. kap. 21., 22., kdež uvedeny jsou i přísahy dvorského sudí i manův. Více o tom obsahují F r a n t. K a m e n í č k a, Zemské sněmy a sjezdy moravské. Díl I. str. 149. a 150. O složení manských soudů markrabských, jich působnosti a právu bohužel nevíme nic podrobnějšího, protože desky manské a jiné spisy soudu toho se týkající se ztratily.

[2]) K tomu poukázal již C h l u m e c k ý, Regesten str. 95. sl. řka: (v pozn. 55.) „Diesen Entwickelungsgang nehmen die Ministerialen überhaupt, vorzüglich aber die der Kirche, wie es zum Beispiel bei den Olmützern wirklich der Fall war, deren u r s p r ü n g l i c h e M i n i s t e r i a l i t ä t u r k u n d l i c h n a c h w e i s b a r i s t."

[3]) O manském soudu biskupa Olomouckého jedná Vinc. B r a n d l v Časopise Matice Moravské r. XV. (1891) str. 89. sl., 185. sl. 285. sl. a F r a n t. K a m e n í č e k v díle Zemské sněmy a sjezdy moravské. Díl II. str. 106—113.

[4]) Olmützer Lehen-Consuetudinarium v. 25. October 1779. Quellen des böhmischen Lehenrechtes von Prof. Haimerl. Prag. 1847 str. 102—125. V úvodě se praví: „Demnach Wir aus verschiedenen Deiner Andacht dermalen gnädigst anvertrauten vorhin Fürst-bischöflich- nunmehro Fürst-Erzbischöflichen Ollmützer Lehenrecht zu Unserer Obristen J u s t i z Stelle als Unserer Obrist-

3. Třetí právo manské bylo maršálkovo. Mělo podobné zřízení, jako právo biskupa Olomouckého. Manský soud měl sídlo v Krumlově a předsedal mu buď maršálek nebo jeho hofrychtéř. Z manských statků maršálkových najíti lze některé v zemských deskách[1].

4. Přicházím nyní k vypsání manského práva bývalého benediktinského kláštera Třebického. O manech opata Třebického, ačkoli i činně zasáhli do vojenských dějů naší vlasti moravské, nezmiňuje se Kniha Tovačovská[2]. Také spiso-

Lehenherrlichen Obersten Gerichtsstelle zur oberrichterlichen Entscheidung gediehenen Rechtsstreitigkeiten wahrzunehmen gehabt, dass dieses D. A. Fürstliche Ollmützer Lehenrecht in seinen Rechtssprüchen, oder so betitulten Nalezen sich jederzeit auf die dort übliche Lehensgewohnheiten bezohen, und andurch sich ganz widersprechende Urtheile nach seinem Wohlgefallen geschöpft habe, ohne jedoch jemalen diese vorgeschützte Lehensgewohnheiten rechtsständig zu erweisen, und Wir daher billig zu besorgen hatten, daß bei erwähnten D. A. Lehenshof hieraus zuletzt ein blos willkührliches, unbestimmtes Recht erwachsen dürfte, wovon Uns als obersten Lehensherrn und Domino directo D. A. Fürst-Erzbischöflichen Lehensrecht nicht einmal etwas wissend wäre; so haben Wir zu Steuerung sothanen Uns zum höchsten Nachtheil und Schaden gereichenden Unfugs bereits untern 15. Oktober 1768 annoch Wayl. D. A. Vorfahren, Unsern lieben Getreuen Fürst Bischoffen zu Ollmütz Andacht seel. gnädigst anzubefehlen und anzuordnen befunden, daß selber nach Vernehmung und Zuziehung seines Hof-Lehenrichters, dann deren parium Curiae sämmtliche von dem Gemeinen, oder besonders vorgeschriebenen Lehenrecht abweichende Consuetundines berichtlich gehorsamst anzeigen und bei einer jedweden, wie lang und in welcher Art, welche hervorgebrachte Gewohnheiten bestehen, specifice zu dem Ende bemerken solle, damit Wir gemäß Unserer höchsten Gesinnung, nach welcher Wir bei gesammt Unseren Unterthanen ein gewiß und ihnen bekanntes Recht festgesetzt haben wollen, die allenfalls hergebrachte Consuetudines durch ein eigenes Gesetz entweder gnädigst bestättigen, oder aber gerechtest abstellen mögen."

[1]) Viz o něm Frant. Kameníčka l. c. I. 131, 132, kdež uveřejněna jedna zpráva o manském soudu z r. 1533. Našel jsem jména dvou hofrychtéřů, z nichž jednoho jsem si poznamenal: „Jan Lechvický ze Zástřizl, hofrychtéř dvoru páně maršálkova 1486 21./10." Archiv Český V. 429. Ze statků viz v deskách brněnských. III. č. 95., IV. č. 225., 458., V. č. 249., VI. č. 260., 261. Kromě toho mnoho panošů maršálkových najde laskavý čtenář v Archivu Českém.

[2]) Tato asi proto, že v době, kdy byla sepsána (I. část r. 1481), klášter Třebický byl již v plném úpadku, zastaven jsa pánům světským, z jichž rukou již nikdy nebyl vyvazen. Tím klesl také význam manů Třebických.

vatelé nejnovější buď o nich vůbec nečiní zmínky nebo jich neposuzují, jak náleží.

Bohužel nezachoval se bohatý archiv tohoto kláštera, a i letopisy jeho, z nichž části užil ještě Pešina, se ztratily. Nelze mně tedy podati historického vývoje tohoto pozoruhodného právního i vojenského institutu, a musím se v líčení svém obmeziti jen na to, co nám podávají některé listiny klášterské a památky pozdější, které se náhodou zachovaly a dávají možnost vypsati alespoň v podstatě řečené zřízení manské.

Jsouť pak tyto:

I. Práva a svobody, jež manům svým obnovil a potvrdil opat Matěj a konvent kláštera Třebického.[1]) Ačkoli listina tato pochází teprve ze dne 13. prosince roku 1455, uvádím ji tu na místě prvním, protože jednak obsahuje základ manského zřízení Třebického, jednak jest celkem jen obnovením původní listiny zakládací, o níž se v listině této praví: „... a znamenavše tudíž jich práva a svobody, kteréž jsou měli od téhož knížete a pána krále českého (Otakara II. Přemysla), šťastné paměti, jim milostivě dané a potvrzené, ale že jsou jim byly odňaty mocnou rukou, ohněm, válkami, kteréž se děly po

[1]) Dán a psán na klášteře Třebickém léta po narození syna Božího tisíc čtyři sta padesátého pátého v sobotu na sv. Lucii pannu, slavnou mučedlnici. Původní listina schází. Přepsal ji, neví se, zdali z originálu nebo nějakého authentického opisu benediktin Rajhradský (snad Bonav. Piter). V dílku „Jura primaeva Moraviae Brunae 1781 uvádějí se tato manská práva na str. 14. mezi osmi právními listinami, z nichž však v uvedeném dílku vytištěny jsou jen tři, sub V. Jura Mannorum Monasterii O. S. B. Trebicensis. O původu všech osmi listin praví se na str. 15.: „Haec ergo ut ab ulteriore oblivione, aut forte plane brevi subsecuturo interitu praeservaremus, data opera hinc inde conlegimus, ac prout sparsim inventa et potissimum ex veris genuinis Originalibus authenticisque instrumentis transsumpta sunt, posteritati in ulteriora tempora conservanda transscripsimus, sperantes: nos perinde rem forte Patriae aut saltem ejus Jurium Historiaeque peritis non ingratam praestitisse.“ Pročež, ač na opise v Rajhradském archivu chovaném není poznačeno, odkud listina opsána, nebudeme pochybovati, že pochází z pramene hodnověrného. Z tohoto přepisu z r. 1781. opsal ji Boček, jehožto opis jest v moravském archivě zemském. Tištěna byla posud třikráte. Vydali ji: 1) D'Elvert v Notizenblatt der histor.-statistischen Section Brünn 1857 str. 92—94 Die Trebitscher Dienstmannenrechte česky původním pravopisem, 2) Chlumecký v Regesten der mährischen Archive německy ne dosti úplně str. 105—108, 3) Adolf Kubeš v Dějepise města Třebíče. Díl I. str. 46—49 česky v kritické transskripci. Viz listinu tuto v Dodavku č. I.

zemích před časy, nebezpečnými, jich jsou byli zbaveni, a my jsouce těmi dobře ujištěni o jich právích a svobodách a jsouce jimi těmi many i jinými hodnověrnými lidmi úplně a dobře zpraveni, jich práva a svobody tuto dole psané, králem již pověděným jim dané, zase vyzdvihujeme a obnovujeme a milostivě potvrzujeme, zavěšením pečetí našich, opatovy a konventské.... s naším jistým vědomím a vůlí, kterážto práva a svobody od markrabat uloženy a sepsány jsou slovo od slova takto:"

Z uvedeného viděti: 1. Že původní listina zakládací byla nepřátelským násilím zničena, a že klášter neměl ani opisu, protože opat a konvent před obnovením museli býti zpraveni o právech a svobodách manů jimi samými a jinými hodnověrnými lidmi. 2. Že v původní listině nebyly obsaženy všechny svobody, jež uvedeny jsou v listině obnovovací, protože v této na konci úvodu poukazuje se k markrabatům (tedy ne pouze k Přemyslu Otakarovi II.) jako průvodcům manských svobod. Nadání původní bylo tedy v dobách pozdějších rozšířeno.[1])

II. List apata Adama a konventu kláštera Třebického z r. 1342, jímž nápravníka svého Peška osvobozují ode všech služeb, dávek a daní.[2])

III. List z r. 1386, jímž opat Ondřej a konvent kláštera Třebického prodávají Šimonovi z Řehořova a jeho dědicům soud s jedním lánem, hospodou a pivovarem v Řehořově.[3])

IV. List Ostruha Batúchovic z r. 1390, jímž dědičný statek svůj v Batúchovicích dává klášteru Třebickému právem nápravy.[4])

---

[1]) Již Chlumecký l. c. dobře poznamenal, že čl. 7. a 14. a dílem i 8. jsou patrně pozdějšího původu.

[2]) Actum et datum in Trebetsch anno domini millesimo trecentesimo quadragesimo secundo VII kalendas junii. Původní listina schází. Doslovně obsažena jest v listině, jíž král Sigmund potvrzuje tuto svobodu měšťanu Třebickému Janu Moravovi Datum Brunne anno domini millesimo quadringentesimo vigesimo primo XXVIII. die aprilis. Tato listina potvrzovací, původní na pergaméně, nachází se v Třebickém městském archivu. Viz ji v dodavku č. II.

[3]) Anno domini M°CCC°LXXXVI° sabato ante translacionem sancti Wenceslai martyris. Původní listina pergamenová jest v městském archivu Třebickém. Zakoupena byla k mému návrhu od antikváře, který ji obci nabídl. Fotografii její daroval jsem mor. zemskému archivu. V Dodavku č. III.

[4]) Datum anno domini millesimo trecentesimo nonagesimo in die sancti Gregorii. Codex dipl. Mor. XI. 513. V Dodavku č. IV.

V. List Zdeňka a Vaňka z Valdštejna, seděním na Sádku, z r. 1437, jímž prodávají ves svou Římov slovutným panoším Mikulášovi a Stiborovi, bratřím vlastním z Okrašovic.[1])

VI. List opata Trojana a konventu kláštera Třebíckého z r. 1440, jímž prodávají slovutnému panoši Nackovi z Kožichovic ves Kracovice s dvorem, desátkem a s dvěma rybníčky.[2])

VII. List opata Trojana a konventu kláštera Třebického z r. 1448, jímž prodávají slovutnému panoši Janovi z Kožichovic ves Ptáčov s dvorem a vším, což k té vsi a tomu dvoru od starodávna přísluší[3]).

VIII. List zemanů kláštera Třebického (bez roku) ku králi českému, obsahující prosbu, aby měšťany Třebické, kteří se proti opatovi, pánu svému, vzbouřili, přiměl k poslušnosti.[4])

IX. List manů kláštera Třebického (bez roku) ku králi českému téhož obsahu.[5])

Na základě těchto listin a některých jiných památek z doby pozdější, jež uvedu na příslušných místech, pokusím se vylíčiti základy dějin řečeného práva manského.

Počátek jeho sahá do stejné doby s manským právem biskupství Olomouckého, asi také do prvních let panování krále Přemysla Otakara II., neboť v listině obnovovací se praví:

---

1) Psán na Sádku ten pátek před Hrompnicemi, léta od Božího narození tisíc čtyři sta třidcátého sedmého. Archiv Český IX. str. 261, 262. V Dodavku č. V.

2) Dán po narození Božiem po čtrnásti stech letech čtyřidcátého ve středu den sv. Mathúše, evangelisty a apoštola Božieho. Původní listina pergamenová nachází se v městském archivu Třebickém. V Dodavku č. VI.

3) Dán léta po narození syna Božieho po čtrnádcti stech letech čtyřidcátého osmého na den svaté Anny, matky panny Marie, matky Božie. Původní listina pergamenová v městském archivě Třebickém. V Dodavku č. VII.

4) Dán tu neděli před svatým Bartholomějem, apoštolem Božím (bez roku). Původní papírová listina s 5 na papír přitištěnými pečetmi, z nichž 4 jsou dobře zachovány, v moravském zemském archivu. (Archiv stavovský 1453—1457).

5) Dán v neděli před svatým Bartolomějem (bez roku). Původní listina papírová s 13 na papír přitištěnými pečetmi většinou neporušenými v mor. zemském archivu. (Archiv stavovský 1453—1457).

„... znamenavše ustavičnou prosbu a žádost slovutných panošů všech ze spolku, tudíž i jiných manův ku klášteru našemu příslušejících, a vidouce jejich neobmeškalou službu, kterouž vedle svobod našich klášterských od starodávna založených a zapsaných nám činí a činiti mají, kteréžto od nejjasnějšího pána Otakara, krále českého a markraběte moravského, milostivě dané a utvrzené máme, tudíž i od jiných knížat a králů těchto zemí.[1])

Manské toto zřízení vyvinulo se, jako jiná podobná, z ministerialního poměru jisté části poddaných klášterských. Když od začátku XIII. století zeměpáni udělovali jmenovitě klášterům zvláštní výsady a svobody, jimiž buď vyjímány jsou z pravomoci soudů župních, buď zbavovány všelijakých jiných povinností, stěhovalo se mnoho obyvatelů domácích na tato záduší, kdež hledali a nacházeli úlevy od útisků soudů župních a žili ve více nebo méně svobodném, avšak vždy příjemném a snesitelném poměru ke své klášterské vrchnosti, která nezapomínala na přední zákon nauky křesťanské — na lásku k bližnímu. Tak to bylo i při klášteře Třebickém.[2]) Ministerialové činili tu jako jinde rodinu pevně zorganisovanou s opatem kláštera v čele. Bohužel nezachovala se nám z prvních dob ministerialních žádná zpráva. Nelze tedy stopovati nenáhlého vývoje zdejšího práva služebního, které vyvinulo se jako jinde z práva dvorského, jemuž podřízeni byli všichni nesvobodní poddaní klášterští, tedy původně i ministerialové. Setkáváme se hned s hotovou organisací služebních manů, povolenou klášteru Třebickému Přemyslem II. Otakarem.

Právo nápravníků Třebických jest, jako jiná podobná, velmi stručné a to proto, že do práv těchto pojímány jsou jen zvláštní svobody manů, kteří v ostatním podrobeni byli, jako jiní nevolníci, zvykovému právu dvorskému. Manské právo Třebické jest zajisté napodobením buď manského práva biskupství Olomou-

---

[1]) I zde se mluví také ještě o jiných panovnících, z čehož opět viděti, že manové nedostali všech svobod hned od Otakara II. Přemysla. Srovn. také, co jsem pravil nahoře o listině I. a listinu samu.

[2]) Viz můj Dějepis města Třebíče I. str. 40, 41. I citovaný úvod k listině I. dokazuje, že také klášter Třebický měl takové svobody.

ckého,[1]) buď přímo manského práva některého kláštera německého.[2])

Přistoupím teď k podrobnému jeho rozboru.

Opat užíval svých manů k potřebám vojenským a soudním. Odtud plynuly jejich povinnosti. Bylo-li potřebí hájiti kláštera, vyzval je opat, aby dostavili se vojensky na zámek. Nemohl-li některý man dostaviti se osobně, musil za sebe poslati branného služebníka na koni, avšak byl povinen osobní nepřítomnost svou později ospravedlniti před klášterskými many. Rovněž tak sjížděli se manové, když jim bylo oznámeno, že král „zavolal vojnu po vší zemi pro zemské dobré“. Do pole vedl je kněz opat sám pod vlastním praporem, jako vasal krále českého.[3])

Kdykoli byli manové k účelům vojenským zavoláni, opat sám opatřoval stravu pro ně a píci pro koně a, byli-li vedeni mimo klášter, hradil jim také všecky škody, které utrpěli, a to po všechnu dobu služby konané („od žlebu až k žlebu“).

O vojenských službách manů klášterských zachovaly se nám dvě zprávy.

Když útok na Čechy novou křížovou výpravou roku 1423 chystaný pro nesvornost mezi účastníky nebyl podniknut, Čechové, nemajíce se čeho báti, táhli na Moravu ku pomoci straně husitské. Proti ní byl se vojensky vypravil biskup olomoucký Jan Železný. Této výpravy súčastnil se také zemský hejtman Petr z Kravař a třebický opat Beneš z Lomnice se svými nápravníky. Husité dobyvše Přerova a hradu Kvasic, porazili vojsko biskupa Olomouckého u Kroměříže a vložili do města toho posádku. Tato

---

[1]) Mezi tehdejšími kláštery na Moravě zaujímal klášter Třebický (zal. 1101) přední místo. Z klášterů, které jej dobou založení předcházely, byly: Rajhradský zal. r. 1048. knížetem českým Břetislavem jako proboštství kláštera Břevnovského a Hradištský zal. 1077 v předhradí Olomouckém od Oty I. Olomouckého jako benediktinský, přeměněný však r. 1155 v praemonstrátský. Také v Uherském Hradišti byl klášter benediktinský; v listinách činí se o něm zmínka poprvé 1043, naposled 1071.

[2]) V zemích německých mělo téměř každé biskupství a každý větší klášter (zvláště říšský) své služební many. Fürth l. c. § 159 a jinde uvádí jich velké množství. Některá služební práva viz u Fürtha l. c. str. 509—539. Třebické manské právo, dle něhož Třebické zřízení manské líčím, viz v Dodavku č. I.

[3]) Klášter Třebický, založen byv členy rodu panovnického, patřil ke královské komoře.

však vzdala se po krátkém boji dobrovolně, když biskup s novým vojskem útok učinil na Kroměříž.[1])

Jinou příčinu k brannému zakročení dali nápravníkům klášterským měšťané třebičtí, kteří z neznámé příčiny vzbouřili se proti opatovi, pánu svému. Když obsadili vojensky město, brány a věže, povolal opat nápravníky své na pomoc. Sjelo se jich na klášter 18 i s družinami. Nepřikročeno však k násilnému potlačení vzpoury, nýbrž zvolena cesta vyjednávání, jež svěřil opat svým zemanům a manům. Vyložil jim, že nezavdal příčiny k takové bouři, žádal prý na nich pouze, aby mu poskytli nějaké odůvodněné pomoci, ba prosil prý jich za to, ale měšťané prý mu nejen nevyhověli, nýbrž učinili proti němu vzpouru. Vyzval tedy nápravníky své, aby urovnali tyto nesnáze, řka: „Opatřte to, milí manové, jsemliť co protiv nim scesten, chci opraviti, jakž vy kážete.“[2]) Zemané i manové vydali se do města, aby „věc na dobrú smlúvu a konec uvedli“. Ale měšťané trvajíce ve svém odporu, nechtěli smlouvy učiniti. Pročež nápravníci, zemané i manové, obrátili se ku králi dvěma listy, v nichž ku konci přednášejí mu tuto prosbu: „Protož Vaše královská Milost, jakožto pán náš milostivý, úplně v jistotě nám toho Vaše Milost rač věřiti, že nikoli nemůžem tomu porozuměti, byť tu opat, pán náš, prociv nim v čem scesten byl, než stolikto, že jest na nich z dobré vuole rovné[3]) pomoci požádal a za to jich ještě prosil. Nebo my manové, Vaší královské Milosti poddaní, nechceli

---

[1]) Pešina, Mars Moravicus 1677 píše o tom na str. 483: „Igitur Episcopus evocato ex hibernis milite, et quod a provincialibus in Ecclesiae Romanae cultu fideliter persistentibus contrahi poterat, castra ad Brunam metatus est: perscripsitque Abbati Coenobii Trebicensis (is erat Benessius, Martini Baronis de Lomnicz et de Mezericz germanus frater, vir supra togae et Ordinis sui opinionem fortis et impavidus), ut expeditissima quam potest manu, clientibus suis una assumptis, ad castra primo quoque tempore se conferrat. Quos praeter advenere etiam ex Austria . . . . .“ Pomáhali biskupovi jmenovitě při dobývání a vzetí Černé Hory. Palacký se o tom nezmiňuje, protože však Pešina dovolává se při tom letopisů kláštera Třebického (sub abbate Benessio), jichž část měl v rukou, můžeme snad jeho vypravování věřiti.

[2]) K zemanům pravil: „Milí zeměné! Jsemliť co proti měštěnóm (sic) mým (sic) poddaným scesten, chci opraviti, jakž vy kážete“.

[3]) „Rovné“ znamená „právně odůvodněné“, „spravedlivé“. Jaká to pomoc byla, v listině není udáno.

bychom knězi opatovi, pánu našemu, v tom mlčeti, což by scestného počínal. I prosímeť Vaší královské Milosti, jakožto pána našeho nejmilostivějšího, pro sjednání mezi nimi dobré vuole, aby Vaše královská Milost ráčila se k tomu míti, ať by oni měšťané páva svého poslušni byli, ve všem slušném a poctivém věrně a právě se k němu majíc, jakožto k pánu svému; a on též aby se laskavě a dobrotivě protiv nim měl, jakožto proti lidem svým poddaným".[1])

Co král, jemuž již před tím byla podána zpráva o vzpouře měšťanů Třebických, učinil, není známo, aniž víme, jak spor tento byl vyrovnán. Zdá se však, že měšťané, vidouce proti sobě vojsko opatovo a bojíce se zakročení králova, vzpoury zanechali. I to se neví, do kterého roku událost tuto položiti, protože písař těchto listin poznamenal na nich sice den, rok však udati zapomněl.[2])

Kromě služeb vojenských byli manové povinni býti na mansk ém soudě, kdykoli toho žádaly potřeby klášterské. Z pravidla soudy konaly se čtyřikráte do roka. Předsedal jim buď kněz opat sám nebo purkrabí klášterský, kteréhož opat povinen byl vybírati a ustanovovati po úradě s many svými z panošů klášterských, přísedícími byli manové. Právo muselo opovídáno býti na soudech. V případech náhlých nemuselo se však čekati do příštího soudu, nýbrž opovědělo se zatím před purkrabím a přede všemi many.

Každý man byl povinen přijíti na soud. Nemohl-li z důvodné příčiny, musil se ospravedlniti tři dny napřed. Nepřišel-li na soud, aniž se ospravedlnil, musil zaplatiti pro neposlušenství pokuty jednu hřivnu, o kterou rozdělili se purkrabí a manové. Dakázal-li však dodatečně, že nemohl se v čas ospravedlniti z příčiny odůvodněné, pokuta byla mu odpuštěna.

Nikdo nesměl manův ku klášteru příslušejících poháněti před jiný soud, než před soud manský. Byl-li některý man od cizího soudu nevinně jat, byl opat, neměl-li man kromě něho jiného pána, povinen vyprostiti ho z toho vězení.

---

[1]) Zemané píší podobně, ale v jiném pořádku. Viz v Dodavku listiny VIII. a IX.

[2]) Archivní záznam klade tyto listiny mezi r. 1453—1457. O datum tomto ještě promluvím.

Původně manové nesměli přijímati náprav od jiného než od svého pána. Takové náprávy nebyly však léna pravá, protože byla propůjčována na základě dvorského práva bez holdování. Teprve v pozdějších dobách, v Německu již od polovice XII. stol., dosáhli služební manové obecně lenní způsobilosti.[1])

Třebické právo služební ustanovuje v čl. 7., že manové klášterští mohou si vzíti pána pro opravu,[2]) neb k vysloužení a k podarování.[3]) Z toho viděti, že v polovici XV. století měli již právo nabývati náprav i lén mimo obvod moci pána svého, čímž dosáhli lenní způsobilosti a stání k právu zemskému, ovšem jen pro tyto statky jinde nabyté.

Jména manů klášterských čítáváme v XV. století na mnohých právních listinách, a i jedna listina se nám zachovala, z níž se dovídáme, že nápravníci kláštera Třebického bratří Mikuláš a Ctibor z Okrašovic koupili od Zdeňka a Vaňka z Valdštejna, seděním na Sádku, jejich vlastní zboží a dědictví osm lánů s jedním podsedkem, s lidmi platnými a usedlými ve vsi jejich Římově se vším plným panstvím i s užitky k těm osmi lánům a tomu podsedku příslušejícími za 60 kop grošův. Prodavatelé ponechali si právo zboží to nazpět koupiti, kdyby však tak neučinili, mají po čtyřech letech kupitelům zboží to v desky zemské vložiti. A kdož by ten list měl s dobrou vůlí kupitelů nebo jich dědiců, tomu prodavatelé budou povinni všecko splniti, což v něm obsaženo jest, jako kupitelům samým.[4])

Zdá se, že v XV. století klášter Třebický propůjčoval také již sám skutečná léna, o čemž promluvím později.

Měl-li man více pánů, nesmělo to býti na škodu pánu přirozenému a jeho spolumanům. Pročež ustanovuje v té příčině

---

[1]) Srovn. Dr. R. Schröder l. c. str. 432.

[2]) Zde tolik co právo ochranné nějakého mocnějšího pána.

[3]) Viz čl. výsluha v Brandlově glossáři. Podarování se v témž glossáři nevyskytuje, jest však zajisté totožné s latinským donatio (tamže na str. 414), což vše zase vede k výprose, a s českým dání (tamž str. 24.). Donationalis homo, miles má Brandl za infeudatus, feudalis der Lehensmann, donationalia bona za výprosy (dokladů neuvádí). Že by však byly bývaly výprosy a výsluhy (podarování) pouze královské, nemyslím. I velmožové bohatí statky pozemskými, kteří měli své nápravníky, dávali za konané služby výsluhy a činili podarování.

[4]) Viz v dodavku listinu V.

právo Třebické, kdyby si některý man vzal jiného pána na úkor práv opata a manův, že má po nálezu soudu manského trestán býti na svém statku, ba hrozí se mu po případě i vyvržením z manského společenstva. Mohl si tedy vzíti cizího pána jen se svolením opata a spolumanův.

Otcovská moc pánova byla toho příčinou, že manové původně nesměli rozhodovati o stavu svých ditek a že nemohli jich bez povolení jeho dávati mimo obvod moci jeho.[1]) Manové Třebičtí dosáhli již záhy práva volně nakládati se svými dítkami. Článek 8. služebního řádu totiž praví, že mají již od starodávna právo dáti děti své, komu chtějí, a toho že jim nemůže žádný brániti ani opat ani žádný úředník jeho. Tím se značně přiblížili lidem svobodným, u nichž otec nakládal s dítkami svými dle vůle své, takže často odevzdával je i do poměru služebnosti ba i nevolnosti.

Neměl-li man manželky z vlastního společenstva, nesměl jí původně vyhrazovati žádných práv na nápravě své.[2]) Služební právo Třebické ustanovujíc v čl. 8., že manové ženám svým mohou ukazovati věna, a že ženy jich, majíce věna svá čistá a svobodná, mohou své dáti, komu chtějí, a že jim na to žádný nemůže sahati než právem, a nečiníc rozdílu mezi ženou domácí a cizí, stojí v této věci již na stanovisku rovnosti manských žen s ženami svobodnými, jenom s tím rozdílem, že nařizuje, aby právní záležitosti věn manských žen se týkající projednávaly se před soudem manským,[3]) kdež záležitosti věn svobodných žen náležely před soud zemský.[4]) Jinak asi platilo o věnech žen manských celkem totéž právo, kterého se užívalo před soudem zemským.

Z manů starších složena byla dle čl. 10. rada, o níž nevíme, máme-li ji pokládati za soudní senát nebo pouze za sbor poradní k ruce opatově. Zdá se, že to byl dříve tento než onen, protože se skládal z manů, kteří měli o opata zvláštní zásluhu.

Tito starší manové měli mimo uvedené ještě zvláštní svobody. Bylo jim dovoleno, aby s vědomím opatovým honili na

---

[1]) Fürth l. c. str. 334.

[2]) Fürth l. c. str. 299.

[3]) Srovn. také Knihy půhonné a nálezové. Vydal V. Brandl, díl III. str. 127 z r. 1420, kde i ve věcech dědických, týkajících se nápravy, zemský soud odkazuje Niklasa Seidla k Třebickému právu klášterskému.

[4]) Brandl, Kniha Tovačovská str. 60, 76, 80.

zboží klášterském, avšak pouze pro svou domácnost, a aby brali si dříví z lesů klášterských pro potřebu svých manství, ale jen tam, kde jim od úředníků klášterských bylo ukázáno. Byl-li některý man usvědčen, že, co uhonil, prodával, byl povinen zaplatiti klášteru pokuty deset hřiven. Podobná pokuta byla asi ustanovena pro toho, kdo by byl v klášterských lesích nasekané dříví prodával, avšak čl. 11. nejdříve nedopatřením opisovačovým o tom se nezmiňuje.

Nekonal-li man svých povinností ať k pánu svému, ať k manskému družstvu, nebo dopustil-li se činu, který se nesrovnával se ctí manskou, byl potrestán.[1]) Tresty byly u různých dvorů různé. Naše právo zná kromě pokut jen dvojí trest. 1. Trest na statku. 2. Vyvržení z práva. Již nahoře uvedl jsem jeden přečin, pro který mohl býti man jedním z těchto dvou trestů potrestán, není však pochybnosti, že tresty tyto ukládány byly i za jiné viny.

Měl-li býti man potrestán vyloučením ze společenstva, musil býti svolán zvláštní soud, jemuž opat sám předsedal. Vylíčiv vinu manovu, navrhl vyloučení. Uznal-li soud, že man pro vinu svou není hoden na manství býti, odsoudil ho k trestu vyloučení a nařídil mu, aby manství své v době jednoho roku a jednoho dne prodal.[2]) Nepodařilo-li se mu v této lhůtě prodej provésti, musil opat manství koupiti. Za tím účelem čtyři manové, z nichž dva zvolil opat, druhé dva odsouzený, ustanovili cenu a podmínky splácení, a jich rozsudku musil se i opat i odsouzený podvoliti. Co se dálo, když byla rovnost hlasů, není pověděno, snad rozhodl hlas purkrabího.

Odvolání z rozsudku manského soudu Třebického svědčilo asi tak jako u měst královských na podkomořího a z rozsudku tohoto na zemského hejtmana.[3])

---

[1]) Srovn. Fürth l. c. str. 379 a sl.

[2]) Což obyčejně se vykládá za 1 rok, 6 neděl a 3 dni.

[3]) Z markrabina manství a snad také z manství maršálkova, odvoláváno se přímo k zemskému hejtmanovi. Protože však kláštery náležely jako královská města ku komoře královské, svědčilo odvolání z jich soudů napřed na podkomořího a teprve v poslední instanci na zemského hejtmana. Při zvláštních příležitostech obraceli se manové Třebičtí, jako jsme viděli při odboji měšťanů Třebických, přímo ku králi.

Všem manům na prospěch bylo poslední ustanovení služebního řádu, které ukládá opatu povinnost, aby mana zchudlého dochoval smrti na klášteře.[1]

(Příště ostatek.)

Líšeň.

Obrázky lidopisné, jež nastínili Fr. Bartoš a Cyrill Mašíček.

(Pokračování.)

VIII. Svatba.[2]

Ženich přinde k rodičům nevěstiném a prosí hích vo cero: „Strécko a tetičko, prosím vás, debeste mně dali vašo cero“. Staří řeknó ženichovi: „Hať přindó vaši tatínek a maměnka k nám!“

Vobečejně v nedělo sendó se staří, — mladí tam nésó. „No, co dáte vašimo synovi?“ — Podlivá teho, jak je keré, majetník nebo chodobné, dajó věna.

Potom só vohláške. Ženich s nevěstó dó pak na katekismus na fáro.

Ve vohláške se strojijó na svarbo. Velká svarba trvá tři dni. Téděn před svarbó de nevěsta se ženichem zvat drožičke a drožbe, habe se přechestali. Ten deň před svarbó de ženich s néstarším ženatém hostěm zvat všecke vostatní hosti.

V hóterý ráno sendó se ho nevěste drožbe s drožičkama. Drožičke nadělajó ketek a dajó drožbám za klobóke a na kabáte. Potom navijó ketek pro hosti. Pak dó drožbe s drožičkama po všech hosťách. První drožba mloví pozvání. Drožbe hokrojijó si podanýho chleba a dajó hokrojené chlíb drožičkám do šátka. Drožbe říkajó pro smích: „Vemte si strécko a tetičko, hodné kos chleba sebó na svarbo, habeste tam neměli hlado!“

---

[1]) Že takové schudnutí musilo býti nezaviněné, rozumí se samo sebou. V té příčině na vysvětlení budiž uveden § 57. služebního práva „Rotulus officiorum Hainoiensium (Hennegau), jenž zní: „Si quis ministrorum per senectutem nimiam vel per affolationem corporis in paupertatem incidit ita, ut non habeat, unde se possit sustentari, debet ei dominus comes providere modeste necessaria in victu et vestitu“. Fürth l. c. str. 539.

[2]) Nářečím líšeňským věrně dle vypravování starých Lišňákův a Lišňaček. — Tak se slavívala svatba za stara a slaví se dílem posud.

Haž všecke hosti vobendó a nazvó, dó potom drožičke k nevěstě a drožbe k ženichovi. K ženichovi sendó se hosti ze ženichuvé strane a mozekanti, k nevěstě hosti z její strane.

Rodiči ženichuve sednó si na sesle vedli sebe, ženich si klekne před nima a vodprošoje se: „Prosím vás, tatínko a maměnko, všecko, co sem vám hoblížil mně vodposťte! Děkujo vám za vaše dobrý chování, a za všecko Pámbu zaplať!“ Pro pláč často nemůže hani z místa. Rodiči řeknó: „Všecko ti vodpóščíme, — jenom se dobře chové a beď ve svornosti s manželkó!“ Dajó mo požehnání, a mozeka zahrá „hintráde“.

Vod ženicha dó všecí k nevěstě: napřed mozeka, za ňó drožbe se ženichem, za nima hosti. Nevěsta se vodprošuje. Dež rodiči dajó nevěstě požehnání, de ženich k rodičům nevěstiném a polóbne jim roko, a nevěsta rodičům ženichuvém. Při tom só hintráde.

Potom se donese hosťům na stůl koláčů a vína. První drožba nese víno, a první drožička koláče. Mozekantům zanesó veliké žbán piva a miso koláčů. Postavijó hím to na zem na holic.

Drožičke potom rozdávajó hosťům a mozekantům rozmarýne s pantlama. Na selské svarbě bévajó s pantlama červenéma, na řemesnické s bíléma.

D o k o s t e l a za stara šli napřed mozekanti a hráli. Za nima šli drožbe v párech s ženichem, potom drožičke s nevěstó. První drožička nesla dva věnečke. Potom hosti. Včil na svarbách de mozeka napřed, za ňó první drožba s nevěstó, pak ženich s první dróžkó, potom mládenci s dróžkama v párech, každé se svó dróžkó, za nima hosti.

V k o s t e l e stópnó si drožičke před voltářem do řádko vedli sebe, — nevěsta je meze nima v prostředko. Drožbe se ženichem dó do zákrestyje a čekajó na velebnýho pána. Dež velebné pán přindó do zákrestyje, de vod voltářa první drožička a dá mo rozmarýn. Velebné pán dó k voltářo, za ňém de ženich a drožbe. Ženich stópne si vedli nevěste, vostatní dajó se do páro: za ženicha s nevěstó stópnó první drožba a první drožička, a za ně v páro vostatní. První drožba dá ženichovi na hlavo věneček, první drožička nevěstě; vobá dávajó na jednó. Dež só zezdaní, sdělajó hím věnečke. Keré je chetřéší, vezme voba dva.

Dež vecházijó z k o s t e l a, mozeka před kostelem hrá. Dež je po zápiso na fáři, dó všeci do domo nevěstinýho. Za stara néprv

šla mozeka a hrála, potom drožbe v párech, pak drožičke v párech. Potom šli ženatí, a meze nima ženich, pak nevěsta meze vdanéma. Včil de za mozekó ženich s nevěstó, potom drožbe s drožičkama v párech, za nima hosti.

Na selnici, kade dó, bévá „zalikuvačka". Dvě babe držijó provaz natažené přes selnico; na provazo só navěšený šátke. Jedna má v roce dva talíře na sebe daný. Vostatní babe, co só ho zalikuvačke, štveračijó a dávajó pozor, habe žádné ze svarebníků neproběhl bez zaplacení. Dež svarebníci k zalikuvačce přindó, vítajó hích babe: „Vetáme vás vod slova Božího! Přejeme vám mnoho ščestí! A dež se chcete dostat do svýho příbetkc, mosíte se veplatit. Hinší porade není!" — Babe majó sklinko vína, a kdo se veplatí, temo zavdávajó. První se veplácí ženich s nevěstó. Jedna baba nazvihne na provazo šátek a posti je. Potom se veplácijó a póščijó vostatní. Nekeré naschvál chce hotýct a nic babám nedat. Hale babe dávajó pozor: „Zpátke, zpátke! To se mosí zaplatit hotuvéma! Samém stříbrem se platí!" Debe hím dál nekdo jen nejaké grécar, říkajó: „Takuvý me nechcem! Tade máte, děti, na voplatke".[1])

Po zalikuvačce de se k nevěstě. Tam só zavřený dveři. Jeden zakloče na dveři. Matka nevěstina (ta do kostela nende, zvostane doma vařit) votevře dveři, vehodí staré hrnec a hoderí ňém vo zem. Za hrncem vehodí koščе. Nevěsta de, vezme košče, střepe vodmete a vodhodí košče přes hosti, co může, nédál. Při tom mozeka hrá. Dveři se votevřó, a hospodeň řekne: „Vetám vás všecke vod slova Božího". Potom ženich a nevěsta polóbnó hospodeni roko. Hosti dó do seknice. Na stůl do sklínek naleje se vína; hosti stoja pijó. Hospodeň každýmo hosťovi naváže do šátka koláčů. Za chvílo dó hosti dum.

Za stara, dež bela bohatá svarba, nekeří hosti, svobodní nebo mladí ženatí mužci, jeli na kuňách a střílali z pistulí, dež se šlo k ženichovi a k nevěstě, a dež se šlo do kostela a z kostela. Na kuňo mňél každé místo sedla červené „torecké" šátek. Kuně bele zapletený: měle hřívo spletenó v nekolik maléch copů, do copů bele vpletený šeroký barevný pantle; — pantle

[1]) Je-li svatba „vod Kůlně", t. j. z ulice zvané „Kůlňa", zalikuvačka bývá obyčejně „se stromkama". „Kulňařke", které zalikují, drží na ramenech vršky smrkové nebo jedlové, ozdobené „pantlama".

visele vod copů dolu. Na vohlávce měle kuně na čele pantle a ketke. Take ve vocasích měle pantle šeroký a dlóhý.

Vodpoledňa sendó se drožbe, drožičke a mozekanti k nevěstě. Drožbe a drožičke dó s mozekó pro „hřebce“ k tetičce (hospodyni), kerá je daruvala. Nekerá přibozná hospodeň hopeče nekolik velkéch bochet, „bábuvek“, svarebním darem nevěstě. Bochte pečó se ten deň před svarbó. Do téch bochet se nastrkajó na špélkách všelijaký figurke z móke hopečený: jeleni, kravičke a j., — také só nastrčený pozlacený vořeche, jabka a podobný věce. Špélke só vomotaný maluvanéma papírkama. Tém špélkům s figurkama říkajó „paračke“. Te figurke pečó drožičke tři dni před svarbó; majó na ně rozličný plechuvý formičke. Takuvá bochta se menuje hřebec. Hospodeň votevře hím komoro, kde hřebci só. Drožbe dajó si na hlavo šátke, drožičke dajó hím na hlavo hřebce. Potom dó s mozekó k nevěstě, a drožičke nesó drožbám cestó klobóke. Ho nevěste dajó hřebce do komore. Zatím se hosti scházijó. V seknici je jen v kótě jeden stůl, — za ňé zasednó mozekanti. Kolem do kola ho zdi na lavicách sedijó hosti. Na stole só koláče a pití. Každé pojí nejaké koláč, — pijó pivo nebo víno. Za chvílo mozeka zahrá, a tancuje se.

Kvíčeró přestane se tancuvat, a „stolí se“ („stolení“). Drožbe a drožičke dávajó do seknice stole a chestajó na stole. Dež je nachestaný, první drožba řečňuje:[1])

Ví - tám vás, páni mlá - den - ci,
ví - tám vás, panny dru - ži - čky,
čer - vené jak rů - ži - čky.
Ví - tám vás, páni hosti, přespolní i do - má - cí,
kte - ří jste zde přístojící, malí i vel - cí.
Ta - to ctná a i šlechetná paní mladá nevěsta by vás ráda přiví - ta - l a,
kdy - by ona své oči vzhůru pozdvihnouti mo - hla.
A - le ona vzhůru pozdvihnouti nemůže svých o - čí,
pro - tože ji slzy zalévají, kamkoliv se obrátí nebo o - to - čí.
Po zahradě, po které chodila a kvítí tr - ha - la,
an - děli jí kořeny vytrhali a manželskou korunu jí splet - li.

[1]) Všechno „řečňuvání“ svatební nekoná se nářečím líšeňským, nýbrž více méně jazykem spisovným. A jako lid vůbec veršů „nedeklamuje“, nýbrž „říká“ nebo zpívá, tak říká se i všecko svatební řečňování. Říká se hbitě. Každý verš začne se vzestupnou a končí zpětnou, sestupnou malou tercí. První dvě a poslední dvě slabiky každého verše se vysloví důrazněji.

Potom zpívá první dróžička:

„Vetám já vás, páni hosti“ atd.
(Bart. Nár. písně mor. II. str. 235.)

Pak se hosti pomodlijó a zasednó. Dróžičke sedijó vedli sebe ho jednoho stola, s jedné strane, ho zdi; — nevěsta s nima sedí v kótko, a ženich vedle ní. Nevěsta má před sebó talíř vobrácené, poklopené. Dróžička, nevěsta, dróžba a ženich nehijó zároveň s hosťama; — hijó, hať majó hosti po hídle. Dróžbe vobslohujó, a dróžičke, zatím co hosti hijó, zpívajó, a mozeka hím vodehrává.

Nekeré dróžba nese miso a v ní místo polívke horkó vodo a zpívá:

Pu, pu, pu, havránko,
hostopte na stránko,
hostopte níže,
hať já můžo k mé nevěstě blíže!

Dělá, jak be zapackal, a postí miso na zem. Potom „s haňbó“ hoteče.

Potom dróžbe nosijó „spravedlivó“ polívko hosťům. První dróžba nese první miso. Nekerá žena veme žlico polívke, hodně jo vosolí a zavolá prvního dróžbe, habe šíl koštuvat, jak to hovařil. Ten to pohře a prská. Potom jož nechce vod žádné koštuvat.

Dróžičke zpívajó:

„Polívečka hovězí“ atd.
(Bart. Nár. písně mor. II. str. 238.)

Haž se sní polívka, donesó hovězí maso a křen (omáčku křenovou). Potom nosijó pečinke. Pivo a víno se nalívá hosťům do žbánečků.

Za hídla házijó po sobě dróžbe, dróžičke a hosti cokrlatama; — každé donese si hích v kapci na svarbo. Záruveň dróžičke zpívajó štveračivý pjesničke, a mozeka hím vodehrává.

Po pečínkách nosijó dróžbe na stole „hřebce“. Na každé stůl přinde jeden. Néstarší hosť ho stola rozkrájí hřebca na toli kosů, habe na každýho ho teho stola přišil kos. Paračke se vodělajó, habe se můhlo krájet; — potom si každé do svýho dílo paračke zastrká. Potom nosijó na stole koláče a všelijaký pečený „sladkotine“.

První dróžba donese první dróžičce žbáneček s vínem. První dróžička řečňuje:

Mládenečku starší, můj znejmilejší!
Já ti děkujo za tento první dáreček,
který je přinešen z tvých bílých ručiček
na tento červený panenský stoleček.
A vy, milí páni hosti, přespolní i domácí,
kteří jste zde přístojící, malí i velcí!
Ach, co se mně navzkazuvál můj starší mládeneček,
jesli já mo nevodpovím na tento první dáreček,
že mně strhne z mé hlavy věneček.
Dyť já nejsem ta družička zpozdilá,
abych svůj věneček v malé chvíli propila.
Než bych ho propila skrz družbičko svýho,
rač bych jé hodila do moře hlybokýho.
Musél by mně pro ňé hít,
dyby se měl utopit.
Když mně má maměnka chtěly můj růžový věneček zjednati,
musely štyry páry koní do Prahy hnáti,
dva páry lysý, dva páry vraný,
dé ti, můj starší mládenečko, Pámbu zdraví!

(Včil si zavdá na jeho zdraví a řekne „pro smích“:)

Ať se mně tento žbáneček přiopraví!

Za chvílo první drožička řečňuje zas:

Kde seš, můj starší družbičko,
že mně neodpovídáš ani dost malé slovíčko?
Ty mně zcela nic neodpovídáš!
Zdali po ulici jiných panen hledáš?
Dybys mňél na jinó svarbu jíti,
ty bys musél družičku míti,
ty bys jí musél na každé slovíčko odpovídati!

První drožba přinde, a první drožička s ňém řečňuje:

„Družbičko milé, červené bílé, ne tak můj milé, jak nečích jiné, pověz mně, co je to jedna?“ atd. (Bart. Nár. písně mor. II. str. 645.)

Potom řečňujó dál:

Družbičko milé, červené bílé,
ne tak můj milé, jak nečích jiné!
Můj nejstarší družbičko,
já bych ráda zvěděla jedno dost malé slovíčko.
Já bych ráda od tebe zvěděla,
čeho by tato ctná a šlechetná paní mladá nevěsta nejvíc želela?“
„Tato ctná a šlechetná paní mladá nevěsta neželí ničeho jiného,
jenom že ji její rodiči dávají z domu
jako lístek z fíkovýho stromu.“

Nevěsta slozí, a první drožba zpívá, místo nevěste:

„Prorozkošné stav manželské“ atd.

(Bart. Mor. písně nár. II. str. 237.)

Potom první drožička řečňuje přání nevěstě:

Nemohla sem celó noc spáti,
co bych mohla této ctné a šlechetné paní mladé nevěstě přáti.
A já ti přejo štěstí, zdraví,
to je na světě poklad drahý.
Já ti přejo toli zdraví,
co je v našem háju trávy.
Já ti přejo bílý růže,
jesli to tvý srdce přijmót může.
Já ti přejo kytko z růžé,
nevím, jesli to tvý srdce snésti může.
Já ti přejo místo růží srdce Panny Marie,
místo kytke srdce Pána Krista,
to tvý srdce přijme dozajista.
Já ti přejo cukrové tento den,
aby ses radovala na věky amen.
Leť přáníčko jako pták,
nezastavuj se na poštách,
zkaž tam ctné paní nevěstě
pozdravení na stokrát.

Potom si první drožička zavdá ze žbánečko na zdraví paní nevěste. Drožičke, drožbe a hosti zpívajó:

„Jak je těžké kameň mlénské“ atd.

(Bart. Nár. písně mor. II. str. 238.)

První drožička řečňuje hosťům:

Zdraví vás, páni hosti, zdraví vás těší.
Ať vás potěší vaše znejmilejší,
jesli ji máte v poli nebo v kole,
nebo při tomto červeném panenském stole.
Kerá je to vona, ať se na vás zasměje!“

Zavdá si na jejich zdraví.

Potom zasednó si drožbe ke stolo naproti drožičkám a tepró teď hijó. Pře hídle jož moc neštveračijó. Ženich a nevěsta hijó s nima.

Dež pohijó, přindó dvě kochařke. Jedna nese na misi stodenó vodo, drohá na hulce bílé šátek. Každé hosť si homeje a hotře roce a do vode hodí nejaké peníz. Potom přinde třetí kuchařka se zavázanó rokó. Má pré jo spálenó a chce neco „na

pliskéř". Do té zavázané roke dávajó jí hosti, — vona zdravó rokó to dává do kapce.

Meze tém hosti zpívajó:

„Neco za koláče, neco za křen" atd.
(Bart. Nár. písně mor. II. str. 243.)

Potom první drožba se začne modlit, a všeci se pomodlijó otčenáš a zdrávas.

Pak se veramujó stole ven. První drožba řečňuje:

„Hréte, moziko, hréte vesele!
Této ctné a šlechetné paní mladé nevěstě
česť a chválu dejte!
Budete-li vesele hráti,
já nebudu otáleti tvrdé tolar vám dáti:
na jedné straně holé, na druhé nic neplatí."

Mozeka spostí, a tancuje se a zpívá.

Hale vo jedenásti je čepení. Štere babe vezmó nevěsto meze sebe. Jedna drží svíčko, jedna dřevěné talíř, — na talířo majó hohlím nadělaný kolečka věčí a menší, — rénský a grécare to só. Babe si stópnó do prostředka seknice, — nevěsta mezi nima sedí. Mozeka hrá, žene a moži tancujó, — drožba a drožičke a vostatní svobodní netancujó. Drožba se ženichem chodijó po seknici do kola.

Babe meze tancem volajó: „Prodáme nevěsto, kdo jo chce kópit?" Nekeří se zastavijó ho bab a ptajó se, co za ňo chcó. Babe vokážó na te kolečka na talířo: „Takuvéma nám veplacte, a bode vaša!" — Nekeré řekne: „Já se mosím na ňo podívat, bode-li se mně líbit", a veme si svíčko vod babe a dívá se na nevěsto. Potom povídá: „Já si s ňó mosím néprv zatancuvat." Sotvá nevěsto k tanco vezme a chce krok hodělat, babe křičijó: „Jož dost! jož dost! Veplacte nám a jož si jo můžete vzít." — Dá babám na talíř grécar. Babe volajó: „Takuvý me zahazujem dětům na voplatke, — takuvý me nechcem, — stříbrem se platí!"

Přende hiné a dává víc. Chce si nevěsto vzít a s ňó hotýct. Babe ho chetnó a volajó: „Běžte, běžte, vodkáď ste přešil! Není vaša!"

Nekeré se voblíkne za žida: vobleče si kožoch chlopama na vrch, trocho si zamóní ksift, na záda vezme měch a rozkločené hrnec v něm. Dež dávajó za nevěsto málo, přende žid, bóchá měchem vo zem a řekne: „Já mám čibro, já kchópím, —

phí!“ — Nekeré včil dává víc jak žid. Žid nehomí prskat jako „spravedlivé“ žid, — nabere si trocho piva do hobe a prskne na teho, keré dává víc: „Phí! já mám fíc phéněz, já bodo kchópit!“ — Babe volajó: „Žide pryč, ztrať se z paráde, te nekópiš!“ — a bóchajó žida do zád a vehánijó ho. Hale židovi se nechce, — bóchá měchem teho, keré mo chce nevěsto vodkópit. Ten chce nevěsto vzít, hale babe volajó: „Běžte, není vaša, — veplacte víc!“

Tak chodijó jeden za drohém kopuvat. Naposlede přinde ženich. Ten má vod žida névíc trápení. Ženich si take nevěsto prohliží se světlem. Jemo babe dovolijó zatancuvat s nevěstó dvakrát do kola. Potom jo ženich veplatí, a je jeho — Všeci dajó se potom do žida, a žid hopláchne.

Potom vobstópnó drožičke nevěsto a zpívajó nevěstě. Babe zpívajó take:

„Proč pak, te nevěsto, smotná sedíš?“ atd.
(Bart. Nár. písně mor. II. str. 246.)

Babe sdělávajó nevěstě věneček a drožičke zpívajó:

„Aj te vtáčko popeláčko“ atd.
(Bart. Nár. písně mor. II. str. 248.)

Babe hovážó nevěstě vokolo čela „potáč“.

Je to herbávné červené šátek složené. První drožička zpívá:

„Na vrch cesta dulú drohá“ atd.
(Bart. Nár. písně mor. II. str. 253.)

Potom zpívá nevěsta nebo místo ní drožičke:

„Pře mý milý pantličke“ atd.
(Bart. Nár. písně mor. II. str. 647.)

Starší hosti rozendó se po půl noci. Mladší tancujó haž do rána. Dež ráno vodcházijó, zpívajó:

„Aló marš, jož je čas“ atd.
(Bart. Nár. písně mor. II. str. 261.)

Ve středo dopoledňa starší muži chodijó k 11. hodině „bóřit“! Dó po hosťách a bodijó je. Dělajó při tem všelijaký špáse. Dež třebas k nekemo přendó, a von tvrdo spí, namočijó nejaké šátek a přivážó mo jé nad postel, habe voda na ňé kapala. Ten se za chvílo vošívá, — neví co to? — prší-li nebo co? — haž se probere. Tak chodijó, haž všecke zbóřijó.

Vodpoledňa po třetí[1]) scházijó se drožbe k nevěstě na „keselý“ z plóc a drščék. K 5. hodině[1]) dó „maškaráde“ hosti

---

[1]) V zimě dříve.

zvat. Jeden drožba je „maškarádó“: vobalí se do sláme, v roce má dlóhó hulko. Za maškarádó dó vostatní drožbe, — každé má žbánek truňko v roce. Potom de mozeka a hrá. Dó zvat hosti. Hde keho potkajó, zavdajó mo. Dež nekam do dumo přendó, skáčó po seknici, haž všecko pokácijó. Meze tém de nekeré — belo-li v zémě — „krast“ hozený maso, a dajó to maškarádovi na hulko. Dež nemajó hozenýho, tak prosijó, habe hím neco dali, že majó hlad, že si mosijó neco na večeřo hovařit. Co dostanó, navlíknó maškarádovi na hulko. Potom dostanó vína a dó zvat dál. Haž to všecko vobendó, dó k nevěstě. Co denesó, hovaří se.

Dež se hosti sendó, večeřá se, a pak se tancuje a zpívá.

Na bohaté svarbě nejednó nekeré si stópne před kamna a zpívá:

Co pak je to za veselí,
dež só ješče kamna celý?
A nechť si só, nechť si só,
šak vone se roztřesó.
(Bart. Nár. písně mor. II. str. 244.)

A dež vodzpívajó, zatřepe s nima, že só hneď na hromadě.

Dež vodcházijó hosti, lóčijó se a zpívajó:

„S Pánem Bohem, ve přáteli“ atd.
(Bart. Nár. písně mor. II. str. 260.)

Ve štvrtek vodpoledňa béval venko sód: kdo nebel na svarbě hodné a neposlóchal, přešil před sód, a veplácelo se mo hotuvéma. Sód dělali jen mužci, — ženský se jen dívale. Jeden bél písař nebo komisař, — měl na noso bréle, hale bez sklíček, — v roce měl holé papír. Jeden bél policajtem. Venko bél stůl a lavica.

Písař ho stola práznó rokó zapisuvál na papír všecke, co nebeli hodní. Haž beli všeci zapsaní, zavolál písař policajta a čtl z holýho papíro: „Teho a teho mně sem doveďte!“ Dež jé policajt dovedl, řekl vobžaluvané: „Co poróčijó, pane komisař?“ — „Ve pré ste teho na svarbě moc snědl a vepil? Za to dostanete 25 na slamněnko a jedno bez slamněnke.“

Včil si měl vobžaluvané lehnót na lavico. Hale místo co měl lehnót, chce hotýct. Vostatní za ňém. Kdo bél štverák, měli s ňém hodnó práco. Nekam se hím skuvál, a voni tak dlóho jé zhánijó, haž jé nandó. Dež jé chetnó, poročí mo po-

licajt, habe si lehl. Místo co si má lehnót na lavico, lehne si na znak pod lavico. Potom jé položijó sami na lavico, a pan komisař poróčí: „Déte mo 25 na slamněnko, a dež je tak hodné a poslošné, déte mo hích místo jedné pět bez slamněnke!“ — Dali mo slamněnko na zadnico, a policajt sázel na slamněnko a potom bez slamněnke.

Potom vevolával písař vostatní vobžaluvaný a čtl každýmo žalobo: „Ve ste včerá, jak ste tancuvál, se svalil. Dostanete 25 na slamněnko a dvě bez slamněnke!“ — nebo: „Ve ste zvostál babám dložen zalikuvačko“, nebo: „Vás pré se nemůbli včerá dobóřit!“ — „Ve pré ste hokradl včerá kmocháčkuvi hozenýho masa pro maškarádo!“ atd.

Naposlede je vevolávané žid. Písař čte žalobo: „Ve pré máte v měcho falešný a hokradený číbro a všecko pré ste včerá poprskál! Za to dostanete 25 bez slamněnke.“ Hale žid je chetré, nechá hím tam měch a ten tam.

Tance vo svarbách líšenskéch.

Tancuvalo se: polka, hulán, kanafaska, šátkuvá, žduchavá, mazurka, sósedská („došička sebó hani nehne — votáčijó se tanečníci jen zvolna, jak lopate na povětrňáko“), galup („haž be došičko vetřepál“). (Bart. II. str. 297 nn.) — Mimo ně byly ještě tyto tance a společenské hry:

Židovská.

Šla židovka podli lesa,
zapichla si trn do nosa,
žid se smál,
haž prskál.

Tancujó možci he ženský v párech. Po slově „marcipáno“ zastavijó se tanečníci, a dež zpívajó „žid take“, poklonijó se sobě tanečník a tanečnica dvakrát[1]) a čerstvo se vobrátijó zádama

[1]) Při slabice „žid“ se skloní, při slabice „ta“ se vzpřímí, při slabice „ke“ se skloní.

k sobě, a dež se zpívá „voplatke“, zasi se dvakrát poklonijó. Drohé verš je zas tak.

Hotařská.

Jeden možské stópne si do prostředka a drží hulko, — je „hotařem“**). Vostatní tancujó. Dež mozeka dohrává verš, postijó se tanečníci a vekslojó si tanečnice. Hotař postí hulko na zem a kóká, habe popadl nejakó tanečnico. Keré možské zvostane „licha“, ten je hotařem a mosí v kolo hotařit.

**) Hotař = polní hlídač.

Ševcuvská.

Jeden je ševcem, dva hočňama. Ševc sedne na zem, nohe dá křížem a dělá, jak be šil: kloče, smolí dratvje, ščetí je a zas šije dál. Hočni sedijó z vobóch stran vedli ševca „na kotko“ (na bobku), v rokách majó po špélko. Dež se ševc rozhání, bránijó se špélkama. Ševc po voko hlídá na hočně, rád be je „přeškobrstl“ (převalil). Meze tém mozeka hrá. Ševc šije a všelijak se podli note krótí a rozhání tak dlóho, haž se mo poščestí voba hočně přeškobrstnót.

Honit kocóra.[1])

Možcí dó jeden za drohém podli note, jak mozeka hrá. Co ten první dělá, mosijó všeci za ňém dělat take. Třebas veskočí, na vopatko se votočí, nebo si sedne, sesel přeskočí, zamňočí atd. Vodí je po seknici z néprvko dokola, potom siksak. Vede je potom třebas do kocheně, na hůro, na dvůr, do zahrade, na holic a zas do seknice. Chvílo dó pomalo, zas třebas běžijó. Haž se hím to vomrzí, zahrá mozeka nejakó polko, a tancujó možcí he ženský.

(Příště ostatek.)

Ze selských bouří.

List z dějin českomoravského rolnictva.

Sepsal JUDr. K. V. Adámek.

K nejzajímavějším obdobím dějin českého lidu selského patří druhá polovina XVIII. věku, památná nejen reformami poměrů poddanských[2]), ale také zvláště tuhým a houžev-

[1]) Není to tanec, nýbrž pochod žertovný, jehož se účastní jen muži.

[2]) O poddanských poměrech v XVII. a XVIII. věku v zemích koruny České viz spisy Karla Adámka: Doba poroby a vzkříšení, Chrudimsko,

natým, vytrvalým zápasem lidu selského o lepší poměry životní, jenž vyvrcholil selskými bouřemi.

Střediskem těchto snah byla panství při pomezí česko-moravském, zvláště rozlehlé panství rychmburské.

Na jiném místě[1]) pojednal jsem podrobně o vzbouřeních lidu selského v XVIII. věku na tomto panství, zvláště též o odboji chasy v letech 90tých XVIII. století.

Chystalo se k vojně. Odvádělo se. Před odvody utíkala chasa do lesův. Úřadové krajští nařizovali znova a důtklivě vrchnostenským úřadům, aby postavili povinný počet rekrutův. A proto museli býti rekruti tajně chytáni.[2])

Roku 1797 uprchli mnozí chasníci z okolí Svratky na lesy, chodili na myslivce, vzali k sobě rekrutu, jež šla do Rychmburka. Povíme později, proč chasa chodila na myslivce. Též na jiných panstvích se chasa zdvihla a prchla do lesův[3]).

Již v květnu 1797 konány byly přípravy na schytání vzbouřencův. Pátráno, kde pobývá tlupa zbůjnická. Byla tehdy v lesní krajině při pomezí u Telecího a Pusté Rybné, potom v lesích na moravské straně u Krásného a Spělkova.

Konala se prohlídka lesů,[4]) ale chasa zbůjnická nebyla chycena. Chasníci se srazili s lesníky, zastřelili polesného poličského, jenž postřelil jejich vůdce pustorybenského selského synka Jana Makovského.[5]) Chasa potom prchla na moravskou stranu. Opět přepadala myslivce okolní, dne 16. května pobrala v myslivně v Hraničném pušky, též myslivci ve Sv. Kateřině sebrali zbraň.

Z věku roboty, Osvobození rolnictva, Z dějin osvobození rolnictva; spisy K. V. Adámka: Příspěvky k dějinám selského lidu z okolí Hlinska v XVIII. věku (v Rozpravách České Akademie), Lid na Hlinecku (Soupis lidových památek v království Českém, vydaný archaeologickou komisí České Akademie, díl I., str. 188 a j.), Robota (otisk z Českých listů hospodářských 1898), Sborník okresu hlineckého, Cechovní zřízení na Hlinecku (ve Věstníku Král. české společnosti nauk), Urbář panství rychmburského z roku 1731 (tamže) a stati: Poddanské poměry na panství chroustovickém v XVIII. věku (v Českých listech hospodářských 1900), Divadelní hra o selské vojně z XVIII. věku (v Českém Lidu 1901), Panství rychmburského Calculus revisionis z r. 1654 (v Českých listech hospodářských 1901).

[1]) Příspěvky k dějinám lidu selského z okolí Hlinska v XVIII. věku.

[2]) Příspěvky, str. 60.

[3]) Příspěvky, str. 60.

[4]) Příspěvky, str. 61.

[5]) O Janu Makovském viz v mých Příspěvcích 61, 63 až 65.

Na zprávu krajského hejtmana chrudimského dohodla se zemská vláda s generálním velitelstvím vojenským, aby bylo vypraveno do Chrudimě[1]) 400 pěších z královéhradecké posádky a 60 jezdců z Vysokého Mýta a Bohdanče.

Dne 20. května 1797 byla na Rychmburce porada úředníků panství rychmburského, chrasteckého, poličského, novohradského, košumberského, bysterského a svojanovského. Již dne 22. května přitáhlo na Rychmburk vojsko, časně ráno pak odešlo ke Svratouchu a Pusté Rybné. Podporováno bylo lesnictvem a úřednictvem vrchnostenským a poddanými za současné prohlídky lesů se strany moravské. Krajští úřadové brněnský a jihlavský nařídili na týž den (23. května) také prohlídku lesní na panstvích jimramovském a novoměstském. Výsledek české ani moravské prohlídky nebyl valný. Někteří zbůjníci byli sice chyceni, ale vůdcové chasy Jan Makovský a Ferdinand Vítek z Pusté Rybné, Kašpar Melichar a Jan Černý zůstali na lesích.[2])

Když přitrhlo vojsko, ukrýval se Makovský u V. Krejsy v Hluboké na panství košumberském spolu s jinými chasníky. Lid nadržoval chase.

Posádka vojenská byla ještě v červnu 1797 na panství rychmburském v okolí Hlinska a Svratky.

Ve zprávě[3]) své z 27. června 1797 zmínil se chrudimský komisař o setkání svém s moravským krajským komisařem, od něhož se dověděl, že kriminální soud jihlavský zjistil, že na podzim roku 1796 byl „bohatý pán v horách, a když mu lidé sdělili, že v Jihlavě verbují s muzikou, řekl prý, že se nemají nechat klamati, protože císař nechce, aby byli vojáky, nýbrž vrchnosti a duchovenstvo prý si přejou, aby bylo zbraní odporováno Francouzům, kteří chtějí lidu obecnému pomoci, a že tomuto odporu obětují mnoho selského lidu. Stopa po tomto neznámém zmizela, a komisař chrudimský oznamoval to jen, aby vláda věděla, že na venkově byli zajisté emisaři, i že jest potřebí přísnějších opatření proti cestujícím, aby „vážná individua“ třeba i pasem opatřená, jež se dávají s lidem vesnickým do zbytečných

---

[1]) Příspěvky, str. 61.

[2]) Příspěvky, str. 62.

[3]) Příspěvky, str. 65.

rozhovorů", beze všeho byla od rychtářů dodána úřadům vrchnostenským.

Zpráva tato dala mi podnět k pátrání, podařilo-li by se zjistiti bližší údaje o podstatě těchto pověstí, jakož i o pohnutkách a organisaci tohoto posledního odboje lidu českomoravského v XVIII. věku. V archivních zprávách[1]) dosud neuveřejněných zjistil jsem řadu podrobností, jež podávají zajímavý obraz o tehdejším hnutí lidovém.

Nepotřebuji široce dovozovati, že nelze zprávy obsažené ve výslechu jednotlivých moravských poddaných, kteří byli krajskou komisí vyslýcháni ve Žďáře, pokládati do nejmenší podrobnosti za hodnověrné naprosto, ale nelze popříti, že jádro jejich, srovnané se zprávami jinými, na příklad z pamětí písmáckých, srovnává se s tehdejší lidovou náladou a vůlí.

Pověděl jsem již, že chystalo se k vojně s Francouzem. Chasa byla verbována na vojnu.

Po dědinách moravských při pomezí českém šířila se zpráva, že to nebude vojna císařská, nýbrž že vojnu zosnovali a chtějí páni a kněží. Zprávu šířil též jeden z čelnějších moravských rebelů Matěj Michal, jenž sám se ji dověděl od kteréhosi souseda fryšavského v Novém Městě moravském. O této vojně se hovořívalo i při obecních hromadách, a kolik let (již roku 1795) kolovala tato pověst. Přiznal se při výslechu ve Žďáře jeden venkovan v létě roku 1797, že už jsou tomu skoro tři léta, co se o té „panské válce" mluvilo ve vesnicích, a že se také hlavně o to bral Matěj Michal.

Stopujeme-li původ těchto zpráv, dovídáme se ze zajímavého sdělení katolíka Josefa Mičky, vyslýchaného před žďárskou komisí, že roku 1796 nějaký cizinec obcházel po dědinách a vyprávěl, že ta vojna nebude císařská, nýbrž panská a kněžská.

Taková pověst účinkovala a přirozeně zvyšovala nevoli lidu roztrpčeného útiskem vrchnosti a též persekucí náboženskou, jejíž representanty viděl stále ještě v katolickém kněžstvu.

Lid se nenápadně radil o krocích proti vrchnosti světské i duchovní. Chtěl nejprve přepadnouti všechny myslivce a pobrati jim zbraň a zbroj. Příčinou nepřátelství proti lesníkům bylo, že chytali chasu vždy na vojnu. A až by odebrána byla zbraň les-

---

1) Archiv spojené kanceláře dvorské, akta IV. M. 3.

níkům, mělo se jít na pány, aby dali lidu svobodu a sprostili ho dávek vrchnostenských.

Zbraň myslivecká nebyla by postačila k mocnému útoku. Usnášeli se tedy někteří, zvláště chasníci, že si dají u zámečníkův a kovářův udělati pušky, pistole a nože.

Při výslechu rebelů, jenž byl konán v červenci roku 1797 ve Žďáru, se zjistilo, že někteří v týdnu po velikonocích, když byl odvod, chtěli přepadnouti branšovického a radešického myslivce, zbraň a peníze jim vzíti, a za dvě neděle po letnicích sedláci chtěli se připojiti k chase, ves za vsí po dobrém nebo po zlém získávati a pak chtěli klášter žďárský přepadnouti, na faráře jíti, do lesů se pak dáti a po žních s českými tlupami se spojiti. Povstání všeobecné mělo vypuknouti po žních[1]). Příčinou bouření a vzbouření lidu bylo, že bylo mnoho robot a daní a že ještě byli vesnickým hospodářům pobráni (odvedeni) všichni lidé.

Po žních vše mělo se sejíti na lesích v horách. V lesích byli uprchlí chasníci. Mezi nimi, zejména mezi jejich vůdcem Makovským a zasvěcenci moravskými byl čilý styk. Lid z moravských pomezních dědin stýkal se s Makovským a Ferdou (patrně míněn druhý vůdce české tlupy zbůjnické Ferdinand Vítek[2]) z Pusté Rybné). Zvláštní poslové docházeli k nim a přinášeli jejich vzkazy. Z vesnic z okolí Nového Města byl poslem Tomáš Blažek; s Janem Michalem chodil k české i moravské tlupě na dohovor a pak vzkazy sděloval doma. Bylo-li by ve vsech zle, měli se vesničané dáti do hor, že je tam „bandy“ tyto budou čekati. Na lesích, jak odhadovali někteří moravští poddaní, bylo asi 15 uprchlíkův. Tento odhad byl příliš nízký.

Po dědinách moravských získávala se půda zbouření selskému. Někteří chodili po panstvích moravských a verbovali chasu. Chodili po vesnicích, získávali také sousedy. Bývaly schůzky v neděli u rychtářův.

Předním střediskem tohoto ruchu bylo Nové Město, kdež konána důležitá shromáždění. Dovídáme se o něm hlavně z výpovědi Tomáše Blažka, jednoho z vůdců lidu poddaného pomezních panství moravských.

---

[1]) Příspěvky, str. 51, 53 (zpráva myslivce Antonína Troegnera z Hraničného u Hlinska).

[2]) O Ferdinandovi Vítkovi viz v mých Příspěvcích 63, 64, 66.

Tři neděle před verbováním roku 1795 přišel k Matějovi Michalovi, sedlákovi, jenž patrně asi bydlel ve Fryšavě nebo některé blízké vesnici, Tomáš Blažek. Byli doma s otcem jen dva synové. A starý Michal vypravoval o chase Makovského a vykládal, že páni a duchovní verbují na vojnu, že poddaní mají prchnouti na lesy a že se spojí česká chasa se sedláky, vyhladí všechny vrchnosti a pak, jako Francouzi, zjedná svobodu. Makovský a Vítek (vůdcové české chasy) ujišťovali, že tuto válku (s Francouzem) začali páni a kněží (katoličtí).

Roku 1795 v letniční neděli byl také Matěj Michal se svými oběma syny a s rychtářem a Tomášem Blažkem v evangelické modlitebně v Novém Městě. Mělo se prý tam státi ujednání s Čechy. Téhož dne k polednímu byla schůzka u magistrátního rady Procházky v Novém Městě. Dle zpráv různých účastníků byli prý tam z Německého evangelický duchovní, rychtář, řezník Kraus se svými syny Josefem a Krištofem, Jan Budíšek a ještě jeden soused, z Nového Města první radní Melichar a syndikus a několik měšťanů, ze Zubřího rychtář Josef Maršů a sedlák, u něhož Makovský sloužíval, a ještě jeden čtvrtník ze Zubřího, z Rožineckých Pasek tkadlec Václav Valenta, z Fryšavy tři sedláci, zejména též Sláma, z Lišna rychtář s dvěma sedláky, z Odrance dva sedláci, z Jimramova Blažek, jimramovský superintendent[1]) a ještě jeden občan, z Daňkovic dva sedláci, ze Spělkova purkmistr Dědic, a vůbec bylo z jimramovského panství 8 osob, též tu byli Makovský a Ferda, rybenský (snad pustorybenský) rychtář a purkmistr, též purkmistr z Březin, někteří z rycht bez rychtáře, z Telecího rychtář. Těm, jimž by bylo podivno, že mezi vesničany uvádí se několik purkmistrů, budiž připomenuto, že v obecních výborech vsí moravských byl kromě rychtáře též purkmistr.

Každá vesnice byla obeslána na jinou hodinu. Tato schůzka trvala několik dnův. Mimo oba evangelické duchovní řečnili také radní Procházka a Melchior, jenž také sepisoval účastníky.

Na stole ležela kniha a nějaký popsaný papír. V tištěné knize bylo proroctví, že nadešla doba, kdy sedláci začnou vojnu, povstanou všichni, všech dávek se sprostí a osvobodí.

---

[1]) Superintendent jimramovský M. Blažek tvrdil při svém výslechu dne 15. července 1797 v Jihlavě, že při takové Novoměstské schůzi nebyl a že se leda někdo tam vydával za něho.

Za stolem u radního Procházky sedělo několik osob. Jeden účastník vyprávěl, že tam seděli jimramovský superintendent, duchovní evangeličtí z Nového Města a z Německého, justiciár, „jenž jest veliký a v zámku bydlí", purkrabí, syndik, Procházka, novoměstský tkadlec Satorka. Dle zprávy jiného účastníka sedělo za stolem pět osob, a to uprostřed jimramovský superintendent Blažek, evangeličtí duchovní z Německého a Nového Města, syndikus Melichar a radní Procházka. Byl tam, jak třetí svědek vypověděl, justiciár Benátský, na pravo od něho seděl syndikus Melichar, na levo evangelický duchovní z Německého, vedle syndika seděl prý novoměstský evangelický duchovní a vedle duchovního z Německého novoměstský rada Procházka a vedle novoměstského duchovního jimramovský superintendent a vedle radního Procházky novoměstský tkadlec Satorka (vulgo Dedlička) a ještě osmý pán neznámého jména — purkrabí z Nov. Města, „tlustého a brunátného obličeje, pomenší postavy, veselý, rychle chodící a také trochu rychle mluvící." Účastníci byli vybídnuti, by se exercírovali u Makovského, jenž býval po půldruhého roku vojákem v Prusku, a u Vítka, a aby stáli pospolu, zbraň si opatřili aneb se ozbrojili aspoň silným klackem. Byli také poučováni, jak se mají scházeti do lesů, a to z jednotlivých vsí po oddílech. Byl též předčítán plán, dle něhož účastníci se měli chovati, a superintendent vybídl prý přítomné vyslané, aby doma vše zase sdělili sousedům. Francouzové prý se přiblíží a s lidem se spojí a že pak bude mír a nastane vojna s Prusem. Lid měl být poučen o svobodě a povzbuzen k povstání. Ty a takové řeči byly dílem čteny z papíru, dílem říkány z hlavy. V čteném proroctví se připomínalo, že válka francouzská pomine a pruská začne, lid povstane, všechny zámky přepadne a jich se zmocní a sám se osvobodí. Tak a podobně někteří páni přítomní vykládali. Syndikus sepsal prý protokol a zapsal účastníky schůzky.

Když byl celý plán vyložen, byla konána zpověď, a superintendent udílel prý večeři Páně. Pak evangelíci přisahali v tamním evangelickém kostele u přítomnosti místního evangelického duchovního. Katolíci zůstali prý u Procházky a tu přisahali do rukou superintendentových. Na stole stál při tom kříž a dvě svíčky. Přísežní vzorec byl prý předčítán superintendentem, jenž byl v kostelním obleku. Všichni, zdvihnuvše tři prsty, odříkávali přísahu.

Při vyšetřování podezřelých poddaných komise žďárská se vynasnažovala velice, aby zjistila znění přísahy.[1])

---

[1]) Vzorec přísežní jest otištěn v Dobiášově Časopise historickém, I. str. 180, tamtéž viz na str. 183. námitky a důvody, jež superintendent jimramovský uváděl, že tato formule přísežní odporuje zásadám evangelického vyznání reformovaného. V protokolu žďárském krajské komise z 8. července 1797 jest při výslechu Jana Michala zapsán vzorec přísahy novoměstské v tomto německém překladu: „Wir schwören Gott dem Allmächtigen und durch Chor des Himmels und Leib und Blut Christi, welches wir empfangen, dass wir getreu im Dienste und standhaft sein wollen, über die Jäger, Schlösser und geistliche Herrn Waffen und Vermögen wegnehmen, auch Treu und Gehorsam unsern Vorgesetzten Makovský und Wítek, augenblicklich gegenwärtig und bereit sein, wenn der Befehl kommt, auf der Stelle gehen, wenn einer oder der andere etwas verrathen sollten, solcher vom Kommendanten bestrafet oder ein Anderer diesen todtschiessen könne. So wie nun alles fest beschlossen worden, bleibt und nichts anders, so wahr uns Gott Vater, Sohn und heiliger Geist helfe. Amen.“ Jeden z vůdců, Tomáš Blažek, když byl holí vybit, konečně udal, že přisahali. Komise do protokolu zapsala tento vzorec v německém překladu: „Wir schwören zu Gott dem Allmächtigen und Lebendigen und der würdigen Mutter und Leib und Blut Christi, dass wir getreu im Dienste und standhaft sein wollen, weiter den Jägern, Obrigkeiten und Geistlichen Waffen und Vermögen wegnehmen, auch Treue und Gehorsam dem Ingrowitzer Superintendenten sowie dem Makovský und Wítek als Anführern zu leisten. Wenn der Befehl vom Superintendenten, Makovský und Wítek kommen sollte, augenblicklich gegenwärtig und bereit zu sein, sich zu heben und zusammen zu schlagen, sollte aber einer den andern verrathen, dieser sollte unter uns todt geschossen werden. Auch schwören (wir), dass wir alle zusammen das, was unterredet worden, allem dem getreulich nachkommen wollen, auch dass die katholische Religion und Priesterschaft unterdrückt werde, die helwetische Religion hingegen die herrschende werden solle, die Kirchen sollen wir zerstören und vernichten, wo sodann die helwetische Kirche emporkommt, auch dass S. M. ein T . . n sei“ [slovo jest v protokole samém vytečkováno] „in der Folge also der Superintendent, der niemetzer und neustädter Pastor, Syndikus Melchior und Rathsmann Procházka, wenn der Franzos weiter ins Land fallen sollte, diese sich nach Wien schleichen werden, und die kaiserliche Familie sammt ihm umbringen würden und dann wir alle frei, einig und gleich wollen“. (Pak byl ještě jeden odstavec, jehož prý si Tomáš Blažek nepamatoval, a přísaha se končila:) „So wahr mir Gott Vater, Sohn und heiliger Geist helfe. Amen.“ Josef Mička (či Myška, psáno: Mitschka) a František Michal udali vzorec přísežní stejně, a od nich se dověděla komise, že před závěreční větou přísežního vzorce byla prý říkána věta: „dass wir den ganzen Hof zerstören und die französische Regierung einführen wollen, wenn wir den Schwur nicht halten, so sollen wir sterben, verflucht sein, in die Hölle kommen. So wahr uns Gott Vater, Gott Sohn und heiliger Geist helfe. Amen.“ Námitky superintendentovy, jež činil

Po přísaze líbali se páni a pravili, že jest to polibek bratrský. Podávány navzájem ruce na znamení, že všichni účastníci jsou za jedno.

K donášení zpráv a novin měla každá ves posla, jenž dostal od Makovského malý čtverhranný kus papíru s červenou pečetí, na níž byl trojúhelník a lžíce zednická.

Takový odznak byl dán každému účastníkovi. Odznaky tyto dával syndikus, radní Procházka a jiní, a každý účastník měl jej nositi při sobě.

Při úřední prohlídce v Račicích v obydlí Blažkově byl mezi věcmi jeho nalezen zvláštní odznak. Tomáš Blažek byl ustanoven za kaprála a dostal odznak od Makovského. Makovský měl prý podobný cínový odznak, veliký jako tolar, na modré stuze. Obyčejní účastníci měli malý odznak, jako kaprál, někteří dostali od Makovského za Fryšavou v lese také odznak cínový. Bylo tam sto chasníkův a sedlákův. Při tomto rozdílení odznaků byli prý duchovní evangeličtí z Německého a z Nového Města.

Při rozdávání papírových „bratrských odznaků", jež se po třech nedělích po tomto rozdílení dálo v Novém Městě u rady Procházky, byl přítomen justiciár Benátský, superintendent a titéž duchovní. Také justiciár s duchovním z Německého prý rozdával tyto odznaky, na nichž byla pečeť s otiskem lžíce zednické. I bylo účastníkům vykládáno, že se tyto odznaky udílejí proto, aby je každý při schůzkách nosil a tak se zjistilo, kdyby někdo cizí

---

za svého jihlavského výslechu 15. července 1797 se stanoviska učení evangelického vyznání reformovaného proti této formuli, jsou nerozhodné, poněvadž nesmí se zapomenouti, že konali-li účastníci tuto přísahu, přisahali jak evangelíci tak i katolíci, a není dokázáno, že evangelíci nevynechávali dotyčná slova, jež odporovala jejich náboženským názorům, dále pak otázka, kdo formuli přísežní sestavil, jest nerozhodná. Nápadnějším jest v této formuli díl politický, jenž neshoduje se s rozšířenou pověstí, že panovník nepřeje vojně, že vojna s Francouzem není císařská, nýbrž panská a kněžská. A není vyloučena možnost, že byla z něčího návodu uvedena ve vzorci i slova o účelech politických, by dodalo se hnutí lidovému, vyvřelému z bídného stavu hospodářského a z útisku vrchnostenského i z poroby duševní a jevícímu se bouřemi selskými, rázu protidynastického, by tím spíše zvítězily snahy, jež také k odstranění důsledků tolerančního patentu směřovaly. Při líčení poměrů lidu českého uvádíme hlasy a projevy různých vrstev sociálních i táborů náboženských, neboť jen tak může získán býti všestranný podrobný obraz poměrů těchto. Tou zásadou řídíme se i tu, slyšíce hlasy obranné z evangelického tábora i zprávy úřední.

přišel mezi ně, a aby takový příchozí mohl býti otázán, chce-li s nimi se účastniti čili nic. A kdyby se otázaný účastniti nechtěl, měl býti hlídán a mělo to býti oznámeno Makovskému, poněvadž takový člověk by musel býti pokládán za zrádce.

V týdnu po Svatodušních svátcích roku 1797 fryšavský Sláma sbíral na rozkaz Makovského odznaky mezi lidem, protože prý ty „pilety“ musel odvésti Makovskému.

Po oné schůzce novoměstské konaly se každého týdne porady po vesnicích, také sbírky peněžní mezi lidem se dály k nákupu zbraní a na získávání chasy. Večer bývaly schůzky v polích. Šlo se i do lesa Zuberského, také k Čechům do okolí Březin, kdež byla česká „banda“ a cvičila Moravany, také do Pernštýnských panských lesův.

Makovského chasa se cvičila. Došly zprávy po vánocích 1796 na Moravu, že se cvičila po vojansku, a vzkazy, aby chasníci moravští tam přišli na výcvik. Šli tam někteří i z Čech. Bylo též cvičeno ve střelbě do terče. O ostatcích 1797 zase byli někteří u Makovského. Spolu s Čechy přisahali v lese u kaple svaté Kateřiny. Po této schůzce byly porady na moravské straně. Dne 25. března 1797 opět se mělo přisahati na cvičišti, ale, poněvadž to nebylo dosti bezpečno, přisahali Žďárští téhož dne u Dlouhého v jeskyni. Jeskyni učinilo 10 jimramovských chasníkův. Přisahalo tehdy 19 osob z panství novoměstského, ještě více jich bylo z jimramovského, 15 ze žďárského panství. Do jámy, jež byla v zemi udělána, byl zastrčen kus dřeva s hořící svící. Tomáš Blažek postavil se mezi světlo a přisahající. Přísaha skládala se ze čtyř oddílův. Bylo asi 8 hodin večer, když přisahali. Dostali od obce něco peněz.

Účelem těchto přísah bylo utužování stykův a součinnosti účastníkův.

Též bylo přisaháno ve Fryšavských lesích na cvičišti na večer v neděli na konci masopustu do rukou Makovského. Přisahalo tu 100 osob u přítomnosti oněch osmi pánův[1]) a mnoha sedlákův.

Příště ostatek.

---

[1]) Bylo míněno oněch osm pánů, kteří (dle protokolu krajské komise ve Žďáře 8. července 1797 sepsaného, předsedali Svatodušní schůzi roku 1796 v Novém Městě moravském.

Příspěvky ku genealogii pánů z Žerotína.

Sděluje dr. Th. Antl.

(Pokračování.)

1554, 21. února.

Půta z Ludanic zapisuje se p. Janovi z Žerotína a jiným v určité summě peněz.

Já Půta z Ludanic a na Helfenštejně i s svými erby, první jistec a dlužník dluhu dolepsaného, Fridrich Březnický z Náchoda a na Dunajovicích, rukojmě a spravedlivý s půlu slibce, s ním, svrchupsaným panem Půtú z Ludanic, zaň i za jeho erby vyznávám tímto listem obecně přede všemi, kdož jej uzří anebo čtouc slyšeti budú, že sme dlužni dluhu pravého a spravedlivého, nám vděk půjčeného, půl druhého sta zlatých na minci dobré, v zemi Moravské obecně berné, za každej zlatý třitceti grošů a za groš sedm peněz bílých počítajíc, urozeným pánóm, panu Janovi z Žerotína a na Strážnici, nejvyššímu komorníku margrabství Moravského, panu Václavovi Črnohorskému z Bozkovic a na Bučovicích a urozenému vladyce panu Janovi Ždánskému z Zástřizl a na Buchlově, mocným a otcovským poručníkóm dítek a statku pozůstalého po neboštíku panu Bartolomějovi z Žerotína, i tomu každému, kdož by tento list měl z věřiteluov našich svrchupsaných, s dobrú a svobodnú vůlí, že ten má a míti bude touž plnú moc a právo k tomu ke všemu, což v tomto listu psáno stojí, jak oni sami věřitelé naši nahoře psaní. Kteroužto sumu půl druhého sta zlatých svrchupsaných na minci, jakž nahoře psáno stojí, my jistec a rukojmě nahoře psaný máme a tímto listem slibujem svú dobrú čistú víru věřitelóm svým svrchupsaným dáti a hotovými penězi zúplna a docela zaplatiti konečně při sv. Jiří od datum listu tohoto nejprv příštím beze všech dalších odtahuov i všelijakých nesnází ꝛc. Tomu na svědomí my jistec a rukojmě pečeti naše vlastní s naším jistým vědomím a vůlí k tomuto listu sme přidávili, jenž jest psán a dán v městě Brně, v středu po neděli postní, kteráž slove reminiscere, léta páně tisícého pětistého padesátého čtvrtého.

L. S. L. S.

1554, 11. října.

Vilém z Žerotína a na Dřevohosticích kvituje pana Půtu z Ludanic z určité částky peněz.

Vilím (z) Žerotína a na Dřevohosticích. Známo činím tímto listem obecně přede všemi a zvlášť tu, kdež náleží, že jest mi dáno na místě urozeného pána, pana Půty z Ludanic a na Helfenštýně, skrze Pavla Zuba, písaře důchodního Helfenštýnského, za oužitky polouletní ze vsí zastavených, jakž smlúva mezi mnou Vilímem a panem Půtou šíře ukazuje, dvě stě zlatých za zlatý třiceti grošů a za groš sedm peněz bílých počítajíc. Protož já Vilím svrchupsaný pana Půtu z těch sta grošů, kteréž sem zouplna přijal, tímto listem kvituji, propouštím a mocně prázdna činím sám od sebe i od erbů svých a slibuji, že se o těch sto kop grošův na pana Půtu ani na erby JMti žádný právem

mým natahovati nebude nyní ani na časy budoucí. Tomu na svědomí pečet svou vlastní dal sem přitisknouti k tomuto listu. Psán na Dřevohosticích, ve čtvrtek před sv. Havlem 1554. L S.

1554, 12. října.

Václav Hodický z Hodic ručí pí. Johance ze Zástřizl za p. Karla z Žerotína v summě 3000 zl.

Já Václav Hodický z Hodic a na Oslavanech 2c. Jakož sem rukojmie podly jiných pánů a dobrých lidí paní Johance z Zázstřizl, pozůstalé vdově po neboštíku panu Václavovi z Žerotína, za urozeného pána, pana Karla z Žerotína a na Ziaušicích[1]) (sic!) za summu III M. fl., kteréž jest týž pan Karel svrchupsané paní Johance podle vejpovědi při nyní minulém s. Václavě spraviti a dáti měl, a paní Johanka z Zástřizl na žádost páně jest připověděla do nejprv příštího s. Jiří tej summy III M. fl. čekati. A protož já svrchupsaný Václav Hodický z Hodic se tímto listem přiznávám, že za téhož pana Karla z Žerotína též paní Johance z Zástřizl podle jiných pánů a dobrejch lidí přece v tom rukojemství za tu summu III M. fl. stojím. Tomu na svědomí pečet svou vlastní k tomuto listu sem přitisknouti rozkázal. Jenž jest dán a psán na Oslavanech, v pátek před sv. Havlem letha 1554.

1554, 3. listopadu.

Jan Kropáč z Nevědomí na Hranicích zve paní Johanku ze Zástřizl, vdovu po p. Václavovi z Žerotína, na křtiny své dcery.

Službu svú 2c. Mám úmysl, bude-liť vuole boží, dcerce svej, kterouž pán buoh manželce mej dáti ráčil, od tohoto pondělího příščího v témdni křtění dělati. Vaší Mti prosím, má milá paní přítelkyně, že tejž dcerce mej kmotrou bejti a od zejtřka přes tejden, totiž v neděli k večeři tím zážej sem ke mně na Hranice přijeti ráčíte. Pakliž byšte ten den nemohly, ale na zejtří v pondělí tím raněj. Nepochybuji, že tuto mou žádost vyplníte 2c. Datum na Hranicích, v sobotu po Všech Svatých letha 2c. LIIII°.

Jan Kropáč z Nevědomí na Hranicích.

Urozenej paní, paní Johance z Zástřizl 2c, vdově pozuostalej po nebožčíku panu Václavovi z Žerotína, paní přítelkyni mej milej.

1555, 28. října.

Jan z Žerotína a na Starém Jičíně zve p. Půtu z Ludanic na svatbu své sestry Anny s p. Janem Tomášem ze Zvole.

Službu svú vskazuji, urozený pane, pane švagře a kmotře můj milý, zdraví i jiného všeho dobrého, toho bych vám věrně přál. Můj milý pane švagře a kmotře, oznamuji vám, že pannu Annu, sestru svú, za pana Jana Tomáše ze Zvole v neděli před svatú Kateřinú vdávati mám, a protož vás jako svého milého švagra a kmotra přátelsky prosím i se paní manželkú vaší,

---

[1]) Snad na Žehušicích, které pán měl od r. 1551.

že v túž neděli před svatú Kateřinú tím zážeji k večeři na Starý Jičín přijedete a toho veselí okvasiti pomůžete. Já se vám toho jako svému milému panu švagru a kmotru rád všelijak a přátelsky odplatím. Za přátelskú odpověď prosím. S tím pán buoh rač dáti, abychom se spuolu šťastně a v dobrém zdraví shledali. Datum na Starém Jičíně, v pondělí den svatých Šimona Judy letha páně ꝛc. LV.

Jan z Žerotína a na Starém Jičíně.

Urozenému pánu, panu Půtovi z Ludanic a na Helfenštejně, panu švagru a kmotru mému zvláště milému.

1556, 24. listopadu.

Jan z Žerotína a na Starém Jičíně zve p. Půtu z Ludanic za kmotra na křest své dcery.

Službu svú vzkazuji, urozený pane, pane otče a švagře můj milý, zdraví i jiného všeho dobrého věrně bych vám přál. Voznamuji vám, že sem toho úmyslu od tejto neděle příští v týmdni dceru svú dáti křtíti; protož prosím, že ke mně na Starý Jičín od tejto soboty příští v týmdni k večeři tím zážej přijeti račíte a dceři mé kmotrem budete, a já se vám toho rád odplatím. S tím dej pán bůh, abyšte se na všem dobře a ščastně měli. Datum na Starém Jičíně, v úterý po sv. Kateřině letha LVI.

Jan z Žerotína a na Starém Jičíně.

Urozenému pánu, panu Půthovi z Ludanic a na Helffenštýně, panu otci a švagru mému milému.

1558, 8. dubna.

Karel mladší z Žerotína a na Starém Jičíně zve p. Půtu z Ludanic na svatbu své sestry Kateřiny s p. Janem z Vrbna.

Službu svú ꝛc. Můj milý pane švagře, oznamuji vám, že tu neděli po sv. Jiří sestru svú, pannu Kateřinu, za pana Jana z Vrbna k stavu svatého manželství vdávati mám. A protož, můj milý pane švagře, za to VMti přátelsky prosím, že ke mně na Starý Jičín k tomu času přijeti a toho veselí svatebního s jinými pány a přáteli okvasiti pomoci račíte. Rád VMt v domě svém uhlídám a toho se vám rád přátelsky odplatím. S tím ꝛc. Datum na Starém Jičíně, v pátek po neděli květné letha LVIII.

Karel mladší z Žerotína a na Starém Jičíně.

Urozenému pánu, panu Půthovi z Ludanic a na Helfenštýně, panu švagru mému milému.

1558, 16. dubna.

Karel mladší z Žerotína a na Starém Jičíně oznamuje panu Půtovi z Ludanic odložení svatby své sestry Kateřiny.

Službu svú ꝛc. Voznamuji Vám, že to veselí svatební z některých příčin jest odloženo až do dne nalezení sv. kříže, a protož jakž prve tak i nyní za to vás žádám, že na tenž den jmenovaný k večeři ke mně na Starý Jičín tím

zážeji přijeti ráčite ꝛc. Datum na Starém Jičíně, v sobotu před nedělí Provodní letha LVIII.

Karel mladší z Žerotína a na Starém Jičíně.

Urozenému pánu, panu Půthovi z Ludanic a na Helfenštýně, panu švagru a bratru mému milému.

[1558].

Fridrich z Žerotína a na Miloticích zve manželku p. Půty z Ludanic na svatbu své sestry Angeliny s p. Smilem Bilíkem z Chornic.

Službu svú VMti vzkazuji, urozený pane, pane ujče můj milý, pán bůh rač dáti VMti zdraví a při tom jiné všecko dobré, toho bych VMti přál.

VMti oznamuji, že pannu Angelinu, sestru svú, vdávati mám za pana Smila Bilýka tu neděli po Hromicích; protož za to VMt přátelsky žádám, že na ten den tím zážeji k večeři na Milotice paní manželku VMti odpustiti račte pro poctivost mú i sestry mý. Sem tý víry k VMti, že tak učiniti ráčte a já se toho VMti odplatiti i odslúžiti rád chci. Za odpověď VMti přátelskú žádám, kterúž bych se mohl spraviti. S tím rač dáti se nám pán bůh v šťastném zdraví spolu shledati. Dán na Napajedlích, v úterý po Třech Králích létha ꝛc.

Frydrych z Žerotína na Miloticích.

Urozenému pánu, panu Půtovi z Ludanic a na Helffenštýně, panu ujci mému milému dán.

(Příště ostatek.)

Umělecké a vědecké zprávy.

Musejní spolek v Telči. Výroční zprávu o působnosti naší za rok 1901 smutně jest nám začíti trojí pohrobní vzpomínkou; odešliť na věčnost: protektor J. E. p. hrabě Leopold Podstatský-Lichtenstein; kustos a spoluzakladatel musea prof. Jan Beringer; venkovský jednatel c. k. cestmistr Emanuel Beneš v Želetavě. Bůh je oslav za všelikou zdárnou činnost! Členů bylo 112. Valná hromada konána 1, výborových schůzí 6. Výborem vypracováno historické pojmenování náměstí a ulic telečských. Tištěná musejní zpráva za dvě minulá léta rozeslána čelným korporacím a osobnostem, zejména České akademii císaře Františka Josefa a centrální komisi ve Vídni, kteráž v děkovacím přípise zvláště pochvalně se zmiňuje o práci prof. Jana Beringera, týkající se breviáře novoříšského. Také zemskému výboru zpráva ta podána se žádostí za roční subvenci 400 K. Výbor prozkoumal nutné opravy zdejších městských hradeb a vykoná je bohdá letos. Vkusně opraveny a omalovány starobylé,

kamenné řemeslnické štíty na telečském náměstí. Zvláště památným stal se při stavbě dráhy učiněný „Radkovský nález", jedenácte to kulturních jam, jež tam shledal a prozkoumal předseda ředitel Karel Maška; pochází asi z XI. století; nalezeny tam mimo vrstvu uhlí a popela četné střepiny nádob tuhových, nožíky železné a přeslen mastkový. Centrální komise ve Vídni bude požádána, aby sem vypravila inženýra, jenž prohledne zdejší starobylou Svatodušní věž a určí, jaké opravy jest se podjati. C. k. okresní hejtmanství v Dačicích požádáno, aby v úředním listě vyzvalo starosty a četníky, aby si všímali při stavbě dráhy památných nálezův a postarali se, aby zachovány byly zdejšímu museu. Musejním sbírkám přibylo koupí a darem 80 předmětů: pergam. listina, knihy, pečetidla, mince, stkvosty, obrazy, obrázky, oděv, zbraně, nádobí a jiné drobnosti; byly hojně navštěvovány, zejména hosty, kteří zavítali do Telče; skýtají utěšený obraz o kulturní práci našich předkův. Na valné hromadě, konané dne 6. dubna t. r., promluvil znamenitou řeč „O archiváři Brandlovi" ředitel měšť. školy Jan Tiray; druhou pak, velepoučnou „O nejstarším osídlení našeho kraje" předseda Karel Maška, ředitel zemské vyšší reálky a c. k. konservator.

Prof. Fr. Janovský, jednatel.

Literatura.

Slovanské starožitnosti. Dílu I., část I. Napsal Dr. Lubor Niederle. Bibliotéky historické č. 4. Nákl. Bursíka a Kohouta v Praze. Stran 205. Cena K 4·20.

Měli jsme příležitost již ohlásiti v jednom z předešlých sešitů tohoto časopisu dílo Niederlovo, věnované památce Šafaříkově; zároveň jsme obeznámili čtenářstvo s programem práce, jak jej vypisuje autor v předmluvě. Nyní, když vyšel první svazek Starožitností, pokusíme se poohlednouti obsahem jeho, jejž tvoří „Původ a počátky národa slovanského".

Kapitola první věnována jest výkladu o prvotních sídlech Slovanův. Spis. stopuje především nejstarší zprávy historické o původních sídlech Slovanův. Uvádí zprávu letopisu kijevského o kolébce Slovanů na Dunaji, kterou zastanci této theorie opírají též o podivné vyskytování se jména Dunaje v lidové písni celého Slovanstva, o domnělé prastaré stopy nomenklatury slovanské

na středním Dunaji a ještě o jiné věci. Niederle vyvrací mínění Šafaříkovo a Píčovo, že by byl letopisec zprávu onu čerpal z tradice lidové, a pokládá ji za umělý důsledek tradice biblické o rozchodu národův od věže babylonské. Proti tomuto mínění staví se mnohem pravděpodobnější theorie o kolébce zakarpatské, která také podepřena jest staršími positivními zprávami historickými (Tacitem, Pliniem, Ptolemaiem i Anonymem bavorským). U nás nejnověji (a doufejme, že naposledy) podunajské theorie zastal se Bretholz, ale obmezuje ji pouze na Slovany moravské v patrné snaze, aby tyto odštěpil od Slovanů českých. Rozšíření jména Dunaje mezi severními Slovany Niederle vysvětluje si tím, že část severních Slovanů, kteří už před narozením Kristovým pronikli průsmyky karpatskými, dnešní uherskou Rusí a Slovenskem k Dunaji, musila opět couvnouti před nátlakem buď kmenů gallských ke Karpatům se tlačících nebo římských vojsk ve válkách dáckých. Původ písní českých, ruských a polských, v nichž jméno Dunaj se vyskytuje, klade do dob pozdějších a dovozuje nemožnost toho, aby jméno to přešlo do písně ze vzpomínky na sídla prvotná, sídla na Dunaji: v písních moravských a uherských Slovákův a Rusův okolnost ona snadno se vysvětlí sousedstvím oněch zemí s řekou Dunajem.

Zastanci theorie podunajské poukazují též na rozličná jména místní, připomínající Dunaj, a to u kmenů slovanských, jichž sídla jsou více méně vzdálena této řeky. Spis. vyvozuje i tuto nomenklaturu z pozdější tradice, u některých jmen pak se domnívá, že pocházejí z jiného podobného kořene domácího. Také nápadný, ale v mnohých případech jen zdánlivý slovanský ráz místních jmen při Dunaji, které už Šafařík vybral z různých pramenů doby římské (Pelso, Tsierna, Bustricius, Bersovia a j.) jsou Niederlovi nanejvýš důkazem, že už před dobou římskou Slované místy byli posunuti do vnitra dnešních Uher, nikoli však, že by jména ta byla pouhým zbytkem někdejší slovanské nomenklatury. Má-li již historické názvosloví, samo o sobě pro takové důkazy dosti nespolehlivé, ceteris paribus rozhodovati, pak dal bych za pravdu spisovateli, že relativně čistější, jednolitější a hojnější stará nomenklatura slovanská na severu Karpat spíše nás nutí hledati kolébku Slovanů v těchto krajích, než v dolním Podunají. Vědu anthropologickou a archaeologickou Niederle nepokládá dosud za tak pokročilou, aby o této otázce

katexochen mohly platně rozhodovati. Z důvodů nejvíce historických prohlašuje theorii zakarpatskou za jediné správnou.

Původní sídla Slovanův autor vymezuje (jak také z přiložené mapky vysvítá) od střední Visly na východ k Dněpru a do poříčí Desny, od pásma hor Karpatských pak na sever asi k Mohilevu. Omezení to zdá se mi příliš těsným, neboť i Müllenhoff vykázal nejstarším Slovanům sídla prostrannější.

V druhé kapitole („O původu Slovanů“) vypisuje se historický vývoj theorii o původu Slovanů v kronikách, počínaje letopisem kijevským až po dobu Šafaříkovu; dle toho všechny starší výklady o této věci rozvíjejí se ve dvě základní these, jež spis. nazývá: thesí illyrsko-balkánskou a thesí sarmatskou. U nás theorie o sarmatském původě hájili Jan Doubravský, Pešina, Beckovský a Matyáš ze Sudetů, později i Dobner a Pubička, kdežto Jordan počal již rozlišovati vlastní Sarmaty a Skythy od slovanských Sarmatů-Vendův. Ještě však na sklonku XVIII. a na počátku XIX. stol. mnozí badatelé, zvláště němečtí, udržovali spojování a odvozování Slovanův od Sarmatův. Teprve Šafaříkovy Starožitnosti způsobily, jak Pogodin praví, dokonalý převrat v našich názorech o tomto předmětě. Velikou oporou byly mu dalekosáhlé pokroky, jichž se tehda domohl srovnávací jazykozpyt, zvláště pak Boppovo stanovení a vědecké vysvětlení příbuznosti jazykův indoevropských. Šafařík, stoje na půdě čistě historické, docílil po této stránce ovšem výsledku pouze negativního, vyvrátiv dosavadní mínění o neevropském, nižším původu Slovanův. Aby se dosáhlo výsledků positivních, o tom pracováno po celou druhou polovici XIX. stol. Historie pro nedostatek pramenů, sahajících do dob starších, a archaeologie pro vratkost půdy, na které dosud stojí, nemohly ničím přispěti k rozluštění této nesnadné otázky. Za to do popředí vstupuje anthropologie zkoumáním znaků tělesných, srovnáváním poměrů dnešních s poměry materiálu staršího i předhistorického, a jazykozpyt srovnávacím studiem řečí se slovanskou příbuzných.

Po stránce jazykové již Bopp dokázal, že i slovanské řeči jsou ze skupin jazykových, které vedle sebe vyšly ze společného prajazyka indoevropského. Ovšem jakým způsobem mezi jednotlivými řečmi arijskými vznikla řeč slovanská a jak lid jí mluvící vytvořil se v národ slovanský, o tom podnes vede se spor, poněvadž není dostatečně vyjasněn u jednotlivých řečí

arijských starší průběh jejich vývoje, zejména z jakých forem prvotních a jakým způsobem došly stavu dnešního. Po výkladě o Schleicherově theorii odvětvovací, ze které vyvozovali stoupenci jeho bipartici a tripartici, pak o Schmidtově theorii tak zvané periferního šíření, kteréž obě theorie spis. v otázce slovanské hledí uvésti v jakousi kombinaci, bere v úvahu také výzkumy srovnávacího zeměpisu a dospívá k nepochybnému závěru, že z původní prařeči arijské oddělila se nejprve skupina baltoslovanská, jež v sobě obsahovala dvě dialektické oblasti, jazykově velmi blízké a také vnějším stykem úzce spojené. Obě tyto oblasti trvaly po jistou dobu v tomto stavu, zatím co jiné z původního pranároda dávno a nadobro byly differencovány a z části i místně odděleny. Vedle toho však baltoslovanská skupina zůstala i po oddělení od ostatních v relativně bližším styku s oblastí germánskou na jedné a podle všeho i s iránskou a thráckou na druhé straně (str. 78). Těmito slovy shrnuje se výsledek dosavadního bádání linguistického o původě jazyka a národa slovanského.

S hlediska anthropologického Niederle poukazuje na své dřívější práce (jsou to mimo jiné zejména: „K otázce o původním typu slovanském“, v Atheneu, 1891, „O původu Slovanů, 1896“), kde vystupuje proti theorii keltoslovanské, a trvá na mínění, že prvotně vůbec nebylo rozdílu mezi typem slovanským a germánským, nýbrž naopak úzká příbuznost a původ společný (str. 87). Dle toho tedy starší Slované nebyli typičtí krátkolebci, ale převážně typu dolichoidního, nebyli komplexe tmavé, té komplexe, na základě jíž pojili se se starým obyvatelstem Savojska a centrální Francie v jedno plémě keltoslovanské, té komplexe, jež vůbec panuje v centrální Evropě, nýbrž komplexe světlé, nejméně v tom stupni, že převládal typ světlý nad typem tmavým v poměru, jaký se podnes zachoval u Polákův a Rusův (str. 100). Na důkaz svého tvrzení uvádí výzkumy t. zv. hrobů řadových VIII. až XII. stol., kde typ dolichoidní značně převládá proti brachycefalům, mezi Vislou, Karpatami a Dněprem ve spojení s okolností, že právě v těch krajinách zachovala se čistá slovanská nomenklatura. Dr. Píč spolu s jinými pokládá naproti tomu staré Slovany za krátkolebé a v dolichocefalním lidu ruských kurhanů spatřuje starší obyvatelstvo finské. Ostatně dr. Niederle ani co se týče tvaru lebky ani vzhledem k typu pleťovému Slovanům ne-

přisuzuje čistého a jednotného původu, již proto ne, že ze všech evropských Arijců přijali nejvíce krve mongolsko-tatarské a turecké. Poněvadž dnešní Slované jsou brachycefalní, lze najisto očekávati, že mínění Niederlovo potká se ještě s mnohým odporem, ač důkazům jeho nelze váhy upříti.

V kapitole III. („O počátcích vývoje národa slovanského“) spis. vychází z nově stanovené věty, že prařeč slovanská nebyla nikdy řečí jednotnou, nýbrž tvořila hned od samých počátků jen konglomerát nebo lépe řečeno organismus tvořících se dialektů (str. 112). Další differenciací dialektickou původní řeč rozpadla se během doby na řadu řečí od sebe již přesně odlišených a z původního pranároda vznikla řada historických kmenů slovanských; tento jazykový vývoj pak podnes není ukončen. Ona differenciace (jak zvláště Jagič dovozuje) byla provedena dříve, nežli se Slované rozešli do svých historických sídel. Následuje výklad o theorii bipartiční, které první vědecký základ dal Dobrovský a kteréž přidržel se i Schleicher, Krek a v dřívějších dobách i Gebauer. Proti tomu novější kritika postavila theorii tripartiční, jejíž první vědecké odůvodnění podal Vostokov, který proti Dobrovskému vyňal ruský jazyk ze skupiny jihovýchodní a postavil jej jako samostatný střední člen východní mezi skupinu jižní a západní. Jagič uvádí tuto soustavu ve shodu s theorií Schmidtovou, dle které slovanské jazyky vyvíjely se pouze postoupnou differenciací a individualisací od nejstarších dob až do stavu nynějšího, aniž se kontinuita styků nadobro přerušila. Toto poznenáhlé šíření se Slovanů z pravlasti ve třech hlavních skupinách (severozápadní, severovýchodní a jižní) také Niederle přijímá od Jagiče za nejlépe odůvodněné.

Mluvě o příčinách, směru a způsobu, kterým se Slované šířili ze svých sídel původních, spis. soudí, že první veliká západní vlna slovanská, narazivši na odpor Germánů v Povislí, rozložila se ve dva výslední směry sekundární, z nichž jeden postoupil na pravo po dolním toku Visly k moři Baltskému, druhý na levo po horní Visle a Odře do území sudetských; hromadný postup Slovanů přes střední a dolní Vislu na západ mohl se státi teprve později, když východní kmenové germánští tato sídla opustili. Na východ, do Povolží, byl přístup mnohem volnější. Směru severnímu k moři Baltskému bránili jednak Litvané, jednak močály pripetské a berezinské, kdežto na jihu překážka hor karpatských

brzo byla překonána a horstvo to po obou stranách octlo se v moci Slovanův. Takovým způsobem moment geografický podporoval jazykovou tripartici jejich. Způsob a ráz dalšího šíření Slovanů podmiňován byl hlavně odporem, s jakým se u jiných národů setkávali.

Kapitola čtvrtá jedná o tom, jak daleko sahají zeměpisné zprávy starověkých spisovatelův o vlasti Slovanův. Obšírněji o tomto thematě autor pojednal v „Rozpravách čes. akad.“ r. 1899. Z předešlého vymezení prvotních sídel slovanských vysvítá, že vědomosti Řekův a Římanův o tomto národu nemohly býti valné. Toliko o jižnějších končinách staré Sarmatie (od Karpat k dolnímu Dněpru a Donu). Herodot zachoval poněkud úplnější obraz. Po něm přese všechen rozvoj obchodní, kolonisační a i přes rozvoj vědění fysikálně zeměpisného známost oněch zemí, jež byly ve styku se Slovany, nepokročila valně. Teprve práce Ptolemaiova (vlastně zpracování Marina Tyrského) přinesla mnoho nového o Sarmatii po stránce zeměpisné i národopisné. Ale jak málo věrohodným jest tento starověký geograf, na to poukázal Müllenhoff a po něm mnozí jiní. Niederle zaujal v této příčině mírnější hledisko, ale jak nesnadno jest Ptolemaia hájiti, vidíme ze spleteného popisu krajin našich a nám blízkých, z něhož až po dnešní dobu nezbylo nám nic jiného, nežli četné vědecké kontroverse; tyto ukončí se teprve tehda, až všechny omyly Polemaiovy budou uvedeny na pravou míru, což se aspoň částečně už podařilo[1]). Ostatně ještě ve středním věku dlouho ještě nápadnou jest chudost a nevědomost o končinách slovanských. Proto také podoba, rozsah a povaha těchto zemí dlouho zůstávaly neznámými. Spis. v dalším uvádí, co bylo ve starém věku známo o Dunaji, jehož levé pobočky dílem zasahovaly do sídel slovanských, o Dněstru, Buhu, s nímž se stotožňuje Herodotův Hypanis, o Dněpru a jeho pobočkách, o Donu, Volze, o Visle, k jejímuž ústí spis. klade bájeplný Eridanos, čímž však spor o umístění této starověké řeky není ještě nadobro rozřešen. Na konec vysvětlují se chudičké zprávy starých o horopisu sem hledící a výklad znázorněn a doplněn přiloženou mapkou („Východní Evropa v starověkých pramenech“).

---

[1]) Poukazuji zde jen na zdařilé práce Králíčkovy, v programech něm. reálky kroměřížské a brněnské.

Na počátku kapitoly V. sestaveny jsou z Plinia, Tacita, Ptolemaia první určité zprávy o Slovanech pode jménem Venedů; tato svědectví rovněž kladou sídla jejich na východ Visly[1]. Jiné zmínky, vyžadující namnoze dalekosáhlých a násilných konjektur, spis. klade stranou, dle mého mínění zcela správně. Hypothesa, že ve jméně Eridanus zaměněna jest některá severní řeka (Labe, Visla neb Němen) s řekou Pádem, nezdá se mi úplně dovozenou, proto že v těch dobách, kdy zprávy ty u starých se vyskytují, Slované pode jménem Venetův ani u jediného ústí oněch řek nebydleli. Spis. sám vymeziv (na str. 25 násl.) sídla starých Slovanů, nenechává o tom pochybnosti, že žádný kmen slovanský v prvním tisíciletí př. Kr. neseděl při moři Baltském, ani při ústí Visly, ani Němna; sám si tedy odporuje tvrdě (str. 194), že Pliniovi Venedové bydleli východně ústí Visly; pravděpodobnost tohoto tvrzení lze připustiti teprve pro III. stol. po Kr., kdy Gotové a jiní kmenové východogermánští nadobro vyklidili tyto krajiny. Ostatně jsme dru Niederlovi povděčni, že i on naprosto vylučuje všelikou možnost zaměňování severních Venedů-Slovanů s adriatickými Venety, o kterých není pochybnosti, že byli národnosti illyrské. Doufejme, že pro budoucnost nebude třeba vystupovati proti podobnému matení pojmův. Výkladem o jméně Venedů, jehož keltický původ spis. pokládá za nejpodobnější pravdě, končí se tato kapitola a vůbec první svazek starožitností. V druhém svazku slibuje podati nejprve staré dějiny východní Evropy se zvláštním zřetelem na to, co by přímo neb nepřímo ukazovalo na existenci Slovanův.

Povaha předmětu a nedostatek positivního materiálu samy s sebou přinášejí, že v knize shledáváme se s mezerami a pochybnostmi. Na spisovateli ovšem vina nespočívá. Vyzbrojen bohatými vědomostmi archaeologickými, anthropologickými, linguistickými i historickými, pečlivě odděluje jádro pravdy neb aspoň pravděpodobnosti od nemožných hypothes. Již z prvního svazku možno usouditi, že tu položen jest pevný a bezpečný základ k dalšímu vybudování Slovanských starožitností, a přejeme spisovateli z toho srdce, aby ve směru zahájeném dílo své zdárně dokončil.

Rud. Dvořák.

---

[1]) Ale ovšem Visly střední, nikoliv dolní.

Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání Obnoveného zřízení zemského (1526—1628). Dle arch. pramenů líčí František Kameníček. — Díl druhý. — Stran II. a 800. Cena 12 K. V Brně. Nákladem zem. výboru markrabství moravského.

V prvním díle svých „Sněmů“ Kameníček především vyložil v části všeobecné přirozeným postupem složení, působnost a význam sněmův i sjezdů moravských, v části zvláštní pak věci s jednáním sněmovním nejtěsněji související, jako přijímání panovníků, královské a zemské úřady, lantfrydy, vznik zemských zřízení, bernictví a pod.

V druhé knize, kterou Kameníček právě veřejnosti předložil, obírá se záležitostmi, v nichž sice ve všech obráží se činnost sněmovní, které však se sněmy samými jsou již ve volnější souvislosti. Jest to: soudnictví, právo dědické, poručenské a odúmrtné na statcích svobodných, vojenství, účastenství Moravy ve válkách tureckých a konečně styky Moravy se sousedními zeměmi.

Část první jedná o soudnictví. Největšího významu v soudnictví moravském dosáhl větší soud zemský čili panský, jehož působnost, složení, doplňování, pořad, v jakém členové jeho seděli, doba zasedání, odklad, jednací jazyk zevrubně se vypisují; pak následuje pojednání o způsobu, jak se oznamovalo zasedání soudní, o půhonech, o druzích půhonův, o půhončích a poslích, o čtení desk zemských, o zahajování zemského soudu a vlastním jeho řízení, o svědcích a dávání svědomí, o přísaze, ukončení soudu a o posudcích (str. 2.—96.).

Jest to nejpodrobnější a nejúplnější výklad, který dosud o tomto důležitém soudním sboru moravském byl podán. Hojnost předběžných prací, z nichž zejména vynikají spisy Brandlovy (kniha Drnovská, Tovačovská, Glossář a práce porůznu uveřejněné), potom vlastní bádání archiválni dalo tu Kameníčkovi příležitost, podati o této věci studii spolehlivou a pokud možno i úplnou. Upozorním-li na některé mezery, připomínám ihned, že nejsou rázu podstatného. V mnohých věcech názory dosavadních badatelů, zejména známého svou povrchností D'Elverta, se opravují a uvádějí na patřičnou míru, jak také v dalším hodlám doložiti. Důležito jest vysvětlení souvislosti mezi zasedáním většího soudu

zemského a sněmu zemského; tato souvislost byla později přerušena, tak že zemské sněmy i soudy nebyly potom již současně svolávány. O jednací řeči tohoto sboru soudního ze skutečných případů jest od spis. doloženo, že byla po celé 16. i na počátku 17. století výhradně česká, podobně jako tomu bylo při jednání sněmovním. Mělo to tím větší váhu, ježto veškero řízení zemského soudu bylo ústní; jednání písemné bylo zavedeno teprve Obnoveným zřízením zemským r. 1628.

V zahajovací formuli panského soudu setkáváme se se slovy: „pána Boha všemohoucího mocí, Matky Boží mocí i Všech Svatých mocí“ atd; tato slova obsažena jsou též v přísaze, kterou skládali noví přísedící soudu zemského, než byli do soudu přijati a na svá místa od nejvyššího komorníka zemského uvedeni; podobně přisahalo se „k Matce Boží a Všem Svatým“ při skládání svědectví (věrování). V poznámce (str. 69.) připomíná se, že Karel st. ze Žerotína byl r. 1602 „vysazen ze soudu“ proto, že se vzpíral usnesení o přísaze „na Matku Boží a Všechny Svaté“. K tomu dlužno doložiti, že, když Žerotín po smlouvě libeňské r. 1608 jmenován byl zemským hejtmanem moravským, slova ona z přísahy a bezpochyby i z formule zahajovací byla vyloučena (srv. mé Dějiny Moravy III., str. 502). Stalo se tak ovšem z příčin náboženských, a spis. teprve v III. díle Sněmů, jejž míní věnovati mimo jiné též otázce náboženské, bude míti vhodnou příležitost, aby o tomto sporu pojednal zevrubněji.

Důležité právo moravských stavů „de non evocando“ bylo porušováno velmi často. O význačnějších případech dovídáme se ve stati, v níž této otázce věnována jest zvláštní pozornost („Soudy ven ze země“, str. 124.—134.). Tam připomíná se mimo jiné, že Jan Dubčanský byl volán na soud do Čech i se svými tovaryši. Stavové moravští na sněmě olomuckém (1538) vedli stížnost ke králi Ferdinandovi, který jim na konec vyhověl, propustiv Dubčanského ze žaláře. Podobný případ stal se, ale tentokráte bez námitky stavů, když Karel st. z Žerotína byl r. 1600 od svých nepřátel pohnán na zemský soud v Praze, ač se proti tomu důrazně ohražoval, odvolávaje se na výslovné znění zřízení moravského. Jiný případ udán jest již v pozn. 2. na str. 8.

Z rozsudků většího soudu zemského nebylo žádného odvolání, ani k osobě panovníkově. O tomto rozsahu kompetence dosud se najisto nevědělo. D'Elvert aspoň ve své Verwaltungs-

geschichte (Schriften XXIV., str. 42.) tvrdí, že králi v této příčině příslušelo ne-li právo appellační, aspoň revise takových rozsudků, kterou prý vyřizovala královská česká kancelář dvorská; při tom se odvolává na Památky sněmovní z r. 1518 a 1531. Prohledl jsem bedlivě zápisy sněmovní z oněch let v archivě zemském a shledal jsem, že usnešení sněmovní z r. 1518 týče se soudů čestných, z r. 1531 pak že se vztahuje na pře stranné, z nichž ani ty ani ony nevyřizovaly se před plenárním soudem zemským a od kterých ovšem šlo odvolání k panovníkovi. Ale o nějaké appellaci od většího soudu zemského v Památkách z oněch citovaných let nikde není ani zmínky. Jest to nový doklad toho, jak lehkovážně a povrchně D'Elvert pracoval. Třebas tedy rozsah oné kompetence jest neslýchaný, dlužno přece, aspoň pro XVI. stol., přidržeti se mínění Kameníčkova, který teprve k r. 1613 uvádí jako výjimku odvolání Maximiliána Lva z Rožmitála k panovníkovi; toto odvolání stalo se sice s povolením stavův, ale jak tito sami pravili, „dle zřízení zemského“. Snad tedy v době pozdější, někdy od počátku XVII. stol. řízení odvolací ponenáhlu nabývalo platnosti.

Jest přirozeno, že výklad o větším soudě zemském, v němž vtělena byla suverenita stavů moravských po celé XVI. i na počátku XVII. stol., zabral nejvíce místa. Také jest tu po prvé význam jeho plnou měrou oceněn,

Většímu soudu vyhrazeno bylo také rozsuzovati stížnosti poddaných proti vrchnostem. Pře stranné, zejména čestné, mezi stavy nebyly souzeny plenárním soudem zemským, nýbrž buď zemským hejtmanem nebo nejvyšším maršálkem, který si za tím účelem přibral některé pány a rytíře. Nepodařilo-li se těmto je srovnati, šlo odvolání k panovníkovi. R. 1524 stavové pokusili se toto appellační právo přenésti na větší soud zemský, který by si přibral čtyři nestranné osoby stavu panského a osm osob stavu rytířského. Poněvadž však panovník (král Ludvík) tohoto usnešení nepotvrdil, stavové byli přinuceni je odvolati, což se stalo r. 1525 na sněmě olomuckém.[1])

---

[1]) Také o této věci nalezl jsem u D'Elverta (Verwaltungsgeschichte, Schriften XXIV., str. 39) mínění odchylné. Odvolávaje se na usnešení sněmovní z r. 1529 a 1531, tvrdí, že stavové za krále Ferdinanda opět se pokusili přenésti ono appellační právo na soud zemský. Tvrzení to opět jest nesprávné, neboť v Památkách z oněch let nic podobného jsem nenalezl. A dejme tomu,

Vedle většího soudu do pozadí ustupuje menší soud zemský, určený téměř výhradně zemanům. Kromě toho byly na Moravě v té době: manský soud markrabský, manský soud maršálkův, manský soud biskupův olomuckých, jejž založil pro své lenníky r. 1258 biskup Bruno a císař Karel IV. r. 1348 potvrdil. Od tohoto dlužno přesně rozeznávati právo duchovní, které měli biskupové olomučtí nad kněžími své dieceze a k němuž náležely také pře manželské, lichvy, cizoložstva a snad (jak spis. praví) i podací právo kostelní (patronátní)[1]). Zdali právo duchovní vykonával biskup sám či s přísedícími členy konsistoře, jak tomu aspoň bylo v dobách pozdějších, o tom zmínka se tu neděje; druhý případ zdá se mi pravděpodobnějším. Důležito jest, že odvolání od tohoto práva duchovního šlo pouze k arcibiskupovi, nikoli však k papežskému legátovi nebo dokonce ke kurii římské (D'Elvert, Verwaltungsgeschichte, str. 275).

Města královská[2]) (str. 114 násl.) i také jiná měla své soudnictví. Právomoc jejich se vymezuje, pokud to spisovateli bylo možno na základě neúplných pramenův. Zevrubněji bude se tak moci státi, až budou vydány všechny knihy městské a také jiné památky učiněny přístupnými. Zde čeká teprve badatele vděčná, ale nesnadná práce. Studie Praskovy, Brandlovy, D'Elvertovy, Tomaschkovy a j. jsou tu jen pokusy průpravnými, jichž Kameníček použil, aby je spolu s vlastními výzkumy zaokrouhlil v celek, na jehož základě možno pak dále budovati. Uvádím jakožto doplněk jen tuto okolnost: Značné obmezení

že by byl i pokus takový od stavů moravských učiněn, pak nelze pochybovati, že čeho slabý Ludvík nepřipustil, ani energický Ferdinand by nebyl povolil.

[1]) Že rozepře patronátní před toto forum patřily, jest úplně zabezpečeno. Teprve za císaře Ferdinanda III. (reskriptem ze dne 16. října 1649 a 29. července 1651) byly tyto pře zároveň s rozepřemi o duchovní desátky výslovně odňaty biskupskému soudu konsistoriálnímu a přeneseny na větší soud zemský (sr. D'Elvert, Schriften, XVI., str. 578, 604).

[2]) Počet měst královských na Moravě a jména jejich uvedena jsou sice v I. díle Sněmův, ale poněvadž tam hledí se jen k oněm městům, která měla hlas na sněmě, není výpočet úplný. Do polovice XVI. stol. byla to města: Brno, Olomouc, Znojmo, Jihlava, Uh. Hradiště a Uničov. Potom také Kyjov (1548), Nový Jičín (1558) a Šumperk (1562) dostaly se pod bezprostřednou ochranu královskou, ale po potlačení vzpoury české r. 1620 Šumperk upadl pod panství Lichtenštejnovo, kdežto N. Jičín stal se majetkem jesuitův.

soudní moci v městech královských stalo se r. 1621 dosazením zvláštních královských (čili císařských) soudcův od císaře Ferdinanda II. Zprávy o tom nalezl jsem o Brně: u D'Elverta, Beiträge zur Geschichte der kön. Städte Mährens, Schriften XIII., str. 458; o Jihlavě: Téhož Gesch. von Iglau, str. 273, 289 násl.; o Uničově: Engl, Gesch. von Mähr. Neustadt, str. 91, 94; o Olomouci: Monse, Tabula juris publici Moraviae, Olom., 1776; o Znojmě: D'Elvert, Schriften XVI., 426 a Hübner, Dankwürdigkeiten der Stadt Znaim, str. 229—230; o Uh. Hradišti: D'Elvert, Schriften XXIII., úvod str. CCXCVII násl. Konečně jsou zprávy o této instituci soudní také v Notizenblattě, r. 1877, str. 59 násl. V Kyjově úřad královského soudce nebyl zřízen; zrušen byl v Brně za císaře Josefa II. r. 1784, v ostatních městech r. 1786.

Do posledních let onoho období, jímž Kameníček se obírá, náleželo by snad ještě zmíniti se o zřízení soudu při jezuitské universitě v Olomouci, založené za cís. Maximiliana II. Tato soudní moc i s jinými privilegiemi a výhodami byla potvrzena od císaře Matyáše r. 1617. O tomto soudě obšírněji pojednati vymyká se však z rámce knihy Kameníčkovy, ježto nebylo nic společného mezi universitou a sněmem stavovským. Spis. sám dokládá na konci svého pojednání o soudních zřízeních moravských, že „stať není úplná, a bude lze ostatní doplniti, až vydány budou knihy připovědí a naučení, knihy ortelův a snad i registra hejtmanská a podkomořská, budou-li nalezena". Celkem však dlužno zjistiti, že dosud nebyl podán o soudnictví moravském obraz tak soustavný a přehledný, jako v tomto díle.

Možno, že ještě nesnadnější úlohu spis. měl v následující stati „O právě dědickém, poručenském a odúmrtném na statcích svobodných" (str. 136—169). Z hotových prací novějších měl oporu pouze v Kalouskově spise „O staročeském právě dědickém" (v Rozpr. Č. Akad. r. 1894), potom v úryvkovitých pracích Rubrově, Hanělově a Brandlově, uveřejněných v „Právníku" i jinde. S jakým zdarem úkol ten jest proveden, o tom správný úsudek pronésti nelze, leč povolaným badatelům v oboru právnicko-historickém.

Se sněmy zemskými v těsné souvislosti bylo vojenství (str. 170—217), jež bylo v té době institucí čistě stavovskou. Až do dob Matyášových (1610) netoliko vojsko stavovské, nýbrž ani žoldnéřské, najímané většinou ze zemí sousedních, nepřisahalo

věrnost panovníkovi, nýbrž bylo zavázáno slibem poslušenství toliko stavům moravským a vůdci svému. Byl to také účel čistě vojenský, totiž snadnější sbírání vojska, konání přehlídek atd., za kterýmž rozdělena byla Morava na kraje a v každém ustanoveno po dvou krajských hejtmanech. Tam také tkví původ úřadu, který za dob vzrůstající moci panovnické vybaven byl úplně z moci stavův a stal se nejen v zemích českých, nýbrž dle jejich vzoru i v ostatních zemích dědičných hlavní oporou absolutismu a centralisace za Marie Terezie a Josefa II. Způsob sbírání, cvičení a vydržování vojska stavovského na Moravě, jak jej spis. zevrubně vyličuje, s dostatek nám vysvětluje jeho špatnou kázeň doma i ve válce, tak že obyvatelstvo vedlo si často stížnosti u císaře pro rozličné výtržnosti a násilné skutky. Výpravy za hranice stavové sice podnikali v dobách nebezpečných a na zvláštní žádost panovníkovu, ale vždy dodávali, že se tak děje z dobré a svobodné vůle a z žádné povinnosti.

Od té doby, co Habsburkové spojili pod svým žezlem země rakouské, české i uherské, nastala jim důležitá úloha hájiti zemí těch proti výbojům tureckým a stavům moravským bylo vzíti na sebe těžkou povinnost, totiž přispívati vojskem i penězi na války turecké. Odtud si vysvětlíme nutnou souvislost mezi jednáním sněmu moravského a válečnými událostmi v Uhřích. Kdokoli usedne ke studiu Památek sněmovních ze XVI. a z počátku XVII. stol., tomu ihned tento předmět vystoupí do popředí. Kameníček podjal se vylíčení tohoto poměru hned na počátku svých studií archiválných a uveřejnil je v Rezkově Sborníku historickém r. 1886. Jest to první jeho větší práce v tomto oboru. Tehda však dovedl dílo jen do r. 1568; ve Sněmích dovedena jest tato stať, nadepsaná „Účastenství země moravské ve válkách tureckých“ (str. 218—400), k přirozenému závěru svému, totiž k míru vídeňskému r. 1606, kdy války turecké byly přerušeny téměř na půl století a vystřídány povstáním českým i událostmi války třicetileté. Stavům moravským bylo tu nejen povolovati panovníkům ve veliké míře příspěvky vojenské a peněžité k výpravám za hranice, nýbrž i starati se o obranu vlastní své země, a to tím více, čím blíže turecká moc výboji uherskými posunovala se k hranicím moravským. Všechna taková opatření a zejména sumy peněžité, jež od sněmu byly k tomuto cíli povolovány, rozvrhovány a vybírány, jsou zde dopodrobna vypočteny, a mnohé

starši udání tím doplněno neb upraveno. Zajímavo jest, že čísla uvedená v moravských Památkách sněmovních bývají často v patrné neshodě se současnými údáními ve Sněmích českých (srv. na př. str. 249, 250 a j.). Kameníček v takových případech pokládá výpočty ve Sněmích českých za nesprávné proti údajům v Památkách mor., zvláště z toho důvodu, že s těmito shodují se větším dílem také záznamy ve slezských knihách sněmovních, jak se o tom přesvědčil nověji svým bádáním v městském archivě vratislavském. Škoda, že ve velké řadě dat a čísel ustupují do pozadí slavné skutky i jména vůdců moravských, kteří se vyznamenali ve válkách tureckých, jako byli na př. Jan z Pernštejna (starší), Jan Doubravský, potomní biskup olomucký, Jan a Jindřich z Meziříče, Karel z Žerotína, pán na Náměšti, který se proslavil v alžírské výpravě císaře Karla V. (1541), potom vrátiv se, Turky porazil u Ostřihoma (1544) a později (1551) donutil tureckou posádku v Lipě ku vzdání.[1]) K nim druží se jako vojenský kazatel Ant. Brus z Mohelnice, potomní arcibiskup pražský, který v letech 1542—1551 ohnivou výmluvností povzbuzoval vojíny císařské k statečnosti; o jeho působení jsou tu jen dvě stručné poznámky pod čarou (str. 251, 272). Později za Rudolfa II. byl to Bedřich st. z Žerotína, Jan ml. z Pernštejna, který vynikající měrou účastnil se bitvy kerestešské a padl při obležení Rábu, k jehož konečnému dobytí přispěl vynálezem důmyslného stroje obléhacího.

Mimo války turecké vsunuto jest do této stati místy též vypravování o jiných událostech válečných, na př. o účastenství Moravanů ve válce šmalkaldské, kdy tito hlavně zásluhou zemského hejtmana Václava z Ludanic zachovali věrnost králi Ferdinandovi; toto vypravování náleželo by dle mého mínění do jiné souvislosti (do styků Moravy s Čechami). Jinak jest ovšem se zmatky sibiňskými a povstáním Bočkajovým r. 1605 a 1606, jichž následky pro Moravu spis. jen stručně vyličuje, poukázav na zvláštní velikou práci, kterou uveřejnil r. 1895 v Histor. archivu Čes. Akademie a v Čas. Čes. Musea. K literatuře o této věci (str. 365) nalezl jsem též příspěvky v Notizenblattě, r. 1872, str. 25—27. Událostí, jež předcházely smlouvu libeňskou, bylo třeba již zde se dotknouti; spis. učinil tak jen docela stručně,

---

1) Z Ukazatele jmenného nevysvítá dosti patrně rozdíl mezi tímto Karlem Žerotínem a potomním proslulým jeho jmenovcem.

ponechav si podrobné vylíčení jejich do kapitoly, jednající o stycích Moravy se zeměmi sousedními. Tu jeví se patrně nevýhoda toho, že věci, patřící k sobě společným vývojem i celkovou souvislostí, dvojím nadpisem rozštěpeny jsou do dvou různých částí knihy. Že povstání Betlena Gábora za prvních let války třicetileté nejsou již k této stati přiřazena, každý shledá zajisté úplně správným Celkem jest tato část knihy, která také rozsahem zaujímá první místo, dokonale prohloubena, což vysvětluje se také tím, že zakládá se největším dílem na vlastních předběžných a již otištěných pracích spisovatelových, který měl tu příležitost leccos nejen cizího, nýbrž i vlastního zaokrouhliti, opraviti a doplniti. V této látce zbude nástupcům asi máloco k dalšímu doplňování.

Ještě na jednu spornou věc chci poukázati, která mi byla nápadnou již tehda, když sám zpracováním této doby jsem se zabýval. Se strany stavů vedou se stále velké nářky na neobyčejnou výši daní i jiných břemen, jež jim turecké války ukládají, kdežto panovník zase (zejména Ferdinand I., srov. na př. str. 282) tvrdí, že berně, které stavové čeští a moravští odváděli na války turecké, byly vždy jen nepatrné, tak že větší část vojska byla prý sbírána vždy za peníze jeho vlastní nebo poskytnuté od spojenců, zvláště od císaře Karla V. Spor ten by se snad vysvětlil, kdyby se stanovil rozdíl mezi berněmi povolenými a skutečně vybranými. Že rozdíl takový byl, Kameníček na několika místech naznačuje zmínkami o četných a velkých nedoplatcích, ku kterým stavové sami se přiznávají, vysvětlujíce je ovšem úplným vysílením země.

V třetí části spisovatel obral si za úkol vyložiti styky Moravy se sousedními zeměmi. „Naznačuji“, jak sám praví (str. 401, pozn. 1), „v hrubých rysech jen to, o čem není pojednáno ve zvláštních kapitolách. Větší důraz položil jsem pouze na právní poměr Moravy k Opavsku a k Čechám“. Dle mého mínění také jen těmto dvěma bylo potřebí věnovati zvláštní kapitolu. Ostatní, totiž styky s Uhrami, se zeměmi rakouskými, ano i obecné styky se Slezskem, Polskem a s Lužicemi, které beztoho bylo možno podati toliko způsobem aforistickým,[1]) snadno by se bylo vpravilo do jiné souvislosti. Daleko významnějším jest ovšem vylíčení sporu o Opavsko, kde mimo doklady pramenné přibírá

[1]) Některým, jako Polsku neb Lužicím věnováno jest jen po několika řádcích (str. 440, 441).

se též veškera literatura předběžná, ku které zejména náležejí práce Dudíkovy, Lepařovy, Biermannovy a Kalouskovy. Kam. tu vytýká Dudíkovi (dle mého mínění zcela právem), že příliš akcentuje příslušnost Opavska k Moravě a přehání zrovna tak, jako Lepař, který zaujal pro 16. stol. stanovisko příznivé Slezsku, což lze jistou měrou říci též o Biermannovi. Celkový soud o Opavských Kam. pronáší ten, že byli oportunisty. „Pokud viděli ve spojení s Moravou více výhod, potud se jí drželi. Nebylo to tedy u nich přesvědčení, jak patrno z některých sporův o hranice mezi Moravou a knížectvím opavským." (Str. 421, pozn. 2).

Patrným jest zde dle mého soudu buď nedostatek dobré vůle neb energie panovníků, že až do vypuknutí povstání českého sami spor ten nerozhodli. Spor uklizen byl platně teprve r. 1659 tím, že vyšší stavové opavští dobrovolně se k Slezsku připojili. Že i potom stavové moravští k Opavsku se hlásili, to na skutečném stavu věcí ničeho nemění.

Ve výkladu o stycích s Čechami, jejž spis. rokem 1618 rozdělil na dvě části, znovu položen důraz na to, jak ponenáhlým vývojem původní lenní příslušnost Moravy k Čechám se uvolnila. Zcela správně jest vyloženo, jací činitelé působili k tomuto uvolnění, poukázáno totiž netoliko na odstředivé snahy stavů, nýbrž i na pokusy Habsburkův o obmezení a seslabení práv stavovských. Na druhé straně však nelze mlčením pominouti, že se tak stalo neprávem, neboť jednáním stavů moravských, ať už kýmkoli bylo zaviněno, porušen byl legální poměr obou zemí, stanovený r. 1348. K jasnějšímu vylíčení tohoto vývoje bylo by lépe bývalo, zařaditi do této souvislosti události r. 1547, vyložené na str. 271, kam obsahem svým nepatří. Širším a hlubším proudem vypravování bere se teprve od r. 1606, kde roztržka mezi Rudolfem a Matyášem vytváří zcela nový poměr mezi oběma zeměmi. Pro poměr Moravy k Čechám důležito jest oněch 49 článků, sepsaných stavy moravskými r. 1611, když vypravovali plnomocníky na generální sněm pražský, a pak 30 článků, v nichž obsaženo jest konečné dohodnutí ze dne 26. května t. r. o tomto poměru mezi plnomocníky obou stran (viz str. 477—484). Tu vzata byla za základ „úplná rovnost obou zemí a samospráva Moravy." Až potud dlužno autorovi dáti úplně za pravdu; ale snaha moravských stavův, aby uhájili příslušnosti Moravy k Čechám, jeví se

mi opravdovou jen potud, pokud jim tato příslušnost byla na prospěch, jako se jeví na př. v osazování úřadu místokancléřského neb o přístupu Moravanů, majících statky v Čechách, k tamějším nejvyšším úřadům. Při vyjednávání tom zůstává ještě leccos nevysvětleno, na př. jakým způsobem srovnána byla neshoda s Thurnem, který právě tehda co nejpříkřeji se prohlásil proti účastenství stavů moravských a slezských při volbě královské.

Ostatek styků s Čechami zabírá „Účastenství Moravy v povstání českém a následky bitvy bělohorské“ (str. 488—555); touto statí zakončuje se také výpravná část knihy. V této pestré směsici událostí jest velmi nesnadno udržeti si nit souvislosti. Kameničkovi bylo zde uložiti si velmi nesnadné vymezení obsáhlé látky, která s hlediska všeobecného a specificky českého jest podrobně zpracována od Gindelyho. Jaké však bylo stanovisko a potom účastenství stavů moravských v povstání českém, o tom zanechal Gindely značné mezery, jež patrny jsou na první pohled každému, kdo zabýval se tímto obdobím dějin moravských. Kameničkovou zásluhou jest, že svými výzkumy archiválními dílo Gindelyho po této stránce podstatně doplnil. Čtenář odtud shledá se s počátku s opravdovými snahami známé trojice moravské, Žerotína, Dietrichštejna i Lichtenštejna, aby povstalé Čechy s dvorem císařským smířili. Zajímavo jest (co ještě z Gindelyho úplně nevysvítá), že Moravané za tohoto vyjednávání vystihli neupřímnost dvora vídeňského (doklad o tom na str. 495). Stejně líčenou byla povolnost katolické strany moravské, jak se ukázalo na prosincovém sněmě v Brně r. 1618. Odtud také pochopíme nesnadné postavení Žerotínovo. K ocenění vzácných schopností tohoto muže nalézáme tu nové doklady (str. 508, pozn. 1), ale přímé charakteristice Žerotína a jeho tehdejšího jednání Kam. se vyhýbá, ač dle mého mínění jest třeba zaujati tu stanovisko proti příliš příkrému úsudku Gindelyho. O známé bitvě vistonické, kde Bedřich z Tiefenbacha zvítězil nad Dampierem (5. srpna 1619), podány jsou nové podrobnosti, jež spis. čerpal z místodrž. archivu inšpruckého a ze státního archivu drážďanského. V dalším bedlivě se stopuje jednání stavů moravských se stavy ostatních zemí koruny české, zejména potvrzení konfederace na sněmě brněnském, pak jednání s Betlenem Gáborem. Výsledkem tohoto jednání byla volba Bedřicha Falckého, ale smýšlení na Moravě nebylo příliš bojovné, čehož důkazem

jest, že direktorskému úřadu každý se vyhýbal, takže počet direktorů moravských nikdy nebyl úplný. Z prosincového sněmu brněnského památno jest vyloučení stavu prelátského ze sněmu. Tam také (str. 523, pozn. 1) opravuje se mylné tvrzení Gindelyho, jakoby tento stav byl býval někdy před tím prvním stavem na Moravě. O příchodu Bedřicha Falckého na Moravu, zejména o pobytu jeho v Brně Kam. podává nové zprávy, čerpané z Památek sněm. i ze státního archivu drážďanského. Nesprávné udání Gindelyho o únorovém sněmu brněnském (1620) uvádějí se na pravou míru. Jiné doklady (z archivu kutnohorského) objasňují vpád polský do Slezska a na Moravu a podávají zvláště zprávu o prudké srážce Poláků s obecným lidem u Kojetína. Data Gindelyho o tehdejším zbědovaném finančním stavu Čech Kam. vhodně doplňuje novými čísly ze státního archivu drážďanského, kdež také nalezl leckterou zprávu o tehdejším zbrojení na Moravě. Vojáci houfně prchali od vojska českého a moravského, na Moravě dával zemský hejtman takové uprchlíky chytati; kázeň ve vojště byla špatná, veřejná hotovost přese všechny rozkazy se nescházela. Po bitvě bělohorské stavové moravští spoléhali sice ještě na Betlena, ale tajně již počali vyjednávati s Ferdinandem o amnestii přes odpor Betlenův, který tehda vnesl novou válku na Moravu. Z číselných dokladů (str. 547, pozn. 4) vysvítá, jaká ohromná břemena byla tehda na Moravě zvláště městům ukládána; malé město Uh. Brod v letech 1621—1627 samo zaplatilo na 743.000 kop č. gr. Žerotínovi připisuje se zásluha, že konfiskace moravské byly mírnější než v Čechách (důkaz o tom na př. pozn. 1 na str. 549); že také jeho působením tresty vůdcům povstání byly značně zmírněny, jak Gindely tvrdí, o tom se tu nedočítáme; tuto zásluhu Kam. výhradně přikládá Dietrichštejnovi. Ostatních následků vzpoury dotčeno tu jen letmo a poukázáno jen na práce, které o tom předmětu obšírněji pojednávají. V poznámce 1. na str. 553 otištěn jest doslovně protest hraběte Zdeňka ze Žampacha proti Obnovenému zřízení; spis jeví některé formální úchylky od textu uveřejného v Kalouskově Čes. státním právě str. 602 a 603.

Ostatek knihy zabírá 44 příloh z let 1510—1628 (str. 557 až 717); konečně jest podrobný ukazatel jmenný (719—953) a věcný (753—793), jež oba sestaveny jsou pracně a pečlivě a jimiž značně se usnadňuje užívání obsáhlého díla.

Povinností referentovou jest vytknouti všechno, i to, v čem se míněni jeho rozchází s názory autorovými. Jen takovým způsobem umožňuje se další budování práce vědecké. Ale pokládal bych posudek svůj za jednostranný, kdybych mlčením prominul přednosti, jimiž kniha vyniká. V jednotlivostech stala se již o lecčems zmínka na příslušném místě. Co pak se celku týče, dlužno především poukázati na dlouholetou činnost sběratelskou, které se Kameníček podjal, nežli přikročil k úhrnnému zpracování. Látka pramenná shromážděna jest z 29 archivů, v nichž většinou sám po celé týdny a měsíce opisoval listiny potřebné, kdežto z jiných zase (jako na př. z archivu mnichovského, inšpruckého, kutnohorského a j.) pořídil si pověřené opisy. Také novější literatury jest použito měrou velmi hojnou. Že se tak nestalo úplně, že na př. nejsou citována některá větší díla D'Elvertova, toho nelituji snad proto, že by tím práce Kameníčkova utrpěla, jako spíše proto, že by leckterý mylný náhled německého badatele mohl býti konstatován a opraven.

Ale netoliko práce sběratelská, nýbrž i výsledky, kterých spisovatel na základě jejím docílil, zasluhují čestného uznání. Mnohá stránka našich dějin politických a ještě více právních jest tu dokonale objasněna. Máme sice ještě daleko ke konečnému cíli, totiž k pokusu o souhrnné zpracování dějin moravských[1]) ať už po té či oné stránce, ale jsem přesvědčen, že Sněmy Kameníčkovými k tomuto cíli učiněn jest platný krok.

Rud. Dvořák.

Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda. S rozborem a otiskem hlavních pramenů. Sepsal dr. Fr. Pastrnek, professor slovanské filologie při c. k. české universitě v Praze. Nákladem jubilejního fondu pro vědeckou literaturu českou. 1902. Str. XV. 300.

Spis, jakého dosud v české literatuře nebylo, jemuž tedy právem přisouzena byla jubilejní cena Král. české společnosti nauk. Podává sice život a působení svatého Konstantina-Cyrilla

[1]) Že sl. redakce Čes. Čas. Hist. (r. 1902, str. 232) pokládá mé „Dějiny Moravy" za takový pokus, naplnilo mne opravdovým podivením. Vždyť jest na obalu mé knihy zřetelně vytištěno, že Dějiny ty psány jsou pro „Vlastivědu Moravskou", tedy pro širší obecenstvo, aby z nich čerpalo poučení o našich dějinách, a nikoli pro kruhy přísně vědecké, kterým žádná stránka mých Dějin nemůže býti novinkou, již proto ne, ježto práce moje (s nepatrnými výjimkami) není založena na studiu pramenném.

a Methoděje více po stránce filologické než historické. Neboť soudí spisovatel (str. XV.), že soubor vědeckých otázek, které se skládají v pásmo dějin cyrillomethodějských, jest povahy více filologické nežli historické.

Předeslav tedy v úvodě několik slov o všeobecném významě díla obou slovanských apoštolův a o vynikajícím účastenství slovanské filologie při rešení otázek cyrillomethodějských, zmíniv se ještě o nedávno (1892) objevených pramenech a vydaných za tou příčinou hlavně spisech, rozbírá především prameny života slovanských apoštolův. Po příkladě ruských badatelův A. E. Viktorova, A. Voronova, P. Lavrovského, E. Golubinského, J. Malyševského a j. dává přednost přede všemi ostatními prameny legendám pannonským, čili, jak je začal nazývati moravskopannonským, jejichž význam skutečně vzrostl r. 1892 listem Anastasia bibliothekáře biskupovi veliterskému Gauderichovi, uveřejněným od dra. Jana Friedricha v zasedacích zprávách kr. bavorské akademie věd v Mnichově. Udává všecky dosud známé rukopisy obou pannonských legend a připojuje k tomu zprávu o úryvcích z legendy sv. Konstantina-Cyrilla v hlaholských breviářích obřadu římskoslovanského. Na legendě o sv. Methoději založen jest též výklad nejstarších letopisů ruských (Nestor). Dále jmenuje Uspenije sv. Kirilla, prology (kratičké životopisy), pochvaly a chronografy. Následuje stručná stať (str. 13): Ku kritice pramenů slovanských.

Pak teprve (str. 15) uvádí III. prameny latinské se statí: Ku kritice pramenů latinských, kdež odmítnuv námitky litoměřického prof. Lukscheho, mnichovského Friedricha a starokatolického faráře Götze proti pravosti a původnosti listů Jana VIII. daných na prospěch sv. Methoděje; jednaje obšírněji na str. 20 o legendě římské, ze shody její s legendou o sv. Konstantinu-Cyrillovi usuzuje, že Gauderich čerpal z prototypu této legendy.

Následuje Rozbor slovanského panegyriku o nalezení ostatků sv. Klementa vzhledem na list bibliothekáře Anastasia (str. 24—30), stať po referentově soudě nejzajímavější, protože prvá o tom předmětě v české literatuře. Spisovatel se domnívá, že v něm obsažena jest u Anastasia uvedená Konstantinova „historica narratio“ nebo že to není pouze „sermo declamatorius“, nýbrž snad oboje anebo snad kompilace obou. Byl by se nám nesmírně zavděčil, kdyby byl nám v pra-

menech otiskl text Slova na prinesenije moštem sv. Klimenta, srozumitelnější nám je učiniv pomocí své důkladné znalosti řečtiny.

III. Prameny řecké, a to hlavně legenda bulharská, kterou s Voronovým přisuzuje arcibiskupovi ochridskému Theofylaktovi († 1107), kratší Vita s. Clementis známá u nás z Šafaříkových Památek hlaholského písemnictví v Praze 1853, a legenda macedonská; rozbor pramenův uspokojivě zakončen jest na stranách 32—36 statí: Nespolehlivost zpráv o spolupůsobení Cyrilla a Methoda při obrácení Bulharův.

Druhá část díla: Nástin života a působení obou apoštolů.

Život slovanských apoštolů píše dr. Pastrnek s velikým zájmem, nezřídka právem projevuje své nadšení pro slovanské dílo našich sv. apoštolův. Vykládá o jejich mládí a vzdělání; kterak mladistvý Konstantin ujal se víry pravé proti patriarchovi-obrazoborci Jannisovi, proti mohamedánským Saracenům, proti Fotiovi, kterak vyslán byl císařem Michalem do Kozar hlásat evangelia, jak staviv se v Chersoně s velikou prací nalezl kosti sv. papeže Klimenta, s jakým úspěchem proti Židům pracoval na dvoře chagana kozarského.

Se ctí vrátiv se i s bratem Methodějem, přijal poslání vyučovat moravského lidu. Za tou příčinou vymysliv slovanské písmo, přeložil evangelistář na jazyk slovanský. S radostí nesmírnou přijal svaté bratry kníže Rostislav i se svým lidem. Po více než tříleté práci vydali se na cestu do Říma, kdež uvítáni jsou co nejslavněji papežem Hadrianem II. Od něho dosáhli všeho, vysvěcení svých žákův na kněžství, povolení slovanské bohoslužby; a když Konstantin v Římě dokonal svůj život, povýšen byl Methoděj na stolec sv. Andronika a se jménem arcibiskupa moravskopannonského a hodností apoštolského plnomocníka odešel do krajin slovanských.

Nastaly mu boje mnohé s bavorskými biskupy, bylo mu vytrpěti pravé mučennictví od nich. Byl od nich neprávem souzen a podle synodálního výroku vormského z r. 868 can. 62.66. do vyhnanství uveden. Pomoci se mu na vlastní jeho stížnosti dostalo od nástupce Hadrianova, papeže Jana VIII., který poslav Pavla, biskupa jakynského, vysvobodil Methoda ze žaláře a uvedl do jeho rozsáhlé diecese, ale zabraňoval mu sloužiti slovansky. Methoděj

se písemně (tuším) ospravedlnil a sloužiti slovansky nepřestal, věda dobře, že tím nejlépe poslouží i lidu svému i církvi římské. Nepřátelé jeho však uměli získati knížete Svatopluka, který nikdy nebyl upřímně oddán Methoději, že poslav roku 879 do Říma nařkl Methoděje, jakoby učil bludům. Papež povolal Methoda do Říma, by se zodpovídal ze svého učení, a Methoděj dovedl se ospravedlniti dokonale a vymohl si u papeže i obnovení výsady svého kostela, ale za biskupa suffragana v Nitře dán jest jemu muž strany protivné Alaman Viching.

Tento nehodný hierarcha svou zlolajnou řečí, svým podezíráním a podvrženými listy a předstíranými přísahami způsobil Methoději mnoho trpkostí, tak že roku 881 listem odhodlal se postěžovati si papeži. Jan VIII. pochybnosti jeho vyvrátil, potěšil jej, slíbil, že biskupa odbojného potrestá, ale nemohl jemu vymoci přízně Svatoplukovy.

Když Methoděj zemřel 6. dubna 885, pospíchal ošemetný biskup Viching do Říma, aby vymohl u Štěpána VI., nást. Jana VIII., by nepotvrdil Gorazda, voleného nástupce Methodějova, a dobyl zákazu liturgie slovanské, což se mu docela podařilo lživým vylíčením událostí a poměrů moravských.

Toť a vypsání osudův žáků Methodějových a slovanské liturgie vyplňuje druhou část naší knihy.

Třetí část podává Hlavní prameny spisu toho, a to především legendu o Konstantinovi, potom legendu o Methodovi, původní text jazykem staroslověnským s překladem latinským, 3. legenda římskou, 4. svědectví Anastasia bibliothekáře římského o sv. Konstantinovi Cyrillovi, 5. listy papežské, 6. de conversione Bagoariorum et Carantanorum libellus, 7. Epistola Theotmari Juvavensis archiepiscopi et aliorum episcoporum Bavariensium ad Johannem papam IX. a řeckou legendu o Klimentovi bulharském (historický obsah z Miklošičova vydání). Rejstřík.

Přítomný spis vznikl ze čtení universitních. Spisovatel maje po ruce všecky pomůcky starší i novější, mohl nám podati a podal také práci důkladnou.

Budiž dovoleno referentovi přičiniti několik jenom poznámek. Zdráhal se přijati referát, nejsa než dilettantem v tomto oboru, a také z té příčiny, aby se nezdálo, že mluví pro domo sua. Studoval prameny dějin cyrillomethodějských mnohonácte let po stránce

dogmatické, rozbíral některé alespoň částky staroslovanských legend na základě církevních kanonův. Klidně beze všeho předsudku přemýšleje, utvořil si přesvědčení poněkud jiné, než má náš autor v otázkách přemnohých. Dr. Pastrnek zpracoval Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda právě na základě legend pannonských, ba jeho spis zdá se býti pouhou obranou legend těchto. Listinných pramenův užil na přemnohých místech jenom za doklad jejich hodnověrnosti. Ale přece ani jemu nejsou všude dosti hodnověrnými, neboť na str. 121 dovozuje, že zprávy slovanské legendy o sv. Methoději, hl. 15., že Methoděj za krátkou dobu šesti měsíců přeložil všechny knihy písma svatého mimo makkabejské, nelze bráti do slova.

Referent posledně roku 1897 ve Sborníce Velehradském uveřejnil kritickou rozpravu List Hadriana II. v pannonské legendě a bulla Jana VIII. Industriae tuae, kterou hlavně se stanoviska církevních kanonův tehdy platných posvítil si na některé údaje legend pannonských a zvláště zevrubně rozebral zcela klidně list Hadrianův. Částka této rozpravy přijata byla po recensi našeho autora do těchto listův a uveřejněna se záhlavím: Ze studijí cyrillomethodějských (Sr. ČMM 1896, str. 189 sl. 281 sl.). Náš autor cituje rozpravu, ale bohužel ani slůvkem nedotýká se hlavního jejího obsahu, aniž vyvrací jeho důvodův. Proč? Snad proto, že stanovisko referentovo jest římské, jak o něm pověděl universitní professor varšavský Platon Kulalovskij? Či snad přece maje zření na vývody (sr. ČMM. 1896 str. 189 sl.) zaměnil čtení podané v listě Hadrianově, zamítnuv právem emendaci Miklošičovu: ne excommunicetur sed tantum in iudicium detur ecclesiae, že na str. 93 podává větu v úpravě takové: budiž odloučen a církevnímu soudu odevzdán? Leč takového *ὕστερον πρότερον* nenašel jsem dosud v papežských listinách; ani této emendace nelze dopustiti, neboť neúprosná logika žádá, aby provinilec byl napřed odevzdán soudu, a potom teprve může býti z církve vyloučen, ne naopak. Rovněž nemohu si srovnati v hlavě různých soudův autorových o listě Jana VIII. na str. IX., 11, 111., 117. Tyto poznámky nemají za účel umenšiti cenu díla Pastrnkova, jeho Život slovanských apoštolův jest výsledek píle mravenčí, za kterou budiž jemu všecka čest.

Fr. Snopek.

Starožitnosti země české. Píše J. L. Píč. Dílu I. svazek 1. a 2.; dílu II. svazek 1.

I.

V 1. svazku I. dílu starožitností pojednává p. Píč o praobyvatelích Čech, o člověku diluvialním a o pokolení koster skrčených. Závěry p. Píčovy jsou následující: Člověk diluv. přišel do Čech z Francie jako lovec sobů v době poledové; kam a kdy od nás odešel, na ten čas nelze pověděti. Člověka diluvialního dělí od pokolení potom v době alluvialní u nás usedlého (pokolení skrčených koster) mocná vrstva naváté hlíny diluvialní, která zřejmě svědčí, že tato obě pokolení u nás v Čechách se nesetkala.

Pokolení skrčených koster bylo výstřelkem obyvatelstva, které od jižního cípu Pyrenejského poloostrova širokým pruhem podél moře až po Vislu zanechalo ony obrovské kamenné pomníky, zvané megalithy. Tito příslušníci obyvatelstva megalithického byli prvním kulturním činitelem ve vlasti naší, a přišli sem vytlačeni z Durynska s posledními zbytky znamenité někdy kultury kamenné doby durynské, přišli i s prvými přiznaky doby bronzové. V Čechách vyvíjelo se pokolení skrčených koster jednak pod vlivem kultury italsko-švýcarských zemí, jednak prokázalo značnou kulturní svéráznost a uchovalo ji po celou dobu hrobů rázu únětického; podlehnuvši nájezdu gallských bojovníků ve 4. stol. př. Kr., zachovalo pokolení skr. koster i za jejich panství národní samobytnost, a původní svéráznost ustoupila úplně novým kulturním proudům, až konečně po odchodu gal. bojovníků, totiž na rozhraní našeho letopočtu, zaplaveno a zároveň ritualně a tudíž i národnostně pohlceno jest od pokolení žárových čili popelnicových hrobův.

Theorie tato, která měla býti směrodatnou pro budoucí bádání archaeologické v Čechách, nesrovnává se však s výsledky kritického rozboru našich ověřených nálezův archaeologických. O člověku diluvialním víme pramálo spolehlivého, a nelze tudíž dnes ještě s určitostí hovořiti ani o nějakém hiatu ani o pozvolném přechodu mezi člověkem diluv. a pokolením koster skrčených; důkaz p. Píčem vedený pro hiat postrádá přesvědčivosti.

Naopak můžeme určitě tvrditi, že nejstarší kultura severní polovice Čech přináleží době čistého neolithu, v němž vystupují nádoby forem kulovitých s volutami a nádoby

hruškovité s ornamentem vypíchaným; kamenné nástroje vykazují vesměs starší tvary, kov nikde dosud se nevyskytuje. Obyvatelstvo neol. své mrtvé ještě nepohřbívalo ritualně, bylo patrně prostým kočovným národem, který nepoznal ještě šperkův a přepychu vůbec. Pozorujeme pak, že jen zvolna vnikají cizí kulturní prvky do oblasti neolithické, které sem přineseny byly obchodem a v Čechách zdomácněly původně na význačných, přírodou chráněných místech (nejstarších našich hradištích). Zde se vyvinula první naše střediska obchodní a odtud se rozšířily paprsky nové, cizí kultury pomalu, ale jistě zejména po středních Čechách, a na těch hradištích hledati musíme také kolébku naší první, svérázné kultury bronzové, kultury tak zvané únětické. Ale obchodní proudy, které do Čech vnikaly hlavně z končin severních a jihovýchodních, nezanesly sem pouze novou kulturu durynskou, terramarní, přinesly s sebou i nový ritualní způsob pohřbívání v poloze skrčené a první věci okrasné z kovu (měděné a bronzové).

Zmíněná kultura únětická nebyla pak zatlačena kulturou gallských bojovníků, jak prof. Píč dovozuje, nýbrž kulturou polí popelnicových, a to ne teprve na rozhraní našeho letopočtu, nýbrž jistě o několik století dříve.

Přečetné nálezy archaeologické dokazují jasně, že za úpadku kultury únětické do severních Čech přišly od severu a východu četné proudy nových přistěhovalců, kteří se vítězně prodrali až do samého středu Čech, a zde v hrobech žárových zůstavili novou kulturu mladší doby bronzové, t. zv. kulturu lužickou, s osobitou keramikou a bronzy rázu mladšího. Vidíme přehojné sledy národa lužických hrobů žárových na středočeských sidlištích pokolení skrčenců, vidíme, že přistěhovalci s autochthony se sloučili, s nimi společně žili, ano i své mrtvé vedle sebe klidně pohřbívali.

Přirozeným následkem tohoto sloučení ethnologického byl též zvláštní vývoj kulturní, neboť starší kultura pokolení skrčených koster ustoupila nové, silnější kultuře lužické, a tak vznikla ve středních Čechách kultura t. zv. knovízská (pojmenovaná podle znamenitého naleziště Knovíze na Slansku), která napotom působením dalších kulturních vlivů, najmě kultury popelnicových polí slezských a do jisté míry

i jihočeských mohyl zvolna přešla v kulturu bylanskou (přibližně asi v druhém století před Kr.)

II.

Ve svazku 2. dílu I. dospěl p. Píč k těmto hlavním výsledkům: Jižní Čechy obýval od starší doby bronzové lid, který národnostně, kulturně a pohřbíváním svých mrtvých v mohylách podstatně se lišil od národa v severních Čechách usedlého. Národ mohylový vytrval bez podstatných změn ethnologických do 2. století př. Kr. v jižních Čechách, kdy se nečetní jeho příslušníci vystěhovali do Bavor. P. Píč nazval lid mohylový „lidem arejským“ a soudí, že byl příslušníkem onoho národa, který seděl od Lužnice až za Loiru a zaujímal v době Caesarově ještě značnou část Gallie.

Vývody tyto vykazují proti dosavádním, běžným názorům pouze 2 nové momenty: 1. p. Píč klade konec mohyl do 2. stol. př. Kr. a 2. nazývá lid mohylový větví arejskou, a to vzhledem ku bronzové kultuře našich mohyl.

Chci na tom místě pouze konstatovati, že podle nejnovějších theorií archaeologických kovy (měď, bronz) nepřišly do Evropy s novým nějakým národem, což souhlasí též se zkušenostmi v severních v Čechách nabytými. Ostatně vykazuje nejstarší kultura jihočeská ráz střední fase bronzové kultury, a nelze proto český národ mohylový uváděti ve spojení s lidem arejským, domnělým to repraesentantem nejstarší k. bronzové. Spolehlivějším vodítkem jest rozloha oné veliké mohylové skupiny ve střední Evropě, jejímž výstřelkem jsou mohyly jihočeské, a tu bezděky vynořuje se před námi historický národ „Kelto-Gallů“, nač zejména již p. Niederle poukázal.

Neprokázané a tendenční jest také datování konce mohylové kultury do 2. stol. př. Kr., neboť celkový ráz kultury nejmladších jihočeských mohyl dosvědčuje, že jejich konec musíme posunouti nejméně do 1. stol. po Kr.; setkávámeť se tu s velmi vyvinutou k. bylanskou, předměty čistě tèneskými ano i s římskými.

III.

S archaeologického hlediska nejslabší jest 1 svazek II. dílu o českém „tènu“; celá archaeologická práce jeví se zde hlavně v šablonovitém roztřídění hrobových nálezů dle jednotlivých

druhů předmětův a v určování jejich stáří dle cizích osvědčených vzorův. O vývinu k. tènské (marnské) v Čechách, o její spojitosti s předchozí a následující českou kulturou nenajdeme téměř zmínky, a co nejvíce zaráží, jest úplné skoro pomlčení p. autora o našich tènských sidlištích, které patrně ohrožovaly jeho datování tènu. Dle vlastního rozboru p. Píčova spadá převážná většina našich tènských starožitností do tak zvaného středního období, tudíž asi do 2. a 1. stol. př. Kr. Pro starší fasi nemá pan P. ověřených celkových nálezů skoro žádných, a datování „duchcovské fibule“ do 4. stol. př. Kr. není archaeologicky ničím podepřeno a spočívá jediné na pochybené analogii s tènskou fibulí severoitalskou a certosskou; ostatně klade p. Píč sám ještě ve svém „severočeském výzkumu“ jehlici duchcovskou do doby narození Kristova!

P. Píč nechal přistěhovalce tènské (historické Boje) v sev. Čechách naraziti na původní národ skrčených koster a vymezil pobyt Bojů v Čechách od počátku 4. století do konce 1. století př. Kr.

Naproti tomu bylo již konstatováno, že první přistěhovalci, kteří na původní obyvatelstvo v severních Čechách narazili a je podmanili, rozhodně nebyli Bojové, nýbrž příslušníci hrobů popelnicových, kteří již dříve, než ve 4. století, do Čech vnikli. Národ s výzbrojí a se šperky tènskými přišel dle neklamného svědectví našich příslušných sidlišť do sev. Čech v době, když již nastalo úplné sloučení národa skrčených koster s národem hrobů žárových, v době to největšího rozkvětu k. bylanské; a neseděl u nás dlouho, neboť vliv tènu na k. bylanskou, která ostatně tène přetrvala jest nepatrný ano i remanence tènské na soudobých sidlištích jsou až nápadně malé, tak že o nějaké intensivnější okkupaci, která by byla trvala snad po 4. století, naprosto nelze hovořiti. Jelikož pak konec tènu zejména podle svědectví jednotlivých hrobů přechodních s předměty římskými dosti přesně posunouti možno do 1. století po Kr., nepochybíme as valně se stanoviska archaeologického, vyhradíme-li pro celkové trvání tènu v Čechách 1. stol. př. Kr. a 1. stol. po Kr. Dle toho arci nemůže tène patřiti historickým Bojům, poněvadž nespadá do 4. a 3. století před Kr.

K. Buchtela.

Děvín a Velehrad. Dva hrady Velkomoravské. Napsal I. L. Červinka. V Kroměříži 1902. Stran 68.

K literatuře velehradské kontroversy přibylo prací Červinkovou další číslo, a to do skupiny contra. Má-li nová práce o podobných otázkách míti cenu nebo aspoň oprávnění, žádáme, aby přinesla něco nového buď věcně buď methodicky, nebo aby aspoň byla pronikavou revisí celého sporu, po případě i po stránce literárně historické. Č. práce je psána s nového stanoviska, které vyslovil obecně a s důrazem až zbytečným na několika místech a uplatnil v druhé části své práce. Proti obecné větě autorově o velikém významu archaeologie v našich dějinách do X. století není dojista námitek, ale proti jeho přeceňování dnešní archaeologie sluší s nemenším důrazem opakovati jinde již vyslovené mínění,[1]) že dnes nemůže se ještě historik vzdáti mínění oprávněného historicky, staví-li se proti němu archaeologie, která se dosud nedopracovala jednotných názorův ani v základních otázkách našich starších dějin. O druhé, archaeologické části Č. práce, methodicky správné a nové, sluší souditi odborníkovi, nicméně i neodborník najde v ní místa, která nepřesvědčí a neuspokojí.

Myšlenkový postup Č. práce[2]) je tento: Historikové skupiny pro nemají nevývratných svědectví, archaeology pak vede výzkum v okolí velehradském do skupiny contra; tudíž nelze hlavního města velkomoravského hledati na místě nynějšího Starého Města, Uh. Hradiště nebo Velehradu. Hlavním mluvčím skupiny pro stal se v letech šedesátých Brandl, který vyšel vítězně (a divno dost, že jeho vítězství bylo tak dlouho uznáváno) ze sporu s Dudíkem, vedeného ještě pod zorným úhlem vlastenectví. Proti Brandlovým vývodům obrací se Č. v první, historické části své práce. Že Brandlovy výklady vyvolávají pochybnosti, je patrno každému, kdo se jimi probírá; jeť listinného a vůbec historického materiálu příliš málo na definitivní rozhodnutí sporu. Ale Č. pochybuje a nachází záhad více, než je třeba, záhad plynoucích z nedostatečné znalosti podceňované historie. Není úkolem referátu rozebírati podrobně celý spor, stačí ukázati na pochybnosti, které se naskytují při výkladech autorových, po případě upozorniti na jiná možná mínění.

[1]) L. Niederle, Č. Č. H., VIII., 2, str. 256.

[2]) Práce nemá právě nejvhodnější osnovy, a také stylisace není místy dosti přesná.

O Děvínu bylo Č. promluviti proto, že souvisí s Brandlovými výklady o Velehradu. V annálech Fuldských jsou celkem čtyři zprávy o hradě Rostislavově (mimo Nitru). K r. 855 nejmenuje se, ale je možno viděti se značnou pravděpodobností v tomto „přepevném hradě“ Děvín, který se jmenuje výslovně v druhé zprávě, k r. 864. Ale kdežto je Děvín v této druhé zprávě pouze „quaedam civitas“, je v třetí zprávě, k r. 869, již „illa ineffabilis Rastizi munitio“, a r. 871, ve čtvrté zprávě „antiqua urbs Rastizi“. Třetí a čtvrté místo Brandl vykládal na Velehrad a ve starém městě Rostislavově viděl i slovnou shodu s nynějším Starým Městem, dle něho bývalým Velehradem. Shoda ta není ovšem ani slovní, ježto název Staré Město souvisí se založením Uherského Hradiště, a urbs z r. 871 je hrad; a že zápisy k letům 869 a 871 vztahují se na Děvín, soudil již Dudík a po něm nyní Č. Dle zmíněných čtyř zpráv byl hlavním hradem (dle našich pojmů hlavním městem) říše Rostislavovy Děvín. Ale Brandl vycítil dobře, že obráncům Velehradu je nutno vykládati zprávy z r. 869 a 871 pro Velehrad, ježto by jinak mohli hájiti Velehradu jen pro dobu Svatoplukovu, pro kterou je zpráva Dalimilova, svědčící o živé tradici důvodem značně vážnějším, než soudí Č., a ježto by jinak beztak chudý historický materiál o Velehradu byl chudší o dvě důležité zprávy. Obhájci Velehradu je téměř nutno stotožňovati Děvín a Velehrad.

To je také asi původ příslušného místa ve falsech Hildegarda Hradištského. Ale domněnka o totožnosti obou míst (a domněnkou zůstanou při dnešním kusém materiálu jak historickém tak archaeologickém všechny výklady o Děvínu a Velehradu) není zcela pravděpodobná. Obhájci Velehradu mohli by najíti v oněch čtyřech místech letopisů Fuldských a ve zprávě Dalimilově historii Děvína-Velehradu. Rostislav hájil sebe r. 855 s úspěchem na svém přepevném hradě; r. 864 oblehl Ludvík Rostislava s velikou mocí na Děvíně, a ježto slyšíme o velikém nepřátelském vojsku, vedeném Ludvíkem, o hájení hradu samým Rostislavem, a ježto se ničeho nedovídáno o dobytí hradu, můžeme míti za to, že Děvín r. 864 a onen přepevný hrad r. 855 je totéž místo, a že je to hlavní hrad Rostislavův. A tento přepevný hrad Děvín je po pěti letech, r. 869, již nevýslovnou pevností, jaké bylo třeba Rostislavovi ve válkách s mocným nepřítelem; stal se jí zřízením četných náspů, srubův a zásek v dalekém okolí (to je

také Č. výklad). Takové opevnění bylo možno zbudovati v pěti letech, a v takové pevnosti mohli Frankové zvyklí hradům jiného díla viděti pevnost všem, i nejstarším nepodobnou. Z Děvína stal se tímto rozšířením veliký hrad — Velehrad. Jméno to čteme sice teprve v pozdních pramenech, ale třeba tu jen vzpomenouti důležitého místa v listině r. 1228: Welehrad, civitas primo, modo burgus, které ukazuje na jméno Velehrad v dobách mnohem starších, než je listina sama. Sem náleží také zpráva Dalimilova. Vlastní hrad Děvín, střed všeho rozsáhlého opevnění, byl od vzniku tohoto velikého hradu — starým městem Rostislavovým, do něhož vešel Svatopluk při známých událostech r. 871 jako středu a hlavního města říše.[1]) Obhájci Velehradu mohli by hledati posily v dějinách hlavního města českého. Původní hrad Chrasť stal se Vyšehradem (i s Děvínem se tu setkáváme), a Vyšehrad ustoupil Praze. Na Moravě známe jen počátky vývoje brzo násilně zastaveného, v Čechách známe vývoj celý, a úsudky analogické jsou tu oprávněny. Stejně mohlo by se ukázati k dějinám českým při Č. tvrzení, jemuž je blízký také referent Českého časopisu historického[2]) o knize Č., že střediska říše velkomoravské sluší hledati spíše v přirozeném středu říše, někde v Uhrách. Hlavní města neztrácejí tak snadno této své vlastnosti. Panství Mojmírovců (Svatoplukovo) vyšlo z Moravy, jako Přemyslovců (Boleslava II.) z Čech, a Velehrad mohl býti hlavním hradem Rostislavovy menší i Svatoplukovy veliké říše právě tak, jako byly Vyšehrad a Praha hlavními hrady menší říše Boleslava I. i velikého panství Boleslava II. Konečně mohli by obhájci Velehradu vyložiti na svůj prospěch uvedené již místo: Welehrad civitas primo, modo burgus, psané v jiném textu Modoburgus. Dudík hledal v tomto slově nesprávně Mosaburgu; větším právem mohli by v něm obhájci najíti (a Volný na př. našel) Děvín. Po výkladě Pekařově na uvedeném místě, přirozenějším a pro Velehrad tím cennějším, jeví se ovšem správnějším čtení modo burgus, ale i tak lze Děvína-Velehradu hájiti. Jinak nelze

[1]) Brandl rozlišil ostře Děvín a Velehrad. Našel veliký rozdíl mezi „civitas quaedam Dovina" na jedné a „ineffabilis munitio" i „antiqua urbs Rastizi" na druhé straně. Důkladně měl pak za Velehrad považovati také přepevný hrad z r. 855. Ale rozdíl lze vysvětliti rostoucí důležitostí Děvína i jeho změnou ve Velehrad a tím také rostoucí známostí Franků o hlavním hradu nepřátelské říše.

[2]) J. Pekař: O poloze starého Velehradu. Č. Č. H., VIII., 2., str. 168—202.

polohu Děvína určiti, a byla také některá určení zcela libovolná. Jireček a určitěji Dudík kladli Děvín na pahorek na soutoku Jihlavy a Dyje u Mušova, kde jiní hledali Massovie a Felicie. Červinka zamítá všechna tato mínění po svém místním archaeologickém prozkumu, a tento archaeologický důkaz ex silentio lze přijmouti, poněvadž na Mušovském pahorku nemohly by stopy osídlení býti zničeny tou měrou jako na Velehradě.

Tolik lze říci při skrovném materiálu o Děvínu. Listinný materiál o Velehradě nestačí sice k bezpečnému rozřešení sporu; nicméně obhájci Velehradu mohou z něho vyvoditi na svůj prospěch více než připouští Č. To ukázal Pekař ve zmíněném referátě o Č. knize, kamž odkazuji. Zde mám za dostatečné uvésti krátce Č. pochybnosti a Pekařovo vyvrácení, po případě upozorniti ještě na jednotlivosti.

Z velehradských listin jsou nejdůležitější dvě. První je z r. 1202; Přemysl Otakar I. stvrzuje v ní darování markraběte Vladislava klášteru Velehradskému. V listině čte se o Kostelanech, vesnici v sousedství Uh. Hradiště, že „termini ejus sunt usque ad vallum antiquae civitatis“, na konci pak čtou se mezi svědky „cives Velegradenses,“ a to dva s německými jmény. Druhá listina je velké privilegium Přemysla Otakara I. z r. 1228 (stvrzené r. 1232, 1256 a 1270), v němž se vypočítávají také statky klášterní. A tu čte se také uvedené již místo: Welehrad civitas primo modo burgus. Až do málo let po založení Uh. Hradiště (zvaného zprvu Novým Velehradem) je Velehrad villa forensis; později vyskýtá se bez tohoto označení, a z listiny z r. 1297 je nutno souditi, že nynější Staré Město je ona villa forensis Velehrad. Je to změna jména, již lze snadno vyložiti. Brandl soudil z velehradských listin XII.—XIV. století, že nynější Staré Město, před tím zvané Velehrad, bylo dříve velikým hradem a tudíž mohlo býti a dle Dalimila také bylo hlavním místem říše velkomoravské, a mezi Starým Městem a slovy „antiqua urbs Rastizi“ viděl historickou souvislost věcnou i slovní. Červinka ukazuje správně na nemožnost historické souvislosti slovní, ale jde příliš daleko v tom, že považuje obě hlavní listiny za padělek XIV. st. V listině z r. 1202 jsou mu důvodem toho nemožná prý slova „vallum antiquae civitatis“, kdyžtě jména „Staré Město“ nebylo před r. 1257, před založením Nového Velehradu, a kdyžtě se to jméno vyskytuje listinně teprve ve XIV. st. Hlavně vadí však Č.

cives Velegradenses r. 1202. V druhé listině, z r. 1228, zarážejí ho slova Welehrad civitas, primo modo burgus, proti kterým namítá, že městem (civitas) stal se teprve Nový Velehrad r. 1257, a také prý nebyl Velehrad r. 1228 (a vůbec nikdy) burgus, totiž hrad, nýbrž jen villa forensis.

Červinkovy námitky proti obojí listině vyvrátil Pekař na uvedeném místě. Ukázal, že při správném výkladu není v nich záhad. Dovodil toho, že civitas neznamená v nich ještě město, nýbrž hrad, a to důležitý hrad, tak že vallum antiquae civitatis je val starého hradu, a že burgus nelze překládati jako Č. hrad, nýbrž trhové místo, městce, villa forensis, jehož sousedé mohou se zváti cives již r. 1202, majíce právo zvané ius civile sive forense. Velehrad, kdysi důležitý hrad, na počátku XIII. st. již burgus, t. j. od německých cisterciáků Velehradského kláštera za trhovou ves vysazené místo, je prvním moravským dokladem této novoty. Je tudíž z Pekařova referátu patrno, že oběma listinám lze důvěřovati, a závěry historického důkazu Č. jeví se bezdůvodnými a nesprávnými. Tím není sice dokázáno — upozorňuje Pekař — že Velehrad zmíněných listin je Velehradem Methodějovým, dokonce snad starým městem Rostislavovým, ale obráncům velkomoravského Velehradu byla Pekařovým výkladem odstraněna značná překážka, a jejich důvody byly značně sesíleny. A mohli by pro své mínění hledati dalších důvodův i v Č. práci. Již jméno Uh. Hradiště je zajímavo. Přemysl Otakar II. založil „na ostrově, na kterém jest kaple sv. Jiří, ježto se ke zbudování pevnosti nad jiná místa dobře hodí“, město, do něhož přenesl trhy z Velehradu a Kunovic, a zamýšlel nové město nazvati Novým Velehradem. Ale jméno se neujalo, nýbrž nabyl převahy lidový název Hradiště. Brandl mínil, že nové město bylo založeno opravdu na hradišti, t. j. na místě, kde hrad kdysi býval, snad na části bývalého opevnění velehradského, tak že místo dalo jméno městu. Prasek domnívá se proti tomu, že lid nazval nové město Hradištěm právě proto, že bylo ohrazeno. Brandlův výklad je přirozenější, a do jisté míry svědčí pro něj také kaple sv. Jiří. Kaple takové bývají často jediným zbytkem budov na hradištích (Levý Hradec, Tetín atd.). Ukazuje pak, tuším, lidové jméno Hradiště stejně jako králem volený název Nový Velehrad na vědomou souvislost se staršími dobami a svědčí o živé tradici v XIII. stol.

Tradice může míti značnou sílu průkaznou, a nebylo by snad ani v této otázce bez poučení stopovati tradici velehradskou (a vůbec Cyrillomethodějskou) u nás podrobně do minulosti, pokud ji ovšem minulé věky zaznamenaly. Nelze podceňovati toho, že tradice jde nejméně do XIII. stol., a není snad docela bez významu, umisťuje-li dle Č. lidová pověst Velehrad také na jiné místo, Starého Města ne příliš vzdálené. V tom by se mohla hledati stopa oněch „moenia regionis illius" spíše nežli „na valech" a na „Hrádcích", ač je při takových pověstech třeba opatrnosti. Červinka vykládá tradici o veliké minulosti Velehradu jako falsum cisterciáků z Velehradského kláštera z počátku XIII. stol. Proti tomu lze důvodně namítnouti, že tradice byla již před klášterem, byla-li — a to víme — při jeho založení. A dle Č. výkladu mohl by právě Velehradský klášter svědčiti o důležitosti této krajiny již v nejstarší křesťanské době naší země. Dle Č. byl totiž klášter cisterciácký, založený právě na počátku XIII. st., původně na Velehradě (Starém Městě) až do r. 1228, kdy byl posvěcen klášter a chrám nynější, zbudovaný ne od základů na místě do té doby prázdném, nýbrž přestavěný pouze ze staršího kláštera a kostela sv. Jana, vzpomínaného již r. 1043 a r. 1202 již prázdného a opuštěného. Důvody Č., vlastně Praskovy, lze přijati, a svědčí pro ně nynější chrám Velehradský, zbudovaný v nejstarší části dle úsudku znalců ve st. X. nebo na počátku XI. To by však svědčilo o důležitosti celé krajiny dávno před st. XIII. Sem náleží také nápadná shoda Svatováclavské legendy (ovšem pozdní), která mluví o Methodějově chrámu sv. Víta na Velehradě, se skutečností; kostelík sv. Víta byl totiž na Starém Městě až do r. 1788. Vzpomeneme-li kaple sv. Jiří na ostrově řeky Moravy, kde bylo založeno — dle všeho na hradišti — nové město Přemysla Otakara II., vzpomeneme-li hradiště s kaplí sv. Klimenta u Osvětiman, s kaplí světce pro působení slovanských věrověstův i pro hledání jejich stop tak významného (stačí upozorniti na kapli sv. Klimenta na Levém Hradci a dle pověsti na Vyšehradě) hradiště, již na počátku XIV. st. opuštěného, vzpomeneme-li všeho toho, můžeme souditi, že klášteru nebylo třeba falsa tak nápadného, bez tradice stěží možného a při tradici zbytečného. Jsou to zároveň „místní důvody", vážnější než mnohé z těch, které uváděli obránci Velehradu, a jež Č. právem zamítá. Ale opatrnosti je třeba v zamítání důvodů jako

v přijímání. Pekař upozornil na to, že i důvodův jako je „králův stůl“ (v listině z r. 1228) lze užiti k sesílení kombinace jinak zdůvodněné. Také zajímavá nomenklatura velehradského okolí nedokazuje sice starobylosti Velehradu, ale není také proti ní. Ostatní pak místní důvody obhájců, dávné zalidnění a důležitost krajiny v dobách pohanských i prvních křesťanských, jakož i vhodnost polohy pro starou slovanskou pevnost nejsou přece jen tak bezdůvodny a nešťastny, jak tvrdí Č. Je to patrno i z druhé části jeho vlastní práce, z výzkumu archaeologického.

Po delších všeobecných výkladech podává Č. výsledky dosavadního archaeologického zkoumání v okolí velehradském a dospívá k tomu, že není v celém okolí stopy velkého hradiště z IX. st. Náleží-li soud o tomto důkazu odborníkovi, vzbudí autorovy vývody i u čtenáře neodborníka pochybnosti. Že okolí velehradské bylo zalidněno již v době předslovanské, lze souditi již z toho, že údolí řeky Moravy je nejpříhodnější moravskou cestou; tento soud stvrzuje archaeologicky Č.; ukazuje totiž na pravěká hradiska na okolních vrších a kopcích. Že okolí velehradské jako celá tato část moravského údolí bylo hojně obydleno i ve slovanské době, je rovněž jasno; staré obchodní dráhy se po staletí nemění, a k tomu hodil se měnivý, ostrovnatý a bažinatý tok řeky Moravy zakládání slovanských pevností. Také tento soud stvrzuje Č. archaeologicky; připouští zajímavost nomenklatury okolí velehradského z doby pohanské i křesťanské a upozorňuje na patero hradišť v bažinatých lukách v řečišti řeky Moravy od Napajedel po Hodonín, zejména pak na hradisko Spytinovské v okolí Uh. Hradiště, založené dle všeho od Břetislava r. 1030. Uvádí také jiné nálezy (pohřebiště, žároviště, sidliště), ale všechny tyto památky jdou dle jeho výzkumů nejdále k počátku XI. st. V archaeologické minulosti velehradského okolí (lze-li tak říci) našel tedy Č. mezeru, která zabírá také století IX. a X., dle obhájců Velehradu právě tak důležitá. Z toho soudí Č., že slavná minulost Velehradu je bezdůvodná legenda, vzniklá v klášteře velehradském.

Ale čtenáře nepřesvědčují autorovy výklady, nýbrž spíše se mu zdá, že Č. hledal příliš mnoho a hledal příliš málo. Hledal příliš mnoho, více než bylo a více než se mohlo zachovati. Červinkovi, zdá se, tane stále na mysli Velehrad jako rozlehlé a lidnaté hlavní město říše velkomoravské; třeba tu znova upo-

zorniti, že to byl hrad, větší nežli současná sídla českých knížat, jen o nutná polohou jeho okolní opevnění, jichž stopy lze najíti, jak bylo již toho dotčeno. A z hradu samého nemohlo se zachovati tolik, kolik hledá Č. Z jiných hradů té doby zachovaly se valy, kosteliky (ovšem jen zasvěcení) a kulturní vrstvy na hradištích; příkladů je v Čechách několik. Více bylo by se sotva zachovalo z Vyšehradu nebo Prahy, kdyby je byl stihl současně takový osud jako Velehrad. A to byly hrady na výšinách, kde jejich stopy byly již polohou chráněny úplné zkázy. Velehrad měl v tom nevýhodnou polohu. Morava měnila často řečiště, ramena i ostrovy; Č. sám ukazuje k tomu, že Uh. Hradiště, Uh. Ostroh, Veselí a Hodonín stojí částečně na bývalých ostrůvcích řeky Moravy, a připouští, že také Staré Město, tedy civitas (hrad) Velehrad, bývalo původně na ostrůvku: byla to poloha příznivá staroslovanskému hradu, ale málo příznivá jeho zbytkům. Vtírá se tu na mysl hradisko spytinovské, z něhož se zachovala do dnes pouze pětina, a jímž protéká dnes řeka, která zničila nějakou stavbu, dle pověsti klášter, jehož základy byly v břehu říčném do nedávna patrny. Je to táž řeka, která zničila r. 1632 jiný kostel, z kterého se zachovaly dosud zbytky na dně říčním pod nynější vsí Spytinovem, táž řeka, která každoročně objeví na polích staroměstských blízko kostelanských hranic kus sídliště, zvaného „na kruhách", které Č. klade do prvního tisíciletí před Kristem, připouštěje, že bylo obydleno i v historických dobách. I z toho lze snad souditi o časté změně terrainu v okolí velehradském, že Břetislav volil r. 1030 pro nový hrad nynější hradisko spytinovské, kdežto Přemysl Otakar II. prohlašuje r. 1257 za místo pro pevnost zvláště vhodné ostrov řeky Moravy s kaplí sv. Jiří a zakládá tam Nový Velehrad. Vzpomeneme-li, že vedle změn řekou způsobených také další osídlení zahladilo asi stopy starého opevnění (Č. připouští to aspoň při Uh. Hradišti), nebudeme se diviti, že autor našel méně než čekal. Ale takové stopy, jaké vůbec mohly zůstati, na Velehradě, nejsou-li dnes, aspoň byly. Byly již vypočteny památky, v nichž lze viděti svědky nejstarších křesťanských dob Moravy. Je to vedle sv. Klimenta u Osvětiman, vedle nejstarší části nynějšího klášterního chrámu velehradského (dle Č. původního kostela sv. Jana), vedle kaple sv. Jiří snad na bývalém hradišti, je to zvláště kostelík sv. Víta na Starém Městě — Velehradě. I shoda s patrony nejstarších českých chrámů je zajímavá. Je to

dále druhý obyčejný zbytek současných hradů, val, patrný a za zbytek starého hradu pokládaný v listině z r. 1202. Nevadí, že dnes ho není. Mohl zmizeti tak, jako zmizely čtyři pětiny valu spytinovského. Morava pak, která objevuje, ale tím zároveň ničí kulturní jámy „na kruhách“, mohla vedle pozdějšího osídlení ničiti kulturní vrstvy na Velehradě. Netřeba říkati, že zničila úplně, a dlužno souhlasiti s Č., že není skoro možno, aby po hlavním hradu velké Moravy nebylo ani stopy, ale tu právě zdá se čtenářovi, že Č. hledal příliš málo. Archaeologové mohli by rozhodnouti kontroversu velehradskou teprve po soustavném, podrobném a vědecky přesném prozkoumání velehradského okolí. Takové nákladné zkoumání přesahuje ovšem síly jednotlivcovy. Co Č. podává, je popis a soupis hradišť, sidlišť, žárovišť atd. dosud objevených. Objevena byla namnoze náhodou, a důkladné zkoumání bylo by odměněno četnějšími nálezy. Také prozkoumání dosavadních nálezů není přesné; spisovatel má některé zprávy z druhé ruky, a to od diletantů, a o některých nálezech nemůže dosud pronésti poslední slovo, ačkoliv buduje také na nich závěry, které při dnešní náhodnosti, neúplnosti a nepřesném zpracování archaeologického materiálu jsou předčasny aspoň v rozhodnosti, s jakou je autor stvrzuje na konci práce. (Str. 63., závěr 4. a 5.) Že při konečném rozhodnutí otázky nechá historie při svém poměrně chudém materiálu vážné, snad rozhodné slovo své pomocné vědě, netřeba popírati. Zatím však Č. mluví svou kritikou historických důvodův i svým archaeologickým důkazem spíše pro Velehrad nežli proti němu. *Tomáš Kalina.*

Loňské vzpomínky na K. J. Erbena a nová vydání jeho „Kytice“. (Ostatek.)

Sotva však je v naší literatuře nové příklad tak poddansky věrného napodobení, jaké má Erbenova „Kytice“ ve dvou sbírkách J. Jodasa. Prvá z nich (Národní pověsti. Sebral J. Jodas. Vydáno ve prospěch nuzných horalů Krkonošských. Nové Město n. M. Tiskem Theodora Böhma. Nákladem spisovatele. 1878. Str. 168 a obsah. — Je to 2. sešit „Památek z Nového Města n. M.“, podávaných J. Jodasem; prvý: „Ohlas písní samouka Václava Otty Albina Pummra, běliče a rodáka Novoměstského n. M. Volně upravil J. Jodas. Nové Město n. M. Tiskem a nákladem Theodora Böhma. 1878“, str. 42 a obsah,

ve dvou oddílech „Písně Novoměstské“ a „Zpěvy mého žití“ obsahuje naprosto bezcenné a bezvýznamné rýmovačky) vznikla 1857—1867 dle údaje na str. 16, v druhé (Pověsti Krkonošské. Lidu vypravuje Josef J. Jodas. Illustroval K. L. Thuma. Cena 60 kr. Nakladatelství Emila Šolce v Telči. 1894. Str. 214 a obsah) slíbené na zadní obálce Památek II., ale opožděné, jež jest opraveným, přerovnaným a rozmnoženým vydáním sbírky prvé, přiznává se skladatel, že „tu pověst k pověsti vil v kytku půl sta let“.

Hned 1. číslo „Národních pověstí“ poučuje o rázu i dává tušiti cenu sbírky. Z tichého domácího štěstí vábného N. Města „zřídlo báchorek a národních pověstí prýští“. „S zálibou já,“ přiznává veršovec v I. oddíle „Kytice“, „báje a pověsti vyslech’, svinul na kytici, bych je pro vás milé zachoval lidičky.“

Ostatní 3 oddíly veršují pověst o původu pomněnky. Pomněnkou nazváno kvítko vyrostlé „na strži břehu“ na památku zachránění milenců z rozbouřené bystřiny. Veršovci tanula na mysli Erbenova „Kytice“ s krásnou parallelou mezi mythem lidovým o původu mateřídoušky a představou o vzniku lidových pověstí, jež básník váže ve svou sbírku. Ale napodobiteli se nepodařilo navázati jednotící styk mezi mythem o pomněnce a představou pověsti, pomněnky zašlých dob — pak nečekány, nepřipraveny, jen přilepeny jsou chabé ohlasy 2. části Erbenovy národní básně, silné však ohlasy vlastní bezradnosti skladatelovy, jak vyjádřiti účel své sbírky: „A já to kvítko modré na stěstí (!) do národních aj, svinul pověstí, má kytice by kvetla v zimě, v létě — bodrému lidu v paměti po světě.“ (Konec III. odd.) „A jak ten dub“ (jenž rozbouřenou bystřinou byv vyvrácen, překlenul její břehy a zachránil milence) „i národní pověsti v lid zakotví“. (Konec IV. odd.)

Sobectvím rozběsněná hádka synů-hrubců o dědictví po otci sotva vychladlém, podvod nejstaršího, jenž dukáty otcovy skryl nevědomo kam, a trest, jímž podvod jeho prozradil otec z hrobu vyvolaný — toť děj „Dědiců“, druhého čísla veršovcovy sbírky, jehož ponurost myslil skladatel zvýšiti tím, že kupí v něm hrůzu na hrůzu — ovšem naprosto bez mrazivé, ochvějné síly balladické; čtyřdílná skladba o skrytých dukátech, s 10veršovým závěrem po způsobu V. oddílu Erbenova „Pokladu“ má tvořiti protiváhu druhému číslu „Kytice“.

„Omladnice“ v 1. sbírce po Dědicích umístěná položena za ekvivalent Svatební košile, k jejíž příšerné noční cestě milenců jako k nedostiženému vzoru matná napodobenina se hlásí líčením trojí kající cesty noční; cestami těmi svůdce odpyká těžkou pohanu, kterou učinil dívce, sved a opustiv ji, dříve než poklekne s mrtvou k oltáři. Zaměňte za Erbenovo poledne s jeho strašidelnou Polednicí soumrak večera s Klekánicí, za husárka, kohouta a vůz houpačku na stromě, setřete balladickou sílu básně Erbenovy, přidejte trochu dobře míněné, ale příliš vystouplé moralisace — a máte Jodasovu „Klekánici“, další číslo sbírky. Po ní následuje „Zlaté péro“.

Hrdá paní hradu nad „Tmavým údolím na Oupě“, než by chudému rytíři dala s rukou své dcery své bohatství, raději by viděla, by si je vzal Krakonoš. Leč Krakonoš zlomí pýchu její. Vyzkoumav ve svých službách věrnost rytířovu, posílá jej jako zahradníka do hradu prodávat hrdé paní novinek, poprvé řepy, pak kapusty a posléze zelí. Po prvé kupní cenou je dukát, po druhé kůň, po třetí zbrojnoš. Paní neodolá labužnické choutce, dukát však kouzlem převede za sebou všecky její poklady, za koněm přeběhne celý stáj, a zbrojnoš vrátí se s celou brannou mocí hradu. Vše to i s novým hradem dostane se za službu milenci Bertinu, jemuž pak zchudlá matka její již ruky dceřiny neodpírá. Sloka „Zlatého kolovratu“ často zaostřující myšlenku posledním veršem, upravení děje v postup dramatický, přivození obratu v něm vsažením vyšší moci v děj, trojí koupě za cenu, jež kouzlem se stává osudnou, smírný závěr — dost toho, aby 69 slokami prvního zpracování a 81 druhého prohlédl nedostižený, nesrovnatelný vzor — pohádka Erbenova. Ovšem v napodobenině není rozpětí děje až k momentům tragickým. Kdežto u Erbena žádost v zločin zbujnělá, která macechu a její vlastní dceru žene k vraždě sličné přadleny — královy snoubenky, závistí odkojená touha po výši královské, chtíc zajistiti si navždy krále koupí zlatého kolovratu, tragicky sama si připraví pád: u našeho veršovce ne hrdost, již jako význačnou vlastnost Bertiny matky signalisuje exposice v I. oddíle, nýbrž labužnická choutka po novinkách — znak ad hoc dodatečně vkreslený v povahu matky Bertiny — přivodí peripetii a pomáhá četným naivnostem, neobratnostem, rozvleklostem ve skladbě podružnějším dávati úhrnný dojem ze skladby: dojem práce rukou nepovolanou vytvořené.

Další číslo sbírky, „Štědrý večer“, opakuje obsah Erbenova „Štědrého dne“; jen místo jeho Marie a Hany a jinak než ony (ale nesmyslně) hádají tu budoucnost čtyři dcery „jako květ“ (= Štědrý den 60); také rozvrh konstruktivní je týž.

Naprosto pochybené „Tři kříže“ — a proto v „Pověstech krkonošských“ zcela přepracované ve „Dva kříže“ ovšem s použitím vhodných sloh ze zpracování prvého — společně s Erbenovým „Holoubkem“ vysvětlují obrat v duši nevěrnice předmětem vzpomínajícím tu na otráveného chotě, tam na zrazeného milence. Ale kdežto u Erbena žena-travička tak přirozeně s holoubkem na hrobě choťově, dle názorů lidových ztělesněnou to duší vyčítavě lkající nad zmařeným žitím, spojuje vzpomínku na zločin, veršovec-napodobitel na motiv vypůjčený (černého psa, průvodce zhrzeného milence) hned zase zapomíná a bezradné kolísání končí tím, že jiným motivem, ovšem rovněž dříve připraveným, děj dovíjí se do konce (mrtvý přichází si pro kající nevěrnici).

Další skladba, „Peleš lotrovská“, má obsah téměř týž jako Lindův „Boží trest“, o němž Listy Filolog. 1901, 236; jí měla býti podána větší veršovaná pověst na způsob „Záhořova lože“, z něhož mimo metrum přejat motiv smíření vin utrpením. Úkol zlomiti sílu zbujníkovu svěřuje veršovec starci-hormistrovi („úkol uvaž prvé“), ale nedbati ohlášeného slibu, spolupůsobení sil lidských, a vypomoci si jediné přibráním vyšší moci bylo fantasii jeho pohodlnější než sečlánkovati děj, v němž by úkol ten byl vykonán slabými silami starcovými.

Erbenův Vodník má ohlas v „Lesním muži“, v jeho metru, v písni lesního muže (I. oddíl), v zavábení a lapení neposlušné dcery (II.), v sedmiletém jejím bezděčném manželství-vězení (z něhož ovšem pomůže si jinak: hroznými kletbami, III.) i v zradě slibu, že se vrátí, i ve mstě ošáleného lesního muže, jenž tři děti své — posly, když bez matky se vracejí, roztrhá. Veršovci patrně dala látku poznámka Erbenova (k Vodníku) „o lesním muži, který chytiv dívku, sedm let za ženu ji u sebe choval, a když potom od něho utekla, z pomsty dítky své s ní zplozené roztrhal.“ Podobně Erbenova poznámka k Vrbě: „jsou také pověsti, že duše z těla lidského v noci vychází v podobě myši, ptáka neb hada a že pak tělo mrtvo leží, dokud se zas ta která podoba zvířete v ně nenavrátí,“ byla mu podnětem

zpracovati pověst hned následující, „Had a myška“, dvojverším a komposičním rozvrhem „Vrby“ vypravující, jak otec a matka umírají s hadem a myškou, živočišnými spolunositeli svého života, jež zabije vlastní jich syn na radu tajemného poutníka z Říma.

„Lilie“, která teprve ve 2. vydání 1861 přibyla v Kytici na své nynější místo po „Vrbě“, proto právě asi nenašla ohlasu u veršovce, jenž dosud i v pořadu čísel své sbírky drží se svého vzoru. Mezi „Hada a myšku“ a „Poslední vůli“ otce otráveného cizoložnou druhou chotí a přikazujícího věrnému synu z prvního manželství pomstu na travičce a jejím dítku (jak obsahem tak i metrem i jinými slohovými součástkami zřetelný to ohlas „Dceřiny kletby“) veršovec vložil dva samostatněji koncipované zpěvy. Jsou to slokou Erbenova „Holoubka“ vypravovaná pověst o „Diblíku“ pomáhajícím Jírovi k bohatství za ztrátu duše a obsáhlejší nad ni skladba o „Divé ženě“ podloživší trpaslíka mladé matce a tím i smrtí ošálené o dítě matky, mstící se za své i dceřino potupení (psána 4stopým trochejem jako Erbenův „Poklad“). Tu ovšem, i k poslednímu číslu sbírky prvé, pověsti „Čarodějnice“, vypravované slokou Erbenovy „Věštkyně“, vzor mimo ideové jednotlivosti (na př. v Čarodějnici vidění Dořino silně upomíná na vv. 79—98 Štědrého dne) mohl epigonu jen na pomoc býti slohovým receptem k básnění v duchu lidovém.

Druhá sbírka autorova „Pověsti krkonošské“, ač pojala v sebe ze 14 čísel prvé valnou většinu (12; nepojaty „Kytice“ a „Klekánice“), chce býti něčím jiným než odrazem „Kytice“. Divotvůrce Krakonoš, vítězným přívalem cizoty ve svou říši rozesmutněn, zavřel se ve svůj podzemní palác, a jenom pověst horalů zná jej a jeho moc. „A já (dí o sobě skladatel v tomto úvodu ke sbírce druhé) tu pověst k pověsti vil v kytku půl sta let — ať pučí dál a šelestí v ní Krakonošův květ!“

Tedy cyklus pověstí o Krakonošti. Vskutku však poměr k pánu Krkonoš má jen asi 1/3 skladeb (Lázně, Meluzína, Literák; Zlaté péro — vzaté z 1. sbírky, Přezák, Pašerák, Hájenka, Zahradník; v posledních pěti Krakonoš je původcem štěstí párků po sobě toužících, třebas napřed je poškádlil), jiné jen lokalisovány v podhůří Krkonoš a Orlických hor, v Pojizeří, Poúpí, Pometují, (Čarodějnice, Krkavčí skála, Omladnice, Peleš

lotrovská, Had a myška, Štědrý večer, Divá žena, Dědicové, Lesní muž, Stárkův mlýn, tuším i: Na Babíně), u několika pak (Dva kříže, U vrbiček, Poslední vůle, Diblík, Zaklínač) ani není poměru k programu sbírky vyslovenému prvým jejím číslem. Pověsti krkonošské přes program daný skladatelem jsou jen pověsti v Podkrkonoší skládané a snad nejvýš i sebrané.

Třináct nových čísel je pokračováním ve veršování, jež chce býti v duchu lidovém; není v nich sice již slovných reminiscencí, kopií scen a disposic k celým skladbám, ale také není více zdravé fantasie, není pokroku. Na sbírku přiléhá: Multiplicasti gentem et non magnificasti laetitiam. V „Lázních" na př. Krakonoš dělá reklamu koupání v Oupě jako léku proti závrati a křečem. Duchaplnou stichomythii myslivce — lázeňského hosta a myslivce — Krakonoše končí moralisace: „Podruhé nech Janské lázně, schovej groš, pamatuj, že radil tak ti Krakonoš!"

Mohly-li v 1. sbírce skladatelovou rukou projíti verše, jako: „V zahrádce bouchá u domu — hrom do lípy a do stromu" (NP 37); „se stromu prší po dešti — a prš pod lipou drn leští" (ib. 40); „vrány lačně krákorají, ostatní ptactvo zpěvné jak by spalo" (ib. 99) atd. — nejsme udiveni, shledáme-li ve 2. sbírce verše: „hadice sádlo hadí na rendlíku piští" (PK 194); odbytý ženich „z chalupy vrávoral, však doma neuleh" (ib. 101); „do srdce lidem dobrotu Bůh vložil — každý ví — sám nechtěl zničit žebrotu, však lidé, ti jsou zlí" (ib. 199) atd. Vkus čtenářstva brání množiti doklady.

Lze mluviti o smyslu pro duševní pochody, jsou-li tu skresleny i postupy jednoduché? Čtyři sestry — abych uvedl zároveň příklad zcela selhalé invence, slepé, nechápající své malomoci proti čarovné sceně vzoru — na štědrý večer do 4 prázdných ořechů zalepí prsten, bobek, jádro, mák; „prsten svatbu znamená, pravdivé to čáry" (verš pro rým), „bobek vdovce, jádro bol — mák — ó Bože! máry" (PK 79, pod. NP 77); o půlnoci kladou ořechy na stůl, a po chorovodu kol něho s komickým zpěvem „Dej, Ježíšku, dej útěchy! O, zjev nám, zjev dnes, co nás čeká, ó Ježíšku! dej na vzdechy, a hleď jak věštba tvá nás leká!..." vždy jedna na pokyn bere v uzardění (!) ořech se stolu.

„Což dívkám oheň plaje z očí, a k sobě rychle, hupky, hop! do rady z kola povyskočí — pak utichnou jak němý hrob." (!)

Když nešťastně skombinovanou veršovou věštbou se odsoudily ze čtyř sester jedna k smrti, dvě k bolu („pláč mluvit nedá“ té, které souzen vdovec) a jen jedné může se dostati vytoužené slasti sňatku z lásky, jak komicky naivně zní povzdech jich: „Pane Bože, ať nás jen věštba nepoleká!“ Nač panenky na louce žnoucí „k potoku šly pro vodu, by kvítí natrhaly“, když šlo o to, aby mládence kolem louky na vojnu jdoucí ozdobily kytičkami? (t. 81). Fána, jíž osud chystá bol nad těžkým zraněním milencovým, a Hana, jež ze psaní má zvěděti o smrti svého hocha, „jdou na roráte k ránu; list nese posel v obálce“, t. 82. — Možnost srovnati si verše ty po sobě jdoucí jest ovšem dána zavedením expressních dopisův, a přirozeně „pojímá hrůza Fánu“ asi proto, že vidí posla v dobu tak neobvyklou, tak záhy; ale zlé nedopatření tíží druhé zpracování „Štědrého večera“, kde při zkrácení posledních dvou slok IV. odd. v 1. zpracování v sloku jednu veršovec zapomněl vylíčiti, jak osudné psaní zabilo Hanu, a kde Bedu, Hanina milence v 1. zpracování, pojednou omylem přebírá její sestra Fána. —

Může vzniknouti živoucí celek, nedovede-li kombinace prvky k prvkům jednotící zmoci i tak očité nesrovnalosti, nemůže-li se vyhnouti výplni pro rým? Jestliže u Erbena pod umělecky vyvedenou a rozmanitou stavbou jednotlivých básní najdeme jako základ kus lidového názoru, jak vznikl slitím pohanství s křesťanstvím, mythu s postřehnutou pravdou a jak nezkřížen a neschýlen tlakem života společenského se s theoretickou přímostí projevil v útvarech svobodné obrazotvornosti, v báji, v pověsti, je-li u něho kresba života lidového — veršovci našemu nedaří se kresliti život lidu pohorského ani po jeho vnější stránce (marno je vkládati popis práce tkalcovy o 24 verších nebo přadleniny o 14 ver. — jako v „Pašeráku“ a v „Přezáku“, čarodějnických studií Krakonošových — jako v „Krakonoši“ atd.), natož aby vystihl jeho niterní příčiny a sociální sečlánkování.

Ať látka zhruba dána pověstí lidovou (na př. v skladbách o Krakonoši), ať děj asi složen fantasií (Zlaté péro), všude tytéž nedostatky: není jasného názoru a představování — tím méně pak vystoupí význačné znaky osob a předmětů z řady rysů, jež skládají fysiognomii osob a vzezření věcí, tím méně budou plně procítěny, povzneseny ze shledané v konkretních případech neúplnosti k nejvyšší své možné síle a s touto plnou význačností

vysloveny pronikavě; neschopnost doplňovati mezery v tkanivu pověsti podáním dochované nitmi vlastní fantasií spředenými, nedostatek přehledu pro šíři, jenž zaviňuje nesrovnalosti součástek; na umělce chybí jemný odhad dojmu volených prostředků výrazových, smysl pro soustředění prvků k docílení chtěného výsledního vzrušení citového.

Jak zřejmo, první sbírka uspořádána dle vzoru a dle vzoru kus za kusem téměř vznikla. Napodobení jde až do drobností, Kat-kouzelník „říká z knihy mocná slova“ (PK str. 52, srv. Erb. Vrba 26). V Omladnici zaznívají dvojice rýmové i celé verše ze Svat. košile i odjinud; na př.: Já, Bětuško, tě musím mít, sic v světě nechci déle žít (PK 148, srv. Erb. Lilie 39—40); stichomythie mezi Vítem a duchem Bětiným (t. 153) dle stichomythie Svat. košile v. 194—196 a jeden verš z ní, „Dech tvůj tak ostrý jako led“, je v. 202 Svat. koš. Rýmy dvojverší „Kohouti pějí v tu dobu, kdo mrtev, musí do hrobu“ (NP 52) přejaty ze Svat. koš. 165 n. „v tu dobu spěchají živí ke hrobu“, přejat verš „a na okénko: ťuk, ťuk, ťuk!“ i s rýmem „zvuk“ (NP 40, PK 152=Sv. koš. 61), v Zlatém péru PK 112 „Berta jako růže květ, krásnější nikdy nezřel svět“ (srv. Erb. Zlatý kol. 11—12 a pod. Št. den 66 n.) atd.

Co k Erbenovým látkám tak dobře přiléhá — básnická forma — nemohlo ovšem zachrániti napodobeniny; přebírá sic od svého vzoru součástky formové jeho výstroje, a najdeš v skladbách obou sbírek bez počtu příkladů zvukomalby, alliterace, assonance, palillogie, přejímání slov a kmenů z verše do verše, opakování týchž veršů pro tytéž představy, asyndet, ellips, gradace, zvolání, apostrof, otázek řečnických s odpovědmi i bez nich. K tomu z vlastního pozorování lidové písně přidává napodobené známé počátky nár. písní obrazy přírodními, k obsahu dálejšímu nepřiléhající (Na jedli holub ozve se, mládenec bloudí po lese — Zlaté péro v Pk). Ale lecčeho z toho užito bez míry slušné. V Dědicích z PK 46 příkladů patillogie rozmanitých forech, nepočítajíc v to četné příklady přejímání slova, kmene z věty předchozí ve větu další, jsem napočetl v 535 v.; nad to nejméně 95 veršů je doslovným neb nepatrně obměněným opakováním veršů užitých dříve, tedy málem čtvrt básně činí opakování jednotlivých slov a členů větných, veršův a partií, nad čtvrtinu je toho v Omladnici, jíž chtěl skladatel míti odleskem

slavné Erbenovy ballady. Tak brzo více, brzo méně je i jinde — a následek? Může býti zájem soustředěn, když opakování dává utkvívati i na věcech v konstrukci celku jistě podřízených? Nebude tato povídavá rozvleklost ubíjeti zamýšlenou a tolika příšernostmi —, ovšem komicky vyznívajícími — připravovanou balladickou ponurost děje? Skladby 1. sbírky, jež mají odpovídati básním Kytice, mají valnou většinou i jich metrickou úpravu a stejnou rhythmickou nepřesnost; shoda i v tom, že trocheje a daktyly jsou mnohem přesnější než jamby, jichž skoro polovice bývá chybná.

Zbytečno by bylo dokládati, že leckdy i jazykový cit se bouří v čtenáři, čte-li — zvláště v 1. sbírce — vulgarismy, syntaktické chyby a germanismy, ne snad k charakteristice užité, a literární ceně neprospělo by, kdybych vytýkal zrýmované studie lidovědné, popisy čižby atd. neb sestavoval sbírku lexikálních zvláštností.

Obě sbírky, proti době svého vzniku přežitky o 100 let, jsou živými doklady toho, že „ne každá pověst stojí za básnické zpracování. Třeba tu něčeho více než nakupení fantastických nebo příšerných událostí, něčeho více než trochu alliterac, assonancí a jiných figur“ (Vrchlický „Několik slov o Erbenově Kytici“, Studie a podobizny 23). Bojím se, že mi příliš vzrostla zmínka o tom z literatury, co není literaturou, co tone v zapomenutí; ale dalo se ukázati při tom, jak daleko jíti může napodoba a jak zatvrzele aspirace veršovnická, sobělibostí zpitá, může neprohlédati vlastní malomoc proti nedostižnému pro ni vzoru, jejž přece stále má na očích.

Z hudebních skladeb na slova Erbenova přehlédnuty písně J. P. Martinovského a J. Vorla, Jgm. Hist.[2] VI. 518c), 519 „Sirotek“ od Petra Mil. W—ého (= Veselského), připomínaný v Květech 1841, str. 144 a Jelenův „Sbor při otevření Měšť. Bes. v Praze“; neprovozována, tuším, ještě J. Nešvery „Májová noc“ (velká kantáta pro soli, smíšený sbor a orkestr — ohlášená listy olomouckými v dubnu m. r.); nově pak v Kovařovicově opeře „Na starém bělidle“ sbor přadlen zpívá první sloky Erbenovy „Lilie“ a V. J. Novotným zkomponována ballada „Polednice“.

Motiv žalu matčina z „Pokladu“ mimo pannel zobrazený jako I. příloha k vydání zábřežskému (II. přílohou je reprodukce

Suchardovy „Vrby“, krom toho připojena podobizna Erbenova ze „Slavína“; zvláště tu vytýkám dobrou myšlenku vydavatelů, oběma přílohami otevříti výhled v umění výtvarné kus téže látky, co báseň, jinými prostředky a s jinými přednostmi vyjádřivši) zpracoval Sucharda plastickou plaketou: matka vrhla se na zemi, zoufale dychtiva zaslechnouti hlas miláčkův; chvat polehnutí jeví tělo i šat, oči šíleným, zoufalým čekáním rozevřeny, vlasy během rozevlány splývají k zemi po zádech a přes předloktí pravé ruky pomáhající uchu zachytiti vytoužený zvuk. U obou plastik mnoho podobností, u obou na př. týž znamenitý rys: s ruky před dolehnutím těla na zemi o ni se opřevší smekl se náramek košile, ale jen na polo; sotva podchytila ruka prudký dopad těla na zem, tělo cele přilnulo k zemi, aby uchu ni nejtišší zvuk z osudného podzemí neušel — a kvapné dolehnutí smekající se náramek zadrželo v polou cestě: nezbylo času, aby se dosmekl s paže, sečkávající v poloze vyšší než tělo k zemi přilehlé, v poloze, jež zoufalému chvatu ženinu umožní stejně rychlé povstání se země.

Při vši podobnosti zpracování zdá mi se pannel tím, na čem umělec posléze se ustanovil: u něho je více o scenerii krajinnou a o dolní pole s dítětem v sluji si hrajícím a zřetelněji vyjádřeno ženino naslouchání a zejména pomoc ruky při něm, nekryté tolik jako dříve hlavou a vlnami vlasův.

Po delší odbočce připojené k literárně-historickému úvodu p. Schenkovu vracím se k zábřežskému vydání.

Poznámky p. Strakovy založeny tak, že před výklady k jednotlivým místům básně předcházejí jakési monografie o jednotlivých číslech sbírky, monografie podávající literárně-historické zprávy o vzniku básně, o původu látky, vytýkající ideu, v niž látka soustředěna, druh slohový, v nějž básník koncepci svou slil, výrazné prostředky komposiční, jimiž k dojmu zamýšlenému pracuje, a určující rozvrh komposiční, rhythmus a metrum. Leccos z toho opakováním Úvodu.

Výkladové látky v monografiích těchto i v poznámkách sneseno s dostatek, ba myslím, více než s dostatek (118 str. k 150 stranám textu Erbenova, jistě ne obtížného), a soudím, že někde s prospěchem by bylo okleštění rozh, v něž vyhnala píle p. vykladatelova, užitím kritického nožíku. Tak zhuštění a zkrácení by prospělo na př. 2. odstavci poznámky ke Kyt. 1—12, poznámce

ke Kyt. 1—4, 2. odstavci úvodu k Pokladu, poznámce k Pokl. 5—8 a j.

Chybí — posuzuji dle míry, již ve výkladech volil sám spisovatel — vročení vzniku neb udání 1. otištění při Polednici, První májové noci (ostatně mohly všude stačiti odkazy k Úvodu), Štědrému dni, Holoubku (nepřejaty z použitého Quisova vydání 13). Na str. 267 nedbáno Quisova vyd. str. 12 pozn., jež rok prvého otisku „Krále duchů“ v Erbenově překladu, 1839 dle Brandla str. 15, opravuje v rok 1843.

Poznámky valnou většinou jsou správné. Někde uvázla ovšem nějaká nesprávnost, Na př. výkladem tvaru z d v i ž e (Záh. lože 161, prý „participium nesprávně tvořené — pro rým“; pak ostatně mělo býti přihlédnuto k spojce *a*, neobvykle nyní přiřazující toto domnělé participium) nesprávně Erbenovi přičítána hrubá a u něho nemožná chyba; zřetelná to přece 3. os. sing. ind. praes. dokonavého slovesa zdvihu; přechody podobné z vypravování perfektem v pokračování praesentem historickým na př. tamže v. 197—198, 223, 404n. a j.

Nesprávná je pozn. k Lilii 65—68: „Básník užil grammatické osoby třetí místo druhé, chtěje tak napodobiti kurialní (dvorský) sloh, jakým bývají psány listiny od panovníků vydávané“. Nemožno mysliti, že by básník napodobil onkání XVIII. věku; a titulatury nahrazující náměstku os. 2. a ospravedlňující osobu 3., tu není. Archaisující užití tvaru a b y v osobě 2., vyčtené ze starých památek, má oporu v jiných archaismech mluvy Erbenovy a v dokladech „Zpropadený šviháku, to děvče si tě myslím k srdci připustilo, a nechtěl bych, aby měl rok v Praze býti“ (píše Čelakovský Kamarýtovi 5./XI. 1829, F. L. Čelakovského Sebr. Listy 1869, str. 252), „jestli by ty věděl“ (týž 15./IV. 1831, t. str. 296); a podobně často, na str. 251 čtyřikrát atd.

Také chtěl bych někde míti něco jinak, přiléhavěji k věci a obratněji vyjádřeno, na př. str. 206 v pozn. k Hol. 53—104 otřelá a nesprávná slova „i jejich — t. j. ženy vražednice a jejího druhého chotě — vzájemný poměr (!) se zakalil“, jimiž se vkládá v báseň něco, čeho v ní není; vždyť s kouzlem novosti štěstí ženino zajisté ztratilo vítězivou zbraň, jež zaháněla vzpomínky na zločin.

Při dokladech ze sbírek moravských národních písní vadí kolísání mezi citováním stránek a čísel. Tak na str. 160 kommen-

táře p. Strakova citát Suš. 441, na str. 174 Suš. 38 a j. znamená strany, na str. 207 Suš. 17 a 22 zase čísla; na str. 174 m. Suš. čís. 113 m. b. Sušil str. 113 (=čís. 114). Na str. 249 citáty: Bart. N. 40, tamtéž řádek 2. zdola: Bart. N. 35 n. znamenají strany, ale tamtéž řádek 5. zdola: Bartoš N. pís. 59, 60, 62, 63, 64, 65, 176 zase čísla; na str. 174 Bart. N. 103 je číslo písně, na str. 247 Bart. N. 35n však strana sbírky. Na str. 232 ř. 18 m. Bartoš I. 56 ab m. b. Bartoš čís. 56 ab.

Zevrubnější úvaha o této části vydání zábřežského, cenné a zajímavé sice i pro vzdělance, přece však především uchystané k potřebám školským, patří ovšem v časopis určený zájmům středních škol našich.

Mám-li shrnouti poznámky své o vydání tomto v jedno, nenalézám lepší formy pro vyslovení soudu svého o něm než doporučení jeho každému, kdo uctěním památky našich mistrů slovesných rozumí předem znalost jejich odkazu literárního; doporučení to podtrhávám zvláště proto, že širšímu proniknutí dobré knihy a úpravě sebrané látky kommentářové pro jiné vrstvy čtenářstva prozatím bude bránili, tuším, soutěž s levnějším výborem Ottovým a zbytečným, poněvadž k svému účelu nepřizpůsobeným vydáním Vilímkovým.

St. Souček.

Nová díla.

Dějiny slovanských apoštolů Cyrilla a Methoda. S rozborem a otiskem hlavních pramenů. Sepsal Dr. František Pastrnek, professor slovanské filologie při c. k. české universitě. Spisův, poctěných jubilejní cenou Král. České Spol. Náuk v Praze, číslo XIV. Stran XI. a 300. Cena korun 3·60. V Praze 1902. Nákladem Jubilejního fondu pro vědeckou literaturu českou. Kniha obsahuje: I. Přehled a rozbor pramenů. II. Nástin života a působení obou apoštolů. III. Hlavní prameny.

Chek ve vědě a v zákonodárství. Napsal Dr. Antonín Pavlíček. V Praze 1902. Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. Stran 176.

Příspěvky k dějinám moru v zemích českých z let 1531—1746. Z archivu Musea království Českého podává Václav Schulz. Historického archivu České akademie číslo 20. V Praze 1902. Stran 274.

Dějin Čech a Moravy nové doby, prací Dra. J. V. Práška vydány sešity 61, 62 a 63. Cena sešitu 60 h. Nakladatel I. L. Kober v Praze.

Zapovy Kroniky vydán prací téhož autora sešit 112.

Dva staré breviáře Olomucké. Píše Dr. Antonín Kubíček. Zvl. otisk ze „Sborníku histor. kroužku“. V Praze 1902. Nákladem vlastním. Str. 28.

Psychologie pozornosti. Napsal Th. Ribot. Z pátého vydání přeložil J. Mauer. V Praze u Jos. Pelcla. Stran 111. Cena kor. 1·20. Knihovny Rozhledů číslo XXXVIII.

Dějiny rationalismu v Evropě. Napsal W. E. H. Lecky. Knihovny Rozhledů č. XXXXI. Sešit 2. Cena sešitu 48 h. Nakladatel Josef Pelcl.

František Sušil. Životopisný nástin od Dra Pavla Vychodila. Seš. 4. Cena 80 h. V Brně 1902. Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských. Práce velmi zajímavá.

Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz. Herausgegeben von Karl Lechner. V Brně. Nákladem Německého spolku pro dějiny Moravy a Slezska. 1902. Úvod obsahuje stran XLIX. Lenní knihy str. 137. Lenní knihy soudní str. 338.

Časopisy.

Věstníku České akademie vydána redakcí Dra. Bohuslava Raýmana ročníku XI. čísla 3. a 4. Z obsahu vyjímáme: Slovník česko-latinsko-německý Václava Jana Rosy. Podává Jan V. Novák. Přehled pokroků fysiky za rok 1901. Napsal Dr. Bohumil Kučera. Grundriss der germanischen Philologie. Referuje V. E. Mourek. Paběrky z rukopisů kapitulních. Podává Dr. V. Flajšhans. Zlomky dvou staročeských biblí. Sděluje V. Schulz.

Českého Časopisu Historického vydán byl redakcí Jar. Golla a Jos. Pekaře roč. VIII. sešit 2. Obsah: Studia byzantologická a Karla Krumbachera „Geschichte der byzantinischen Literatur“. Napsal Jaroslav Bidlo. — O zakládací listině kapituly Litoměřické. Napsal Adolf Lud. Krejčík. — Ještě o zakládací listině kapituly Litoměřické. Napsal G. Friedrich. — Počátky novočeské poesie za vlivu klassicismu. Příspěvek k dějinám české poesie v XVIII. století. Napsal Fr. Táborský. — Paběrky z rukopisů klementinských. Podává Jos. Truhlář. Drobnější články: Zpráva o pamětech Františka Vaváka Milčického. (J. Kalousek). — O poloze starého Velehradu. Poznámky ke spisu Červinkovu (Děvín a Velehrad). (J. Pekař). Četné posudky a zprávy.

Časopisu Musea království Českého vydán redakcí Františka Kvapila a Čeňka Zíbrta ročníku LXXVI svazek 1. Obsah: Jan ze Srlína. Napsal Frant. Mareš. — Stručný nástin bernictví království českého v dobách před válkami husitskými. Podává Dr. Čeněk Klier. — Alois. Jirásek. Napsal Dr. Zdeněk Nejedlý. — Jan Leopold Hay, biskup královéhradecký. Podává Dr. Václav Řezníček. Drobné příspěvky: Z vězení na Černé věži (1574—1577). Sděluje Václav Schulz. — Antonína Bočka dopis Jos. Jungmannovi. Podává Dr. V. J. Nováček. — K životopisu Karla Havlíčka. Podává Fr. Dvorský. Obsáhlá Hlídka literární, Zprávy o Museu českém a o Matici české.

Zpráv Právnické jednoty moravské v Brně redakcí Jos. Boubely a Jaroslava Lisce vydán ročníku 11. sešit 2. Obsahuje dokončení článku Dra. R. Rössla: Simultanní hypotheka v novém řádě exekučním. Četné praktické případy, zprávy spolkové a knihopis.

Selského archivu vydáno bylo redakcí V. Praska ročníku I. číslo 2. Obsah: Osady familiantské čili kolonie za 18. století na Moravě a ve Slezsku založené. (V. Prasek a Fr. Slavík). — Šafrán. (Fr. Polívka). — Urvalý a troufalý fojt. (Miloš Radlinský). — Honění krále s obrázkem. (Arnošt

Březina). — Trestání na selském právě. — Selské divadlo. — „Drželi kopy“ (Tiray, Václavek, Heidenreich, Doubek). — Drobnosti o pastýřích (Paleta, Březina, Chytil, Doubek). — Knihy svatebních smluv (Fr. Obrtel). — Poddanství na Kravařsku. (Ant. Ugwitz). — Hraničné stromy (redakce, Březina, Doubek, Tiray, Slavík). — Uliky (holéke) (Chytil a redakce). — Železné krávy. (J. Valouch, V. Pinkava). — Obecní pečeti (redaktor). Kterak přijímali za souseda (J. Staroštík, Chytil, Ant. Klvaňa, J. Soušek). Kterak zakládali nové osady (Fr. Slavík, Ant. Klvaňa). Naše selské archivy. — Opustlé osady (V. Samson, J. Bartoněk, Č. Kramoliš). — Hanácké operetky — Zábavné knihy našich předkův. — Všehochuť. Listinář. — Předplatné na 4 svazky po 5 arších ročně 4 koruny.

Sborníku Historického kroužku vydáno bylo redakcí Dra. Mat. Kováře roč. III. číslo 2. Nové práce: Jos. Vávra: Arcikníže Karel Josef, kníže-biskup vratislavský. — Dr. Ant. Lenz: Sv. Tomáš Aquinas a M. Jan Viklif o řeholích. — Fr. Teplý: Krátká poznamenání hodnověrných památných věcí král. věnného města Mělníka. Fr. Zeman: Šlechtická jména ve farních matrikách švihovských. — Dr. M. Kovář: Klášter bl. Anežky v Praze. Hynek Gross: Smlouva kaplana Linharta s měšťanem a soukenníkem v Č. Krumlově Ondř. Šlemarem. Posudky.

Českého lidu vydána byla redakcí Dra. Č. Zíbrta ročníku XI. čís. 6., 7. a 8. Obsah č. 6.: Leoš Janáček: Pavla Křížkovského význam v lidové hudbě moravské a české vůbec. — Jan Vyhlídal: Madejovo lože. — Ant. Langová: Kováři v lidovém podání na Velvarsku. — Ant. Helebrant: Ukázka nářečí okolí zbirovského. — Fr. Bartoš: Z lidopisných sbírek. — J. B. Víšek: O můře. — Jiří Seidenglanz: Chození po střídě. — Čeněk Holas: České národní písně. Sbírka nová. — Th. Antl: Choroby a léky našich předků. — Dr. Č. Zíbrt: Dvě neuvěřitelné rozprávky o pražském potoku Botiči. — J Roubal: Rostliny v lidovém podání na Klatovsku. — V. Hauer: Pidimužíci na Plzeňsku. Vlast. Osečanský: O „Vaňouru“ neboli „Čertovu zubu“. J. L. Holuby: Písně slovenské z Bošácké doliny. — Josef Fiedler: Léčily hrbatou. Fl. Fencl: Před svatbou a po svatbě. — Nové práce v č. 7.: J. Košťál: Škřítek v podání prostonárodním. — K. Procházka: Pověsti o dubu sv. Václava ve Stochově. — Dr. V. J. Nováček: Jak staří nezdárné děti vydědili. — Kl. Čermák: Mluva dětská. — J. P. Hille: „Držení kop“ na Rožmitálsku. — Praktické použití lidového umění. — Aug. Šebestová-Ledecká: Ústroj hlavy vdaných žen na Pelhřimovsku. — Jos. Vluka. Východoslezské tance lidové. — Antonín Blažek: Šotek. — J. Milota: Posměšné novodobé písně o necařkách a koštišťářích. — J. P. Hille: Závěť samovrahova z roku 1660 v Blatné. — Naše vyobrazení. — Fr. Hrachovec: Povinnosti a požitky obecního slouhy za starodávna. — J. B. Víšek: Pověry o oběšenci. — J. Vyhlídal: Řeč dětí slezských. — V. Prunar: Pověst o běhařovské soše sv. Prokopa. — O. Leminger: Staročeské písně havířské. — Nové práce v č. 8.: Andrej Kmeť: Spodnia čelusť človečia s dvama zámkami. — Jan Zítek: Zkazky o hastrmanovi čili vodníkovi. — J. Tykač: Domácí oheň. Z Českotřebovska.

— Rob. Beer: Anglická kniha W. Stricklanda o českých pohádkách. — J. K. Hraše: Obrázky zašlých práv a zvyků v Náchodě. — Dr. Karel Hostaš: Ukázky lidového vtipu a zvláštnosti mluvy na Klatovsku. — Dr. Č. Zíbrt: Stará vyobrazení českých pověstí — Jan Tykač: Kočující obchodníci. — J. Š. Baar: Kamenné kříže v okolí Přímdy. — Dopisy našeho lidu. — V. Mikolášek: Jihočeské pověsti. — Fr. Zapletal: Šlepěje sv. Vojtěcha. — Pověsti o Libuši podle Hájka a jiných záznamů. — V. Petrů: Robota a vzpoury selské na Pelhřimovsku. — Jos. Šlais: Divé ženy, světýlka a „bludný“ kořen v Kolovči na Domažlicku. — Ve všech sešitech: Ferd. Pátek: Česká literatura lidovědná r. 1901. Četná vyobrazení a zprávy. Předplatné na celý rok 8 korun.

Věstníku českých professorů vydáno redakcí Fr. Bílého ročníku IX. číslo 4. Obsah: Dr. Václav Auersperger: O syllogismu. — Ant. Bukovský: Přístroj k určení hustoty kapalin. — V. J. Dušek: O nejstarších částech města Athén kromě Akropole. - Jan Loriš: Několik themat ke školským spisům. Prof. B. V. Spiess: Ukázky z poesie světové. — Dr. Jar. Vlach: O vyučování dějepisném na škole střední. — Rudolf Neuhöfer: Mythologie při četbě básní Vergiliových. — Josef Škoda: Normální osnova učebná a instrukce pro kreslení na školách středních a kreslení náčrtů. — Ant. Trnka: O vyučování jazyku německému po odděleních. — Drobné zprávy. Literatura.

Vlasti vydána redakcí T. Škrdla ročníku XVIII. čísla 6-8. Z obsahu vyjímáme: F. J. Čečetka: Na rathouse Kolínském. Obraz obecní samosprávy před třemi sty lety. — V. Drbohlav: O humanismu. – L + en: Poznání hnutí husitského.

Hlídky vydána redakcí Dra. P. Vychodila roč. XIX čísla 4. a 5. Nové práce: Dr. J. Hudeček: Nejnovější zjevy spiritistické. — Leoš Janáček: „Utonulá“ Pavla Křížkovského. — Konstantin Löffler: O ručení podniků železničních za poškození a usmrcení osob. — M. Mikulka: Stručné dějiny celibátu kněžského až po Řehoře VII. - Písemnictví. Směs. Rozhledy.

Sborníku České spol. zeměvědné vydána redakcí Dra. Jindřicha Metelky roč. VIII. čísla 3. a 4. Obsah: Jos. Podpěra: O zeměpisném rozšíření mechů v Čechách. — Manuil Němeček: Přehled českých osad v ruské gubernii volyňské. – J. V Želízko: Dr. Emil Holub a jeho výzkumné cesty v jižní Africe.

Obzoru literárního a uměleckého vydána redakcí Jaroslava Kampra roč. IV. čísla 11—15 Nové práce: Ch. H. Hirsch: O současném románu francouzském. — Jaromír Hrubý: Nikolaj Vasiljevič Gogol. — Z listů Lad. Stroupežnického.

Kwartalniku Historycznégo vydán redakcí Alex. Semkowicza ročníku XVI. sešit 1 Obsah: Rokosz lwowski z r. 1537 przez Ąntoniego Prochaskę. – Cesya wschodnio-galicyjska na rzecz Rosyi, przez Jana Leszczyńskiego. Miscellanea. Mnoho referátův a zpráv. Ročník tento věnován jest Antonínu Małeckému na památku jeho 80tých narozenin.

Zprávy o zasedáních akademie věd v Krakově za měsíce prosinec r. 1901, leden, únor, březen a duben r. 1902

Tiskem mor. akc. knihtiskárny v Brně. — Nákladem Matice moravské.

Vincenc Brandl.

Napsal Boh. Navrátil.

Vymírá pokolení odchované mladšími buditeli, kteří se posunuli od osvícenství k nacionalismu. Při každém skonu v prořídlých řadách ohlédáme se do zadu, vedeni jsme k revisi literární práce. Přehlídka o činnosti buditelův a jejich učňů, dvojího pokolení, s kterým odumírá a přece ještě žije minulé století, připadá těm, kdo žijí téměř plností života národního. Je v tom výhoda a také není: úsudek vyznívá namnoze velmi odlišně od bezprostředního dojmu vrstevníkův a jejich nazírání právě proto, že posuzovatel nedorůstá v útisku své národnosti, nemá tedy jen měřítka úcty a vděčnosti na práci pokolení, jež o jazyk zápasíc těžce sledovalo a tíže dohánělo pokroku volně se rozvíjejících národů. V nerovném boji kmitl budícím i probuzeným záblesk lepší budoucnosti z každé nové knihy české, v každém podniku našem spatřovali národní čin; třesoucím se o budoucnost nedostávalo se ani pokdy ani klidu zastaviti se při úvaze o té práci, žili sami příliš oním životem, o němž měli souditi. Dochází už k revisi i na moravské půdě, kde se odehrál proces poněkud jiný než v Čechách. Vývoj jest tu opozděn, posunuje se o generace, a vlastně jsme v něm nedospěli přece ještě k plnosti života národního — mimo jiné nedostatky chybí v něm vážný člen, na nějž už činíme nárok, uvolněný život vědecký, kterým chceme a potřebujeme žíti. Česká produkce z Moravy má svůj ráz, jednotlivci dopiali se mistrovství, ale pronikají jako zjevy ojedinělé; skoro sami vyrůstají, sami stojí v životě a sami také odcházejí bez kontinuace, bez přenesené tradice. Nezanechávají programmu jako odkazu, není ani chtivých dědiců, kteří by byli pracovali s nimi a vedle nich v těchže sborech a ústavech, a tak

několikeré náběhy neznamenaly trvalého výsledku. Politický střed země nevyrůstá onou jedinou vlastností také v centrum literární; Brno nebylo ani pro jednu ani pro druhou národní společnost a přes nedokrevné pokusy dotud není ani takovým literárním středem, jaký se jinde docela mimo politický střed vytvořil. K tomu chybějí podmínky v poměrech a ještě více v osobách; proto křísí se nyní instituce staré, a nové volají se do života; žádajíce moravskou universitu, vyslovujeme známou formulí — potřebujeme dvou universit, máme-li míti jednu — také požadavek nového, moravského literárního středu. Dodnes není (pro naši aspoň společnost) tradice, aby se lidé seskupovali podle určitých směrův, ani se nenalezly osobnosti, které by byly tmelem skupenství. Těch, kdo sami stáli v té společnosti a nad ní, bylo málo, ale čítáme mezi ně Brandla, jméno vyplňující list v politice naší a celou kapitolu moravské historiografie. Časopis Matiční zavírá letos ponejprv od obnovy ročník, z jehož titulu vypadlo jméno Brandlovo. Dožil 26. prosince 1901; ze života odešel později, než z literatury, ale zanechal v životě i v literatuře stopu, po níž chceme jíti.

I.

Brandl rostl a strávil skoro celý život v rodném městě: původem, školou, karrierou a působením byl připoután k hlavnímu městu markrabství, a odtud znala ho také ještě obojí společnost národní, nyní úplně odděleně žijící. Narodil se na Starém Brně r. 1834 v chudé rodině z otce Němce a z matky Češky.[1]) Otec Ondřej byl ve službách kláštera augustinského na Starém Brně, vedeného tehdy šlechetným opatem Nappem, v jehož životě nedoceněném pro kulturní vývoj Moravy jímají známé episody; dotýkají se nás příjemně zvláště dnes, že konfesse Palackého a Šafaříka nevadila katolickému prelátu projeviti tolik úcty k vědecké práci protestantské. Pod jeho berlou žili a sloužili rodiče Brandlovi, jimž Vincenc se narodil pátým dítětem. V ústraní klášterském dostalo se mladému Brandlovi dvakráte popudu, jaký ani dětem z hořejších vrstev společenských v Brně nebyl dopřán, a obojí dotkl se syna klášterského sluhy roz-

[1]) Dle matriky narodil se 5. dubna; udání v Ottově Slovníku nutno tedy opraviti. Matka Terezie byla rozená Šťastná. Ke křtu nesli ho správce Frant. Bezděk s dcerou Vincencií. Den narození a křtu připadá na den sv. Vincence; dvojí náhoda určovala tedy Brandlovo jméno křestní.

hodně; ještě v pozdních letech svých vracel se často a rád do těch míst, skoro až do posledních dnů zůstal s klášterem v přátelském svazku, hledaje ve dnech opuštěnosti náhradu a útěchu v konventu za ztrátu rodinného štěstí, když mu smrt r. 1888 vyrvala družku života. Svět malých lidiček a jejich stísněné poměry rodinné nepodporovaly duševního rozvoje hochova, nový svět se mu otevřel školou,[1]) která do mladé měkké duše nalévala docela nové dojmy a poznatky. Ale mezi školou a domácností byl ten rozpor, že v domě otcovském mluvilo se s rodiči česky, neboť mluva matčina, která neznala jiného jazyka, ovládla domácnost, ve škole normální[2]) učilo se německy. Jako jiné děti v Brně rozené prožíval i Brandl rozpor, který se stupňoval ještě vstupem do gymnasia r. 1844, ale bystrá hlava překonávala jej snáze než jiní pomocí školy, starších sourozenců i pouličního života. Potřeby ani podnětu, aby se vzdělával v jazyce mateřském, neměl, a tak opouštěje parvu uměl česky, na kolik vystačovala slovná zásoba z domácnosti uvyklé nejprimitivnějším poměrům životním.

Na podzim r. 1845 poznal Brandl náhodou muže, jehož jméno v Brně šlo od úst k ústům, octl se u augustiniana Matouše Klácela, který, byv složen s professury a štván ordinariáty, vrátiti se musel tehdy z Čech do kláštera starobrněnského. V klopotném shonu za chlebem prali u Brandlů Klácelovi, a z rodiny dětmi požehnané gymnasista ulehčoval matce chleba dobývati, že jí obstarával donášky k učenému professoru. Z pravidelných docházek hochových do klášterní cely vyvíjel se srdečnější styk a rozhovor. Klácel, jenž byl podezřelý z odchýlení se od pravověrnosti a z panslavismu, protože nepochopena zůstávala jeho oddanost k jazyku rodnému, zapřádal řeč po česku a v té Brandl vázl. Hochových schopností a vědomostí ve škole nabytých Klácel postřehl a ocenil zrovna tak, jako prohlédl neznalost mateřštiny; jako u mnohých jiných plnil i zde své poslání. Dodal Brandlovi chuti k mateřštině, nabídnuv mu lehkou četbu z chudičké tehdejší belletrie české; Ehrenberger a Němcová byli první naši autoři, které přijal Brandl z rukou mnicha, než odložil sutánu. Klácel buď dovedl

[1]) Mládí své a jinošství, než opustil střední školu, vylíčil ve vzpomínkách, o nichž níže.

[2]) Figurku Hořičky, učitele na normální škole a jeho bezmyšlenkovité mechanisování i celé ovzduší toho školaření zachytil Brandl také ve vzpomínkách. Obzor. X. V Brně 1887., 212—213.

vypěstiti přítažlivost, kterou za sebou mládež strhoval, nebo dostalo se mu závidění hodné vlastnosti, že mládež lnula k němu s náklonností, jaká se právě vyvíjí mezi učitelem a žáky. Brandla vedla přítulnost k professoru brzy od zábavné četby k soustavnému učení se mateřštině s mluvnicí v ruce a za podpory Klácelovy.[1]) Klácel křísil u Brandla znalost jazyka mateřského, a se znalostí jazykovou rozšiřovala se i četba, v níž látky vlastenecké měly převahu, a obojí s událostmi r. 1848 vzkřísily a sesílily povědomí o příslušnosti národní: na prahu jinošství vstupuje na podzim revolučního léta do vyššího gymnasia, byl si Brandl češství plně vědom. Ale ještě jiná povzbuzující slova mluvil Klácel k vnímavému hochovi. Brandl obdivoval se obsáhlé jeho sčetlosti klassiků starých i z moderní literatury, slyšel pokusy výmluvného Klácela o výklad jejich a odnášel si jak úctu k básnickým myslitelům, tak chuť získati si sám jejich znalost. V tom bodě setkal se mimoškolský vliv se školou harmonicky, Klácel doplňoval školení Brandlovo; neboť tehdejší gymnasium před reformou vidělo hlavní poslání v grammatickém pěstění jazyků klassických. Těžisko školy tkvělo především v ovládání latiny po způsobu řeči živé. Z toho vychování zůstalo Brandlovi něco v životě, nač při neobyčejné paměti jeho upozorněn byl ještě, kdo se s ním sešel až na sklonku života.

Kol doby, kdy hlasitě se vyslovovalo a kdy Brandl slyšel svůdné slovo konstituce, šířil rozhled jinochův ještě jeden muž, který vyniká v českém úsilí buditelském na Moravě. V říjnu roku 1847 byla přenesena stolice českého jazyka, zřízená r. 1831 při universitě moravské, z Olomouce k stavovské akademii do Brna, a prof. Šembera, jemuž po Bočkovi stavové stolici onu byli svěřili, stěhoval se s ní zase do původního působiště svého na Moravě a jal se přednášeti v Brně o řeči a literatuře české.[2]) Ve svých přednáškách používal příležitosti, aby rozpla-

[1]) Rozpaky, do kterých ho přivedla neznalost češtiny u Klácela, líčí také ve vzpomínkách. Scéna ona blíží se nejvíce tomu, co o sobě Jungmann vypravuje v zápiskách.

[2]) Ze životopisu, jejž Šemberův syn Kazimír podal do ‚Dunaje', almanachu ve Vídni r. 1861 vydaného. Odtud přejal mnoho Všetečka do Almanachu na oslavu 70tých narozenin Al. Vojt. Šembery, jejž vydal Akademický spolek ve Vídni r. 1877, 33 a násl. — V Brně kromě professury na akademii svěřena Šemberovi po smrti Bočkově (13. ledna 1847) správa zemského archivu, jehož pořádáním se obíral až do jara 1848.

meňoval mladá srdce pro český jazyk a národnost. Brandl chodil do přednášek Šemberových v stavovské akademii, a zaujaly ho do té míry, že po letech ještě s nadšením o nich mluvil.[1]) S kathedry Šembera nejen utvrzoval uvědomění národní, ale Brandl nabýval z těch přednášek především positivních vědomostí, zjednával si nová data a fakta z literární historie české, o nichž jinak by nebyl mohl slyšeti za svých studií v Brně vůbec, a postrojoval si názor o naší minulosti, zvláště když se Šemberova čtení rozšiřovala na dějiny naše s našeho hlediska. Jest karakteristickou pro mladého Brandla snaha po sebevýchově, aby si získal vědomosti mimo školu o věcech, které mu přirostly k srdci a o nichž škola nic nebo málo podávala, jako je význačným rysem tehdejší generace, že na školu tolik nespoléhala, k čemuž špatnou školou téměř byla nucena, a rostla tak neodvisleji, samostatněji a vlastním hledáním vědomostí dopracovávala se jistějšího úsudku.

Převrat r. 1848 zanesen byl i do střední školy a studijních oborů. Nová osnova gymnasijní zařadila mezi předměty t. zv. druhý

---

[1]) Skizzuje ve vzpomínkách poněkud svůj vývoj, umlčel Brandl vliv Šemberův, jemuž tak pěknými a oddanými slovy děkoval roku 1860 ve ‚Hvězdě' Olomoucké za blahodárný vliv na sebe. Ovšem mezi řádky ‚Hvězdy' a ‚Vzpomínkami' leží spor o ‚Libušin soud', jenž kladl stín mezi oba. Úvodní slova Brandlova k ohlášce nového sešitu Šemberových dějin řeči a literatury české (Hvězda, Olomouc 1860, 618) s velkou uznalostí oceňují Šemberovu činnost. Rozehříval se tehdy Brandl:

‚Jest tomu arci již mnoho let, co jsme navštěvovali přednášky našeho Šembery na stavovské akademii v Brně, jednající o literatuře české; máme až posud v rukou jeho spisy, které jsme opisovali s jakousi pobožnou nadšeností, kterou onen poctivec naše srdce mladistvá láskou k vlasti a řeči mateřské rozpaloval. Dojalo nás to podivným citem, když jsme přebírali v tomto svazku druhém dějiny řeči a literatury československé: skoro každá stránka nás upomíná na minulá léta, na krásná slova našeho učitele veleváženého, který símě sel v času nepříznivém a kteréž se na vzdor nepřízni časův šťastně podařilo. Nemějž nám nikdo za zlé tento úvod k posuzování vědecké knihy; vykonáváme při té příležitosti jen povinnost vděčnosti, kterouž zde našemu vzbuditeli ve jménu všech žákův jeho vyslovujeme . . . Veleváženy učitel nás všech ale budiž přesvědčen, že jeho 20tileté přebývání na Moravě zajisté blahodějně působilo, že co vlasteneckého se u nás působí a působiti bude, jemu děkovati máme; tak se stal náš Šembera nejen spisovatelem národním, ale stalť se též učitelem národovcův, a jeho až přílišná skromnost nám to jistě odpustí, že konajíce zde povinnost žáka vděčného, jsme upozornili na ty zásluhy jeho, kterých svět obyčejně nezná.'

zemský jazyk, jenž u nás je první, a tak Brandlovi dostalo se i na německém ústavě přednášek z češtiny, které mohl vhodně přirovnávati k tomu, co slyšel od Šembery, jimi doplňovati školské učení a opravovati nazírání své. Vzpomíná učitelů Krátkého, pozdějšího preláta rajhradského Kalivody, s nímž četl v sextě Libušin soud, ale nejvíce chválí na ústavě vlasteneckou činnost Matěje Procházky. Nové době činily se ústupky shora, ale ona se hlásila také ze spodních proudů, ze samého žactva. Akci vedli rhetoři Brandl a Krones, druhý posluchač ročníku, jenž také historii v životě zůstal věren, zakončiv svoji činnost professurou rakouských dějin na universitě hradecké. Podali za sextu r. 1849 ředitelství žádost, aby směli zříditi v ústavě sdružení k volným přednáškám vědeckým, německým i českým. Ohlašuje se tedy na gymnasiu živý zájem literární utrakvistický, a v jeho popředí bylo jméno Brandlovo.[1]) Konkretnější podoby nabyl ruch vydáváním psaného listu, do něhož uložil Brandl své první pokusy. Byly ovšem poetické. Brandl ujav se brzy řízení listu, přirozeně uznán byl vůdcem toho směru mezi mládeží, první mezi rovnými. Za jeho vedení pronikl v časopise vlastenecký duch obsahově i formálně. Školská němčina ustupovala v literární zálibě dorůstající mládeže latinským a českým příspěvkům, vlastenecké motivy, výkřiky nad odrodilstvím a básnické parafrase myšlenek professorských těsnány do veršů pracně narobených, až citovému přívalu začal stavěti hráz censor ze sboru učitelského ustanovený, jenž také český výraz probudilejších krotil a tlumil. Tlakem professorským se přispěvatelé krčili a uchylovali k cizímu rouchu a k látkám oku i uchu censorově příjemnějším.

Tak sáhl Brandl k námětu, který vytryskl ze silného cítění náboženského, jež si přinesl z domova a které živila škola, neboť po r. 1848 byly to zase hojné výkony náboženské, jež správa státní volila za prostředky školské politiky, aby se z hlav mládeže vykouřily dojmy zlého roku a co s ním souviselo. Německá óda ‚An den Schöpfer‘ byla prvním tištěným[2]) plodem Brandlovy musy, ale na-

---

[1]) Akt, který podali s oběma ještě M. Neuda a R. Jeitteles 25. listopadu 1849 i s příznivým vyřízením ředitele dr. Gabriele a dobrým zdáním, kterým ordinarius prof. Vybíral žáky podporoval, chová se v archivu I. něm. státního gymnasia v Brně. Těch a jiných ještě kusů poskytl mi s laskavostí dr. Wallner, ředitel ústavu.

[2]) Vyšla r. 1852 ve ‚Vaterländische Jugend-Zeitschrift‘, časopisu, který pro mládež vydával v Brně prof. dr. Netolička.

dání básnického, jak sám se k tomu přiznal, neodkryl v sobě — všecka pozdější jeho prosa nese patrné stopy, že poetou nebyl, a rozezvučela-li se ta struna později v latinských oslavách,[1]) jež přátelům svým rád rozdával, byly to jen ohlasy obratně osvojené básnické fraseologie mrtvého jazyka. Ale za obhájce zjeveného náboženství postavil se Brandl ve svém mládí a zůstal jím až do smrti. Jako septimán ujímal se víry své v polemikách filosoficko-theologických, jež vedl s materialistickým spolužákem. Časem zdálo se do konce, že sklonnost, kterou projevil v disputaci, bude rozhodující pro jeho životní povolání, neboť od sexty udával úředně, že se věnuje stavu duchovnímu.[2]) Ale v rozhodném okamžiku překonaly ji nové úmysly a zase starší náklonnost, jejíž původ se připíná k druhé episodě z let gymnasijních, která vede opět do kláštera, s nímž celá rodina jeho byla svázána. Zevně souvisí s tehdejším duševním životem moravským a s veřejným smyslem pro naši minulost a její památky.

Když r. 1847 náhle zemřel moravský archivář Boček, zakoupili stavové pro zemi jeho cennou knihovnu a ještě cennější sbírku listin, akt a rukopisů. Sbírka složena byla v přízemí Králové kláštera, které pro ni nabídl zmíněný prelát Napp, vynikající mezi členy zemského výboru vzácným historickým smyslem, jejž tu projevil jako za jiných příležitostí. Z praktické školy Bočkovy vyšel Josef Chytil, jenž provázel zesnulého archiváře po léta na studijních cestách jako síla pomocná, a ten byl ustanoven, aby obstaral předání zůstalosti Bočkovy zemskému výboru. Chytil docházel r. 1849 a 1850 do kláštera, jehož kdysi byl novicem, pořádat, katalogisovat a regestovat sbírku, a Brandl dostal se k němu, vypůjčoval si knih, a když se blížily prázdniny 1849, obdržel od Chytila nabídku, aby mu byl k ruce při sepisování katalogů. Tam ponejprv bral do rukou exempláře knih staré a

[1]) Tak vydal: Carmen, quod in solemnia semisaecularia patrii poetae Johannis Soukup sexto idus maii MDCCCLXXVI. celebrata dixit Vincentius Brandl. — Carmen in solemnia semisaecularia religiosae professionis reverendissimi ac amplissimi domini abbatis Anselmi Rambousek die 26 decembris 1896 celebrata. Tyto pokusy jdou daleko nazpět do let supplentských. Na prvním gymnasiu oslavoval již r. 1856 vyznamenání svého ředitele Krále a katechety Weisse slavnostní básní.

[2]) V katalogu gymnasijním těch let přihlašuje stav duchovní jako budoucí své povolání. Snad i seminární stipendium, kterého požíval od 1851 30. dubna, vedlo ho k tomuto udání budoucího stavu.

střední literatury, viděl bibli Kralickou, Lukáše, Augustu, Komenského a upoutaly ho písemnosti, jež nejpilnější z pilných Chytil vpisoval podle obsahu i data do seznamu. Aby sám mohl se pokusiti o čtení, vyhledával palaeografické přípravy v návodu jakéhos Buchmanna. Pomocné práce při Chytilovi budily filologický, palaeografický a historický smysl a spolu určovaly zálibu v četbě a směr studií. Tenkráte vznikla v něm touha oddati se historii domácí docela,[1]) a odnesl si už tehdy tolik porozumění pro cenu toho, co se mu dostávalo do rukou, že ještě jako gymnasista r. 1851 poslal z Brna do českého musea mince a pergamenové originály.[2]) Fakt o sobě nepatrný poukazuje k určitému vývoji Brandlovu. V té době škola a veřejný život v markrabství nejen nepřinášel, ale přímo tlumil porozumění pro vzájemnost mezi Moravou a hlavním městem království Českého — vždyť krátkozraký provincialism moravský zachvátil už Bočka — leč gymnasista tu mimo popud, který škola dávala, a proti názorům, jež ho obklopovaly, uvědomil si těsnější souvislost kulturní i politickou markrabství s královstvím, emancipoval se z předsudku a prakticky k souvislosti přispíval studentskou trochou. Těm snahám tehdy se aspoň nerozumělo, když se jim u nás nepřekáželo. Odhaluje to tudíž Brandlův širší rozhled v nazírání na naši otázku národnostní, ať už k němu dospěl vlastním přemýšlením a četbou nebo určitým impulsem, který by vedl nejspíše k Šemberovi.

Brandl prošel školou střední za vedení nejrůznějších individualit, ale tuším, že trvalejšího vlivu zanechal z nich málokterý; ke dvěma mužům však mimo školu hlásil se také později, ke Klácelovi a Šemberovi, povahám docela různým, které se r. 1848 sešly na krátko v redakci Moravských Novin. Oba byli mistři mladosti Brandlovy, s nimiž svými názory později se rozešel.

Absolvovav v létě 1852 střední školu, opustil s dobrou pověstí ústav i Brno. S gymnasiem loučil se zároveň také Krones, oba odešli do Vídně, oba dali se zapsati na universitu; Krones poslouchal hned dějiny, Brandl nejprve práva. Abiturienti moravských

[1]) Dle vlastních slov Brandlových ve Vzpomínkách. Vel. Meziříčí 1882, str. 128.

[2]) 15. března 1851 kvituje mu za museum Hanka a Erben, že daroval do sbírek musejních dvě pergamenové listiny, list Rudolfa II., 4 mince stříbrné a 17 měděných. (V zůstalosti Brandlově.)

gymnasií uchylovali se spíše a častěji do sídelního města říšského, než do Prahy a na Dunaji podléhali nebezpečným vlivům, že mnohý tam ztrácel souvislost s rodnou zemí a nenabyl cítění s národností, z níž vyšel. Brandla vídeňský vzduch neopojil, což už z toho dalo se čekati, co víme o jeho vývoji gymnasijním. Ale na právech pobyl jen semestr a přestoupil na filosofii. Krátkost pobytu nepodporovala vlivu Vídně, neboť po prvním roce studií (1852—1853), sotva se byl rozhlédl v síních universitních, zůstal v Brně jako hotový kandidát professury, protože pro učitelství středoškolské stačilo tehdy, aby posluchač pobyl rok na universitě a započtením 2 let filosofie, vlastně posledních 2 tříd gymnasijních do studia universitního, vykázati se mohl trienniem, kterého potřeboval, aby se přihlásil ke zkouškám způsobilosti.

Na podzim r. 1853 hospitoval přednáškám z němčiny, z dějin a zeměpisu na ústavě, jejž sotva byl opustil, kde také v druhém semestru a po 2 léta následující již suppleval.[1]) Ale z praxe učitelské se vytrhl, když na státní útraty dostal se znovu na rok (1856—1857) do Vídně, aby získal vzdělání v semináři historicko-filologickém. Také v tom kroku ohlašuje se éra hraběte Lva Thuna, který zvedl niveau střední školy a proto usiloval vychovati dorost schopný a vědecky vyškolený jako síly učitelské.

Spoluředitelem semináře byl Bonitz, jehož jméno se vyslovuje při reformě gymnasia rakouského — později také pruského — hned vedle hraběte Thuna a herbartovce Exnera. Brandl poslouchal jeho výklady řecké, latinské Hoffmannovy, Hahna z filologie germanské a Aschbacha z římské historie.[2]) V době, kdy Sickel zahajoval přednášky z palaeografie, chronologie a diplomatiky po boku Jaegerově, čekali bychom, že uzříme Brandla

---

[1]) Z curriculum vitae přiloženého, k žádosti zemskému výboru za místo archivářské, z programmů I. něm. gymnasia a z rukopisné kroniky toho ústavu úředně vedené.

[2]) Výpis z matriky filosofické fakulty vídeňské university. Jägerem a Aschbachem pochlubil se Brandl (že u jejich nohou seděl) také za jiné příležitosti — ve sporu s Dudíkem. Píšeť na jednom místě v ‚Neuigkeiten' 30. VIII. 1860: ‚Wie kann ein Lehrer an einer Kom. Unterrealschule, der an der Wiener Universität Aschbach und Jäger gehört hat, sich erkühnen gegen Dr. Dudík aus Kojetein in Opposition zu treten . . .' Ale o Jägrovi výpis matriční nemluví.

v nově zřízeném ústavě pro rakouský dějezpyt vedle Kronesa,[1]) jenž vstoupil hned do prvního kursu institutu. Brandl šel však mezi filology. Narážíme tu tedy na jakýs odvrat od dosavadního směru studií. Sotva se uhneme pravdě, hledáme-li původ obratu mimo Brandla; poněvadž v něm patrně pozorován talent filologický, poslán byl k Bonitzovi od těch, kdo řídili naše střední školství, jemuž Brandl původně chtěl věnovati své síly. Touto rakouskou komandirovkou upravovala se v Brandlovi disposice k literárnímu rozdvojení, v němž všechna jeho pozdější činnost kolísá. Láska k jazykozpytným studiím jest jediný trvalý účinek university na vývoj Brandlův.

Vrátiv se zase po roce z university, obdržel místo na reálce starobrněnské obcí právě založené, čímž se mu otvírala vyhlídka udržeti se v hlavním městě trvale. Nejmladší brněnský ústav potřeboval svěžejších sil, a Brandl se takovým ukazoval: konal r. 1858 přednášky o obchodních národech starého a nového věku, a první programm ústavu otiskl první studii z péra Brandlova,[2]) která platila zeměpisu a vznikla patrně jen z přípravy ke zkouškám. Nemá ceny jiné, než písemky kandidátův, ale ukazovala lekturu hojnou, také již jazykozpytnou, a to i z nejmladší větve té nauky, ze slavistiky. Obojím vystoupením uvedl se však velmi vhodně na ústavě i do literární společnosti brněnské. Historicko-statistická sekce při moravské hospodářské společnosti, která ve svých začátcích počítala na nové pracovníky, jichž neměla nazbyt, zvolila jej r. 1858 členem,[3]) a tak dostal se do kruhu mužů, kteří více z lásky a nadšení k minulosti moravské, než trvalou cenou prací prokazovali své služby historickému badání moravskému. V koutku Zeleného trhu scházela se tato elita, aby své oběti přinášela moravské Klio; utíkala z prosy vlněných baronů, jež vlády a liberální řády průmyslové i živnostenské vynesly finančně a tak na první potenci života společen-

---

[1]) Sickel Th., Das k. k. Institut für österreichische Geschichtsforschung. MJOG 1880, 9, 174. — První z Čechů do ústavu vstoupil Emler; z Čechů na Moravě professoři českého gymnasia v Olomouci Josef Diviš a Jan Havelka, ale pro oba nezanechalo to studium žádného vlivu; Havelkova činnost literární je v pravém rozporu s exaktní prací, které se mohl přiučiti v institutě.

[2]) Einfluss Indiens auf Europa. Programm der Altbrünner Communal Unter-Realschule. Jg. 1857-58. Ale už titul podával více, než skutečná práce.

[3]) V zůstalosti Brandlově akt o tom d. d. 27-V. 1858.

ského.[1]) Brandl přitulil se k mladému ústavu, k němuž volbou měl býti připoután, neboť ústav chtěl býti středem historické práce domácí. Při kolébce sekce stáli Chlumecký, d'Elvert a Dudík, první dal myšlence konkretní formu, poslední vypracoval instrukce v obou jazycích, a d'Elvert byl od r. 1851 v čele jako předseda. Vyhledati a snésti prameny k moravským dějinám, nabádati ku spracování a vydati je,[2]) to byl vyslovený účel její po způsobu nyní oblíbených zemských komisí historických, a k němu vypracovány rozličné návrhy publikační, jmenovitě zemského archiváře Chytila,[3]) konány schůze měsíční s přednáškami, začaly se vydávati rozpravy i věstník, a ze společnosti vyšel podnět k Dudíkovu švédskému výzkumu. Členové sekce účastnily se také ve vydávání zemských desk moravských.

Volbou za člena společnosti octl se Brandl v jejím kruhu myšlenkovém, uveden byl velmi brzy, skoro až příliš záhy, v speciální práci provinciálních, čili — slovo to mívá příchuť politickou — territoriálních dějin, jejími programmy a plány sycen, přiblížil se těm snahám a spřátelil se se slibným ruchem, rozvíjejícím se v mladém ústavě a přednášel ve schůzích. Přednáška o Otovi Olomouckém šla hned do tisku, vyrostl z ní článek v orgánu sekčním, první to Brandlův pokus historický. Jako ten, tak i ostatní tam uveřejněné články[4]) jsou první kroky nesmělého

[1]) Brandl karakterisuje r. 1862 Brněnskou společnost sám. ‚Však ale v komonstvu průmyslu nacházejí se také zlí hosté: škodlivá ziskuchtivost, opovržlivé sobectví a nevšímavost všeho toho, co zisku neslibuje a co přece jest ozdobou a útěchou v životě lidském! Víra, věda a krásné umění klesají u vážnosti, a péče o výrobky a peníze zničují každé pružnější vznášení ducha. Bohužel, že tito zlí hosté také k nám zavítali! Industrie brněnská je zcela odrodilá. a krutý a dlouhý zápas čeká slovanský živel, nežli se německému vyrovná‘. Lípa Českomoravská. Kalendář na r. 1862, 136.

[2]) Instruktion für die Theilnemer der historisch statistischen Sektion . . . z roku 1850 čte se u d'Elverta, Geschichte der k. k. mähr.-schles. Gesellschaft . . . Brno 1870. II. 11—19. Tam také čteme o počátcích sekce; českých instrukcí jsem se už nedobral.

[3]) Monumenta rerum Bohemico-Moravicarum et Silesiacarum. I. Scriptores. II. Leges et statuta. Chytilův návrh otiskl Notizenblatt 1856, 25 a n.

[4]) Otto II. der Schwarze, Herzog von Olmütz. 1859. — Die Gründung der St. Wenzelskirche in Olmütz. 1860. — Der Grabstein des Johann von Lomnic im ehemaligen Kloster der Dominikanerinnen, gegenwärtig k. k. allgemeinen Krankenhause zu St. Anna in Brünn. 1861. — Notizen über den mährischen Handel. Eine Codexstudie. 1861. — Die Župen-Burgen. 1861. — Handschriftliches. 1861. — Die ersten Pernsteine. Nach den ersten 7 Bänden des Cod. dipl. Moraviae 1861.

začátečníka, které mají ještě všechny známky učně: nehledáme v nich ovšem ani zvláštní kombinace ani nového ponětí ani překvapujícího spojení zpráv, drobnostmi těmi se zvolna blížil historické methodě, hledal ji sám bez vedení, začínal historicky mysliti, činil první pokusy o verifikaci fakt držením se chronologie a jejího zjištění.

Tak začínáme všichni nyní v seminářích, jen že pro vyspělost historické práce myšlenkové dnes takové pokusy zůstávají nebo zůstati mají ve stolku; tehdy se tiskly, protože nebylo lepších na výběr, nebo dilettantism vnikl hned do prvních čísel a jím také list po dlouhé řadě let zašel. Novou volbou v sekci dostal se v lednu 1860 Brandl do výboru, byv povolán za sekretáře sekčního na místě odstouplého archiváře Chytila, jejž choroba nutila vzdáti se funkce. Zasedaje v předsednictvu[1]) měl ovšem jakous povinnost plniti sloupce orgánu odborového, a proto r. 1860—1861 najdeme zmíněné články v časopise společnosti.

Na škole působil úplně v duchu doby tehdejší a dal se nésti proudem jejím. Jeví se v něm krajně konservativní politický směr, k němuž Brandl se přimkl. Signaturu obdržela doba r. 1855 uzavřením konkordátu s Římem; katolické církvi dostalo se jím vlivu v oborech, ve kterých dávno jej ztratila, jmenovitě obnoven vliv církevní moci na vychování mládeže katolické v celém rozsahu, a školství i jeho síly učitelské octly se pod dozorem duchovenstva. Působnost Brandlova podléhala a podvolovala se tomu proudu na novém ústavě zvýšenou měrou, poněvadž 1859 brněnský ordinariát[2]) a jeho vlivem zemská správa vyslovily mladému učiteli uznání za to, jak na mládež působí. Že tehdejší ordinariát uchopil se iniciativy, to mluví o povaze působení Brandlova za všechno nejvýrazněji.

Školským potřebám a požadavkům tehdejší doby od nejnižších tříd až po vysoké školy chybělo vhodných knih, což éra Thunová docela vystihovala a špatným vlivům z toho nedostatku snažila se pomoci novými učebnicemi. Brandl měl zostřený smysl pro takové potřeby denní, co ve vzduchu viselo, a učinil

[1]) 26. I. 1860. Brünner Zeitung 1860, str. 184—185. Ještě následujícího správního roku zasedal ve výboru. Mittheilungen der k. k. m.-schl. Gesellschaft... Brno 1861, 178.

[2]) 26. srpna 1858 ordinariát, 3. ledna 1859 místodržitelství. (Zůstalost Brandlova.)

v tom směru šťastný pokus s učebnou pomůckou vlastivědy moravské.[1]) Účel byl jen vzdělávací, aby mládež poznala minulost i přítomný stav země. Jednotlivé partie složil z výsledků tehdejšího badání o Moravě. Vstup tvoří partie zeměpisná, v níž seskupil elementa ze zeměpisu fysikálního, hospodářského, obchodního a národopisu, jež uznal za nutná mládeži škol městských. Druhý obšírnější díl zabíral především historický místopis dle toku řek, aby se uvaroval nyní oblíbenému dělení z moderní administrativy, které podléhajíc častým změnám, nemůže býti historikovi směrodatným. Brandl maje na mysli praktickou knížku školskou, hleděl smiřovati stanovisko dějepisné s hlediskem geografickým. Pro partii historickou užil ovšem toho, co nejblíže leželo, především obou děl Volného s reservou, kterou mu rozsah práce ukládal, dále Schriften a Notizenblatt; pro oddíl zeměpisný prací Kořistkových, publikací Wernerova spolku a pod. Obohatil tedy literaturu školskou novou vlastivědou, která na dobré literatuře byla založena. Případnou a účelnou kompilaci věnoval inspektoru na moravských reálkách a gymnasiích Antonínu Královi, s nímž v písemném styku byl již za druhého pobytu ve Vídni a také později. Tak zpevnil, zjednav si ještě kvalifikaci,[2]) posici svou na ústavě, v jehož sboru nebylo sil literárně činných mimo ředitele Matthona a komponistu Křížkovského, jehož ‚Utonulá‘ vznikla právě r. 1860, když vyšla vlastivěda Brandlova.

V té době do polovice 1860 vyšel s napětím očekávaný první svazek dějin Moravy, jehož autorem byl Hanák kojetínský Beda Dudík, benediktin z Rajhradu. Země jmenováním historiografa r. 1855 svěřila mu úkol, jaký stavovský výbor moravský nabídl již r. 1837 Bočkovi, aby totiž napsal zevrubné dějiny moravské. Boček tehdy šetrně odmítl,[3]) poukazuje na stav badání s doznáním, že se nemůže odvážiti toho úkolu, dokud nebude snesen plně pramenný podklad. Dudík tu odvahu měl a spíše míti mohl, neboť od dob Bočkových země nešetříc nákladu vy-

[1]) Handbuch der mährischen Vaterlandskunde. Nach den neuesten Hilfsquellen bearbeitet von V. Brandl. Brno 1860. S. XII., 142. 8°.

[2]) 9. V. 1859 stvrzuje vědecká zkušební kommisse pro reálky ve Vídni způsobilost učitelskou Brandlovi ze zeměpisu a dějin pro nižší reálky. (Zůstalost Brandlova.)

[3]) Boček ve svých zprávách o archivním výzkumě (‚Reiseberichte‘) . . . otištěných u Chlumeckého, Die Regesten der Archive im Markgrafthume Mähren . . . Brünn 1856, str. X.

dávala hojně. Rovněž veliké rozpětí historických studií v Německu, do nichž na štěstí pro poznání naší minulosti také nás zahrnuli, vydání pramenová a studie kritické podporovaly historickou práci, a veliké dílo Palackého razilo dráhu, vysvětlovalo obšírný kus moravské minulosti a nabádalo k následování. Ačkoliv Dudík do té doby neučinil pokusu o umělecké dílo šťastné koncepce, předcházela ho pověst učeného muže, která odůvodněna byla jeho velikými studiemi, vídeňskou dočasnou docenturou pomocných věd, úspěchem vědeckých cest i výsledkem obsáhlého archivního výzkumu. Přijetí knihy v zemi u obyvatelstva, jehož jazykem napsal ‚Mähren's Allgemeine Geschichte', bylo až mrazivě chladné, u svých, kteří o minulosti a o činech předků dověděti se měli prostředkem cizího jazyka, klidil Dudík odsouzení, čekaje úspěch. Bylo to dílo učené, v němž nazírání historikovo ustupovalo do pozadí, místo ponětí mluvily tak často jen prameny, a šedá střízlivost zela z každé řadky. Dílo nehřálo, a po jistém teple toužilo obyvatelstvo jednoho i druhého kmene, ač úřední historiografie země utrakvistické plodívá jen díla, jaká podali Gindely nebo Dudík. Nejosudnější pro knihu Dudíkovu bylo hledisko, jaké zaujal k Velehradu, jejž tradice vyhlašovala za sídlo Methodovo. Dudík ve smyslu historické skepse ubíral tradici půdy,[1]) ač jí nevyvracel úplně, a to v době nedalekého okamžiku, když tisíciletá památka pokřtění Moravy měla býti oslavena.

Vlny národnostního hnutí před slavností zvedly se již i na Moravě velmi vysoko, kvasilo to na všech stranách, a každý tušil dobu, kdy nadejde silná reakce proti tuhému Bachovskému absolutismu. Od r. 1859 rostly proudy poutníků k Velehradu, kteří spěchali na místa, kde sídlil Method. Tuto náladu nalezl Dudík, když ve svých dějinách vyslovil docela ve smyslu historické kritiky — snad poněkud úzkostlivé —, že sídla Methodějova nelze lokalisovati, měl-li vůbec trvalé residence. S klidem akademickým dotkl se otázky moravským Čechům tak palčivé. Katolický kněz, který suchými slovy sahal na podání a dotíral na myšlenku v těch letech do lidu vnesenou s vervou, objevil se nepřítelem toho lidu, a do takového světla stavěn benediktin potírající církevní tradici.

Sotva kniha vyšla, na Moravě postavila se k ní česká publicistika pod dojmem příprav k velikolepým slavnostem velehradským.

[1]) Nejpatrněji na str. 193—194.

První signál dala ‚Hvězda‘,[1]) list zábavný pro lid, jenž od r. 1859 v Olomouci vycházel za redakce Žirovnického, a po ní hned ozvaly se v Brně ‚Moravské noviny‘.[2]) Začalo se proti Dudíkovi pracovati a pracovalo se na všech stranách všemi zbraněmi: dobrá byla ironie, tiskly se letáky,[3]) kolportovaly pamflety a satiry, prozpěvovány hanlivé písně.[4]) Vedle nepěkného boje v žurnálech, jenž massy jenom dráždil a nevyložil podstaty věci, vede se spor také vědecky. A tu zasáhl Brandl do této sporné otázky, pokoušeje se o věcné důvody. Nejprve se postavil proti Dudíkovi referátem o jeho knize, v němž odporoval Dudíkovu ‚non liquet‘, zatím ovšem jen tak, že shrnoval místa jeho dějin a stavěl vedle sebe výroky, v nichž Dudík arci neobratně vyjadřoval oprávněnou skepsi. Referát[5]) má dvojí cenu literárněhistorickou pro nás: jednak jsou tu už zárodky všech jeho obran Velehradu, jednak se ku konci ovšem pouhým tvrzením zastal fals Bočkových. Ostřejší výpad učinil Brandl malou brožurou,[6])

[1]) ‚Hvězda‘. List zábavný a poučný pro lid a mládež dospělejší. Redaktor Václav Žirovnický. V Olomouci 1860, č. 24. 16. června. Táž Hvězda vedla kampaň proti Dudíkovi dopisy z krajů Hané, ze které Dudík pocházel. Počínají nadpisem City nad arcidílem . . . City Brňana, City Olomúčana, City Klobúčana. Dobromyslné slovíčko, Hlasy z Řešova. — Jediný hlas obranný ve Hvězdě č. 29. zanikl, ač mluvil řečí nejrozumnější; jediný měl odvahu v záplavě nadávek říci, že jde tu o boj vědecký, kde důvody jsou zbraní jediné dovolenou.

[2]) Moravské noviny v č. 51. 26. června podaly nepodepsaný jízlivý referát.

[3]) Rozjímání k popukání o Velehradské Dudíkiádě. Sepsal . . . Josef Burgerstein. Ve Vídni 1861. Autor, který beze studu se přiznal k svému plodu, byl úředníkem v ministerstvě kultu a vyučování, kde tehdy J. Jireček byl úředníkem, jenž také vystoupil proti Dudíkovi.

[4]) ‚Nová píseň, ve které se vypisuje, jak se naši předkové v Moravě usadili . . . kde slavný Velehrad ležel . . . na světlo ale vydána tak, že se může i potmě zpívati tou notou jako: Jeden kaprál od hulánů.‘ Mně dostal se do rukou jen exemplář z kamenotisku Sternlichtova v Brně. Zíbrt v bibliografii II., č. 8302 uvádí tutéž píseň jako tisk Olomoucký.

[5]) Moravské Noviny 13. července 1860. Článek uveden zkratkou autorovou Br. Že feuilleton, který jest totožný s brožurou následující, psal Brandl, jde nejen z celého postupu myšlenkového, nýbrž důkaz přímý podává dopis Šemberův Brandlovi 18. července 1860. (Korrespondence Brandlova.) — Kdekoli v článku uvádíme místa z dopisů Brandlovi poslaných, míníme tím kusy z korrespondence jeho, jež nyní uschována v zemském archivu mor. Mnoho z ní nehodí se ještě dnes na veřejnost, jmenovitě z toho druhu, který pochází od politikův.

[6]) Welehrad. Widerlegung der gegen dasselbe von Dr. Dudík im I. Bande seiner mährischen Geschichte erhobenen Zweifel vom Standpunkte historischer Kritik von V. Brandl. Brünn 1860. S. 28. 8°.

ze které referát jest pouhým výpisem. V ní činí obratnou dialektikou nejprve výtky Dudíkovým dějinám vůbec; ač nesouvisí s kontroversou velehradskou, zabírají mnoho místa, při čemž Brandl se kryje velikými jmény soudobé literatury. Pak se vrací zase jako v referátě, ale obšírnější citací k místům Dudíkovým o Velehradě, které nebyly promyšleně vyjádřeny, klade je za sebou a ukazuje odpory ve výrocích Dudíkových. Jedna chyba se vymstila na Dudíkovi; chtěl zasaditi ránu tradici, aniž úplně ji vyvrátil. Brandl tradici posiluje, že poukazuje k listině kláštera velehradského, z níž vysuzuje, že poblíž kláštera Velehradu stál veliký hrad, Velehrad, a tak zbožnou tradici chce podepříti listinně. Důkazu rozhodujícího nepodává, a dokonce už nebyla argumentace vyvrácením, jak brožura namlouvala svým titulem. Ale obrat od referátu v jednom směru je zřejmý: Brandl učinil opatrný ústup od hájení Monsean, takže už podmínečně připouštěl důvody proti falsům Bočkovým, na něž jej byl upozornil z Vídně listem Šembera.[1])

Dudík nezůstal odpovědi dlužen,[2]) odvětil ostře, a vraceje se ku konci k velehradské otázce, stavěl se proti důkazu z tradice, jejíž pravdivost Brandl posiloval a zůstal při svém ‚non liquet', dokud mu nebudou podány výmluvnější důkazy dokumentní. Dudík hlásil se ke skepsi, vyslovené před ním už také Dobrovským. Brandl odpovídal zase novinářským článkem osobně podrážděným[3]) a vědecky bezvýznamným v listě, do něhož tehdy

[1]) Šembera Brandlovi 18. VII. 1860. ‚Co se týče spisu Vašeho o Velehradě, radil bych Vám, abyste se postavil na kritickou půdu, neháje pravosti zlomků Monseových, anóbrž pomina je. Na to, co jste napsal v Moravských Novinách, nedbejte, nébrž opravte se sám. V pravost zlomků Monseových nikdo více nevěří, ani pánové Palacký a Šafařík, kteří jich roku 1836, když vyšly, užili. Pan Palacký nejdéle nemohl se rozloučiti s myšlénkou, že jsou pravé, však konečně se přesvědčil. Chtěl jsem sám do Moravských Novin kritický článek o Velehradě napsati, nyní však vida, že Vy se té věci tak statečně a zdárně ujímáte, upouštím od toho . . .'

[2]) Antwort auf V. Brandl's Welehrad. Widerlegung der von ihm wider den ersten Band der allgemeinen Geschichte Mährens vorgebrachten sogenannten kritischen Bemerkungen von Dr. B. Dudík. Brünn 1860. Str. 42. 8°.

[3]) Brandl contra Dr. Dudík. Tamže 1860. I. 30. VIII., II. 31. VIII., III. 1. IX. Jistá animosita Brandlova vůči Dudíkovi držela se od let studentských, která souvisela s jakousi událostí, na niž Brandl naráží již v prvním ze tří článků: ‚Dr. Dudík kommt mit einer Flut von Grobheit und burschikoser Aufrichtigkeit, wie wir sie für kaum möglich gehalten hätten, obwohl wir ihn als sein ehemaliger Schüler recht gut kennen; wir erinnern ihn nur an

psával[1].) Užil v něm jmenovitě argumentace, s kterou vystoupil Jireček ve vídeňském Světozoru proti Dudíkovi. Mnohá místa článku přešla do dupliky Brandlovy.[2]) V ní posuzuje znovu celou knihu Dudíkovu od názvu až po neněmecký sloh. Ke sporu vztahuje se jen jeho výklad čtení slova Modoburgus, vykládá pojmy castrum, civitas, burgus a přibírá nový doklad Jirečkem uvedený, místo z Dalimila, kterému přikládá s Jirečkem plnou moc průkaznou. Jirečkovy důvody jsou nový element ve sporu, jež Brandl v duplice zachytil a připojil své důkazy z polohy místní. Dudík pokládal debatu pro sebe za skončenou již první odpovědí a nedal mladému útočníkovi, který neútočil zbraní vybranou, příležitosti k nové odvetě. Vědecká kvalita Brandlových důvodů byla přece jen skrovná. Otřásaje pochybnostmi Dudíkovými sporu vědecky nevyhrál,[3]) ale měl veliký úspěch politický. Veřejné mínění ho podporovalo, protože rozbor některých kusů z historie české, který podnikla t. zv. škola vídeňská, budily podezření o soustavném útoku na čest národní: Feifalik a Büdinger vystoupili proti rukopisům a Schwammel proti Jaroslavovi, dokazujíce je jako padělky a fables convenues. Dudík přiblížil se svými výsledky jejich negaci, a tak obojí práce v Brně a ve Vídni uváděna v souvislost.[4]) Brandl objevil se obhájcem národní věci a stanul po bok Šemberovi a Jirečkům, kteří byli Dudíka okřikli ze Světozora, v němž se soustřeďovala obranná práce proti vídeňské škole. Brandl získal nové styky

---

den 26. Oktober des Jahres 1850'. Brandl tedy hrozí. Nepěkné místo do brožury nepřešlo sice, ale vysvětluje, proč Brandl s takovou chutí se pouštěl do polemiky.

[1]) Byly to referáty v brněnských ‚Neuigkeiten' r. 1860, 9. VIII., 22. VIII. 14. XI. Z noticky o druhém oddílu sedmého svazku Cod. dipl. Mor., kterou 22. VIII. tam uveřejnil, prozradil jeden svůj plán, který se nestal skutkem. ‚Zur Erleichterung der Arbeit beim Nachschlagen haben wir es unternommen die Urkunden [kodexu] bandweise nach bestimmten Materien zu ordnen und werden sie demnächst veröffentlichen'.

[2]) Entgegnung auf Dr. Dudík's ‚Antwort auf V. Brandl's Welehrad' von V. Brandl. V Brně 1860. S. 32. 8°.

[3]) Anonym, který moravským proudům literárním byl blízký, dotkl se celého sporu v Sybelově ‚Historische Zeitschrift', V. Mnichov 1861, 566—571 jen referrendo, ale vykládá dobře genesi odsudku Dudíkovy knihy z poměrů politických a národnostních v zemi.

[4]) Vystupuje ten názor na samém sklonku roku 1860 v Památkách archaeologických díl IV., 190—191 v referátě o Dudíkově sporu s Brandlem, podepsaném písmenou X. Také vídeňský Světozor Jirečkův 1860, 119 vyjadřuje se v témž smyslu.

literární, přišel do živějšího styku s vídeňskými Čechy, kteří tam s Rybičkou, Šemberou a Bílkem tvořili jakýs literární uzel, shromažďujíce kolem sebe moravské akademiky na vysokých školách ve Vídni dlící.

Mladý obhájce Velehradu byl za sporu sekretářem sekce historické. Chlumecký, d'Elvert a jiní historikové ze společnosti dosud nezúčastnění měli také ve sporu pronésti své slovo, to jest zaujmouti určité hledisko ke kontroversi eminentně moravské, historické a náležející do orgánu společnosti, která si za úkol vytkla studium moravské minulosti. Ale co se boj vedl brožurkami a v denních žurnálech, v listu odborném ani neoznámili, že vyšla kniha, a že jejím výsledkům odpíráno. Spor pro list jako by nebyl právě proto, že strany spor vedoucí byly ze sekce, sekretář její napadal prvního navrhovatele instrukcí. Společnost,[1]) nebo ještě lépe redakce listu, umlčela spor pro své čtenářstvo, aby nemusela k němu zaujmouti stanovisko a uhnula se tak choulostivému bodu — postup to sice velmi pohodlný, ale nezodpověditelný. Leč jistý reflex nepřímo vrhal přece jen spor velehradský na poměr Brandlův ke společnosti, ač pořád ještě přispíval do sloupců jejího orgánu.

Brandl totiž se postavil za obhájce moravského češství, kdežto dotud literární práce jeho a také společnost, v níž činně se účastnil, byla německá. Instrukce historicko-statistického odboru byly sice vydány v obojím jazyce, ale společnost zůstala německou celým vedením. V řeči jednací i v orgánech vládla němčina, a pouze jedinkráte, ale velmi pozdě, prolomila panství její edice Tkáčova. Duchem kolísala v úzkém provincialismu, který zdánlivě chtěl sloužiti oběma kmenům země, ale pro nás bez veškeré ostatní souvislosti sociální, kulturní, národní a politické. Z nadšené oddanosti k minulosti země střídali se v publikacích obojích Čechové Chytil, Pluskal, Trapp, Procházka, Klácel, Kulda i Brandl, možno i proto, že neměli orgánu, do něhož by po česku ukládali své práce. Češi v Brně i mimo Brno pozorovali tuto účast Brandlovu v cizích službách na prospěch německého listu, jehož přes články českých přispěvatelů nepokládali za svůj, a obávali

[1]) Z toho, že Brandl ve sporu proti Dudíkovi dovolával se jednou svědectví Chlumeckého, d'Elverta, Klácela a Mathona, dalo by se souditi, že sekce neb, aspoň její vedoucí hlavy, stály na straně mladého útočníka. Sr. Neuigkeiten 1860, 1. IX.

se již po vydání vlastivědy, aby Brandl nezůstal vlastencem německy píšícím. Zde je už silná ozvěna našeho nacionalistického hnutí. Šembera, který z Vídně sledoval rostoucí národní ruch na Moravě, na díle také jako ovoce vlastní práce v Brně a v Olomouci, vyzýval[1]) Brandla k české literární práci a nabízel se přímo, že mu sprostředkuje za tím účelem přijetí příspěvků v Praze do Památek archaeologických a ve Vídni do Světozora. Bylť z těch, kdo cítíce výchovnou moc všech duševních projevů mateřštinou, přáli si produkce české a jimž psáti po česku znamenalo stvrzovati veřejně svoji příslušnost k češství, a proto nabízel Brandlovi i pomoc při poslední úpravě českého rukopisu.

Výzva nezůstala bez ozvěny. Hned za sporu o Velehrad a po něm objevily se r. 1860 Brandlovy české příspěvky[2]) ve ‚Hvězdě', kde právě nejosobnější útoky podnikány byly na práci Dudíkovu. Formálně i obsahově znamenaly první drobnosti jen stilistické pokusy, prosou i v řeči vázané, jimiž se připravoval na českého literáta; zápase ještě o výraz, jen zvolna si osvojoval dikci českou. Příspěvky do ‚Hvězdy' jako obranou octl se ve společnosti, která eminentně vědecké otázky směšovala se ctí národní, a postaviv se brožurami za jejího obránce, stal se mladý muž z nejpopulárnějších osob Moravy, která se hlásila k českému jménu, a to ho také uvedlo ve spojení s pražským literárním světem. Palackému představen byl již v září r. 1860, když zavítal do Brna ke slavnostem velehradským, a měl s ním rozmluvu o svém sporu, památnou pro Brandla, že jeho argumentaci Palacký přizvukoval.[3]) V Praze samé dostal se ve spojení

[1]) V dopise z Vídně 10. VII. 1860. ‚Poznal jsem, že v ňadrech Vašich bije upřímné srdce moravské a že tudíž náležíte do táboru našeho a nikoli do onoho, v němž obyčejně jméno Vaše za příčinou jednání úředního čítávám, totiž vedle Heimricha, d'Elverta, Chlumeckého a jiných protivníků národnosti moravské. I přálť bych upřímně, abyste, kam se kloníte citem, tam se naklonil i pérem, prozatím třeba jen jako obouživelník, jako ondy činíval Palacký, časem ale, až se změní okolnosti úplně, jako Klácel, Sušil a j. . . .'

[2]) Klášter Třebíčský. Příspěvek k dějinám národním. č. 41. 42. — Obhlídka. [Noticka o Volného topografii]. č. 42. — Chrám sv. Václava v Holomúci. č. 43.44. [V tomto článku podepsán pseudonymem V. Brněnský]. — Národní písně. č. 44. — Vlasti Moravské. č. 45. [báseň]. — Řeka Morava. č. 46.—48. K tomu článku věcnou opravu přinesl O. Brázdil v III. roč. Hvězdy r. 1861, 11—12. — Dějiny řeči a literatury československé. Sepsal Alois Vojtěch Šembera. Věk novější uvádí V. Brandl. č. 51.

[3]) Brandl v Entgegnung, str. 32.

s tehdejším redaktorem Památek archaeologických. Zap vyžádal si několik pojednání o Moravě, a tak Památky přinesly ještě roku 1860 oznámení Brandlovo o některých nových knihách.[1]) Tyto referáty byly vedle článků ve ‚Hvězdě‘ první Brandlovy věci česky tištěné, a mezi literáty v Praze byla veliká radost z toho, že Brandl se odhodlal psáti česky.[2]) Rieger zval ho ku spolupracovnictví při Slovníku naučném, aby se postavil do řady s Bílým, Sušilem, Škorpíkem a Trappem a tak rozhojnil počet spolupracovníků z Moravy do národní encyklopaedie o Moravě. Rieger dobře oceňoval, že jest nejprospěšnější pro podnik míti spolupracovníky v zemi samé, o níž se píše, a proto litoval, že Klácel hesel moravských do slovníku přislíbiv nenapsal.[3]) Brandl stal se Riegrovi svými příspěvky do slovníka částečnou náhradou. Napsal jmenovitě obšírný článek o Moravě, kterýž potom nakladatelství otisklo ze slovníka samostatně.[4])

Spor mezi Brandlem a Dudíkem měl však ještě jeden dozvuk. Po mnohých obětech, které zemští stavové moravskému dějezpytu přinesli, měli za to, že dějinami Dudíkovými dají celé zemi knihu, kterou otvírati bude každý s radostí. Ale vystoupení Dudíkovo bylo také zemskému výboru nepříjemné, že cítil nepříznivé přijetí, jakého se dostalo knize zemského historiografa, a proto chtěl poněkud zlý dojem umírniti učiniv vypsáním soutěže na populární knihu o minulosti moravské pokus, aby do rukou moravského čtenářstva dostala se nová historie moravská. V jakém poměru kniha nová státi mohla k dílu Dudíkově, už z toho je patrno, že jubilejní rok 1863 byl k ní popudem, že lidovým vrstvám měla jí dána býti možnost čítati v knize své minulosti

---

[1]) Poslední sešit Památek z r. 1860 přinesl v literárním repertoriu, v témž, co zmíněný odsudek Dudíka byl uveřejněn a přímo za ním, referáty Brandlovy (pod značkou V. B.) o CDM sv. VII/2 a o 12. svazku ‚Schriften‘. Mají právě jen význam, že jimi se uvedl do styku s pražským vědeckým listem. Následujícího roku 1861 přispěl do Památek Zapovi článkem ‚Počátek rodu Pernšteinského‘ a referáty.

[2]) Zap Brandlovi 1. VII. 1860. ‚Máme z toho všichni velikou radost, že jste se odhodlal národním jazykem psáti, an toho na Moravě především potřebí, aby i vědecká literatura u Vás důstojně zastoupena byla, zvláště pak historie, kterou cizí nám Slovanům nepříznivý duch spotvořiti usiluje‘.

[3]) Rieger Brandlovi 24. XI. 1860.

[4]) Stručný přehled vlastivědy Moravské. V Praze 1865. Str. 68. 8°.

a mohla býti psána česky; mířila tedy proti Dudíkovi.[1]) Plán se však neuskutečnil, ač lhůta soutěže dobíhala teprve před samým rokem jubilejním 1. říjnem 1862; souvisí však se jménem Brandlovým nejen popudem, ale i úmysly, které se k plánu připínaly. Hermenegild Jireček, dověděv se o vypsané soutěži, vyzval opavského Lepaře, který přispíval Jirečkům do Světozora, a Brandla, aby se ucházeli o cenu společnou prací, a učinil jim přímý návrh, jak by si práci rozdělili.[2]) Ale Brandla cena nelákala pro stanovisko, které zaujímal tehdy k tak zvanému popularisování vědy, odmítl Jirečkovi z důvodu nejpodstatnějšího, že poučná literatura pro lid není možná bez předchozí vědecké.[3]) Odpovědí svou Brandl upomíná na axiom, který hr. Thun už pronesl,[4]) a naše generace měla by na novo státi na hledisku mladého Brandla tak jistě vysloveném. V té věci rozešli se tedy s Jirečkem, jako se rozplynul i celý projekt, ale jinak Brandl snahy vídeňské podporoval v Brně, pracoval pro literaturu Šemberovu a Jirečkovy rozpravy pérem i agitací osobní, rozprodávaje oběma exempláře jejich prací.[5]) Ve Vídni zase šlo Brandlovo jméno po půtce velehradské od úst k ústům v akademické mládeži, a r. 1860 končil pro Brandla manifestací. U Bílka sešlo se na 50 uvědomělých Moravanův, a 5 kandidátům professorství odevzdána podpora ze sbírky zvané odměna Brandlova.[6]) Tak se sílili mladí lidé v od-

---

[1]) Podmínky konkursu s odměnou 500 zl. stř. vypsaného 25. října 1860 čtou se nyní nejpohodlněji v Časopise Čes. Musea 1860, 529—530. Směr knihy, kterým měla býti psána, označen touto první podmínkou: ‚Prostonárodní sepsání dějstva Moravského má státi se knihou národní, má způsobem krátkým přiměřiti se ku smýšlení a ku srdci lidu Moravského a vyobraziti dny minulosti v duchovním svazku s přítomností stručně ve smyslu vlastimilství a věrném souhlasu s dávnověkým postavením Moravy.‘ — Za censory rukopisu podaného ustanoveni vedle Petra Chlumeckého rajhradský převor Volný a aesthet Šmídek, po jednom jmenovati měla sekce a dědictví cyrillomethodějské; to mi naznačuje, že kniha ve smyslu Dudíkově psaná sotva by byla došla odměny.

[2]) H. Jireček Brandlovi 15. listopadu 1860. V něm pronesl ještě jinou myšlenku, aby založen byl list na Moravě po způsobu starých Květů, který by zahrnoval veškerý interes moravský, pokud se netýká politiky.

[3]) Dle listu Jirečkova Brandlovi d. d. 26. listopadu 1860.

[4]) Goll, František Palacký. Čes. Čas. hist. IV. 1898. 229[2].

[5]) Jireček Brandlovi 11. X. 1860 a Šembera témuž 29. XI. a 13. XII. 1860. V tomto pronáší Šembera karakteristický výrok: ‚Vůbec nalézám v Moravě více pomoci, nežli v Čechách, a mám jí vskutku zapotřebí . . .‘

[6]) Odměnění byla jména později známá. Balcárek Alex z Šumvaldu, Bartoš František z Mlatcové, Brzobohatý František z Luhačovic (skladalel

poru proti společnosti, která u známého knihkupce Gerolda se scházejíc, pokládala se za odpůrce snah českých. Brandl z Brna působil na českou Vídeň.

Ještě nebyly zažity dojmy r. 1860, když v únoru r. 1861 smrt skosila archiváře Chytila. Po vleklé chorobě shasl život, obětovaný intensivní vědecké práci. Skromný muž a tichý pracovník, jenž od r. 1855 stál v čele archivu, odešel vykonav, ač literární činnosti rozsáhlé nerozvinul, neocenitelnou práci v archivu pořádáním sbírek, regesty a katalogy. Používatelé i ústav do dnes živí se ovocem jeho neúmorné píle, nebo vědecké pořádání, pokud při mladém, sotva stvořeném ústavě mohlo býti provedeno, je dílem jeho.[1]) Spořádání konečné čekalo na jeho nástupce, kterého při smrti archivářově nebylo. Chytila zaučoval do praxe archivní autodidakt Boček, ale Chytil sám nevychoval ani nemohl poukázati ve své společnosti na někoho, jenž by vhodně místo jeho vyplnil. Historie tedy v zemském archivu se opakuje. Tak byla uvedena země do situace, aby si volila nového strážce starých práv, svědků stavovské slávy a pracně sesbíraných pozůstatků moravské minulosti. Původně myslilo se na povolání Gindelyho, ale když universitní professury opustiti nechtěl a jiná kombinace se nepovedla, došlo ke konkursu mezi uchazeči velmi různě vyzbrojenými.[2]) Z těch, kteří mohli se vykázati pracemi historickými, byli Dudík, Emler, Feifalik a také Brandl. Emler čtyřiadvacetiletý a nejmladší získal si školení v dějezpytném ústavu vídeňském u Sickla, ale mládí mu vadilo, neboť opouštěl teprv universitu, ač diplomatickými a palaeografickými vědomostmi nad ostatní kompetenty vynikal. Jmenováním Dudíka, neoblíbeného v zemi od sporu pro jeho dějiny, jenž spojiti se

---

Büdingerovky), Sedláček Vincenc z Hranic, Winkler František z Bílovic (dopisovatel do ‚Hvězdy'). Dle Šemberova dopisu 13. XII. 1860. Původně chtěli dáti shromáždění Brandlovi čestný dar, ale z toho sešlo na žádost samého Brandla, a přeměnili jej v tento nejčestnější dar. Sr. Obranu Libušina soudu, 172.

[1]) Vskutku vřelou vzpomínku nad čerstvým rovem věnoval svému spolupracovníku Petr Chlumecký, Dr. Josef Chytil, moravsko-stavovský zemský archivář. Nekrolog. V Brně 1861. Str. 7. 8°.

[2]) Akta konkursu chovají se v registratuře zemského výboru. Vedle uvedených ucházeli se ještě filolog A. Matzenauer a redaktor brněnského Hlasu, právě zesnulý František Poimon, a jiní dva uchazeči bez významu literárního. Uvádím tuto podrobnost ne tak pro úplnost, ale spíše, abych ozřejmil představy doby o archivu a jmenovitě těch, kdo se cítili povolanými státi se archiváři.

chystal dva vědecké úřady zemské, byla by se utvořila situace choulostivá, a tak zbýval proti Brandlovi ještě Feifalik, který mimo zemi jako kollaborator ve vídeňské dvorské knihovně začínal i karrieru i literárně historické práce. Byl to muž bystrý, jemuž však chyběl styk s rozhodujícími osobnostmi společnosti moravské, jaký navázal osobním kouzlem a získal kontroversou Brandl. Za úsilovné podpory Chlumeckého dostalo se Moravě 2. září 1861 nového archiváře v osobě Brandlově.

Osmadvacetiletý professor známý už po Moravě, opustil reálku zanechávaje ústavu, s nímž se loučil programmovou prací,[1]) s níž původně měl jiné úmysly a aspirace, zadav ji před rokem vídeňské akademii. Jakkoliv ji vysoko cenil, akademie jí do publikací svých nepřijala, neboť obsahovala příliš málo nového, aby tam mohla býti uveřejněna.[2]) Zajímá nás proto, že prozrazuje četbu v pramenech, hlazenost slohovou a že proniká snaha a pokus o karakteristiku. Hlásí se v ní také Brandlův názor těch let o historické práci. Tehdy mu šlo o vyšetření a podání fakt,[3]) to kladl za úkol historie, kombinaci mrtvých čísel a ostatní, co fakt sám připravuje, bylo mu něčím, po čem se historie neptá. Stanovisko ovšem neudržuje se a nedrželo se již ani v době, kdy je Brandl pronášel. Historická práce nynější jde až k proniknutí posledních motivův, a celý Lamprechtův spor končil otázkou o svobodné vůli. A co míjeti chtěl Brandl v dějinách, je nám vlastně nejvlastnější historickou prací, jejím předmětem myšlenky, city a projevy vůle.

[1]) Mähren unter König Johann von Böhmen in den Jahren 1311—1318. Brno 1861. S. 19. 4°.

[2]) Šembera Brandlovi 13. XII. 1860. ‚Článek Váš akademii podaný obdržel jsem onehdy nazpět od presidenta p. Karajana, a připomenuto mi, že se nevidělo ho vzíti do spisů, ježto prý málo ‚nového' přináší; abyste se však ve svých pracích nedal mýliti, že budoucně spíše budou přijaty'. — A 25. XII. dále píše: ‚Naskytuje se mi příležitost, abych Vám vrátil pojednání o králi Janovi, kteréžto pojednání že v příhodné době po moravsku sděláte a vydáte, naději se i žádám sobě.'

[3]) Tak najdeme v programmu: ‚denn nur die Tathgehört der Geschichte und ihrem Richterstuhle an, das Herz aber ist unbedingtes Eigenthum jedes Menschen, für welches er Niemandem Rechenschaft schuldig ist, als nur sich selbst . . .'; nebo: ‚Es ist der Geschichte nicht vergönnt und es ist auch nicht ihre Aufgabe, die geheimstein Gesinnungen, Wünsche, Neigungen und Leidenschaften der Menschen zu durchforschen; es wäre eine unsinnige Mühe und das Zeichen eines Narren untersuchen zu wollen, ob Caesar die Kleopatra wirklich geliebt oder nur mit ihr getändelt habe.'

Historie nemůže se ptáti, jakým vývojem byla by se brala práce v moravském archivu, kdyby bývalo rozhodnuto pro některého konkurrenta Brandlova, však soudíc dle pozdějšího literárního vývoje ostatních uchazečů, jisto je, že v každém jiném rozhodnutí zemského výboru fysiognomie ústavu a práce v něm byla by bývala jiná. Bez toho výhledu zbývá ceniti, co se jménem Brandlovým souvisí.

II.

Brandl octl se ze školy ve vědeckém ústavě, z dozoru ředitelova pod dohledem vědeckého světa. Hotový muž zakončil vlastně už zde svůj vývoj zevní. Není potom velikých změn v jeho životě, a tak sesychají se i data biografická. Zapadá do svého úřadu, z něhož se vybírá jen na cesty po Moravě a mimo rodnou zemi málo a na krátko. Dopřával si po zřízení Besedního domu večerního pobytu v besedním filisteriu, kde ještě do nedávna byl v Brně jediný střed českého života společenského.

Archiv, který odtud měl vésti, nebyl Brandlovi cizí. Pracovalť častěji v posledních letech u Chytila, poznal jeho způsob archivní práce a dověděl se o tradici, která se Bočkem počínala a za Chlumeckého s Chytilem neobyčejně narostla. Činnost v ústavě byla mnohostranná. Sbírání a evidence roztroušených pramenů, pořádání, uchovávání a regestování nahromaděné látky a konečně vrchol té práce, vydávání pramenné sbírky ‚Codex diplomaticus Moraviae‘, jejž Chytil dovedl r. 1858 do sedmého svazku. Podědil tedy Brandl mnohostranný program pracovní od svých předchůdců.[1]) V mnohých případech čekala ho snazší práce navázati na ten programm, nechtěl-li se rozejíti s tradicí a udržeti, co bylo uvedeno v život. Na prvním místě šlo o pokračování kodexu, který byl nejpřednější prací presentující na venek archiv jako ústav vědecký. Ale Brandl v tom směru nezachovával

---

[1]) Co podnikáno tehdy z iniciativy Petra Chlumeckého, o tom dočteme se i pro srovnání s přítomností zajímavých zpráv ve článku Chlumeckého, Die Geschichte des Markgrafthums Mähren und ihre Quellenforschung. Brünner Zeitung. 1856. Nr. 57. u. 134. (také o sobě), potom ve společné zprávě Chlumeckého a Chytila, Bericht über das mähr. ständ. Landes-Archiv . . . für das Jahr 1857. Brünn 1858, a konečně i ve spisku šlechtice Wiesera, Agenda mor stav. zemského výboru od r. 1849 až 1859. V Brně 1861; tam zvláště výrazně doloženo, jaká péče tehdy se věnovala zemským výborem mladému ústavu.

tradice. První práce nového archiváře platila zase Velehradu.[1]) Nový spisek je mnohem propracovanější; hledí vlastní dedukce místo odvolávání se na autority, je bez nájezdů proti Dudíkovi a shrnuje své vývody pro tvrzení, že Velehrad Methodův byl na místě Starého Města nynějšího. Přímých důkazů na to není; šlo tedy o kombinaci, založenou na předpokladu, který není nezvratný, že sídlo Methodějovo bylo v residenci moravských panovníkův. Brandl provádí argumentaci listinami, vztahujícími se ke klášteru Velehradskému a annalistickými zprávami fuldskými o sídle Rostislavově a Svatoplukově. Slabiny má toto dovozování hlavně dvě. Předem nepovedlo se mu prokázati vůbec spojitost, že text listin velehradských a místa z annálů fuldských vztahují se k témuž místu, protože důvod vysuzuje jen ze slovné podoby a polohy místa, a pak není ani po jeho argumentaci jisto, že všecky čtyři zprávy letopisce fuldského smíme vztahovati k témuž hradu, neb i zde jest oporou Brandlovi dohad filologický. Brandlovi přitakal tehdejší učený svět úplně; tím založil své vědecké postavení a vítězství své dovršil, když Dudík v českém vydání dějin Moravy r. 1882 argumentace jeho uznal. Nicméně poslední revise[2]) otázky, která právě nyní se provádí, naznačila, že řešení jeho nebylo konečné ani prosté námitek.

Jubilejní rok methodějský oslavil Brandl vedle jiné činnosti literární knihou vlastivědnou,[3]) která proti německé ‚Vaterlands-

---

[1]) Poloha starého Velehradu. Historické pojednání. V Brně 1862. S. 43. 8⁰. A ještě jednou ve článku, který podal do Památek archaeologických, díl V. 1863; článek si rozdělil na tři části: I. Poloha starého Velehradu (v sešitě 6.), kde opakuje vývody brožury; II. Křest Bořivoje a tisíciletá památka, kde hledí dokázati přijetí křtu Bořivojova z ruky Methodějovy za historickou skutečnost. Stál na témž stanovisku jako Tomek ve své Apologii, kterou po česku v Památkách současně s Brandlovým článkem uveřejňoval. Nejnověji probral prameny o křtu Bořivojově V. Jagić, Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache I. Denkschriften der Wiener Akademie. Bd. 47. 1900, 38. a dokazuje je za pověst, která narůstala od pramene ke prameni. III. Dějiny kláštera Velehradského. Článek v Památkách vyšel z popudu musejního sboru pro řeč a literaturu českou, jenž požádal Brandla o článek, chtěje jenom tak oslaviti blížící se 1000letou slavnost. Dopis ze sboru Brandlovi dne 11. XII. 1862.

[2]) Sr. I. L. Červinka, Děvín a Velehrad. Dva hrady velkomoravské. V Kroměříži 1902, jakož i recense práce té a rozbor otázky Pekařem v Čes. Čas. histor. 1902 a Kalinou v tomto listě 1902.

[3]) Kniha pro každého Moravana. Sepsal V. Brandl. V Brně 1863. S. XIII, 335. 8⁰.

kunde' podávala v látce potud nové věci, že přinášela dějiny země až do konce samostatnosti české. Jestliže v německém vydání nebylo ani příležitosti, aby autor podal nazírání své na celou minulost Moravy, proniká zde národní duch doby i smýšlení autorovo. Význam té publikace je národní, buditelský, jak sám Brandl v knize to vytkl. Měla dočasně hraditi dílo Volného širokým vrstvám a měla pověděti, co v Dudíkovi nenalezly. Rok jubilejní zavdal příčinu, že doba Mojmírovcův a slovanských apoštolů nepoměrně více zabrala místa, než periody pro novější vývoj náš a pro porozumění současným politickým snahám mnohem důležitější; neboť celá doba prvních Habsburkův až do bitvy bělohorské byla odbyta jen posledními stránkami. Široký výklad o nejstarší době byl volen úmyslně pro rok jubilejní, a proto také otisknut v kalendáři, jejž vydával Ign. Wurm,[1]) nejohnivější šiřitel slávy cyrillo-methodějské, aby se rozletl zvláště do těch končin země, kam mimo kalendář jiná kniha nedochází.

Druhý účel knihy byl politický, a pro ten octla se v knize i stať o poměru markrabství Moravského ke koruně České a dala jí určitou pečeť, politické zbarvení státoprávní, které šlo ruku v ruce s politickým programmem českým, a proto si vysvětlíme, že přední politik moravský Šrom knihu nakládal. Tento článek ještě více knihu odlišoval od ‚Vaterlandskunde', než

---

[1]) Morava za panování Mojmírovcův. Moravan. XVII. Kalendář na rok cyrillo-methodějský 1863, 103–128. Vydavateli záleželo na tom, aby zrovna tato stať hojně byla čtena, a proto dal ji vytisknouti švabachem, který byl čtitelnější a běžnější našim starším lidem na venkově. Vydání ‚Knihy' vykládáno za čin vlastenecký, který čeliti měl pracím německých historikův a také Dudíka, o čemž svědectvím jest emfatický epilog silných slov, jejž na konci článku připojil redaktor. ‚Dějiny moravské byly zahaleny rouchem temnosti, a co se o minulosti naší vlasti vědělo, bylo namnoze nepravdivé, poněvadž spisovatelé historie naší svá péra namáčívali z většího dílu v závisti a zlobě. Dílem z nevědomosti, dílem z nekřesťanského úmyslu zhnusili cizinští opisovatelé dějiny slovanské . . . Dobře, že spisy tohoto druhu nebyly psány v řeči naší a že tudíž nemohly nakaziti mysl jádra národu, ale že se obmezovaly na úzký kruh odrodilcův . . . Za stkvělým příkladem nesmrtelného Šafaříka a Palackého pustil se zemský archivář náš, nadějný V. Brandl, jenž právě vydal ‚Knihu' . . . Co každý vlastenec moravský věděti má a bez čehož se ani neobejde, obsaženo jest v knize pana Brandla . . . Korunou pak díla tohoto jsou historická práva markrabství moravského, ježto seznati jest svatou povinností každého občana moravského'.

samé dějiny a oddálil Brandla[1]) také více od sekce historické, jejíž předseda d'Elvert r. 1848 vystoupil spisem[2]) proti pokusům o jednotný postup politický Čech a Moravy a proti bývalé spojitosti rovnocenných a samostatných údů téhož celku, kterou Brandl zastával a přizvukoval. Brandlovo jméno vymizelo sice z Notizenblattu,[3]) ale od polemiky velehradské populární muž stal se ještě oblíbenější, podávaje do rukou českého obecenstva knihu o Moravě, která mu byla náhradou za soutěž vypsanou k letu jubilejnímu, o jejíž cenu nikdo se nepřihlásil. Knihy bylo potřeba: lid, který měl politicky žíti, potřeboval politicky mysliti, a pro programm státoprávní hledal opory v historii moravské. Dosud se o ní nemohl poučiti — od Palackého abstrahujíc — nebo knížka Kyptova o minulosti moravské těm, kdo takového poučení hledali, nemohla podati žádoucího světla, a zmiňujeme se o ní, abychom označili žalostný stav literatury při samém úsvitu konstituční doby. Kniha Brandlova byla jen příručkou, nové tvořivé síly v práci té nehledáme pro její účel, nových poznatků zjednávati nemohla. Byla jedním článkem v buditelské činnosti Brandlově, pro kterou musil vstupovati na pole popularisační. I nejlepši naši lidé druhdy prodělávali tuto druhou školu. Vedle eminentně vědeckých snah se sebezapřením psali věci, které nebyly v žádné souvislosti s jejich literárním snažením, a ukládali si ono sebezapření, aby trochu našemu lidu pomohli z duševní bídy Vykládali nejjednodušši pojmy prostému čtenářstvu a okamžité elaboráty ukládali do knih nejširším vrstvám určených. Tomek psal malou českou mluvnici, Brandl přispíval do kalendáře.[4]) Zjev onen byl u nás v těch dobách docela obyčejný, kdežto u jiných národů, kteří se vyvíjeli bez poruchy, byl by nemysli-

---

[1]) Pro tento článek nebyla kniha připuštěna ještě r. 1878 na jednom moravském středním ústavě za pomůcku školní. Obrana Libušina soudu. V Brně 1879, 172.

[2]) Die Vereinigung von Böhmen, Mähren u. Schlesien zu einem gemeinschaftlichen Landtage und einer Central-Verwaltung. V Brně 1848. Po druhé v Brně 1868.

[3]) Objevuje se tam sice roku 1865 ještě drobnost ‚Das alte Feldausmass in Schlesien', ale článek ten v redakci ležel dle papírů Brandlových v pozůstalosti delší dobu.

[4]) Lípa. Českomoravský kalendář na r. 1862 přinesl dva takové článečky Brandlovy: ‚Poměry markrabství Moravského ku koruně české' a ‚Stručné popsání královského města Brna.'

telný. Uváděti tuto knihu Brandlovu ve spojení s vědeckými pracemi Palackého a Šafaříka byl přepjatý stilový prostředek vděčného redaktora Wurma. Střízlivě soudil o ní o několik let později hlas z Prahy, ozývající se v novém orgánu Umělecké Besedy,[1]) jenž chtěl pěstovati neodvislou kritiku.

Následujícího léta vystoupil Brandl s první prací vydavatelskou. Byly to zápisky Karla z Žerotína[2]) o sněmu 1612. Upozornil ho na ni nadšený biograf páně Karlův, často již dotčený Chlumecký, který však vydání zápisků se již nedočkal, neboť na škodu vědecké práce vyrván byl moravské historii v mladém věku r. 1863. Technika vydavatelská nestála tehdy ovšem ještě na stupni dnešních vydání akt a korrespondencí, ale Brandl hleděl uvésti čtenáře do politické situace, za které zápisky Žerotínovy vznikly, maje hlavně průvodcem Chlumeckého Žerotína. Popsal kodex zápisův a připojil in extenso důležité kusy, o nichž v zápisech se mluví, ač právě tu mohl jíti mnohem dále. V úvodě čekali bychom plnější ocenění zápisů dvojím směrem: jaké kvality jsou v současných pramenech a jak stojí k ostatní produkci Žerotínově politicko-literární. Hledáme právě zde objasnění a vyložení vnitřních důvodů, které nutkaly vedoucího politika k sepsání spisu, abychom stanovili cenu jeho jako pramene. To z úvodu k vydání mělo by vysvítati. Obíraje se Žerotínem již v tomto vydání, kterého české časopisectvo mnoho si nepovšimlo,[3]) vyslovil úmysl vydati spisy Žerotínovy.[4]) Zahájeny byly r. 1866. Zápisky o soudě panském.[5])

---

[1]) Frant. B. Kořínek v Českém obzoru literárním. V Praze 1867, 116—118.

[2]) Sněm držaný léta 1612. Ze zápisů Karla z Žerotína vydal V. Brandl. Pomocí slav. mor. zem. výboru. V Brně 1864. S. XXXI., 165. 8'.

[3]) Musejník ho neregistroval, neboť tehdejší jeho literární hlídka byla velmi slabá —, ale česká práce vědecká z Moravy v těch letech zasloužila více všímavosti právě proto, že nebyla ještě četná. Památky archaeologické byly uznalejší, přinesše z péra redaktora Z[apa] noticky v díle VI. 158, snad aby pozorností se odsloužily svému spolupracovníku, jenž v témž díle (díl VI. 1864, 11) podal do Památek zase příspěvek drobný: Zpráva Vincentia Pražského o výpravě krále Vladislava proti Milánu 1158.

[4]) Sněm držaný l. 1612, str. XXXI.: ‚Hodlám, dá-li Bůh zdraví a času, i jiné paměti důležité na světlo vydati, které by bez vlastenecké horlivosti Žerotínovy nikdy ve známost potomstva se nebyly dostaly. Mám za to, že kdokoli veledůležité, mimo války husitské nejdůležitější době v našich dějinách porozuměti chce, pilně musí čítati a studovati spisy Žerotínovy.‘

[5]) Spisy Karla staršího z Žerotína. Oddělení první: Žerotínovi zápisové o soudě panském. Svazek 1. a 2. V Brně 1866.

Jestliže vydání sněmu 1612 plně neuspokojilo,[1]) vydáním Zápisků jeví se pokrok. Komentace není sice ještě dostatečná, ale Brandl vedle nástinu života Žerotínova předeslal úvod, vykládající kus předbělohorské ústavy zemské a partie práva soukromého. V naší historickoprávní literatuře z Moravy pokusil se tu ponejprv vylíčiti průběh a podstatu justice o statky svobodné, podati dějiny soudu panského. Aby vnikl do dějin soudnictví a jmenovitě do daného užšího thematu, jež vyložiti bylo nezbytno pro porozumění vydávané památky, musil se vydavatel pustiti vedle literatury tištěné ještě do studia knihy Tovačovské, Drnovské, tištěných Zřízení zemských a zvláště aktů sněmovních. Studium, jehož ovocem zatím byl úvod k tomuto vydání, otvíralo mu nové úkoly a připravovalo další činnost; z jednoho thematu vyvinovalo se druhé. Úvod o soudě panském byl první pokus u nás o vylíčení instituce, jejího složení, kompetence a jednání. Pokus opět sice neuspokojil úplně, ale od něho jdeme zase k Brandlovým pracím ve vydaných knihách právních. Edice byla cenným přírůstkem pramenným z novodobých dějin moravských.

Toto vydání má ještě jeden význam. První svazek podniknut byl nákladem Matice Moravské, která ode dne zrození a prvních publikací pro lidovou četbu zůstávala sice na světě, ale životních známek neprojevovala, nevyvíjejíc jmenovitě od r. 1858 žádné činnosti publikační. Stojíme dnes dále od oné doby, abychom rozhodovati mohli, kde tkvěly příčiny ztrnulosti, ale dějiny ústavu, až se jich dočkáme, objasní, proč stav vědecké literatury naší na Moravě dospěl těch koncův. Chlumecký jednou veřejně již vyzýval Matici k práci, v níž utuchla všecka činnost, snad v první řadě pro nedostatek mužů vědecky činných. Teprve po r. 1860, když Brandl zvolen za člena výboru,[2]) počalo v Matici kvasiti, a z kvasu vykynulo nejdříve jeho vydání financované Maticí, kterou konečně nový život v starém ústavě se začínal projevovati.[3]) Brandl svojí prací umožnil ten projev života uspaného

[1]) Jako K[alouska?] v recensi o knize Brandlově v Čas. Čes. Musea 1867 106—110, který nesrovnalosti a nepřesnosti nadhodil.

[2]) 28. I. 1862. (Brandlova zůstalost).

[3]) Píše Brandl v předmluvě Zápisů s jakousi tichou výčitkou str. VI.: ‚Matice Moravská, která po delší přestávce nyní zase k nové činnosti se chystá, nemohla zajisté zdárněji tuto činnost začíti, leč vydáním spisů nejslavnějšího Moravana . . . Nebude ani mně ani Matici možné, aby snad každý rok jeden svazek ze spisů Žerotínových vyšel tiskem.‘

spolku a se svým jménem uvedl jej do vědeckého světa, z něhož už pomalu byl vymazán; od něho patrně vyšel také návrh k opětnému vystoupení spolku na veřejnost. Brandla neodstrašovalo pracovati ve spolku a s ním, ač vědecky stál skoro osamocen, a za takových okolností ceníme iniciativní práci jeho tím více.

Tímto literárním podnikem vstupuje Brandl znovu ve styk se světem politickým, věnovav knihu Aloisu Pražákovi, jenž tehdy ještě bez portefeuillu a bez baronie stál v popředí politického života na Moravě. Poukazuje to k starším stykům mezi oběma a vysvětluje podporu, které se Brandl těšil u Pražáka ve svých pozdějších cílech. Ale styky s osobami politickými jdou daleko nazpět,daly by se stopovati až k samým počátkům nové ústavní doby. Ještě jako učitel na reálce zasedal v kommissi,[1]) kterou Chlumecký svolával na místodržitelství v poslední den r. 1860, v níž se mělo o to jednati, aby některým předmětům na reálkách se vyučovalo v jazyce českém. R. 1861 stál Brandl při kolébce brněnského Čtenářského spolku, jenž v ulici Černoorelské u ‚Orla' v život byl uveden, kde se také pravice ze sněmu zemského scházela a konala přípravné porady pro zasedání sněmovní.[2]) Tam vešel ve styk ještě bližší s moravskými politiky, jež na sebe byl upozornil knihou pro každého Moravana, a bral živé účastenství na životě politickém. Účast jevila se zpočátku v drobné práci v užším brněnském působišti. Ze spolku usiloval s jinými o organisaci českého živlu v Brně a odtud octl se v aktivním politickém životě, byv 15. listopadu 1865 zvolen na sněm za Nové Město, Žďár, Bystřici a Velkou Bíteš.[3]) Brandl zasedl na lavici sněmovní po pádu Schmerlingově a připojil se ovšem k pravici, která měla programm federativní a pro naše země postupovala politikou obraňující historické právo jednotlivých zemí a samosprávu. Na sněmu mluvil málo,[4]) ale při debatě

---

[1]) Hvězda. Olomouc 1861, 48—49.

[2]) Spolek byl zahájen 15. XII. 1861 od kněze Maršovského, a k valnému shromáždění měl řeč bývalý chef Brandlův ředitel Mathon. Hvězda 1861, č. 39.

[3]) Sněmovní list o sezeních mor. sněmu zem. 1865/6, 28—29; Brandl zvolen 165 hlasy ze 198.

[4]) R. 1865 byl zpravodajem v záležitosti nadání Teufenbachového a vypracoval celou zprávu v historickém vývoji jejím. Čte se v obou jazycích zemských ve sněmovním listě 1865/6, 920—939 a 940—956.

13. října 1866 zasáhl řečí autonomní programm hájící[1]) proti centralismu a utkal se jmenovitě se zpravodajem menšiny Jiskrou. Když po pádu Belcrediově přišel Beust a po nových volbách do sněmu stvořil ústavu centralistickou, vzbudil silný odpor v zemích slovanských, který měl ohlas na moravském sněmu, že třicet poslanců nezúčastnilo se r. 1868 zasedání sněmovního a motivovalo to 22. srpna deklarací; mezi moravskými deklaranty, jež vedl arcibiskup olomoucký lantkrabí Fürstenberg, nalezal se také Brandl.[2]) Ale to byl poslední projev jeho ve sněmovně, neboť 24. září odbor k revisi ústavy učinil návrh, aby úředník zemský, jenž přijal mandát poslanecký do sněmu markrabství, resignoval přijetím volby na místo ve službě zemské. Zpravodaj Sturm odůvodnil neslučitelnost obou funkcí, jak to již na českém sněmě učinil hr. Clam.-Martinic, a návrh byl sněmem za článek ústavy přijat.[3]) Brandl musil tedy vystoupiti z řad aktivních politikův, aby neztratil místa archivářského. Třeba neseděl ve sboru zákonodárném, neoddával se plné politické askesi, ale zůstal činný v menším kruhu, omezuje se na národní práci v Brně. Když se po válce pruské Čechům moravským poněkud uvolnilo a zřízena byla česká gymnasia v Brně a Olomouci, přišel Brandl, sám kdysi nuzný student, s myšlenkou založiti podpůrný spolek pro chudé žáky gymnasijní, provedl ji a zůstal předsedou spolku potom až do smrti. Čtenářský spolek, jehož starostou také býval po léta, zachránil dvakráte od zániku a mluvíval v něm při slavnostních okamžicích a o svátcích národních. Zůstával téměř duší spolku, dokud strana staročeská byla jedinou politickou formací, a převahu svoji zachoval v něm skoro až do let devadesátých. Politický zájem vtiskl také Brandlovi péro do rukou, že v důležitějších otázkách a v kritických dobách vyslovoval své názory k situaci v žurnálech, psával do Moravské Orlice, do Hlasu a pražské Politik. Jako poslanec přednášel ve spolku r. 1866 o dusivé

---

[1]) V ní objasnil své hledisko: ‚Wenn wir das historische Recht der Krone Böhmens vertreten, so ist in diesem Rechte die höchste Autonomie der Markgrafschaft Mähren mit einbegriffen . . . Wir wollen keine Centralisation, die die ganze historische Individualität unseres Landes verwischt, wir wollen keine Centralisation in Wien, aber auch keine in Prag; wir werden nie unserem Landtage entsagen, sondern immer auf der Autonomie Mährens bestehen‘. Sněmovní list 1866, 139.

[2]) Sněmovní list 1868, 20 a 483.

[3]) Tamže, 506.

atmosféře před bitvou bělohorskou,[1]) oslavoval zřízení university české i akademie věd[2]) a zakončil své veřejné vystupování teprve o výročí stoletých narozenin Palackého.[3])

Již jako poslanec vracel se Brandl k pracovnímu stolku a po odchodu se síní sněmovních literární činnost zůstávala v popředí.

Zahajuje ji vydáním listáře rodiny Teufenbachovy.[4]) Edice vypadá vlastně z rámce jeho dosavadní činnosti, a nelze zde mluviti o plánu napřed ustanoveném, který by se byl z ostatních studií vyvinul, nebo jen náhoda přivodila vydání. Roku 1864 inventoval Brandl archiv brtnický k žádosti rodiny Collaltovy a nalezl v něm uvedené listiny rodiny Teufenbachů, která původem a celou minulostí ve Štyrsku kotvila a na Moravě teprve 1583 se zakoupila. Vydal je r. 1867 nákladem zemského výboru, odůvodniv edici pietou k členu rodiny, který statek Drnoholecký odkázal markrabství Moravskému. Brandl pustil se tu na štyrskou půdu jemu vlastně cizí, nebo z těch 450 čísel jest přes 380 štyrského původu, a opatřiv si s rychlostí opisy vytiskl je předem bez topografické znalosti. Zásady edice nevyložil a z vydání nevysvítá, že by si je byl pevně ustanovil; některé kusy vydání podal v excerptech, jiné plnými texty, a nelze postřehnouti, že by zde byla rozhodovala důležitost listin po stránce formální neb obsahové. Text pořizován někdy tak, že zkratky nebyly rozvedeny, a při převodu dat nebral zřetele na chronologii štyrského středověku, konečně i čtení nejen nepřivedlo do těžkého smyslu listin žádoucího vyjasnění, nýbrž zřejmé nové chyby. Látkou budila ovšem edice zájem i za hranicemi Moravy, dostalo se jí pozornosti se strany štyrské, že archivář Zahn[5]) ji rozebral kritikou ostrou

---

[1]) Společenské poměry v naší vlasti před rokem 1620. Historická přednáška archiváře V. Brandla dne 20. března 1866 v Čtenářském spolku brněnském. V Brně 1866. S. 32. 8°.

[2]) Řeč otištěna v Moravské Orlici 1882 a odtud v Těsnopisné Besedě. Řeč o české akademii věd a umění v Obzoru. V Brně 1890.

[3]) Řeč Vincence Brandla, zemského archiváře, o Františku Palackém přednesená drem Kameníčkem 11. června 1898. V Brně 1898. S. 24. 12°.

[4]) Urkunden-Buch der Familie Teufenbach. Im Auftrage des mähr. Landes-Ausschusses herausgegeben von Vincenz Brandl. V Brně 1867. S. XX., 367 + [12] Vel. 4°

[5]) Beiträge zur Kunde steiermärkischer Geschichtsquellen. Herausgegeben vom historischen Vereine für Steiermark. 5. Jahrgang. Graz 1868, 107—120.

a kousavou, ale tak věcnou, že nebylo proti ní námitek, a Brandl také na ni neodpověděl.

Od tohoto nahodilého, docela nepovedeného spracování vrátil se k látkám domácím, do nichž se vpravil delší prací. Připravuje vydání spisů Žerotínových sáhl při výkladu o soudě panském k nejpřednějším pramenům práva zemského, musil vniknouti do smyslu právních knih, a tu namnoze Zápisové Žerotínovi jako památka mladší objasňovali mu starší a temnější právní pramen.[1]) Tak uveden byl do studia knihy Drnovské a Tovačovské, a tak došlo r. 1867 na vydání obou. První studie k nim jde současně s přípravou k vydání Žerotína. Brandl zjistil[2]) již r. 1865 ohledáním a srovnáváním rukopisů, že kodex Sedlnický, kniha pana Ctibora z Drnovic, a nejstarší zřízení moravské, jež Boček, Chytil a d'Elvert opisujíce po sobě uváděli jako tři různé památky, jsou pouze tři názvy téže knihy Drnovské. Vydání Drnovské[3]) knihy bylo činem literárním. Knihu Drnovskou stvořil vlastně teprve Brandl edicí svojí, že zápisy pana Drnovského v systém uvedl, uspořádav vydání dle materie. Text sestaven byl pomocí dvou rukopisů tak, že mladší volen základem, protože byl úplnější. Postup měl býti ovšem opačný, a dnes volen by byl za základ třetí exemplář, jenž teprve za tisku dostal se Brandlovi do rukou a jevil se mu nejstarším. Úvod vlastní vedle zpráv o rodě Drnovských a vedle otisků článku z Musejníku líčí vývoj práva zemského v XIV. až XVI. století. Je to první větší snesení materiálu pro dějiny soudu panského, kterým projevil sčetlost v moravském kodexu, v památkách sněmovních a v knihách půhonných, z nichž mohl učiniti některé závěry. Plného vývoje nemohl podati, neboť materiál selhával pro svoji kusost, a v některých otázkách se spokojoval prostým chronologickým přiřazováním fakt, nechávaje za sebe mluviti místa vypsaná z pramenův.[4]) Brandl sám

[1]) Kniha Tovačovská a kniha Ctibora Drnovského těmito zápisy stávají se dokona srozumitelnými. Žerotínovy zápisy o soudě panském l. c., VI.

[2]) Nejstarší zřízení moravské za krále Vladislava, kniha pana Ctibora z Drnovic a kniha pana Jiřího Sedlnického z Choltic. Podává V. Brandl. Čas. Čes. Mus. 1865, 410—431.

[3]) Kniha Drnovská. Kritickými i věcnými poznámkami opatřenou vydal V. Brandl. (Podporou slav. výboru Mar. Mor.) V Brně 1868. S. LXXXVI., 141. Lex. 8°.

[4]) To vytkl jemně, nikoli jako přednost již v úvodě k zápisům Žerotínovým K[alousek?] v Č. Č. M. 1867, 110.

to cítil, že ani zdaleka neřekl poslední slovo, a v úvodě to přiznal.[1]) Uvážíme-li však účel studie, že byla jen úvodem k vydání památky právní, vykonala nad požadavek nejpřísnější. Na kolik nové badání historicko-právní v této otázce ještě spočívá na bedrách Brandlových, vidíme z Kameníčkových sněmů,[2]) jenž v soudnictví stavovském Brandla doplnil.

Když vyšla kniha Drnovská, ohlašoval Brandl tisk Tovačovské a brzy ji také vydal.[3]) Vlastně bychom čekali, že kniha Tovačovská bude vydána napřed, nejen že jest památkou starší, ale že pán Drnovský celé články z ní přejímal. Bylo zde sice již jedno vydání knihy Tovačovské před 10 lety Demuthem pořízené,[4]) ale toho Brandl nemohl užiti, neboť vydavatel pracoval na základě jediného rukopisu, chovaného u moravských desk zemských v Brně. Demuth vycházeje z nesprávného předpokladu, že deskový exemplář je nejlepší, pustil se bez znalosti historické mluvnice jazyka českého a věcných studií do vydání pouhého přepisu. Brandl provázeje vydání knihy Drnovské články z knihy Tovačovské, už tenkráte musil konstruovati správná čtení její ze 16 rukopisův a z toho nabyl přesvědčení, že je potřeba nového kritického vydání, přihlížejícího k různým čtením všech známých exemplářův.[5]) Vydáním učinil zadost vědecké potřebě a vyhověl žádosti, kterou vznesl Palacký[6]) na naše historiky právní, ač

---

[1]) ‚Milerád se přiznávám, že dlouho jsem váhal a rozmýšlel se, mám-li se odvážiti k tomu, abych učenému světu podal ne historii — o též nyní ještě nemůže býti řeči — nýbrž jen nástin historický o vývoji práva zemského na Moravě. Avšak, zrazovalo-li mne od toho vědomí nedostatečnosti mé, poháněla mne zase k tomu okolnost ta, že posud praničeho není vydáno, čímž by nejslavnější zřízení veřejného života v markrabství Moravském objasněno bylo. Nedomýšlím se tedy nikterak, že zde něco celého podávám, naopak jest jediný můj úmysl, abych materiál poněkud uspořádaný snesl . . .‘ V úvodě ke knize str. XII.

[2]) Zemské sněmy . . . II. díl. V Brně 1902.

[3]) Kniha Tovačovská, aneb pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova, paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Mar. Mor. Kritická vydání, jež učinil V. Brandl. Podporou slav. výboru zemského Mar. Mor. V Brně 1868. S. XXXII., 136. 8°.

[4]) Kniha Tovačovská aneb pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova, zemského hejtmana markrabství Moravského, sepsání obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a práv markrabství Moravského. Dle rukopisu u Moravských desk zemských v Brně vydal Karel Josef Demuth. V Brně 1858. S. XX. 164 + [3] 8°.

[5]) Genesi tu líčí sám v předmluvě ke knize Drnovské str. VI.

[6]) Palacký v slovníku Riegrově (1862) ve článku o Cimburcích.

původem svým edice Brandlova neměla popudu od Palackého. V úvodě snesl rozrod pánů Tovačovských, doplnil zprávy o soukromém životě Ctiborově, o ostatní jeho práci literární a nakreslil příčiny, pro které Ctibor knihu mohl sepsati a vyložiti hlavní články soukromého a veřejného práva a zřízení soudního. Stanovil také chronologii obou částí knihy, jak ji už rok před tím vykládal ve článku,[1]) a na konec stopoval prameny, ze kterých čerpal Tovačovský, a vysvětlil, jak z práce původem soukromé se vyvíjela kniha právní, zákonník. V úvodě rozřešil přední otázky, které již Jireček nadhodil a na díle i řešil.[2]) Článek Jirečkův je střední člen mezi Demuthem a Brandlem, a Brandl nalezl zde k svému úvodu disposici a přímé naznačení, jak v práci pokračovati. Jireček upozorňoval také na rukopisy a srovnával texty exemplářů knihy Tovačovské iuxtaposicí, Brandl jeho disposice a pokynů se držel a práci provedl a tak svou knihou Tovačovkou úplně odůvodnil nové vydání knihy již jednou tištěné, neboť pracoval s 18 exempláři podle filiace na mnoze teprve od něho stanovené. Jemnější cítění filologické a znalost některých starších památek historicko-právních pomáhaly vyčistiti mnohá místa až k nemotornosti skomolená.[3]) Slabou stránku vydání Demuthova, neznalost právnické terminologie a obratů soudní řeči věku XV., byl si Brandl odstranil již pilným studiem knih půhonných a nálezových, bez nichž nebyl by mohl na mnohých místech učiniti oprav potřebných k vyjasnění textovému. Tak odevzdal do rukou historiků právních vydání, kterým Demuthova práce zůstala jediné dokladem publikace, která překonána za 10 let druhou.[4])

---

[1]) Kniha Tovačovská v Čas. Čes. Musea. 1867, 342 a násl. V tom článku má tytéž kapitoly: 1. Kdy kniha Tovačovská byla sepsána? 2. Z jakých pramenů čerpal Ctibor z Cimburka? 3. Porovnání Kn. Tov. se zřízeními zemskými. 4. Opisovatelé a rozličné exempláře knihy Tovačovské.

[2]) H. Jireček ve článku Příspěvky k literárnímu rozboru památníků práva slovanského v Čechách a na Moravě (Čas. Čes. Musea 1863) rozebírá knihu Tovačovskou, její obsah, prameny, pohnůtky, Olomoucký rukopis a poměr k ostatním právním památkám.

[3]) Opravy v textu podal v pokračování téhož článku v Čas. Čes. Mus. 1868, kde vysvětlil také některá slova staročeské terminologie právní.

[4]) Dnes by ovšem po stránce historického jazyka musily býti v edici provedeny korrektury, neb i Brandl na místech modernisování si dovoloval, ku kterému, nemohli bychom přistoupiti. Jak sám v úvodě doznává, užil na př. -ie v -í soustavně tam, kde ještě úžení ani neproniklo.

Vydáním právních knih a památek i úvody jim předeslanými dobyl si uznání a pronikl mezi znatele právních dějin našich a historiky o právě zemském. Není tím tolik řečeno, kolik se na pohled zdá; neboť tehdejší literatura historicko-právní není ani veliká ani stkvělá. Nepracovalo-li se mnoho v Čechách, na Moravě na tom poli produkce byla ještě slabší, máme-li na mysli všechny obory historicko-právní. Rössler, d'Elvert, Tomaschek věnovali své síly cizímu právu, jeho recepci a provinciálnímu spracování, právu státnímu neb i městskému vývoji; z naší strany byl Brandl první, který šťastnou rukou sáhl do nepřebraného materiálu těžko přístupného nečeskému člověku a vybral z něho věci velice cenné. Po něm přišli jiní, ale nebylo jich zase mnoho ani mezi Čechy moravskými ani se strany německé. Škola Savignyho vydávající dozrálé ovoce nezapustila zde kořenův. Brandl bez souvislosti s jakoukoliv školou začal vydáním několika právních památek,[1]) jejich přijetí a v úvodech nadhozené otázky, skizzy a nedopracované problémy udržely Brandla v tom kruhu studií, jejichž výtěžky ukládal v ‚Právníku' a v ‚Časopise Matice Moravské".

R. 1869 jala se Matice vydávati Časopis, a programm jeho ohlašoval předem pěstění domácích dějin politických, církevních, právních, literárních i dějin umění. Redakci převzal historik Václav Royt, položiv hned v programmu důraz na vědeckost listu.[2]) Dán tu byl tedy orgán, jenž soustředití měl vědeckou práci z Moravy aspoň směru historicko-filologického a sraziti těsněji k sobě česky píšící muže těch oborův. Nakladatelem i obsahem byl Časopis analogií pražského Musejníku. Když první tenký sešit nejskromnějšího vypravení vyšel, měl jen dva články, Brandlův a slavisty Matzenaura. V prvních ročnících nebylo velkého výběru ve jménech přispěvatelů, střídají se Royt, Reichert, Bartoš, Jireček, Šmídek a Šembera, a jestliže někteří vymizeli za čas se stránek listu, Brandl zůstával mu věren. Zastupuje starostu Matice Egberta hr. Belcrediho měl všechnu povinnost podporovati časopis i jako náměstek předsedův i literárním postavením i za ústav, jejž vedl,

---

[1]) A. Mezník v Právníku 1869 (r. VIII.), podávaje zprávu o knize Tovačovské (str. 144—147), vynáší Brandlovu činnost vydavatelskou na poli právních památek.

[2]) Čas. Mat. Mor. I. 1869, 48.

i udržeti literárními příspěvky přes dobu dětských nemocí. Skoro až zaráží, že on nikdy nepřevzal redakci. Příspěvky svými zahájil serii článků z právních dějin našich, druhou řadu článků historicko-právních ukládal současně v ‚Právníku‘, když pražská redakce po vydání knihy Tovačovské sama ho vybídla ku spolupracovnictví. Přiblížil se jimi jiné vědecké společnosti pražské a začal si dopisovati s Randou, Hanelem a Černým.

Když Brandl vydal dvě právní knihy, když chystal třetí a psal svá pojednání, byly právní dějiny českých zemí teprve v počátcích rozvoje; žádný z velkých oborů právního života nebyl historicky objasněn úplně. Státní právo jako celek spracováno nebylo, a pokusy, které na vypsané ceny byly učiněny, stačily jen okamžité potřebě. Práva zemská a jejich historický proces probrány jen zlomkovitě, a pro sociální vývoj důležitý systém našeho práva soukromého byl na mnoze už tam, kde ještě jsme nyní, zůstával nejzanedbanější partií právních dějin. Každá nová práce, která urychliti mohla vypsání celku právních dějin, byla tudíž vítána. Brandl se s ní přihlašoval, vybíraje si se zálibou otázky, které byly domácí provenience. Někdy popud dala k thematu politická situace, kterou Brandl obezřetně sledoval, a poněvadž tehdy byly slýchány nejdobrodružnější výklady s politickou tendencí o poměru Moravy k Čechám, vykládal velmi obratně[1]) historický vývoj jako státoprávní celitost koruny a nikoli za mezinárodní souvislost. Jiné články vyvíjely se z dřívějších studií, ve kterých thematu se dotkl, ale ještě ho nepropracoval.[2]) Také hojná lektura v pra-

---

[1]) Několik základních pojmů státního práva Českého. Právník 1870, 109 násl. — Poměry markrabství moravského ku koruně české. Tamže 1870, 289 násl. V této rozpravě sám na konci zmiňuje se o této ‚politice‘: ‚Skrovná uvědomělost čili raději veliká neuvědomělost národní, která téhož roku [1848] ještě na Moravě zvláště na venkově panovala, byla příčinou, že onen moravismus vykořeniti se nedal, a že Moravané sluchu ještě propůjčovali nepřátelům Slovanstva, mluvícím, že Čechové samostatnost politickou Moravy zrušiti chtějí. Nepraveno jinak, než že Čechové pány Moravanů státi se usilují . . .‘ N. m. u. 341—342. Na tom poli rostl v letech 70tých Mrva.

[2]) Příspěvky k historii práva českého. (Kmeti v právu zemském. O přísahách v českém právě.) Čas. Mat. Mor. 1869, 1 a násl. — Stav panský a rytířský. Tamže 1869. — Staročeské právo mezní. Příspěvek k historii českého práva. Právník. 1869, 117 a n. — Staročeské řízení soudní. Tamže 1869, 189 O deskách zemských a jiných veřejných zápisech chovaných při právě zemském v Čechách i na Moravě. Čas. Mat. Mor. 1870.

menech svedla ho k zabrání se do otázek,[1]) jež posud v literatuře sotva byly dotknuty, a na tu půdu panenskou vstupoval zvláště rád; konečně i sporné kusy a výklad pramenů[2]) vtiskl mu péro do ruky. V tom směru pokusil se jmenovitě o výklad míst z Libušina Soudu, který řadil ještě k nejvzácnějším památkám našeho práva domorodého. Kam při studiích těch se obrátil s chutí do práce, zřídka mohl opříti se o větší literaturu, a proto dobře odhadoval, jak skromné cíle si ustanoviti musí on na poli naší právní historie, a z toho poznání zmizel v detailní práci.

Také v těchto pracích, které projevují velikou sčetlost v pramenech, snáší fakta, vyhledává z pramenů místa k předmětu se vztahující, zůstávaje celkem na povrchu. Tenorem je popis; více historicky přiřazuje, než příčiny vyhledává, nejčastěji to nové leželo v nově snesené látce; ale nelze generalisovati, najdeme i nové výklady naproti starším míněním. Proti úvodům k vydáním památek proniká přece jen rozdíl, že spíše se k dedukci odvažuje. Patrno z nich, že seznámil se se způsobem práce historicko-právní, jak ji na jedné straně Grimm, na druhé Maciejowski podávali, vybírá z nich analogie v právech slovanských a germanských, rozšiřuje své vědění a hned se ho snaží zužitkovati. Pokouší se také postřehnouti rozdíl ve vývoji práva českého a moravského a zdůrazniti jej, nutí čtenáře uvědomovati si, že není tu vývoje ve všem stejného, že differenciace nastala a vedla k větším rozdílům v právním vývoji obou zemí. Z těchto studií obšírnějších a článků krátkých a kratších bych kladl za nejscelenější již uvedené staročeské jednání soudní, ku kterémuž studie byl konal při vypsání soudu panského v knize Drnovské, z nichž se měla jednou vyvinouti monografie, kterou ještě r. 1872 sliboval,[3]) ale nikdy nevydal ve formě knižní. Obíraje se historií našeho práva a ještě více četbou uveden byl na některé myšlenky, jež se týkají samé podstaty práva, a ty pokusil se appli-

[1]) O hlavě či mužobojstvu v právě českém. Čas. Mat. Mor. 1870. — Dobývání peněz dlužních na rukojmích skrze ležení, lání a vyvolání. Právník, 1870, 432 a n. — Právní postavení ženského pohlaví v Čechách. Příspěvek k sociální historii české. Tamže, 1870, 757. — O vdání v právě českém. Tamže 1870, 829.

[2]) Výklad některých věcí z Libušina soudu. Čas. Mat. Mor. 1869. — Statuta Conradi. Právník, 1873.

[3]) V úvodě k první knize půhonné dí na str. VII. mox in lucem prodproducturus sit liber, qui inscribitur ‚Geschichte des Herrengerichtes‘.

kovati na české právo. Podle nadpisu[1]) zdálo by se, že chce rozvinouti veliký programm pracovní, a zase druhý titul ukazuje, že šlo o něco jiného, nač Brandl odpovídá, hledaje podstatu českého práva. Dospívá k závěru, že právo české je právem agrárním, a demonstruje to příklady. Vše je jen nahozeno, práce nese ráz methodických pokynů mladší generaci, jíž práci doporučuje, ale dokonce nepodal článek, co sliboval nadpisem. Bylo nemožno psáti i jen úvodní myšlenky k filosofii práva českého, když ještě systém sám nebyl a není vypsán, nebo právo k své filosofii má se v poměru materiálu ke spracování.

Na chvíli byl z těchto studií historicko-právních vytržen r. 1870 staršími závazky. Za pomoci Matice Moravské byl zahájil prvním oddělením r. 1866 vydání spisů Žerotínových; druhá skupina podle plánu měla vyjíti také, a Matice, která se při prvním oddělení účastnila, chtěla ji zase podniknouti. Neboť po prvém roce, když listu se dařilo, výbor Matiční dodal si srdce a usnesl se vydati několik vědeckých prací moravských spisovatelův. Zakoupil básně z pozůstalosti Sušilovy, vybídl Klácela k vydání aesthetiky, koupil od Mathona Průpravu k vědě hospodářské, Matzenauerova Cizí slova a Brandla vyzval, aby předložil další rukopis Žerotínský.[2]) Brandl vyhověl hned a tiskl listy páně Karlovy jazykem českým psané s mezerami v letech 1591—1612 parallelně s pracemi jinými do roku 1872. Historika dnes zaráží toto kriterion jazykové při edici, přáli bychom si korrespondence určitých let celé, aby vydáním byla vyřízena jistá práce definitivně, ale pro tehdejší práci Brandlovu rozhodovalo, co měl před rukama; neohlížeje se po dalších rukopisech dochované korrespondence Žerotínské, podával hned, co mu náhoda[3]) přinesla. Toto hledisko Brandlovo, vydati české listy Žerotínské, mělo vedle vědecké potřeby účel jiný, síliti národní vědomí, ukázati na těch vzorech pěkný sloh listový, předvésti českého šlechtice tak vynikajícího, jehož potomci na Moravě česky už nemluvili, jako klassika českého slohu, vzorného stilistu. Toto hledisko vydavatelovo pro-

---

1) Jakou úlohu má plniti historie českého práva. (Úvodní myšlenky k filosofii práva českého.) Právník, 1871.

2) Zpráva výboru Matičního v Čas. Mat. Mor. 1870, 138.

3) Již r. 1865 otiskl v Č. Č. M. list Žerotínův z r. 1633, kterým dává revers starším Jednoty bratrské o knihách jejich, jež odvezl do Vratislavě, aby je zachránil před zničením. Otisku dal velmi zvučný titul: ‚Bibliotéka Jednoty Bratrské v Králicích.‘

ráží úplně z dedikačního přípisu Egbertovi hraběti Belcredimu, jenž jako předseda Matice na vydání listů naléhal. Ale směšováním dvou účelů, vědeckého a národního, trpělo vydání. Při vydání otiskl listy, jak ležely za sebou, nepřihlížeje k důležitosti obsahové, otiskl i takové, při nichž bychom se dnes spokojili nejkratším regestem nebo zjištěním itineráře. Co z korrespondence státníkovy přejeme si nejprve míti v rukou, je politická korrespondence, ale ve vydání Brandlově nepřevládá obsah politický, nýbrž mnoho, velmi mnoho místa zabrala korrespondence ze styků společenských, a proto zeje často prázdnost obsahová v těch listech, pro posouzení historické postavy pisatelovy málomluvná. Že z Bludovského kodexu vytiskl jen kusy české a vynechal latinské, francouzské a vlašské, které právě pro politické styky historikovi jsou cenné, odůvodniti může jen nehistorický účel publikace, který byl zároveň sáhnutím na originál. Vydání své zakončil rokem 1612., ač v témž svazečku kvartovém zapsány jsou listy ještě z let 1613 i 1614.

Dokončil publikaci velmi chvatně, nebo práce volaly ho už jinam. Byly to zase edice dvou právních pramenů, které téhož r. 1872 opouštějí lis tiskařský. První z nich je Kniha Rožmberská.[1]) Touto nejstarší jazykem českým psanou památkou právní zakončuje Brandl vydání soukromých sbírek právních. Kniha Rožmberská jako nejstarší památka byla vydána nejčastěji, a často se pokoušeli i o výklad těžkého jejího textu: z Čechů r. 1835 Palacký ji otiskl neúplně,[2]) roku 1840 celou,[3]) a Jireček[4]) znovu ji vydal r. 1870, pokusiv se již dříve o její výklad; konečně nabídl Brandl nové vydání Právnické Jednotě, jež je přijala. V úvodě obíral se jako Palacký a Jireček nejdůležitější otázkou, o časovém jejím vzniku, a dochází k mínění, které se odchyluje i od Palackého, ale ještě více od Jirečka. Na základě závažných důvodů jazykových a ještě více věcných posunuje dobu vzniku do druhé polovice XIII. století. Podle Brandla původní její redakce měnila se a rostla pozdějšími opisy a doplňky, když opisovatelé už nalezli jinou právní praxi, a v tom liší se od

---

[1]) Kniha Rožmberská. Kritické vydání opatřené poznámkami a glossářem, jejž učinil Vincenc Brandl. V Praze 1872. S. 144. 8⁰.

[2]) Výpis z knihy Radoslavovy. Čas. Čes. Mus. 1835.

[3]) Archiv Český. I.

[4]) Codex iuris bohemici. II. V Praze 1870. a výklad v Čas. Čes. Mus. 1862.

Jirečka, jenž ji považoval za jednotnou památku. Nejnovější práce Čelakovského v tomto bodě se k jeho názoru přidala. Vydání své pořídil Brandl z téhož textu jako Palacký, podle nejstaršího exempláře při deskách, prováděje na některých místech textovou kritiku a vysvětluje některá místa temná na základě studia právních památek. Tím jeví edice Brandlova pokrok naproti oběma českým vydavatelům, kteří vydávali holý text; pořídil text transkribovaný, jenž se arci vždy řídí okamžitou znalostí historického jazyka, a při tom zastřel na mnoze vlastnosti jazyka tehdejšího, které i svou formou k věcnému vysvětlení jednotlivostí památky přispívají. Proto odhodlal se Gebauer[1]) vydati palaeografický opis památky této po osmé, také na základě deskového rukopisu.

Druhá památka historicko-právní r. 1872 vydaná byla od let zamýšlená a připravovaná registra soudní či knihy půhonné a nálezové,[2]) z nichž drahně času svoji látku ke studiím vybíral a první využitkoval pro právní studie, ač pro genealogii a topografii již před ním Volný. Vůdčí myšlenkou při edici bylo zjednati pendant k trhovým deskám zemským, a proto původně zamýšlel Brandl vydání dovésti jen do r. 1480, do kterého trhové desky moravské nákladem stavů byly vydány. Jako tehdy vyšly desky podporou rodové šlechty na sněmu zastoupené, tak nová edice od země byla vydána podle Brandlova plánu vypracovaného r. 1871 za účinné podpory Jana Chlumeckého,[3]) bratra zesnulého Petra. Brandl uvedl tedy v život nový vědecký podnik, který mu vysoko bude počítán, a jej po čas své tvorby dovedl za hranice původního úmyslu, zakončiv jej r. 1895 svazkem šestým.[4]) Vykonal

[1]) Kniha Rožmberská. Listy filologické a paedagogické. VII. V Praze 1880.

[2]) Píše již r. 1866 v předmluvě k prvnímu svazku Žerotínových spisů: ‚a přijde-li kdysi k tomu, jak toho se nadíti jest, že knihy půhonů a nálezů v deskách zemských v Brně uschované tiskem vydány budou . . .‘

[3]) V úvodě k první knize půhonů vyslovuje Brandl dík Janovi Chlumeckému za podporu.

[4]) Libri citationum et sententiarum seu Knihy půhonné a nálezové. Edidit Vincentius Brandl. Tomus I. Quo continentur: 1. Vetustissimae, quae extant, citationes cudae Olomucensis (1374—1398). 2. První kniha půhonů Olomúckých (1405—1411). V Brně 1872. — Tomus II. Quo continentur: 1. Půhony Brněnské (1406—1415). 2. Půhony Olomúcké (1412—1420). 1873 — Tomus III. pars prior. Qua continentur: 1. Půhony Brněnské (1417—1447). 2. Půhony Brněnské (1447—1448) 1878. — Tomus III. pars altera. Qua continentur: Půhony Olomucké 1437—1448. 1880. — Tomus IV. pars prior. Qua continentur: Brněnské půhony od r. 1459—1466. 1881. — Tomus IV. Pars altera. Qua

tím pro poznání starého práva našeho velikou práci, neboť vedle půhonů k soudu panskému a k menší cúdě, vedle zápisů práva formálného a hmotného psali se do ní důležité prameny zemského práva moravského, snesení sněmovní a jiné.[1]) Vedle právní discipliny prokázalo vydání služby genealogii a topografii, uveřejňujíc ve stech otištěných přích jména žalobcův i žalovaných, měst a městeček, vsí i dvorcův. Ale tato edice jako předchozí zanechává mnoho nevyplněných přání; mimo první svazek vyšly všechny bez slova úvodního, ač bychom při jednotlivých svazcích rádi byli upozorněni, v čem cena vyšlého svazku zvláště záleží, jaké jsou v nich charakteristické právní případy, z jejichž výkladu by se daly postrojiti nové normy staročeského práva. Převod dat nebyl vůbec vykonán, což naznačuje, že vydání bylo potřebí ještě poslední redakce.

Léta 1870 až 1872 byla dobou pilné a svědomité práce Brandlovy, o níž s uznáním vyjadřovali se na mnohých stranách, ale ze směru své práce byl právě v ten čas odveden, že nedbal jisté opatrnosti, které mu úřad jeho ukládal. R. 1872 byl Brandl nepříjemně upozorněn na práci, která od let v archivu zemském odpočívala — na Codex diplomaticus Moraviae, neboť od jmenování Brandlova uplynulo plných deset let a kodexu dosud netiskl. Vhodné okolnosti zachytil se historik moravský d'Elvert, tehdy na sněmu zemském zasedající, a v řeči sněmovní vystoupil proti tomu,[2]) že se vydávají z fondů zemských staré knihy právní a jiné památky, kdežto pro moravskou historii nejdůležitější podnik vědecký nepokračuje; žádal za rychlejší tempo a léta následujícího přímo ve sněmovně Brandlovi vytkl, že nepodal dostatečného vysvětlení, proč otálí s pokračováním. Starý německý liberál uchopil se vhodné příležitosti a usvědčil Čecha konservativce před sněmovnou ze zanedbané povinné péče o vydání kodexu. Ti, kdo na sněmu Brandla se ujímali, jako Mezník, nemohli skutečnosti té dostatečně omluviti; Brandl sice vědecky pracoval,

---

continentur: Olomúcké půhony od roku 1463—1466. 1882. — Tomus V. pars prior. Qua continentur: Půhony Olomúcké 1475—1494. 1888. — Tomus V. Pars altera. Qua continentur: Půhony a nálezy Brněnské 1480—1494. 1892. — Tomus VI. Půhony Olomúcké od r. 1483—1493. 1895.

[1]) Sr. Čelakovský, Povšechné české dějiny právní. Druhé doplněné vydání. V Praze 1901, 252.

[2]) Sněmovní list 1872, 284 v debatě 3. prosince a pak r. 1873 v sezení sněmovním 20. prosince. Sněmovní list 1873.

ale pouštěl se také do literárních prací, které s jeho vytknutým cílem a s uznaným postavením ve světě vědeckém nebyly v přímé souvislosti, získávajíce mu jen přízeň a vliv. Psal na obranu zjeveného theismu[1]) proti materialistickým knihám Alfonse Šťastného, úkoly to, které s klidem mohl přenechati jiným, kdo by byli vystačili na odpověď proti takovým soustavám takovou formou od Padařovského hlásaným. Odhalují však nitro Brandlovo, že přemýšlel o posledních příčinách bytí, chtěl si zjednati a zjednal názor o nejdůležitějších otázkách životních a na něm založil přesvědčení, kterého hájil proti každému i když ten, proti němuž vystupoval, za to nestál. Toto dvoje vystoupení Brandlovo zůstává episodou jen v literární činnosti jeho, však episodickým tam vyslovený názor světový není, ale provází ho v celém životě, v každém vystoupení.

Silný tlak ze sněmovny za poslední dvě léta donutil konečně Brandla k pokračování v kodexu moravském. Začal osmým svazkem podniku, který r. 1874 vyšel, a dovedl jej r. 1893 svazkem třináctým[2]) do r. 1407. Měl to býti nejsvětlejší bod v jeho činnosti úřední, která tak pěkně s literární souvisela, ale nepříjemně začínala. Na celém podniku, jenž po vydání prvního svazku uvítán byl učeným světem s nadšením, lpěla od let padesátých kletba fals Bočkových, a nejistota z Monsean šířila se na ostatní v diplomatáři otištěné kusy nejbezpečnější provenience. Podle původu sbírky měl jí dán býti podklad pro příštího vypravovatele dějin moravských a obsahovati až na prameny vypravovací sbírku dostupných písemností — nejen listinných — vztahujících se na minulost moravskou. To byl jediný plán,

---

[1]) Kritická úvaha o pojednání Alfonsa Šťastného ‚o spasení po smrti', kterou sepsal V. Brandl. V Brně 1873. S. 63. 8°. — Kritická úvaha o pojednání Alfonsa Šťastného ‚Ježíš a jeho poměr ku křesťanství', kterou sepsal V. Brandl. V Brně 1873. S. 49 8°.

[2]) Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens, im Auftrage des mährischen Landes-Ausschusses herausgegeben von Vincenz Brandl. Sv. VIII. 1350—1355. Brno 1874. — Sv. IX. 1356—1366. 1875. — Sv. X. 1367 — 12. XII. 1375. 1878. — Sv. XI. 13. XI. 1375—1390. 1885. — Sv. XII. 1391—1399. 1890. — Sv. XIII. 1400—1407. 1897. — Roku 1868 zakončil sedmý svazek kodexu vydaný předchůdcem jeho již 1858 indexem, jenž obsahoval o něco víc: ‚Index zum VII. Bande des Codex diplomaticus Moraviae. Verfasst und mit einer ‚Erklärung aller in den bisherigen sieben Bänden des Cod. dipl. vorkommenden böhmischen und polnischen Worte' als Anhang versehen von Vincenz Brandl. Brno 1868. S. 64 + 23. 4°.

který zanechával Boček, a jediný, který přejali a měli jeho nástupci. Způsob vydání nebyl nikdy ustanoven, a pouze svazky Bočkem vydané zůstávaly vzorem pro edici Chlumeckému s Chytilem i Brandlovi.

V době, kdy Brandl přejímal vydání, stupňovala se ediční technika a požadavky, které na vydavatele takového podniku se kladly, byly mnohem větší, než za doby Bočkovy, jehož vydavatelská zásluha spočívala v opise listin, které v diplomatáři chtěl vydati, názor to, jenž namnoze ještě dnes se udržuje u nás, že přesné čtení staropismých textův a jejich opis vystačují na vydání. Pokrok diplomatiky určoval už tehdy nový způsob edice a její kritický doprovod, leč Brandl přes to utkvěl na jediném Bočkově způsobu; nestaraje se o otázky kritické, viděl docela ve smyslu Bočkova nazírání, jež archiv moravský ovládlo, úlohu pouze v tom, aby dosáhl rozmnožení zásoby listinné novými nálezy a tento nový material tiskem vědě učinil přístupným. Ale i v úpravě textů pro tisk zůstal na stupni Bočkově; spolehlivost a korrektnost jeho textů v kodexu nevyhovuje ani hodně skromným nárokům, v tom zůstala sbírka velice vadnou. Dokladem jsou nové Lechnerovy a Snopkovy korrektury k textům[1]) kodexu, jež opravují také Brandla. Veliký požadavek, aby snesen byl pro minulost země veškeren materiál v této sbírce, předpokládal pro dobu, kterou Brandl zahajoval (1350—1407), rozsáhlejší výzkum archivní, měl-li snésti látku v možné úplnosti. Morava těch let uvedena byla do čilejšího styku se sousedstvím, a osud, jenž stihl domácí archivalie, že odvál mnoho do cizích zemí, to vše vyžadovalo intensivnějšího výzkumu zahraničního v archivech mimomoravských, jmenovitě v království Českém a v archivech vévodství slezských. Brandl velice se obmezoval při sbírání látky na archivy domácí. Pevný plán byl by také předpokládal, aby se zachovávala evidence ze svazku do svazku, aby použito bylo rukopisu ve svazku následujícím, když z téhož pramene kusy vybírány již pro díl předchozí.

Kritickému spracování textů bylo na závadu již samo založení kodexu, který chtěl také vedle listin pojmouti jiné písemnosti a záznamy, jež stěžovaly kritický doprovod. Na změnu ve vydávání

[1]) Lechner K., Beiträge zur Frage der Verlässlichkeit des ‚Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae' v Zeitschrift des Vereines für Geschichte Mährens und Schlesiens. II. III. Brno 1898 a 1899. K tomu pak opravy Snopkovy v Hlídce r. 1899 a v Časopise Matice Moravské. 1901 a 1902.

diplomatáře Brandl neměl odvahy, a tak ve svých vydáních neuplatnil, co čas nového přinesl. Brandlovi nedostalo se methodického vyškolení, neměl tedy ani pro ten druh práce dost porozumění. Obejde-li se historik v některých disciplinách bez školení, zde ho potřebuje nejvíce, bez návodu těžce se propracovává k jemnému porozumění, jakého vyžaduje kritika listin, jež nyní text vydavatelův provází. Vlastně vycházely svazky diplomatáře moravského skoro bez účasti světa učeného; ač svojí formou diplomatář také za hranicemi země byl posudku přístupný — úvody a záhlaví psány jsou německy od šestého svazku, jakkoli Boček své díly doprovázel latinsky — nedostalo se mu pozornosti v listech kritických, které by byly vydavateli připomenuly, jakými cestami se dáti. Nyní ve vydání všímáme si chyb písařských, provádíme přepis podle určitých pravidel, jak latinských originalů tak písemností v jazycích národních vydaných, zaznamenáváme rasury, připojujeme zevrubný popis kusů s diplomatickým rozborem. U nás věnovala se těmto důležitostem zvýšená pozornost velmi pozdě. Teprve poslední svazek, arci v jiné souvislosti, posouzen byl dosti ostře.[1]) Tak odevzdal sice historikům do rukou sta listin a jiných písemností, za něž díky jsme mu zavázáni všichni, neboť tak se stalo přístupným vědeckému využitkování veliké bohatství zpráv, ale všecku ostatní práci, kterou podává hotovou vydavatel nyní, musí často znovu vykonati si používatel při moravském diplomatáři sám, neboť vypravovatel nemůže použiti věcného obsahu listin historicky, pokud si neozřejmil formální vznik diplomu.

Patnáctiletým obíráním se v pramenech historických v nejširším rozsahu, jmenovitě čtením v pramenech právních a jejich vydáním, pokusy o výklad temných míst i slov nashromáždil Brandl tolik látky, že na počátku r. 1876 vydal ji jako nejcennější dílo své — glossář.[2]) Uskutečnil tedy plán, který choval již od r. 1870 a který už Palacký a jiní byli vyslovili.[3]) Všechny

[1]) V. Novotný ve článku ‚Nové publikace o době husitské‘. Čes. Čas. Histor. 1899, 13—14.

[2]) Glossarium illustrans bohemico-moravicae historiae fontes. Enthaltend: Die Erklärung 1. der in den böhmisch-mährischen Geschichtsquellen gebräuchlichen böhmischen diplomatischen Ausdrücke, 2. jener lateinischen und 3. jener deutschen Worte, welche in diesen Quellen speciell vorkommen. Verfasst von V. Brandl. Brno 1876. XII + 470 + [6]. lex. 8°.

[3]) Rybička Brandlovi 12. XII. 1870. ‚Co se týče glosáře, toť nemohu opomenouti, že potřeba toho, aby dílo Ducangovo bylo v té míře doplněno,

předchozí práce vydavatelské podporovaly sestavení jeho. Vydávaje Žerotína, knihy právní a kodex, připojoval k nim vysvětlivky a malé glossáře. V historicko-právních studiích vykládal podstatu jednotlivých ústavův, a sklonnost Brandlova k linguistice dodala jiný podklad k takové práci. Liší se ovšem, jak na titule již označeno, od glossářů známých, není v první řadě etymologický, nýbrž vykládá předem věcně; nepodává se tu tedy něco obdobného Du Cangeovi, ale v tom se doplňuje Du Cange, že se neuhýbá výkladu českých frasí do latiny přeložených, nečeskému člověkovi nesrozumitelných. Věcný výklad ovládl glossář, a poněvadž nejčastěji šlo o výklady technických výrazů staročeského života právního, narostl glossář v reální encyklopaedii zřízení zemského, práva veřejného i soukromého, právních starožitností, chronologie a dějin. V jednotlivých heslech ukrývaly se dějiny institucí a poměrů právních za několik století. Byla to tedy práce většího rozsahu. Využitkoval velmi mnoho pramenů do jeho doby vydaných, rozhojňoval je výklady z četných rukopisných památek, které však pro nedostatečnou citaci vymykají se kontrole, kdo by po stopách jeho odkazů chtěl jíti znovu a dále.

Lví podíl z glossáře připadá na soudní řád staročeský; mnohé články jsou tu tak propracovány, že vyčerpán byl jimi známý do jeho doby materiál. Že jiné články jsou neúplné, z toho nelze Brandlovi činiti výtky; jinde o takový podnik za vedení učených společností rozděluje se celá skupina pracovníků, kteří si rozeberou práci dle speciálních studií svých. Zde sestavil celek jednotlivec, jenž u nás ponejprv takovou práci podnikal, první razil cestu. Celkem poměry a prameny moravské bohatěji vyčerpány a vylíčeny, než poměry a doklady české i slezské. Různost rozvoje právního v Čechách a na Moravě, na kterou v předchozích svých studiích, kde hlouběji vnikl, sám váhu kladl, není všude jasně vylíčena. Čechy v glossáři ustoupily poněkud Moravě, a také rozvoj zřízení a práva městského příliš ustupuje zřízení a právu zemskému, čímž mnohé důležité otázky zůstaly neobjasněny. Rozvoj práva českého v XVI. a XVII. století je ve spise velmi skrovně vylíčen, nemluvíc o státním a admini-

---

jakož to Vašnost nyní máte před rukama, cítěna již drahně let. Jmenovitě promlouval jsem často s přítelem Erbenem o věci té, Hanka a Šafařík nejednou mluvili a potřebu její cítili'. — Týž připomíná v listě Brandlovi 16. XI. 1872, že již Sláma r. 1829 v Čas. Čes. Mus. o věci té důtklivě psal.

strativním vývoji XVIII. věku, za to hojně zastoupena století starší od XIII. počínajíc až do XV., jež Brandlovým studiím byla bližší. Methodicky nejnebezpečnější v Brandlových výkladech bylo, že někdy při hesle doklad z určité doby mu stačil, aby se vyjadřoval o celé instituci, ačkoliv podstata názvu, pojem velmi často se mění dobou, a pro rozlišení třeba sebrati mnohem více materiálu, který by vývoj stopoval. Mnohý jiskrný námět zůstal neodůvodněn, což arci padá na vrub formy díla. V celé řadě hesel byl glossář také platným obohacením české lexikografie a fraseologie. Jesliže domácím badatelům glossář usnadnil čtení pramenův a vyložil četné pojmy, cizím učencům umožnil rychlou orientaci o vývoji ústavu a pojmů historického života ze vzdáleného světa, nebo podával také výklad fraseologie zlatinisované toliko zevně, jejíž duch i konstrukce zůstávaly českými. V tomto díle uplatnil se v Brandlovi současně hisorik i filolog. Za glossář dostalo se mu uznání ze všech stran;[1]) nám zbývá si jen přáti nového, ze základu Brandlova vycházejícího glossáře, který by se rozšířil na reální encyklopaedii všeho toho, co se naší minulosti týká. Od r. 1876, tedy po čtvrtí století od vydání glossáře, naše vědění historické i právní ve všech směrech učinilo pokroky, že mnohých hesel nelze užiti k orientaci o stavu dnešního badání.[2])

Úspěch glossáře roznesl jmeno Brandlovo a učinil jeho příspěvky hledanými, a obé udrželo Brandla v čilé produkci, neboť stál v plné síle mužných let, práce se mu dařila, lehce šla z péra a byla uznávána. Vedle vydávání kodexu a register soudních vyznačují následující dobu práce po časopisech. Pilně přispívá zvláště do Časopisu Matičního, který r. 1872 programm svůj změnil,[3]) chtěje slevovati z vědeckosti aspoň formou, ale Brandl zůstával v celku stejný ve svých příspěvcích. Časopis

[1]) V záplavě chvalozpěvů, do nichž tonem prsním i denní listy zasahovaly, četl jsem nejlepší ocenění glossáře z péra tehdy ještě mladého právního historika J. Čelakovského v Právníku, roč. XV. V Praze 1876, 174—176, 208—212, 243—248. — Bartoš Fr. v Listech filologických roč. III., 226—229 zmínil se o stránce jeho jazykové. Na Moravě — a to jest zajisté charakteristické — Čas. Mat. Mor. mlčel, ale rozepsal se o nové knize obšírně Pol. Koller v Notizenblattu 1877, č. 3 a 4.

[2]) Kupř. o poddanských poměrech, jež v glossáři použil z feuilletonu svého ‚Poddanství v Čechách a na Moravě‘. Moravská Orlice. V Brně 1876, č. 45—49.

[3]) Na konci 3. ročníku redakce otiskuje o tom prohlášení 1. dubna 1872. Čas. Mat. Mor. III. 1872.

ztrácí sice r. 1875 prvního obezřelého redaktora, jenž nepropouštěl prací slabých a pevně držel se programmu listu, ale nový redaktor Bartoš měl v Brandlovi tak silnou podporu, že se jí netěšil u žádného přispěvatele až do zániku Časopisu r. 1882. Nejsou mi známy motivy, které vedly ke změně v redakci, ale Brandl nové redakci poskytoval ještě účinnější podpory; nejen psal články, ale také referoval o nových zjevech linguistické a historické literatury, jednou do konce — a to překvapuje — i z pěkné literatury. Z péra Brandlova dočítáme se v Matičním orgáně o Kosmákově Kroutilu. Všechny referáty neplynuly z vnitřní potřeby referentovy, aby veřejně se o pracích těch vyjádřil, mnohé vytryskly z ohledů na list, redakci, a také na ty, o jejichž plodech podával zprávu.[1])

Tou dobou vzniká na Moravě nový list. R. 1878 zakládá Vladimír Šťastný ‚Obzor'. Podle programmu chtěl býti apologetickým listem křesťanství,[2]) vskutku však se stal jen listem pro římsko-katolickou výchovu mládeže, nikdy však nenabyl vlivu na vývoj literárních směrů na Moravě, jakkolvěk zbarvených, nemaje ani dosti neodvislé laické společnosti, která by za ním stála. Brandl přispíval i do toho nejmladšího listu moravského parallelně jako do Časopisu Matičního. Náklonnost archivářova k Sušilovi přenesla se na jeho žáka, a nástupce Sušilův přiblížil se obhájci víry a Velehradu. Sotva dva tři cennější příspěvky střídají se s pracemi a drobnostmi vědecky docela bezvýznamnými,[3]) v nichž tu

---

[1]) Tak roku 1877 referoval o těchto pracích: Koutný, Der Přemysliden Thronkämpfe, Sněmy České I.; Rezek, Zvolení a korunování Ferdinanda I.; Prasek, Čeština v Opavsku; Blažkova mluvnice česká; Pauliny-Tóth, Slovanské bájeslovie; Kosmák, Sláva a úpadek pana Jana Kroutila . . .; roku 1880 o Jirečkově vydání Svodu zákonů slovanských; roku 1881: Václavek, Dějiny Vsetína, Mittner, Základové letopočtu křesťanského; l. 1882: Konrád, Dějiny posvátného zpěvu; Tiray, Dějiny Velké Byteše; Krch, Kněžna Drahomíra; Bayer, Z našeho lidu; Nilles, Kalendarium manuale.

[2]) Redaktor rozvinuje svůj úkol na počátku prvního ročníku; vyznívá v potírání materialismu.

[3]) Venetové Adriatičtí. Obzor I. 1878, 36. Hájí tam ještě slovanského jejich původu! [Sr. Niederle, Slovanské starožitnosti I., 192]. — Vlaštovky v národní poezii. Tamže II. 1879, 33. — Posudek Šťastného Kytky z Moravy. V témž ročníku str. 93. — Stromy, bydliště duší lidských. Tamže, 228. — Palimpsesty. Tamže, 275. — Kterak král Rudolf II. l. 1577 v Olomouci za pána země Moravské uvítán byl. III. 1880. Zde popsal vlastně jen obřadné přijetí a scenu s biskupem Janem Mezonem. Thema totéž ještě jednou úplněji

i onde proniká pointa konfessionelní. I tak nevinné thema, jako jsou palimpsesty, končí mimo vše nadání zbytečně a nemotivovaně polemicky. Na závěr kratičkého výkladu o pojmu nedovedl potlačiti odporu proti protestantství, s kteroužto nechutí se u Brandla setkáváme na mnohých místech. Drobnosti ony nesou ráz článečků, jimiž pisatel ochotně na rychlo vyhovoval redaktoru listu jediným zasednutím ke stolku.

Práce těch let jsou polemické, kritické a zpracování na nové látce založená; druh vědecké práce jako předměty jsou tedy nejrozmanitější. Rok 1878 jest ve znamení polemiky a kritiky. Zahajuje ji s nerovným zápasníkem Tramplerem, který se odvážil vydati vlastivědu moravskou, již Brandl v pravém slova smyslu ubil.[1]) V průvodu kousavé ironie a tvrdého vtipu ukazoval krok za krokem, jak Tramplerův plod je pouhým výpisem z Kořistkova Markrabství Moravského, a jakých chyb se dopustil autor na mnohých místech pro nepochopení knihy, z níž vypisoval, na jiných zase, že neznal změn od vydání knihy Kořistkovy. Na těch 32 stranách snesl Brandl smutnou illustraci o obsahu knihy, plné konfuse a nesprávností, která prodrati se chtěla na ústavy učitelské. Tento odsudek Brandlův vzbudil dojem ve vzdělaném publiku neodborném, drobný článek o zlomcích Monseových[2]) uvítal s radostí cech historický, poněvadž jím také ‚finem mentiendi fecit'. Když se začaly ozývati hlasy pochybující o pravosti některých listin v moravském diplomatáři otištěných, padl stín podezření na celé vydání Bočkovo. Nejistota se stupňovala, jak přibývalo skeptických hlasův a nastávala potřeba revidovati, dáti uživatelům do rukou vodítko, které by dělilo pravé od nepravého, vyloučilo falsa, ale sňalo za to kletbu podezření s celé sbírky, jistě neoprávněnou. Studium diplomatáře a jeho vydávání určovalo Brandla k tomu, aby se vyjádřil, a hlasy na něho[3]) předem poukazující přiměly ho k rozboru aspoň

---

a z jiné stránky vypsal Kameníček ve Sborníku dějepisných prací žáků Tomkových. V Praze 1888, 48 a n.

[1]) Heimatkunde der Markgrafschaft Mähren. Zum Gebrauche in Lehrer- und Lehrerinnen-Bildungsanstalten und für Volksschullehrer, herausgegeben von Richard Trampler. Kritisch beleuchtet von V. Brandl. Brno 1878. S. 32. 8°.

[2]) Fragmenta Monseana čili zlomky Monséovy. Čas. Mat. Mor. 1878.

[3]) Šembera v Čas. Čes. Mus. 1875, 72[84] píše: ‚Bylo by velice žádati, aby mužové dle úřadu svého k tomu povolaní a blízcí pramenů dle toho, co tu vytknuto, revisi veškerých listů diplomatáře Moravského až do polovice XIII. století předsevzali . . .'

některých kusů, jejichž provenienci Boček udával jako zlomky, které kdysi prof. Monse prý nalezl. Obsahovaly řadu nových zpráv z doby a o věcech, z níž a o kterých jsme odjinud nevěděli. Uvedly tehdy učený svět v napětí, po kterém se však brzy skepse dostavovala: Kopitar, Rössler, Büdinger, Šembera i Jireček ji pronášeli i živili, ale zastavovali se na samém počátku práce. Brandl, jenž v začátcích literární činnosti věřil v pravost Monsean a byl dokonce ochoten jich brániti, kdyby ruka Šemberova mu nebyla zadržela péro, šel v této práci mezi diplomatiky, dav se do zkoušky malé skupiny t. zv. zlomků Monseových, v nichž pronikl jako kritik. Kritiku svoji nemohl založiti na vnější diplomatické kritice, nebo originálu zde žádného nebylo. Základem jeho pozorování jsou Bočkovy texty listin v kodexu samém; proto jest jeho kritika diplomatická výhradně historická nebo ještě určitěji historicko-filologická. Otištěný text a historický obsah listin podávají mu jediná kriteria, ale ten způsob provedl tak dokonale, že prokázal otištěné zlomky za falsa Bočkova. Cením tuto malou práci Brandlovu velmi vysoko, poněvadž jí uzavřel studium o celé jedné skupině listin diplomatáře, zde řekl poslední slovo, třeba ne první. Co jiní naznačili jako pravděpodobné, o tom důkaz provedl Brandl, že jest jisto, a tak jsme u výsledků, na nichž se nedá nic měniti, a kdykoliv se vrátíme k těmto otázkám, bude vyslovováno jeho jméno. Odstranil padělky ze zásoby, které za doklad užívati smíme při vypravování a dedukci historické. Ve článku nadhodil sice ještě jiné skupiny jemu i jiným podezřelé, ale nevrátil se k tomu druhu práce nikdy, trvám na škodu naší literatury vypravovací, v níž ještě to i ono Monseanum proklouzne i po důkazu Brandlově, také v Časopise,[1]) v němž jej byl uložil. Práci tu převzali po něm jiní, nejprve Bretholz,[2]) pak Friedrich,[3]) ale dotud nevíme, jak daleko tu smíme jíti, a to je nejsmutnější bilancí kodexu, úsilí více než půlstoletého. Jakkoliv důkaz Brandlův byl jasný a nutící, že nezůstavoval pochybností, nedovedla se tato jeho práce ceniti ani v jeho brněnském okolí dostatečně, a pochybnosti vyslovovali, kdo k nim

[1]) V Čas. Mat. Mor. 1891 ve článku Houdkově ‚O stáří osad moravských na základě zpráv listinných.‘

[2]) Die Tataren in Mähren und die moderne mährische Urkundenfälschung. Zeitschrift f. Geschichte Mährens I. V Brně 1897.

[3]) Kodex Tišnovský. Čes. Čas. Hist. III. V Praze, 1897. Nová řada moderních padělků v mor. diplomatáři. Tamže. VII. 1901.

neměli žádné legitimace,[1]) odvolávali se na osobní dojmy, místo aby odpovídali vědeckými námitkami.

Úzký byl kruh čtenářstva, který se zajímal o tento spor vážného dosahu. Nepoměrně větší účast vzbudilo thema u nás mnohem aktuálnější, spor o Rukopis Zelenohorský, v němž Brandl se postavil proti někdejšímu svému rádci Šemberovi. To připomínám, ale nevytýkám. V našich nevyspělých poměrech literárních se obyčejně vykládala polemika ve sporu vědeckém motivy osobního rázu, jakoby ony byly jedinou vzpruhou kontrovers, nikoliv na prvním místě větší vědecká jistota. Jsou to právě poslední boje o Rukopisy, jejich způsob a výklad, které mi tu větu připomínají. Rukopisový boj nebyl jen bojem o Rukopisy, byl mnohem více, provalil se tu elementární silou zápas mezi svobodným vědeckým badáním a terrorismem, podníceným motivy povahy nejrozmanitější. Brandl, jenž šetřil taktu a vynikal společenským vzděláním, nepovažoval za porušení dobrých forem, položil-li veřejně důvody odchylného nazírání od mínění muže, kterému byl zavázán. Šembera ke čtvrtému vydání dějin literatury české připojil dodatky, v nichž odůvodňoval Libušin Soud za padělek. Zvířil tím tvrzením vlny národního cítění, které svůj odlesk měly v listech politických a končily se známým refrainem o nevlastenectví autorově. Brandl, který byl nejen věřící, ale patřil mezi bojující, k obráncům a vykladatelům obou Rukopisů[2]) od r. 1869, dotknut byl také dodatky Šemberovými, a tak se cítil k odpovědi vázán. Odpověděl ještě r. 1878 v Moravské Orlici.[3]) Šem-

---

[1]) Matěj Procházka posuzuje v ‚Obzoru' šestý ročník Časopisu Matice Moravské, napsal o článku Brandlově 1878, 63: ‚My jsme příležitost měli Antonína Bočka poznati, ctíti v něm upřímného národomila a poctivce nejinak, nežli Sušil, Šafařík a Palacký. Ač ostrovtipně a důmyslně pan archivář Brandl podvrženost zlomků těch na velikou pravděpodobnost povýšil, přece nechceme již nyní rozhodný úsudek o věci té pronésti, nýbrž chceme ještě čekati na repliku těch, kteří přes všechny důvody páně Brandlovy nehodlají se vzdáti důvěry své v poctivost Bočkovu a pravost zlomků dotčených.' Jak velice se Procházka mýlil tím úsudkem, vysvítá nyní i laikovi z listů Palackého Bočkovi, jež jsem otiskl v tomto časopise r. 1901.

[2]) Výklad některých věcí ze zpěvu: ‚Záboj a Slavoj'. Čas. Mat. Mor. 1870. — Interpunkce, navržená pro jedno místo Ruk. Král. Listy filologické. II. 1875, 29—30. — Příspěvek k výkladu Rukopisu Králodvorského. ČMM. 1877.

[3]) Libušin Soud. Rozprava o námitkách, které prof. dr. A. Šembera proti pravosti básně té učinil. Napsal V. Brandl. Zvláštní otisk z Mor. Orlice. V Brně 1878. S. 34. 12°. Druhé vydání tamže téhož roku.

bera také odpovídal nejprve v denních listech, a konečně v lednu následujícího roku vydal spis,[1]) jímž obšírně vykládal podvrženost Rukopisu i jeho blížence, a v přídavku odpovídal Brandlovi. Brandl nelenil a odpověděl hned také knihou, bráně toliko Rukopisu. Teprve, když Brandl po druhé odpověděl samostatně[2]), mimo politické denníky, kam polemiky takové svojí povahou a svým předmětem se nehodí, ve formě vědecké a bez osobního dotknutí, převedl spor z denních otázek na pole odborné diskusse, kde se neubírá volnosti vědeckému badání. V tom je pro naše poměry, ale jen pro ty, přednost Brandlovy praetenciosní knihy, nikoliv zásluha. Jako při sporu Velehradském, měl i tu Brandl svým hlediskem již předem zajištěnou přízeň širokého publika, že se stavěl za obránce. Už to byl poloviční úspěch.

Šembera stojí na stanovisku Dobrovského, Brandl jde za ‚Denkmäler'. Touto retrospektivou z prvního období sporu o pravost podvržených památek mohou se obě práce proti sobě postaviti. Odpovídá Šemberovi ve dvou oddílech poznámkami palaeografickými a glossami formálnými i věcnými; všímá si tedy rukopisu, jazyka a obsahu, jak toho při památce sporné třeba. Palaeografická methoda jeho není však přímá, že by vysuzoval starobylost písma na základě originálu, ale přistupuje bez očité znalosti rukopisu hned k palaeognostickým výrokům Dobrovského, Pertze, Sickela, Wattenbacha a Šembery samého, jež hledí oslabiti a některé námitky vyvrátiti. Rozbor těch výroků to vlastně není, jen u Šemberových námitek mohli bychom jej za takový pokládati, ale přičiněné poznámky bývají hodně nedověcné, jako u Dobrovského, že svéhlavost svedla ho k výkladům o falsích spíše, než vědomosti palaeografické. Opakuje zde nepěkný obraz o Dobrovském a jeho kritičnosti, který právě i Palacký[3]) v ‚Denkmäler' pomáhal vytvořiti; měl tedy již v této části své obrany za průvodce Šafaříka a Palackého, oporu v jejich ‚Denkmäler'. Palackého důvody o staropísmém rázu Rukopisu namnoze přejímá, někde jen sesiluje. Pomocí

---

[1]) Libušin Soud, domnělá nejstarší památka řeči české, jest podvržen, též Zlomek evangelium sv. Jana. Čehož důkazy podává Alois Vojtěch Šembera. Se dvěma světlotisky. Ve Vídni 1879. Str. 152. Vel. 8°.

[2]) Obrana Libušina soudu. Kterou sepsal V. Brandl. V Brně 1879. S. 173 + [2]. Lex. 8°.

[3]) Sr. o tom nyní pěkný výklad Hanušův v XVIII. hlavě Literatury české devatenáctého století. I. V Praze 1902, zvláště str. 879, 894.

snímků Rukopisu dospívá k závěru, že Rukopis psán je rukou laickou v druhé polovici XII. století nebo počátkem XIII., ale má jej za pouhý opis starší předlohy.

V druhé části hledí Šemberovi ukázati, že báseň věcným obsahem i formami grammatickými nemůže býti padělkem, poněvadž r. 1817 žádný těch známostí grammatických ani věcných míti nemohl. Druhá část psána je obratněji než první, z níž patrno, že Brandl byl pilným staročeským čtenářem, že znal se v právním životě naší minulosti, ale myšlenka, ku které důkaz spěje, že báseň nemohla býti složena kol r. 1818, byla ovšem velikým vědeckým omylem, který přes učený apparát a statistiku dokladů teprve novější kritická práce odstranila, předem vybudovaný systém historické mluvnice české, neboť Brandl sám v historické mluvnici zůstával na pravidlech, které jako zákony staročeské mluvnice se držely od Šafaříka. Největší polemika Brandlova, jakkoliv se tehdy u nás vítězně udržovala nad Šemberou v officielním světě vědeckém, čehož dokladem byl i akcessit z ceny Čermákovy obraně přiřknutý, podlehla v novém sporu o Rukopisy. Kdo může rozhodnouti, zda Brandl odešel s neochvějnou vírou v Rukopisy, když v posledním rozhodném boji o ně vůbec zůstal v ústraní. Bylo to vědomí, že nelze hájiti ztracených posic? Mlčící Brandl v boji vedeném z Athenaea by tomu nasvědčoval,[1]) neboť rád zasahal svým slovem do veřejnosti, a zde vázán byl vlastní minulostí, aby projevil mínění. Snad se neúčastnil posledního boje i proto, že poledne života přestupoval, což mu ubíralo pružnosti a také bojovnosti.

Současně se Šemberou vystoupil v Brně Vašek proti padělkům první romantické družiny české, ale jemu Brandl odpovídal pouze článkem v Časopise Matičním,[2]) do něhož Vašek přispíval. Také v této kritice Brandl obhajuje pravosti, zvláště druhého z padajících Rukopisů. Počíná vésti důkaz Hankovou neschopností napsati obě skladby, vyvozuje úsudek z výroků autorit o Hankově povaze a duševní potenci. Moderní badání nezašlo sice tak daleko, jako Vašek, ale potvrdilo proti Brandlovi jeho důkaz potud, že Hanka se dělil

---

[1]) V druhém vydání knihy pro každého Moravana škrtl právě jedno místo z prvního vydání, které se zakládalo na RK a místo z něho uvádělo.

[2]) Úvaha o spisu: ‚Filologický důkaz, že rukopis Kralodvorský a Zelenohorský, též zlomek sv. Jana jsou podvržená díla V. Hanky. Sepsal A. Vašek‘. Čas. Mat. Mor. 1879.

o autorství obou Rukopisů s Lindou, a že na něho připadá úprava palaeografická, staročeské textování a partie lyrické. Filologické důvody Vaškovy, který staročeské hláskosloví a grammatiku ovládal, jako tou dobou v Brně nikdo, byly velmi vážné, že ani Gebauer, tehdy ještě věřící a obraňující, nemohl si všech jeho námitek vysvětliti. Brandl proti Vaškovu základnímu východisku, že jsme měli staročeský jazyk normální, stavěl moc dialektů, měl ji za velmi silnou, ne-li za prevalentní, a tak hledí často vyložiti odchylky Rukopisův od staré češtiny památek přesných. Neoterický karakter básní Vaškem dokazovaný snaží se vyvraceti obsahem i formou písní národních[1]) — pole to volné nejširší kombinaci a zřídka k cíli vedoucí. Jestliže Brandl v obhajování Libušina Soudu stránku historickou rozebral, při jeho bliženci utkvěl na důvodech filologických. Odpověď Vaškovi byla slabší než Šemberovi, obě však jsou dnes jen historickými doklady, které na vývoj otázky v letech 1886—1888 neměly už vlivu. Ale filologii pěstoval předtím i potom, vracel se k těm studiím, které byly namnoze ve spojení s jeho obhajováním a výkladem Rukopisův. Vykládá ‚Moranu' z rukopisu, ‚Zizi' z Kosmy, ‚nav' z Dalimila; jiné etymologické výklady a dodatky ke sporu Rukopisnému[2]) dodávají mu látky k drobnostem. Pověst o Kroku zvábila ho k výkladu a rozboru ve smyslu staré methody mythologické. Viděl v Krokovi řeckého Urana, v jeho dcerách Sudičky.[3]) Tento výklad ustoupil nyní jiným,[4]) bližším našemu způsobu myšlení, a také pro ‚Zizi' vyhledán později docela nový výklad,[5]) který se udržuje.

Se vzrušujícími pracemi kritiky historické a filologické jde rovnoběžně klidnější historické vypravování, menší článkové studie v Časopise Matičním. Vybírá k nim látku většinou z nepřebraného zdroje, jehož strážcem byl, ze zemského archivu moravského a

---

[1]) Sběratelský ruch na Moravě Sušilem zahájený vedl Brandla tehdy ke studiu našich písní národních. Věnoval mu článek ‚O písních národních' v Čas. Mat. Mor. 1876.

[2]) Příspěvek k mythologii české. Časopis Matice Mor. 1876. — Žizi. Tamže 1880. — Kterak se mění slova a jich význam. Tamže 1880. — Příspěvek k pravosti Libušina soudu. Obzor. III. 1880. 126, 142.

[3]) O Bojích Herkynských a o významu nejstarších českých pověstí. Čas. Mat. Mor. 1873.

[4]) Kraus A., Stará historie česká v německé literatuře. Praha 1902, 6.

[5]) Sr. K. J. Černého referát o Tomkově, Maškově a Peiskerově výkladu. Listy filologické 1887. 400 a 468.

z archiválií, které na cestách po Moravě nebo osobním stykem se mu dostaly do rukou. Proto studie ty přinášejí vždy něco nového, a v tom shledáváme jejich sílu. V některých jsme o málo dále, k jiným ještě pořád bude nucen sáhnouti, kdo by psal nový celek dějin moravských na základě literatury. Nelze upříti, že materiál, který se mu dostával do rukou, někdy ho svedl, ale těžko bylo odolati zajímavým zprávám a zříci se publikování, a tak zjednav si rychlou orientaci o otázce, a někdy také bez ní, zpracovával material nejčastěji bez širší souvislosti a bez jejího pozadí všeobecného; s tím značným omezením osvětlil některé temné body naší historie.[1]) V církevních dějinách obíral se počátky husitského hnutí, moravskými sektami staršími i mladšími, vypsal list z dějin moravského práva trestního a pro dějiny moravského obrození nastínil život Taroucy a Klácela jako akt piety a vděčnosti za sebe a za Matici Moravskou. ‚Analecta topografica‘ jsou dnes ovšem pouhé paběrky z historické topografie, ale dovídáme se z nich, že jsou vlastně jen torsem zachráněným z velikého lístkového apparátu po léta sbíraného, jímž chtěl podati opravy a doplňky k místopisům Volného. Že se Brandl k té revisi nedostal, jest velice litovati, neboť právě on vydáváním kodexu a knih půhonných i znalostí listinné zásoby ovládal veliký materiál topografický a genealogický, jenž podán býti mohl badatelům ve formě systematické.

Těmito paběrky uzavírá se poslední ročník Časopisu Matičního starší serie, a s ním přestává vycházeti jediný náš vědecký list moravský z důvodů, jež teprve budoucnost bude moci posouditi. V dohasínajícím Časopise podal Brandl ještě posudek, kterým jako historik postavil se proti novému nebezpečnému směru, jenž na

[1]) Spor o biskupství Olomoucké a počátky husitství na Moravě. Čas. Mat. Mor. 1877. — Osvědčení Petra z Uničova, kterým dřívější kázání svá proti Čechám, Husu, Jeronýmu a proti přijímání pod obojí odvolal (13. března 1417). Tamže 1879. — Úvaha o spisu ‚O stycích a poměru sekty Valdenské k někdejším sektám v Čechách. Psal dr. František Palacký‘. Tamže 1869. — Jan Dubčanský a bratří Lulečtí. Tamže 1882. — Domy bratrské. (Zaznamenání věcí některých bratrských v domě zboru Brodského (Uherského) obnovení léta Páně 1601. Inventář věcí obecních v domě bratrském ve Veliké, obnovený po bězích a po ohni při svatém Janu Křtiteli Páně léta 1605. Veliká, nyní Velká u Brodu Uher. Tamže 1882. — Právo lovecké na Buchlově. Tamže 1880. — Zpráva o knize Sturmově. Tamže 1881. — Bedřich hrabě Sylva Tarouca. Tamže 1881. — Příspěvky k životopisu Matouše Fr. Klácela Tamže 1881. — Analecta topografica. Tamže 1880.

Moravě se přihlašoval. V prvním ročníku Sborníku Velehradského, jenž připravoval literární oslavu jubilejního roku, uveřejnil Havelka stať o křížích, jež nazval Cyrillo-methodějskými.[1]) V ní dokazoval, že kříže tvaru, který označil za byzantský, jsou památky Cyrillo-methodějského působení, a za důvody uváděl formu kříže a lidovou tradici. Jeho následovali jiní. Brandl[2]) v posudku Sborníku postavil se rozhodně proti nehistorickému využitkování nynější lidové tradice, které nelze stopovati daleko nazpět, o křížích nápadnější podoby, aby měla platnost podržeti nazpět až do IX. století. Tím se mohl ovšem spokojiti, ale Brandl šel dále a upřílišil poněkud, založiv posudek svůj v tom nezcela přesně, že vysvětloval kříže předem za hraničníky. Havelka mu odpovídal, chytil se této stránky v polemice, ale these své neobhájil.[3]) V jádru, po stránce historické kritiky podržel Brandl vrch. Slovo Brandlovo včasně pronesené mířilo proti Havelkovi, ale zasáhlo vlastně celý směr, který se začal z Olomouce šířiti a nalezl středisko v Museu olomouckém a jeho orgánu. Je velmi pravděpodobno, že současný Brandlův nehrubě lichotivý posudek[4]) Wankelových obrázků z Moravského Švýcarska hledati máme v této souvislosti. Brandlově povaze, v reálním životě cele založené, příliš se příčil nový proud, který by nás od historie odnesl, místo aby nás minulosti přiblížil, a kladl zde své veto.[5])

Časopis zaniká tedy r. 1882, a Matice místo něho rozhodla se podávati jako premii členům svým sborníky, přinášející ve volných lhůtách uzavřené celky. Brandl třikráte jej vyplnil životopisy

---

[1]) Sborník Velehradský. Ročník I. V Praze 1881, 220—225.

[2]) V Čas. Mat. Mor. 1882, 182—187. — Nebyla mu však literární oslava sv. Methoda proto cizí, ani sborník nesympatický, nebo sám do něho r. 1884 podal ‚Posloupnost nejdůst. pp. biskupův a arcibiskupův na Moravě od r. 1063.‘

[3]) Na obranu křížů cyrillo-methodějských. Sborník Velehradský. Ročník III. V Praze 1883, 224—235. — Když pak proti této theorii Havelkově právě na základě kritiky Brandlovy vystoupil orgán Vídeňské ústřední komise Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Förderung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale. Bd. IX. 1883. 2., 77., zase na obranu svoji Havelka odpovídal v následujícím ročníku Sborníku Velehradského stejně nadepsaným článkem. V Praze 1885, 74—82.

[4]) Bilder aus der mährischen Schweiz. Časopis Matice Mor. 1882, 176—182.

[5]) Ještě jednou vyložil otázku těch křížů ve smyslu Brandlově Kalousek článkem ‚O kontroversách Cyrillo-Methodějských.‘ Atheneum III. 1886, 7—8.

Dobrovského, Šafaříka a Erbena, jež právě byl dopsal.[1]) Práce filologické a exegetické tvoří přechod k těmto pracím literárně-historickým, které značí poslední fasi Brandlovy činnosti. Vybral si za předmět studia tři muže, v nichž dva znamenají vrchol slavistiky u nás v první polovici XIX. století, a všichni tři spojovali činností literární filologa s historikem. Pro takové postavy Brandl historik-filolog mohl míti sám všecko porozumění.

Společnou vlastností všech tří prací je především jedno: moment biografický nepoměrně převládá, analyse prací ustupuje nápadně do pozadí. Úvahy o pracích mužů, jichž biografie psal, co značily svou dobou, hledíc k literatuře předchozí, a čím byly pro další vývoj, který po nich přišel, co z nich přejal a oč dále postoupil, to v životopisech těch nenašlo tolik místa; ani u Dobrovského toho nedostatku nepociťujeme tak nápadně, jako ve dvou druhých biografiích. Rychlost produkce, neboť se zrodily skoro současně, zavinila, že nevynikají slohově a že práce si libovala, místo aby stručně podala skutečnosti, v rozsáhlých dokladech z učené korrespondence, což působí dojmem rozvláčnosti. Barvitost citátů, jíž se tím dodává vypravování, nechává nás často na rozpacích, jak se autor k výroku staví, jak třeba jej využitkovati ve vývodech.

Dobrovský je z nich nejobšírnější a v poměru ke dvěma druhým nejpropracovanější. Již vznik životopisu Dobrovského poučuje, jak skromné cíle původně si kladl Brandl. Práce ta za původ svůj děkuje vlastně zevnímu podnětu, který nemá vnitřní příčiny v Brandlově dosavadní činnosti. Zemský archiv moravský chová totiž korrespondenci Cerroniho s Dobrovským a s jinými učenci té doby, a na základě jejím chtěl Brandl podle původní myšlenky podati toliko příspěvky k životopisu Dobrovského, leč třídě a hněta látku, dospěl k poznání, že by nemohl jen na ni ani souvislých příspěvků podati bez poznámek vysvětlujících, a tak místo formy pří spěvkův odhodlal se k obšírnější biografii, ku které bylo mu ovšem třeba hledati hlavní látku rukopisnou mimo Brno. Nadpis naznačuje vhodně, že čtenář nalezne převahu životopisného elementu podanou od autora vypravujícího epickou šíří. Snesl tak mnoho cenných zpráv, mnoho detailů pro osoby i poměry, ale vystižení Dobrovského,

[1]) Život Josefa Dobrovského. V Brně 1883. S. IV. + 296 + VI. 8°. — Život Pavla Josefa Šafaříka. V Brně 1887. S. 141. 8°. Vyšel původně ve Světozoru 1881. — Život Karla Jaromíra Erbena. V Brně 1887. S. 97. 8°. Také původně ve Světozoru roku 1883.

o něž teprve nyní pokouší se naše mladá literární historie, nenajdeme tu a podle toho, co chtěl původně sám, ani bychom nehledali. Dobrovský ovládal celou dobu, stál v čele současné produkce, ne snad jen kritikou a osobním škorpením, kterému tolik místa ve vypravování Brandlově ponecháno, nýbrž také tvořením a vztýčením nových směrů, a k tomu souboru vztahů Brandl plastické odpovědi nedává. Jemu byla doba josefinská, osvícenství a to, co nám nejpodstatnějšího daly, netoliko cizí, nýbrž posuzoval ideje osvícenské a josefinské snahy jednostranně. Obhájci Libušina Soudu Dobrovský, vyhlašující Rukopis Zelenohorský za falsum, nebyl sympatický, a to v celém životopise zanechává přece jistou stopu, Dobrovskému již nepřinesl té sympatie, s kterou líčí Šafaříka a Erbena. Ještě spíše všímal si Dobrovského grammatika, než literárního historika, ale výstižně není zachycen ani jeden ani druhý; nazírání Brandlovo o Dobrovském, pokud se patriarcha slavistiky vyjádřil o budoucnosti naší a o poesii národní, doznalo modifikace. Také nespravedlivé jeho odsuzování Kopitara odčinily nové studie literárně historické. Celý životopis blíží se knize Zeleného o Jungmannovi, ale jen blíží; neboť Zelený pracoval se vroucí pietou a s úzkostlivě sesbíraným materiálem. Dobrovský jako muž světový vyžaduje většího sebrání látky, má-li býti celý význam jeho zachycen, a to by vynutilo mnohem větší práci. Brandlovým východiskem byla korrespondence Dobrovského s Cerronim, od které šel do Českého Musea a jinde, ale neměl všeho nejdůležitějšího. Paterovo vydání korrespondence Dobrovského s Durychem a s Kopitarem, kterou vydal Jagić a rozšířil o novou serii učené korrespondence našeho patriarchy, naznačují, oč jsme už dále, ale také, co ještě pro pouhé vydání listů nám chybí z korrespondence, kterou měl jak na západě, tak ve světě slovanském, zvláště ruském. Příští biograf (arci ve vyšším smyslu) bude snesenými dopisy v postavení šťastnějším a přiblíží nám velikou postavu Dobrovského mnohem více. Co dobrého bylo v životopise, uznáno také brzy kritikou domácí i zahraniční.[1]) I tak benevolentní autor, jakým byl Popruženko, jenž velkou pozornost prokázal Brandlovi, že poslední kapitolu knihy přinesl v ruském

---

[1]) Kritik v Athenaeu I. 1884, 195 vytkl objektivně vady i přednosti. Z jiných příznivý úsudek s výhradou pronesl Jagić v ‚Archiv für slav. Philologie', VIII., 168—170. Zvláště však A. Truhlář v Čas. Čes. Mus. 1884, 308 až 313 pověděl zdrženlivou kritikou, co mu v té práci především vadilo.

překladu,[1]) odhadl životopis Brandlův také za první obstojný pokus.[2]) A tím také byl.

K dílu o Šafaříkovi vedla ho stará láska k Starožitnostem, jež tak často ve svých pracích a studiích uvádí, častěji než Palackého Dějiny. Sám pomýšlel kdysi na něco, co druhé části Starožitností, které Šafařík již nevydal, mělo se přibližiti. V Brandlově zůstalosti nalézáme tenký sešitek nadepsaný ‚Mores Slavici secundum scriptores medii aevi', ale od prvního náběhu k sebrání látky ani Brandl se nedostal dále. Také ve svém článku o ‚vdání' navazoval přímo na Šafaříkovu stejnojmennou studii. Od Dobrovského Brandlův Šafařík odlišuje se komposicí. Vypravuje napřed o životních osudech a v druhé části teprve rozebírá práce, a tak rozloučeno v knize, co v životě je spojeno. Biografie Šafaříkova až do okamžiku, než se usadil v Novém Sadě, vyžadovala mnohem více propracování, než se jí tu na dvou stránkách dostává, neboť z toho prvotného vývoje vycházeti musí celá biografie. Šafaříkovo mládí, studie, pobyt a literární činnost novosadská vylíčeny do zevrubnosti nyní od Konstantina Jirečka,[3]) a srovnáme-li způsob práce Brandlovy s obrazem Šafaříkovy práce i osudů, jaký Jireček podává, patrno, oč Jirečkovo vypravování látkou i rozborem vyniká, a nelze to přičísti jen na účet novějšího pokroku slavistiky. Prohloubenost, porozumění, snesená látka, výklad vztahů, to jsou přední vlastnosti, které té partii Brandlově chybějí. Ocenění spisů Šafaříkových jest ovšem velmi nesnadno, neboť činnost jeho rozběhla se od krásné literatury přes jazykozpyt k odlehlým partiím literární historie slovanské, a ony dva odbory vedly ho k Starožitnostem, od slovanského filologa k historikovi. To proniknouti jediným duchem a posouditi s jednotného stanoviska

---

[1]) Josif Dobrovskij v novějšej charakteristikě V. Brandlja. Perevod s češskago M. Popruženko. Otdělnyj ottisk iz ‚Filologičeskich Zapisok'. Voroněž 1887. Tam praví překladatel str. 1: Predlagaemaja charakteristika Dobrovskago est zaključitelnaja glava nedavno vyšedšej pervoj obstojatelnoj biografii Dobrovskago Vikentija Brandlja. A dále pak: Češskij trud g. Brandlja možet počitatsja obrazcovym.

[2]) Brandl vrátil se k otázce, zda Dobrovský k zednářům patřil, což Jagič velmi skepticky přijímal (n. m. u., str. 170) ve článku ‚Ze života Josefa Dobrovského'. Obzor r. VIII. V Brně 1885, 323; sesiluje pravděpodobnost toho, že Dobrovský k zednářům se hlásil, na základě listu psaného Krčmařovi.

[3]) P. J. Šafařík mezi Jihoslovany. Osvěta r. XXV. V Praze 1895.

vyžaduje slavisty úplně obeznámeného ve všech těch oborech.[1]) Brandlovo posouzení Starožitností, jejich ceny nynější i literárně-historické zůstává za obšírným popisem vnějších příprav k tisku, jež podal na základě listů Šafaříkových Pogodinovi; ani toto centrum celého spisu Brandlova, jako života Šafaříkova, nevzneslo se nad popisnou methodu.[2]) Vystihl význam jejich národní a vykládá cíl, k němuž dospěly, ale dějiny jejich vývoje, rozbor a ocenění, jmenovitě pokud a jak užil Šafařík prostředků, jež tehdejší rozvoj vědy mu dával k disposici ve srovnání s prostředky, jež starožitnosti slovanské nyní mají po ruce, vyložil k jubileu stých narozenin Šafaříkových teprve Niederle, který nyní úlohu Šafaříkovu přejímá po druhé.[3])

Osobní náklonnost, která pojila Brandla s Erbenem — věnoval mu své vydání knihy Tovačovské — pomáhá vysvětlovati, ač uspokojivého výkladu nepodává, že se dal do tohoto životopisného nákresu. Za takový považujeme tu třetí monografii z českých dějin literárních. V životopisu Erbenově chybí kritický rozbor úplně, ale pro život jeho podáno hojně nových zpráv z korrespondence dotud netištěné a roztroušené, kterou si Brandl shledal. Pro ocenění Erbena nemáme vlastně studií mimo rozbor, jenž Matiční Časopis přinesl.[4]) Jako cenný příspěvek biografický přijala současná kritika také toto dílo Brandlovo,[5]) jen nemile nesouc, že životopis Erbenův a Šafaříkův zůstal téměř otiskem ze Světozora, ač čtyřletá lhůta do knižního jejich vydání vystačovala, aby byl rozšířil a prohloubil stránku literárně-historickou.

Kritikou životopisů Brandlových ozval se v českém světě neodvislý úsudek. Byla článkem nového ruchu vědeckého, vycházejícího z české university, jejíž zřízení Brandl vítal nadšenou

---

[1]) Sr. kritiku Mycěnína v Athenaeu, V. V Praze 1888, 46—49 a Oblakovou v Archiv f. slav. Philologie. XI. Berlin 1888, 149—151.

[2]) Brandlův článek ‚Šafaříkovy Starožitnosti Slovanské'. Obzor III. V Brně r. 1880 trpí týmže nedostatkem.

[3]) Pavla J. Šafaříka Slovanské Starožitnosti. Čes. Čas. Hist. I. V Praze 1895.

[4]) Souček o ‚Kytici' v Čas. Mat. Mor. 1902.

[5]) J. V(lček) v Athenaeu. V. 1888, 147—148. a V. Oblak v Archiv für slavische Philologie. XI. Berlin 1888, 152—153. — V korrespondenci, které při sepsání životopisu Erbenova použil, byly také dopisy Stanka Vraza, jichž mu Matice hrvatská ochotně zapůjčila. Listů těch bylo více, ale Brandl otiskl z nich jediný, roku 1842 datovaný, v Obzoru r. 1883, 2. I to ukazuje příležitostný ráz mnohých příspěvků do Obzora.

řeči. Ale on zůstal tomu ruchu přece již cizí; i směr nového úsilí i osoby byly mu vzdáleny, a tak, ačkoliv byl vyzván účastniti se práce v Athenaeu a tím sblížiti se s kruhy universitními, nepotkáváme se s jeho jménem v sloupcích kritického listu. Ani ‚Sborník Historický', také ovoce mladého vysokého učení, nečítal ho mezi své přispěvatele. Tehdy psal jen do brněnského ‚Obzoru'. Udržoval sice s Prahou styk písemný, ale osobně rozloučil se s ní po druhé a naposled při zahájení akademie r. 1890; ponejprv spatřil ji r. 1880, když ho uchvátila svým majestátem.[1]) Praxe starého korunáře neodpovídala theorii, ani hold světa vědeckého, přinesený Františku Palackému r. 1898, nepřilákal více Brandla do Prahy. Nebyla to odpověď za jmenování do třetí třídy akademie, když činnost historickou a historicko-právní, v níž tkví jeho význam, uznávali jen čeští filologové? Poslední Brandlův literární styk s Prahou připíná se k ‚Archivu českému' a vede jej za jeho redaktorem Kalouskem, s nímž byl ve styku písemném od let, a vydal tam listiny kláštera Žďárského,[2]) obnoviv tak zase vzpomínku na to, že Palacký založil archiv jako sborník pro prameny z obou zemí, které rovnoměrně tam mají býti zastoupeny. Brandlovi blížilo se stáří, nezasahuje již do nových vědeckých sporů, které se vedly o Rukopisy a předtím již mezi českými a německými právníky o provenienci ústavu deskového, o němž Brandl také byl psal. První známky dostavujícího se stáří vidíme také v tom, že Brandl se ohlédá po svém mládí a hledá posily ve vzpomínkách, které také tiskem vydal.[3]) Jsou psány dosti pozdě (1881—1887) a dovolují spíše pohledu do pozdního nazírání Brandlova, než výběr dat o něm; jeho konfesse jdou jen po dobu, když opouštěl střední školu. Základním tonem vzpomínek je laudatio temporis acti, obrana školy předbřeznové a obrana humanistického principu

---

[1]) Královská Praha. Obzor III. 1880, 209. Redakce otiskla tam úryvek z listu, jejž Brandl poslal tehdy z Prahy do Brna příteli.

[2]) Listiny kláštera Žďárského z let 1409—1529. Vydává Vincenc Brandl. Archiv český. Díl IX. V Praze 1889, 370—454.

[3]) Začaly vycházeti v Obzoru roku 1881; tam vydal následujícího léta nové řady č. I.—VII. Tyto dvě prvé serie vyšly ještě roku 1882 jako druhé číslo knihovny, kterou vydával ve Velkém Meziříčí J. F. Šašek a redigoval Fr. Bayer s názvem ‚Moravská bibliotéka'. Podnik do obecenstva vhodně uvésti měla jména tehdy na Moravě nejpopulárnější; Stránecká, Brandl a Kosmák vyplnili první čísla. Po přestávce tříleté vydal Brandl další části nové řady v Obzoru r. 1886 a 1887.

vzdělání. Všude jeví se snaha, postaviti ji do nejpříznivějšího světla, a dává se jí dokonce nepokrytá přednost před naší školou a moderní výchovou na několika místech. Odrážejí se nápadně od výroků mužů, kteří vyrostli v téže škole, nebo ji poznali.[1]) Cizejší je obrana nám, naší době, hledající nový typ střední školy. Dnes chceme ze školy té více i méně, ale Brandl své školy a směru výchovy až do chrestomatií a chryjí obhajoval, bojuje v době, kdy zenith byl překročil, za svoji mladost. Nových originálních myšlenek pro přednost klassického vzdělání nepřinesla a známé věci také nepověděla novou formou. Nové výklady podal na sklonku činnosti literární vysvětlováním místních jmen, kde se Brandl ukázal ještě jednou linguistou, který přibíraje doklady řecké, latinské, keltské, z češtiny i němčiny, staré i nové, dospívá k novým závěrům, odchylným namnoze od výkladů starších onomatologův. Jest to tuším první pokus o moravskou geografickou onomatologii a článek nejcennější z těch, které v Obzoru až do konce své činnosti uveřejnil.[2]) Ona došla pozornosti ciziny[3]) a byla přeložena, aby se stala přístupnou širšímu kruhu badatelskému.[4])

Tak se přiblížil Brandl posledním letům století. ‚Fin de siècle' značí pro Brandla odstoupení z literatury, ač právě konec věku pro ústav, v jehož výboru po léta zasedal, pro Matici Moravskou, je datem obrody. Matice obnovuje zaniklý časopis iniciativou Kameníčkovou. Brandl veden je na listu jako hlavní redaktor, ale s redakcí jeho neměl již nic společného, tu má v ruce Kameníček od počátku. Neobvyklý ten zjev lze si vysvětliti jen tím,

[1]) Tak na př. od posouzení té školy od A. Smetany v jeho vlastním životopise, nebo od pruského Poláka, který tehdy naše země navštívil a popsal své dojmy: Czechja i Czechovie przy końcu pierwszéj polowy XIX.go stulecia przez Edmunda Chojeckiego. Berlin 1847.

[2]) Rozpravy o jmenech topických. Obzor 1885. — V témž listě vyšly potom ještě drobnosti: Zemský erb čili znak markrabství Moravského 1886. — Ze hřbitovů Brněnských. 1886. — Karel z Žerotína. 1886. — Devise a hesla šlechty českomoravské. XV—XVI. stol. 1890. — Dr. Beda Dudík. Nekrolog 1890.

[3]) Egli v Geographisches Jahrbuch herausgegeben von H. Wagner. Bd. XIV. Gotha 1891.

[4]) Untersuchungen zur geographischen Namenkunde auf Grundlage von Vincenz Brandls Erklärung topographischer Eigennamen (‚Rozpravy o jménech topických') von Julius Wisnar. Mit einer Vorbemerkung von Dr. Konrad Jarz. Znaim 1891. ZO. z programmu tamního gymnasia.

že jméno Brandlovo (a vedle něho i Bartošovo) mělo přítažlivě působiti na Moravu z let 60tých až 80tých, ač na směr vzkříšeného listu nevykonával již ani ten ani onen žádného vlivu. Zahajuje ještě obnovený časopis článkem,[1]) ale je to jeden z posledních projevů muže literatuře odumírajícího. Matice vydala sice r. 1892 Brandlovi knihu pro Moravana[2]) po druhé, ale toto vydání neznačí konečné silné vzepětí, poslední rozmach, poněvadž zůstalo, až na rozšířené dějiny prvních Habsburků, novým otiskem vydání z r. 1863. Znamená jen silný vliv Brandlův ve výboru Matice, která, když se chystal v Brně spolek musejní vydávati obšírnou vlastivědu moravskou, nakládala Brandlovi knihu podobného směru, ač stála na stanovisku vědy z let šedesátých. Co noví lidé přicházejí, ustupuje Brandl vědecky do pozadí. Nekrolog Belcredimu a náčrtek moravských dějin, které napsal pro dílo korunního prince Rudolfa,[3]) jsou poslední řádky Brandlovy; jimi odešel z literatury a brzy potom opustil (r. 1899) i úřad, který tak dlouho vedl. Nástupce svého si neodchoval, a také tím hlásí se v Brandlovi stará generace. Bertholdu Bretholzovi, který po něm přejal ústav, odevzdával archiv téměř tak, jak jej byl přijal z ruky svého předchůdce.

Brandl je poslední v řadě historiků moravských, jejichž literární činnost patří úplně XIX. století. Boček, Volný, Chlumecký, d'Elvert, Dudík a s nimi Brandl jsou přední zjevy v historiografii naší minulého věku. Vývoj Brandlův, nenáhlou vzestupnou linii i sestup sledovali jsme na místě těch, kdo důvěrnými přáteli Brandlovými byli, jsme však ještě sami blízci té době, než abychom přesně formulovali jeho postavení v celé české historiografii, i mezi těmi, kteří ho předešli smrtí, i těmi, kteří ještě žijí. Brandl nestvořil velikého díla vypravujícího, které by periodu našich dějin objímalo, nebo monograficky stopovalo vývoj veliké otázky. Příčina leží předem ve způsobu Brandlovy práce, jenž nešel za pevným konečným cílem, k němuž předchozí práce literární byla by obsáhlou přípravou; jeho studie jsou si často vlastním účelem z popudu příležitostného. Práce

[1]) Manský soud biskupství Olomouckého. Čas Mat. Mor. 1891.

[2]) Kniha pro každého Moravana. Druhé rozmnožené vydání. V Brně 1892. S. 414. 8°. —

[3]) Uctění památky J. E. pana hraběte Egberta Belcrediho. Časopis Matice Moravské. 1895. — Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Mähren und Schlesien. Wien 1897.

bývají velmi různé ceny, jak v rozboru jsme se jich dotkly, ale u Glossáře a při výkladu Monsean jsme u posledního bodu vzestupné linie Brandlovy, jenž v životopise Dobrovského chtěl se ještě vznésti, ale vzlet jeho už nebyl dosti mocný. Z trojice, kterou Ranke ukládal kdysi historikovi (‚Kritik', ‚Präzision', ‚Penetration'), shledáváme při Brandlovi na prvním místě velikou snadnost v pronikání otázek, není však vždy již tak kritický, a postrádáme zevrubnost a přesnost v propracování.

Manové bývalého benediktinského kláštera Třebického.

Příspěvkem k dějinám manských poměrů moravských napsal Adolf Kubeš.

(Dokončení.)

II.

V polovici století XIII., kdy zřízeno bylo manské právo kláštera Třebického, služební manové v Německu patřili již k nižší šlechtě.

Ministerialové nepovznesli se k této výši ani tak tím, že měli zvláštní právo služební proti právu dvorskému, jemuž podřízeni byli ostatní nevolníci, jako spíše tím, že pánové jejich propůjčili jim práva užívati zbraní, což ostatním nevolníkům bylo zapověděno. Tím vyznamenáni byli před nižšími soudruhy svými, a jen tím zjednána jim možnost, když dosáhli způsobilosti nabývati pravých lén a statků zpupných, aby došli hodnosti rytířské, která je uvedla do stavu šlechtického.

Rytířství i v Německu nebylo původně stavem státoprávním, nýbrž toliko stavem z povolání. V době, kdy mužové, kteří věnovali se stejnému povolání, pokládali se za druhy a snažili se, aby vespolek založili pevná a trvalá družstva (cechy), i vojenští jezdcové, kteří dosáhli tak veliké důležitosti ve společnosti státní svou vahou ve zřízení vojenském, založili si zvláštní družstvo, z něhož se vyvinul stav rytířský. Válkami křížovými, v nichž se tolik vyznamenávali, dostávalo se jim k tomu náležitého posvěcení, a duchovní řády rytířské byly jim při tom vzorem. Bojujíce za myšlenku křesťanskou, neobmezovali se jako jiná společenstva čili družstva na jednotlivá města, nýbrž snažili

se po příkladu stavu duchovního, aby rozšiřovali stav svůj po zemích křesťanských.

Kdo chtěl býti přijat do družstva rytířského, musil napřed jako páže, pak jako panoše[1]) sloužiti nějaký čas na zkoušku u některého rytíře. Když tuto zkušební dobu náležitě vykonal, pokládán byl za hodného, aby dosáhl hodnosti rytířské, kteráž mu pak udělena byla způsobem slavnostním.

Jako za přijímání do jiných společenstev středověkých dávala se přednost synům jejich členů, tak dálo se také v družstvě rytířském, zvláště když se bylo uvnitř dokonaleji utvářilo. Synové rytířů zdědili s lénem anebo s poměrem ministerialním také povinnost sloužiti ve vojsku, a tudíž již také z té příčiny činili nárok na hodnost rytířskou. Co však původně bylo pouhým zvykem, stalo se později podstatnou podmínkou k dosažení hodnosti rytířské. „Nemo debet in armis equitare, nisi legitime ad hoc natus", stalo se heslem družstva, a stav z povolání přeměnil se tím ve stav rodový. Teprve vnukové toho, který se byl vojenskému jezdectví věnoval, byli způsobilými k rytířství (rittermäßig). Tak vyvinulo se dědičné rytířství, tak povstali rodové rytířského urození (ritterbürtige Geschlechter).

Již v době Karlovců byla stará rodová šlechta ustoupila šlechtě úřednické, jež za středověku trvala dále jako stav říšských knížat. K úplné šlechtě rodové ještě nedošlo, protože šlechtický původ sám sebou k tomu nestačil. Kdo nezastával úřadu, anebo kdo neměl šlechtického velkostatku, nebyl šlechticem, třeba z rodiny takové pocházel.

Protože pak i allodní velkostatkáři i vasallové, jsouce králi povinni službou vojenskou, jež nyní konala se jezdecky, musili býti rytíři, splynulo rytířství se šlechtou v jeden stav šlechtický, do něhož mohli vstupovati jen rovní dle urození (die Ebenbürtigen), protože rytířství se bylo stalo stavem rodovým.

Toť původ druhé šlechty rodové v Německu. Nazývána jest souborně die freien Ritter, a náleželi k ní: die vürsten, grâven und vrîen (Freiherren).

Jako vyšší šlechta rodová povstala splynutím šlechtictví s rytířstvím, tak vyvinula se podobným způsobem nižší šlechta

---

[1]) armiger, cliens, famulus, Knappe, edler Knecht.

z manství a rytířství. Neboť také služební manové mohli se státi rytíři, ovšem nesvobodnými, také u nich z rytířských rodin povstávali rodové rytířského urození, a také oni vládli přiměřeným majetkem služebním, lenním i vlastním. Manové, kteří rytířskou hodnost obdrželi, byli skutečnými rytíři, kdežto ostatní pocházeli-li již z rodiny panošské (rittermässige Knappen), nazývali se manové rytířského urození (ritterbürtige Mannen).

Aby ministerial nabyl svobody, bylo mu potřebí výslovného propuštění od pána. Propuštění takového potřeboval: 1. jednalo-li se o manželství s osobami z vyšší šlechty, neb o nobilitaci dítek z takového manželství, 2. chtěl-li dosáhnouti úřadu, který byl přístupen jen lidem svobodným, aneb 3. měl-li postoupiti do stavu vyšší šlechty, což se ovšem stávalo málokdy.

Po dokonání tohoto vývoje obdrželo rytířství teprve význam politický a státoprávní.

Poněkud jinak vyvinula se šlechta v zemích koruny české.[1])

V době do polovice X. století nebylo u nás nižší šlechty. Setkáváme se tedy jen se šlechtou vysokou, která skládala se z členů rodů knížecích, jež, přemoženy byvše od knížecího rodu kmene Českého, časem pozbývaly samostatnosti. Byla to šlechta rodová, která vyznamenávala se vznešeným rodem, bohatstvím a vážností svých členův. Vedle ní podstatou národu byli svobodní rodové, kteří vládli menšími nedílnými statky.

V době následující až do století XIII. rozeznáváme již šlechtu vysokou a nižší. Když pod panstvím knížat z rodu Přemyslova země se zcentralisovaly, bylo potřebí ku správě jejich politické, soudní a vojenské velkého počtu úředníků státních. Tito, vládli-li zároveň velkým pozemkovým majetkem, činili vysokou šlechtu. Nebyla tedy již uzavřenou, veskrze z knížecí krve pocházející rodovou kastou, nýbrž řady její otvíraly se všem, kteří vynikajíce velikými statky, zastávali zároveň vysoké dvorské nebo státní úřady, jimiž nabyli mocného vlivu ve státě. I mužové z lidu povoláváni bývali panovníky k takovým úřadům, s nimiž spojeny bývaly rozsáhlé statky pozemkové, a nabývali z tohoto vlivu plného úředního postavení větší vážnosti, než méně mocní

---

[1]) Nejlépe, ač nikoli ve všem správně, o vývoji české šlechty pojednal Petr Antonín rytíř Schlechta Wssehrdsky na Wssehrdech v IX. a X. svazku časopisu „Oesterreichisch-Ungarische Revue“ článkem Die Entwickelung des böhmischen Adels (ve Vídni 1890, 1891).

potomkové knížecích rodův. Následkem toho šlechta přestala býti rodovou a přešla ve šlechtu služebnou čili úřednickou.

Vedle této vysoké šlechty utvořila se v této době také šlechta nižší. Hlavní podmínkou stavu šlechtického zůstával pořád ještě velký pozemkový majetek. Stávalo se tedy, že obyčejní svobodní statkáři, kteří měli větší pozemkový majetek, pořád více se blížili vysoké šlechtě. Nemajíce však z nedostatku úředního postavení takové vážnosti a moci jako ona, nemohli jí dostihnouti a stali se pouze prostředním stavem mezi ní a chudšími svobodnými statkáři. Tak povstala šlechta nižší. K ní patřily zvláště ony obecně svobodné rody, kteréž, majíce statky nedílné, podřízeny byly vládykám. Časem jméno vládyka dáno bylo každému příslušníkovi tohoto stavu, a stavu samému říkalo se stav vládycký. Lid však vedle toho nazýval vládyku zemanem a celý stav zemanským, jak snad již od prvopočátku nazývala se šlechta vůbec.

Lennictví a rytířství, které se v našich zemích rozmohlo v století XII, a XIII. značně působilo na rozvoj šlechty české.

Dle zásady rovnosti podle urození (Ebenbürtigkeit), která přinesena byla s německým rytířstvím také do zemí koruny české, vysoká šlechta odlučovala se přísně od ostatního národa, ba i od šlechty nižší. Pomáhala jí v tom vzrůstající moc ve správě země, zvláště pak proměna soustavy vojenské. Již dříve jsem pověděl, že v Německu zavedeno bylo vojsko jízdecké, a že panovníci čeští příkladu toho následovali, protože pořád více přibývalo válek zahraničních. A v té věci byla vysoká šlechta důležitým činitelem. Dle vzoru lenního zřizovala na rozsáhlých statcích svých nápravy (manství), jichž držitele zavazovala ke službě vojenské. Čím více šlechtic měl nápravníků, tím více slávy a vážnosti požíval. Král měl sice také své nápravníky a jiné vojsko, avšak to mu nikterak nestačilo k vedení války, zvláště když se jednalo o válku zahraničnou, k níž šlechta nebyla povinna. Šlechta vysoká vidouc, že král se bez ní nemůže obejíti, snažila se využiti této situace, aby rozmnožila moc svou a své stavovské výsady. Podařilo se jí to. Byla vyňata z pravomoci soudů župních, a zřízen pro ni zvláštní soud šlechtický. Dále vymohla si právo souditi své poddané.

Nenáležejíce již k vojsku župnímu, členové vyšší šlechty účastnili se vojenských výprav pod vlastním praporem, z kteréžto

příčiny nazývali se dle způsobu německého bannerherren nebo krátce *páni*[1])

Jméno „páni" měli na začátku 14. století zvláště starší členové vyšší šlechty, brzy však přeneseno na všechnu vyšší šlechtu. Nějakého dalšího roztřídění po způsobu německém vyšší šlechta česká nevykazuje.

Pravil jsem nahoře, že v Německu původně rytířství nemělo politického, stavovského významu. Tak tomu bylo také v zemích českých, jen s tím rozdílem, že u nás ho ani později nedosáhlo, čímž vývoj šlechty české hlavně liší se od vývoje šlechty německé.

Mýlil by se, kdo by měl za to, že rytíři vytlačili původní vládyky a nastoupili na jejich místo. *Rytířství* bylo v koruně české vysokým vyznamenáním, kterého uděloval král ze zvláštní milosti členům netoliko šlechty *nižší*, nýbrž i *vyšší*. Nemohlo tedy býti zdrojem šlechtictví, protože se neudělovalo jinému, než těm, kteří již šlechtici byli. Nečinilo také zvláštního samostatného stavu, nýbrž bylo pouze družstvem pánův a vladyků, které jen společensky vyznamenávalo před nerytíři. Přístupno bylo jen nejbohatším členům šlechty, protože nádhera, s jakou bylo rytířům při dvoře královském, při turnajích a o vojenských výpravách vystupovati, žádala tak značného nákladu, že s něj mohli býti jen rodové nejbohatší.

Jakýsi vliv rytířství přece mělo na organisaci *nižší* šlechty čili stavu vládyckého.

Změnou soustavy válečné byli i ti vládykové, kteří nepatřili do družstva rytířského, nuceni, aby účastnili se vojenských výprav jako jezdcové, pokud jim to bylo možná, *po způsobě rytířském*. Bylo jim toho tím více potřebí, aby alespoň vyrovnali se nápravníkům, kteří jako družina mocných pánů svých po rytířsku táhli do pole. Jízda rozhodovala v bojích, a kdo patřil k jízdě, třeba byl nesvobodný, požíval velké vážnosti proti vo-

---

[1]) Že slovo *pán* jest zkratek slova bannerherr (panher, srvn. Panier), že tedy pochází z němčiny, nebude pochybovati ten, kdo uváží, že slova toho pro latinské *dominus* v jazyku českém do konce XIII. století nebylo (doloženo teprve k roku 1281), a že vyšší šlechta, přizpůsobujíc se mravu a jazyku německému, i rodům svým dávala jména německá. Ostatně i jméno šlechtic, jehož se před tím pro šlechtu užívalo, a jméno šlechta, z něhož jest odvozeno, jsou původu německého (srv. Brandlovo Glossarium na str. 336), tak jako jméno *starosta* (zemský), jež se vyskytuje ještě na začátku 15. století, zaměněno jest na Moravě slovem hauptman a pak hejtman (zemský).

jínu pěšímu, a to proto, že z předsudku pokládána služba jízdecká za zvláštní právo šlechty. Proto také nápravníci, kteří konali službu rytířskou a měli statky pozemní, počítáni jsou mezi vládyky a lidi rytířského řádu, čímž vstupovali do řad šlechty, od níž zevnějškem v ničem se nelišili. Za to mnozí vládykové, kteří, nemohouce stačiti svým jměním na službu rytířskou, musili do pole ve vojsku pěším, časem poklesli mezi obyčejné svobodníky.

Tak tomu bylo v století třináctém. Avšak počátkem století 14. bohatší vládykové, kteří patřili k družstvu rytířskému, a jiní starší rodové jejich, kteří mohli ukázati již na mnoho šlechtických předků, počali se uzavírati povýšencům ze stavu nápravnického. Užili téhož prostředku, jenž před časy osvědčil se vyšší šlechtě proti nim samým. Zásada rovnosti podle urození měla pomoci také jim. O šlechtické způsobilosti vládykově nemělo již rozhodovati jen rytířské povolání a pozemní majetek, nýbrž šlechtický původ každého jednotlivce Počínalo se jim to dařiti. Vidíme to již v polovici 14. století, kdy v návrhu zákona Majestas Carolina Karel IV. přikazuje svým nápravníkům, aby se nečinili vládykami, leč by o to sedm svědků vládyčích vyvedli. Kdyby snaha tato byla zvítězila, byl by se stav vládycký, protože králové v té době do něho ještě nepovyšovali, jako to činili do stavu panského, obmezil jen na staré rody, a neobrozuje se doplňováním novými členy, byl by se stal života neschopným a bezvýznamným.

Tohoto ustrnutí nižší šlechty panovníci, chtějíce míti v stavu tom oporu proti šlechtě vyšší, nemohli dopustiti. Proto Lucemburky, zvláště Karlem, zavedeno bylo povyšování do stavu vládyčího tak zvanými l i s t y e r b o v n í m i. Kdo milostí královskou dostal erb, stal se příslušníkem stavu vládyčího a tím i členem zemského sněmu, protože té doby vládykové neměli ještě práva, jehož si byl dobyl stav panský, po udělení erbu povýšence ještě zvláště přijímati do stavu svého.

Až do r. 1309 nazývali se vládykové latinsky buď m i l i t e s, buď v l a d i c o n e s. Jmenovaného roku po prvé vyskytuje se rozdíl mezi milites a vladycones. Rytířství stalo se již znakem rodové šlechty a většího bohatství, pročež ti vládykové, kteří byli pasovanými rytíři, snažili se dávati to na jevo tím, že přijali název m i l i t e s (rytíř) s přívlastkem strenuus (statečný), kdežto ostatním nerytířům zůstalo jméno v l á d y k a. Aby rozdíl ten byl ještě patrnější, přeměnili latinský název vladycones v c l i e n t e s, jenž

posud byl náležel nápravníkům. Českého názvu pro cliens, totiž panoše, ve 14. století jen zřídka se užívalo, za to opanoval v 15. století jako název nerytířských vládykův.[1]) Při tom však zůstávala nižší šlechta v nedílnosti. Souborným názvem pro všechny její členy zůstávalo odtud slovo vládykové čili zemané (stav vládycký čili zemanský).

Když rytířství odkvetlo a jméno rytíř pozbylo bývalého lesku, vysoká šlechta, majíc dosti na tom, že přivedla na sebe část moci královské, o ně již nedbala. Zmocnila se tedy jména toho úplně nižší šlechta, přijavši je ve tvaru souborném za povšechné jméno svého stavu.[2]) Rytířstvo čili stav rytířský skládalo se z rytířův a panošův. Vedle a místo názvu toho vyskytují se však po celé ještě století 15. a ve století 16. jména zemané a vládykové jako souborná jména pro celý stav.[3]) I panošové jeden čas štěpili se ve dva druhy, v 1) zemany a 2) panoše v užším slova smyslu. V listinách v Čechách

---

1) Panoše (= zbrojnoš, štítonoš (armiger) od ponositi, jak vysvítá z Pulkavy: „v tom boji kromě všech štítonoší, ješto panošky slovú, štíty za pány nosíce), původně druh, člen družiny bohatého šlechtice, působením lenictví znamenalo nápravníka čili mana (služebného), a když tito jako osoby rytířského způsobu přijímáni do stavu vládyckého, člena nižší šlechty, dle pozdějšího pojmenování člena rytířstva (rytířského stavu), avšak nikoli rytíře. „Panoše“ tedy nebylo nikdy souborným jménem pro celou nižší šlechtu, neboť tato obsahovala také rytíře, nýbrž toliko názvem pro jistou její část.

2) Našel jsem tento název po prvé v listině z r. 1464, v níž se praví: páni, rytířstvo a města (AČ. X 276). Nepíše se páni a „rytíři“, nýbrž „rytířstvo“, protože v tomto souborném názvu obsaženi jsou rytíři a panošové, jak viděti na příklad z listiny z r. 1477 (AČ X 278): s urozenými, statečnými, slovutnými a opatrnými pány, rytířstvem a městy, kdež přívlastky statečnými a slovutnými patříce k rytířstvu, naznačují dualismus v něm: první rytíře, druhý panoše.

3) Z tohoto vidno, že přijetím názvu toho pro všechnu nižší šlechtu v podstatě věci nic se nezměnilo. Již i o vyvýšených nově na vládyky praví Kniha Tovačovská: „neb jsú prve zrozeni, než jim zpuosob stavu rytířského a vládyckého od císařuov a králuov potvrzen jest“. (Brandlovo vydání str. 123). Zajímava jest v této příčině listina z r. 1434, v níž jsou tyto názvy pro šlechtu (název pro nižší šlechtu jsem podškrtl): 1. pán nebo vládyka, 2. panského nebo vládyckého řádu, 3. právo své panské nebo vládycké, 4. pán neb zeměnín, 5. pán, rytíř nebo panoše, 6. panský nebo kteréhokoli zeměnína, 7. páni všichni i zemané, 8. pán, rytíř nebo panoše, 9. pán nebo zeměnín. O této věci pojednám někdy jindy.

vydaných kladou se zemané za panoše (r. 1440 páni, rytíři, panoše, zemané), v listinách pak moravského původu před panoše (r. 1459 páni, praelati, rytíři, zemané, panoše a města).[1] Rozdělení toto panošů v zemany (vládyky) a panoše zůstalo v praxi i později v platnosti. R. 1492, kdy přiznalo se rytířstvu 6 míst při zemském soudě, usneseno, aby páni vládykám nepsali již slovutným panoším, nýbrž urozeným vládykám,[2] vládykové však mezi sebou aby se titulovali „urozený vládyko" nebo „slovutný panoše", kterýžto poslední název náležel zajisté jen mladším vládykám. Rytířům mělo býti psáno dle dosavadního obyčeje „urozenému a statečnému rytíři, panu N." Noví povýšenci měli hodnost „jednoštítných vládyků".[3])

Starší rodové vládyčí nepřestali však usilovati o to, aby i v úřední titulatuře rozeznáváni byli od osob nově na šlechtictví povýšených, a r. 1556 provedli, že sném se usnesl, aby noví povýšenci měli až do třetího kolena pouze přívlastek „slovutný", který druhdy náležel panoším. Úplně vyhověno bylo snaze starých rodů teprve r. 1628, v „Obnoveném zřízení zemském dědičného markrabství Moravského", jehož čl. IV. 15 nařizuje, aby nově nobilitovaným před přijetím do stavu a po přijetí až do třetího kolena psáno bylo „slovutnému panoši" a teprve v třetím koleně od erbu daného aby jim psáno bylo „urozenému vládyce".[4]) Tím provedeno, čeho dosáhli starší rodové v Čechách již r. 1564.

[1]) Tak překládám „aus gutem Willen der Herren, Praelaten, Ritter, Landleute und Edelleute und Städter". Chlumecký, Carl von Zietorin und seine Zeit I. S. 25. Listina tato o sjezdu stavů moravských v Olomouci r. 1459 o sv. Apollonii v českém znění dosud není známa; německy zachovala se v znojemském kopiáři č. 5. na str. 106.

[2]) „ale ne „pánóm" při tom psaní vládykám, leč „Urozená vládyko, pane Jene!" (AČ X 308.)

[3]) „Item, jakož se přiházie a mocnost královská a kniežecí toho mocna jest a vuoli má z milostí svých povyšovati, z roduov obecných lidí v řád vládycký uvoditi a proměňovati, k takovým buď se zachováno podle starodávnieho obyčeje jako k jednoštítným vládykám. A ti nevyšte se ani potupy čiňte roduom starožitným až do třetieho pokolenie, jakož se i rodóm panským starým od nových děje". (AČ. X 308.)

[4]) O. Z. Z. d. m. M. Vydal Dr. H. Jireček str. 22, 23. Text český sdělaný r. 1632 nesrovnává se úplně s textem německým: „A nemá takovému žádnému prve než by do stavu přijat byl, potom až do třetího kolena psáno a od žádného auřadu jemu aneb jim ten titul „Urozenému vládyce" tak jako rodu starožitnému (protože ještě tomu rovni nejsau) dáván býti nežli „Slovutému panoši" etc. „und von keinem

Toto bylo o vývoji šlechty v zemích českých předeslati, aby jasno bylo socialni postavení, které měli v dobách dřívějších nápravníci čili manové třebičtí.

Nazývají se dle postupu času, z něhož listiny pocházejí: r. 1342 Pesco, quondam Budislai procuratoris, famulus monasterii,[1]) r. 1386 discretus vir Symo de Hrzehorzow,[2]) r. 1390 „ego dictus Ostruch de Batuchowitz",[3]) r. 1421 Johannes Morava, civis Trebicensis,[4]) r. 1437 „slovutní panošové Mikuláš a Stibor z Okrašovic",[5]) r. 1440 „slovutný panoše Nacek z Kožichovic",[6]) r. 1448 „slovutný panoše Jan z Kožichovic", snad bratr předešlého,[7]) r. 1444 v listině, v níž se převor a konvent kláštera Třebického zaručují za dluhy, které klášteru vzešly

---

Ambt ihme oder ihnen der Titul dem Edlen, Ehrnvesten, oder auff Böheimisch „Urozenému Vládyce", wie denen alten Geschlechtern auss der Ritterschafft (als denen sie nicht gleich zu achten) gegeben (werden)". Z tohoto německého textu plyne, že název „rytíř" rovnal se nyní názvu „vládyka" a že rytířstvo rozdělovalo se nyní na vládyky (rytíře) a panoše. — Dalšího vývoje šlechty české pomíjím, protože nesouvisí s účelem mé rozpravy.

¹) List II. v Dodavku.

²) List III. v Dodavku.

³) List IV. v Dodavku. Tento Přibík Ostruh psal se dříve z Črnčína, potom když koupil od Jana z Meziříčí Batúchovice, také z Batúchovic. Byla to rodina vládycká (zemanská), která se připomíná až do r. 1452 (Wolny, Mähren III. 408.) Týž prodal v Črnčíně 8 hřiven platu r. 1358 (ZDB III. č. 212) a r. 1381: Przibik Ostruch de Czrnczin Thomassio de Scherzie et suis heredibus in villa Bathuchowicz mediam curiam cum propugnaculo (tvrzí) pratis, silvis, IIII laneos censuales etc." (ZDB. VI. č. 876). — Doklady z desk zemských, při nichž za římskou číslicí následuje písmeno č. (číslo) jsou vzaty z tištěných desk, ostatní z psaných.

⁴) List II. v Dodavku. Jan Morava patřil k rodině vládycké, která měla majetek svůj v Králicích u Náměště (třebické). R. 1406 pojistil tento Morava na tvrzi v Králicích své choti Anně 100 hřiven a své druhé choti Anežce z Valdštejna na tvrzi a jednom dvoře v Králicích 100 hř. Po smrti jeho vzala táž Anežka r. 1459 Víta z Králic na věno své do spolku (Wolny, Mähren III 404). Nápravu, kterou držel řečený Jan Morava, koupil od dědice svrchu psaného Peška. Týž Jan Morava byl r. 1435 a 1436 držitelem lokátorské rychty třebické. Viz můj Dějepis města Třebíče str. 53.

⁵) List V. v Dodavku. O těchto bratřích promluvím později obšírněji.

⁶) List VI. v Dodavku. Jest to týž, který se později jmenuje Nacek Kožichovský z Kvičovic. Více o něm níže.

⁷) List VII. v Dodavku.

opravami opata Trojana, panošové klášterští bez udání jména,[1]) r. 1452 panošové Sigmund z Arklebic a jmenovaný již Jan z Kožichovic, kteří vedle jiných ručili opatu Trojanovi, když si od Jihlavského měšťana Hanuše Hamernika vypůjčil 75 uh. zlatých.[2])

V obnovené zakládací listině opata Matěje z r. 1455 uvádějí se dva druhy nápravníků (manů): panoše a manové,[3]) v listech pak nápravníky klášterskými za příčinou odboje Třebíčanů králi českému poslaných uvádějí se zemané a manové.

Na první pohled se zdá, že zemané v této listině uvedení jsou totéž, co v obnovené zakládací panošové, avšak není tomu tak, neboť z uvedených tam manů lze téměř o všech dokázati, že jsou také panošové. Zemanů podepsáno v listině 5; počítáme-li k nim purkrabí Třebického, který k nim zajisté náležel — neboť se manem nenazývá — jest jich 6, manův pak podepsáno 12.[4])

---

[1]) Kubeš, Dějepis m. Třebíče str. 131. Později v AČ. XVI. 109. „za ty dluhy a peníze tak vypuojčované slovutné své panoše klášterské i také jiné s prosbou v rukojemství zastavovati", „a ti svrchupsaní panošové jsouce tak již na mnohá a rozličná místa za kněze Trojana, opata svrchupsaného, sem a tam v rukojemství zavázáni", „protož ti svrchupsaní panošové a rukojmové na kněze opatově Milosti jakožto na jistci všech těch dluhů ... žádali, abychom my konvent těch všech dluhuo ... jim podpory a zástupcové byli", „A my ... znamenavše těch svrchupsaných panošuo a rukojmuo víru a dobrovolenství, že jsou k Jeho Milosti opatovi a naší klášterské potřebě po vše časy hotovi byli a bez omluvy slibovali" atd. Z toho vidíme, že těch panošů bylo mnoho, a že to byly osoby zámožné, když mohli ručiti na „mnohá a rozličná místa".

[2]) Wolny, Mähren VI. 548. W. nazývá je rytíři, jsou to však panošové. Původní listina byla dle Horkého Br. Woch. 1825, 91 v Třebickém archivě.

[3]) List I. v Dodavku „znamenavše ustavičnou prosbu a žádost slovutných panošů všech ze spolku, tudíž (t. j. také) i jiných manův k klášteru našemu příslušejících".

[4]) Listy VIII. a IX. v Dodavku. Již na str. 218. a 252. jsem pravil, že rok, kdy listy tyto byly sepsány, není znám. Wolny, Mähren VI. 550. klade je do r. 1476. Protože Třebíč po vyvrácení králem Matyášem r. 1468 (Kubeš, Děj. m. T. I. 160. a 172) s ostatním zbožím klášterským dána byla v zástavu Zdeňkovi ze Šternberka, a ježto město zůstalo po 7 let pusto, není víře podobno, že by se byli Třebíčané bouřili proti novému opatovi Tiburciovi, který byl bez vlády a moci. Kromě toho připomíná se z 18 za odboje přítomných nápravníků po r. 1466 jen jediný: Mixa z Hartvíkovic r. 1480. Co vedlo pořadatele mor. stavovského archivu k tomu, že položil řečené listy mezi r. 1453—57, nevím. Po dlouhém badání nepodařilo se mně, abych mohl dobu sepsání těchto listův omeziti na 5 rokův. Kladu je mezi r. 1456—1466, a to

Jsouť to pak jmenovitě tito:

I. **Zemané.**

1. Nacek z Kvičovic, purkrabě na Třebíči (jenž píše se také Nacek z Kožichovic, Nacek Kožichovský z Kvičovic, Václav Nacek z Kvičovic)[1]) připomíná se po prvé r. 1440 v listině opata Trojana a konventu kláštera Třebického, již prodávají mu ves Kracovice s dvorem, desátkem a dvěma rybníčky k věčné nápravě za 90 kop gr. pražského rázu a čísla,[2]) po r. 1455 v listě opata Matěje, jímž prodává do Jihlavy $2^1/_2$ kopy a 15 gr. na Navši (snad Nové Vsi u Přibyslavic) a na Bítovčicích,[3]) r. 1464 ve vkladě,

z těchto důvodů: 1. V různých pramenech nacházíme nápravníků, kteří je podepsali, od r. 1446 do 1450 osm, od r. 1451 do 1460 deset, od r. 1461 do 1466 šest; později nenašel jsem žádného až na Mixu z Hartvíkovic r. 1480. 2. Před r. 1453 se bouře tato neudála, protože Třebíčané byli s opatem Trojanem v dobré míře. Obec Třebická půjčila mu r. 1450 80 kop gr. a r. 1452 za něho ručila, klášter pak vzdal se touž dobou práva odúmrtního na prospěch obce, což král Ladislav r. 1454 potvrdil (Kubeš l. c. str. 130, 139, 141). 3. Nápravníci, kterým opat Matěj obnovil listinu výsadní r. 1455, byli by zajisté před obnovením mnohem rázněji zastali opata proti zbouřeným Třebíčanům, než to skutečně učinili. 4. Po r. 1466 připomíná se z nápravníků na listech podepsaných, jak jsem již pověděl, jen jeden, vyjma úhrnné listy Viléma z Pernštejna z let 90tých, v nichž připomínají se někteří v listech již za opata Matěje vydaných (1453?—1468). Kladu tedy oba řečené dva listy mezi r. 1456 až 1466 a ještě určitěji do r. 1465. Opat Matěj v trudných poměrech hmotných, v jakých klášter tehdy byl, požádal Třebíčanů za nějakou hmotnou pomoc, avšak tito horlivými jsouce přívrženci krále Jiřího, který jim r. 1461 dosavadní výsady potvrdil a důležité nové přidal, nejen mu nevyhověli, nýbrž i nepřátelsky proti němu vystoupili. Dne 2. srpna r. 1465 papež Pavel II. dověděv se, že Jiří proti vůli jeho dobyl hradu Cornštejna (nedaleko Třebíče) a jej rozbořil, obnovil proti němu půhon. Zpráva o tom mohla u výstřední strany kališnické zavdati příčinu k tomu, že přání opatovu nevyhověvši, proti němu se dala v odboj. Listy jsou datovány 24. srpna (bez roku). Svědčí tomu také nerozhodné jednání nápravníků, členů nižší šlechty, jíž Jiří přál, vůči měšťanům Třebickým.

[1]) Rodná jména nižší šlechty ve století 15. nebyla ještě úplně ustálena, proto nacházíme touž osobu s různými přívlastky. První bývá obyčejně jméno rodné tvrzi, přikoupila-li rodina jiný statek, přidává si podle něho přívlastek druhý, na př. Nacek z Kvičovic, Nacek Kožichovský z Kvičovic. Často klade se v tom případě pouze jméno jedno, obyčejně podle staktu později přikoupeného.

[2]) List VI. v Dodavku.

[3]) „A my Nacek Kožichovský z Kvičovic, ty časy purkrabí na Třebíči, Ondřej z Bukovice, Oldřich z Heraltic, Mikuláš z Hrochova, Jan Čáslav z Hrádku a Mikulovic, Mikuláš z Okrašovic, rukojmě a spoluslibce za svrchuřečeného opata.“ A.Č. XVI. 133.

jímž tchán jeho zapisuje jemu a manželce jeho Anně z Litavy ves Rojetín (nedaleko Osové Bítišky),[1] r. 1465 v listině, již Jan, Víšek, Mikeš a Jindřich, bratři vlastní z Čechtína vyznávají, že sestra jejich paní Alena, manželka Ondřeje z Strážku, poněvadž věnem opatřena byla, nechce se již navracovati na zboží v Strážku,[2] r. 1466 ve vkladě, jímž Jiří z Miroslavě zapisuje plat v Miroslavi a v Mittersdorfu jemu, Bočkovi z Zákřan a Jindřichovi z Hrochova[3], a téhož roku ve vkladě, jímž zapisuje se Markétě, vdově po Janu Hronovi z Čechočovic, právě uvedený roční plat jako pravé věno,[4] konečně v listech z doby opata Matěje uvedených v seznamu dlužních listův opatů Třebických (z r. 1491), které vyplatil Vilém z Pernštejna.[5] Dle těchto listů Václav Kožichovský z Kvičovic zemřel několik let před r. 1491.

2. Ondřej z Bukovice (který nazývá se také Ondřej řečený Bukovec seděním na Střížově [u Třebíče], Ondřej řečený Bukovec z Okrašovic a také pouze Ondřej z Okrašovic), syn

---

[1] Johannes Woyna, senior de Littavy, Naczkoni Kozichowskemo de Kwičzowicz et Anne, conthorali eius, de Littawy, filie sue et eorum heredibus villam Rojetin . . . . . cum eo toto, prout eadem villa ab antiquo in suis metis et graniciis consistit, intabulat et inscribit Z. DB. XIII. č. 29.

[2] „A my Nacek z Kvičovic, purkrabě na Třebíči, Boček (z) Zákřan, purkrabie na Měříně, Mikuláš z Hrochova a z Petrovic, Ctibor z Arklebic a Hostákova, rukojmě a spoluslibce s nimi AČ. XVI. 162.

[3] „Georgius de Miroslawie Boczkoni de Zakrzan, Naczkoni de Kwičzowicz et Henrico de Hrochow in sua propria hereditate in villis Miroslawie (sic!) et in Mitterdorff octo sexagenas grossorum census annui in octoginta sexagenis grossorum Wienensis bone monete pro quolibet grosso septem nummos numerando in hominibus censuantibus sessionatis et nullo obligatis super dimidio quarto laneo et duabus curticulis . . . . . intabulat et inscribit in verum dotalicium . . .“ Z. D. B. XIV. č. 137.

[4] „Wenceslaus Naczek de Kwičzowicz, Henricus de Rochow et Bočzko de Zakrzan Margarethe, relicte Johannis Hron de Czechoczowicz, in villis Miroslawie et Mitterdorff etc. mutatis mutandis jako v pozn. 27.

[5] a) List kněze Matěje, opata Třebického, s rukojmiemi na 119 kop grošuov dobrých berných Nackovi z Kvičovic, Jetřichovi z Praneku a Oldřichovi z Heraltic; a ten list vyplatil Ctibor Hostákovský z Arklebic, za kterýžto rukojmie jest sám jediný živý zuostal, a ten list vyplatil jest pan Vilém z Pernštejna i s úroky.

b) List od kněze opata Matěje Třebického na 100 kop Nackovi z Kvičovic a Mikulášovi Provázkovi z Okrašovic, kterýžto list vyplatil Jeníček z Olbramic a Ctibor Hostákovský z Arklebic, sami dva rukojmie zuostavše etc. AČ. XVI. 413.

Jana Provázka z Oldřichova a manželky jeho Elišky. Tato, řečená Elška z Okrašovic, vzala syna svého, kterému říkali Ondřej Bukovec, r. 1406 do pravého spolku na své věno, jež měla v Jilmovém[1]) Za manželku měl Annu z Arklebic, které r. 1412 zapsal na Okrašovicích a na podílu svém v Nové Vsi 50 hřiven.[2]) R. 1407 pohnal pro 60 hř. Domku z Nové Vsi.[3]) Brzy ujal nápravu klášterskou ve Střížově, neboť již r. 1420 se píše seděním na Střížově. Roku tohoto přijal od otce svého pro matku svou 60 hř. věna na vsi Okrašovicích a jiném příslušenství[4]) a pojistil své manželce věno na vesnicích Nové Vsi a Jilmovém.[5]) Když bratři Mikuláš a Ctibor z Okrašovic r. 1437 kupovali od Zdeňka z Valdštejna zboží v Římově, byl věrnou rukou,[6]), a r. 1440 čteme jej na landfrydu mezi osobami stavu rytířského[7]) R. 1446 vzala Kateřina z Bukovice (snad jeho švakrová) jeho a dědice jeho na všecko, co drží v Bukovici a ve Vlčím do spolku,[8]) a po

---

[1]) Z. D. B. VIII č. 523.

[2]) Z. D. B. IX č. 408.

[3]) Ondřej z Bukovice pohoním Domku z Nové Vsi (u Tišnova), protože oni drží šest hřiven platu v Nové Vsi a Jilmovém a v Říkoníně, a toho pokládám za 60 hř. etc. Poručník Hartman z Bukovice. Knihy půhonů a nálezů (= P. N. II., str. 109).

[4]) „Johannes dictus Prowazko de Oldrzichow Elsczce, uxori sue legittime, super villa Okrassowicz et aliis pertinenciis universis sexaginta marcas grossorum iure veri dotalicii dat, deputat et assignat transeundo eam de priori dotalicio, quod habuit in villis Gilmowa et Lazan, quod quidem dotalicium Andreas dictus Bukowecz, residens in Strzizow, filius predicte Elsscze suscepit etc.“ Z. D. B, XII., č. 90.

[5]) „Andreas dictus Bukowecz de Okrassowicz Anne, uxori sue legittime, in villis Nowa Villa (u Tišnova) quatuor laneos censuales et in villa Gylmowe in curia allodiali superiori . . . quinquaginta sexagenas grossorum iure veri dotalicii . . . . assignat transeundo ipsam de priori suo dotalicio in Okrassowicz et in Nowa Villa (u Klučova-Třebíče), quod quidem dotalicium Stiborius de Arklebicz, suscepit etc.“ Z. D. B. XII. č. 103.

[6]) K jich věrné ruce slovutnému panoši Ondřejovi z Bukovice seděním na Střížově. Viz list V. v Dodavku.

[7]) Landfryd daný na obecném sněmu v Brně 28. dne m. ledna 1440. A. Č. X. 265.

[8]) Katharina, olim conthoralis Hartmani de Bukowicz, Andream Bukovecz et eius heredes super omnibus, que habet in Bukowicz et supra Wlczie . . . suscepit in veram unionem. Z. D. B. XII č. 489.

r. 1455 nacházíme jej jako rukojmě na listině opata Matěje a konečně na listě zemanů za odboje měšťanů třebických.[1])

3. Oldřich z Heraltic vyskytuje se po prvé r. 1446 jako rukojmě na listě, jímž Jan z Hradce vyznává, že jest dlužen 100 kop grošův Oldřichovi, řezníku v Jindřichově Hradci.[2]) Rovněž tak čteme jej jako rukojmí na dlužních listech: Jana z Hradce vydaném r. 1447 na 300 zl. uh. panoši Jiříkovi z Popic,[3]) a na 200 zl. Hynkovi z Újezda,[4]) Jana z Valdštejna r. 1448 vydaném na 80 kop grošů panošům Ctiborovi z Okrašovic a Ctiborovi z Olfeřic,[5]) Jana z Hradce r. 1449 vydaném na 400 zl. panoši Janovi z Arklebic a Myslibořic[6]) a r. 1451 na 200 zl. paní Heruši z Slatiny a panoši Mikulášovi z Zárubic a jeho manželce paní Ofce z Nové Vsi[7]) Po r. 1455 nacházíme jej jako rukojmí na listině opata Matěje.[8])

R. 1464 pohoní ho Oldřich z Miličína, „že mi drží lidi v Šašovicích a to právo po nebožtíkovi Joštovi, švakru svému, ježto já k tomu lepší právo mám".[9]) Téhož roku Oldřich z Miličína pohnal ho ještě třikráte; po prvé ze 100 hř. gr. „že mi drží v Heralticích čtvrtú část tvrze, dva lány a podsedek, krčemné

---

[1]) Str. 374 p. 3 a list VIII. v Dodavku. Na tomto a na IX. listě jsou podpisy všech tuto uvedených zemanův a manův.

[2]) „A za to jemu zastavuji v rukojemství statečného rytíře Jana Drhu z Dolan a z Knězic a slovutné panoše Puotu z Otěšic, Jana z Lipníka, Oldřicha z Heraltic, Ctibora z Zásmuk, Buzka z Strážnice" A.Č. IX., 280. Přivěšena také pečeť Oldřichova.

[3]) „A za to jemu zastavuji v rukojemství slovutné panoše Václava z Leskovce, Oldřicha z Maryže, Václava z Vydří, Oldřicha z Heraltic a Bucka z Strážova." A. Č. IX. 281 Přivěšena také pečeť Oldřichova.

[4]) A.Č. IX., 284.

[5]) A.Č. IX., 287.

[6]) A.Č. IX., 289.

[7]) A. Č. IX., 294.

[8]) Viz Nacka z Kvičovic.

[9]) P. N. IV., str. 101. Na to učinil zemský soud tento nález: „Mezi panem Oldřichem z Miličína a Oldřichem z Heraltic kníže milost a páni nalezli, poněvadž Oldřich z Heraltic provedl držení dávná, že nemá panu Oldřichovi Oldřich Heraltický odpovídati, a že ten list královský na víc svědčí než na Žašovice, a proto jest vrácen panu Oldřichovi. R. 1466 P. N. IV. str. 193 č. 196. Tehdy byl zemským hejtmanem kníže Viktorin z Poděbrad, syn krále Jiřího.

jakožto já k tomu lepší právo mám,"[1]) po druhé ze 100 hř. gr., „že mi drží dvě čésti tvrze a dvě čésti mýta a staví mi na mém tržišči, uvázav se svévolně",[2]) konečně po třetí ze 24 hř. gr. „že mi mému mlynáři roli ode mlýna odjal, nemaje k tomu práva",[3]) dále pohnal Oldřicha z Heraltic kněz Václav, kanovník kostela sv. Petra v Brně, z 30 hř. gr., „že mi bere desátek v Šašovicích, kterýž přísluší kostelu Přibyslavskému, nemaje k tomu žádného práva".[4]) Zemský soud odkázal je k soudu biskupskému.[5]) Naposled setkáváme se s ním v listu opata Matěje, uvedeného v seznamu dlužních listův opatů Třebických (z r. 1491), kteréž vyplatil Vilém z Pernštejna.[6])

4. Jan z Hrádku a Mikulovic (také Jan Čáslav z Hrádku a Mikulovic). Tomuto daroval držitel Sádku Jan z Valdštejna r. 1447 Mikulovice,[7]) na nichž zapsal Jan své snaše Anně z Kutova 63 kop. gr. R. 1451 přijal do spolku Františka z Libiny.[8]) Kromě toho setkáváme se s ním jako s rukojmím na listině opata Matěje, vydané po r. 1455, kdež jako r. 1446 přidává si jméno Čáslav (Jan Čáslav z Hrádku a Mikulovic).[9])

5. Mikuláš z Okrašovic (také Mikuláš Provázek z Okrašovic). Po prvé setkáváme se s ním, když 1. února r. 1437 spolu s bratrem svým Ctiborem z Okrašovic kupuje od Zdeňka a Vaňka z Valdštejna seděním na Sádku 8 lánův s jedním podsedkem za 60 kop gr. dobrých stříbrných ve vsi Římově.[10])

---

[1]) P. N. IV., str. 101 č. 432. Nález zemského soudu v této věci byl tento: „poněvadž Oldřich z Heraltic starodávná držení listem i držením provedl, že odpovídati nemá". P. N. IV., str. 101, č. 433.

[2]) Poklid. Stalo se tedy porovnání, a žalobce od žaloby upustil P. N. IV. str. 101 č. 433.

[3]) P. N. IV., str. 101, č. 434. Soud rozhodl takto: „kníže milost a páni chtí na to úředníky vyslati, a strany starožitné lidi a svědomí své k tomu aby měly, a což jim v tom úředníci rozkaží, na tom aby přestalo". P. N. IV. str. 193 č. 198. Komu přisouzeno právo, není známo.

[4]) P. N. IV., str. 127, č. 610.

[5]) P. N. IV., str. 187, č. 147.

[6]) Viz Nacka z Kvičovic.

[7]) Z. D. B. XII., č. 607.

[8]) „Johannes de Hradek a de Mikulowicz Franciscum de Libina super eo toto, quod habet et ad quod ius habet suscepit et suscipit in unionem". Z.D.B. XIII. č. 72.

[9]) A.Č. XVI. 133. Viz Nacka z Kožichovic.

[10]) A. Č. IX., 261, 262. List V. v Dodavku.

R. 1446 zapsal manželce své Elšce, dceři Jana z Hodic, věno ve sto kopách grošův,[1]) a r. 1447 prodal Herušovi z Rájce dvůr v Pleščicích[2]) a hned rok potom koupil od Kláry z Jaroměřic dvůr v Okrašovicích.[3]) Naposled se připomíná jako rukojmě na dvou listinách opata Matěje.[4]) Zemřel před r. 1491.[5])

6. Jan Trppiš z Čegova. Jména jeho jsem jinde nenašel. Pochází asi z rodu Trpišů z Opatova, z něhož připomíná se r. 1419 Jan Trpiš z Opatova.[6])

II. Manové.

V čele manů podepsán jest Nacek z Kvičovic, purkrabí na Třebíči, o němž pojednal jsem již mezi zemany. Pak následují:

1. Mikuláš Petrovský z Rochova, (jenž se píše také Mikuláš z Rochova nebo z Hrochova [což jest správnější], Mikuláš z Petrovic, Mikuláš Petrovský z Petrovic, Mikuláš z Hrochova a ž Petrovic a Mikuláš Petrovský).

Rod Hrochovských rozštěpil se, když jeden člen jeho zakoupil nějaké zboží v Petrovicích, ve dvě větve: z Hrochova a z Petrovic. Ktéto poslední patřil (nebyl-li docela jejím zakladatelem), Jan z Petrovic, který koupil od Mikuláše z Rochova Kraluhov.[7]) Měl dva

[1]) „Nicolaus Prowazek de Okrassowicz Elsscze de Hodicz, conthorali sue legittime, in curia Okrassowicz, in quator laneis, in quator subsidibus (podsedek). . . . centum sexagenas grossorum ad verum ius dotalicii dedit et intabulavit. Johannes de Hodicz, pater, Elsscze suscipit". Z.D.B. XII. č. 451.

[2]) „Nicolaus de Okrassowicz Herussio de Raycze et eius heredibus curiam suam hereditariam in Plessczicz cum una curticula ibidem . . . pleno iure et dominio, prout solus tenuit, dat et intabulat". Z.D.B. XII. č. 595.

[3]) „Clara de Jaromyerzicz Nicolao Prowazkoni de Okrassowicz et suis heredibus curiam allodialem ibi in Okrassowicz cum duabus curticulis et medio laneo cum pleno iure et dominio . . . prout sola tenuit dat et assignat iure hereditario possidendam." Z.D.B. XII., č. 474.

[4]) A. Č. XVI., 133, 413. Viz Nacka z Kvičovic.

[5]) A. Č. XVI. 413.

[6]) A. Č. IX., 249. Není nemožno, že jest to táž osoba, neboť již z předcházejícího víme, že jména se často měnila dle pozemního majetku nově nabytého. O Trpiších čteme ještě r. 1481. P. N. V., str. 147 a r. 1488 (Trpišovi sirotci). P. N. V. str. 192.

[7]) V tištěných zemských deskách IX., č. 248 a XII., č. 10, píše se nesprávně z Mochova. Wolny, Mähren VI. 346 četl správně Hrochov.

syny Mikuláše a Jindřicha. Když Jindřich r. 1453 koupil Ratibořice, rozdělila se větev Petrovská ve dvě ratolesti 1. z Hrochova a z Petrovic a 2. z Hrochova a z Ratibořic. Zakladatelem prvnější byl náš Mikuláš Petrovský z Hrochova, jenž zůstal na otcovském zboží. Tento obdržel od krále Jiřího celou ves Petrovice a ves Okříšky, jež patřívaly jako manství k hradu Rukštejnu,[1]) a proto psal se také Petrovským z Petrovic. R. 1437 činil s Brikcím z Pěčína a Vaňkem z Říčan při zemském soudě odpor proti tomu, že Markéta z Dobré Vody, řečená Kapúnová, vzala Markétu z Okarce do spolku na vsi Vlčetíně.[1b]) Z Nové Vsi u Přibyslavic bral r. 1458 obilné desátky, které dle půhonu kněze Václava, kanovníka kostela sv. Petra v Brně, patřily k faře Přibyslavské.[2]) Strany snad se porovnaly. Sám pak téhož roku pohnal Jana Sele z Bransud, že ho nedůvodně háněl a k nákladům připravoval[3]). Roku pak 1464 pohnal ho Jan z Valdštejna a ze Slavkova ze 300 kop gr., že nekoná mu manských služeb k hradu Rukšteinu.[4]) Protože však mezi tím pan Jan z Valdštejna zemřel, soud r. 1466 nalezl, že Mikuláš Petrovský půhonu odpovídati nemá.[5]) Téhož však roku Hynek a Václav z Valdštejna obnovili půhon.[6]) Výsledku soudu jsem v knihách nálezových nenašel, protože věc postoupena asi příslušnému soudu manskému.

Mezi tím Mikuláš vzal r. 1464 bratra svého Jindřicha z Ratibořic do spolku na ves Kraluhov[7]) a r. 1466 na vsi

---

[1]) Z. D. B. XIV. č. 30. [1b]) Tamže XII., č. 308 a 312.

[2]) „Kněz Václav, kanovník kostela sv. Petra v Brně pohoním Mikuláše Petrovského z Petrovic etc. ze sla hř. gr. dob. stříb. etc., že béře obilné desátky v Nové Vsi, kteří přislušejí kostelu mému v Přibyslavicích, ježto odtavad na každý rok mně k mému kanovnictví má vydáváno býti, to mi on béře a postúpiti nechce. Poklid“? P. N. IV. str. 8. č. 40.

[3]) „Mikuláš z Petrovic pohoním Jana Sele z Bransud etc., že mě jest neduovodně háněl a k nákladóm připravoval o 40 kop gr. dob. stř. Poručníka činím Vaňka, písaře“ (dle č. 81 města Třebíče nebo kláštera Třebického). P. N. IV., str. 14, č. 82.

[4]) „Jan z Valdštejna a Slavkova pohoním Mikuláše z Petrovic etc. ze 300 kop gr. dob. stř. etc, že předkové moji zapsali mu ves Petrovice, ves Okříšky, kteréž přislušejí k hradu k Rukštejnu, a z toho jest měl k tomu hradu službu osazovati se dvěma koňmi, toho jest neučinil, ani toho listu okázati chce.“ P. N. IV, str. 154, č. 773.

[5]) P. N. IV. str. 185, č. 139.

[6]) P. N. IV., str. 213, č. 908 a str. 218, č. 940a.

[7]) Nicolaus de Petrowicz, Henricum de Ratiborzicz, fratrem suum, et eius heredes super Kraluhow et super eo toto, quod et ad quod

Petrovice a Okříšky,[1]) a konečně čteme ho r. 1465 jako rukojmě na listě Jana, Víška, Mikše a Jindřicha bratří vlastních z Čechtína[2]) a v listě opata Matěje (bez roku).[3])

2. Sigmund z Arklebic. Ves Arklebice stála na návrší mezi Kožichovici a Střítežní. Pozůstatkem jejím jest asi starobylý kostelík sv. Marka se hřbitovem, který asi býval farním chrámem pro tyto tři vesnice a ves Slavice, jež nyní přifařeny jsou k Třebíči. Dle řečené vsi jmenuje se známá rodina vládycká, která dělila se na větev Ostákovskou (Hostákovskou) a Myslibořskou, ježto koncem 15. století spojily se zase v jedno.[4]) Větev Myslibořskou založil Jan Lyzna z Arklebic, který r. 1437 koupil celou ves Myslibořice s tvrzí a pustými vesnicemi Lykodery a Ostrou Lukou.[5]) Měl dva syny Jana a našeho Sigmunda. Oba se připomínají r. 1449, když si Jan z Hradce od Jana z A. a M. vypůjčil 400 zl. uh.[6]) Se Sigmundem z Arklebic setkáváme se ještě dvakráte: r. 1452 jako rukojmím na dlužním listě opata Trojana, který si vypůjčil tehdy od jihlavského měšťana Hanuše Hamerníka 75 zl. uh., a r. 1455,[7]) kdy jej bratr jeho Jan v jistém sporu při zemském soudě učinil poručníkem.[8])

3. Boček z Zákřan vyskytuje se po prvé r. 1406, kdy pro svou sestru Kateřinu, manželku Petra řečeného Bieléhо z Popic, přijímá právo věnné v Popicích.[9]) R. 1407 pohnal Sezimu z Tasova[10]) a Jana Moravu z Králic[11]) ze 106 kop gr., r. 1408 Sezimu z Tasova z 90 kop gr.,[12]) načež r. 1415 byl

ius habet praeter ius dotalicii suscepit et suscipit in veram unionem.“ Z. D. B. XIII., č. 41.

[1]) Z. D. B. XIV. č. 30. a 31.

[2]) A. Č. XVI., 162. Viz Nacka z Kvičovic.

[3]) A. Č. XVI., 133. Viz Nacka z Kvičovic.

[4]) A. Č. X., 289, XVI., 162, XV., 534.

[5]) Wolný, Mähren III., 375.

[6]) „Já Jan z Hradce . . . vyznávám tímto listem, že jsem dlužen . . . čtyři sta zlatých . . . slovutnému panoši Janovi z Arklebic a Myslibořic a k věrným rukám slovutným panoším Sigmundovi z Arklebic, bratru jeho, a Bohúškovi z Čechtína, strýci jeho.“ A. Č. IX., 289.

[7]) Brünner Wochenblatt 1825, str. 91.

[8]) P. N. IV., str. 46.

[9]) ZDB. VIII., č. 558.

[10]) P. N. II., str. 23 a 24.

[11]) P. N. II.. str. 24.

[12]) P. N. II., str. 130.

poručníkem k zemskému právu v jistém sporu.[1]) Téhož roku přijal pro Kateřinu, manželku Záviše z Blažejovic, právo věnné v 15 kopách gr., kteréž jí vložil do desk Vilém řečený Žák z Horšova,[2]) a koupil věnné právo na zpupném dvoře ve Zvoli od Anny z Rojetína.[3]) Pak připomíná se r. 1418 jako poručník v jistém sporu před zemským soudem.[4]) Dvě léta později rozmnožil svůj majetek tím, že koupil jeden án v Popicích[5]) a ve vsech Blažkově, Mirošově a Lhotce 9 lánů bez čtvrti.[6]) Toto poslední zboží prodal však r. 1447 Vaňkovi řečenému Melínovi z Hrádku, a to v Blažkově 3 a $^1/_4$ lánu a dvorec (curticulam), v Mirošově $3^1/_2$ lánu a ve Lhotě $1^1/_2$ lánu[7]), což činí hořejších 9 lánů bez čtvrti.[8])

Po smrti Jana z Čechočovic r. 1464 rukojmě za něho Jindřich z Rochova a z Ratibořic, Vilém z Bolikovic a Boček z Zákřan vložili Janu staršímu Vojnovi z Litavy, Bořivojovi z Čechočovic, zeti jeho, a Machně, dceři Jana Vojny, manželce Bořivojově, a dědicům jejich dědičné statky v Čechočovicích: dvůr, půl vesnice a nový rybník pod lesem do desk zemských.[9]) Kdy se stal purkrabím na Měříně, není známo, r. 1465 vyskytuje se v této hodnosti jako rukojmě na uvedené již listině bratří z Čechtína.[10]) Roku 1466 přijal věno Elšky, manželky Bohumila

---

[1]) P. N. II., str. 341.

[2]) ZDB. XI. č. 209.

[3]) „Anna de Rogetyn, relicta olim Jesskonis de Zwole, Boczkoni de Zakrzan et suis heredibus ius sui dotalicii, quod habuit in Zwole super curia allodiali vendidit et intabulavit . . .“ ZDB. XI. č. 10.

[4]) P. N. III., str. 25.

[5]) „Hanuss de Popicz Boczkoni de Zakrzan et eius heredibus in villa Popicz unum laneum . . . prout solus tenuit nichil sibi aut heredibus suis iuris proprietatis aut dominii in laneo predicto reservans vendidit hereditarie possidendum“. ZDB. XII. č. 104.

[6]) „Wilhelmus de Pernstein, supremus camerarius czude Olomucensis, Boczkoni de Zakrzan et eius heredibus in villis Blazkow et in Miroskow et in Lhotka novem laneos censuales minus uno quartali . . . . omne ius suum hereditarium nichil sibi et heredibus suis reservando vendidit hereditarie possidendum“. ZDB. XII., č. 116.

[7]) Zde má curticula půl lánu. Srovn. Brandl, Glossarium, čl. Curticula.

[8]) ZDB. XII. č. 722. Zde se praví in Lhotye; jest to však asi nesprávné čtení místo in Lhotcze.

[9]) ZDB. XIII., č. 42.

[10]) AČ. XVI. 162. Viz Nacka z Kvičovic.

z Lesonic, v Lesonicích,[1]) a téhož roku čteme jeho jméno naposled dvakráte, jednou ve vkladě, jímž Jiří z Miroslavě zapisuje jemu, Nackovi z Kvičovic a Jindřichovi z Hrochova plat v Miroslavi a v Mitterdorfě,[2]) a po druhé ve vkladě, kterým zapisuje se tento vklad Markétě, vdově po Janu Hronovi z Čechočovic, jako pravé věno.[3])

4. Z i c h a z P o c ú c o v a jinde jsem nenašel.

5. J a n S e l e z B r a n s u d z (Brancúz).

O vládycké rodině Brancúzských našel jsem první zprávu k r. 1434., kdy na landfrydě o obecném sněmu v Brně dne 4. března učiněném jest podepsán Michal Sele z Bransud a z S k a l (páni tu nejsou odděleni od vládyků). Jest to tedy již nějaká větev rodu Brancúzského. Jana Sele z Bransud nacházíme jen v knihách půhonných. Pohnal r. 1447 Hanúška, rychtáře, a měšťany jihlavské ze 100 hř. gr., protože se zmocnili jeho domu a všecko mu pobrali.[4]) Příčiny toho přepadení neudává, byla však zajisté nějaká, neboť náš Jan se porovnal. Že to byl nepokojný duch, seznáváme ze tří půhonů proti němu vydaných. Roku 1458 pohnal ho jeho vlastní vrchní pán, opat Matěj z 10 hř. gr.[5]) Nápravník asi zaplatil, a opat od žaloby upustil. Téhož r. pohnal ho kollega Mikuláš z Petrovic o 4 hř. gr., „že ho jest neduovodně háněl a k nákladóm připravoval.“[6]) A již r. 1464 pohnán zase k soudu knězem Václavem, kanovníkem u sv. Petra v Brně, z 16 hř. gr., že zkracuje příjmy kostela Přibyslavského.[7])

---

[1]) ZDB. XIV., č. 48.

[2]) ZDB. XIV., č. 137. Viz Nacka z Kvičovic.

[3]) ZDB. XIV., č. 138. Viz Nacka z Kvičovic.

[4]) „J a n S e l e z B r a n s u d pohoním Hanúška, rychtáře, a měšťany Jihlavské z Košova a Studének a z Předína etc. ze sta hř. gr. . . ., že v této jednotě a v mírné zemi noční věcí výboj učinili na dóm muoj, tu jsú mi všecko pobrali, což jsem měl, paní mú i čeleď obnažili, a já na ně žádné péče neměl. Znají-li se etc., ač toho široké svědomí, však chci na tom dosti (míti), což mi páni za právo najdú. Poklid.“ P. N. III. str. 346.

[5]) „Kněz Matěj, opat kláštera Třebického, pohoním J a n a S e l e z B r a n s u d etc. z 10 hř. gr. . . ., že drží nám a konventu našemu mocí a bez práva jednu hř. gr. dob. stř. platu ročního v Bransudích a té nám vydávati nechce. Zná-li etc., chcem to listem prokázati a přestati na tom, což páni za právo najdú“. Poklid. P. N. IV. str. 13.

[6]) P. N. IV. str. 14. Viz Mikuláše Petrovského z Rochova.

[7]) „Kněz Václav, kanovník od sv. Petra v Brně, pohoním J a n a S e l e **z Brancúzů**“ etc. z 16 hř. gr. . . . ., že mi béře tu v B r a n c ú z í c h jeden

6. Jan z Kyjova.

Václav z Kyjova a syn jeho Jan[1]) prodali roku 1464 ves Kyjov s plným právem a panstvím Půtovi z Rudolce.[2]) Toť jediná zpráva, kterou jsem o něm našel.

7. Vaněk Turek z Pece.

Kde vesnice Pec stála, neví se. Rod panošů z Pece (špatně z Peče) připomíná se koncem první polovice a v druhé polovici 15. století na Tulešicích, odkud píši se z Pece a Tulešic. Jest to asi náš Václav, jenž roku 1448 jmenuje se hofrychtířem pánů Lipských,[3]) neboť r. 1464 shledáváme se s ním jako s majetníkem Tulešic.[4]) Tohoto roku pohnal Zicha z Petrovce ze 100 kop gr., protože mu zboží od něho koupeného nevyplatil a do zemských desk nevložil,[5]) a Mikuláše Rohožku o touž věc.[6]). Po něm zdědil Tulešice a jiné zboží syn jeho Mikuláš, který roku 1493 přikoupil od Václava z Minic 14 lánů v Kupčicích (u Krumlova)[7]), z čehož vidno, že rod tento byl velmi zámožný.

8. O Mikuláši z Třesova

toho času jiné zprávy nemám.

9. Miksa z Hartvíkovic

připomíná se po prvé r. 1458., kdy pohnán byl Ondřejem

---

hon (= jitro) platný, který přísluší kostelu Přibyslavskému, nemaje k tomu žádného práva, a k tomu také desátek z svého dvora dávati kostelu nechce ... Poruč. činím kněze Ondřeje, kanovníka Olomuckého a Brněnského kostela.“ P. N. IV., str. 127. * Zde po prvé vyskytuje se tento novější tvar.

[1]) „et Johannes, filius eius de Kygiow ZDB. XIII. č. 62, Kyjov sz. od Velkého Meziříčí mezi Chroustovem a Milíkovem.

[2]) Kyjovský, o němž se r. 1491 činí zmínka v dlužním listě opata Třebického, nepatří do tohoto rodu, nýbrž jest to Petr z Kyjovic. AČ. XVI. str. 141.

[3]) AČ. XVI. 116.

[4]) ZDB. VIII. 60.

[5]) „Václav z Petce a z Tulešic pohoním Zicha z Petrovce etc. ze sta kop gr. . . . ., že mi měl zboží v dolních vsech, což Kozlovec měl i v Stařicích i v Dolních Dubňanech puol druhého lánu, jak jsem od něho kúpil, to řádně spraviti a vysvoboditi a ve dsky zemské vložiti a vepsati, toho jest neučinil, a já jsem o to zboží nařikán. Zná-li etc., chci to listem správným prokázati. Poručníka činím Mikuláše, syna svého“. P. N. IV. str. 117, č. 536.

[6]) P. N. IV., str. 119, č. 553.

[7]) ZDB. XII. 26.

z Říčan a z Okarec ze 60 hř. gr.,[1]) a po druhé r. 1460 v půhoně vydaném Vítem z Králic na 100 hř. gr.[2]) Naposled čteme jej v půhoně z r. 1480., v němž Boček z Kunštátu dovolává se jeho svědectví proti Petrovi z Králic a z Mohelna.[3])

10. Sigmunda z Sedlce

našel jsem jen jednou, a to k r. 1460, kdy Vít z Králic pohnal ho z té příčiny, jako Mikuláše z Hartvíkovic.[4]). Že Prvák z Sedlce, připomenutý v půhoně Bočka z Kunštátu z r. 1480[5]), jest Sigmund z Sedlce, jest velmi víře podobno; byl by se tedy jmenoval Sigmund Prvák z Sedlce. Taková příjmení se obyčejně vynechávala, leč jich bylo třeba k rozeznání dvou osob stejného jména.

11. Jan z Chrústova.

Chrústovští připomínají se na Chrústově již v polovici 14. století.[6]) Roku 1464 bratři Oldřich a Jan z Chrústova drželi celou ves Chrústov, avšak prodali ji téhož roku Půtovi Šabartovi z Rudolce.[7]) Jiného jsem se o něm nedopátral.

12. Ctibor z Okrašovic.

Starší bratr Mikuláš píše se zemanem a mladší manem kláštera Třebického, oba však byli panošové. Koupili spolu od Zdeňka Vaňka

---

[1]) „že faráři svému spravedlivých desátků dávati nechce a k tomu jemu jeho roli ujmul“. P. N. IV., str. 9.

[2]) „že mě chce lesu mého v mém dílu Mohelského zboží odsvědčiti, a já jsem měl člověka, ježto chtěl hraniční právo za to učiniti, a on mi v tom zmatky činí“. P. N. IV., str. 50.

[3]) „Boček z Kunštátu pohoním Petra z Králic a z Mohelna etc. ze sta hř. gr. a tu jemu vinu dávám, že mi se otec jeho uvázal v kus lesu, a jsem to vyvedl Mixú z Hartvíkovic a Prvákem z Sedlce, a toho jest pan Matěj Březnický svědkem, že jest Mixa a Prvák za to spraviti chtěli, kteří jsú to dělili mezi p. Hynkem, bratrem mým, a Jaroslavem, rytířem z Posutic“. Poklid. P. N. V., str. 269, č. 13.

[4]) P. N. IV., str. 50. Vít z Králic pohoním Sigmunda z Sedlec etc. ze dvú set hř. gr. dob. stř. etc. per omnia ut supra. Vytištěno chybou tiskovou z Cedlce.

[5]) Viz Mixu z Hartvíkovic, s nímž les dělil, v pozn. 110.

[6]) 1353 Ješek z Chrústova a sestra jeho Anka ZDB. III. č. 92. r. 1358 Jan z Chrústova a manželka jeho Drslava. Tamže IV. č. 358.

[7]) „Ulricus et Johannes, fratres de Chrustov, Puthe de Ruduolcze, dicto Ssabart, et heredibus eius villam suam hereditariam Chrustow cum loco munitionis, hominibus censuantibus et non censuantibus . . . pleno iure et dominio . . . intabulant et inscribunt in veram hereditatem.“ ZDB. XIII. č. 61.

z Valdštejna roku 1437 8 lánů s 1 podsedkem za 60 kop gr. v Římově[1]), Ctibor pak sám půjčil se Ctiborem z Olfeřic panu Janovi z Valdštejna na Sádku 80 kop gr.[2])

Prosím laskavého čtenáře za prominutí, že jsem ho tak dlouho vodil podrobnostmi o nápravnících, kteří při odboji měšťanů Třebických mezi spornými stranami vyjednávali. Chtěl jsem, aby, pokud jest to možno, sám z pramenů poznal, jakou měli osobní hodnost, v jaké společnosti se pohybovali, jaké měli příbuzné, jaký drželi pozemní majetek a v jakých právních záležitostech vystupovali.

Jsou to vesměs členové rodů vládyckých čili osoby z rytířstva, to jest z nižší šlechty, jsou to panošové, jimž se od roku 1492 říkalo a psalo úředně „urození vládykové,“ kteří však sami mezi sebou od povýšení svého až do třetího kolena titulovali se „slovutný panoše“ a později „urozený vládyka“.[3]) Měli právo přitiskovati a přivěšovati své pečeti na listiny, jako to vidíme v listech 18 nápravníky králi podaných a na dlužních listech, k nimž přivěsili jako rukojmí pečeti visuté. Byli to tedy manové rytířského řádu, jimž se udělovala manství rytířská.

Manské právo třebické rozeznává dva druhy manů (nápravníků): 1. panoše a 2. jiné many.[4]) Na listech při odboji Třebíčanů králi podaných panošové čili manové rytířští dále se třídí 1. v zemany a 2. many.[5])

Mám za to, že z panošů čili rytířských manů zemany nazývali se ti, kteří od kláštera nabyli tak zvaného manství

---

[1]) A. Č. IX. 261, 262. Viz list V. v Dodavku a Mikuláše z Okrašovic.

[2]) „Já Jan z Valdštejna a s Sádku vyznávám tiemto listem . . . že jsem dlužen . . . osmdesát kop grošuov dobrých střiebrných rázu Pražského . . . slovutným panoším Stiborovi z Okrašovic a Ctiborovi z Olfeřic . . . A v těch penězích mám a slibuji jim ukázati a sstúpit osm kop grošóv platu ročnieho . . . v té vsi Římově na jmenovitých a osedlých lidech se vším panstvím, tak jakož jsem je sám držel a požíval, a nemám na ty lidi sahati žádnú věcí do . . . pěti let, aneb dokudž bych já jich nevyplatil . . . A my Jan z Lipníka, Oldřich z Heraltic, Václav z Vydřie, Václav z Dolan a Knězic, Erazim z Dlúhé Brtnice a Buzek z Strážova, rukojmie za svrchu psaného pana Jana z Valdštejna.“ Přivěšena pečeť Oldřicha z Heraltic jako všech těchto panošských rukojmí. A.Č. IX. 287.

[3]) Jak se jejich titulatury později měnily, ukázal jsem nahoře.

[4]) „že znamenavše ustavičnou prosbu a žádost slovutných panošů všech ze spolku, tudíž (= také) i jiných manův k klášteru našemu příslušejících.“

[5]) Z těchto všichni byli panošové.

na celé vsi. Takovými byli na př. uvedení již Václav Nacek Kožichovský z Kvičovic, purkrabí na Třebíči, a Jan z Kožichovic, z nichž první měl manství na vsi Kracovicích, druhý na vsi Ptáčově, ovšem se dvorem atd. Manství taková byla pravými lény.[1]) Kolik jich měl klášter Třebický, nevíme. V často uvedené listině jest podepsáno 5 zemanů; k nim jako 6. ovšem náležel purkrabí Nacek z Kvičovic. Sedmým by byl nepřítomný tehdy Jan z Kožichovic, držel-li toho času ještě léno Ptáčovské. Zajisté že jich bylo ještě více.[2])

Ostatní panošové čili rytířští manové byli ještě many služebnými. Měli obyčejně za manství jen větší dvůr s tvrzí. Mohli ovšem postoupiti.

Kromě uvedených dvou druhů šlechtických manů měl klášter také many nešlechtické z lidu obecného, jak vysvítá z manského řádu, v němž se praví: „žádost slovutných panošů všech ze spolku, tudíž (= také) i jiných manů k klášteru našemu příslušejících". Manové tito drželi několik lánů, obyčejně 3 a snad i více.

Nápravníkům třebickým byl bezprostředním pánem kněz opat,[3]) vrchním pánem král, po případě markrabě.[4]).

---

[1]) Na panství Třebickém, jak na dvou případech ukáži, se také léna zallodialisovala, u biskupství Olomouckého stalo se to při zrušení lenního poměru r. 1862.

[2]) Nebyli za této příležitosti všichni manové přítomni. Mám za to, že podepsaných na prvním listě 5 zemanů s purkrabím (tedy šest) jsou radou opatovou, o níž již dříve bylo zmíněno, a že podepsaných na druhém listě 12 manů činilo tehdy manský soud. Purkrabí, když nepředsedal opat, byl předsedou soudu, a proto zde ve sporné věci opatově jest jako třináctý v čele manského soudu. Radě předsedal opat. Domněnku mou potvrzuje číslo 6 a 12, která bývala při soudech a radách pravidlem. Ještě r. 1558 připomínají se tři manství na celé vsi: Ptáčov, Kracovice a Pozďátky.

[3]) V listech králi zaslaných praví 1. zemané: „mezi knězem opatem, pánem naším, a mezi měšťany jeho poddanými Třebickými", „my zajisté zemané přísedící k Třebíči, služebníci kněze opatovi", „přijeli sme k knězi opatovi, pánu našemu", „byť tu kněz opat, pán náš, protiv nim v čem scesten byl", „neb my služebníci jeho, nechce-li bychom knězi opatovi, pánu svému, v tom mlčeti." 2. manové: „mezi knězem opatem Třebickým, pánem naším, a mezi měšťany jeho poddanými (2krát)," i sjeli jsme se k knězi opatovi, pánu našemu," „byť tu kněz opat, pán náš, prociv nim v čem scesten byl."

[4]) V týchž listech praví (kromě nadpisu): 1. zemané: „Protož prosímeť my služebníci Vaši Vaší královské Milosti." Podepsáni:

Šlechtičtí nápravníci, majíce přiměřený majetek pozemní, účastnili se sněmů zemských, avšak „ku pánům v soud dáni býti nemohli“, protože byli v manském svazku ku klášteru.[1]) Ve věcech plynoucích z poměru manského jednali před manským soudem třebickým, v záležitostech vlastních statků před soudem zemským.[2]) Právní jednání týkající se majetku manského vkládala se do manských desk třebických, pro majetek vlastní užívalo se desk zemských.[3])

Již na str. 212. stručně jsem naznačil, že manský poměr a i manský statek při klášteře třebickém nazýval se náprava.[4]) Zprávy o tom máme teprve ze 14. století. Čteme: v listině opata Adama z r. 1342. „disposuit de Naprawa seu agris ad

Ondřej z Bukovice, Oldřich z Heralcic, Jan z Hrádku a Mikulovic, Jan Trppiš z Čegova, zeměné a služebníci Vaší královské Milosti. 2. manové: „Protož Vaše královská Milost, jakožto pán náš milostivý,“ „Nebo my manové, Vaší královské poddaní, nechceli bychom., „I prosímeť Vaší královské Milosti, jakožto pána našeho nejmilostivějšího.“ Nacek z Kvičovic, purkrabí na Třebíči, pak 12 podpisů s dodavkem „manové a služebníci Vaší královské Milosti poddaní.“ Zemané píší o manech: „i šli sme také k měšťanóm s many Vaší královské Milosti a kláštera toho; zde jest toto dvoje panství zřetelně vedle sebe vyjádřeno. Upozorňuji na to, že zemané píší se na konci listu „služebníci Vaší královské Milosti“, kdežto manové podepisují se: „služebníci Vaší královské Milosti **poddaní** a že takovými se naznačují i v kontextu listu.

[1]) „Item ty osoby, kteréž ku pánuom v soud dány býti mají, rytieřstvo jmenujte . . . a mají býti svobodni, žádného pána nemajíce, než krále JMst. za pána „A. Č. X. 308. Zde slovo „svobodní“ znamená „samostatní“ majetníky statků vlastních čili zpupných. Panošové kláštera Třebického byli také osobně svobodní, avšak jsouce v poměru manském, svobody, jaké bylo do soudu potřebí, neměli.

[2]) 1420. „Mezi Niklasem Zeidlem, měštěnínem Brněnským, a Kateřinú z Telnice páni nalezli: poněvadž ta paní praví, že má pod klášterem Třebickým nápravu, toho má Zeidl v klášterském právě hleděti, pakli shledáno bude, že na dědictví (t. j. na vlastním statku) má, tehdy drž se Zeidl toho dědictví (t. j. při zemském právu). P. N. III. str. 127.

[3]) Hledal jsem všechna známá jména manů třebických a všecka známá manství, jichž jest značný počet, v zemských deskách, a nenašel jsem žádného vkladu, který by se týkal manského statku, kdežto vkladův o vlastních statcích manů třebických, jak jsem nahoře ukázal, v deskách jest značný počet. Měl tedy klášter Třebický, jako biskupství Olomoucké, své zvláštní manské desky, leč by se byly příslušné vklady činily do rejster královského hofrychtíře moravského. Brandl, Kniha Tovačovská, kap. 21.

[4]) V poznámce 1. a na str. 210.

ipsum et heredes suos ... devolutis", v listině Ostruha z Batůchovic z 1390: predicta bona universa et singula monasterio et conventui in naprawam perpetuam subiungendo", „ut ego Ostrucho predictus et mei successores de predictis bonis servire tenebimur, prout alii vasalli predicti monasterii servire consueverunt", „quod predicta bona... ad predictum monasterium ratione naprave perpetue noscuntur pertinere", „ius naprave predicto monasterio observando",[1] v nálezu z r. 1420 „že má pod klášterem Třebickým (t. j. nad Podklášteří) nápravu",[2] v listině krále Zikmunda z r. 1421.[3]) „libertatem et exceptionem Naprave et certorum agrorum ad eandem pertinencium", „prefato Johanni ac heredibus et successoribus prefate naprave et agrorum ad eandem napravam pertinencium possessoribus", „ut... prefate naprave possessores in libertate sua permaneant", v listině opata Trojana z r. 1440:[4] „prodáváme k věčné nápravě, v listině téhož opata z r. 1448:[5] „prodáváme k věčné nápravě", „věčně a nápravně", „na nápravách jiných našeho kláštera", „tak jakož z jiných náprav", v listině téhož opata z r. 1451;[6] jíž klášter Třebický postupuje Janovi z Hradce za „opravu" ves Výčapy: „kromě náprav klášterských". V listině z r. 1455,[7] jíž opat Matěj obnovuje práva nápravníků Třebických, vyskytují se veskrz již jen názvy „man" a „manství". Od té doby se již nesetkáváme s názvem „náprava". Také král Vladislav v listině z r. 1491, jíž zastavuje zboží klášterské Vilémovi z Pernštejna, užívá jen a několikrát názvu „manové".[8]

Z uvedeného vidíme, že náprava a manství, nápravník a man jsou slova úplně souznačná, že slova ta původně neznamenají dva ústavy od sebe rozdílné, nýbrž ústav jeden, jemuž v dalším vývoji dáno německé jméno „manství".

Všichni spravovali se právem nápravním (ius naprave)

---

[1]) Viz list IV. v Dodavku a str. 211.

[2]) P. N. III. str. 127. a v poznámce 125

[3]) Viz list II. v Dodavku.

[4]) Viz list VI. v Dodavku.

[5]) Viz list VII. v Dodavku.

[6]) A. Č. IX. 293.

[7]) Viz list I. v Dodavku.

[8]) A. Č. XVI. 393, že klášter náš Třebíč s městem, many, s zbožím Měřínským etc."

čili manským; avšak právo to bylo v době pozdější dvojí: 1. služební a 2. lenní.

Šlechtičtí manové služební v právech svých lišili se od manů z lidu obecného pouze svou hodností a výsadami z ní plynoucími, manstvím většího rozměru a právem, že mohli se státi klášterskými purkrabími. Byla-li jim ještě některá jiná práva vyhrazena, není známo, možná že právo soudcovské na venkově, o němž ještě promluvím. Právní poměr, v němž byli ku klášteru, byl asi poměr dědičného nájmu.[1]) Měli užívání (Nutzgenuß) své nápravy dědičně a za to platili klášteru roční plat, panošové snad jen penězi, obecní manové penězi i polními plodinami,[2]) konali služby vojenské na hradě i v poli a soudcovské v manském soudě. Nápravy své prodati nebo jinak zciziti (zastaviti, zadlužiti) směli jen s povolením kláštera, který byl jejich vlastníkem.[3]) Protože odkaz pokládán jest za zcizení, mohli, nebylo-li zákonitých dědiců, pořizovati (závěti činiti) o své nápravě také jen s dovolením své vrchnosti.[4]) Za jistých okolností mohl je klášter, jak bylo již při rozboru manského práva řečeno, z práva vyloučiti.

Jinak to bylo s nápravníky pravými. Tito byli ku klášteru v právním poměru lenním, čímž lišili se od nápravníků služebních. Byli pravými lenníky. Vysvítá to ze dvou lenních listů,[5]) které zachovaly se tím, že éna jimi propůjčená dostala se

---

[1]) Nikoli v tom smyslu, jak definuje dědičný nájem Obecný zákonník občanský v § 1122, kdež se mluví o požitečném vlastnictví, nýbrž dědičný nájem dle českého práva, jak o něm vykládá J. F. Schmidt von Bergenhold l. c. na str. 22., 29. a 74. (bez roboty), ovšem s příslušnými přídavky práva manského.

[2]) Klášter osvobodil svého nápravníka Peška „ab omni alio servicio et solutione sive contribucione quacunque". List II. v Dodatku. Z manů r. 1556. a 1558. uvedených někteří byli povinni obilným desátkem jarým i ozimým.

[3]) „Adiuncto etiam, si predicta bona per quemquam modum vendere seu alienare contigerit . . . hec etiam (licentiam) haberem vendendi seu alienandi, ius naprave predicto monasterio observando. Cod. dipl. XI. 513. List IV. v Dodatku. Slovo „licentiam" doplnil jsem z jiného přepisu listiny.

[4]) „unum fertonem certi census nobis legavit, testatus est sive disposuit de Naprawa". K odkazu osobě jiné byl by nápravník Pešek musel míti povolení od kláštera.

[5]) Listy VI. a VII. v Dodatku Léno mohlo býti darované nebo kupné (Kauflehen feudum emptitium).

něco přes sto let později v držení města Třebíče. Jsou to často již jmenované důležité listy opata Trojana o prodeji vsí Kracovic (z r. 1440) a Ptáčova (z r. 1448). Zvláště z listu druhého tento lenní poměr jasně vysvítá. Kromě věci,[1]) která byla v léno propůjčena, bylo třeba rozděleného vlastnictví ve vrchní a požitečné. A klášter vlastnictví při prodeji vsí těchto skutečně rozdělil.[2]) Dále jest potřebí k lénu lenního pána a vasalla, a tito musí sobě býti zavázáni k vzájemné věrnosti. Takovýto poměr listina skutečně ukládá klášteru a Janovi z Kožichovic.[3]) Z po-

[1]) Ať hmotné nebo nehmotné, pohyblivé nebo nepohyblivé. Dr. J. Blaschke, Vorträge über Lehenrecht S. 1—4. Wien 1847.

[2]) Uvedu pouze ustanovení listiny Ptáčovské, protože jsou určitější a zevrubnější: „mocí toho listu prodáváme dvuor náš i ves naši jménem Ptáčov již jmenovanému Janovi, jeho erbuom i jeho všem budúcím k věčné nápravě za 130 kop gr.... dávajíce již řečenému Janovi, jeho erbóm i jeho všem budúcím moc tiemto listem, aby on s svými erby i budúcími tohoto dvoru s tú vsí věčně požíval,... tak jakož předkové naši a my k klášteru našemu od stara dávna jsme požívali, nic tu sobě ani našim búdúcím žádného práva ani kterého vlastenství (to jest požitečného) pozuostavujíce, ale mocně my i naši budúcí tiemto listem vzdáváme a (s)stupujeme svrchupsanému Janovi, jeho erbuom i jeho všem budúcím, tak aby oni toho dvoru a té vsi mocni byli k držení, k vládnutí a k požívání věčně a **nápravně** s tiem všiem panstvím a příslušenstvím, jakož prve psáno stojí“. Klášter vzdává se všeho práva a vlastnictví, dává mu dvůr a ves k držení, vládnutí a požívání, to jest postupuje mu vlastnictví požitečné (Nutzungseigenthum, dominium utile), ale prodej se stal „k věčné nápravě“, a všecko to držení, vládnutí a požívání má býti nápravné, to jest klášter ponechává si vrchní vlastnictví (Obereigenthum, dominium directum). I to, že klášter výslovně ustanovuje, aby případnou královskou berni platili lidé z té vesnice, dokazuje, že klášteru po prodeji vsi zůstalo vrchní vlastnictví, protože, kdyby si berni nebyl vyhradil pro sebe od lidí ze vsi, byl by ji musil platiti jako vrchní vlastník sám ze svého. Srovn. v listině: „však toto vymlúvajíce“ až „jenžto sobě zachováváme“. O jiných platech klášteru v listině není řeči. Plné vlastnictví povstalo po zrušení nápravního poměru sloučením vlastnictví požitečného s vlastnictvím vrchním.

[3]) „slibujíce jemu, jeho erbuom i jeho všem budúcím sami za sě i za našě budúcí naší dobrú čistú ctí a věrú na tom na všem nepřekážeti ani v to sáhati ani v to padati žádným během a obyčejem vymyšleným, ale raději jeho s jeho erby i budúcími brániti od každého duchovnieho i světského, ktož by mu nebo jim chtěl bezprávně na tom panství překážeti, tak jakož naše moc záleží.“ Toť ochranná věrnost (Schutztreue) lenního pána. „Také žě svrchupsaný Jan s jeho erby i s budúcími svými nebudú jiné služby činiti, než tu, jakožto jiní panoše na nápravách jiných našěho kláštera od stara dávna (činí) a za právo mají;“ to jest ochranná služba vojenská a konání soudu.

měru lenního plynuly oběma stranám práva a povinnosti dle lenního práva tehdy platného.

Tím jsem ukázal, že služební nápravníci (ti jenž z nápravy slúžili) mohli se státi časem skutečnými nápravníky čili pravými lenními many. Stalo se to, pokud mně známo jest, na Třebicku po prvé ku konci první polovice 15. století (1440),[1] a bylo snahou všech šlechtických nápravníků služebních dostati se do tohoto poměru. Proto také najednou na začátku druhé polovice téhož století (1455) změněno jméno nápravník a náprava v man a manství, protože slovo „náprava“ upomínalo jaksi příliš na poměr služebný. Možná, že kromě těch, kteří dostali v léno se dvorem celou ves, i jiní, kteří měli nebo koupili od kláštera nápravu menšího rozsahu, dostali se do poměru lenního. Alespoň připomínají se také „manové i s lidmi svými“, tedy poddanými. Při lénu nerozhodovala velikost jeho,[2] nýbrž právní poměr, a není pochybnosti, kdyby se byl klášter Třebický zachoval, že by byl časem měl více lenníků, podobně jako se lennictví vyvinulo u biskupství Olomouckého v rozměrech ovšem větších.[3])

III.

Když v 2. polovici 14. a v 1. polovici 15. století, zvláště následkem válek husitských, přišlo opět pěší vojsko k platnosti a tím počala jízda pozbývati své dřívější váhy, šlechta ukazovala nechuť k výzvě císařově vypravovati se do pole dle dosavadního způsobu. Panovníci němečtí, chtějíce míti dostatek vojska k boji způsobilého, sáhli k prostředku, který již jinde se

---

Zvláště však ještě klášter vytýká důležitou lenní povinnost válečnou (tehdy [r. 1448] nebyly ještě práva a povinnosti manů obnoveny, stalo se to teprve za opata Matěje r. 1455): „Také jestliže by kdy vojna která byla pro zemské dobré volána, tehdy již psaný Jan s svými erby a s budúcími s těmi lidmi z té vsi mají nám a našemu klášteru býti pomocni beze všie zlé lsti, tak jakož z jiných našich náprav.“ Toť vlastní lenní věrnost (eigentliche Lehenstreue, fidelitas)

[1]) Roku 1440 prodejem vsi Kracovic Nackovi z Kvičovic.

[2]) Srovn. u Dra J. Blaschke l. c. léna štyrská na str. 33—47, na př. č. 139 (str. 144.) „Das zur Herrschaft Plankenwart gehörige Lehen, bestehend in einem zu einem Acker gemachten Weingarten“, a léna salcburská str. 47 až 51, na př. č. 55. (str. 51) „Ein Drittheil Getreidezehent zu Qualdorf außer Gratz“.

[3]) Brandl, Manský soud biskupství Olomouckého. Čas. M. M. XV. 5, zvláště pozn. 2).

osvědčil, k soustavě vojska námezdního (žoldnéřského), jehož se mohlo užívati, alespoň na delší dobu, za vojsko stálé. Místo aby posílali vojenskou hotovost, stavové platili raději vojenskou daň, za niž panovník opatřoval si vojska námezdná. Tak dálo se také v Čechách a na Moravě po příkladu německém. Z nedostatku jiných prostředků král Jiří byl nucen žádati od stavů, neobyčejně vysokých berní, které stavové mu sice povolovali, avšak mnozí jen s odporem, dokládajíce, že placením tím pokládají se za sproštěny povinnosti táhnouti s králem do pole. Při takové nechuti pánů korouhevních ku pomoci vojenské byl Jiří nucen najímati a vydržovati žoldnéře.[1]) Na štěstí jich v Čechách a na Moravě bylo tolik, že nebyl odkázán na milost vysoké šlechty. Aby se však ve věcech vojenských stal na ní nezávislým, král Jiří dle krajů zřídil vojsko, kterému veleli krajští hejtmané, a jež opatřeno bylo všemi vojenskými potřebami tak, aby na zavolání vytrhnouti mohlo do pole.

Také vojsko moravské bylo stavovské a žoldnéřské.[2]) K prvnímu stavové povinni byli vypravovati určitý počet jezdcův a pěších, druhé najímáno bylo na útraty zemské. Po příkladě českém bylo i na Moravě za účelem vojenským zavedeno zřízení krajské. R. 1529 rozdělena ve čtyři kraje: jičínský, olomoucký, brněnský a hradištský; místo jičínského zřízen později (1576) kraj znojemský. V každém kraji jmenováni byli dva krajští hejtmané, kteří vojsko v kraji sebrané jako velitelé pod zvláštním krajským praporcem vedli do pole, nezvolil-li sněm místo nich vůdců jiných. V čele celého vojska byl nejvyšší polní hejtman (stručně „nejvyšší“). Tento však směl vytrhnouti pouze tam, kam sněm nebo někdy zemský hejtman sám byli ustanovili. Jen když panovník nebo zemský hejtman postavili se v čelo vojska, byli páni a z rytířstva povinni „účastniti se výpravy osobně nebo vystrojiti ze sebe osobu jinou také stavu panského nebo rytíř-

---

[1]) Zajímava jest v té věci listina, již Jiří Poděbradský přijímá do služeb svých pana Vítka z Přestavlk s tovaryšstvem za určitý plat: „A za tu službu na každý kuoň a osobu na týden třidceti grošuov peněz dobrých máme jim dávati anebo tolikéž, jako jiným lidem služebným, kteří k nám na žold přijedú.“ A.Č. X, 272. Žoldnéřů bylo i na Moravě dosti. Kniha Tovačovská v kapitole 207 (Brandlova vydání) obsahuje pravidla „pro lidi, kteří po službách vojenských jezdí“.

[2]) O moravském zřízení vojenském podrobně jedná prof. Dr. Frant. Kameníček ve svém díle Zemské sněmy a sjezdy moravské. Díl II. str. 170 a sl.

ského s nařízeným počtem jízdných i pěších vyzbrojených dle rozkazu sněmovního". Tím vším zbaveno bylo vojsko moravské rázu feudalního, z něhož zbylo, jakoby na památku, jen to, že manové a služebníci biskupa Olomouckého účastniti se směli výprav válečných pod praporcem biskupovým.

Stavové sice, když se ukázalo, že vrchnostenský lid služebný — pozůstatky to zřízení manského — hodí se lépe k účelům vojenským, než domácí lid venkovský,[1]) hleděli z feudalního vojska zachovati, co ještě bylo možná, a usnesli se r. 1571 na obecném sněmu v Olomouci: „aby předkem stav panskej, prelatskej, rytířskej i tolikéž města a tolikéž svobodní dvořáci a manové i jiní poddaní z měst, z městeček společně do dvou let 600 koní dobrejch zbrojnejch (t. j. jezdců)" pohotově měli „a v čas potřeby spěšně aby ten počet před rukama byl." Že však se tu jednalo již většinou pouze o lid najatý, vysvítá kromě svrchu řečeného také z tohoto ustanovení o zmíněných 600 jezdcích: „Kdyby J. M. (zemský hejtman) do pole osobně vytrhl, mají oni rejthaři místo stavů moravských s ním vytrhnouti, že takovým lidem služebným už mustrovaným lépe a platněji s větším poslušenstvím slouženo býti může, nežli obecní veřejností."[2]) V tom, že stavové měli útočiště k toulavým zbytkům zřízení manského a že v jistých případech samy sebe ze služby vojenské vylučovali, jeví se úplný úpadek vojenské služby manské.

Tento převrat ve zřízení vojenském velice nepříznivě působil v další vývoj poměrů manských. Rytířstvo, nejsouc již rozhodujícím činitelem v moci válečné, přestalo jednak bažiti po službě vojenské, jednak z velké části nemohlo ani vstupovati do svazku vojska, jež delší dobu zůstávalo v poli, protože v nepřítomnosti hospodářově hynuly statky, jež jemu a rodině jeho byly hlavní výživou. Mnozí pak manové prodávali své nepatrné statky pozemní a opustivše je, volili za své povolání řemeslo válečné, které jim poskytovalo výnosnějšího a čestnějšího zaopatření. Tak

---

[1]) „Těchto všech časuov z mnohejch příčin v spuosobích válečných zřetedlně to se spatřilo, jak lid služebný ve všech řádích tolikéž naproti nepříteli všelijak lépeji, nežli domácí vyslanej lid se říditi může". F. Kameníček l. c. II. 183.

[2]) F. Kameníček l. c. II. 183, 184.

přicházela manství v držení „obecného lidu," a panošové, kteří přece na nich zůstali, prodlením času v lidu zanikli.[1])

Když přestali konati služby vojenské, manové octli se na stanovisku částečně neb úplně svobodných dvořáků, kterýmžto posledním v Čechách říkalo se „svobodníci".[2]) Nápravníci, jimž časem podařilo se vybaviti se ze svazku lenního a přeměniti manství své ve statek vlastní čili zpupný, stali se úplně (osobně i věcně) svobodnými statkáři nebo dvořáky, a statky jejich dříve nebo později zapsány do zemských desk,[3]) ti však, kteří, zůstávajíce v poměru manském, zachovali si pouze vlastnictví požitečné, stali se částečně (osobně) svobodnými dvořáky, a jejich statky, když úpadkem manského ústavu manské právo i s deskami manskými přestalo, vedeny v knihách purkrechtních, poněvadž právní poměr jejich po odstranění manské služby vojenské a soudní přeměnil se v poměr purkrechtní.[4])

---

[1]) Zajímavo jest, že jeden z třebických manů v 16. století nazývá se Panoše, jako na památku, že manství to kdysi držel panoše, jehož tento jest potomkem, ovšem již nešlechtickým.

[2]) Při biskupství Olomouckém spojována menší manství ve větší léna, a tím udržela se tato až do zrušení manského poměru r. 1862. Srov. pozn. 145.

[3]) „J. M. K. k tomu své milostivé povolení dáti ráčil, aby dědinníci, svobodníci a nápravníci statky své osobám ze stavu, též i sami sobě prodávati a kupovati mohli a od nich do desk zemských tomu komu prodají i jim bez další relací (t. j. bez zvláštního povolení královského) kladeno býti mohlo. Z. Zř. Č. 1564 E 12. Dědinníci, svobodníci a nápravníci das seindt etliche Leuth im Landt, die aigene Höfe vnd Feldt haben, die Innen auch in der Landttafel verschryben sein, und sein Niemandt zinsbar und haben keinen Herrn, dan den Kunig vnd gehören in keinen Stand". Vokabulář v olomoucké studijní knihovně. Brandl, Glossarium str. 26, 331. Jest to tedy po zrušení poměru manského, a byli to zajisté většinou bývalí nápravníci královští.

[4]) Právní poměr nápravníků k pánu jejich, který původně dle práva českého byl dědičným nájmem s přidáním příslušných ustanovení manských, působením práva německého proměnil se v purkrecht. Již v prvních úmluvách kompaktát českých v Praze na sněmu r. 1433 učiněných v ceduli C 7 překládá se místo: „tunc dicendum est, quod aliquos tales actus potest licite praelatus propria in persona exercere, sicut sunt vendere, inpignorare, infeudare modis et formis a iure ordinatis", „tehda má řečeno býti, že některé takové skutky muož slušně prelát v osobě vlastnie vésti, jako sú: prodati, zastaviti v nápravu neb purkrecht dáti, obyčeji a zpósobami od práva zřiezenými". A Č III. 410 (zde neb rovná se čili, neboť purkrecht nebyl feudum). Tím nápravníci učinili důležitý krok k svému osvobození. Již jako zákupní

Vrchnosti, které počínaly viděti prospěch svůj v tom, aby provozovaly hospodářství na svých statcích ve vlastní správě, záhy poznaly, jak neplodně byly uložily kapitál, propůjčivše ho způsobem nápravním, a proto samy přispívaly k úpadku ústavu manského. Kontingent, který dle odhadu berní musily dodávati

nájemníci dědiční byli dosáhli osobní svobody, nyní pak dle práva purkrechtního (emphyteutického) stali se z pouhých dědičných požitečníků (Nutznießer) dědičnými požitečnými vlastníky (Nutzungseigenthümer) svých statků za jistý roční plat a ovšem povinnosti manské. Přidržel jsem se výkladu emphyteuse, jak ji podal J.U.Dr. J. F. Schmidt von Bergenhold, jub. c. k. apellační rada v Praze, l. c. na str. 74, 75 a 150. Jest to téměř úplně týž právní poměr, v jakém byli dědiční nájemníci dle obecného občanského zákonníku rakouského. Jiní (na příklad Dr. J. Blaschke l. c. str. 5 pozn. [1]) emphyteutovi nepřikládají spoluvlastnictví, nýbrž jakési zvláštní (eigenthümlich geartetes) věcné právo na cizím pozemku. Dr. Jos. Kraintz, System des österreichischen allgemeinen Privatrechtes Wien 1889 Bd. II. 1 H. S. 91 vyslovuje se při emphyteusi vůbec proti nauce o dělení vlastnictví (ve vrchní a požitečné vlastnictví) a učí: „In Wahrheit enthält das erstere (t. j. das Nutzungseigenthum) nur ein, wenn auch sehr ausgedehntes, Nutzungsrecht". Srov. také I. str. 46 a 218 sl. (Ausführungen). — Manové buď podrželi při tom své jméno, nebo nazýváni jsou prostě dvořáky, jak ukáži na manech třebických. O dvořácích, kteří měli plnou svobodu (osobní i věcnou svobodu, tedy kteří byli skutečnými vlastníky svých statků) v usneseních sněmů moravských v 16. století (pokud uveřejněny jsou v Kameníčkových Zemských sněmech a sjezdech moravských díl I. a II.) jen třikráte se činí zmínka: jednou činí se rozdíl mezi dvořáky svobodnými i nesvobodnými (I. 7. pozn.), ale není udáno, čím se od sebe lišili, po druhé podána definice jich jen nepřímo v paměti o sněmu brněnském z r. 1598: „Jakož jsou sobě mnozí z obyvatelův do některých dvořáků svobodných, kteří v poddanství žádném nestojí, a jestli dvory své v dckách zemských vložené aneb jaké svobody na ně mají a komu v poddanství stojí, oznamovati a nad to vejše J. Mti Cís. ani k zemi žádných berní svolených spravovati nechtí, stěžovali . . . ." Ovšem berně královské i zemské, pokud od placení jejich nějakou zvláštní výsadou osvobozeni nebyli, platiti měli, avšak jinak neplatili ničeho, protože kromě krále jiného pána neměli. Po třetí připomínají se r. 1607: „Ti pak všichni půhončí a jeden každý z nich obzvláště všelijaké berně a sbírky JMti Cís. tak i k zemi svolené, jako jiní svobodní dvořáci napotom dávati a spravovati mají a povinni budou" (Kameníčck II. 74) [2]). Ostatní dvořáci (dvory), o nichž se v usneseních sněmovních, nahoře uvedených, mluví, nepožívají plné svobody, nýbrž jsouce osobně svobodnými, poddáni jsou svému vrchnímu vlastníkovi. Vysvítá to z následujícího: „O dvory svobodné. Co se dvorů svobodných a dědičných, kteréž stav panský a rytířský listy osvobozené na čichkoli gruntech drží a mají a do desk zemských vloženy nejsou, dotejče . . . . však to při tom znamenitě vymiňuje, že ti a takoví svobodní a dědiční všichni dvorové, při své svobodě a dědičnosti, tak jakož nadání jich

k vojsku stavovskému, vyžadoval mnohem méně nákladu, než vydržování ústavu manského.

A i manové ochotně vcházeli v tento poměr emphyteutický, protože důvodně se obávali, že po zrušení povinností manských mohly by se jim jako lidem poddaným ukládati povinnosti ještě obtížnější a méně čestné. Začalyť se jim totiž místo služby vo-

---

ukazuje, na budoucí časy zuostati mají, a poněvadž do desk zemských nevešli, ti všickni, kteří takové dvory drží a na budoucí časy držeti budou, mají ku právu zemskému poháněni (což by se toliko osob jejich dotýkalo) bejti a tak ti dvorové se všemi k nim náležitými grunty a všelijakými věcmi k nim náležejícími ku právu zemskému nenáleží, než před právem purkrechtním z nich odpovídati povinni budou. Všecky klenoty, peníze hotové, zápisy na peníze i sirotci osobami svejmi panu hejtmanovi k opatrování podle starobylého způsobu náležejí. Jestliže by pak takoví sirotci nic toho, což by panu hejtmanovi k opatrování náleželo, neměli, má z toho statku purgkrechtního od ouřadu za vychování jich podle slušnosti na kvitancí panu hejtmanovi vydáváno býti.“ (1583 Kam. I. 434, 435.) Slovo „dědičný“ znamená sice často (ne tedy vždycky) tolik co „vlastní“, zde však nikoli, protože by držitelé těch dvorův a jich sirotci jako osoby rytířské netoliko svými osobami, nýbrž i svými dvory patřili k zemskému soudu. Zde slovo „dědičný“ znamená „dědičný pod panstvím vrchního vlastníka“, nikoli dědičný a vlastní (erbeigenthümlich). I nešlechtický majetník takovéhoto dvoru byl svobodný (ale jen osobně) a držel jej dědičně, ale jen jako vlastník požitečný, tedy věcně nesvobodně. Jasně vysloven rozdíl mezi dvory polosvobodnými a úplně svobodnými v usnesení sněmovním z r. 1614. Dvory, které v dřívějších usneseních jmenovány byly svobodnými, již toho jména nemají, nýbrž nazývají se pouze purgkrechtními, „O poručenství purgkrechtních dvorů, mlýnův. Mluví se tu o smrti držitelů, jako v usnesení z r. 1583., konečně se pak v usnesení praví: „Na dvory a mlýny etc., které na dědictví jsou a do desk zemských vešly, na ty se to nevztahuje, ty patří k jiným statkům dědičným“ (Kameníček l. c. II. 153 pozn. 2). Byly totiž, jak jsem již napověděl, dva druhy dědičných statků: 1. dědičné polosvobodné, jichž majetník byl pouze požitečným vlastníkem, 2. dědičné svobodné, jichž držitel byl plným vlastníkem. Při prvních byla svoboda pouze částečná (osobní), při druhých úplná (osobní i věcná). Tyto pojmy si stavové v 16. století mátli, čehož příčinou byl neustálený pojem slova „dědičný“. Že skutečná svoboda statku podmíněna byla vlastnictvím (plným), zřejmo z tohoto místa: „Uršila, vdova po Sigmundovi z Horsic (r. 1456 svědčí): To mi svědomo od 50 let a viece, jakž jsem tu byla vdána, že ta dědina Nosákovská v Přiechovicích vždycky jest svobodna, a (Nosák) ižádného pána neměl, by jemu úrok platil s toho.“ A. Č. I. 177. V listě z r. 1556 král Ferdinand Vratislavovi z Pernštejna povoluje, aby zastavené zboží kláštera Třebického měl za „vlastní a dědičné“ (ZDB XXIII 9).

jenské ukládati všelijaké obtížné pojezdy, z nichž se čeledín často vrátil s koňmi a povozem úplně sešlými. Bývalé služby rytířské zvrhly se ve služby formanské.[1])

Kromě uvedených všeobecných ještě jedna příčina zvláštní přispěla k úpadku manského ústavu třebického. Ve válce s králem Jiřím uherský král Matyáš, dobyv r. 1468 města Třebíče, zmocnil se také benediktinského kláštera.[2]) Město po sedm let zůstalo pusto, a klášter, který po složení opata Matěje s úřadu do r. 1472 neb 1473 neměl opata, byl, pokud statky jeho nebyly již zastaveny, dán od krále Matyáše v zástavu Zdeňkovi ze Šternberka náhradou za statky v Čechách mu zabavené. R. 1480 bylo zapsáno zboží kláštera Třebického bratrům Jaroslavovi a Vaňkovi z Lomnice a zůstalo v držení rodu tohoto až do roku 1490, kdy zastaveno králem Vladislavem Vilémovi z Pernštejna. Tento byl zároveň zmocněn, aby všecky zastavené statky klášterské vybavil, což také učinil. Po něm držel Třebíč a klášter zástavou od r. 1516 syn jeho Jan z Pernštejna, jenž roku 1525 zboží třebické vyměnil s Arklebem Černohorským z Boskovic. V držení tohoto rodu zůstalo až do r. 1546, kdy převzal je od syna Arklebova Jetřicha

[1]) V Čechách splynuli úplně se svobodníky (Freisassen), o nichž obšírně jedná až do doby nové vzpomenuté již dílo Františka Tvrdého, Pragmatische Geschichte der böhmischen Freisassen, Prag 1804, kamž laskavého čtenáře odkazuji. Viz listinu z r. 1637, jíž se svobodníkům nařizuje, aby oves z Třeboně do Prahy odvezli: „poněvadž oni bez toho povinni jsou všelijakou municí a střelbu k armádě J. M. Cís. vézti, toto pak forování mnohem lehčejší jest, aby se tak a nejinak na milostivý rozkaz J. M. Cís. poddaně a poslušně bez všelijakého oslýchání ochotně zachovati hleděli.“ Tvrdý l. c. str. 172. V listině pak královského prokurátora Kryštofa Norberta Knauta z Fahnenschwunga (úřad. od r. 1660—1681) vyčteni jsou všichni svobodníci: „svobodníci, dědinníci, nápravníci, též svobodní manové a rychtáři.“ Ač byli různého původu, obdrželi stejné zřízení. (Tamže str. 173.) Rozdíl mezi nápravníky a many činí se, pokud mně známo, v Čechách — na Moravě jsem ho nanašel — po prvé r. 1530 v listině, jíž Zdeněk z Rožmitála a z Blatné, nejvyšší purkrabí Pražský, „urozeným vládykám a opatrným manům i také nápravníkům k úřadu nejvyššieho purkrabstvie příslušejícím“ oznamuje, že úřad nejvyššího purkrabí se sebe složil, protož aby nově jmenovaným panem Janem z Wartenberka se řídili.“ A. Č. XI. str. 41. Snad se rozdíl mezi nápravníky a many činil dle rozličného právního poměru, v němž statky jejich, než dosáhly plné svobody, k vrchnímu pánu svému stály. Název se podržel ten, který měly statky v době, kdy byly osvobozeny.

[2]) Viz mého Dějepisu města Třebíče I. str. 157 sl.

opět Jan z Pernštejna, po němž připadlo synu jeho Vratislavovi z Pernštejna.

Zástavní páni, majíce za to, že klášter Třebický již nikdy nebude s to, aby zastavené statky vybavil, vedli si na panství klášterském jako praví vlastníci, jen svého prospěchu dbajíce. Ba nekatolický pán, Arkleb Černohorský z Boskovic, zasadil klášteru poslední ránu tím, že bez práva a bez srdce mnichy benediktinské z Třebíče vyhnal.[1]) Při takovém surovém bezpráví spáchaném na pravých vlastnících zboží klášterského zajisté valně neprospívali ani klášterští poddaní a s nimi také klášterští manové.

Vratislav z Pernštejna, jemuž po otci Janovi r. 1556 připadlo zástavní panství Třebické, když kláštera již dávno nebylo, a při tehdejších náboženských poměrech nebylo naděje, aby znova zřízen byl, dosáhl toho od císaře Ferdinanda I., že mu listem daným v pátek, den svatých Filipa a Jakuba, r. 1556 povolil, aby zastavené posud panství a zboží kláštera Třebického měl za vlastní a dědičné.[2]) V listě tomto čteme po prvé netoliko veškery statky bývalého kláštera Třebického, nýbrž i místa, v nichž měli manové sídla svá. Tehdy byli: 1. tři manové v Červené Lhotě s lidmi svými (poddanými), 2. jeden man v Čechtíně, 3. jeden man v Lukách, 4. jeden man v Studnicích, 5. jeden man v Bítovčicích, 6. jeden man v Kameničce s desátkem obilným vytýkaným jarým i ozimým, 7. jeden man v Kozlově, 8. jeden man v Jamném s lidmi svými, 9. jeden man v Řehořově s desátkem obilným vytýkaným, 10. jeden man v Stáji, 11. jeden man v Meziříčku s desátkem obilným vytýkaným jarým i ozimým i od člověka jeho, 12. jeden man v Černém s desátkem obilným vytýkaným jarým i ozimým, 13. jeden man v Pustině, 14. jeden man v Kochánově, 15. manové (kolik není udáno, čítám jen dva) v Batúchovicích, 16. jeden man ve Víckově

[1]) Tak vypravuje kronikář třebický Eliáš Střelka Náchodský (1574): „Ta proměna učitelův (t. j. duchovních) rozumí se, že jest byla za pana Arkleba Černohorského, potom skrze syna jeho, nebo zpráva od starých jest, že za něho i pouť k Matce Boží, která velmi slavná a velká byla, zhynula, a mniši za něho dokonce vypleněni jsou, neb on jich v klášteře chovati nechtěl. Kroniku Střelkovu vydal tiskem prof. F. J. Rypáček v programě st. gymnasia třebického za šk. r. 1891/92. Viz toho vydání str. 14.

[2]) Z. D. B. XXIII. 9 (opis 24/b).

s desátkem obilným jarým i ozimým,[1]) 17. jeden man v Dobrkovicích, 18. jeden man v Sedlci, 19. dva manové v Studenci s desátkem obilným vytýkaným jarým i ozimým, 20. dva manové v Koněšíně, 21. dva manové v Smrku s desátkem obilným vytýkaným jarým i ozimým, 22. dva manové v Stříżově, 23. jeden man v Čiměři, 24. jeden man ve Vladislavi 25. dva manové v Stříteži, 26. jeden man v Slavičkách, 27. ve vsi Pozďátkách,[2]) 28. jeden man ve Výčapech,[3]) 29. jeden man v Trnavě, 30. dva manové v Svatoslavi s desátkem obilným vytýkaným jarým i ozimým, 31. jeden man v Benedicích, 32. dva manové v Čechalíně, 33. dva mamové v Pocoucově s desátkem vytýkaným jarým i ozimým 34. dva manové v Chlumě, jeden man pod Chlumem 35. dva manové v Sokolnicích a jeden man na mlýně Sokolnickém. Bylo tedy ještě r. 1556 v 35 místech 49 manův.

Vratislav z Pernštejna nepodržel však panství Třebického, nýbrž, než minul rok,[4]) rozprodal je po částech. Nejprve prodal několik vesnic a jiné zboží nedaleko Náměště Oldřichovi z Lomnice na Meziříčí a Náměšti, ale vymínil si při tom many ve vsi Koněšíně, ve vsi Studnici, v Sedlci, v Smrku a ve Výčapech a vydal jim ze zvláštní milosti jako pán jejich dědičný v sobotu po novém létě 1557 na Tovačově obnovené stanovy manské.[5])

Dlouho však ta „zvláštní milosť", z které pan Vratislav z Pernštejna „pozůstavil si je sobě k ruce své, erbům a potomkům svým", netrvala, neboť již 3. března 1557 vkládá s od-

---

[1]) Slovo „vytýkaným" zde chybí; buď nedopatřením vynecháno, nebo se od něho desátek nevytýkal, nýbrž brán za něj plat.

[2]) Jsou to dvě manství, které držel zároveň jeden man. V listině psáno „s manem v Slavičkách i ze vsi Pozďátky." R. 1568 uvádějí se jako dvě manství.

[3]) Ve Výčapech bylo ještě r. 1451 více náprav, jak čteme v listině opata Trojana z toho roku, jíž klášter Třebický postupuje Janovi z Hradce za „opravu" ves Výčapy, „kromě náprav klášterských". A. Č. IX. 293.

[4]) „Dříve pak roku regenti páně z Pernštejna na též panství s mocí přijevše, zboží to po kusích prodávali a to panství roztrhali." Rypáček l. c. str. 15.

[5]) Opis v Strništově Urkundensammlung 3 Bd. str. 100—104. Sbírka ta chová se v archivě zdejšího historického spolku německého.

prodanou částí panství Oldřichovi z Lomnice také svrchuřečené many kromě Výčapského do desk zemských.[1])

Téhož času zapsána také do desk druhá odprodaná část panství Třebického. Jestiť to zboží proboštství Měřínského, které prodal Vratislav Janu staršímu Stráneckému ze Stránec „s many a všelijakú povinností, která na nich podle listu ode mne jim daného spravedlivě náleží, s jedním manem v Jamném, s jedním manem v Stáji, s jedním manem v Meziříčku s desátkem i od člověka jeho obilným vytýkaným jarým i ozimým, s jedním v Černé (zde Černá) s desátkem obilným vytýkaným jarým i ozimým, s jedním manem v Kochánově“.

Ostatní až na manství Řehořovské, Výčapské,[2]) a tři manství Sokolnická[3]) zůstala všecka při velkostatku Třebickém.

Manství Řehořovské bylo snad spojeno s rychtou, kterou opat Ondřej a konvent r. 1386 prodali Šimonovi z Řehořova) za 20 hřiven grošů pražských dědičně.[4]) Patřil k ní jeden lán, hospoda a pivovar. Pokud se týče soudu, vyhradil si klášter souzení čtyř větších vin, totiž: žhářství, vraždy, krádeže a smilství, a pokuty, které se za ně platily pro sebe, z pokut pak za menší viny, které se soudily za přítomnosti klášterského purkrabí v Řehořově, měly se vybírati dvě části pro klášter a třetí část pro řehořovského soudce.[5]) Kromě toho dal klášter řečenému soudci plnou moc, aby v lesích klášterských tolik dříví na

---

[1]) „Léta od narození syna Božího Krista Pána 1557 při času sv. Kunhuty v městě Brně držán jest soud zemský skrze urozené pány etc. „Vratislav z Pernštejna i s erby svými (vkládá) Voldřichovi z Lomnice i jeho erbóm své vlastní zboží i dědictví ves . . . s many a s povinností tou, kteráž jest na nich. Z. D. B. XXIII. 12, 13 (opis 36, 37).“

[2]) Výčapy Vratislav z Pernštejna r. 1562 prodal poručníkům sirotků po zemském hejtmanovi Zdeňkovi z Valdštejna. Z. D. B. XXIV. 21.

[3]) Sokolnice (vlastně Sokolníky, dle lok. Sokolnících povstal druhotvar Sokolnice) prodal Vratislav z Pernštejna asi také r. 1556 Petrovi Sadovskému z Sloupna, jehož syn Jan prodal tvrz, dva dvory, mlýn a pivovar v Sokolnicích (tedy ta 3 manství) r. 1588 Jindřichovi Pfefferkornovi z Ottopacha. V urbáři z r. 1556. Sokolnice již se neuvádějí.

[4]) Viz list III. v Dodavku.

[5]) Listina není dosti jasna. Rozumím jí tak, že čtyři větší viny soudil na klášteře purkrabí, a že proto vyhradil si klášter pokuty za ně, kdežto menší viny soudil soudce řehořovský v Řehořově za přítomnosti purkrabí klášterského. Za tuto intervenci při soudě bral klášter dvě třetiny pokut.

pálení a na stavby bral, kolik potřebuje. To vše propůjčeno mu s podmínkou, „aby řečený Řehoř a jeho dědicové nám (opatovi) a klášteru našemu věrně sloužili," avšak „kdyby se znelíbily nám (opatovi) a nástupcům našim pobyt a služby řečeného Šimona a dědiců jeho jakýmkoli způsobem, aby měl plnou moc dříve psaný soud se vším příslušenstvím prodati." O poměru nápravním v listě sice není výslovně zmínky, avšak z povinnosti, aby klášteru věrně sloužil, a z některých jiných ustanovení, jež z manského práva do listiny jsou pojata, není pochybnosti, že soudce řehořovský byl manem kláštera Třebického, nebylo to však manství vojenské, nýbrž tak zvané manské fojtství (rychty čili soudu, feudum advocatiae, Vogteilehen).[1]) Takových zákupních rycht bylo roku 1556 na klášterském panství 14, a to v Koutech, v Řehořově, v Lukách, v Jamném, v Rybném, ve Zhoři Housetině, v Kozlově, v Předboři, v Blízkově, v Mnětíně (Netíně), v Kochanově, v Dědkově a v Pavlínově.[2])

Teprve r. 1558 Vratislav z Pernštejna vložil do desk zemských hlavní prodanou část klášterského zboží, totiž pozdější panství Třebické, Burjanovi Osovskému z Doubravice.[3]) Prodal také tuto část již r. 1556,[4]) a to „se vsemi na manství a many a s všelijakou povinností, kteráž na nich spravedlivě náleží, „týž zase k čemuž týž manové dolepsaní vejsady a spravedlnost mají, při tom aby v celosti byli zachováni."

Ač není výslovně řečeno, že také těmto manům obnovil zřízení jejich, není pochybnosti, že tyto „vejsady a spravedlnost"

---

[1]) Srovn. Brandlovo Glossarium str. 142. Manství tato patří pod vrchní pojem manství úředních (feudum officii). J. P. Freih. v. Heinke, Kurze Darstellung des in den österreichisch-deutschen Staaten üblichen Lehenrechtes. Wien 1831 § 56. str. 108.

[2]) List krále Ferdinanda I. z r. 1556. Z. D. B. XXIII. 9. (opis 24/b). V listině této uvádí se na jednom místě (mezi vsemi) „ves Řehořov s rychtou zákupní", na jiném místě (mezi many) „s manem z Řehořova i desátkem obilným vytýkaným jarým i ozimým". Dle toho by se ovšem zdálo, že vedle rychty bylo v Řehořově ještě manství vojenské (nebyla-li obě sloučena). Kdy toto zboží od panství Třebického bylo odprodáno, není známo.

[3]) Z. D. B. XXIV. 2. (opis 3/b).

[4]) Že Vratislav prodal Třebíč již r. 1556, vysvítá ze slov listiny Vratislavovy pro many v Koněšíně etc. ze soboty po novém létě 1557, což souhlasí s udáním Střelkovým již oznámeným, „již jmenované panství a statek Třebický rozdílně jsem prodal" a na jiném místě „poněvadž jsem Třebický panství s jinými některými many prodal."

shodovaly se s tím, co obsaženo bylo v listech, jež Vratislav vydal manům odprodaným panu Stráneckému ze Stránec a panu Oldřichovi z Lomnice, z nichž jen poslední se nám zachoval.[1])

Vytknu zde pouze rozdíly starých a nových stanov.[2])

§ 1., jímž manové vyňati byli z pravomoci cud a podřízeni manskému právu, r. 1556 již nerozuměno. V čl. 1. ustanovuje se, „že jich jinde viniti nemá než před osobau mau nebo mejma erby a budaucími držiteli a pány anebo před osobami, kteréž Bůh k tomu nařídil."

§ 2. nařízená vojenská čestná povinnost hradská článkem 2. zrušena.

§ 3. jest vynechán; vojenské jízdy ze zámku tedy zrušeny.

§ 4. o vojenské povinnosti v čas války článkem 3. ponechán.

§ 5. ustanovující, aby pán mana z nespravedlivého vězení vypravil, článkem 4. ponechán.

§ 6. o čestném soudu manském při vyloučení mana z manského práva článkem 5. přeměněn v obyčejné tehdy „odpuštění" (propuštění) poddaného z panství, při čemž při vybavení mana pán není již vázán voliti 4 many, nýbrž „přítele".

§ 7. o svobodě bráti manství také od jiných pánů ponechán článkem 6. v platnosti, ač mu tehdy, jak se podobá, již nerozuměli (bylo-li v původní listině slovo „prodávání" místo „podarování", pak jest to jisto). Vyznívá ve frasi, „aby se týž manové ke mně, k erbům a potomkům mým, jakožto k pánům svým dědičným, já i erbové a potomci moji k nim a potomkům jejich, jakž ten artikul v sobě ukazuje a zavírá (!), zachovali."

§ 8. obsahující ustanovení z práva rodinného, jakož i o soudu manském se zrušuje a čl. 7. místo něho nařizuje: „aby manové statky své, jakéžbykoli měli, komužby se jim zdálo a líbilo, buď za zdravého (života) neb na smrtelné posteli dáti mohli a ženám svým svobodná věna na týchž statcích zavazovati nebo zapisovati."

§ 9. o ustanovování purkrabí klášterských z panošů po úradě s many pominut.

---

[1]) Viz list X. v Dodavku. Listina tato zachovala se ve Strništově Urkundensammlung III. Bd. str. 100—104, jež chová se v archivu německého historického spolku v Brně. S tím srovn. list I. v Dodavku.

[2]) Odstavce starých stanov označují §, nových čl.

§ 10. o radě opatově skládající se ze starších manů, pak o právě starších manů honiti na zboží klášterském vynechán.

§ 11. o brání stavebního dříví z klášterských lesů na manství článkem 8. ponechán, avšak mají jim je z poručení pána vydati „hajní“, kdež dříve manové oznámili úředníkům, a kdež jim tito (nikoli hajní) ukázali, sekali sami.

§ 12. o soudě manském a o pokutách pro nepřítomnost manů v soudě vynechán.

§ 13. o povinnosti opatově, aby ochudlého mana dochoval smrti na klášteře, vynechán.

§ 14. o zničení této listiny a platnosti svobod až do obnovení článkem 9. ponechán.

Čl. 10. jest přidán. Ustanovuje se v něm, aby manové dávali pánovi, což spravedlivě povinni jsou, a dále se praví, že žádnými robotami povinni nejsou, a že se na ně žádných platů nespravedlivých uvozovati nemá.

Obnovovací listinou Vratislavovou manské právo kláštera Třebického vzalo za své. Podstatná ustanovení jeho o soudě manském, v němž byli manové souzeni paribus curiae, t. j. svými soudruhy, dále aby purkrabí brán byl z nich (z panošů), a to po úradě s nimi byla zrušena, a oni podřízeni obyčejnému soudu patrimonialnímu. Vojenská služba při zámku, která byla z části i čestnou povinností manů při různých slavnostních příležitostech, byla odstraněna. Tažení do pole pod vlastním praporem s pánem v čele odpadlo, a Vratislav ponechal si závaznost ke službě vojenské jen k tomu účelu, aby zajistil si bez obtíží část vojenského kontingentu, jímž byl povinen vojsku stavovskému, když byla nařízena zemská hotovost. Manové klesli na obyčejné emphyteutické nájemníky, a jen úplné právo pořizovati dle vůle o svém majetku, čímž vzdala se vrchnost odúmrtního práva, poněkud je odškodnilo. Dodavku o tom, že nejsou a nebudou povinni žádnými robotami, což bylo od prvopočátku jich právem, zajisté zvláště si vyžádali, protože v době, kdy již značně byla pokročila poroba lidu selského, mohli se obávati, že právní poměry jejich se ještě zhorší, v čemž, jak uvidíme na panství Třebickém, se nemýlili.

Kromě uvedených příčin k úpadku manského práva Třebického přispělo také to, že manové rozprodáni byli několika pánům, čímž postavení jejich se velice seslabilo. Nejnepříznivější

účinek mělo toto roztržení asi na ty many, kteří jen v menším počtu dostali se novému pánovi. O osudech těchto manů nemohu dále jednati, protože není potřebných k tomu pramenův. Jest se mně obmeziti pouze na ony many, kteří zůstali při Třebíči. Než však počnu o nich jednati, krátce naznačím posloupnost majetníků panství Třebického.

Po smrti Burjana Osovského ujali panství r. 1563 Jan a Smil Osovští z Doubravice. Když pak Jan r. 1568 zemřel bezdětek, zůstal slavný Smil Osovský z Doubravice sám pánem. Za druhou manželku měl Kateřinu z Valdštejna, jíž po bezdětné jeho smrti r. 1613 panství Třebické připadlo. R. 1614 pojala za manžela Karla staršího z Žerotína, jemuž však panství nezadala. Poslední vůlí ze dne 6. února 1637 jmenovala bratra svého Adama ml. z Valdštejna hlavním dědicem, po němž měli následovati jeho syn Rudolf a jeho mužští dědicové, a kdyby ten rod vymřel, mladší jeho bratři a jejich mužští potomci, a to vždy nejstarší. Dle tohoto řádu stařešinského ujal panství ještě téhož roku syn Adamův Rudolf. Po něm následoval r. 1644 Adam František, za jehož nezletilosti spravovala panství od r. 1644 do 1655 matka jeho Zdeslava; on sám vládl do r. 1666.

Až do této doby míním sledovati osudy manů třebických. Základem při tom mně bude smlouva z r. 1558, jíž prodává Vratislav z Pernštejna panství Třebické p. Burjanovi Osovskému z Doubravice (ZDB. XXIV. 2 (opis 3/6), urbáře toho panství z r. 1556, 1673, 1629 a 1654., jež chovají se v zámeckém archivu, zemské desky a některé archivalie města Třebíče.[1])

I. Ptáčov. II. Kracovice.

1. **Z. D.** Manství na vsi Ptáčově a dvůr.

1. **Z. D.** Manství na vsi Kracovicích a dvůr.

2. Urbáře z r. **1556**, 1573, 1629 a 1654 těchto manství jménem neuvádějí, avšak při platech z města Třebíče vycházejících připomínají: r. 1556 str. 10. It. táž obec z vinné fury jednú v rok o sv. M(artině) ½ kopy (srov. též str. 11 a 33). r. 1573 str. 13. Táž obec za vinnau furu z manství jednau v rok

[1]) Urbář z r. 1556 byl asi sepsán hned po koupi, tedy již za Burjana Osovského z Doubravice. Data z kupní smlouvy zapsané do desk teprve r. 1558 postavím jako rozhodující v čelo se značkou **Z D.**, urbáře z r. **1556, 1573, 1629** a **1654** poznačím těmito letopočty

o sv. Martině 1 zl. (srov. též str. 14., str. 39.), r. 1629. Všecka obec platí za vinnau furu z manství 1 zl., r. 1654 Všecka obec platí za vinnau furu z manství o sv. V. 1 zl. 10 kr. Jsou to již dříve uvedená léna, která od kláštera koupili r 1440 Nacek z Kožichovic (Kracovice) a r. 1448 Jan z Kožichovic (Ptáčov)[1]) Již r. 1556 držela je obec Třebická.[2]) Kdy a jak jich město nabylo, není známo, protože se nezachovaly dobré vůle, jimiž městu byla postoupena. Manství tato časem (po r. 1654) byla zallodialisována, avšak do desk zemských vložena nebyla, protože Třebíč jako pouhé ochranné město municipalní neměla způsobilosti deskové (Landtafelfähigkeit). Teprve r. 1793 vyzvána byla obec Třebická zemským právem, aby podala zprávu o svém dominikálním majetku. Výsledkem jednání bylo toto nařízení zemského práva: „Diese Anzeige des Trebitscher Magistrats der Vormerkamts-Registraturs-Direction mit dem Auftrage in Urschrift zuzufertigen, dieselbe hätte infolge Höchster Entschlieszung vom 28. August 1791 solche sammt Beilagen und gegenwärtiger Verordnung in das Instrumentenbuch gehörig einzutragen und in dem Hauptbuche bei dem der Stadt Trebitsch gehörigen Gut Ptatschow und Dorf Petruwka den Besitzstand, wie auch den angezeigten Wert deutlich auszuzeichnen Ex cons. jud. prov. Mor. et Sil. Brunae 5 Julii 1797. Ig. Alois Edler von Karchessy.[3]) Následkem toho učiněn v zemských deskách tento záznam: Ptatschow u. Kratzowitz, Dörfer Iglauer Kreises. Possedirt Trebitsch die Stadt. Vide Nr. 5to Iglauer Kreises fol. 126 (totiž Güter-Quatern). Vorgemerkt den 18. Julii 1797.[4])

Tím se tedy město Třebíč stalo majetníkem statku v zemských deskách zapsaného. Bylo to za starosty Jana Hladíka, náměstka syndikova Františka Rossnera, radů Antonína Thomerla a Václava Hrabytsche.

---

[1]) Viz list VI. a VII. v Dodavku.

[2]) Kronikář Střelka r. 1574. píše: „tolikéž i registra důchodův při městě až také i z manství Ptáčovského a Kracovského k městu přikoupených“. F. Rypáček l. c. str. 17. Protože dle urbáře z r. 1556. obec Třebická platila z manství půl kopy grošů, držela je již řečeného roku a odváděla za každé čtvrt kopy.

[3]) Z. D. Güter Qutern XV., Iglauer Kreises Nr 5 fol 126/b až 129/b. Petrůvky darovány byly v 15. nebo na začátku 16. století neznámým dobrodincem třebickému špitálu a nebyly manstvím.

[4]) Z. D. Hauptbuch Lit. P. Tom. I. Fol. 225.

Ze zprávy magistrátu, jež doslovně zapsána jest do zemských desk, vyjímám ohledně vsí Ptáčova a Kracovic.[1])

1. Co se týče pozemků, má městská obec Třebická při vesnici Ptáčově, která jí vlastnictvím náleží, louku podle řeky Jihlavy, jež dle ročního užitku má cenu 1000 zl.

2. Lesů má při vsech Ptáčově a Kracovicích dle zatímné kalkulace III. třídy 25⁴/₈, IV. třídy 22³/₈ míry, které však, protože jest to pouze chrastí, jehož by se jen z nouze při vypuknutí ohně mohlo užiti, a protože se z nich dříví ani neprodává a té doby ani z nouze neužívá, v počet se neberou.

3. Dostává městská obec nomine polního platu:

1. ze vsi Ptáčova 19 zl. 11 kr. 3 den.
2. ze vsi Kracovic 15 zl. 1 „ 2 „
dohr. 34 zl. 12 kr. 5 den.

4. Z cihelny u vsi Ptáčova má průměrně ročního užitku 10 zl.

5. Užitek z úřadu porybného činí dle 9letého průměru ročně 291 zl. 41 kr.

6. Jsou povinni městské obci odváděti poddaní Ptáčovští 40 kuřat, Kracovští 10 kuřat, což činí, kuře po 7 kr. počítaje, 5 zl. 50 kr.

7. Dostává městská obec od poddaných Ptáčovských a Kracovských desátek v přírodninách, který dle 20letého průměru činí v penězích 314 zl. 6 kr.

8. Robot konají dle robotního rozdělení z r. 1776.:

1. poddaní Ptáčovští:

a) 7 celoláníků týdně 3 dni tažné roboty volské, celoročně 1092 dní po 18 kr. činí 327 zl. 36 kr.

b) tíž roboty pěší od sv. Jiří do sv. Václava 130 dní po 8 kr., činí 17 zl. 20 kr., 3 chalupníci týdně po 2 dnech a 3 chalupníci po 1½ dni dohromady 546 dní po 10 kr. činí 91 zl., 2 podruzi po 13 dnech, 26 dní, činí 4 zl. 20 kr.

2. poddaní Kracovští:

a) 5 celoláníků týdně 3 dni tažné roboty volské, ročně 780 dní po 8 kr. činí 234 zl.

b) tíž pěší roboty od sv. Jiří do sv. Havla, dohromady ročně 65 dní po 8 kr. činí 8 zl. 10 kr., 6 chalupníků pěší roboty dohromady ročně 468 dní po 10 kr. činí 78 zl.

---

[1]) Z. D. viz pozn. 177. Koncept chová se v městském archivě.

1 *domkář* 52 dní po 10 kr. činí 8 zl. 40 kr.,

5 *podruhů* po 13 dnech, ročně 65 dní po 10 kr. činí 10 zl. 50 kr.

Ve zprávě této však uvedeny jsou pouze ty pozemky, z nichž město *in extraordinario* daň platilo. Kromě nich mělo při řečených vesnicích mnoho pozemků, z nichž platilo *in ordinario.*

Dle katastralního výkazu z r. 1836 mělo město při

I. *Ptáčově*	II. *Kracovicích*
1. polí přes 3 jitra,	1. polí přes 6 jiter
2. luk přes 66 jiter,	2. luk přes 1 jitro
3. lesů přes 35 jiter,	3. lesů přes 10 jiter
4. pastvin přes 4 jitra,	4. pastvisek přes 1 jitro
5. skal přes 203 s^2	
dohromady přes 110 jiter pozemků, nyní má přes 113 jiter.	dohromady přes 19 jiter, jež posud drží.

Kromě toho mělo a má *rybníků*:

I. při *Ptáčově* asi 37 jiter

II. při *Kracovicích* asi 24 jiter.

Při vyvazování pozemků[1]) vyměřeno městské obci Třebické odškodného v ročních, polouletních dekursivních lhůtách splatné renty:

I. ze vsi *Ptáčova* 275 zl. 36 kr. k. m.

II. ze vsi *Kracovic* 198 zl. 27 kr. k. m.

čili na jistinu uvedeno:

I. ze vsi *Ptáčova* 5512 zl. 12 kr. k. m.

II. ze vsi *Kracovic* 3969 zl. 01 kr. k. m.

dohromady 9481 zl. 13 kr. k. m.

Při zakládání nových pozemkových knih r. 1886 byl vklad tento z desk zemských vymazán.[2])

Kromě těchto dvou manství město Třebíč drželo ještě bývalé manství *Peškovo*.[3]) Tento, syn Bohuslava prokuratora,

[1]) Listiny v městském archivě.

[2]) Pr. 2. November 1886 Nr. 11626. In Folge landesgerichtlichen Auftrages diese Einlage gelöscht. (Vide G. E. 16 in Kracowitz.) K. k. Landtafel-Direction Brünn am 9. November 1886. Czihak, Direktor. Z. D. B. Hauptbuch Lit. P Tom. I. Fol. 225. Tím přestala býti obec Třebická vlastnicí deskového statku.

[3]) Viz list II. v Dodavku.

zdědil tuto nápravu po svém bratru Václavovi. Z vděčnosti za to odkázal na spásu duše předků svých, své, zvláště pak bratra Václava a manželky jeho čtvrt hřivny ročního platu z nápravy své klášteru, jemuž se měl vypláceti každý rok o sv. Havle od něho a budoucích držitelů této nápravy.

Klášter za to se zavázal, že bude na věčné časy konati za ně a za duše všech zemřelých řečeného dne smuteční památku výroční, tak jako jest v klášteře zvykem, a osvobodil jej a všechny zákonité držitele té nápravy ode vší jiné služby a ode všech platův a berní. Listinu na to vydal opat Adam, Mikuláš převor, Pavel podpřevor, Jiří kantor, Vojslav probošt v Luze a všechen konvent kláštera Třebického r. 1342. Náprava ta dostala se, neví se jak, v držení měšťana Třebického Jana Moravy, který si výsadu na ni dal potvrditi r. 1421 od krále Zikmunda pro sebe a nástupce své. Jan Morava nebo některý jeho nástupce prodal ji obci Třebické, v jejímž archivě chová se původní listina mezi výsadami městskými. Nápravu tuto asi hledati jest mezi 8 dvory při městě Třebíči, o nichž urbář z r. 1556 na str. 38. praví: „Před městem jest dvořáků 8. Ti dávají stále za vinnú furu jednú v rok o sv. M(artině) 2 kopy.[1]) Z dvorů těchto drželi: 1. městská obec Třebická dva: dvůr Ochyanovský a dvůr Štětinovský, 2. Duchek Krajíček, mlynář, 3. Jiřík Polnický a Ondráček písař, 4. Jiřík dvořák, 5. Kukla dvořák po jednom. To by bylo dohromady jen 6 dvorův. Protože se však jiné neuvádějí, musíme míti za to, že dva z nich byly dvojité. Tyto platily za vinnou furu po $^1/_2$ kopě, kdežto ostatní 4 po $^1/_4$ kopy.[2]) Mezi r. 1556 až 1573 přikoupila obec

[1]) Plat za vinnou furu jest ve století 16. a násl. charakteristickou známkou, dle níž s jistotou můžeme souditi, že dvůr (statek), jenž jej odváděl, není-li výslovně jako manství poznačen, jest nebo kdysi byl **manstvím.** Ostatní dvořáci, kteří za vinnou furu neplatili — bylo jich mnoho na Třebicku — many nikdy nebyli. Zvláště vytknouti musím, že obec Třebická a měšťané Třebičtí za svá manství (nebo bývalá manství) platili pouze po čtvrt kopě, kdežto venkovští manové platili po půl kopě.

[2]) Kromě uvedeného již platu v urbáři z r. 1556. nacházím ještě tyto zprávy: v urbáři z r. 1573 na str. 42.: „Před městem je dvořáků 8. Ti dávají stále za vinnau furu úrok jednou o sv. Martině 4 zl.“ V témž urbáři jest po straně přípisek později učiněný: **„Auřad** (t. j. obec Třebická) dává z (dvoru) Šimonovskýho (jiné jméno pro dvůr Štětinovský) 1 zl., z Vochyjanskýho $^1/_2$ zl. a Jiříkovskýho (jiné jméno pro dvůr Havlovský) $^1/_2$ zl., **Jindra**

Třebická dvůr, jenž nazývá se Havlovský.[1]) Domnívám se, že tento dvůr jest bývalá náprava Peškova. Havlovský jest asi původní jeho jméno, a to z té příčiny, že dle křestního jména některého člena rodiny Peškovy konala se dle svrchu uvedené listiny památka za zemřelé o svatém Havle a v týž den odváděl se plat klášteru. I dvůr pana Šimona Vídeňského, jenž k obci byl přikoupen asi r. 1574, byl původně nápravou; jest to týž dvůr, který r. 1556 držel Jiřík dvořák.

Měla tedy obec Třebická r. 1574 tyto nápravy: 1. skutečné: Ptáčov a Kracovice, 2. zrušené: dvůr Vochyjanský, dvůr Štětinovský (dvojitý), dvůr Havlovský, dvůr Vídeňský (dvojitý). Kromě toho byly při městě ještě dvě původní nápravy: dvůr u Krajíčkova mlýna, (1556, 1573, Patron Kříž 1629, 1654) a dvůr Kuklů (1556, Uhrů 1573, Pavla koželuha 1629, roku 1654 se již neuvádí, byl již rozkouskován.)

Také na Podklášteří („pod klášterem") byla, jak jsem již svrchu uvedl, r. 1420 náprava, avšak v urbářích uvedených již o ní není zmínky.

---

z Kuklovskýho $^1/_2$ zl., **Pavlíčků** $^1/_2$ zl., **Krajíčková** $^1/_2$ zl. a **Penízek** $^1/_2$ zl. Jest to 5 držitelů dvorů, z nichž obec Třebická má 2 jednoduché a 1 dvojitý (Šimonovský jinak Štětinovský), tedy dohromady 4, Jindra 1, Pavlíčků 1, Krajíčková 1, Penízek 1, tedy dohromady 8 dvorů, a to 6 jednoduchých, z nichž se platí po $^1/_2$ zl., a jeden dvojitý, z něhož se odvádí 1 zl. Dvojitý dvůr Štětinovský (Šimonovský) povstal asi spojením dvou náprav, a patřila k němu také role na Turově u hranic Kracovských (Urb. z r. 1573 str. 13.). Dvůr Havlovský koupila obec od Jiřího Polnického a Ondráčka, písaře, odkudž má také jméno Jiříkovský. Spojením dvorů Pavlíčkova a Penízkova povstal dvojitý dvůr, který držel r. 1556 Jiří, dvořák, (je-li to Jiří Polnický, nelze stanoviti, v urbáři z r. 1556 uvádí se na str. 126: Jiřík, písař, dvořák z Třebíče), a r. 1573 pan Šimon Vídeňský. Tento dvůr není totožný s Jiříkovským (= Havlovským), neboť z urbářů určiti lze, že stál na Polance, kdežto dvůr Jiříkův, který měl r. 1573 Š. Vídeňský, stál na cestě kožichovské, kde ještě posud se říká „na zámečku" (asi dle manské tvrze, která byla při něm). V urbáři z r. 1629 na str. 1 uvádí se plat: „za vinnou furu i s dvořáky 4 zl. 15 gr., z čehož obec platila ze 6 dvorů pouze 2 zl. 8 a půl gr., ostatní částku ti měšťané, jimž části dvorů buď pronajala neb prodala (z urbáře nelze určiti, zdali jsou to nájemníci nebo majetníci). Podobné poměry čteme v urbáři z r. 1654.

[1]) Srovn. pozn. [2]) na str. 409. Jiřík Polnický měl r. 1556 a 1573 na náměstí v Třebíči tři čtvrti domu (Urb. z r. 1556 str. 2., z r. 1573 str. 4.). Ondráček, písař, se jinak nepřipomíná.

III. Červená Lhota.

1. **Z. D.** Tři manové v Červené Lhotě.

2. **1556** (str. 159): 1. **Pan** Jan Zárubský, *man*, za furu vinnou o sv. Martině $^1/_2$ kopy gr., 2. Martin Vakunda a Martin Můdrý drží jedno *manství* spolu, dávají za furu vinnou o sv. Martině $^1/_2$ kopy gr., 3. Kuba, *man*, za furu vinnou o sv. Martině $^1/_2$ kopy gr.

3. **1573** (str. 111): 1. **Pan** Šťastnej a pan Ctibor Zárubští, mají *dvůr manský*. Sou z něho povinni za furu vinnau o sv. Martině 1 zl. (= $^1/_2$ kopy gr.). Tolikéž jinau povinností, jako jiní manové z téhož dvoru, povinni sau. Tolikéž desátek se jim předešle vytýkal. Jeho Milost pán do vůle své ty povinnosti i ten desátek slevovati ráčí. 2. Jíra Husák, *man*, za furu vinnou o sv. Martině 1 zl. Týž povinen jest ryby z rybníkův na sádky voziti a plody k násadám rozvozovati, kde se mu rozkáže. 3. Marek Vakunda a Martin Maudrej drží spolu *jedno manství*. Dávají z něho za furu vinnou o sv. M. 1 zl. Též ryby z rybníků na sádky vozí a plody k násadám rozvozují.

4. **1629** (str. 204): 1. Jan Kapřík, *man*, o sv. Janě a sv. Václavě po 1 zl. Za vinnou furu, kdyby vín panských z vinohradu nevezl, 1 zl. 2. Matúš Vakunda, *man*, platí totéž.

Manský dvůr, který drželi páni Zárubští, již se neuvádí. Koupen asi od velkostatku, který dosud tam má hospodářský dvůr.

5. **1654** (list 8 b): 1. Duchek Kapřík, *man*, auroku o sv. Jiří a sv. Václavě po 1 zl. 10 kr., za vinnau furu, když by (jako nahoře) 1 zl. 10 kr., 2. Václav Milostnej, *man*, platí jako Kapřík.

Odtudž *manové* jsou povinni tyčky do vinohradů panských vésti, ryby z rybníků do sádek panských voziti, plody k násadám rozvážeti, pšenice odkudkoli koupené k pivovaru neb semenu přivézti a žito a ječmen panský, prodaný do Jihlavy, odvážeti aneb kde se jim koli rozkáže.

IV. Čechtín.

Z. D. Jeden man v Čechtíně.

1556 (str. 163) Bartoň Voříšků, *man*, za furu vinnou o sv. Martině $^1/_2$ kopy gr.

1573 (str. 114, 116) neuvádí se ani *man* ani dvořák. Manství asi zpustlo a rozdělilo se. Držíť Jakub Pysk kromě svého lánu $^1/_2$ lánu pustého (plat 5 gr.), Matěj Škorpík $^1/_2$ lánu pustého

(5 gr.), Matouš Mikulášů celý lán pustý (10 gr.), Vítek Šanulů $1/2$ lánu pustého (5 gr.) Kromě toho jsou povinni dávkami v přírodninách. Manství by tedy bylo mělo dva a půl lánův.

1624 (str. 251——259), 1654 (fol. 120a—132a) neuvádí se ani man ani dvořák. Manství tedy zaniklo.

V. Louky.

Z. D. Jeden man v Lukách.

1556 (str. 242) Vávra, *man*, za furu vinnú o sv. M. $1/2$ kopy gr. Jiných povinností nemá.

1573 se Louky již neuvádějí. Byly asi r. 1573 nebo již dříve prodány Smilem O. z D. Janu Zahrádeckému z Zahrádek.

VI. Studnice.

Z. D. Jeden man v Studnicích.

1556 (str. 265) Havel, *man*, za furu vinnú o sv. Martině $1/2$ k. gr.; z lúky a kopaniny $11 1/2$ gr., z kopaniny 7 gr., ježto asi k manství nenáležely.

1573 se Studnice neuvádějí. Byly již odprodány.[1])

VII. Bítovčice.

Z. D. Jeden man v Bítovčicích

1556 (str. 273) Matěj, *man*, za furu vinnú o sv. Martině $1/2$ k. gr.

1573 se Bítovčice neuvádějí. Prodal je Smil Osovský z Doubravice a na Třebíči Janu Zahrádeckému z Zahrádek a na Červeném Hrádku „s rychtou zákupní a s jedním manem a povinností jeho.“ [2])

VIII. Kamenička.

Z. D. Jeden man v Kameničce s desátkem obilným vytýkaným jarým a ozimým.

---

[1]) Urbář z r. 1573 píše na str. 265: „Proddal J. Smill Osowsky Bittowicze (Bítovčice) Panu Janovi Zahradeckému, a tak tedy odt panstwi Trzebického dostalo, stran Luh (Luk), Przedborze, Wotina, Kozlowa, Studnitz, pamiet, jakym spusobem pricz odt tehoz panstwl prissli, se nenachazi“. (Tento přípisek jest z doby pozdější, snad z 2. polovice 17. nebo 1. polovice 18. století.) Arnošt Zahrádecký z Zahrádek prodal Louky, Předboř, Votín, Studnice, Bítovčice, Kozlov, Rychýrku, Svatoslav a j. Matoušovi Grynovi ze Štyrcnberka a na Stránkách, s jedním manem v Lukách, s jedním manem v Studnicích s jedním manem v Bítovčicích i s všelijakou povinností, kteréž mně na nich spravedlivě náleží“. Intab. 1585 Z. D. B. XXVI. 95 (opis 447 a 448/a).

[2]) Z D. B. XXVI. 17 (opis 78).

1556 (str. 185, 186) B a r t o ň, *man*, za furu vinnú o sv. Martině 1/2 k. gr. Odtud dávají pánu d e s á t k u desátú kopu pšenice, žita, ječmene, ovsa, *dvořák* (totiž *man*, jiného dvořáka ve vsi nebylo,) t o l i k é ž. Za ten čas dávají o b e c 6 1/2 k. gr., d v o ř á k (t. man) 2 kopy, [Přiraženo na lidech 1 1/2 k. gr.] připsáno jinou rukou. Na manovi tedy nepřiraženo při desátku.

1573 (str. 167) B a r t o ň, *man*, za furu vinnou o sv. Martině 1 zl. Za desátek platil dvořák (man, dvořáka jiného tam nebylo,) 4 zl. Též jest povinen ryby z rybníků svozovati, též plody k násadám na rybníky rozvozovati. Též z kusu kopaniny na Březině 28 gr., z druhého k. 12 gr.; tyto k manství nenáležely.

1629 (str. 332, 333, 334) V í t e k, *man*, aurok o sv. Janě a sv. Václavě 2 zl. Za furu vinnou, kdyžby atd. 1 zl. Odtudž také dávají Jeho Milosti pánu za desátek obilný stále o sv. Václavě 28 zl., a obzvláště V í t e k, *dvořák*,[1]) 7 zl., tedy j i ž o 3 zl. v í c e proti r. 1566 a 1573. Summa z rolí ode d v o r a m a n s k é h o v Malé Kameničce o sv. Václavě 3 zl. 9 1/2 gr. Drželi z t o h o m a n s t v í Pavel Vondra (pl. 1 zl. 20 gr.) rolí a louky, Tomáš Haudek (pl. 8 gr.) rolí a Jíra Klímů 28 gr. (str. 329, 331). Manský dvůr tedy rozdělen, a parcelování se dobře vyplácelo.

1654 (fol. 163b, 164) Jan P e c k a, *man*, ouroku o sv. Janě a sv. Václavě po 1 zl. 10 kr., za furu vinnou 1 zl. 10 kr. Odtudž povinen jest d v o ř á k (t. j. man, dvořáka tu nebylo,) tyčky do vinohradů panských vézti, ryby z rybníků do sádek panských voziti a plody k násadám rozvážeti, pšenice odkudkoli koupené k pivovaru neb semenu přivézti a žito i ječmen panský prodaný do Jihlavy odvážeti, aneb kde se mu koli rozkáže. Za desátek platili: láník 2 zl. 43 kr. 2 d., pololáník 1 zl. 20 kr. 4 d., a dvořák (t. man) obzvláště 7 zl. Platy z rolí ode d v o r a m a n s k é h o se zase připomínají.

IX. **Kozlov.**

1. **Z. D.** Jeden man v Kozlově.
2. **1556** (str. 249) J e ř á b, *man*, za f. v. 1/2 k. gr.[2])
3. **1573.**[3])

---

[1]) Vítek, m a n, Vítek, d v o ř á k. Z toho vidno, že slova man a dvořák začala se již ztotožňovati.

[2]) Tak budu krátiti: za furu vinnou o sv. Martině.

[3]) Ves Kozlov prodána. Viz VI. Studnice.

X. Batouchovice.

1. **Z. D.** Man v Batúchovicích.

2. **1556** (str. 41). *Dvořák* Batúchovský dává za v. f. ½ k. gr.[1])

XI. Víckov.

1. **Z. D.** Jeden man ve Víckově s desátkem obilným vytýkaným, jarým i ozimým.

2. **1556** (str. 145) Říha Čapek drží rolí tři lány, dává z nich jednú v rok o sv. Václavě 54 gr., slepic o sv. Václavě 6. Týž dává pánu desátku desátú kopu pšenice, žita, ječmene, za ten na ten čas dává 2 kopy gr.

3. **1573** (str. 67) Václav, *dvořák*, drží rolí 3 lány, dává z nich jednou v rok o s. V. 54 gr., slepic o sv. Jiří 6. Dával za desátek předešle 4 zl. (= 2 kopy gr.), ten plat schází, neb se desátek obilnej vytýká.

Manství tedy zrušeno; z mana se stal dvořák. Přípis z pozdější doby praví: „Dieses Dorf ist laut Müllergrundbuch de ao 1603 fol 139 der itzt sogenannte Hof des oberen Hofbauers in Sokolly, von welchem Dorf die Herren von Víckov, und zwar Albert im J. 1539 u. 1545 Wilhelm von Víckov den Namen führten und Neuserowitz besaßen.“ [2])

XII. Bohdíkovice.

1. **Z. D.** Jeden man v Bohdíkovicích s desátkem obilným, jarým i ozimým.

2. **1556** (str. 123) Matúš Lomek z *dvoru* konventského jednú v rok o s. J. 1 kopa 4 gr. Dává desátku desátú kopu pšenice, žita, ječmene, ovsa. Za ten na ten čas dává dvořák 50 gr. [přiraženo na *dvořákovi* 20 gr. — pozdější přípisek].

[1]) Manství toto založil Přibík Ostruh z Batúchovic r. 1390. List IV. v Dodavku. V seznamu vesnic z r. 1256 není uvedeno. Připomíná se na zvláštním místě hned za Třebíčí, a později se s ním již nesetkáváme.

[2]) Nedaleko Víckova ležela ves Dobrkovice. V této vsi byla ještě dvě manství: „Dvořák Dobrkovský dává za to, že mu dvoje manství v jedno puštěno, půl kopy o sv. Martině. Týž dává s druhým manem Bazalí za vinnou furu o sv. Martině 1 kopu. (Urb. z r. 1556 str. 41). Nebyla to 3 manství, nýbrž pouze 2, která měli s Bazalí společně a z nichž platili 2 kopy. Půl kopy platil dvořák Dobrkovský za to, že mu dovoleno dvě manství spojiti. O manstvích těchto již se dále zmínka nečiní. Proměněna v obyčejné dvory.

Manství tedy zrušeno, o *manovi* později také se již nemluví, nýbrž pouze o *dvořákovi.*

XIII. Střížov.

1. **Z. D.** Dva manové v Střížově.[1])

2. **1556** (str. 81) 1. Jíra Dudáček, *dvořák*, za v. f. 1/2 k. g., za 7 kusů rolí panských a z louky jednú v rok o s. V. 1/2 k. 25 g., zvláště z 4 kusů a z louky konventských v týmž čase 18 g. Týž z toho, co v nově ujal, 2 g. 2. Toman Volků, *dvořák*, za v. f. 1/2 k. g. a z zahrady 3 gr.

3. **1573** (str. 210). 1. Jíra Dudáček, *man*, za f. v. 1 zl. Též jest povinen ryby z rybníků na sádky voziti, též plody na rybníky k násadám rozvozovati.[2]) 2. Toman, *man*. Povinnosti jako u Dudáčka.

4. **1629** (str. 399, 400). 1. Tomeš Dvořák, *man*, aur. o sv. Jiří a sv. Václavě po 1 zl., za v. f. 1 zl. 2. Urban Cejbek, *man*. P. tytéž.

5. **1654** (list. 201/a, b, 204/a). 1. Matouš Bazala, *man*, jako r. 1629, jen že platí místo 3 zl. 3 zl. 30 kr. 2. Ondra Cejbek, *man*, jako Bazala. Oba p. v. tyčky do vinohradů a o.

XIV. Čiměř.

1. **Z. D.** Jeden man v Čiměři.

2. **1556** (str. 87.) Matúš Droba, *dvořák*, za v. f. 1/2 k. gr.

3. **1573** (str. 208.) Vondra Drobů, *man*, za v. f. 1/2 k. g.

4. **1629** (str. 395.) Vítek Dvořák, *man*, úrok o s. J. a s. V. po 1 zl., za v. f. 1 zl.

5. **1654** (l. 198/a) Jan Páral, *man*, úr. 2 zl. 20 kr., za v. f. 1 zl. 10 kr. P. v. t. a o.

XV. Vladislav.

1. **Z. D.** Jeden man v Vladislavi.

2. **1556** (str. 1.) Kalousek, *dvořák*, za v. f. 1/2 k. g.

3. **1573** (str. 197.) Vondra Kalous, *man*, z f. v. 1 zl. P. v. r.

---

[1]) Jest to manství, které v 15. století držel Ondřej z Bukovice. Viz tam.

[2]) Odtud nebudu povinnost voziti ryby nebo obilí doslovně uváděti, nýbrž poznamenám pouze: P. v. r., P. v. o.

4. **1629** (str. 381.) Vít Kalous, *man*, úroku 2 zl., za v. f. 1 zl.

5. **1654** (str. 192/a, 196/a.) Václav Vachek, *man*, úroku 2 zl. 20 kr., za v. f. 1 zl. P. v. t. (= tyčky) a o.

XVI. Střítež.

1. **Z. D**. Dva manové v Stříteži.

2. **1556** (str. 70.) 1. Mikuláš, *dvořák*, za v. f. 1/2 k. gr. 2. Kateřina, *dvořka*, za v. f. 1/2 k. g.

3. **1573** (str. 227) 1. **Pan** Jan Hošickej, *z dvoru* o sv. J., bejvalo prve *manství*, 2 1/2 zl., o sv. V. 3 zl.; jinejmi robotami a platy povinen není. 2. Florian Vopršal, *man*, z v. f. 1 zl. P. v. r.

Přípis jinou pozdější rukou: „Z toho *manství* **již sešlo**, i jest na tom dvoře člověk poplatný, totiž má dávati každého roku z toho dvoru platu o sv. Václavě 2 1/2 zl. a o sv. Jiří 2 1/2 zl., 2 slepice, 1/2 k. vajec. Na str. 234 poznamenáno: Ode dvora manskýho, na kterýmž Opršal jest, odňat jeden kus k ruce Jeho Mti Páně.

XVII. Slavičky.

1. **Z. D.** Jeden man v Slavičkách.

2. **1556** (str. 87, 88.). Mana tu již není. Za to uvádějí se: Matěj **Panůšů** z lánu gruntovního o sv. J. 16 gr., o sv. V. 16 gr., slepic o sv. J. 2, vajec o týmž čase 1/2 k., voziti na ozim 3 dni, na jař jeden den. Ozim žíti, pokudž co na poli jest, oves séci a vázati, pokudž potřebí jest. 2. Štěpán **Panoše** z lánu gruntovního o sv. J. 16 gr., o sv. V. 16 gr., slepice o sv. J. 2, vajec o týmž čase 1/2 k., orati na ozim 3 dni, na jař 1 den. Ozim žíti, pokudž na poli jest, oves séci a vázati, pokudž potřebí jest. 3. Říha Juránek (kromě svého lánu): Z půllánu pustýho a z sedliště 16 gr., slepici 1, vajec 15. 4. Blažek Pánků (kromě svého lánu): „Z půl lánu pustýho a z sedliště 16 gr., slepici, vajec 15. Též sau (č. 3. a 4.) povinni ozim žíti, jeř síci a vázati, pokud potřeba káže, u dvoru Střítežského".

Manství tedy rozděleno v gruntovní lány robotné. Dále o Slavičkách se zmínka nečiní, neboť byly r. 1573 prodány.[1])

---

[1]) „Smil Osovský z Doubravice a na Třebíči vkládá Šimonovi Vídeňskému z Českého Vostrova ves Slavíčky a s dvorem pustým" (bývalé

XVIII. Pozďátky.

1. **Z. D.** Manství *na vsi* Pozďátkách.

2. **1556** se toto manství již neuvádí. Pozďátky tehdy ještě nebyly prodány, protože uvádějí se v deskách při panství Třebickém. Brzy však prodal je Smil Osovský z D. Ctiborovi Pohnanovi z Pohnání nebo jeho sirotkům, neboť již r. 1576 vkládají do desk poručníci dítek a statku po nebožtíkovi Ctiborovi Pohnanovi z Pohnání tvrz a ves Okrašovice a Pozďátky s mlejnem a jiným příslušenstvím.[1]

XIX. Trnava.

1. **Z. D.** Jeden man v Trnavě s desátkem obilným vytýkaným, jarým i ozimým.

2. **1556** (str, 112) Jan Václavů, *man*, za v. f. $^1/_2$ k. g. z louky na Opatůvce o sv, Václavě 10 g.

3. **1573** (str. 99.) Jan Václavů, *man*. Totéž jako r. 1556 a též z kusu kopaniny na Březině 28 gr., z 2. kusu 12 gr. P. v. r.

4. **1629** (str. 188.) Jíra Dvořák, *man*, úroku 2 zl., za v. f. 1 zl.

5. **1654** (l. 81a, 82b) Šimon Krsek, *man*, úr. 2 zl. 20 kr., za v. f. 1 zl. 10 kr. P. v. t. r. a o.

XX. Svatoslav.

1. **Z. D.** Dva manové v Svatoslavi s desátkem obilným vytýkaným, jarým a ozimým.

2. **1556** (str. 175, 180) 1. Jan Vidlák, *man*, za f. v. $^1/_2$ k. gr. Za desátek toho času platí „dvořák“ $^1/_2$ k. gr. 2. Ve Svatoslavi listina vykazuje dva many, urbář toliko jednoho. Druhé manství tedy bylo zrušeno a rozkouskováno. Druhým manem byl asi Filip Vidlák, jenž, zdá se, že býval mlynářem. Když mu mlýn nějakou živelní pohromou zpustl, nevystavěl ho již, ponechal si jednu část pozemkův a ostatní rozprodal. Manství se skládalo asi z těchto gruntů: a) Filip Vidlák z lánu gruntovního 16 gr., slepic 5, vajec 16, ozim žíti 4 dni, ovsa polesního

manství), „s rolím, s lukami všelijakými k tomu dvoru od starodávna náležejícími“. Intab. 1574. Z. D. B. XXVI. 19 (opis 85). Bylo to asi náhradou za dvůr, který mu Šimon Vídeňský v Třebíči prodal, a jejž Smil O. z D. prodal zase obci Třebické.

[1]) ZDB. XXVI. 45 (opis 215).

4 měř., slepici polesní 1, z mlýniště pustýho 2 gr., 2 vejce a drva sekati 1 den. b) Říha mlynářů, 1/2 lánu gruntovního 8 gr., slepice 3, vajec 8, ozim žíti 2 dni, ovsa polesního 1 měř., slepice polesní 1/2, z podsedku pustýho 2 gr., vejce 2, drva sekati 1 den. e) Vondra Radaňský z lánu gruntovního 16 gr., slepic 5, vajec 16, žíti ozim 4 dni, ovsa polesního 2 měř., slepici 1, z mlýniště pustýho 2 gr., vejce 2, drva sekati 1 den.

3. **1573** (str. 173, 174) Mikuláš Vidlák, *man*, za v. f. 1 zl. P. v. r., za desátek 1 zl.

4. **1629** (str. 266) Jan Vidlák, *man*, úr. 2 zl., za v. f. 1 zl. Vedle něho se připomíná Matěj Vidlák, *z dvoru:* Části 2. manství sloučeny tedy zase ve dvůr menší.

5. **1654** (l. 128/b) Jiří Kotrba, *man*, úr. 2 zl. 20 kr., za v. f. 1 zl. 10 kr. Za desátek 5 zl. 15 kr. P. v. t. a o.

XXI. Benetice.

1. **Z. D.** Jeden man v Benedicích.

2. **1556** (str. 171) Havel, *man*, za v. f. 1/2 k. g. (Místní jméno píše se tu Benětice).

3. **1573** (str. 177) Není tu ani *mana* ani dvořáka. Manství se zrušilo a rozdělilo. Drží z něho (kromě svého): Petr Machů půl lánu pustého, dává z něho: žita 2 1/2 měř., ovsa 2 1/2 měř., slepici jednu, vajec 5, a Jakub Cejpků půl lánu pustého, dává z něho to co Machů, a podsedek pustý, z něhož úr. 2 gr. a drva sekati jeden den. (Píše se také Benětice.)

XXII. Číhalin.

1. **Z. D.** Dva manové v Cahalině.

2. **1556** (str. 155). 1. Havel Hejlů, *man*, za v. f. 1/2 k. g. 2. Jan Pešťal, *man*, za v. f. 1/2 k. g. (Píše se Čehalin).

3. **1573** (str. 213, 215) 1. Šimek Hejl, *man*, úroku 2 zl., za v. f. 1 zl. 2. Pešťalka vdova, úr. 2 zl., za v. f. 1 zl. (Píše se Číhalin).

4. **1629** (str. 105, 107). 1. Šimek Hejl, *man*, za v. f. 1 zl. P. v. r. 2. Trojan Pešťalů, *man*, jako Hejl. (Píše se Čehalin).

5. **1654** (l. 95/b—96/a). 1. Matěj Šťáva, *man*, úr. 2 zl. 20 kr., za v. f. 1 zl. 10 kr. 2. Vítek Pešťal (název *man* není uveden) totéž co Šťáva. Že však byli oba dva many, vysvítá z l 97/b, když se píše: „Odtud jsou povinni *manové* v. t. a o.“

XXIII. Pocoucov.

1. **Z. D.** Dva manové v Pacúlcově s desátkem obilným vytýkaným, jarým i ozimým.

2. **1556** (str. 119, 120). 1. Jíra Stára, *man*, za v. f. $^1/_2$ k. g. 2. Martin Stára, *man*, za v. f. $^1/_2$ k. g. Za desátek platí oba manové dohromady $1^1/_2$ k. 25 g. (Píše se Pocaucov).

3. **1573** (str. 194). 1. Jíra Stára, *man*, za v. f. 1 zl. 2. Jíra Vošmera, *man*, za v. f 1 zl. Manové dávali za desátek 3 zl. 25 gr., ten plat schází, neb se desátek vytejká. Oba mají p. v. r. (Píše se Pocoucov).

4. **1629** (str. 183) 1. Jakub Stára, *man*, úr. 2 zl., za v. f. 1 zl. 2. Jan Veleba, *man*, totéž. Oba jsou povinni v. t., r. a o.

5. **1654** (l. 77b, 78a). 1. Tomáš Brunda, *man*, úr. 2 zl. 20 kr., za v. f. 1 zl. 10 kr. 2. Jan Pavlík, *man*, totéž. Oba jsou povinni v. t., r. a o. (Píše se Pocoucov).

XXIV. Chlum.

1. **Z. D.** Dva manové v Chlumě a jeden man pod Chlumem.

2. **1556** (str. 213). 1. Martin Leněk, *man*, za v. f. $^1/_2$ k. g., z kopaniny 3 gr. 2. Janda, *man*, za v. f. $^1/_2$ k. g., z kopaniny $1^1/_2$ gr. 3. Jíra Chrástek pod Chlumem, *man*, za v. f. $^1/_2$ k. g.

3. **1573** (str. 124). 1. Martin Jandů, *man*, za v. f. 1 zl. P. v. r. 2. Matouš Leněk, *man*, totéž. 3. Jakub Chrástek pod Chlumem na mlejně, *man*, totéž.

4. **1669** (str. 228, 229). 1. Adam Mlekos, *man*, úr. 2 zl., za v. f. 1 zl. 2. Jarolím, *man*, totéž. Za desátek obilný od Laštima. (Laštima ve vsi není, snad se Mlekosovi tak přezdívalo), od Jarolíma dvořáka (J. dv. ve vsi není, tedy jest to J. man) 11 zl. 9 gr.

5. **1654** (l. 105/b, 106/a, 108/b). 1. Šimon Marhejl, *man*, úr. 2 zl. 20 kr., za v. f. 1 zl. 10 kr. 2. Havel Navrkal, (název *man* není uveden) totéž. Že však byli oba many, vychází z l. 106/a: Odtudž *manové* jsou povinni v. t. r. a o.

XXV. Hostákov (správně Ostákov).

1. **Z. D.** není uveden mezi manstvími.[1])

[1]) Také v listě krále Ferdinanda z r. 1556., jímž povoluje, aby zastavené panství a zboží kláštera Třebického Vratislav z Pernštejna měl za vlastní a

2. **1556** (str. 101). Matěj, *dvořák*, z. v. f. ½ k. gr. Též Matěj, dvořák, dává desátku desátú kopu pšenice, žita, ječmene, ovsa. Za ten čas dává 1 k. 20 gr.

3. **1573** (str. 191). Matěj Dvořák, *man*, za v. f. 1 zl. P. v. r. Matěj, *man*, z dvoru dává za desátek 2 zl. 20 gr.

4. **1629** (str. 371). Jíra Dvořák, *man*, úr. 2 zl., za v. f. 1 zl., za desátek obilný 6 zl.

5. **1654** (l. 186/a). Pavel Zelníček, *man*, úr. 2 zl. 20 kr., za v. f. 1 zl. 10 kr., za desátek obilný o sv. J. a s. V. po 3 zl. 30 kr.

Bylo by snad možná vypsati osudy všech uvedených manství, která zůstala při panství Třebickém, až do zrušení poměru poddanského, avšak nechci laskavého čtenáře unavovati těmito podrobnostmi, maje za to, že podaná data stačí k osvětlení dalšího vývoje poměrů manských, jak jsem jej svrchu naznačil.

Snažil jsem se předcházející rozpravou ukázati:

1. že nápravníci mají původ svůj v ozbrojení jistého počtu soudruhů k vojenské službě vrchního pána,

2. že tito ozbrojenci vyňati jsou z práva dvorského, jemuž původně byli podrobeni, jako vůbec všichni nápravníci (ministerialové), a že obdrželi od pána svého zvláštní služební právo nápravní,

3. že se stali z těchto nápravních jezdců rytíři z povolání a, protože to původně stačilo k přijetí do stavu šlechtického, i členové nižší šlechty (stavu vládyckého či zemanského),

4. že nabývali později náprav i mimo obvod moci svého pána i od jiných pánův a také statků vlastních,

5. že tím pořád více se uvolňoval jejich poměr služebný, tak že

6. mnozí z nich ze služebných stali se pravými nápravníky čili lenníky, kteří ohledně svých manských statků spravovali se právem lenním,

---

dědiční Z. D. B. XXIII. 9 (opis 24/b) Hostákov mezi manstvími není uveden. Mezi vsemi praví se tam o něm: „ves a dvuor Hostákov s desátkem obilným vytýkaným jarým a ozimým, kteráž již k klášteru skaupena“. Protože za ní následují hned ves Ptáčov a ves Kracovice, jež se mezi manstvími neuvádějí, ač na nich bylo manství na vsi, mám za to, že manství ve vsi Hostákově bylo zrušeno, a zůstalo pouze manství na dvoře, kteréž při přepisování listiny z r. 1558 z listiny z r. 1556 nedopatřením vynecháno. Kdy a od koho byl Hostákov ke klášteru přikoupen, není známo, snad od některého člena rodu Hostákovských z Arklebic.

7. že další vývoj většiny těchto náprav, jimž také již říkalo se manství, v léna byl zastaven změnou válečného zřízení a přeměnou nižší šlechty (dle zásady rovnosti urozením) ve šlechtu rodovou,

8. že tím manství pořád více klesala a opouštěna jsouce od šlechty dostávala se v držení obecného lidu,

9. že kromě těch, která se udržela jako skutečná léna (často spojováním více manství v jeden celek), mnohá se zallodialisovala v úplně svobodné statky nebo dvory dědičné a vlastní, jež vkládány jsou do desk zemských, nebo v polosvobodné dvory emphyteutické (dědičné sice, ale nikoli zcela vlastní, s právem pána na odúmrť aneb s osvobozením od úmrtí), jež zapisovány byly do register purkrechtních,

10. že z některých docela se vyvinuly, zvláště když byly rozkouskovány, lány robotné, a

11. jakým se jevil manský ústav kláštera Třebického v různých těchto proměnách, pokud to možná na základě pramenů sledovati.

Pokud se mně to podařilo, o tom náleží soud laskavému čtenáři.

Na konec chci ještě připomenouti, že vedle uvedených již ústavů manských na Moravě bylo ještě mnoho jiných. Svědčí o tom toto místo landfrydu z r. 1421: „Pakliby ten hrad město nebo tvrz *manství* královo bylo, nebo biskupóv nebo jiného pána z těch, ješto jsú jich pečeti přivěsili k tomuto listu, tehda králova Milost má pánóm, jich lidem a koněm potřebu i stravu obyčejnú dáti, bude-li jich králova Milost k tomu potřebovati, a tej potřeby, ješto k dobývání slušie, dobýti. A když by podle toho běhu, jakož svrchu psáno jest, hradu, města nebo té tvrze dobyl, tehda králova Milost má tomu postúpiti, jehož manství bylo.“ V pramenech našel jsem many (nápravníky) na př. při hradech Bílkovském, Kunštátském, Letovském, Mezeřickém, Přerovském, Rukštejnském a Znojemském, pak při klášteřích Hradištském (u Olomouce), Kounickém, Luckém, Tišnovském a Žďárském.[1])

---

[1]) Pokládám za milou povinnost, abych vysoce váženým správám moravského zemského archivu a moravských zemských desek v Brně, jakož i vrchnostenského a městského archivu v Třebíči za neobyčejnou ochotu, kterou mně užívání příslušných archivalií usnadnily, po případě umožnily, vzdal vřelé díky.

IV Dodavek.

1.

„Ve jméno svaté a nerozdílné Trojice. Amen. Poněvadž ty věci, ježto v času jsau, spolu (s) časem běží a v času nejistém a nebezpečném spolu zmařeny bývají, ale však skrz navrácení času dobrého spolu s ním opravují se a navracují se věci lidem užitečné, vedle běhu štěstí Bohem daného: a protož my Matěj, Božím smilováním opat, i vešken konvent matky Boží kláštera Třebického, zákona svatého Benedikta, Olomuckého biskupstvie, známo činíme tyto věci všem vespolek, nynějším i budaucím, před kohož tyto věci k slyšení i k vidění přijdau, že znamenavše ustavičnau prosbu a žádosť slovutných panoší všech ze spolka, tudiež i jiných manův k klášteru našemu příslušejících, a vidauc jejich neobmeškalú službu, kterauž vedle svobod klášterských našich od starodávna založených a zapsaných nám činie a činiti mají, kteréžto od nejjasnějšího knížete pána Otogara, krále českého a markrabie moravského, milostivě dané a utvrzené máme, tudiež i od jiných knížat a králův těchto zemí; protož my jmenovaný opat i vešken konvent k jich prosbám a žádostem jsauce milostivě nachýleni a znamenavše tudiež jich práva a svobody, kteréž jsau měli od téhož knížete a pána, krále českého a markrabie moravského Otogara, šťastné paměti, jim milostivě dané a potvrzené, ale že jsau jim ty byly odňaty mocnú rukú, ohněm, válkami, kteréž se děly po zemích před časy nebezpečnými, jich jsau byli zbaveni, a my jsauc těmi dobře ujiščeni o jich právích a svobodách a jsauce jimi těmi many i jinými hodnověrnými lidmi úplně a docela zpraveni, jich práva a svobody tuto dále psané, králem již předpověděným jim dané, zasě vyzdvihujem, obnovujem a milostivě potvrzujem, zavěšením pečetí našich, opatovú pečetí a konventskú . . . . s naším jistým vědomím a vůlí, kterážto práva a svobody manův od markrabův uloženy a sepsány jsau slovo od slova takto:

1. Item toto nejprv za právo mají manové k klášteru našemu příslušející, že jich nemá žádný nikam poháněti k žádnému právu, leč na klášter, ačby jim kdo vinu dal;

2. z čeho dále právo mají, když kněz opat pro ně pošle, a jest toho pilné potřebí, mají býti na klášteře, pakli by který sám osobně býti nemohl pro své pilné potřeby, ješto by to mohl řádně před many provésti klášterskými, než přes to vždy má služby klášterské neopúštěti, než má poslati miesto sebe služebníka branného, a tu jim má dána býti i koňům jich plná potřeba od kněze opata.

3. Paklihy jim kněz opat kam z zámku kázal jeti, má jim za plné škody státi.

4. Také kdyžby vojna po všie zemi pro zemské dobré zavolána byla, tu mají s knězem opatem jeti, a kněz opat má jim plnau stravu dáti a za škody za plné státi od žlabu až k žlabu.

5. Dále mají za právo, jestližeby který man v poctivé věci jat byl a neměl jiného pána, než kněze opata, tehdy má kněz opat oň státi, jako o svého mana, a má jej z toho vězení vypraviti, ješto by to vězení bylo bez kněze opatovy hanby

6. Dále taky mají za právo, jestližeby kněz opat kterému manu vinu dal před many klášterskými, a žeby jeho nechcel na svém manstvie míti, a jestliže bude hodná vina, že by se manóm zdálo, že není hodný na manství býti, tehdy má prodávati rok a den, a pakliby nemohl po tom času, tehda má sobě kněz opat dva many voliti a on taky druhá dva many, a jakž ti čtyři dějí, tak to má kněz opat zapláceti.

7. Také za právo mají manové klášterští, že mohú sobě pána vzíti pro opravu neb k vyslaužení a k podarování, kromě toho, cožby bylo proti knězi opatovi a právu jich. Pakliby kdo vzal sobě pána, a to (by) bylo proti knězi opatovi a právu jich, takový má trestán býti na svém statku, jak manové káží, a více že má z práva vyvržen býti.

8. Také mají právo, že své děti mohú dáti, komuž chcie, a toho jim nemůž žádný brániti, ani kněz opat, ani žádný úředlník jeho, vedle jich práv, od starodávna kteráž mají. A na to ženám svým mohú věna ukazovati, a ženy jich, majíce věna svá čistá a svobodná, mohú své dáti, komuž chcí, a na to jim žádný nemůž sáhati, než právem, a to má před knězem opatem opovídáno býti a před purkrabí klášterským a před many na jich saudech, jakéž mají čtyrykrát do roka; pakliby přišla která náhlosť, ale můž opověděti před purkrabí a před všemi many až do manského súdu.

9. Také když by kněz opat chcel kterého purkrabí na klášteře usaditi, tehdy nemá žádného jiného odnikudž u purkrabství přijíti, než z panoší klášterských, neboli to s radau manův toho kláštera.

10. Item také tuto svobodu mají manové staršie, kteřížto k radě přislušie a knězi opatovi zasluhují, že mohú sobě honiti na kněze opatově zboží k své potřebě, a to aby bylo s vůlí a s vědomím kněze opatovým; pakliby kdo shledán byl v tom, žeby, co uhonie, prodával, klášterský základ propadne deset hřiven bez milosti.

11. Také mají tuto svobodu, že má jim kněz opat lesu k stavění na jich manství dáti, cožby jim potřebí bylo, ale nemá žádný svévolně sekati bez vědomí úředlníkův klášterských, než to na úředlníky vznesauc, kdež jim bude úředlníky ukázáno, tu mají sekati.

12. Také, jestližeby který man na súdě nebyl, jakož jest mnohokrát potřebí manóm pohromadě býti pro potřeby klášterské, tehdy mají mezi sebú tuto pokutu naň od purkrabie i od manův, že má dáti hřivnu purkrabie a manům pro neposlušenství jeho, i má ji vzíti purkrabie s many; pakliby který nemohl býti beze lsti, tehdy má třetí den napřed dáti věděti, jestližeby hodna pokuta nebyla, tú nemá tú pokutú vinen býti.

13. Taky jestližeby který man ochudl, že jej má kněz opat dochovati smrti na klášteře.

14. Item také my již řečený opat i vešken konvent toto jsme jim přidali a mocně přidáváme, jestližeby z dopuščení Božího ohněm, mocnú rukú tento list neb kterakkolvěk odjat byl aneb kterýmikolvěk poškvrnami zkažen byl, aby jemu to nic neškodilo, než vždy proto v své moci a pevnosti stál a trval tak dlauho, ažby opět zase námi neb našimi budaucími utvrzen byl. Tomu všemu na utvrzení a věčnú paměť my kněz Matěj, opat, i vešken konvent svrchupsaný pečeti naše vlastní s naším jistým vědomím kázali jsme

přivěsiti k tomuto listu, jenž jest dán a psán na klášteře našem Třebickém léta po narození syna Božího tisíc čtyry sta padesátého pátého tu sobotu na svatau Lucii pannu, slavnú mučedlnici.

L. S. L. S.

Že se tento svrchupsaný Vidimus (s) svým pravým a v ničemž neporušeným etc.

Actum et collatum in Cancellaria Regii Tribunalis Marchionatus Moraviae Brunae 2da Novembris 1649.

L. S. Gregori Ignatz Haschta,
Registrator et expeditor ibidem mp.

Opis tento chová se v Bočkově sbírce s č. 3551 v moravském zemském archivě.

2.

Sigismundus, dei gratia Romanorum rex, semper Augustus, ac Hungarie, Boemie, Dalmacie, Croacie etc rex. Notum facimus tenore praesentium universis, quod accedens nostre maiestatis praesentiam fidelis noster dilectus Johannes Morawa Civis Trebicensis nobis humiliter supplicavit, quatenus quandam literam . . . Abbatis et Conventus monasterii Trebicensis, libertatem et exceptionem Naprawe et certorum agrorum ad eandem pertinencium continentem approbare, confirmare et praesenti nostro privilegio de verbo ad verbum inseri facere generosius dignaremur. Cuius quidem litere tenor sequitur in hec verba:

Nos Adam divina providentia abbas, Nicolaus prior, Paulus subprior, Jeorius cantor, Woyslaus prepositus in Luha, totusque conventus monasterii Trebecensis, ordinis sancti Benedicti, Olomucensis dioecesis, universis has literas visuris tenore presentium recognoscimus, publice profitendo, quod Pesco quondam Budislai procuratoris, famulus nostri monasterii, de salubri animarum suorum progenitorum ac sue, et specialiter Wenceslai fratris sui et conthoralis eiusdem felicis recordationis remedio precupiens providere, unum fertonem certi census nobis legavit, testatus est sive disposuit de Naprawa seu agris ad ipsum et heredes suos per mortem dicti Wenceslai fratris sui legittime devolutis, in festo sancti Galli Confessoris singulis annis in perpetuum, per ipsum et successores suos, quicunque prefatos agros possederint, dandum et solvendum contradictione qualibet procul mota. Nos quoque beneficia nobis per eum facta iuste recogitantes, nos et omnes posteros nostros ad peragendam memoriam anniversalem, prout apud nos consuetum est, pro eisdem et omnium fidelium defunctorum animabus in sempiternum dicto tempore obligamus, ipsum et quemlibet alium dictorum agrorum post eum legittimum possessorem, ab omni alio servicio et solutione sive contribucione quacunque eximimus per presentes. In cuius rei testimonium et memoriam firmorem presentes litteras sigillorum nostrum abbatis scilicet et conventus predictorum appensione dedimus roboratas. Actum et datum in Trebetsch anno domini millesimo trecentesimo quadragesimo secundo VII kalendas junii. Nos itaque prefati Johannis supplicationibus utpote rationabilibus benignius inclinati, attendentes nichilominus grata et fidelitatis servicia, que nobis diligenter iam impendit et impendere poterit et debebit studiosius in futuro, animo deliberato, sano eciam fidelium nostrorum accedente consilio et de certa nostra sciencia prefato

Johanni ac heredibus et successoribus prefate naprawe et agrorum ad eandem naprawam pertinentium possessoribus predictam litteram in omnibus suis punctis, clausulis et expressionibus, prout presentibus inserta est et sicut de verbo ad verbum sonat, approbamus, ratificamus et tenore presentium generosius confirmamus. Decernentes et volentes expresse, ut prefatus Johannes ac heredes et successores sui prefate naprawe possessores in libertate sua permaneant iuxta continentiam littere predicte neque aliquis eandem libertatem audeat eis quolibet infringere seu violare presentium sub nostri regalis sigilli appensione testimonio litterarum. Datum Brunne anno domini millesimo quadringentesimo vigesimo primo XXVIII die aprilis Regnorum nostrorum: Hungarie etc trigesimo quinto, Romanorum vero undecimo et Boemie primo.

Ad mandatum domini regis
Michael Tay . . . pragensis.

3.

Nos Andreas, divina miseracione abbas monasterii Trebecensis, Petrus prior, Nicolaus subprior et cantor, Vaniko vestiarius, Johannes infirmarius, totusque conventus monasterii Trebecenis ordinis sancti Benedicti, Olomucensis diocesis, universis et singulis tenore presencium publice recognoscimus profitendo, quod nos de consilio sano maturaque deliberacione prehabita vendidimus iusto titulo vendicionis pro viginta marcis grossorum Pragensium denariorum Moravici numeri et pagamenti, nobis parata in pecunia numeratis et solutis, discreto viro Symoni de Hrzehorzow suisque heredibus iudicium cum uno laneo et taberna libere et absolute una cum braxatura cerevisie sine quovis impedimento, quamquidem pecuniam dedimus et hactenus persolvimus pro Bor exemptis Jampne nec eandem pecuniam in usus nostros quoquomodo convertentes, tum condicione interclusa, quod predictus Symon et sui heredes nobis et monasterio nostro fideliter serviant. Insuper donamus et providemus eidem iudici nostro in silvis nostris plenam libertatem ligna tantummodo recipiendi ad cremandum et pro edificiis, quantum sufficere potest, hoc adiecto, quod si displicerent nobis aut successoribus nostris mansio, servicia dicti Symonis aut heredum suorum quovismodo, extunc concedimus et donamus eidem Symoni plenam auctoritatem prescriptum iudicium cum omnibus suis pertinenciis libere absque impedimento vendere. Insuper addimus et concedimus, excipientes quidem quatuor culpas maiores, videlicet: incendium, homicidium, furtum et stuprum, emendas pro eisdem culpis solvendas et tollendas pro nobis et monasterio nostro integraliter reservamus, de minorum vero culparum emendis, quas in presencia nostri burgravii iudicare debent, due partes ad nos et tercia pars tamen ad ipsum iudicem et suos heredes ac successores percipiende pertinebunt. Promittimus cum bona nostra fide sine dolo pro nobis et pro omnibus successoribus nostris, eundem Symonem et omnes eius heredes ac successores in predicto emptione non impedire, sed omnia suprascripta firmiter et inviolabiliter observare. In cuius rei testimonium et maiorem firmitatem presentes litteras scribi et sigillorum appensione de certa nostra sciencia iussimus roborari. Anno domini M°CCC°LXXXVII° sabbato ante translationem sancti Wenceslai, martyris gloriosi.

4.

Ad universorum tam praesentium quam futurorum notitiam praesentibus cupio devenire, quod ego dictus Ostruch de Batuschowitz maturo consilio et sana deliberatione praehabitis cum bonis meis haereditariis, quae a nobili viro domino Johanne de Mezricz piae memoriae, qui in Apulia est defunctus, pro quinquaginta marcis grossorum comparavi et cum bonis religiosorum virorum abbatis et conventus monasterii in Trebicz ibidem in Batuschowitz legitimam feci congressionem de colonaria nobilium virorum dominorum Johannis et Jaroslaw de Mezricz et dicti conventus de consensu et assensu, praedicta bona universa et singula monasterio et conventui in napravam perpetuo subjungendo. Sic, ut ego Ostrucho praedictus et mei successores de praedictis bonis servire tenebimur, prout alli vasalli praedicti monasterii servire consueverunt, et quod praedicta bona in ipsa congressione ad praedictum monasterium ratione naprawae perpetue noscantur pertinere. Adjuncto etiam, si praedicta bona me per quemquam modum vendere seu alienare contingeret, quod eo jure, quo supra et non alio, haec etiam (licentiam) haberem vendendi seu alienandi, jus naprawe praedicto monasterio observendo. In cuius rei evidentiam sigillum meum cum sigillis nobilium dominorum Johannis et Jaroslaw praedictorum de Mezricz in testimonium praesentibus sunt appensa. Datum anno domini millesimo trecentesimo nonagesimo, in die sancti Gregorii.

5.

List tento pro nedostatek místa vynechán. Jest vytištěn v AČ díl IX str 261. a 262.

6.

My Trojan, z Božie milosti opat, kněz Jacub, probošt v Komárově, i vešken convent kláštera Třebického, zákona svatého Benedicta, vyznáváme tiemto listem obecně přede všemi, ktož jej uzřie čísti neb čtúc uslyšie, že s dobrým naším rozmyslem a s naším povolením i s plnú naší raddú nás všech prodali jsme a mocí tohoto listu pravým trhem prodáváníy ves naši Kracovice s dvorem a desátkem i se dvěma rybníčkoma buďto s dědinami oranými i neoranými, s lesy, s lukami, s háji, s potoky, s horami, s doly, s pastvami, s tiem se vším panstvím i příslušenstvím, jakož od stara dávna toho klášter náš požíval a držal, a cožkoliv k té vsi s tiem dvorem a k rybníčkóm i v těch hraniciech příslušie, ničs sobě tu ani našim budúcím nezóstavujíce, slovutnému panoši Nackovi z Kožichovic, jeho erbóm i jich budúcím k věčné nápravě za devadesát kop dobrých střiebrných grošuov Pražského rázu a čísla, za každú kopu šestdesát grošuov počítajíce, kteréžto penieze již psané vzeli jsme od něho hotové, úplně a vcele zdvihli. A nemohúce jinak učiniti pro naši velikú i tudiež pro našeho kláštera núzi, obrátili jsme je na ty potřeby, bez kterýchž jsme my ani náš klášter nemohli býti. A tak slibujeme jemu Nackovi, jeho erbóm i jich budúcím na to věčně nesahati ani budúcí naši a v tom ve všem, což svrchu psáno stojí, nepřekážeti. A svrchu psaný Nacek, jeho erbové i budúcí z té vsi a z dvora i z rybníčkuov a z těch hranic, kteréž jsme prodali, nemají nám ani dlužni jsú žádné jiné služby činiti ani našim po nás budúcím, než jakožto jiní panoše našeho kláštera okolní od

stara dávna za právo a obyčej mají. Také vymlúváme: jestliže by kdy králova berně právem zemským zavolána byla, tu aby nám i našim budúcím ze vsi dávali, a tu sobě i našemu klášteru věčně zachovávámy. A jestližeby tento zápis ohněm, vodú, moli zkažený anebo kterúžkolivěk věcí byl porušen, aby jemu to nic neškodilo, ale túž moc jmá mieti, jakoby neporušen byl. A tomu všemu na svědomie a jistějšie utvrzenie naše pečeti kněze opatovu a konventskú kláštera našeho již psaného s jistým naším vědomím kázali jsme přivěsiti k tomuto listu, jenž jest dán po narození Božiem po čtrnásti stech letech čtyřidcátého, v středu den svatého Mathúše, evangelisty a apoštola Božieho.

7.

My Trojan, Boží milostí opat kláštera Třebičského, Matěj převor, Dominik probošt, Jan Senecta, probošt v Komárově, i vešken konvent téhož kláštera zákona svatého Benedikta, Olomučského biskupstvie, vyznáváme tiemto listem obecně přede všemi, ktož jej uzřie neb čtúc uslyšie, že my znamenavše slovutného panoše Jana s Kožichovic jeho věrnú službu, kterú jest předkóm našim, tudiež i nám a našemu klášteru činil, vždy věrně a beze všie zlé lsti slúže, i chtiec jemu raději toho zbožie dopřieti než jinému, všech nás s přivolením a zdravú radú prodali jsme a mocí tohoto listu prodáváme dvuor náš i ves naši jménem Ptáčov již jmenovanému Janovi, jeho erbuom i jeho všem budúcím k věčné nápravě za sto a za třidceti kop grošuov dobrých stříbrných, rázu Pražského a čísla Moravského, za každú kopu šedesát grošuov počítajíce, kteréž sme penieze od něho již úplně a docela odečtené vzali, dávajíce již řečenému Janovi, jeho erbóm i jeho všem budúcím moc tiemto listem, aby on s svými erby i budúcími tohoto dvoru s tú vsí věčně požíval i toho všeho, což k tomu dvoru a k té vsi od staradavna přísluší, buďto s potoky, z řekami, dědinami ornými i neornými, s lesy, s háji, s křovinami, s lukami, s horami, s doly, s pastvami i pastvištěmi a kráce s tiem ze vším, cožkoli k tomu dvoru a k té vsi již psané panstvím a příslušenstvím příleží a v svých mezech a hraniciech od staradávna záleží, a tak jakož předkové naši a my k klášteru našemu od staradávna jsme požívali, nic tu sobě ani našim budúcím žádného práva ani kterého vlastenstvie pozuostavujíce, ale mocně my a naši budúcí tiemto listem vzdáváme a (s)stupujeme svrchupsanému Janovi, jeho erbuom i jeho všem budúcím, tak aby oni toho dvoru a té vsi mocni byli k držení, k vládnutí a k požívání věčně a nápravně s tiem se vším panstvím a příslušenstvím, jakož prve psáno stojí. Také zvláštnie našie milostí jemu, jeho erbuom a budúcím toto sme přidali, aby mohli v našem lese v Radičovském, kdež bude jemu a jim od našeho úředníka neb hajného naším rozkázáním ukázáno, sekati, bráti a sobě domuov voziti k topení s jeho i s jich potřebu, slibujíce jemu, jeho erbuom i jeho všem budúcím sami za sě i také za našě budúcí naší dobrú čistú ctí a věrú na tom na všem nepřekážeti ani v to sáhati a vpadati žádným během a obyčejem vymyšleným, ale raději jeho s jeho erby a s budúcími brániti od každého duchovnieho i světského, ktož by mu nebo jim chtěl bezprávně na tom panství překážeti, tak jakož našě moc záleží. Také žě svrchupsaný Jan s jeho erby a s budúcími svými nebudú jiné služby činiti, než tu, jakož to jiní panoše na nápravách jiných našěho kláštera od stara dávna (činie) a za právo a za obyčej mají, však toto vymlúvajíce,

že kdyby králova berně volána byla a bráti kázána, tehdy ti lidé s té vsi, jakož prve jsú dávali a platili, tu berni mají nám a našemu klášteru dáti a platiti, jenž to sobě zachováváme. Také jestli žeby kdy vojna která byla pro zemské dobré volána, tehdy již psaný Jan s svými erby a s budúcími s těmi lidmi z té vsi mají nám a našemu klášteru býti pomocni beze všie zlé lsti, tak jakož z jiných našich náprav. A ktožby tento list jměl s zvrchu psaného Jana z Kožichovic, s jeho erby dobrú a s přiznanú vólí, ten bude mieti též plné právo a túž moc k tomu všemu, což nahoře psáno stojí, jakožto oni sami. A pro dalšie svědomie a lepší bezpečnost a jistotu věcí svrchupsaných své sme vlastnie pečeti opatovu a konventskau kázali přivěsiti k tomuto listu, jenž jest psán a dán na klášteře našem léta po narození syna Božieho po čtrnádcti stech letech čtyřidcátého osmého na den svaté Anny, matky panny Marie, matky Božie.

8.

Najjasnější kníže, pane náš najmilostivější! Služba naše poddaná Vaší královské Milosti. A jakož Vaší královské Milosti tajno není, kteraká jest nesnáz a róznice vznikla mezi knězem opatem, pánem našim, a mezi měštěny jeho poddanými Třebickými, my zajisté zeměné přísedící k Třebíči, služebníci kněze opatovi, zvěděvše takú búřku býti mezi nimi, ano se měštěné, jeho poddaní, búří protiv knězi opatovi, pánu svému, osazujíc město, brány a věže: i přijeli sme k knězi opatovi, pánu našemu, mluvili jsme s ním, tážíc, čemu také búřky počínají mezi sebú. I odpověděl nám, podávaje toho na nás a řka: „Milí zeměné, jsemliť co protiv měštěnóm mým poddaným scesten, chci opraviti, jakž vy kážete“. I šli jsme také k měštěnóm s many Vaší královské Milosti a kláštera toho k radě a ku pomoci přidanými, chcíc se v to vložiti a ty búřky a nesnáze mezi nimi v dobrú smlúvu a konec uvésti, i nemohli jsme na nich porozuměti, bychom jakú smlúvu mohli mezi nimi učiniti. Protož prosímeť my služebníci Vaši Vaší královské Milosti, jakožto pána našeho milostivého, aby se Vaše Milost královská ráčila k tomu míti, ať by oni měštěné pána svého ve všem slušném a podobném poslušni byli, věrně a právě se k němu majíc, jakožto ku pánu svému; a on též aby se laskavě a dobrotivě protiv nim jakožto protiv lidem svým poddaným (měl). Jakož Vaše královská Milost úplně a v celosti toho nám rač věřiti, že nikoli nemuožem tomu porozuměti, byť tu kněz opat, pán náš, protiv nim v čem scesten byl, než stolikto že jest na nich jedné z dobré vuole rovné pomoci požádal a za to jich ještě prosil; nebo my služebníci jeho nechceli bychom knězi opatovi, pánu svému, v tom mlčeti ani folkovati, což by scestnébo chcel počínati. Dán v neděli před svatým Bartoloměјem.

Ondřej z Bukovice, Oldřich z Heralcic, Jan z Hrádku a z Mikulovic, Mikuláš z Okrašovic, Jan Trppiš z Czegova, zeměné a služebníci Vaší královské Milosti.

9.

Najjasnější kníže, pane náš najmilostivější! Služba naše poddaná Vaší královské Milosti. A jakož Vaší královské Milosti již tajno není o té ruoznici a puotce, kteráž jest vznikla mezi knězem opatem Třebickým, pánem naším, a mezi měštěny jeho poddanými Třebickými: a my zajisté manové a služebníci

toho záduší od staradávna k radě a ku pomoci králi a knížaty, slavného pamatování předky Vaší královské Milosti, přidaní, zvěděvše takovúto búřku a róznici mezi knězem opatem, pánem naším, a mezi měštěny jeho poddanými, ano se měštěné protiv němu búřie, osazujíc město, brány a věže. I sjeli sme se k knězi opatovi, pánu našemu, a mluvili sme s ním, tážíc, pročby takové búřky a nesnáze mezi nimi vznikaly. A on jest toho na nás podal a řka: „Opatřte to, milí manové, jsemliť co protiv nim scesten, chci opraviti, jakž vy kážete.“ Pak jsme šli něteří z nás s jinými zeměny, služebníky kněze opatovými, k měštěnóm, a chcíc mezi nimi o ty nesnadky protiv pánu jejich počaté na dobrú smlúvu a konec uvésti, mluvili jsme s pilností o to s nimi, a tu jsme na nich nemohli porozuměti, bychom my mohli jakú smlúvu mezi nimi učiniti. Protož Vaše královská Milost, jakožto pán náš milostivý, úplně a v jistotě nám toho Vaše Milost rač věřiti, že nikoli nemuožem tomu porozuměti, byť tu kněz opat, pán náš, prociv nim v čem scesten byl, než stolikto, že jest na nich z dobré vuole rovné pomoci požádal a za to jich ještě prosil. Nebo my manové, Vaší královské Milosti poddaní, nechceli bychom knězi opatovi, pánu našemu, v tom mlčeti, což by scestného počínal. I prosímeť Vaší královské Milosti, jakožto pána našeho najmilostivějšího, pro sjednání mezi nimi dobré vuole, aby Vaše královská Milost ráčila se k tomu míti, ať by oni měštěné pána svého poslušni byli, ve všem slušném a poctivém věrně a právě k němu se majíc, jakožto ku pánu svému; a on též aby se laskavě a dobrotivě protiv nim měl, jakožto protiv lidem svým poddaným. Dán tu neděli před svatým Bartholomějem, apoštolem Božím.

Nacek z Kvičovic, purkrabě na Třebíči, Mikuláš Petrovský z Rochova, Sigmund z Arklebic, Boček z Zákřan, Zich z Pocúcova, Jan Sele z Bransud, Jan z Kyjova, Vaněk Turek z Pece, Mikuláš z Třesova, Miksa z Hartvíkovic, Sigmund z Sedlce, Jan z Chrústova, Stibor z Okrašovic, manové a služebníci Vaší královské Milosti poddaní

10.

Já Vratislav z Pernštejna na Tovačově, Jeho Milosti krále Maximiliana českého komorník etc., oznamuji s tímto listem obecně přede všemi, kdež čten anebo čtaucí slyšán bude, že maje od Jeho Milosti královské, pána svého nejmilostivějšího, panství a statek Třebický s many a jinými všelijakými příslušenstvími sobě dědičně listem J. Mil. dané a ve dcky zemské vložené, pro potřebu svau vlastní, jakožto dotčeného panství, podle téhož milostivého dání, dědičný pán již jmenované panství a statek Třebický rozdielně jsem prodal, pozůstaviv sobě k ruce své, erbům a potomkům svým dole psaný many, sauc k nim zvláštnie milostí nakloněn, chtíc aby oni zejména tito: [Pavel Chleborád, Jiřík Šimků, Anna nebožtíka Jana a Matěje sirotky ve vsi Koněšíně; item Jan Draba, Martin Rudů ve vsi Studenci; item Pavel Sychrovců v Sedlci; item Vondra Adámků, Havel Smrků, Matauš Hrnčířů v Smrku; item Jan Nehrad v Výčapech] při tom při všem, což sau od starodávna užívali, a při všelijaké spravedlnosti, kteráž jim též náležela a náleží, zachováni býti mohli. Jim svrchu psaným manům dál psané artikule jakožto pán jejich dědičný tímto listem potvrzuji, dávám, vysazuji a opravuji takto:

1. Item jakž jsau za právo měli, že jich žádnej nemá nikam k žádnému právu než na klášter Třebickej, ač by jim kdo z čeho vinu dal, poháněti; ten artikul měním a v to obracuji, poněvadž sem Třebický panství s jinými některými many prodal a je svrchu jmenované many sobě pozůstavil, chtěl-li by je kdo z čeho viniti anebo poháněti, že jich jinde viniti nemá, nežli před osobau mau nebo mejma erby a budaucíma držiteli a pány anebo před osobami, kteréž Bůh k tomu nařídil.

2. Item kdež sau nahoře psaní manové na obeslání kněze opatovo, sauce toho pilná potřeba, na klášteře Třebickým osobně bejvati, a který by pro svau pilnau potřebu [ježto by před many klášterskými to řádně provedl] sám osobně býti nemohauce, ale přes to vždy na místé svejm neopauštějíc služby klášterské, služebníka branného poslati o postaviti povinni byli, a jim se plná potřeba tu, pokudžby byli, dávati měla, z té povinnosti já, jakožto pán jejich dědičný, je tímto listem mocně propauštím a prázdné činím, tak že jí mně ani žádnému povinni bejti nemají.

3. Item též sau s knězem opatem [kdyby vojna pro zemský dobré po vší zemi zavolána byla] na plnau stravu jeho opatovu, stojíc jim také za plné škody od žlebu až k žlebu, jíti povinni byli. Tu povinnost sobě pozůstavuji, aby se v tom articuli, jakž v sobě ukazuje a zavírá, ke mně jakožto ku pánu svému dědičnému a k erbům mým i k budaucím držitelům pánům svým tak zachovali a my k nim také.

4. Item dáleji, když za právo mají, jestižeby který man v poctivé věci jat byl a neměl jiného pána nežli kněze opata, tehdy měl kněz opat, bylo-li by bez hanby jeho kněze opata, o něj jako svého mana státi a jej z toho vězení vyváděti.[1]) Při tom artikuli já i s erby svými a budaucími pány držiteli se k nim tak zachovati mám.

5. Item jakož za právo měli, jestližeby kněz opat před many klášterskými kterýmu z manův, že by jeho nechtěl na svém manství trpěti, vinu dal, a hodna vina by byla, manům by se skrze to nehodným na manství býti zdál, takovej každej, sauce povinen v roce a ve dni se vyprodávati, a jestližeby v tom čase nemohl prodati, voliti kněz opat dva z manův a on proviněný druhá dva, což by ti čtyři vyřkli, tak kněz opat aby zaplatil; o tom artikuli takto já Vratislav z Pernštejna ustanovuji: nahodilo-li by se kdy to, že by manu z manství z slušných příčin odpuštění dáno bejti mělo, abych já nebo potomci moji dva přítele volíc vydal, a týž man, komu by z slušné příčiny, spravedlivým nahoře psaných manů uvážením, z manství odpuštění dáno bylo, aby tolikéž učinil a dva přítele vydal, a což by těmi osobami spravedlivě, tak jakž se svrchu píše, uznáno bylo, budu já i s erby svými a potomky povinen k nim se tak zachovati.

6. Item kdež též manové klášterští za právo mají, že sobě pána pro vopravu neb k vysloužení a k prodávání[2]) [kromě toho, co by proti knězi opatovi a právu jeho bylo] vzíti mohau, a vzal-li by pak kdo sobě za pána, a to bylo proti knězi opatovi a právu jich, takovej že má na svejm statku, jakž manové káží, trestán a k tomu z práva zvižen[3]) bejti. Toho artikule při tom tak zůstavuji a zanechávám, aby se tíž manové ke mně, k erbům a potomkům

---

[1]) Má státi: vyvaditi. [2]) V původní listině: podarování. [3]) Místo: vyvržen.

mým, jakožto ku pánům svejm dědičným, a já, erbové a potomci moji k nim a potomkům jejich, jakž ten artikul v sobě ukazuje a zavírá, zachovali.

7. Item jakož za právo mají, že (děti) své komuž chtí dáti mohau i ženám svejm věna ukazovati, i ženy jich majíce věna svá čistá a svobodná, tolikéž mohau své dáti, komu chtí, a toho že jim žádnej ani kněz opat ani žádnej jinej podle jich starodávných práv, kteráž hájí, brániti ani na to sáhnauti nemůže, leč právem, však že to má před knězem opatem a many opověděno bejti: ten artikul v toto obracuji, aby tíž manové statky své, jakéžbykoli měli, komužby se jim zdálo a líbilo, buď za zdravého (života), neb na smrtelné posteli dáti mohli, a ženám svejm svobodná věna na týchž manstvích zavazovati nebo zapisovati, a to aby průchod svůj svobodný mělo bez překážky a přerušení mé, Vratislava, erbův a budaucích potomkův mých.

8. Item dále, kdež mají také svobodu, že kněz opat k jich manství listu[1]) k stavení, co by jim potřebí bylo, jim dáti má, však že žádnej svévolně bez vědomí auředníkův klášterských nemá sekati, než vznesauc to na auředníky, kdež by jim ukázáno bylo, tu že sekati mají. Toho artikule při tom nechávám, aby jim takovej les k stavení ode mne, erbů a budaucích mých potomkův z poručení mého skrze hejný mé jim v místech slušných ukazován, vydáván byl.

9. Item toto pak já svrchu psaný Vratislav z Pernštejna nahoře jmenovaným manům a potomkům jejich přidal sem a tímto listem mocně sám od sebe, od svojich erbů a budaucích potomkův, držitelův a pánův jich, přidávám: Jestližeby z dopuštění Božího ohněm anebo mocnau rukau, a sice kterakkoliv jim manům tento list odjat anebo kterýmikoli poškvrnami zkažen byl, aby jemu tomuto listu nic neškodilo, než aby vždy proto v své moci a povinnosti stál a trval, tak dlauho, až by zase mnau, erby a potomky mejmi obnoven, utvrzen a vyzdvižen byl.

10. Item také dadauc ti manové, což spravedlivě povinni sau, žádnými robotami povinni nejsau, ani platův žádných na ně se uvozovati nespravedlivě nemá ode mne, erbův a budaucích mých.

Tomu všemu na potvrzení, stálost a věčnau paměť, já častopsaný Vratislav z Pernštejna pečeť svau vlastní s mejm jistém vědomím rozkázal sem přivěsiti k tomuto listu. Jenž jest dán a psán na Tovačově, v sobotu po novém létě léta od narození Krista Pána tisícího pětistého padesátého sedmého počítajíc.

Líšeň.

Obrázky lidopisné, jež nastínili Fr. Bartoš a Cyrill Mašíček.

(Dokončení.)

IX. Děti.

1. Domácí výchov a kázeň.

O narození dítěte, o koutě, křtinách a úvodkách nebudeme se tu rozepisovati; zvyky při tom zachovávané známy jsou i odjinud a již kolikráte popsány. Za to zmíníme se obšírněji o tom,

[1]) Místo: lesu.

kterak matky lišenské po způsobu zděděném v dobré kázni domácí vychovávají své děti.

Hned od malička vedou matky své děti k základní ctnosti křesťanské, ke zbožnosti. Chovajíc dítě v náručí, matka mu ukazuje na obraz nebo na kříž a praví: „Lelé, Pámbíček!“ a ptává se pak dítěte: „Hde je „Pámbíček?“ Majíc dítě na klíně, sepne mu ručky, pak mu dělá pravou ručkou kříž na čele, ústech a na prsou. Předříkává dítěti otčenáš, zdrávas, kolik je Pánů Bohů, v kolika osobách atd., vypravuje mu o andělíčku strážci a učí je této modlitbě:

Andělíčku, můj strážníčku,
opatruj mně mou dušičku,
abych vždycky ctnostně žil(-a),
Pánu Bohu se líbil(-a).

Mnohé matky učí děti též modlitbě k sv. Barborce, kterou se dítě modlívá mimo otčenáš, zdrávas, andělíčku, před spaním:

Panenko Barborko svatá,
pro Kristovo jméno sťatá!
Pán Ježíš tě korunoval,
do nebeské slávy přijal.
Nedej nám náhle umříti,
bez pokání s světa jíti.
Kříž leží na mém těle,
Matka Boží stojí při mně,
andělíčci okolo mně.
K tomu mi dopomáhej Bůh Otec, Bůh Syn,
Bůh Duch svatý. Amen.

Hřmí-li, matka říká dítěti: „Pámbíček se hněvá!“, zablýskne-li se: „Pámbíček hrozí!“ a požehná dítě i sebe křížem.

Ve čtvrtém, pátém roce rodiče posílají dítě do „čapalky“ (školky). Matka i otec radují se, když „čapalák“ nebo „čapalačka“ se jim pochlubí, čemu se ve školce učili. Naučiť se tam mnoha pěkným písním, zvláště koledám vánočním.

Čapalák chce už také s maminkou do kostela. Matka neb otec vezmou ho někdy s sebou na požehnání, zavedou ho pomodlit se k Betlému, k Božímu hrobu. Čapaláci přejdou pak do školy, jsou z nich školáci. A jako rodiče sami kostela nezanedbávají, tak i své dítky pilně do kostela posílají. Rodiče vyptávají se školáků: „Homěl's katekizmos? Šak se já voptám velebnýho pána!“

Ku pracovitosti rodiče dítky vedou již tím, že je pilně posílají do školky i do školy. Než i doma ku práci je přidržují. Děti, pokud jsou s to, pomáhají na poli, přebírají ovoce, derou peří, hoši větší chodí do města s putničkou na koks, děvčata strojí své sestřičky atd. Že pak většina líšenských žen „chodí s putnou", vedou matky své dítky, zvláště děvčata, už od mala k obchodování a vštěpují jim lásku k putně, která má býti kdysi jejich živitelkou. Podívejme se s blízka na takovou líšenskou obchodničku, Babušku, a obchodníčka, Jozífka.

a) Malá putnařka.

Největší radostí pro malou, 3—4letou Líšňačku je, koupí-li jí matka „potničko se žlotéma ráfkama", která je sice maličká, ale zcela podobná putně matčině. Se svou putničkou Babuška zrovna srůstá. Do putničky ukládá si všecky své hračky: „Hadýrke, pantličke, kaničke, motózke, klobičko hiňti, frčke, knoflíčke s hóškama he bez hóšek, škrábe", t. j. pět kaménků na hraní. Také si tam uloží panenku a nosí ji na zádech v putničce a nějakou jí zazpívá, tak jak zpívají maměnka, když uspávají mladšího bratříčka Babuščina. Než jde Babuška spat, ukládá si do putničky střevíčky, punčošky, podvazky, na putničku klade kuklenku, kacabajku, půlku a sukničky.

„Baboška chodí jož do čapalke a přinda z čapalke dum, hraje si s putničkou. Hračky z putničky „vendá" a strká do ní „kocórka". Ten se nevzpírá, ale psíčkovi se do putničky nechce. Kuřátka na dvoře nemají teď od ní pokoje. Chytá je a dává do putničky. Nedávno ji však kvočna prohnala, je teď opatrnější a už se ani neodvažuje chytat kuřátek. Také strkala, „dež maměnka nebele v kocheni", malého bratříčka Jozífka do potničke, podařilo se jí to, „ščořila se na ňé a zpívala mo: „pán, pán, pánké!" — jen že „se hí milé pán he s potničkó převalel" a dal se do pláče.

V zahradě pod stromy Babuška sbírá do putničky „padynke" a hází je vepřům do koryta. Také chrousty střásá se stromků v zahradě a sbírá je do putničky slepicím. I do čapalky chodila by ráda s putničkou, ale to se nehodí!

Babuška roste jak z vody, papulku má jak růžičku a maměnce je všady k ruce. „Dež maměnka přindó z města, Baboška hím donáší v potničce, co a jak a vodkáď scó."

Maměnka vaří na kanónku (železných kamínkách) večeři, a Babuška jí nanosí v putničce třísek, polínek, koksu aneb uhlí.

Matka ji pošle ke kupcovi pro cukr a kávu. Peníze jí zaváže do cípku šátku, šátek smotá a uloží do putničky. Babuška má již dobrou vyřídilku a donese maměnce, pro co ji poslala.

„Vezmi potničko", povídá matka, „dám ti pár vajec, pudeš s nima ke Švehlinkům a řekneš pajmámě, debe mně za te véca poslale soli." Babuška chce míti v putničce „sekajno", „habe se véca nerozklókle." Matka jí dá do putničky trochu sekaniny a do ní klade vejce, a Babuška jí pomáhá. Pak s putničkou jde, vše dobře vyřídí a soli přinese.

V putničce donese též matce písku „na hodrhnotí vařék, žlic, hrnců a potýnek", také žluté hlíny na omazání odrané zdi a na vymazání kamen ve světnici.

Babuška zametává před domem. Smetí rukama dává do putničky a odnáší na hnůj. Zametala také jednou ve světnici, smetí smetla pod postel, „tam pré bodó dobře skuvaný, haž jich bode víc, tepró že je vodnese." Ale matka ji poučila, kam smetí patří.

V zahradě na záhonkách Babuška sbírá kamínky, dává do putničky a vynáší na dvůr, „habe tam maměnce růstla dobře cebola, šnytlich a petružel."

Matka se chystá na pole nakopat jablíček, Babuška chystá se též. Jozífek, vida to, žadoní: „Maměnko, vemte mně do potne!" Jozífek umí sice už běhat, ale na pole by ještě nedošel. Matka postaví ho do putny, putnu vezme na záda, „kraco" (motyku) do ruky a jde. Babuška jde s maměnkou, je na boso obuta, v putničce na zádech má motyčku, chce si sama také nakopat jablíček. Cestou Babuška pokukuje na Jozífka, který z putny vesele „čoří se" na svět. Vidět mu jen hlavu. Na poli Babuška pilně motyčkou kope, Jozífek skládá jí jablíčka do putničky. S pole Jozífek chvíli capká po svých, matka ho vede za ruku. Ale brzy začne „natahuvat moldánke." Matka už ví, co to znamená, vezme ho na ruku a nese domů. Babuška jde s pole bosa, střevíčky si dala na vrch na putničku.

Jindy zase Babuška nese s pole v putničce trávu pro kozu a na trávě má nasbírané polní kvítí. „Přinda dum, hodělá ketko, vobmotá jo hinťó, do hrnýčka nabere do polo vode, ketičko dá do vode a postaví hrnýček před Ježiška, co je na kchostně pod

baňó. Ketičke jož homí dělat a he věnečke, maměnka jo temo nahočile.“ V neděli po požehnání sedávají v zahradě pod „jabluňó“, a matka ji učí dělat z kvítí „ketke he věnečke.“ Věneček matka dává Babušce na hlavu a říkává: „Včelka seš jak droženka.“

Opět jindy nese s pole „nejakó hlávko nebo kchél, klase z torkeně.“ „Majó take na roló veličajsné vořech, — a narážený vořeche“ také ráda v putničce nosí. „Ale nérači nosí pálke makuvý, te só levký a dobrý.“ Také „loske“ ráda trhá do putničky a „měsíce“ (slunečnice). Zrnka z měsíců „duma velopoje a házi slepicám, habe dobře nesle.“

Ještě raději než do pole chovívá s maměnkou do vinohradu. Nosívá „vocáď v potničce střešně, hamrle, rybízl, srstke, vokurke, hrozne.“ „Take jednó celó deňo velkó z vinohrado nesla, — sotvá jo do potničke vhečmala, — bela těžká, — mosela si cestó boke rokama podpírat, — a duma nemuhla deňo z potničke vetáhnót, mosela hí maměnka pomůct.“

„A kdo ví jakéch hozlíků se take jož v potničce nanosila ke švadleně.“ Nejraději k ní běží, když nese sobě na novou sukýnku a kacabajku. „A dež se vrací s prázdnó potničkó dum, dá se do skoko, a potnička na zádech tak hí veskakoje.“

Také tatínkovi nese v putničce boty k ševcovi na správu. „Bote só velký, nemůhle se do potničke celý vhečmat, polovica holínek večóhá z potničke.“

Každou sobotu, nebo má-li co kam nésti, sama si vydrhne putničku pískem. „Nesmí bet na potničce špinavýho flíčka.“ Věchýtek ze slámy neumí si ještě udělat, ten jí udělá maměnka. „Zažbroní a hocéprá se Baboška ho teho dost.“ Ale matka dopřává jí toho, „habe převekala práci.“

„V zémě, dež deró peří, po draňó dajó pimpěrke do její potničke.“ Babuška druhý den odnese je „nekam do zmole, a tam je nesdělávaja potničko ze zád přes hlavo z potničke vesepe.“ „Na hnůj pimpěre nedávajó, — maměnka říkávajó, že be růstlo na roló bodláčí.“

Na sv. Mikuláše postaví si Babuška putničku za okno. Zasloužila si, aby jí sv. Mikuláš hodně mnoho do putničky naložil.

Když je zabijačka, povídá jí matka: „Baboško, pudeš ke kmocháčkovi s vésložkó. Máš čistó potničko?“ — „Mám,“ praví Babuška, „nevíte? deť sem si jo včerá vedrhla.“ Matka dává

jitrnice a jelita do čistého papíru, zaobalí do bílé plachetky. „Trdelnice“ (ovarovice) nalije do bílého, malovaného džbánku a hrdlo ucpe bílým čistým šátkem. Vše Babušce vloží do putničky. „A včelka“, dí matka, „dé pozor, co ti řekno! Di cestó pomale, hať s tém nehopadneš. Keho potkáš, mosiš pozdravit. Haž přindeš ke kmocháčkuvém, za dveřima spodničkó si hotři nos, a dež stópneš do seknice, řekni: Pochválen buď Pán Ježíš Kristus, — polóbni kmocháčkovi he kmotřence roko a řekni: Naší tatínek a maměnka Vás zkazojó pozdravovat a posílajó Vám zabijačko. Veřídíš to tak?“ — „No ba!“ praví vesele Babuška. Matka jí „vokšíruje potničko“ a doprovodí ji před dům. Babuška jde cestou pomalu a opakuje si, jak to u kmocháčka řekne. Kde koho potká, pozdraví. Kousek cesty jde to dobře. Najednou vyskočí ze vrat pes, tam zas druhý, — čuchali v putničce zabijačku. Ten třetí, co vyběhl, je nejhorší, — vyskakuje jí na putničku. Babuška má strachu dost, aby jí výslužky nepopadl. Hladí psíky a slibuje jim, co jim všecko od zabijačky dá, „haž přinde dum.“ „Ale pod kůžó si meslí: Haž přindo dum, vohrála bech vás, pseska smradlavý, — hani krópe z jelita vám nedám, nechcija celý jelito.“ Došla ke kmocháčkům, vyřídila vše, nezapomněla ani na ten nos přede dveřmi. Kmotřenka prohlíží putničku a praví: „Hale, hale, Babóško, te's teho donesla! Dělajó si vaší s nama takuvó škodo! Hde pak vám to voplatíme? Me letos nebodeme zabijat.“ — Kmotřenka jde s putničkou do komory a za chvilku nese putničku nacpanou hruškami a jablky. „Na, dítě drahý“, povídá Babušce, „me vám dáme take véslužko. Honeseš to?“ — „No ba!“ usmívá se Babuška a vrací se s veselou domů.

Babuška dorůstá, koná větší práce s matkou doma i na poli, musí mít už větší putničku. A když vychodí školu, matka občas vezme ji s sebou do města, „habe porozoměla handlo.“ A sotva doroste, „má jož vopravdovskó potno, — chodí jož s maměnkó každé deň do města a do světa.“

Babuška se provdala za Líšňáka. Muž její chodí do „fabrike“, „Baboška s potnó chodí“ a mnohý peníz přivydělá na výživu rodiny.

Muž jí záhy umřel a zanechal jí tři drobné děti. Ona však stojí pevně a samostatně dovede své sirotky „potnó“ vyživit, ošatit i vychovat.

b) Malí prodavači.

Větší děti školní, děvčata i chlapci, od 10 do 14 let prodávají obyčejně před svým domem čili před „jejichéma". Prodávají jen v létě, a to odpoledne po vyučování a ve čtvrtek celý den. Matka jim to už všecko nachystá. Je to nejdrobnější prodej, a malí prodavači „z placo" neplatí.

Jsou to děti chudších „potnaček". Prodávají: střešně, špendlíke, rybízl, srstke, kadlátke, hroške, jabka, vořeche, křížalke a jiné ovoce; též houby, okurky. Svůj krámek mají zřízený takto: na nízkém stolečku nebo na „seslo" mají své zboží na hromádkách, nebo položí na „legátko" prkénko a na ně nadělají hromádek. Vedle je putna nebo slaměnka neb opálka se zásobou ovoce. Za tímto krámkem malý prodavač nebo prodavačka má stoličku na posezenou.

Všimněme si aspoň dvou takových obchodních praktikantů.

Nedlouho po odpoledním vyučování vychází z ulice Zahrad klučina asi 10letý. Na zádech nese „potno maměnčino". Potna je na něho trochu velká, proto si oba „pante" na prsou sepjal a kolíčkem provlekl. Z putny vykukuje ohoblovaná široká deštice. V pravé ruce nese „legátko", v levé pod paží stoličku, „co mévale nebožka baběnka pod nohe, dež hím trnole". Je bez kabátu, bos, na hlavě má čepici s „kšiltem", postavenou „šórem" čili „na facko". U gatí jedna nohavica je vohrnutá, drohá spoščená. Došel ze Zahrad na ulici Bodín a tam při silnici „ho škarpe" postaví legátko a stoličku, sdělá se sebe putnu, vyndá z ní deštici a položí na legátko. Na deštici rozestře bílou plachetku, sáhne rukama do putny a nabere „přehršlí vékrajků"[1]). Má jich skoro půl putny. Na děštici nadělá hromádek, co se jich tam vejde, po krejcaru i po dvou. Umí to, „maměnka jé temo nahočile". Za krámek takto upravený sedne si na stoličku, putnu s „vékrajkama" postaví po pravé ruce a myslí si: „Debech jen neska hodně hotržél!" Sedí a kóká na svět. Netrvá dlouho, a má již první krejcar. Utržený krejcar dá na deštici pod plachetku, „habe nevebledl", a na místo odprodané hromádky hned upraví hromádku novou. Je dnes dosti šťasten, má již pod plachetkou kolik krejcarů.

Je však náramně horko. Mouchy a vosáci dorážejí mu na výkrajky, — odhání dotěrné „bzočáke" čepicí. — Jaksi mu vysychá

[1]) Výkrajky, ovoce, z něhož nahnilé části vykrájeny.

v krku. Sáhne do putny pro hrst výkrajků, „habe si troško zavlažil hrdlo“.

Ke čtvrté hodině vrací se maměnka z města. Zastavuje se u synáčka a podává mu „brňátko“,[1]) dva „levný rohlíke“. Klučina s chutí dá se do rohlíků, a matka odchází domů. Za chvíli jde matka zase za chlapcem, nese v náručí malé dítě, které od rána na opatrování měla u kterési stařenky. Malého bratříčka uváže „vodívkó“ našemu prodavači na záda, a odcházejíc připomene: Potom ne habes te vékrajke snědl sám!“ — Hale hde!“ — „ščoří se“ klučina.

Hochovi to pěkně svědčí. Přes prsa křížem je přepásán „vodívkó“, vzadu ji má uvázánu na suk, aby mu dítě se zád nespadlo. Prodává dále. Zažije u toho dost. „Moche jé sekajó, jak dež před bóřkó, bratříček chetá a kodlí jé za vlase a dává se do brekoto“. „Hongóší jé: všš! všš!“ — až mu dítě na zádech usne.

Je už „kvíčerek“. Ulicí uhání stádo koz a vepřů, jež pastýř ze stáda pustil. Mlsná koza je hned u krámku a vyplazuje jazyk na „vékrajke“. Klučina „čepicó“ hájí statečně svého krámku.

Jednou měl chudák neštěstí. Co měl dávat pozor, když běžel dobytek ze stáda, na krámek, zadíval se na „laštůvke“, jež si usedly na telegrafním drátě. V tom podběhl mu vepřík pod legátko, krámek zachytl se mu na hřbet, — a než se náš prodavač vzpamatoval, ležel celý krámek opodál po silnici. Proto se nedivíme, že si náš milý prodavač zavdy povzdechne: „Co se člověk ho teho nazlobí!“

Pojďme ulicí Bodínem kousek dále. Vidíme tam před domem podobného malého prodavače. Prodává „vařený hroške“. Je bez kabáta i bez veste. Ráno se mu „ho gatí“ jedna šanda přetrhla, má jen jednu, na příč přes prsa zapjatou. Čepici má na hlavě „kšiltem do télka“. „Včerá, jak se s chlapcama fechtuval, vodpáralo se mu půl kšilta“.

Sedí na schodku před domem. Před sebou má „sesel“ a na něm hromádky hrušek a „škatolo s popundeklo“, v ní „špalíčke a hiný cogroví“. Po pravé ruce „vedli sesla“ stojí „plocar vodičke“ z vařených hrušek. Hrdlo plucara je přikryto dýnkem, „habe tam nelezle vosáci a moche“, neboť vodička je dobrá, sladká. Na dýnku stojí plecháček. Po levé ruce „vedli sesla“ prodavač

---

[1]) Brňátko, vítané z Brna.

má „vopálko“ se zásobou hrušek. Opálka je zastřena bílou plachetkou.

Kdo koupí hrušek za krejcar, dostane do plecháčka vodičky a „velokne“ ji hned u krámku. Pakli kdo kupuje za několik krejcarů, přijde s hrnkem, hromádky hrušek shrábne do hrnka, a prodavač naměří mu do hrnka plecháčkem vodičky. Také „nejaký cogroví ze škatole“ odprodá. Nejednu hrušku odkoupí také prodavač sám.

Dnes byl prodavač trochu „rozverné“. Hvízdal si, poskakoval, „motál se na patě na půl kola he take na celý“. Jen že najednou zabral do toho kola také „plocar“. Plucar se svalil, a „vodička šplochtala z plocara, veteklo jí sela“. „É co!“ — povídá si — vodička beztak bela moc hostá“. Vzál plocar, šíl dum, a co veteklo dolil vodó a sedl ke krámko. Štěstí ještě, že se plucaru nic nestalo. „Bele be ho maměnka pěkně přivítale, hauž přindó z města!“

Domácí kázeň spravuje se způsobem po předcích zděděným, i jinde našemu lidu obvyklým. U dětí nejmenších, u kterých nelze ještě působiti ani na cit vlídným napomenutím, ani na rozum káravou domluvou, působí se na obraznost „strašením“. Nedá-li se upokojiti plačící malé dítě, matka otevře dvéře a řekne: „Bubáko, poď si pro ňé!“ Anebo „straší“ dítě: „Neplaké, sic ti dám kominářovi!“, nebo: „Přinde handrlák a strčí ti do žoka!“ Aby se dítě dlouho do večera „nebloncalo s dětima po holici“, říkají mu: „Šak ti tam chetne klekanica!“ Aby dítě nechodilo ke studni, k rybníku, k potoku, varují je: „Nechoď tam, chetl be ti hastrman!“

Rodiče také při jídle odnaučují děti rozličným nezpůsobům, jež se u všech dětí začasté objevují. Jí-li na př. dítě hltavě, říkají mu: „Jen nesněz ješče teho kastróla!“ Je-li klučina vybíravý v jídle, nejde-li mu pod nos, co je na míse, pobízejí ho: „Jen jez! Kdo z mise dojídá, na vojně ho nezabijó.“ „Škňórá-li dítě, že je kaša jaluvá, málo vomaščená“, poučí je matka: „Voslepl bes, debech jo moc vomastila!“ Ohryze-li někdy myška v komoře pecen a dítě z pecna toho nechce jísti, říkají mu: „Jen jez, nebodó ti zobe bolet.“ A je-li snad pecen trochu naplesnivělý, řeknou mu: „Jen jez, bodeš selné!“

Je-li nezpůsob dětský větší, bývá i napomenutí nebo pokárání ostřejší. Dítě na př. vstávajíc, „škňórá“: „Já chco jest!“

„To je modlitba, dež stáváš?“ kára je matka. „Homet, hočesat, kleknót, pomodlit, poproset, pak tepró dostaneš snídaní.“

Klučina má jíti do školy a neví, kam se mu podělo jeho „hočení.“ Hledá je pod oknem, na lavici a pod lavicí, u stola a u kamen, ba i pod postelí, „esli kočka je tam nezatáhla.“ Posléze škňórá“: „Hde mám hočení?“ — „Hde si's je včerá položil, tam bode“, kárá matka jeho nepořádnost.

Nepomůže-li napomínání a kárání, nastává trest. Za obrázkem bývá metla, nebo visívají na hřebíku důtky. Sahají-li rodiče po nich, neb odpíná-li otec řemen, ví už neposlucha, kolik uhodilo.

Většina rodičů chodí do „města“ hledat výživy, otec časně ráno do továrny a matka po obchodě. Malé své dítko ponechají na opatrování „jedónkovi“ (dědečkovi) nebo „baběnce“, a není-li jich, některé staré ženě v sousedstvu, jíž pak na den něco za to platí. Některá taková stařena opatruje třebas několik drobných dětí rodičům jdoucím po výživě.

Mají-li rodiče mimo malé dítko také „čapaláka“, dají ho též pod ochranu oné opatrovnici. Stařena dítě vypraví do čapalky. Potřebné dětem jídlo matka odevzdá stařeně.

Jsou-li v domě školáci, matka odcházejíc ráno z domu nachystá jim jídlo na snídaní a oběd. Děti, posnídavše, dvéře domové zamknou klíčem nebo vytáhnou „klčko“ domovních dveří a jdou do školy. O poledni, co jim matka k obědu nachystala, pojedí a jdou zase do školy. Větším těmto školákům rodiče ponechají též starost o svého čapaláka. Školák vypraví ho do čapalky a v poledne se oň náležitě postará.

2. Hry a zábavy dětí.

První hračkou nemluvněte je „ščerchátko“, jež mu matka v městě koupí. Ščerchátko má na konci „rokovítka“ píšťalku. Pláče-li dítě, štěrchají a pískají mu. Později dítě samo již štěrchá a píská.

Když se dítě už batolí po zemi, najde si samo nějakou zábavu. Milou zábavou bývá dítěti ucho z rozbitého hrnce; přiváže si na ucho motouzek a „vodí kravičku.“

Chlapcům již běhajícím rodiče kupují dřevěné koníčky. Koníček „maluvané“ stojí pevně na prkénku, které má v rozích po malém dřevěném kolečku. Chlapec přiváže si na prkénko

motouzek, „ježďá s kuníčkem“, sedá naň, — koníček musí dělati, co mu pán jeho poroučí. Není divu, že „kuníček brzo vochrůme na nohe“ neb i někde hlavu srazí.

Maje koníčka, chlapec chce mít i bič, „deť mo kuníček bez biča málo ježďá!“ Matka mu udělá bič z kouska provázku nebo mu koupí v městě pěkný bičík. Klučina nejen koníčka popohání bičem, ale od té doby i pes, kočka, slepice a všecka ostatní drůbež má rešpekt ze svého přísného nového velitele. „Voči se mo jen blyščijó, dež vidí, že ho ta čeládka teď mosí poslóchat.“

Děvčátku matka koupí dřevěnou panenku. Panenka je „maluvaná.“ Dceruška chce míti na panenku šatky nejen „maluvaný, ale vopravduvský, líšenský.“ „Bróká“, až jí matka nebo starší sestra šatky na panenku ušijou. A sotva děvčátko dovede „hinť do jehle navlíct“, pokouší se už samo ze svých nastřádaných hadýrek ušiti něco na panenku.

Dostanouc se potom do společnosti jiných dětí, dítě přiučí se ponenáhlu rozličným hrám a zábavkám tělocvičným. Brzy umí „tydlat“, t. j. skákat na jedné noze, a „bit holobe“, t. j. vyskočit a nohama ve vzduchu o sebe udeřit. Větší děti ukážou mu někdy „Starý Brno“, chopí totiž dítě rukama za hlavu a nadzdvihnou je do vzduchu. Větší už klučina „kloče berane“, t. j. běží „boske“ tak, že až patama tluče si do těla. Společně se chlapci „porážijó“, pozývajíce se k zápasu „keré kerýho“, „dělajó šeške“, t. j. „válijó se s kopca dulů.“

Milou zábavou bývá dětem choditi do lesa na jahody, houby a lískové oříšky, a nejedno chudobné dítě přivydělá tak rodičům nějaký krejcar.

Děti líšenské rády a rozmanitě si hrávají. Matka říkává: „Jak se ten náš chlapec z téch dveří vevrzne, jož po něm není hani památke.“ Většina her, říkadel, dětských písní, koled a p. obsažených v „Našich dětech“ známa je líšenským dětem, a valná část jich zaznamenána byla právě v Líšni.

Význam čepic a kapes pro děti.

a) Čepice.

Chlapec nosí raději čepici než klobouk. Nejvíc se mu líbí čepice „s lagýruvém kšiltem.“

Novou čepici „špóruje si“ na neděle a svátky. Ta má „kšilt“ jako zrcadlo. Chlapec dívá se do kšiltu jako do zrcadla, kšiltem

hladí si tváře, dýchá na kšilt a rukávem „jé blyščí“, nechce mít na něm „hani flička.“ Za sváteční čepice chlapci dávají si „kačírke“ nebo pérka ze sojek.

Stará, všední čepice má pro chlapce veliký význam, jest mu nejdůležitější částí oděvu. Čepice jest chlapcovi nádobou, jest jeho zbraní, nahrazuje mu rozličné nástroje a prokazuje mu veliké služby.

V čepici nosí chlapec, když si hrá sám nebo s „dětima“, kaménky, písek, prach se silnice. Děti nadělají si malty a stavějí domky. Jindy zase z bláta pekou koláčky. Chlapec v čepici donese plev, „s plevama pré só koláčke lepčí“.

Do čepice strká koťátko, kuřátko. „Vonehdá poslale je maměnka pro cose ke kmocháčkovi. Kmocháček mo dale mladýho králíčka; nesl si jé v čepici dum.“

Chlapci čepicemi házejí „do lufto“, který výš vyhodí. Někdy ovšem nezkušenému ještě klučinovi „hovízne čepica na střeši nebo na halozi“. Napachtí se dost, než ji „rahýnkem srazí dulů“.

Klučina rád hrá „ve frčke (knoflíky) a ve fazole“ a co chvíle přepočítává si je do čepice.

„Maměnka dajó mo zrní“, vsype si je do čepice a hází je z čepice slípkám. Z kurníku nosí maměnce v čepici „véca“.

V zahradě sbírá do čepice „spadynke a chróste“. Také ovoce si natrhá do čepice, ale to je „na hídlo jen pro ňé“. Až je čepice „vrchuvatá“, položí si ji na loket levé ruky, přitlačí k boku a pravou z čepice vybírá a pojídá. Má-li v čepici třešně, vytahuje po jedné, spokojeně pojídá a „kostkama“ sem tam „střílá“.

Na poli chytá do čepice „kuníčke, malý he te velký, zelený, a s pola si néračí nosí v čepici loske“.

Jde-li mimo studánku, ať má žízeň nebo nemá, zajde se napit. „Sdělá čepico, hodělá z kšilta korétko, vodežene sekáče[1]) stranó a dívá se do vode, není-li tam živé vlas.[2]) Říkajó maměnka, že živé vlas, debe ho vepil, prolezl be všecke střeva a mosél be člověk homřít.“ Uvidí-li ho ve studánce, odežene čepicí, nabere kšiltem do čepice vody a pije. Potom vodu z čepice „vetřepe“, čepici dá na hlavu a pochvaluje si, jak to pěkně na hlavě chladí.

---

[1]) vodoměrka, hydrometra.

[2]) vláskovec vodní, gordius.

Od kupce nosí maměnce v čepici „ve škarnótkách všelisjaký věce“.

Čepicí „plácá moche“, odhání od sebe „komáre a hinó žóžel“, čepicí hází po „letopéro“, chytá „čmeláke a můre“. Do čepice lapá v rybníku „vodomíle“, a když jde „z kópačke vod mléna“, nese si v čepici „nachetaný rake“.

Čepice a zvláště kšilt prokazuje mu dobrou službu, nastane-li „meze chlapcama patálija“. Je-li nucen dáti se na útěk, klučina popadne čepici do ruky, aby mu v běhu neulítla, a dá do noh, „co sela stačí“.

Čepicí chlapec oprašuje si šaty a boty z prachu a sněhu. Čepice jest mu také měrou. Říká: „belo be teho pár čepic“, „bode teho ledvá na dno čepice“, „mňél sem vrchuvató čepico vořechů, haž padale“, „natřísl sem chróstů tak hale na půl čepice“.

Ký tedy div, že se kšilt u čepice brzy v poly přelomí a že chlapec polovici natrženého kšiltu neb i celý kšilt leckde ztratí. Posléze čepice prodere se tak, že mu z ní vlasy vylézají. Tatínek říkajó: „Te kluko, te be's mněl mnět čepico plechuvó, a hani ta be ti dlóho netrvala!“

b) Kapce.

Nemenší důležitost nežli čepice mají pro hochy kapsy. Kapsy jejich všedních šatů jsou skladištěm přepodivného zboží. V nich klučina nosí své rozmanité hračky a rozličné nástroje dětské, kapsy jsou jeho klenotnicí, jeho cestovní spižírnou. Má kapes několik a v nich má své zboží vhodně roztříděno. Do kapes šatů svátečních zboží toho nedává.

Nahlédněme chlapcům do kapes a podívejme se, co všecko v nich tak pečlivě přechovávají!

„Ho veste“ klučina má „tak jak velcí“ dvě kapsy. V těchto dvou kapsách má uloženo své drobné a jemné zboží. Vidíme tam kousek „křide a plavajzo, vopsaný píra, gomo, též gomilastyko“, kterouž co chvíle nepozorovaně některého kamaráda švihne. Má tam také „regement vojáků maluvanéch na papíro.“ Papír je složen, a chlapec rád se pochlubí svým druhům touto vzácností. Také je tam uschována „volověná píščalka“ nebo „volověné kohótek na pískání.“ Jiný má tam „plechuvó féfarko a lískuvé voříšek s ďórkó.“ „Z voříška jádýrko hřebíkem ve-

škrabal a na ďórko homí pískat.“ Mívá též v kapse u vesty „práznó patróno.“ „Našil jo v polo po manébro, a patróna se mo šikne“ (shodí). Píská na ni a u potůčku nabírá do ní vody a pije z ní. Také je tam „klapačka z vořechuvé škořápke, prstýnek, slepý hodinke a kósek zrcadýlka.“ Zrcadélkem klučina umí dělati na zdi „zlatý prasátka“, — a také se musí někdy do zrcadélka podívat, není-li „homóněné.“

Mimo to mívají chlapci v kapsách u vest rozličné řemeslnické nástroje. Najdeme tam „starý hřebike, podkuváke, cvočke, háčke, šrófke, — přaske vod gatí a vesté, — žlotó přasko a gróžko s chomóta.“ Též rozmanitá drobná dlátka má tam leckterý klučina, totiž: „velké zakřivené zob z prasete, zóbke zajčí, drápke ze zabitýho kohóta, růžke z roháčů.“ Zahlédli jsme tam také „kolečko ze staréch hodin, volověný pečetě s petlů, kokardo ze staré hoficírke, věčko holomený s fajfke a staró špičko s tryske. Tatínek špičko jož zahodili, hale bode snad přeci ješče na neco dobrá.“

Jinému zase klučinovi uviděli jsme v kapsách u vesty „klobíčko hintí, kos kaničke, kos špagáto a kotóček vlášení. Vlášení má skuvaný na střapce k bičo.“

Na kabátě pod „levó lapló“, t. j. záhybem pod krkem, některý klučina má zapíchnutu jehlu, a kolem jehly jest omotána černá nit. „Debe nehde kos nohavice roztrhl, má si to haspoň čém zastehnót.“

U kabátu chlapec má několik kapes: na líci dvě nebo tři, na rubě „ve fotře“ jednu nebo dvě. Nahlédněme i do těchto kapes, co tam uschováno. Levá kapsa, „ve fotře“, je cestovní spižírnou každého chlapce. Tam klučina mívá krajíc chleba nebo vdolek nebo bacóch; někdy také ovoce a „deňuvý jádra“. Onehdy vytahoval z ní „sošený kadlátke a hroške“. „Dovřel se na ně maměnce, dež nebela duma“. A podíváme-li se do této kapsy až na dno, uvidíme tam „zaschló kurko chleba, kósek sladkýho dřeva a odrobinke z chleba a bacóchů“.

V jiné kapse kabátu, obyčejně v některé na lícní straně chlapec má „šnuptychl“. Má barevný kapesník, „a só na něm namaluvaní hajdaláci“. Klučina umí ze šnuptychla udělat veverku. „Veverka ta má hoši a dlohé vocas“. Vezme ji do levé ruky, pravou ji pohladí, prsty levice zatím hbitě pod veverku podsune, a veverka poskakuje.

V téže kapse a v ostatních kapsách kabátu chlapec má rozličné hrubší zboží. Vidíme tam „vrbovó píščalko“ nebo „pěknó dřevěnó píščalko z jarmako“. Koupila mu ji baběnka. Píšťalka ta má pesk na pískání a tři ďórke na přebírání prstama. Homí na ňo doví jaký pěsničke pískat. Také tam mívá v „papíro zamotanó bakolo kotaček*). Te se levko zachetnó na šate. Ze zado sázívá je chlapcům na záda, a kam se mo zlíbí. Také si z nich dělává „hvězdičke tak, jak majó vojáci“. Mimo to tam má kalafóno ze střešňovéch stromů. „Dež duma vod hodin spadá šňůrka, nakalafónoje jo, a drží to zas.“

Jinému chlapci najdeme tam kus „starýho kšilta lagýruvýho, kos přetrženýho řemeňa a strhanó šráko“. Myslí si: „Bode to dobrý na fechtuvání, beztak mám jož čepico bez kšilta, vondyno mně při fechto holítl“. Také tam má „plechuvó škatulko vod masti na bote. Včerá mo jo dale maměnka, dež masť vemastile. Bode dobrá na nuvý péra, o bode si do ní špóruvat, haž dostane nejaké grécar“. Též jsme mu v kterési kapse zahlédli „starý kutí vod kchostna a staró vechoděnó podkůvko“.

Jiný klučina má po kapsách zase jiné zboží poschováváno: „nožko zajčí, holomené růžek s kozílka, kósek vohebkýho fišpano ze staré kordole“. Jinému zase našli jsme tam: „dřevěnó škatulko vod vikso“. Udělá si z ňí vážky. A také má tam půl staré „pančuche“. „Rozplete si jo a hodělá si z ní nuvó pótko (míč)“.

Nezapomeňme ani na „kapce ho gatí“. Tam je uschováno rozmanitého zboží, které by se z kapes kabátových snadno vysypalo a vytrousilo. Jsou tam „knoflíke, frčke (čamrdy) a popíčke. Popíčke só bílý, boclatý, só ze staréch kacabajé. Vostatní knoflíke a frčke só vod staréch gatí, vesté a kabátů“. Chlapci rádi hrají „ve frčke na šprtanó do důlka“. Kdo má mnoho frček a knoflíků, má je „v plátěným míško“. Sám si jej klučina ušil. Nebo má na šprtání v kapsách fazole, „barevný kuličke kópený vod kopca, bakolke z dubuvýho listí a bambolke s jablišek“. Druhdy mívá tam „žalode a bokvice a kostke z marholé a broskvjé. Bode si kostke lóskat, só v nich dobrý jádra.“ Také si klučina kostku marhulovou brousívá o kámen, až jsou na obou koncích proti sobě „ďórke“. Jádro pak vyrýpne, kostku dá do úst a píská na ni. V kapse u kalhot mívá také

*) vlky lopocbu.

kudlu a bič „bez násadke“, „střenko koščený ze staréch vidliček a vocásek ze zajíca nebo kůzlete“. Ocáskem kde může rád ze zadu polehtá své druhy. „Ti si meslijó, že hím to mocha na krk sedá, a vodhánijó jo.“

Klučina právem může o sobě říci: „Omnia mea mecum porto“. A těchto svých pokladů chrání si jak oka v hlavě. Běda, kdyby se který chlapec opovážil „bantuvat mo v kapcách!“

„S chlapcama maměnka mají trápení. Pořád habe zašívale a flekuvale gatě a kapce. Maměnka říkajó: „Na tobě, kluko, te gatě jen tlijó! Te bes mněl mnět gatě dež ne z plecho tak haspoň z jochte“.

3. Školáci.

V Líšni jest nyní pětitřídní veřejná škola chlapecká a pětitřídní soukromá dívčí škola klášterní. Nádhernou budovu klášterní svým nákladem postavila a dívčí školu pod správou klášterních sester sv. Karla Boromejského zařídila hraběcí rodina Belcrediovská r. 1863. V klášterní budově byla z počátku též umístěna školka pro dítky do šesti let. Lid této školce říká „čapala“ a školákům „čapaláci“. Později byla před klášterem zbudována zvláštní přízemní budova, residence to čapaláků. Do „čapale“ rodiče posílají hošíky i děvčátka od 4 do 6 let, ano i mladší. Děti učí se tam modliti, „říkati“ (deklamovati) a zpívati a hrají si pod dozorem klášterní sestry.

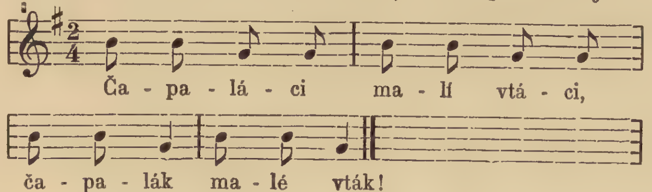
Tato čapala je velikým dobrodiním pro Líšeň; neboť většina otcův i matek odcházejí z domu za výživou, a drobné děti jejich mají v čapalce dobrý útulek.

Na štědrý den odpoledne bývá v čapale veliká slavnost vánoční před jesličkami a vánočním stromkem. Čapaláci provozují vánoční hry. Též hraběcí rodina zúčastňuje se této slavnosti maličkých. Na konec slavnosti čapaláci bývají poděleni dárky. Tyto slavné hry vánoční musejí se potom ještě dvakráte nebo třikráte opakovati, neboť kde kdo chce se na ně podívati.

Před lety měl o této vánoční slavnosti kterýsi „čapaláček“ pěkné „říkání“. Jménem všech čapalákův ohrazoval se proti názvu „čapala“ a navrhoval jiné jméno čapalácké residenci: „školka“ prý se má říkati. Ale nepochodil s tímto svým návrhem. Čapalka zůstala a zůstane přece jen čapalkou.

Když se chlapci čapaláci v sedmém roce s čapalkou rozloučí a „narukujó“ do školy chlapecké, posedne je obyčejná pýcha

povýšenců. Novopečení školáci pohrdají už jaksi čapalou a čapaláky, chodívají k čapale posmívat se čapalákům a třebas i „zabobnojó hím na dveři ho čapale“. Na čapaláky hrdě povolávají:

Však také novopečený školáček má se už čím pyšniti. Vždyť už má „hočení“, jehož čapaláci nemají. „Hočením“ jeho je vše, co si nese do školy: „kabela“ a v ní tabulka, čítanka, „fotrálek s kamínkem“ a snad i „linyjár.“ To vše nazývá svým „hočením“. Ba i ten krajíc chleba, který si nese v kabeli, náleží k jeho „hočení.“ Jiný školáček má „hočení“ jen provázkem svázáno, a „v zémě“ zastrčí si „fotrálek i linyjár do bote za holinko.“ Zapomene-li takový školáček něco ve škole, s pláčem vrací se do školy. A zeptá-li se ho kdo: „Co plačeš?“ „Zapomněl sem ve školi kos hočení.“ Zatím tam zapomněl „dibec kamínko.“

Školní děti chlapecké i dívčí školy mívají školní radovánky. Vesele zpívajíce děti kráčejí „s mozekó“ na výletní místo někam do blízkého lesa. Kde který hoch „mašíruje s fangličkó v roce.“ Školního výletu zúčastní se všecka Líšeň. Děti vážnými i žertovnými zpěvy, deklamacemi a hrami sebe i přítomné pobaví, a dostane se jim též nějakého zákusku.

4. Děti škole odrostlé.

Z dětí škole odrostlých téměř žádné nejde do služby. Čeládka, která je v Líšni, je skoro všecka odjinud. Hoši rolničtí zaměstnávají se buď prací doma při hospodářství nebo jdou na řemeslo, hoši ostatní většinou do továren brněnských, někteří na řemeslo, nebo se přiučují obchodu líšenskému u rodičů.

Děvčata rolnická jsou nápomocna doma při práci domácí i polní, děvčata ostatní ponejvíce přiučují se obchodu „s potnó“ a „škrošňó.“ Jen malá část děvčat chodí do fabriky.

X. Povaha líšeňského lidu.

Základním rysem povahy líšeňského lidu jest opravdová srdečná zbožnost, kterou hojně osvědčuje slovem i skutkem.

Jeho obětavostí byl r. 1895 farní chrám sv. Jiljí značně rozšířen a zveleben. Před několika lety zbudována byla na hřbitově kaple s oltářem sv. Kříže, jiná kaplička je v ulici „Marianském údolí.“ Mimo to v Líšni a v okolí je pod širým nebem mnoho křížů, soch a Božích muk.

Na služby Boží rádi chvátají a hojně se jich účastní. V neděle a ve svátky dlouho již před službami Božími bývá kostel lidem naplněn, a lid společnými modlitbami a zpěvy připravuje se na služby Boží. Též ve dni všední bývá hojné účastenství o službách Božích.

Rovněž církevních průvodů, poutí, pohřbův a rozličných pobožností a výročních slavností lid horlivě se účastní.

Obchodnice líšeňské cestou do Brna modlívají se růženec, a vracejíce se z města, neopominou zastaviti se v některém kostele brněnském. Vcházejíce do kostela, sdělají a postaví putnu a pomodlí se. Zvláště rády navštěvují kapličku loretánskou v kostele minoritském.

Příbytky své ozdobují krásnými kříži, obrazy a soškami svatých. V nejednom domě hořívá v sobotu před obrazem P. Marie světlo v barevném kalíšku.

Lid rád navštěvuje poutní místa. Jmenovitě velkým průvodem putují každoročně do Tuřan, do Sloupa, do Křtin a na Vranov; po různu též do Žarošic, na Velehrad, na Hostýn, do Častochova, do Vambeřic a do „Marijacél.“ Z těchto poutí jsou dvě „slibný pótě“, jež se každoročně konají: na den sv. Floriána do Tuřan, na vyprošení ochrany od ohně, a na podzim do Sloupa. Tato pouť koná se od r. 1831, kdy řádila v Líšni cholera. S poutníky na tyto dvě pouti, jichž bývá velmi mnoho, chodívá kněz. Nejde-li s poutníky kněz, stará se o pořádek kostelní zpěvák. Jdou obyčejně dva a cestou poutníkům modlitby předříkávají a písně předzpěvují. Zpěváci, oslovujíce poutníky, říkají: „Páni bratři a sestre!“

Poutníci ubírají se v tomto pořádku: Napřed jdou hoši, za nimi děvčata, potom chasníci, za nimi svobodné dívky, pak kněz a zpěváci, za nimi muži a vzadu ženy. Ženské nesou si na zádech v bílých plachtách dřevěné škatule a v nich sváteční šaty a něco potravin.

Před průvodem hoši střídavě ponášejí kříž, před knězem dva chasníci nesou korouhve. Někdo v průvodě nese plechovou

krabici. Za Líšní obrazy se žerdí korouhví se svinou a vloží do krabice. Před osadami, kterými se průvod ubírá, obrazy na žerdě se rozvinou a za osadami zase do krabice vloží.

Svobodní mají v kostele sošku „Ježíška", přioděného hedbávnými šatky. Soška je upevněna na žerdi. O některých poutích nese jeden z chasníků v průvodu také Ježíška.

O pouti do Sloupa nosívají svobodná děvčata na nosítkách sochu bolestné P. Marie. Mnoho děvčat bývá ustrojeno za „drožičke", — jsou bíle oblečeny a pod věnečky. Šest družiček střídavě nese v průvodě sochu. Za Líšní složí sochu na vůz; před osadami, kudy jdou, zase družičky sochu si vezmou a ji nesou.

Jde-li průvod mimo kříž, Boží muku, kapli, kostel, ti, kdož nesou kříž a korouhve, skloní je třikrát. Potkají-li poutníky, kteří se už vracejí, vzájemně v obou průvodech nosiči skloní třikrát kříže a korouhve.

Za průvodem jede obyčejně několik vozů, na něž starší poutníci mohou si sednouti.

Když docházejí poutního místa, zpěvák sbírá od poutníků peněžité dárky na společná vydání. Poutníci oprašují a opravují šaty, korouhve na žerdě zavěsí a zpívajíce ubírají se do poutního chrámu.

Vykonavše poutní pobožnost, jdou ke krámům koupit něco sobě i domácím a známým vítaného.

Když se poutníci vracejí domů, obyčejně někteří hospodáři vypraví povozy naproti svým rodinám. Též některé ze starších poutníků vezmou na vozy a jedou napřed domů. Poutníkům naproti jde z kostela lid v průvodě s knězem. Nejednou mnoho poutníků přináší s pouti pro kostel svíce, a tu v párech s hořícími svícemi vracejí se městečkem. Průvod pak ubírá se kolem kostela, a v kostele jdou s hořícími svícemi kolem oltáře. Svíce potom shasí a položí na oltář jako dar kostelu. Kostelní krátkou pobožností zakončí se pouť.

Doma poutníci podělí své domácí dárky s pouti a zanesou „póti" svým příbuzným a známým. Odevzdávajíce dárky říkají: „Panenka Marja Vranovská zkazoje vám pozdravení. Máte jo take brzo naštivit. Neso vám neco s póti na památko."

Obyvatelstvo líšenské je pracovité a podnikavé. Rolníci vzorně obdělávají své pozemky. Též pěkné sady ovocné mají, zvláště krásné sady třešňové na „Kostelíčku".

Obchodníci nelekají se ani počasí nepohodlného ani dalekých cest. Obchodu dobře rozumějí, a ni židé neodvažují se s nimi soutěžiti. Líšňačky opatří svým zákazníkům, čeho právě potřebují, „debe měle pro to kraj světa hít.“

Dělníci tovární napracují se v továrnách brněnských dosti a každodenně chodívají z továren domů. Mnozí z nich od jara do zimy, když se vrátí k večeru z továrny domů, pracují ještě na svém políčku nebo v zahrádce, a někteří z nich jsou výtečnými pěstiteli rozmanité zeleniny.

Po několika dělnících líšenských, jmenovitě „rajbovňácích“ našlo si práci za hranicemi: v Němcích, v Belgii, ve Francii, v Rusku. Jeden z nich, jménem Racl, odešel r. 1888 z Líšně po práci se ženou a s dvěma hochy, z nichž jednomu bylo 8, druhému 6 let. Žil s nimi 11 let v Němcích a nyní jest druhý rok ve Španělích. V červnu r. 1901 psal mladší hoch svému strýčkovi do Líšně ze Španěl pěkný list, po česku zcela správný.

Již stálý styk se světem, obchodní podniky a cesty přinášejí s sebou, že líšenský lid při vší své zdravé a chvály hodné konservativnosti všímá si pilně ruchu novověkého a činně se ho účastní. Tak hned spolkový život v Líšni značně jest vyvinut. Jsou tam spolky: hasičský, sokolský, veteránský, potravní, nemocenský podporovací spolek mistrů, spolek pohřební, katolickopolitická jednota, svatojozefská jednota, spolek sociálních demokratův a j.

Mnohé z těchto spolků mají své knihovny; mimo to jsou v Líšni knihovny školní a knihovna obecní. Lid čte rád jak knihy tak i časopisy a noviny.

Mnozí dávají syny své na studia do českých škol středních i vysokých. Za posledních 30 let je pěkný počet těch, kdož studia universitní, technická nebo jiné vědecké ústavy absolvovali. Školního roku 1900/1 bylo z Líšně 24 studujících. Také na školách brněnské Vesny nejedna dívka líšenská se vzdělávala.

Líšňáci jsou zpěvu a hudby milovní. Důkaz toho podávají sbírky písní národních. O básnickém a hudebním nadání líšenských dětí svědčí sbírka „Naše děti“, v níž obsaženo jest hojně pěkných a jadrných říkadel, popěvků, koled a p., sebraných od dětí líšenských.

Sbírka Sušilova divnou náhodou nemá ani jedné písně jmenovitě z Líšně zaznamenané; snad se některá z nich nalézá

pod záhlavím „od Brna“. Za to jest jich v mých třech sbírkách bezmála 400. Posud svobodná chasa na vycházkách a o zábavách ráda si zazpívá. Před „legrutýrkó a narukováním“ chasníci chodíce ulicemi zpívají „do kroko“ vojenské písně. Nejvíce zpívá se o svatbách; zpívají tu staří mladí.

Zpěváci a zpěvačky líšenských písní, v mých sbírkách obsažených, byli: Matěj Šlof a jeho manželka, Ruprechtová, Václav Traurych, a zemřelí už: Kulíšková, Sekaninová, Staříková, Šumbera. Nejvíce a nejkrásnějších písní nazpívala Kulíšková, stařenka málem 90letá. Říkávala: „Jak so stará, tak ješče zazpívám, že se mně žádná mladica neveruvná.“ A mluvila pravdu. Z žijících nejvíc asi písní zazpívati umí Matěj Šlof.

Náklonnost Líšňáků ke zpěvu a jejich časté cesty obchodní do různých krajin naší vlasti vzbuzují domněnku, že naši zpěvumilovní Líšňáci také se svých cest leckterou písničku si přinesli domů, a písně líšenské samy domněnku tu potvrzují. Tak z leckterých písní líšenských vyznívají jasně tvary i slova jiných nářečí moravských, jmenovitě slovenského, na př.: Pán Bůh nám to d a j (III. 514), já bech mo donesla do hrníčka z e l á (I. 102), n e b a n o v a l a (nelitovala) bech (III. 201, Spevy 11), rozmilá frajirenko (III. 181), celého bech p o b o z k a l a (zulíbala III. 185), prodala r o b á č rokávce (III. 722), ztratil syneček p e ř í č k o (pérečko — kytka, III. 166) a j. Skoro všecky takové písně ukazují nejen těmito tvary a výrazy, nýbrž i svým obsahem na původ slovenský. Některé písně líšenské kladou své dějiště na Slovensko: V T r e n č í n ě na červeném víně (I. 122). Dež sem já šil přes T r n a v o tó hózkó holičkó (I. 99), jiné přes to, že jsou lokalisovány v Líšni, jsou přece původu jinomoravského, na př.:

Čích je ta lóka nesečená!
Aj líšenskýho pána!
Pudeme na ňo, zesečem jo
aj za rosičke z rána.

(II. 319; srovn. Suš. 520, Bart. I. 19.)

Líšenská píseň (II. 394):

Dó Líšňáci, dó
zhůro dědinó,
jeden nese škrošňo,
drohé nese potno,
třetí kabelo atd.

složeno jest dle valašského popěvku

Dú Valaši, dú,
hore dědinú,
jeden nese česnek,
druhý nese pepřek,
třetí cibulu.

Ballada o Ondráškovi (III, 59) také sotva je původu líšenského.

Líšňáci znají kus světa, jsou stále „meze lidima“, jsou hovorní, vtipní a dovedou bez ostychu a dlouhých okolků zdvořile a slušně mluviti s pánem nepánem; jich „nevžene levko v kožocho do vode“. Rádi si zažertují a žertu rozumějí; ale žert nešetrný, uštěpačný umějí také náležitě odbýti.

Ze selských bouří.

List z dějin českomoravského rolnictva.

Sepsal JUDr. K. V. Adámek.

(Dokončení.)

K povstání chystali se poddaní na panství Žďárském, Rožineckém, Kunštátském, Jimramovském a Novoměstském. Komise moravská, jež vyšetřovala účastníky, zjistila podrobně jména osad a částečně i bližší údaje o počtu účastníkův. Zajímavo jest, že v tomto seznamu jsou při Novém Městě zapsáni dva magistrátní radní Melchior a Procházka, justiciár Benátský, evangelický místní duchovní Housek, tkadlec Satorka a dva jiní sousedé. Ze soupisu moravských panství jest zřejmo, že nejvíce účastníků bylo v lesnatých krajinách pomezních, tak se tu jmenují Německé, Herálec, Fryšava, Kadov, Vříště, Rokytná, Odranec, Zubří, Lišna. Z českých panství připomínají se v tomto seznamu panství rychmburské (zejména Svratouch, Březiny, Pustá Rybná), litomyšlské, lanškrounské, městské panství poličské (tu osada Telecí).

Po žních mělo vypuknout všeobecné vzbouření.

U Procházky na Novém Městě bylo asi jedno z hlavních středisek příprav. Již roku 1795 docházívali k němu rychtáři a dovídali se od něho různých zpráv, jež pak sousedům vypravovali, že bude vojna. Také někteří rychtáři dostali od oněch „osmi pánů“ psaní Poslem býval také fryšavský Sláma.

Po novoměstské schůzce, při níž účastníci její byli k výcviku vybídnuti, skutečně se cvičení konala v lese. Měla se konati aspoň v neděli.

Na cvičistě přišli také z Nového Města justiciár a purkrabí. Přijeli v kočáře až do Fryšavy, tam jej nechali a šli pěšky do lesa mezi sedláky a chasu. Pobyli si tu asi hodinu, povzbuzovali prý k výcviku a k dalším přípravám, a aby se všichni do žní (1797) ozbrojili, že po těchto žních nastane všeobecné povstání na panstvích žďárském, novoměstském, jimramovském, rožineckém, kunštátském, pernštýnském, rychmburském, poličském a lanškrounském.

Také jednou přišel prý se na cvičence podívat z Nového Města radní Procházka s evangelickým tamním duchovním.

Shromaždištěm vzbouřenců na moravské straně měly býti fryšavské lesy.

Všechen obvod měl prý se rozděliti na čtyři díly. Makovský a Černý měli na starosti panství rožinecké, pernštýnské, jimramovské a kunštátské, superintendent a Procházka panství poličské, novoměstské a žďárské, justiciár a novoměstský evangelický duchovní panství rychmburské a litomyšlské, novoměstský purkrabí a evangelický duchovní z Německého panství lanškrounské a vysokomýtské. Syndikus (Melchior) s tkalcem (Satorkou) měli zůstati v Novém Městě a starati se o správu pokladny a účtování. Syndikus měl prý již tehdy značnější množství peněz na tyto účely pohotově. Odměna denní pro prostého byla 6 kr., pro desátníka 12 kr. tehdejších peněz. Na žďárském panství byli desátníky Tomáš Blažek a Jan Michal. Ode dne přísahy (z r. 1796) byl prý tento žold vyplácen. Na výlohy byly konány sbírky, též při obecních hromadách. Zprávy o výši žoldu se neshodují. Někteří poddaní udali, že poddůstojník měl míti 30 kr. a vyšší důstojník 34 kr. denně. Pokladna byla v Novém Městě v Procházkově stavení v malém sklepení.

Také dály se nějaké porady o obleku zbouřenců, jenž prý měl býti popelavý. Vzbouřenci měli se shromážditi u velikého stromu na cvičišti za Fryšavou, kdež lidu také prý justiciár a syndikus často leccos ze cviků ukazovali. Všeobecné vzbouření chystalo se k sv. Jakubu 1797. Povstání mělo se počíti [1]) na počátku žní dne 13. a 14. července.

[1]) Dobiášův Časopis historický I. 181.

Týden před Svatodušními svátky účastníci obdrželi místo papírových odznaků měděné mince, na nichž bylo vyryto jméno Fryšava s dvěma ratolestmi.[1]) Vypravovalo se, že superintendent Michal Blažek a Procházka radní vypraví se na Nové Město, aby vyvrátili zámek a kostel, purkrabí a evangelický duchovní z Německého měli na péči Litomyšl a Lanškroun, syndikus a evangelický duchovní z Nového Města měli zmocniti se Žďára.

Dva dny před vypuknutím bouře byli někteří domnělí účastníci zatčeni. Poznamenal si ve své kronice[2]) novoměstský měšťan Chládek, že dne 11. července 1797 o 11. hodině v noci přišlo do Nového města několik vojákův, a vzali s sebou radního Františka Procházku z č. 110, pak z panských officírů justiciára Ignáce Benátského a purkrabího Jana Payera, syndika Jana Melichara a evangelického duchovního Arona Štětinu. Také byli zatčeni evangelický duchovní z Německého, superintendent jimramovský Michal Blažek a bývalý vrchní klášterský (žďárský) Veselý. Ráno byla konána prohlídka v domě radního Procházky. Všichni tito pánové byli zatčeni v týž den, aby se nemohli mezi sebou dorozuměti. Zabavené spisy byly dodány krajskému úřadu jihlavskému. Také pak, když již superintendent byl zatčen, byly různé písemnosti v domě jeho v Jimramově zabaveny.

Komise krajská, jež vyslýchala ve Žďáru, hleděla se všeho dověděti nejprv po dobrém od poddaných, ale, když někteří, jako Tomáš Blažek, po kolik hodin odpírali odpovědi, pokusila se trestem donutiti, „aby pravda nebyla potlačena“, a dala mu vyplatit 10 ran holí.

Výslech Žďárských byl dokončen 8. července 1797. V komisi zasedali krajský komisař Fr. Grohmann, husarský plukovník Fr. Aulbert, krajský aktuár Václav Ig. Winklmeier a žďárský vrchní Jan Václav Ig. Ullrich.

Kromě hlavního protokolu sepsány byly ještě dva protokoly, jež, jak komise referovala, v hlavní věci nic podstatného neobsahovaly. Kde jsou nyní, není známo. Byly pak poslány ke krajskému úřadu do Jihlavy. Tam byli mezi tím dopraveni superintendent Michal Blažek a jiní zatčení páni. Dne 15. července 1797 byl v Jihlavě za předsednictví guberniálního rady Okáče a za účastenství guberniálního rady Hentschla a krajského hejtmana

[1]) Dobiášův Časopis historický I. 181.

[2]) Dobiášův Časopis historický I. 163.

jihlavského, hraběte Mitrovského, vyslýchán superintendent Michal Blažek z Jimramova. Při výslechu tomto úředníci již měli protokoly s výpověďmi některých osob ve Žďáru vyslechnutých.

Ze zajímavého výslechu[1]) superintendentova připomínám, že nejprve byl slyšen, jaké má známé v Novém Městě a jaké styky s nimi. Odpověděl, že zná duchovního Arona Štětinu, ale málokdy tam přichází, totiž pravidelně jednou v roce na církevní visitaci, ale nikdy nenocuje a jen na vyřízení úředních záležitostí se obmezuje. Purkrabího, justiciára, syndika i Procházku, všechny z Nového Města znal. Některé podrobnosti sdělil o svých stycích s nimi, nemají však důležitějšího významu. Procházku prý osobně neznal, nýbrž jen dle pověsti, jež byla dobrá. Když při zmínce o Slámovi z Lišna podotkl superintendent, že tento člověk jednou u rychtáře v Daňkovicích po vykonaném posledním Svatodušním kázání začal mluviti proti vojákům, kteří byli v modlitebnici přítomni, napomenul ho, a tu při odchodu ho Sláma v líce políbil, což mu bylo nemilé. Ptali se hned komisaři jihlavští, jaký názor má superintendent o líbání. Řekl jim, že se to stalo od nějakého času v Novém Městě modou, že se staří mladí, muži, ženy mezi sebou líbají. Když pak ještě pověděl, že račického sedláka Michálka vulgo Havránka nezná, byl tázán, kde byl v první Svatodušní svátek roku 1796. Odpověděl, že byl doma v Jimramově a že bývá v ten den na obědě u hraběte s katolickým farářem, a že druhý den byl v Daňkovicích. Potom předložili mu některé papíry ze spisův, jež mu v Jimramově skonfiskovali. Podal vysvětlení přiměřená, až mu ukázali jakési verše závadné. Ty prý byly na Pešťanské ulici podhozeny, a odtud mu je švagr Jan Podhradský, farář senický, poslal s žádostí, by mu je zas vrátil, a že této žádosti chtěl vyhověti. Řekli mu komisaři, že to měl spáliti nebo nejvyššímu místu oznámiti. Odpověděl, že tak učiní. A tu již mu pověděli příčinu jeho zatčení a výslechu; i řekli, že vše to, co venkovská (rozuměj: žďárská) komise vyšetřila a k nejvyššímu místu nedávno poslala, mají tu před rukama v mnohých svazcích, a četli mu ze spisů těch, že on, superintendent, 27. dubna 1796 v Novoměstské modlitebnici ponejprv kázal a k schůzce na první svátek Svatodušní vyzýval, a že se pak na 300 až 400 sedlákův u radního Františka Procházky

[1]) Více o tom viz v článku „O zatknutí pana superintendenta M. Blažka 1797" v Dobiášově Časopisu historickém l. 161 až 188.

odpoledne sešlo, a tam že on superintendent seděl za stolem a zamyšlen do knihy hleděl, a že byl na stole krucifix, a seděli u stola též duchovní evangeličtí z Německého a Nového Města, justiciár, purkrabí, syndikus a radní magistrátní Procházka. A katolíci i nekatolíci shromáždění že poslouchali superintendenta čtoucího a vykládajícího z knihy proroctví, že vojna francouzská nyní ku konci se schyluje, ale vojna pruská v patách následuje, a že již ten přežádoucí čas se přibližuje, v němž se jim drahé svobody dostane, a že nyní jest příhodná doba k započetí selské vojny, a že tedy všickni musí se dle proroctví k té selské vojně ochotně míti, když všeliká vrchnost bude mordována, kostely a zámky budou páleny a bořeny i plundrovány, i že každý dobře smýšlející sedlák se vyzývá, aby k zbrani sáhl, a že pak dodal, že další rozkazy uslyší, až oni se jim za vůdce postaví. Podle tohoto udání byli pak nekatolíci v modlitebně u zpovědi a večeře Páně, a katolíci v katolickém kostele zpovídáni, a Procházka (!!) těmto dával rozřešení, a pak všichni v domě Procházkově přisahali, katolíci radnímu Procházkovi, evangelíci superintendentovi, pak od superintendenta obdrželi bratrské políbení a poukázáni, by se u Makovského a Vítka cvičili vojensky. I jiné zprávy o chystaném vzbouření superintendentovi přečetli komisaři.

Superintendent Michal Blažek sebe hájil, celého Jimramova se dovolával, že loni (r. 1796) jen dvakrát v Novém Městě kázal, a že přísežní formule, kteráž prý dle čteného mu protokolu byla tehdy v Novém Městě říkána, nesrovnává se se zásadami evangelického náboženství, poněvadž evangelík reformovaný kromě Boha jiného o pomoc nevzývá, a že ji musel leda některý katolík dělati, sbírky pak na účely vzbouření jsou nemožné, poněvadž lid jest schudlý. Ptali se ho, an tvrdil, že v Novém Městě nebyl, kdo by se byl za něho tam vydával. Dle mínění jeho, zahrával-li si kdo s jeho osobou v Novém Městě, mohl to býti Bohumil Štětina, jenž jest hlava podnikavá, a dle doslechu se vydával za vikáře superintendentova i jiným časem před lidmi, ale že nemá toho domnění k zlému užíváno býti. Zmíněný Štětina byl bratrem novoměstského duchovního Arona Štětiny.

Pak superintendent promluvil o smýšlení lidu, dotkl se i rozšířených proroctví mezi lidem, a že byli to spisové divotvorní a truchlomyslní, k nimž žádný rozumný muž ani víry ani naděje neměl. Odpověděv ještě na jiné otázky, byl propuštěn.

Tehdejšími napjatými poměry mezi kněžstvem katolickým a evangelickým, kdy ono nelibě neslo, že uznána byla tolerančním patentem evangelická víra v zemích českých, vysvětlíme si, že někteří kněží katoličtí použili tohoto nenadálého zatčení a vyslýchání superintendenta jimramovského a jiných duchovních a občanův evangelického vyznání reformovaného k projevům nesnášelivosti náboženské. Polenský děkan tvrdil, že všickni zatčení budou 19. července odpraveni. Podobné zprávy roznášely se i z katolické fary v Novém Městě.[1])

Když toto se dálo na moravské straně, měli úřadové i na české straně na pilno s odbojem a pozdvižením. Vyslýchalo se, a práce tyto připadly královskému krajskému úřadu chrudimskému. Královské české gubernium zemské psalo direktoriu in cameralibus et publico politicis do Vídně o moravském prozrazeném zbouření selském a připomenulo, že bylo chrudimskému krajskému hejtmanovi svob. pánu Kotzovi doporučeno, aby při vyslýchání českých sedláků, kteří měli styky a spojení s moravskými spiklenci, opatrně si počínal, a oznámilo zároveň výsledek šetření krajského hejtmana ze schůzky jeho s moravskou guberniální komisí o moravském povstání, i připomínalo, že v Čechách není nebezpečí, dokud zůstane panství rychmburské obsazeno vojskem, i že na české straně poddaní budou podrobněji ještě vyšetřováni. Dle mínění gubernia českého přece jen čeští poddaní s moravskými nebyli mnoho zapleteni do piklů, ale že bude potřebí vyšetřovati velice chytře, nenápadně a s náležitou zdrželivostí a účelně, by se na nic nezapomnělo k úplnému zjištění skutečného stavu věci.

Tato zpráva (z 17. července 1797) z Prahy do Vídně podaná byla v nejbližších dnech předmětem úrady direktoria in cameralibus et publico politicis. Přednáška o tom byla dne 22. července učiněna císaři. Krátce před tím zabývalo se direktorium moravskými zprávami o vyšetřovaném spiknutí lidu poddaného.

Chrudimský krajský hejtman jednal s jihlavským krajským úřadem a vyhledal jak jihlavskou krajskou komisi, tak i komisi guberniální moravskoslezským gubernatorem zemským později vyslanou na různých místech, onu ve Žďáře a tuto v Jihlavě; ve Žďáře rozmlouval také s udavači spiknutí, domnívaje se, že se od nich doví, zda a pokud spiknutí se i v Čechách snad rozšířilo, ale dověděl se jenom, že při spiklencích v lesích moravských

[1]) Dobiášův Časopis historický I. 186, 187.

byli také čeští poddaní, a také někteří páni, kteří měli nakadeřené vlasy.

Podle zprávy direktoria z 22. července 1797 obsahoval protokol, jejž krajská komise jihlavská s některými poddanými sepsala, některé výpovědi poněkud nápadné, jež referent direktoria nemohl pokládati za vlastní důkaz úplný, poněvadž byly od účastníkův, a obsahovaly také leccos nesprávného, poněvadž byly částečně také vyvolány ranami, jež krajská komise často dala udíleti. Vyšetřujícímu krajskému komisaři bylo to vytčeno. Připomenuto bylo také v referátě direktoria, že krajský hejtman chrudimský má za to, že není třeba obav, dokud pomezí českomoravské zůstane vojskem dostatečně obsazeno, ale že přece bude vyšetřovati dle údajů komisí jihlavskou získaných a hleděti najíti stopy spiknutí na české straně a že sám s dvěma komisaři svého kraje urychlí vyšetřování, by mohl podati zprávu.

Direktorium doporučilo, by se guberniu českému prostě oznámilo, že zpráva jeho bere se na vědomí, a aby dbalo všemožně o vypátrání vinníkův a o potlačení ducha odbojného. Císař František však připsal k této zprávě direktoria, že bere ji na vědomí a očekává úsudek o dalším výsledku zavedeného vyšetřování, ale že mají býti hospodářští úředníci tamní krajiny voláni k zodpovídání, poněvadž jest to nemožné, aby mohly se díti sbírky peněžní, časté schůzky a cvičení po vojensku sedláků a chasy, aniž by úředníci o tom věděli.

Ve schůzi direktoria dne 10. srpna 1797 bylo rozhodnutí císařovo sděleno, a učiněna dle něho další opatření a oznámení nejvyššímu purkrabímu, hraběti Štampachovi při českém guberniu a zároveň zemskému gubernatorovi moravskoslezskému, hraběti Ugartovi, a sice tomuto s dodatkem, že nejlépe bude moci posouditi, pokud ohledně úředníků hospodářských se již dosti učinilo zavedeným vyšetřováním nebo co proti nim ještě učiniti se má. Oba tyto ministerské listy vypraveny dne 10. srpna 1797.

Vojsko zůstalo na české straně[1]) v okolí Hlinska do podzimka. Teprve ke konci srpna 1797 povolila zemská vláda, aby v září vojenská posádka byla odvolána.[2])

---

[1]) K. V. Adámka Příspěvky k dějinám selského lidu 65, 66.

[2]) Makovský skryl se v rodném stavení v Rybné, usmrtil se sám, když vojáci je obstoupili, chtějíce se Makovského zmocniti. Pohřební řeč měl duchovní evangelický z Telecího a Poličky. Viz Dobiášův Časopis historický, I. 176.

Na moravské straně bylo vyšetřováno po několik měsícův. O výsledku jest toliko známo, že byl bývalý žďárský direktor Veselý vězněn a že superintendent Blažek obdržel nejvyšší resolucí v prosinci 1797 důtku, že se nalezly v listinách jeho ony verše latinské, o nichž tvrdil, že byly v Pešťanské ulici pohozeny a jemu švakrem zapůjčeny, a že závadného skládání toho nezničil aneb úřadu neoznámil.[1])

„Mnoho lidu bylo bito a souženo, a bylo o málo, že měli býti všichni lidé reformitského náboženství jedné noci zmordováni tak jako za Asvera krále (v knize Ester 3. kap. 9. verš), načež také byl pan superintendent jimramovský mocně vzat a vezen do Jihlavy a dále, a potom byl puštěn“, jak poznamenal si písmák z Damašku do své knihy.

Touto poznámkou končím tento list z dějin bouří selských.

Příspěvky ku genealogii pánů z Žerotína.

Sděluje Th. Antl.

(Dokončení.)

1559, 15. ledna.

Bedřich z Žerotína a na Miloticích zve p. Půtu z Ludanic na svatbu.

Službu svou vzkazuji, urozený pane, pane ujče můj zvláště milej, zdraví i jinýho všeho dobrýho věrně bych VMti. od pána boha přál. VMti. oznamuji, že sem té vuole, ač v tom vuole pána boha všemohúcího bude, v stav manželský vstoupiti a veselí své svadební v neděli masopustní nejprv příští míti. A protož VMti., můj zvláště milý pane ujče, za to prosím, že k takové potřebě a poctivosti mej v sobotu před touž nedělí masopustní i se paní manželkou VMti. k večeři tím zážeji na Milotice přijeti a hostem mým bejti ráčíte, a týhož veselí svatebního spůlu s jinejmi pány a přáteli mejmi, kteréž míti budu, okvasiti pomoci ráčíte. VMt. v domě svém srdečně rád uhlídám, i taky se toho VMti. všelijak po vše časy rád odplacovati i odsluhovati budu; a nepochybně věřím, že VMt. mne v mé žádosti oslyšeti neráčíte. S tím dejž pán bůh, abychom se s půlem v dobrém zdraví uhlídali, jest-li vůle boží. Dán na Miloticích, v sobotu před s. Antonínem 1559 léta.

Frydrych z Žerotína na Miloticích. Urozenému pánu, panu Půtovi z Ludanic a na Helfenštejně, panu ujci zvláště milému.

---

[1]) Kašpar: Almanach jubilejní evangelické církve v Čechách a na Moravě, 162 str.

1559, 24. července.

Václav z Ludanic p. Karlovi mladšímu z Žerotína: o peněžních záležitostech.

Službu svú 2c. Oznamuji vám, že váš list s dobrú vůlí mám i s připsáním vaším, kdež ste za to pana Jana Planknara žádali, aby vám strpení měl do sv. Jiří minulého, na IIIIC fl., kterýchž pan Jan Planknar nebožčíku panu otci mému nejmilejšímu dobré paměti půjčil, s kterýmžto listem jest obmeškáno k vám poslati. A v tom pán Bůh všemohúcí pana otce mého nejmilejšího z tohoto světa pojíti ráčil, neb jest pan Jan Planknar panu otci mému milému VIC fl. hotových dal a na vás list s dobrú vůlí odvedl, a pan otec muoj nejmilejší dobré paměti tisíc zlatých jemu dostatečně ujistil. Za to vás jako svého milého pana ujce prosím, poněvadž mně taková suma svědčí, podle tej dobré vůle, že mi ji nemeškajíc položíte, neb já ji od sebe také jinam klásti mám na místě pana otce svého milého. Pakliž byste toho neučinili, připravili byste mne k nemalé škodě; nevěděl bych já na kom toho zase postíhati než na vás 2c. Dán na Helfenštýně, v pondělí po svatej Máři Majdaléně letha 1559.

Václav z Ludanic a na Helfenštýně. Urozenému a mému milému pánu, panu ujci, panu Karlovi mladšímu z Žerotína a na Starém Jičíně buď dán.

1561, 17. prosince.

Bernart mladší z Žerotína a na Rožnově zve p. Václava z Ludanic na svatbu.

Službu svú vzkazuji, urozený pane, pane bratře muoj zvláště milý, zdraví i jiného všeho dobrého přál bych VMti. věrně rád. Jakož o tom vědomost míti ráčíte, že sem k stavu svatého manželství pannu Johanku, dceru pana Jana Kropáče z Nevědomí vyprosil, i račte věděti, že toho úmyslu sem v tento masopust příští, bude-li vuole pána boha, to vykonati a ji za manželku pojíti. Protož VMti. za to prosím, že se mnú k poctivosti mé jeti a barvu takovú, jak teď VMti. mužíčka malovaného posýlám, dáti ráčíte; já se VMti. toho rád odsluhovati budu. A na který den to míti bude býti, VMti. to o třech králích příštích, bude-li vuole boží, v Olomúci oznámím. Pakli byšte tam býti neráčili, tehdy VMti. psaním oznámeno bude. A kolik koní z sebú míti ráčíte, prosím, že mi oznámiti ráčíte. S tím pán buoh rač dáti VMti. na všem dobře se míti. Datum v Meziříčí, v středu po sv. Lucii létha LXI°.

Bernart mladší z Žerotína a na Rožnově. Urozenému pánu, panu Václavovi z Ludanic a na Helffenštejně panu bratru mému zvláště milému.

1574, 22. ledna.

Zdeněk Říčanský a Petr Drnovský zvou Petra Voka z Rožmberka na svatbu p. Jana ml. z Žerotína s Annou ml. z Limberka.

Službu svú VMti. vzkazujem, vysoce urozený pane, pane ujče a bratře muoj zvláště milý a na mne laskavý a pane ke mně laskavě příznivý, zdraví i jiného všeho nejlepšího dobrého VMti. bychom věrně a upřímně rádi přáli.

VMti. oznamujem, že tu neděli před nedělí masopustní, to jest den sv. Valentina, panně Anně mladší z Limberka, pozůstalý dceře po nebožštíkovi panu Burianovi Žabkovi, veselí svadební se Janem mladším z Žerotína na Losíně vykonati míníme. VMti. za to přátelsky a služebně prosíme, že ten pátek před túž nedělí tím zážeji k večeři do města Olomúce k nám přijeti a odtud ku poctivosti panně spolu s jinými pány a přáteli na Losín sjeti a tam to veselí svatební okvasiti pomoci ráčíte. A což se na tuto žádost naši od VMti. stane, VMti. se toho tou i jinou měrou a vším dobrým přátelstvím odměniti a odsluhovati nepomineme. Odpovědi přátelské od VMti. žádáme, a s tím milost boží s námi. Datum v městě Olomúci v pátek před obrácením na víru sv. Pavla letha 1574.

Zdeněk Říčanský Kavka z Říčan a na Novým Smilheymu, Bernarth Drnovský z Drnovic a na Reyci(!). Vysoce urozenému pánu, panu Petrovi Vokovi z Rožmberka a na Bechyni, JMC. Římského ꝛc komorníku, panu ujci a bratru mému zvláště milému a pánu ke mně laskavě příznivému JMti.

1584, 20. února.

Někteří páni moravští posílají k panu Vokovi z Rožmberka Jindřicha Volbráma, aby s ním pojednal o sirotku Karlovi, synu Jana st. z Žerotína.

Vysotce urozenej pane, pane švagře náš zvláště milej a pane mně příznivej, od pána Boha VMti: zdraví a v něm jiné všecko nejlepší dobré vinšujeme a svou službu vzkazujeme. Dožádali sme se pana Jindřicha Volbráma, aby k VMti. zjel a z VMt. o pilný a důležitý potřeby Karla sirotka po nebožtíku dobrej paměti panu Janovi starším z Žerotína a na Náměšti, panu strejci a švagru našem, rozmluvil; VMt. jako pana švagra našeho zvláště milého a pána mně příznivého i na místě Její Mti. paní Mandalény z Košmberkhu a z Chlumu, spolu s námi mocnej a otcovskej poručnice dítek a statku po již jmenovaným panu z Žerotína, prosíme, že jej, pana Olbráma, podle obyčeje VMti. nejenom volně vyslyšeti, ale jemu ve všem víru dadouc žádost tou (!), kterouž skrze VMt. vzkládáme, laskavě naplniti ráčíte; čehož my se VMti. vším dobrejm odpláceti a povolně odsluhovati budeme. Při tom VMt. v ochranu pána Boha poroučíme. Datum na Židlochovicích 20. dne Februarii letha 84°.

Znata z Lomnice a na Říčanech, Smil Osovkej z Doubravice a na Třebíči, Frydrych z Žerotína na Židlochovicích, JMti. císaře Řím. Uher. a Čes. ꝛc krále ꝛc radda, Bartoloměj Vaneckej z Jemničky na Valči.

Vysotce urozenému pánu, panu Petrovi Vokovi z Rožmberka na Helfenštejně a Bechyni, panu švagru našemu zvláště milému a pánu mně příznivýmu JMti.

Literatura.

Nová díla.

Nákladem České akademie cís. Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění vydána:

Bibliografie české historie. Díl II. 1. Prameny. 2. Zpracování. (Politická historie.) Celek i jednotlivá období od věků nejstarších do roku 1419. Stran 1216. Napsal Dr. Čeněk Zíbrt.

O formách trestné viny a jich úpravě zákonné. Napsal Dr. August Miřička. Str. 171.

Hynovo dušesloví. Příspěvek k historii počátků psychologie české. Napsal František Čáda. Stran VI a 135.

Z různého nákladu:

Povšechné české dějiny právní. Druhé doplněné vydání dle Ottova slovníku naučného napsal JUDr. Jaromír Čelakovský. Vydáno posud 12 sešitův. Stran 384. Nakladatel: Bursík a Kohout.

Dějin Čech a Moravy nové doby, prací Dra. J. V. Práška, vydány sešity 64 a 65. Cena sešitu 60 h. Nakladatel I. L. Kober.

List papeže Hadriana II. v pannonské legendě a bulla Jana VIII. „Industriae tuae". Historickokritický pokus Františka Snopka. Dodatek: Pseudoisidorovy dekretaly a sv. Methoděj. Zvl. otisk ze Sborníku Velehradského, sv. VI. V Olomouci nákladem vlastním. Stran 131.

Vlastivědy Moravské vydány byly dílu I. sešity 34—48: Morava za pravěku. Napsal I. L. Červinka. Nákladem Musejního spolku v Brně. Stran 368 s četnými vyobrazeními a 4 mapkami. Cena 9 K.

Průvodce po Mor. Ostravě a okolí. Se 4 mapkami a 16 vyobrazeními. Sepsali Karel Fadrus a Adolf Podroužek. Stran 88. Cena 1·30 K.

Das Schlussblatt des „Granum catalogi praesulum Moraviae". Napsal Dr. B. Bretholz. Zvl. otisk ze slavnostního spisu spolku „Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen." Stran 7.

Časopisy.

Věstníku České akademie vydána redakcí Dra. Bohuslava Raymana ročníku XI. čísla 5. a 6. Z obsahu vyjímáme: O výbuchu sopky Mont Pelée na ostrově Martinique. Podává J. N. Woldřich. — Mineralogie r. 1901. Referuje Dr. Fr. Slavík. — K literární činnosti M. Jana Husi. Podává V. Flajšhans. — Prvotisky knihovny Strahovské. Sestavil Dr. Isidor Zahradník. —

Českého Časopisu Historického vydán byl redakcí Jar. Golla a Jos. Pekaře roč. VIII. seš. 3. Obsah: Kalousek Jos.: O listině cís. Jindřicha z r. 1086, kterouž Morava byla opět přivtělena k diecesi Pražské. — Bidlo Jaroslav: Studia byzantologická a K. Krumbachera „Geschichte der byzantinischen Literatur", IV—V. — Hofman Ladislav: O organisaci historického studia na vysokých školách v Paříži. — Šusta Josef: Nová kniha o dějinách českého umění. — Truhlář Josef: Paběrky z rukopisů Klementinských, LX—LXII. Četné referáty, zvl. Gollův o II. díle Zíbrtovy Bibliogr. české. — Hlídka časopisův a četné zprávy vědecké. — Vychází 4krát ročně.

Časopisu Musea království Českého vydány redakcí Františka Kvapila a Čeňka Zíbrta ročníku LXXVI. svazky 2. a 3. Nové práce: Paměti z roku 1818. Sepsal W. W. Tomek. — Alfred de Vigny. Studie Jaroslava Vrchlického. — Kalendář českého původu z prostředka XII.

století. Napsal Dr. Jos. Kalousek. — Semen Jakovlevič Nadson. Napsala Pavla Maternová. — Z dějin selských bouří na Moravě v XVII. a XVIII. století. Podává Rudolf Dvořák. — Z korrespondence Julia Zeyera. Sděluje Alois Kašpar. — Drobné příspěvky. — Dodatky a opravy k biogr. starších spisov. českých a k starší české bibliografii. Podává Dr. A. Podlaha. Hlídka literární. Zprávy o Museu českém a o Matici české.

Sborníku věd právních a státních vydán byl redakcí prof. Bohuše Riegra ročníku II. sešit 4. Obsah: A. ryt. Randa: K theorii cenných papírů. — J. Pražák: Jaký má význam res judicata v právu správním. — L. Winter: Nejednotnost úrazového pojišťování. Bohatá literatura a referáty ze všech oborů právních věd.

Časopisu Moravského Musea zemského vydáno redakcí Fr. J. Rypáčka a Dra. Fr. Šujana ročníku II. číslo 2. Obsah: Zdeněk Lepař: Populace a vzrůst měst a městců na Moravě v posledním století. Se 4 mapami a několika přílohami. — Dr. Jaroslav Jahn: Reorganisace sbírek zemského musea Františkova. — František Lipka: Zámecké brány v okolí města Boskovic. Zprávy vědecké, spolkové a literární.

Věstníku Matice opavské vydáno bylo číslo 10. Obsah: Matice opavská od svého založení do 26. června 1902. Napsal V. Hauer. — Původ názvu „Bezkydův“. Napsal —ý. — Ukázka starého lidového zvěrolékařství slezského. Zpráva o museu Matice opavské. Nekrology prof. Ant. Karáska a red. Rud. Hilla. — Drobnosti.

Věstníku Českých professorů vydáno redakcí Fr. Bílého ročníku IX. číslo 5. Obsahuje podrobnou zprávu o VIII. sjezdě českého professorstva, který se konal o svátcích Svatodušních v Praze.

Českého lidu vydána byla redakcí Dra. Čeňka Zíbrta roč. XI. čísla 9. 10. Nové Práce: Jan Valchář: Přezdívky a posměchy z českého Horácka. — J. Milota: Říkání žáků o sv. Řehoři. — Beneš Meth. Kulda: Moravské národní pohádky z okolí Sloupského. — J. K. Hraše: Pověra proti švábům. — Fr. Bartoš: Z lidopisných sbírek. — Ferd. Tadra: Za postavení máje — svatba r. 1422. — Pověsti o Libuši podle Hájka a jiných záznamů. — Vlastimil Osečanský: O svatojanských proudech. — Jan Mottl: O hadu se zlatou korunkou. — Květoslav Fencl: „Diví ženy“ na Domažlicku. — J. Koula: Dřevěné domky v Žloukovicích. — Dr. J. V. Novák: Fr. Zoubek o původu písně „Horo, horo, vysoká jsi“. — Václ. Schulz: Jak čistili studnici na hradě Zbiroze v l. 1686—1687. — J. M. Slavičinský: Na schodě. J. Roubal: Rostliny v lidovém podání na Klatovsku. — J. a F. Král: O fextovi v kryptě far. chrámu sv. Prokopa ve Vamberce. — Jan Zítek: Zkazky o hastrmanovi čili vodníkovi. — Julie Vlasáková: O černém ptáku. — Karel Procházka: Matka žehná dceři na svatbě. — Ottomar Schiller: Původ lidových představ a zkazek o hvězdách. — Č. Zíbrt: Sbírka písní a kratochvilných skládání ze začátku XVIII. stol. — Jos. Petrák: Staročeské nádobí. — Ed. Lorber: Pověsti o Libuši. — Fr. Košák: Život lidský. — J. F Hruška: Z humoru Chodův. — J. V. Osečanský: Dvě pověsti o přenesení kostelů. — V. Janoušek: Původ a význam „železných krav“. — Karel Procházka: Fotografie ve službách lidovědy. — J. P. Hille: Vítání vrchnosti na Lnářsku r. 1727. — Směs. — Otázky a odpovědi.

Sborníku Histor. Kroužku vydáno redakcí Dra. M. Kováře ročníku III. číslo 3. Nové práce: Fr. Teplý: Krátké poznamenání hodnověrných památných věcí král. věnného města Mělníka. — Hyn. Gross: Závěť bývalého úředníka rožmberského a měšťana krumlovského Jana Ritschauera z r. 1462. J. Roškot: Nadací listina císaře a krále Karla IV. o založení kapitoly a děkanství na hradě Karlštejně. — Dr. M. Kovář: Fr. Xav. Eckert. — Fr. Zeman: Šlechtická jména ve farních matrikách švihovských. — Zprávy a posudky.

Sborníku České spol. zeměvědné vydána redakcí Dra. Jindřicha Metelky ročníku VIII. čísla 5, 6 a 7. Nové práce: Druhé železniční spojení s Terstem. — Kirgizi. Popisuje a kresbami provází Manuil Němeček. — Zprávy a literatura.

Hlídky vydána redakcí Dra. Pavla Vychodila ročníku XIX. čísla 6—9. Nové práce: Albert Bervid: Cikáni na Moravě. — Dr. Fr. Vítovský: Starožitnosti křesťanské a moderní novotářství. — Dr. Jos. Samsour: Moderní theorie o původu práva. Písemnictví, směs, rozhledy.

Vlasti vydána redakcí Tomáše Škrdla ročníku XVIII. čísla 9—11. Z obsahu vyjímáme: Výlet do Bavor, Innomostí, Solnohrad a do Lince. Píše Tomáš Škrdle.

Obzoru literárního a uměleckého vydána redakcí Jaroslava Kampra čísla 16—19. Nové práce: Václav Dresler: Kult mužíka v ruské literatuře. — Karel Beránek: Literatura na dělnické výstavě.

Československých letopisů musejních vydána redakcí Václava Vl. Jeníčka roč. I. čísla 5 a 6. Obsah: Historické museum v Král. Hradci. — Krajinská schůze musejní v Pardubicích. — Ku záchraně Hory Kunětické. — Východočeská musea ku záchraně Hory Kunětické. — O některých úkolech musei východočeských. — Kterak pořádati sbírky numismatické. — Dvacetiletá činnost musejního spolku v Poličce. Adamité. Časové zprávy, poznámky.

Kwartalniku Historycznélio vydán redakcí Alex. Semkowicza ročníku XVI. sešit 2. Obsah: Najdawniejszy znany obecnie polski akt książęcy z roku 1081—1686 przez Tadeusza Wojciechowskiego. — Biskupstwa łacińskie w Mołdawii w wieku XIV. i XV., przez Dr. Władysława Abrahama. Rokosz lwowski z r. 1537, przez Antoniego Prochaskę, II. — O pochodzeniu Słowian (kilka uwag z powodu książ i prof. Niederlego p. t. „O pochodzeniu Słowian“ i pierwszego tomu „Starożytności Słowiańskich“ tegoż autora) przez Karola Potkańskiego. Miscellanea, recense a přehledy literární.

Zprávy o zasedáních akademie v Krakově za měsíce květen, červen a červenec.

Zeitschrift des Maehrischen Landesmuseums. Redaktoři: A. Rzehak, C. Schirmeisen, J. Matzura. II. ročníku, sešit 2. Obsah: Franz A.: Trinkgeräthe der Zünfte in Mähren. — Rzehak A.: Neue Entdeckungen im Gebiete des mähr. Miocäns. — Zprávy o museu.

Vědecké zprávy a referáty bylo nutno odložiti do příštího ročníku.

Oprava: Na str. 325 v řádku 19. shora čti na místě r 1882 — r. 1871.

